

Research in Education and Social Sciences

Yazarlar

- Chapter 1: Ahmet Alper Sayın,
Chapter 2: Ahmet Selçuk Bayburtlu,
Chapter 3: Derya Kavgaoğlu,
Chapter 4: Hilal Surat, Canan Dinç,
Chapter 5: Ertan Gündüz, Nursefa Keskin,
Chapter 6: Gülşen Torusdağ, Roger Alan Tunç,
Chapter 7: Mesut Kinacı,
Chapter 8: Nurten Kiriş Yılmaz,
Chapter 9: Ali Rıza Erdem,
Chapter 10: Faik Ardahan, Hacer Mutlu Danacı, Dilara Eğilmez Önel,
Chapter 11: Seçkin Gönen, Fatih Yıldırım,
Chapter 12: Mehmet Ali Öztürk, Dilek Zerenler,
Chapter 13: Veysel Temel, Kazım Nas,
Chapter 14: Yaşar Yeşilyurt,
Chapter 15: Enver Emre Öcal,
Chapter 16: Kezban Talak,
Chapter 17: Murat Polat,
Chapter 18: Nilgün Sofuoğlu Kılıç, Didem Gazneli,
Chapter 19: Oğuz Taşpınar, Serkan Türkmen
Chapter 20: Ahmet Yaşar,
Chapter 21: Adalet Görgülü Aydoğdu, Erhan Aydoğdu,
Chapter 22: Ezgi Pelin Yıldız,
Chapter 23: Emek Aslı Cinel,
Chapter 24: Canan Aydın, Gül Erbay Aslıtürk, Hakan Atay,
Chapter 25: Erdoğan Akman, Zeki Okyay,
Chapter 26: Iryna Skrazlovska,
Chapter 27: Şerafettin Keleş,
Chapter 28: Ümit Duruk,
Chapter 29: Mehmet Fatih Özcan,
Chapter 30: Aslı Yayak, Aslı Yeşil,
Chapter 31: Fatih Semerci, Ali Kaygısız

Editör

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Ulukan

Research in Education and Social Sciences

Editör
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Ulukan

Research in Education and Social Sciences

Genel Yayın Yönetmeni: Berkan Balpetek

Kapak ve Sayfa Tasarımı: Duvar Design

Baskı: Eylül 2020

Yayıncı Sertifika No: 16122

ISBN: 978-625-7767-78-1

© Duvar Yayınları

853 Sokak No:13 P.10 Kemeraltı-Konak/İzmir

Tel: 0 232 484 88 68

www.duvar yayinlari.com

duvarkitabevi@gmail.com

Baskı ve Cilt: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Ve Tic. Ltd.

İstanbul Cad. İstanbullu Çarşısı No:48/48-49

İskitler 06070 Ankara

Tel: 0 312 341 36 67

Sertifika No:47865

Research in Education and Social Sciences

Editör

Hasan Ulukan

Yazarlar

- Chapter 1:** Ahmet Alper Sayın,
Chapter 2: Ahmet Selçuk Bayburtlu,
Chapter 3: Derya Kavgaoglu,
Chapter 4: Hilal Surat, Canan Dinç,
Chapter 5: Ertan Gündüz, Nursefa Keskin,
Chapter 6: Gülşen Torusdağ, Roger Alan Tunç,
Chapter 7: Mesut Kınacı,
Chapter 8: Nurten Kiriş Yılmaz,
Chapter 9: Ali Rıza Erdem,
Chapter 10: Faik Ardahan, Hacer Mutlu Danacı, Dilara Eğilmez Önel,
Chapter 11: Seçkin Gönen, Fatih Yıldırım,
Chapter 12: Mehmet Ali Öztürk, Dilek Zerenler,
Chapter 13: Veysel Temel, Kazım Nas,
Chapter 14: Yaşar Yeşilyurt,
Chapter 15: Enver Emre Öcal,
Chapter 16: Kezban Talak,
Chapter 17: Murat Polat,
Chapter 18: Nilgün Sofuoğlu Kılıç, Didem Gazneli,
Chapter 19: Oğuz Taşpınar, Serkan Türkmen,
Chapter 20: Ahmet Yaşar,
Chapter 21: Adalet Görgülü Aydoğdu, Erhan Aydoğdu,
Chapter 22: Ezgi Pelin Yıldız,
Chapter 23: Emek Aslı Cinel,
Chapter 24: Canan Aydın, Gül Erbay Aslıtürk, Hakan Atay,
Chapter 25: Erdoğan Akman, Zeki Okayay,
Chapter 26: Iryna Skrazlovskaya,
Chapter 27: Şerafettin Keleş,
Chapter 28: Ümit Duruk,
Chapter 29: Mehmet Fatih Özcan,
Chapter 30: Aslı Yayak, Aslı Yeşil,
Chapter 31: Fatih Semerci, Ali Kaygısız

İletişim ve Çalışma Gönderim e-mail adresi:
insackongre@gmail.com

Editörün Notu

Bu kitapta yer alan bölümlerde kullanılan kaynakların, görüşlerin, bulguların, sonuçların, tablo, şekil, resim ve her türlü içeriğin sorumluluğu yazar veya yazarlarına ait olup ulusal ve uluslararası telif haklarına konu olabilecek mali ve hukuki sorumluluğu yazarlara aittir.

Contents

Yazarlar	3
Editörün Notu.....	4
Contents	5
Chapter 1	17
Lojistik 4.0 - Endüstri 4.0 ilişkisi (Ahmet Alper Sayın).....	17
1. Giriş	19
2. Lojistik 4.0.....	20
2.1. Lojistik 4.0'a Dair Öngörüler	22
2.2. Akıllı Lojistik İçinde Yer Alan Önemli Kavramlar	23
2.2.1. Kaynak Planlaması:	23
2.2.2. Depo Yönetim Sistemleri:	24
2.2.3. Taşıma Yönetim Sistemleri:	24
2.2.4. Akıllı Ulaşım Sistemleri:	24
2.2.5. Bilgi Güvenliği:	24
2.3. Lojistik 4.0 Teknik Bileşenleri.....	25
2.3.1. Otomatik Tanımlama.....	25
2.3.2. Gerçek Zamanlı Konum Belirleme.....	25
2.3.3. Akıllı Algılama.....	26
2.3.4. Nesnelerin İnterneti.....	26
2.3.5. Veri analizi.....	26
2.3.6. İş Hizmeti Teknolojileri	27
2.4. Lojistik 4.0: Sürdürülebilirlik Üzerindeki Etkisi	27
2.5. Lojistik 4.0 Hayatımızı Nasıl Kolaylaştırıyor?	28
3. Endüstri 4.0: Lojistikte Araştırmalardan Örnekler	28
3.1. Nesnelerin İnterneti	29
3.2. Büyük Veri	30
3.3. Görüntü İşleme.....	31
4. Endüstri 4.0: Lojistik Firması İçin Potansiyel Yararlar.....	33
5. Endüstri 4.0: Tedarik Zinciri Planlaması ve BT İçin Zorluklar	34

5.1. Endüstri 4.0 için Tedarik Zinciri Süreçlerine Yönelik Teknoloji Çerçevesi.....	37
5.2. Yalın ve Yeşil Tedarik Zinciri ile Endüstri 4.0 Arasındaki Bağlantılar	39
Sonuç.....	40
Kaynakça	41
Chapter 2	45
Güzel Sanatlar Lisesi 9. Sınıf Viyola Ders Kitabında Yer Alan Türk Müziği Etüt ve Eserlerin Derslerde Kullanımına Yönelik Yaşanılan Sorunlar (Ahmet Selçuk Bayburtlu)	45
Özet	47
Abstract.....	47
1. Giriş	48
1.1. Viyolanın yapısal özellikleri ve yayın fiziksel yapısı	49
1.2. Viyolanın Türk Müziğine Girişi	50
2. Yöntem	51
3. Bulgular ve Yorum.....	51
4. Sonuç ve Öneriler.....	60
Öneriler	60
Kaynaklar.....	61
Chapter 3	63
Konu Odaklı Öğretim Model ve Tasarımlarının	63
Eğitsel Kısıtları (Derya Kavgaoglu).....	63
1. Giriş	65
2. Konu Odaklı Program Tasarımları	66
2.1. Konu Tasarımı.....	66
2.2. Disiplin Tasarımı	67
2.3. Geniş Alanlar Tasarımı	68
2.4. Korelasyon Tasarımı.....	70
2.5. Süreç-Çekirdek-Füzyon Tasarımları.....	71
3. Konu Odaklı Modeller.....	73
3.1. Bobbitt ve Charters'ın Modelleri	74
3.2. Tyler'ın Modeli	75
3.3. Ertürk'ün Modeli	76
3.4. Taba'nın Modeli.....	77
3.5. Varış'ın Modeli.....	79

4. Konu Odaklı Program Anlayışının Türk Eğitim Sistemi İçindeki Yerinin İlgili Araştırmalar Çerçevesinde Değerlendirilmesi	80
5. Sonuç.....	82
Kaynakça	83
Chapter 4	87
Gevaş' ta Yapılan Turizm Faaliyetlerine Yönelik Algı ve Tutumların Belirlenmesi (Hilal Surat, Canan Dinç).....	87
1. Giriş	89
2. Yöntem	91
3. Bulgular ve Tartışma	91
4. Sonuç ve Öneriler.....	97
Referanslar	99
Chapter 5	103
Cultural Creatives' Attitude Moderating Cynicism about Organizational Change (Ertan Gündüz, Nursefa Keskin).....	103
1. Introduction.....	105
1.1.Planned Behavior.....	106
1.2.Cultural Creativeness.....	107
1.3.Cynicism about change.....	107
1.4.Enneagram and Cynicism in Change Environment	108
2. Method.....	115
2.1. Sampling.....	116
2.2. Analysis and Results.....	116
3. Discussion and Implications for Managers.....	123
References	126
Chapter 6	131
The Reflections of Patriarchal Culture in English: Linguistic Sexism (Gülşen Torusdağ, Roger Alan Tunç)	131
1. Introduction.....	133
1.1. Generic Pronouns and Nouns	135
1.2. Diminutive Morphemes	137
1.3. Derogation of Female Words.....	138
2. Method.....	139
3. Conclusion.....	139

References	140
Chapter 7	141
Antik Kaynaklardaki III. Attalos İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme (Mesut Kınacı)	141
Kaynakça	149
Chapter 8	153
Badiou'nun Etik Anlayışında 'Öteki Var mıdır?' (Nurten Kiriş Yılmaz)	153
Giriş	155
Öteki Var mıdır?	155
Sonuç	163
Kaynaklar	164
Chapter 9	165
Okulda Stratejik Planlama (Ali Rıza Erdem)	165
Giriş	167
Stratejik planlama	167
Okulda Stratejik Planlama	168
Stratejik bir kurum olarak okul	169
Okulda stratejik planlama	170
Okulda stratejik planlamayla ilgili avantajlar ve sınırlılıklar	172
Sonuç	174
Kaynaklar	174
Chapter 10	179
Antalya Halkının Rekreatyonel Alanlardaki Kullanıcı Tercihlerinin Değerlendirilmesi: Antalya Sahil Yaşam Parkı Örneği (Faik Ardahan, Hacer Mutlu Danacı, Dilara Eğilmez Önel)	179
1. Giriş	181
2. Materyal	182
3. Yöntem	184
4. Bulgular ve Tartışma	185
5. Sonuç ve Öneriler	194
Kaynaklar	195
Chapter 11	197
Investigation of Independent Audit Reports in the Framework of the Going Concern Assumption: A Research on Textile, Clothing and Leather Companies in the BIST (Seçkin Gönen, Fatih Yıldırım)	197
Abstract	199

Introduction	200
1. Going Concern Assumption	200
2. International Standard on Auditing 570: Going Concern	201
3. Literature Review	202
4. Methodology and Data	203
5. Findings	204
6. Conclusion	207
Reference	208
Chapter 12	211
W.Shakespeare' in "Othello"sı ile G.Verdi' nin "Othello"sunun Metinsel Yönden Karşılaştırılması (Mehmet Ali Öztürk, Dilek Zerenler)	211
1.Giriş	213
2. William Shakespeare (1564- 1616)	214
2.1. Shakespeare'in Bazı Oyunları	215
3. Giuseppe Verdi (1813- 1901)	218
3.1. Giuseppe Verdi'nin Operaları	219
4. W.Shakespeare ve G.Verdi'nin Othello Adlı Eserlerinin Metinsel Yönden Karşılaştırılması	220
5.Sonuç	227
Referans	231
Chapter 13	233
Positive Psychology: The Effect of Sports and Physical Activity (Veysel Temel, Kazım Nas)	233
1. Abstract	235
2. Introduction	235
3. Conclusion	238
4. References	239
Chapter 14	242
Türkiye'de Ulus Devlet Perspektifinde Azınlıklar (Yaşar Yeşilyurt)	242
1. Giriş	244
1.1.Azınlık Kavramı	244
1.2. Azınlık Türleri	248
1.3. Türkiye'de Azınlıklar	250
1.4. Lozan antlaşması	254
Kaynakça	258

Chapter 15.....	261
Tarihi Bir Portrenin Serencamı: Enver Paşa (Enver Emre Öcal).....	261
1. Giriş	263
2. Enver Paşa'nın Hayatı	266
3. Birinci Meşrutiyet.....	268
4. Enver Paşa ve Balkan Nasyonalizmi.....	270
5. İttihat ve Terakki'ye Girişi	271
6. İkinci Meşrutiyet ve Enver Paşa.....	271
6. 1. Reval Mülakati.....	272
6. 2. İsyan Günleri ve Meşrutiyetin İlanı	274
7. Ataşemiliterlik Günleri ve 31 Mart Ayaklanması.....	276
8. Osmanlı Hanedanı'na Girişi ve Trablusgarp Savaşı	278
9. Balkan Savaşı Ve Babıâli Baskını	279
9. 1. Balkan Savaşı	279
9. 2. Babıali Baskını	279
9. 3. Edirne'nin Geri Alınışı	280
10. Harbiye Nazırı Ve Başkumandan Vekili	281
11. Birinci Dünya Savaşı ve Almanlar'la İttifak.....	282
11. 1. Sarıkamış Faciası	284
11. 2. Enver Paşa'nın Turan İdeali	284
12. İttihat-Terakki'nin Feshi ve Sonrasında Gelişen Olaylar	285
13. Buhara Ve Enver Paşa'nın Sonu.....	289
14. Sonuç.....	291
Kaynaklar:.....	296
Chapter 16.....	299
İşle İlgili Tükenmişlik, Canlılık Ve Örgütsel Güven Arasındaki İlişki (Kezban Talak).....	299
1. Giriş	301
1.1.Tükenmişlik.....	302
1.1.1.İş Bağlılığı.....	304
1.1.2. İş Talepleri Kaynak Modeli.....	305
1.2. Örgütsel Bağlılık	307
1.3. İş Yeri İklimi	308
2. İş Yeri Performansı	310

2.1. Canlılık.....	311
2.2. Örgütsel Güven	313
3. Sonuç.....	314
Kaynaklar.....	315
Chapter 17.....	321
Türkiye'deki Araştırmalar Bağlamında Kapsayıcı Eğitim ve Okul Yönetimi (Murat Polat).....	321
1. Giriş	323
2. Kapsayıcı Eğitimden Ne Anlamalıyız!.....	325
3. Kapsayıcı Eğitimin Temel Özellikleri	326
4. Kapsayıcı Eğitim Neden Önemli?.....	327
5. Türkiye'de Kapsayıcı Eğitim Üzerine Çalışmalar: Temel Eğitim Düzeyi	328
6. Türkiye'de Kapsayıcı Eğitim Üzerine Çalışmalar: Yükseköğretim Düzeyi	331
7. Türkiye'de Kapsayıcı Eğitim Üzerine Çalışmalar: Okul Yöneticileri ve Öğretmenler	331
8. Sonuç ve Öneriler.....	334
Referanslar	335
Chapter 18.....	339
Tüketim-Din Etkileşimi Bağlamında Sosyolojik Bir Analiz: "Helal Kozmetik" (Nilgün Sofuoğlu Kılıç, Didem Gazneli)	339
1. Giriş	341
2. Tüketim Toplumunun Tarihsel Gelişimi	341
3. Türkiye'nin Tüketim Kültürüne Adaptasyon Serüveni	343
4. Tüketim-Din İlişkisi Tartışmaları.....	345
5. Helal Sertifikalı Kozmetik Tüketimi Üzerine Tartışmalar.....	347
6. Yöntem	350
7. Bulgular ve Tartışma	351
7.1. Dine Uygunluk.....	352
7.2. Satış Faktörü.....	354
7.3. Sağlığa Uygunluk	355
7.4. Bilinçli Tüketim	357
7.5. Sosyal Medya Etkisi	358
7.6. Doğal/Doğa ile Uyumlu Olma	361
8. Sonuç.....	362
Kaynakça	365

Chapter 19.....	373
Determining the Career Barriers of Women in the Kitchen (Oğuz Taşpınar, Serkan Türkmen)	373
Abstract.....	375
Introduction.....	375
Method.....	381
Findings.....	382
Result.....	389
References	391
Chapter 20.....	395
Halil İnalçık Kitap Külliyyatı: Bir Bibliyografya Denemesi (Ahmet Yaşar).....	395
1.Giriş	397
2.Halil İnalçık Kitapları.....	398
3.Ölümünden Sonra Yayımlanan Halil İnalçık Kitapları	400
4.Sonuç.....	403
5.Referanslar	404
Ek I: Halil İnalçık Kitapları Listesi (1943-2020).....	405
EK II: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'nın Halil İnalçık Taziye Mesajı	411
EK III. Kronik Kitap Bünyesinde Yayımlanan Halil İnalçık Kitapları	412
Chapter 21.....	413
Bir Sinema Emekçisinin Gözünden Açık Hava Sinemalarından Bugüne Türkiye'de Sinema (Adalet Görgülü Aydoğdu, Erhan Aydoğdu).....	413
1. Giriş	415
2. Recep Aksu ve Bitmeyen Tutkusu: Sinema	416
3. Sinemanın Büyülü Dünyası.....	417
4. Sosyal Bir Paylaşım Alanı Olarak Yazlık Sinema	418
5. Kültürel Açıdan Bir Okul.....	419
6. Sinema Makinistinin Gizemli Dünyası	419
7. Sinema İşletmeciliği Dönemi ve Videoların Yaygınlaşması	420
8. Sonuç.....	423
Kaynaklar.....	424
Chapter 22.....	427
Pandemi Döneminde Uzaktan Eğitim ile Birlikte Gelen Yaşam Boyu Öğrenmenin Önemi (Ezgi Pelin Yıldız)	427

1.1.Uzaktan Eğitim	429
1.2. Sanal Öğrenme Ortamları.....	430
1.3.Yaşam Boyu Öğrenme & Yaşam Boyu Uzaktan Eğitim	432
2.1.Pandemi Döneminde Uzaktan Eğitim Ortam ve Uygulamaları	434
2.2.Pandemi Döneminde Uzaktan Eğitimle Gelen Yaşam Boyu Öğrenme.....	436
Öneriler	437
Kaynakça	437
Chapter 23.....	441
Dünya Gelir Sınıflandırması ve Türkiye (Emek Aslı Cinel)	441
Giriş.....	443
1. Sınıflandırma Ve Sınıflandırmanın Amaca Uygunluğu	444
2. Gelir Seviyesine Göre Yeni Ülke Sınıflandırmaları: 2018-2019.....	446
3.Türkiye'nin Yüksek Gelirli Ülke Statüsüne Geçebilmesi İçin Gerekli Olan Koşullar	462
Sonuç.....	463
Kaynakça	465
Chapter 24.....	467
Konaklama İşletmelerinde Her Şey Dâhil Hizmet Alan Müşterilerin Tüketim Duyguları (Canan Aydın, Gül Erbay Aslıtürk, Hakan Atay).....	467
1.Giriş	469
2.Tüketim Kavramı ve Duygular	470
3.Turizm Alanyazınında Tüketim Duygularının İncelenmesi.....	474
4.Yöntem	475
5.Bulgular.....	476
6.Sonuç ve Öneriler.....	478
Kaynakça	480
Chapter 25.....	485
Kamu Diplomasisi Çerçevesinde TİKA Bıшкеk Koordinatörlüğü'nün Sosyal Medya Kullanımı Üzerine Bir Araştırma (Erdoğan Akman, Zeki Okyay)	485
1. Giriş	487
2. TİKA'nın Kuruluşu ve Kırgızistan Faaliyetleri	488
2.1. TİKA'nın Kırgızistan'daki Faaliyetleri	489
3. Sosyal Medya Kavramı	490
4. Kamu Diplomasisi	491
5. Araştırmanın Yöntemi	492

6.Sonuç ve Öneriler.....	497
Kaynakça	498
Chapter 26.....	501
The History of Formation and Prospects of Development of the Turkish Anthroponymic System (Iryna Skrazlovskaya).....	501
1.Introduction.....	503
2.The Old Turkic Period	505
3.The Islamic Period.....	507
4.The Modern Period	510
5.Conclusion.....	514
6.References	514
Chapter 27.....	519
Üniversite Öğrencilerinin Özgecil Davranışları Üzerinde Empati, Kültürel Sermaye ve Sosyal Sermayenin Etkisi (Şerafettin Keleş)	519
1.Giriş	521
2.Kavramsal Çerçeve.....	523
2.1.Özgecılık	523
2.2.Kültürel sermaye	524
2.3.Empati.....	525
2.4.Sosyal sermaye.....	525
3.Materyal ve Metot.....	526
3.1.Materyal.....	526
3.2.Metot.....	526
3.2.1.Teorik Çatı	527
Yapısal Eşitlik Modeli	527
3.3.Modelin Varsayımları	528
3.4. Modelin Gizil Değişkenleri.....	528
Özgecılık	528
Kültürel sermaye	529
Empati.....	529
Sosyal sermaye.....	530
4.Bulgular ve Tartışma	531
4.1.Demografik ve Sosyoekonomik Bulgular.....	531
4.2.Yol ve doğrulayıcı faktör analizi	531

4.3.Yapısal Model.....	533
5.Sonuç ve Tartışma	537
Referanslar	538
Chapter 28.....	543
Sözdebilim Alanında Türkiye’de Yapılmış Uygulamalı Bilimsel Çalışmaların Uygulama Güvenirliği (Ümit Duruk).....	543
1.Giriş	545
1.1.Sözdebilim	546
1.2.Uygulama Güvenirliği.....	548
2.Yöntem	549
2.1.Materyal.....	550
2.2. Analitik Çerçeve	551
2.3. Veri Analizi.....	552
3. Bulgular.....	552
4. Sonuç ve Tartışma	557
5. Öneriler.....	559
6. Referanslar.....	560
Chapter 29.....	567
Sözlük Ve Sözlükçülük Üzerine Yapılmış Lisansüstü Düzeyindeki Çalışmaların Değerlendirilmesi (Mehmet Fatih Özcan).....	567
1.Giriş	569
1.1.Sözlük ve Sözlükçülüğün Tarihçesi	571
2.Yöntem	571
3.Bulgular.....	571
4.Sonuç.....	575
Kaynakça	577
Chapter 30.....	581
Üniversite Öğrencilerinde Stres Verici Yaşantıların Başetme Becerilerine Etkisi (Aslı Yayak, Aslı Yeşil)	581
1.Giriş	583
2. Gereç ve Yöntem	586
2.1. Araştırma Örneklemi	586
2.2.Verİ Toplama Araçları	586
2.2.1.Stres Verici Yaşantılar Soru Formu	586

2.2.2.Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği (COPE)	587
2.3.Verilerin Toplanması	587
3. Bulgular.....	587
4. Tartışma ve Sonuç.....	642
Kaynaklar.....	645
Chapter 31.....	649
Mekân Tasarımında Farklı Bir Araç: Soundscape (Fatih Semerci, Ali Kaygısız).....	649
Özet	651
Giriş.....	651
Soundscape.....	653
Soundscape'in Kapsamı	653
Soundscape-Kentsel İmaj Bağlamı.....	656
Soundscape-Mimarlıkta Temsil Bağlamı.....	656
Soundscape Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	659
Açık Alan Çalışmaları.....	659
Kapalı Mekan Çalışmaları.....	661
Değerlendirme ve Sonuç.....	662
Kaynaklar.....	664

CHAPTER

1

RESEARCH IN EDUCATION AND SOCIAL SCIENCES

Lojistik 4.0 - Endüstri 4.0 İlişkisi (Ahmet Alper Sayın)

Lojistik 4.0 - Endüstri 4.0 İlişkisi

Ahmet Alper SAYIN¹

*¹Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu,
Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü,
E-mail:ahmetalpersayin@kmu.edu.tr*

Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-2086-6763>

1. Giriş

Endüstri 4.0 ve Lojistik 4.0 oldukça güncel kavramlar olup veri ve bilginin ortak bir zemin üzerinde dijital ve sanal dönüşümler geçirerek ağ oluşturmaları ile ilgilidir. Genel bakış açısı ile bilgi ve iletişim unsurlarının yeni teknolojilerle üretim ve lojistik uygulamalarına uyarlanmasıdır denilebilmektedir. Bu yeni kavramlar, çalışma sistemlerinin ana hatlarını etkileyerek süreci, koşulları ve iş modellemelerini topyekûn etkilemiştir. "Endüstri 4.0", genel bir anlayışla 4. sanayi devriminin eş anlamlısıdır. Endüstri 4.0'ın ortaya çıkışı, araştırmacıları, Endüstri 4.0'ın ilerlemesine destek olacak "akıllı lojistik" adlı yeni bir lojistik konsept geliştirmeye sevk etmiştir. Gerçek zamanlı veriler ve çevresel değişimin sonuçları ile yapılan değişiklikler lojistik süreçlerde yenilikçi çözümler sunmaktadır.

Son yıllarda, küreselleşme ve uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi, farklı ülkeler ve kuruluşlar arasındaki lojistik akışlarını artırmış ve doğru orantılı olarak lojistik zincirinin karmaşıklık düzeyinde de artış görülmüştür. Bu karmaşıklık, kuruluşlar için: uluslararası rekabetin büyümesi, pazarın istikrarsız bir seyir göstermesi, kişiselleştirilmiş ürünlere olan talep ve ürün yaşam döngülerinin kısalması gibi birçok zorluğu beraberinde getirmektedir. Bu zorluklarla başa çıkabilmek için Endüstri 4.0 kavramı ortaya atılmıştır. İlk sanayi devrimi makineleşmeyle bağlantılı iken, ikincisi, iş süreçlerinin bilgisayarlaştırılmasına ve sektöre hizmet eden yeni bilgi teknolojilerine dayanan elektrik yoluyla seri üretimin başlatılmasıyla ilgili olmuştur. Bugün dördüncü devrim, akıllı ürünlerin, 3D yazıcıların ve otonom araçların egemenliği altında gelişim göstermektedir. Endüstri 4.0, üretim endüstrisinde bulunan tüm karar destek sistemi sürecinin organize edilmesinde ve yönetilmesinde üst düzey bir gelişim aşamasını ifade etmektedir (Douaioui vd.,2018).

Endüstri gelişim aşamasındayken, lojistik kavramı, üreticilerin daha yüksek verimlilik ve daha yüksek hizmet seviyesi için ihtiyaçlarının artması sonucu karmaşıklığın sürekli artması temel özelliği ile gelişmektedir. Lojistik süreçlerde verimliliğinin mevcut hali beklenen düzeyde değildir ve mevcut ve gelecekteki endüstriyel uygulamalara yenilik getiren bir lojistik organizasyon fikrine ihtiyaç duyulmaktadır. Nesnelerin interneti ve büyük

veri gibi yeni teknolojik çözümler, yalnızca endüstri alanı için değil, aynı zamanda lojistik ve tedarik zinciri yönetimini geliştirmek için de fırsatlar oluşturmaktadır. Lojistik, endüstrinin ihtiyaçlarını karşıladığından, endüstriyel gelişimi desteklemelidir. Endüstri 4.0'ın gelişmesi, yeni endüstriyel devrimin gelişimini destekleyebilen bir lojistikle doğrudan ilişki içerisinde ve dolayısıyla akıllı lojistik kavramının ortaya çıkması da bu durumun sonucu olmaktadır (Maslarić vd., 2016).

Nesnelerin internetinin (IoT) ortaya çıkması, lojistik alanda yeni zorluklar getirmiştir. Bu durum bazı teknolojik değişimleri ortaya çıkararak tedarik zincirinde görünürlüğü ve bütünün kontrolünün sağlanması gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu yazıda, organizasyonların Endüstri 4.0 ve Lojistik 4.0 kavramları çerçevesinde verimli ve tam performans operasyon sağlanması için yeterli gereksinimler ve kavramlar ile ilgili bilgiler sunulmaktadır (Barreto vd., 2017).

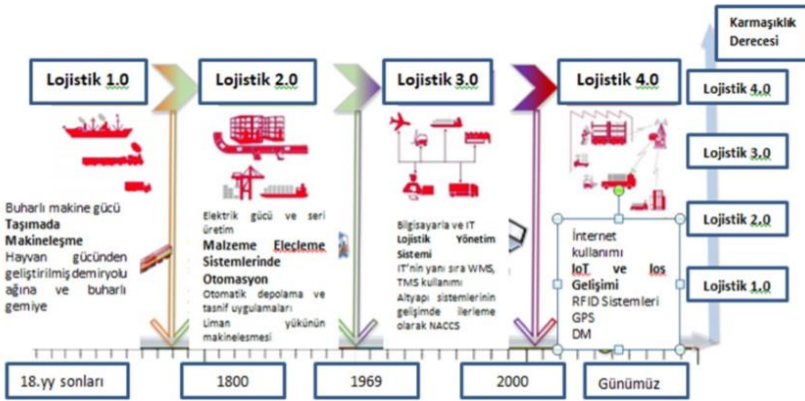
Bu çalışmada Lojistik 4.0 kavramı çeşitli boyutlardan ele alınarak Endüstri 4.0 kavramı ile ilişkisine yer verilmiştir. İlk bölümde Lojistik 4.0 kavram olgusuna ve gelişim sürecine değinilmiştir. Devamında Lojistik 4.0 öngörülerinden ve Lojistik 4.0'ın meydana getirdiği 'akıllı lojistik' modelinin önemli unsurlarından bahsedilmiştir. Lojistik 4.0'ı meydana getiren bir takım teknik diziler açıklanarak konunun sürdürülebilirlik ve dolayısıyla Endüstri 4.0 üzerindeki etkisi açıklanmıştır. Bir sonraki kısımda Endüstri 4.0'ın sürdürülebilir olması için gerekli olan ve bağlantılı olan lojistik hizmetlerinin neler olduğu açıklanmıştır. Son kısımda Endüstri 4.0 kavramı tedarik zinciri boyutunda ele alınarak lojistik ile ilgisi pekiştirilmiştir.

2. Lojistik 4.0

Endüstri 4.0, içinde bulunduğumuz asırda ve akademik literatürde yoğunlukla duyulan bir terimdir. 4.Sanayi devrimi olarak da bilinen bu kavram, üretimin aynı zamanda yapılabilmesi için, üretimde yer alan tüm makine ve araçların internet ve sensor ile yönetilmesi ve oluşan tüm bilgilerin bulut sistemine aktarılması olarak tanımlanabilmektedir (Şekkeli ve Bakan, 2018: 17-36). Nitekim Endüstri 4.0; üretim teknolojisinde mevcut otomasyon sistemi ve veri alışverişinin yeni trendi olarak ifade edilebilmektedir (Gelmez, 2020: 27).

Siber ve psikolojik elemanlar topluluğunun oluşturduğu gelişmelerin lojistik alanına uyarlanması ile lojistik 4.0 terimi doğmuştur (Özdemir ve Özgüner, 2018: 13-28). Bilişim ve dijitalleşmenin gelişim sürecini büyük bir hızla yaşaması, sanayi alanında da köklü ilerlemelere sebep olmaktadır. Bu ilerlemeler “ürün”, “zekâ”, “iletişim” ve “bilgi ağı” üzerinedir. Bu unsurların hareketlenmesi için, siber sistemler, sensorler, internet, makineler arası iletişim (M2M), akıllı bilgi ağı ve bulut bilişim sistemleri ileriye yönelmektedir. Bu ilerleme; ürün dizaynı, süreç dizaynı, kalite yönetimi gibi basamakları etkilemekte ve kapsamlı bir süreç dönüşümü ortaya çıkarmaktadır.

İşte bu dönüşüm, tedarik aşamalarını da tekrar şekillendirmiştir. Bu gelişmeler, 4. parti, 5. parti ve 6. parti lojistik alanlarının iş modellerinde yoğunlukla kullanım alanı bulmasına neden olacaktır (Öztemel ve Gürsev, 2018: 145-154). Bu yeni süreç, üretim ve tüketim ilişkilerini tamamen etkileyecek bir statüdedir. Bir tarafta, değişen tüketici taleplerine cevap verecek üretim sistemlerini; diğer tarafta ise, otomasyon sistemlerini tekrar tanımlayacak, disiplinler arası teşvik oluşturacaktır (Yıldız, 2018: 546-556). Lojistik 4.0 kavramı, yeni iş olanakları meydana getirmekte, anlık enformasyon alışverişini sağlamakta, hızlı çözümler ve büyük data analizlerine olanak vermektedir. Endüstri 4.0'daki ilerlemeler, lojistiğin gelişmesini etkileyerek lojistik 4.0'ın var olmasına neden olmuştur. Siparişin alındığı anla birlikte, ürünün son kullanma tarihine kadar geçen süreçte, üretici ve tüketici arasında doğru iş birliğinin oluşturulması önemli olduğundan, lojistik üzerindeki tesirin bir bütün olarak incelenmesi gerekmektedir. Bundan dolayı endüstri 4.0, bu alana pozitif olarak büyük faydalar sağlamıştır (Karagöz ve Doyduk, 2020: 37-51).

Şekil 1: Lojistiğin Gelişimi (Galindo, 2016: 25).

Bu terim, çoğu makalede akıllı lojistik olarak da tanımlanmaktadır. Ürün oluşum süreci boyunca ve bu süreçteki malzeme tedariki, akıllı lojistik sayesinde oluşmaktadır. Lojistik 4.0, hem akıllı ürünlerin hem akıllı hizmetlerin lojistik kapsamına alınması olarak da bilinmektedir.

Lojistik 4.0'ın etkileri maddeler halinde sıralanacak olursa;

- ◁ Depo işlemlerinde, sipariş seçiminde, birleştirilmesinde verimliliğin çoğaltılması, kazasız, güvenli ve sürekli hizmet verilmesi, risklerin minimize edilmesi,
- ◁ Yedek parça tedarik, teslimat zamanı ve karbon salınmasının düşürülmesi, yakıttan tasarruf sağlanması, kaynak verimliliğinin artırılması,

- ‹ Kapasite programlama, varlıkların fonksiyonel kullanımı, yükleme ve rota planlaması, varış zamanı tahmini.
- ‹ Zaman tercihlili teslimatın programlanması, gecikme ikazları, fonksiyonel tur programlama, yol ve harcamaların düşürülmesi, bekleme zamanının indirgenmesi,
- ‹ Lojistik operasyonların takip edilebilmesi, güvenliğin maksimize edilmesi, malların hırsızlık ve hasar açısından güvenliğinin sağlanmasıdır (Karagöz ve Doyduk, 2020: 37-51).

2.1. Lojistik 4.0'a Dair Öngörüler

Lojistik 4.0, bir deyişle “akıllı hizmet ve akıllı ürünlerle” ilgilidir. Bu sebeple akıllı hizmet ve akıllı ürünlerin kapsadığı bu duruma, akıllı lojistik denildiği görülmektedir. Akıllı lojistik, şirketi müşteri ihtiyaçlarına daha yakın hale getirebilen, piyasa değişikliklerine uyum sağlayabilen ve esnekliği artıran bir lojistik sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Akıllı lojistik ile müşteri hizmetleri kalitesinin artması, üretim optimizasyonu, depolama ve üretim fiyatlarında düşüş görülmesi mümkün olacaktır. Akıllı lojistikteki teknolojik uygulamalar şu başlıklarda uygulanmalıdır:

- ‹ Kaynak Planlaması,
- ‹ Depo Yönetim Sistemleri,
- ‹ Ulaşım Yönetim Sistemleri,
- ‹ Akıllı Ulaşım Sistemleri,
- ‹ Bilgi Güvenliği (Barreto, 2017)

Lojistik 4.0'ın ortaya çıkmasıyla birlikte yeni iş olanakları, yeni makineler, enerji kaynakları ortaya çıkması muhtemel olduğu görülmektedir. Endüstri 4.0'ın lojistiğin bahsi geçen yedi adımın her birini tek tek etkilemektedir. Dijital değişimi öngören bahsi geçen teknolojiler şu şekilde tanımlanmaktadır “CAMPS”.

- ‹ C (Cloud) bulut bilişimi,
- ‹ A (Analytics) büyük veri analizi,
- ‹ M (Mobility) mobil dünya,
- ‹ P (Productivity) Üretkenlik,
- ‹ S ise (Security) siber güvenlik.

Tanımlanan teknolojiler göz önüne alındığında bundan sonraki lojistik çalışmalar bulut bilişimi ile başlayan, büyük veri analizi ile devam eden ve siber güvenlik ile sona erecek olan çalışmalar bütünü olacağı öngörülmektedir. Bu değişim sürecinde ise istihdamda yer alan kişilerin de nitelikleri değişime uğrayacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda yeni iş alanlarının da ortaya çıkacağı öngörülmektedir (Öztemel ve Gürsev, 2018)

Yapılan bir diğer çalışmaya göre ise, bilişim teknolojilerinin lojistik alanında kullanılması durumunda aşağıdaki durumlar ortaya çıkacağı öngörülmektedir.

- ‹ Küresel Konumlama Sistemi (Global Positioning System-GPS) kullanımı ile raporlama işlemlerinin yapılması
- ‹ Veri transferlerinin Küresel Konumlama Sistemi ve Radyo Frekans Tanımlama (Radio Frequency Identification-RFID) sistemleriyle yapılması
- ‹ Anlık veri sistemleri ile taşıma öncesi planlamaların daha iyi bir şekilde yapılacak olması,
- ‹ Çevresel faktörlerin göz önüne alınarak otomatik bir sistem ile gıdaların sıcaklığı ile ilgili ayarlamaların yapılarak gıdaların bozulmasını engellemek,
- ‹ İş kazalarının önüne geçilerek iş güvenliğinin daha iyi koşullarda gerçekleşmesini sağlamak,
- ‹ Az çalışan ile daha çok ve kaliteli iş yapılmasını sağlamak,
- ‹ Depolamada esnekliğin artması,
- ‹ Yakıt maliyetlerinin en aza indirilmesini sağlamaktır.

Endüstri 4.0 ve lojistik sektöründe kullanımı daha yaygın hale geldikte, yukarıda bahsedilen listeye daha da eklemeler olacağı öngörülmektedir (Taha vd., 2017)

2.2. Akıllı Lojistik İçinde Yer Alan Önemli Kavramlar

Akıllı lojistik, akıllı ürün ve akıllı hizmetlerin fonksiyonunu anlatmak için ortaya çıkarılmış, teknolojiyi baz alan bir yaklaşım olmaktadır. Akıllı lojistik, şirketlerin değişime uyum sağlayabilme yeteneklerini artıracak, ayrıca şirketleri, piyasa ve müşteri taleplerine yaklaştıracak bir lojistik sistemdir. Böylece müşteri olumlu geri dönüşümleri artacak, üretim maksimizasyonu sağlanacak, depolama ve üretim harcamaları düşecektir. Makineler ve insanlar arasında doğru koordinasyonu gerçekleştiren ve dijitalleşme olarak adlandırılan akıllı lojistik, yoğun internet kullanmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Bu kavramın içerisinde yer alan önemli faktörler ise;

- ‹ Dijital sistemlerin, anlık işlemler açısından etkileri reel olarak hesaplanmalıdır.
- ‹ Dijital lojistik aşamalarında, doğru sorumlular yer almalıdır.
- ‹ Süreç dizaynları bitirilmiş olmalıdır.
- ‹ Şirketlerin gelecek vizyon ve misyonları doğru tanımlanmalıdır.

Bu unsurlarla birlikte, akıllı lojistiğin doğru ve etkin bir şekilde uygulanması için, birtakım uygulamalarında hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bu uygulamalar ise;

2.2.1. Kaynak Planlaması:

Yönetim aşamaları, endüstri 4.0 kavramının kabullendirilmesi, siber-fiziksel programların hayata geçirilmesi aşamasında, ortaya çıkarak, lojistik

aşamaların elastikiyetini, hızını ve verimliliğini maksimize edecektir. Kaynak planlaması ile lojistik bileşenleri arasında iş birliği doğru bir şekilde sağlanmakta, böylece, şirketin şeffaflık düzeyi artarak, kaynaklar etkili bir şekilde kullanılabilmektedir.

2.2.2. Depo Yönetim Sistemleri:

Depoların etkili bir şekilde kullanımı, lojistik üzerine çalışan şirketler için hayati önem taşımaktadır. Otomasyon gücüyle çevrelenmiş depolama alanları, insan-makine iletişimini artırarak, yüz tanıma ve yönlendirme sistemleri ile ilerlemesi olanaklı hale gelecektir. Akıllı lojistik ile otomasyon kullanılarak kontrol edilebilen stoklama teçhizatları, akıllı depolama sistemleri, akıllı raflar ve yönlerini belirleyebilen sistemlerin çalışma alanı artacak, stoklama faaliyetlerinde başarı mümkün kılınmış olacaktır.

2.2.3. Taşıma Yönetim Sistemleri:

Endüstri 4.0, ilerlemesi ile taşıma yönetim sistemlerinin uygulanması hem lojistik hizmeti verenlerin hem bu hizmeti alanların, bütün çalışmaları şeffaf olarak takip etmelerini sağlamıştır. Bulut bilişim programlarından, bu alanda fazlasıyla faydalanılmaktadır. Şirketler GPS sayesinde, nakliye araçların rahatlıkla izlemekte, taşınan mal hakkında doğru bilgi alabilmektedir. Yine bulut bilişim programları ile meydana gelen problemlere, zamanında çözüm bulunmaktadır. Tedarik ve lojistik aşamalarının bütünüyle kontrolünün sağlanması için bir platform bulunmaktadır. Birçok lojistik ve nakliye aracı bu sitede yer almakta ve her iki taraf açısından da izlenebilirlik artmaktadır.

2.2.4. Akıllı Ulaşım Sistemleri:

Bu sistemin amacı, mevcut problemlere hızlı ve etkili çözümler bulmaktır. Bunun için ‘elektronik ücret alımı’ ‘karayolu data toplama’ ‘trafik programları’ ‘araç data toplama’ gibi uygulamalar mevcuttur. Bu sistemin kullanım alanı sadece yer trafiği değildir. Mevcut sistemler, hava yolu, deniz yolu ve raylı ulaşım alanlarında da görülmektedir. Akıllı ulaşım sistemleri, ulaşım metotlarını geliştirmek, çevresel faktörleri indirmek ve tarafların hizmet maksimizasyonunu etkin kılmak için büyük bir uygulama alanına sahiptir. Bu sistemlerin, sensor ağlar ile topladığı bilgiler, yöneticilerin karar alma etkinliğini yükseltecek ve lojistik faaliyetlere şeffaflık getirecektir.

2.2.5. Bilgi Güvenliği:

Nesne interneti, bulut bilişim gibi internet temelli endüstri 4.0 faaliyetlerinin var olmasıyla, şirketlerin iş metotlarında farklılıklar görülmektedir. Şirketler, harcamalarını düşürmek, memnuniyet ve kar maksimizasyonlarını yükselterek, gerekli rekabet alanı oluşturmak için, teknolojik ilerlemelerle yakından ilgilenmektedir. Burada bilgi güvenliği şirketler için elzem konumda olmaktadır. Bunun nedeni, teknoloji bazlı programlar, bazı

zamanlarda güvenlik açısından eksiklik arz etmekte ve bu da planlı olmayan riskleri doğurmaktadır. Bundan dolayı, şirketlerin mevcut risklere karşı kendilerini sağlama almaları zorunlu hale gelmiştir. Bu zorunluluk, lojistik 4.0' ın başarılı olmasının ilk şartıdır. Bundan dolayı, işletmelerin gerekli öngörüyü göstererek, tüm riskleri hesaplayıp, çözüm bularak, akıllı lojistik kavramının etkin bir şekilde uygulanması için büyük gayrette bulunmaktadırlar (Özdemir ve Özgüner, 2018: 39-47).

2.3. Lojistik 4.0 Teknik Bileşenleri

Lojistik 4.0, akıllı sensor, büyük veri / veri madenciliği teknolojisi, bilgisayar, mobil internet teknolojisi, akıllı robotlar ve AGV sistemleri gibi birçok teknolojinin hızlı gelişiminden desteğe ihtiyaç duymaktadır. Lojistik 4.0' ın temel teknik bileşenleri aşağıda tanıtılmaktadır. Bunlar arasında otomatik tanımlama, gerçek zamanlı yerleştirme, akıllı algılama, ağ oluşturma, nesnelerin interneti, veri analizi ve iş hizmeti teknolojileri bulunmaktadır.

2.3.1. Otomatik Tanımlama

Yüksek düzeyde otomatikleştirilmiş bir veri toplama teknolojisinin geliştirilmesi için otomatik tanımlama, bilgisayar teknolojisi, optik, mekanik, elektrik, iletişim ve diğer teknolojilere ihtiyaç vardır. Arka plan işleme sisteminin ilgili takip sürecini tamamlaması için teknik bilgi temin etmek üzere bazı tanımlama cihazının uygulanmasıyla nesne tanıma, bilgilerini otomatik olarak elde eder. İnsanların hızlı, doğru ve otomatik olarak büyük veri girişini yakalamasına yardımcı olmakta ve nakliye, depolama, dağıtım ve diğer alanlarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Otomatik tanımlama teknolojisi, barkot tanımlama teknolojisi, akıllı kart tanımlama teknolojisi, optik karakter tanıma teknolojisi, radyo frekansı tanımlama teknolojisi ve diğer bileşenlerle kapsamlı bir teknolojiye dönüşmekte ve entegre uygulama geliştirme alanında barkot teknolojisi şu anda en yaygın kullanılan otomatik tanımlama teknolojisi haline gelmektedir. Radyo frekansı tanımlama (RFID) teknolojisi, son yıllarda, otomatik verilerin amacına ulaşması için, temassız okuma yapmak adına radyo frekansı etiket okuyucu cihazlarında indüksiyon, radyo dalgaları veya mikrodalga teknolojisinin kullanılması ile modern otomatik tanımlama teknolojisi oluşmuştur. Böylece, hızlı hareket eden nesneleri tanımlanabilmekte, sağlam, güçlü güvenlik özellikleri ile birden fazla nesne okunabilmektedir.

2.3.2. Gerçek Zamanlı Konum Belirleme

Gerçek zamanlı yer belirleme sistemleri (RTLS), genellikle bir binada veya başka bir alanda bulunan nesnelerin veya kişilerin gerçek zamanlı olarak konumlarını otomatik olarak tanımlamak ve izlemek için uygulanır. Kablosuz gerçek zamanlı konum belirleme etiketleri nesnelere eklenir veya insanlar

tarafından kullanılır ve çoğu gerçek zamanlı konum belirleme sistemleri de sabit referans noktalarından konumlarını belirlemek için kablolu sinyaller alır. Gerçek zamanlı yerleştirme sistemlerine örnek olarak otomobilleri bir montaj hattı üzerinden izleme, bir depoda mal paletlerini bulma veya bir hastanede tıbbi ekipman bulma yer alır. Olay ve ürün tanımlaması genellikle tanımlama yerinin kaydedilmesiyle ilişkilidir, gerçek zamanlı yerleştirme sistemleri tanımlanmadan ayırt edilmelidir. Gerçek zamanlı konumlandırma sağlamak için çok çeşitli sistem konseptleri ve tasarımları vardır. Ayrıca farklı konumlandırma yöntemleri ve kombinasyonları bilinmektedir, örneğin: varış açısı, görüş hattı, varış zamanı, varış zaman farkı, uçuş süresi, nanotronun patentlerine göre iki yönlü menzile, simetrik çift taraflı- iki yönlü aralıklı (yakın alan elektromanyetik menzile) de bulunmaktadır.

2.3.3. Akıllı Algılama

Lojistiğin temel gereksinimlerinden biri de lojistik malların “doğru durumda” sağlanmasıdır. Akıllı sensörler, malların durumunu veya ortamındaki değişiklikleri tespit etmek için kullanılır ve daha sonra karar verme amacıyla karşılık gelen bir çıktı sağlar. Lojistikte kullanılan tipik sensörler şunlardır:

- ◁ Etilen sensörü
- ◁ Sıcaklık sensörü
 - ◁ Nem sensörü

Lojistikte “7D” gereksinimi için bir kontrol fonksiyonu yerine getirilir; “Doğru ürün”, “doğru zaman”, “doğru miktar”, “doğru kalite”, “doğru fiyat”, “doğru yer” ve “doğru durum” akıllı sensör aracılığıyla kontrol edilmektedir.

2.3.4. Nesnelerin İnterneti

Ağ, elektronik, yazılım, sensör, fiziksel cihazların, araçların, binaların ve diğer öğelerin ağıdır. Bu nesnelerin veri toplamasına ve değiştirmesine olanak sağlayan bir bağlantıdır. Bu durum, malzeme akışı ile bilgi akışının birleşmesine yol açar ve her öğenin lojistik sürecini yönetmesini ve kontrol etmesini sağlamaktadır. “Nesnelerin İnterneti” henüz ticari olarak bulunma durumuna ulaşmamış bir teknolojiye örnektir. Bazı gelişmeler mevcuttur, ancak yine de birçok ucu açık soru bulunmaktadır.

2.3.5. Veri analizi

Gerçek zamanlı büyük veriler, yalnızca büyük miktarda veriyi bir veri tabanında veya veri deposunda depolamak için oluşturulmuş değildirler. Veri madenciliği, birden fazla kaynaktan toplanan büyük verilerden kalıpları, kuralları ve bilgileri analiz etmeyi ve keşfetmeyi sağlamaktadır. Böylece karar verme süreci desteklenebilir. 1980'lerin ortalarında veri ambarı, konu odaklı, entegre, geçici olmayan, zamanla değişen bir veri toplama olarak yer almıştır. Veri, veri ambarı deposunda işlendikten sonra verilerin yapısından farklı olarak farklı kaynakları hedeflemektedir. Kapsamlı, üst düzey bir

analiz ve işleme için büyük miktarlarda karmaşık veri içinde kaybolunabilmekteydi. Veri ambarı, kullanıcının iş veri tabanının normal çalışmasına müdahale etmeden herhangi bir veri alma özgürlüğüne sahip olmasını sağlamıştır. Veri madenciliği, pratik uygulamadaki birçok eksik, gürültülü, bulanık ve rastgele verilerden, örtük, bilinmeyen, potansiyel bilgi ve prosedür kurallarını bir kenara koymaktadır.

Veri madenciliği, tanımlayıcı veri madenciliği ve tahmini veri madenciliği olmak üzere iki türe ayrılmıştır. Betimsel veri madenciliği, kümeleme ve ilişkilendirme analizini, öngörücü veri madenciliği ise sınıflandırma, regresyon ve zaman serisi analizini içermektedir. Amacı, olaylar arasındaki ilişkiyi ortaya koymak, gelecekteki gelişim eğilimini tahmin etmek, karar vericiler için karar verme temelinin belirlemek için veri analizi, sentez, tümevarım ve muhakeme yapmaktır.

2.3.6. İş Hizmeti Teknolojileri

İş hizmeti, taraflardan birinin başka bir tarafın kaynaklarına, öngörülen bir işlevi ve ilgili bir avantajı yerine getirmek için geçici olarak erişim izni verdiği ticari bir işlemdir. Örnek olarak, lojistik hizmetlerinde; geleneksel hizmet, bir noktadan diğerine bir şeyler göndermek için bazı sosyo teknik kaynaklara erişim izni vermekle ilgilidir. Dijital medyada ise, malzeme akışıyla ilişkili bilgi akışı da gittikçe daha da önemli hale gelmiştir. Örnek olarak, tam zamanında teslimattaki gecikmeler hakkında bilgi, malzeme akışının kendisi kadar önemlidir. Katı bir metrik sunmadan bile, tam zamanında lojistiklerin dijital ayak izinin geleneksel taşımacılığa göre daha yüksek olduğunu söylemek sezgiseldir. Kaynaklar insan işgücü ve becerileri, teknik sistemler, bilgi, sarf malzemeleri, toprak ve diğerleri olabilir. Hizmetlerin İnterneti, hizmetlerin internet üzerinden yayılmasını sağlar. Bu sistemin iş modelleri, hizmetler için bir altyapı, hizmetlerin kendileri ve katılımcılardan oluşabilir. Hizmetler, birtakım sağlayıcılarca sunulmakta ve katma değerli hizmetlerde birleştirilmektedir. Kullanıcılara olduğu kadar tüketicilere de iletilir ve onlar tarafından çeşitli kanallardan erişilebilmektedir (Wang, 2016: 69-71).

2.4. Lojistik 4.0: Sürdürülebilirlik Üzerindeki Etkisi

Endüstri 4.0'ın temel teknolojileri ve çevresel sürdürülebilirlik üzerine etkileri ile ilgili tablo aşağıda yer almaktadır (Özenir ve Nakıboğlu, 2019).

Tablo 1: Endüstri 4.0'ın Temel Teknolojileri ve Çevresel Sürdürülebilirlik Üzerine Etkileri

Endüstri 4.0 bileşeni	Fırsatlar	Akış üzerinde etkisi
Akıllı üretim: -Nesnelerin İnterneti ve Siber-fiziksel Sistemlerin birleştirilmesi -Gerçek zamanlı veri kontrolü	Dikey entegrasyon	Malzeme akışında güvenilir veriye ulaşılabilme imkânı
		Enerji akışında güvenilir veriye ulaşılabilme imkânı
	Yatay entegrasyon	Yaşam döngüsü boyunca malzeme tüketimi hakkında güvenilir veriye ulaşılabilme imkânı
		Yaşam döngüsü boyunca enerji tüketimi hakkında güvenilir veriye ulaşılabilme imkânı
	Tüketicilerden veri toplama	Objektif veriye ulaşılabilme imkânı
Büyük Veri Analizi	Malzeme tüketimi optimizasyonu/eko-verimlilik	Üretimde malzeme akışının azaltılması
	Enerji tüketimi optimizasyonu/eko-verimlilik	Fabrikada enerji akışının azaltılması
	Önleyici bakım/ uzaktan bakım	Enerji akışında azalma
Eklemeli Üretim	Prototip üretimi	Atık azaltımı
	Takım ve kalıp üretimi	Malzeme akışında azalma
	Bitmiş ürün üretimi	Atık azaltımı
	Parça üretimi	Kesme sıvısı ve dövme kayganlaştırıcıları içermez
		Enerji akışını arttırma
Talep üzerine üretim ve müşteri talebine özgü üretim (kişiselleştirme)	Ürünlerin istenmeyen işlevselliğinin ortadan kaldırılması	Malzeme ve enerji akışını azaltma
	Bozucu iş modeli / işlevsellik ve hizmetler	Ürün yaşam döngüsünü uzatma/yaşam döngüsü sonuna gelen ürünleri azaltma
Akıllı iletişim/ Blockchain teknolojisi	Şeffaflık/ merkezileştirmeme/ güvenilir bilgi	Enerji akışını arttırma

2.5. Lojistik 4.0 Hayatımızı Nasıl Kolaylaştırıyor?

Endüstri 4.0'ın ortaya çıkması, Lojistik 4.0'ın da ortaya çıkmasına, dolayısıyla yeni iş modellerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Anlık bilgi alışverişi, otomatik çözümler ve gerçek zamanlı büyük veri analizi, yeni iş modellerinin önünü açan Lojistik 4.0'ın özellikleri arasında yer almaktadır. İşin sürdürülebilirliği talebi, diğer taraftan imalat ve lojistik operasyonları için yeni gereksinimler oluşturmaktadır (Strandhagen vd., 2017)

Yapılan çalışmaya göre; gelişen uluslararası ticaret ile bilgi teknolojilerinin lojistik sektöründe kullanılması birçok kolaylığı beraberinde getirmektedir. Taleplerin tahmini, filo yönetimi, envanter yönetimi, depo yönetimi, nakliye yönetimi, ileri planlama, uydu araç takibi, sipariş, veri tabanı yönetimi, elektronik veri değişimi, intranet ve extranet, POS (Point of Sale) takibi, web tabanlı kataloglar, operasyonel programlar ve sitemler kolaylaştırıcı rolü üstlenmektedir (Taha vd., 2017).

3. Endüstri 4.0: Lojistikte Araştırmalardan Örnekler

Endüstri 4.0 terimi, Almanya Hannover'de yapılan bir sanayi fuarında yıllar sonra yeniden gündeme gelmiştir.2014 yılında bu bağlamda, 'Endüstriyel İnternet Konsorsiyumu'' (ICC) oluşturulmuştur. Konsorsiyumu oluşturan şirketler; AT&T, IBM, Cisco, General Electric, Intel'dir. Ayrıca, Siemens, Panasonic, Bosch gibi lider firmalar, nesnelerin interneti ve siber-fiziksel projelere ciddi finansmanlar sağlamıştır.

Bu bağlamda sektörün lideri durumunda olan bir lojistik şirketi ile olay analizi yapılmıştır. Örnek olayda, elde edilen bulguların benzer olaylarda da kabul göreceği varsayılmıştır. Örnek olay, tanımlayıcı, açıklayıcı, keşfedici şeklinde üç bölümde incelenmektedir. Bu çalışmada görülecek örnek olay ise, keşfedici uygulamasıdır. Bu tür çalışmalarda hedef, “ne”, “neden”, “nasıl” sorularına yanıt aramak ve hipotez oluşturmaktır. Bu sebeple, ilgili lojistik şirketinde, iki unsurun etkileşimi üzerine derinlemesine çalışılmıştır. Çalışmada, şirketin analiz edilen verileri, nesnelerin interneti, büyük veri ve görüntü takip teknolojisi (Saatçioğlu vd., 2018).

3.1. Nesnelerin İnterneti

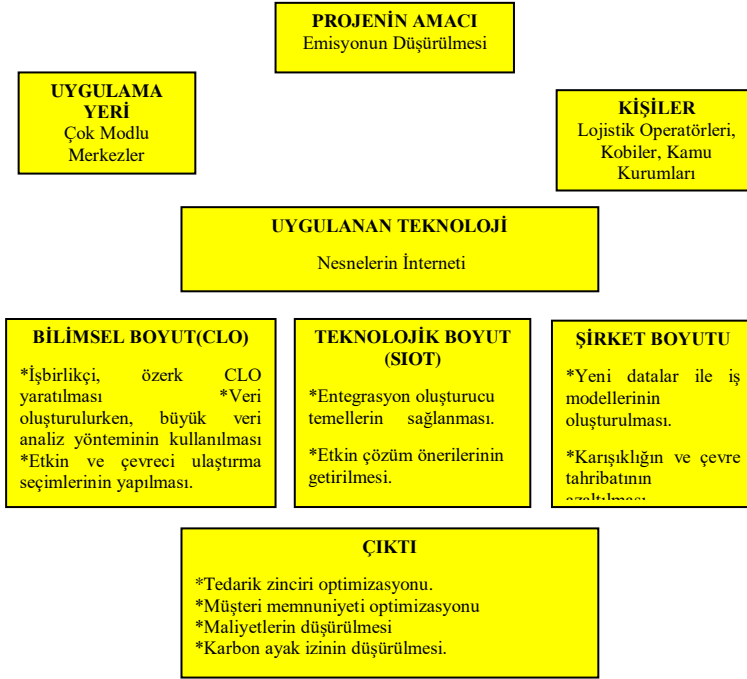
Dünya enerji kullanımının yüzde otuzu ve karbondioksit emisyonunun yüzde yirmi beşini ulaşım alanının kullanması ve bu olgunun lojistiğin büyük problemlerinden biri olarak kabul edilmesi, proje çıkış noktasıdır. Proje amacı, karışıklığı gidermek, lojistik 4.0'ın gelişiminin sağlanması ve harcamaların düşürülmesidir. Proje, eski lojistik sistemlerinin, yenilikçi lojistik sistemleri ile değiştirilerek, var olan yazılımların yenilenmesi ile iktisadın gerçekleştirilebileceği yönündedir.

Teknolojik yenilenme, olması gereken bütün demiryolu ve karayollarında, navlun değişik taraflar açısından belirlendiği için, boşluklar doğmaktadır. Boşlukları yok edilmesi için tüm tarafların, belirlenmiş bir entegre sistemi kabul etmiş olması gerekmektedir. Nesnelerin interneti ise, bu birliği sağlamaktadır.

Proje amacı, gelecekte lojistik alanında iş birliğinin sağlanmasıdır. Bu amaca ulaşabilmek için, proje 3 temel üzerine inşa edilmiştir. (Şekil 2)

Buna göre, bütün nesne ve sistemler özerktir. (CLO-Cognitive Logistics Objects). Proje, bir bilim danışmanı tarafından yönlendirilmekte ve elde edilecek son verinin, süreçte bulunan bütün çalışanlara, çevre dostu ve daha etkin seçenekler oluşturacağı programlanmaktadır.

Nesnelerin sosyal interneti (SIOT) olarak bilinen sistem sayesinde, problem ve çözümler analiz edilecek, pazarlık kurulması sağlanmış olacaktır. Böylece, geliştirilen CLO'lara yeni bir model uygulanmış olacak ve limana varan CLO, önceden gizli olan elleçleme, hasar durumu gibi dataların paylaşıldığı bir ağ tarafından idare edilebilecektir. Bu şekilde, tedarik zinciri optimizasyonu sağlanacak, maliyet ve karbon ayak izi düşürülmüş olacaktır.

Şekil 2: Nesnelerin İnterneti Projesi

Kaynak: (Saatçioğlu vd., 2018: 1687).

3.2. Büyük Veri

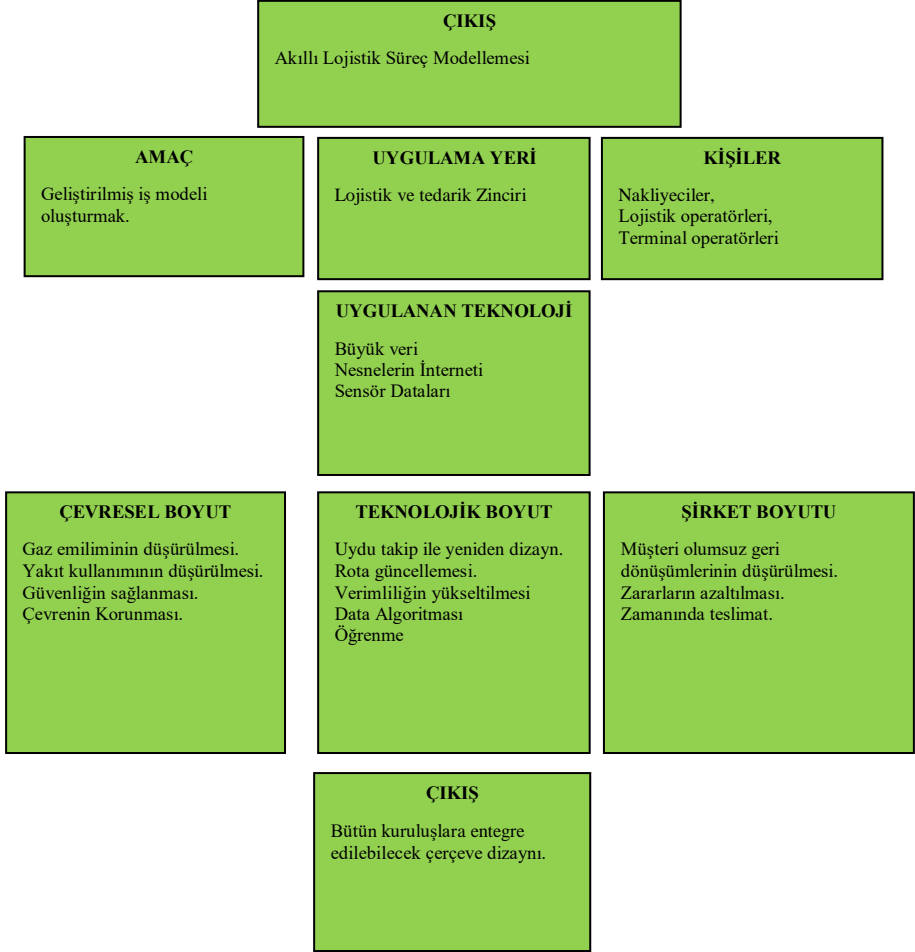
Şirketin 2020 horizon projesi bağlamında olduğu taslağın ismi, ‘Akıllı Lojistikte Süreç Modelleme için Büyük Veri Analizinin Kullanımı’dır. Global piyasa yarışları, lojistik firmaların faaliyetlerini daha reel bir biçimde ilerletmek için akıllı çözümler bulmaya itmiş ve endüstri 4.0’ın kavramlarından biri olan “büyük veri” bu kapsamda büyük faydalar sağlamıştır;

- ◁ Projede, uydu araç takip teknolojisinin ürettiği bütün dataların yeniden oluşturulması.
- ◁ Rota güncellemelerinin belirlendiği sensor dataları.
- ◁ Müşteri iş akitleri
- ◁ Üçüncü parti lojistik hizmetleri
- ◁ Açık kaynaklı sistemler
- ◁ Sosyal medyadan bahsedilmesi amaçlanmıştır.

Proje amacı, dataların doğru analiz edilmesi, altyapı ve kaynakların etkin kullanımını sağlayacak bir model geliştirmektir. Böylece, gaz emisyonu,

yakıt harcaması, gelir ziyarı, zamanında olmayan teslimler ve müşterilerin olumsuz geri dönüşümlerinin düşürülmesi beklenmektedir.

Sonuçta ise, farklı firmalara entegre edilebilecek, yeniden şekillenebilir, esnek bir modelin ortaya çıkarılması beklenmektedir.

Şekil 3: Büyük Veri Projesi Tablosu

Kaynak: (Saatçioğlu vd., 2018: 1689).

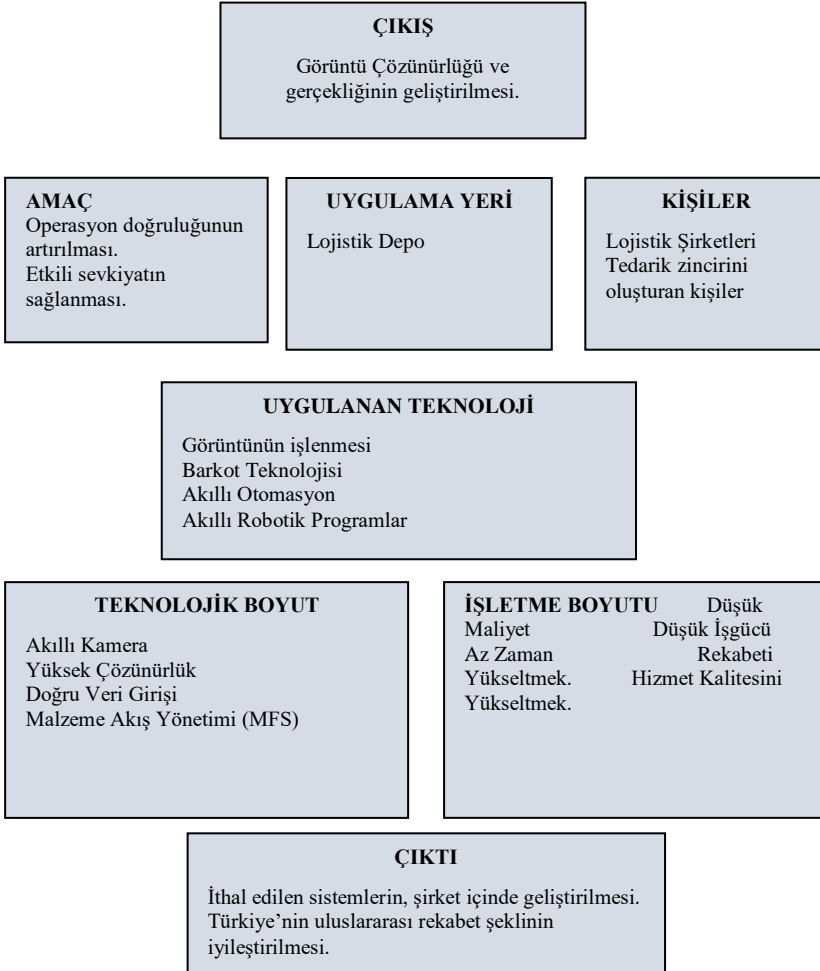
3.3. Görüntü İşleme

TUBİTAK tarafından yatırım yapılan ve bir lojistik şirketi adına yürütülen bir projede, endüstriyel tabanlı dinamik yapıda tümleşik görüntü doğrulama ve çözümleme sisteminin geliştirilmiştir. Böylece barkodu bulunan ürünlerin, bütün gerçekliğiyle takip edilebilmesi, malzeme akış yönetiminin doğru şekilde gerçekleştirilebilmesi sağlanmıştır. Proje ile ülkemizde ilk kez 'akıllı kamera' dizayn edilecek, böylece görüntülerin büyük ve masraflı makinelere

yüklenmesine gerek kalmayacaktır. Ayrıca sadece bir kamera içinde görüntüler ileri çözünürlükte işlenecek ve bütün karekod ve barkotlar görüntülenebilecektir. Bu şekilde hizmet kalitesi artacak, veriler daha hızlı ve etkin bir şekilde işlenebilecektir.

Endüstri 4.0'ın lojistik alanında işlenmesinin başlıca sebepleri;

- ‹ Maliyetlerin düşürülmesi
- ‹ Çevre deformasyonunun önlenmesi
- ‹ Yeni iş modellerinin dizaynı
- ‹ İzlenebilirliğin çoğaltılmasıdır.

Şekil 4: Görüntü İşleme Projesi Şeması

Kaynak: (Saatçioğlu vd., 2018: 1690).

Endüstri 4.0 açısından, iki Siemens elektronik fabrikasında Amberg (Almanya) ve Chengdu (Çin) örnekler görülmektedir. Bu tesislerde 1000 farklı ürün üretilmektedir. Ürün yaşam döngüsü programları (PLM), simatik denetleyiciler, üretim süreçleri için yürütme sistemleri (MES) ve birlikte çalışmaktadır. ERP sistemleri ile endüstri 4.0 teknikleri aktif olarak kullanılmaktadır. Üretim bu dönemde birçok kez artarken, personel rakamları düşmüş ve dijitalleşmeye giden yol netleşmiştir.

Başka bir örnek, alman makine fabrikası olan Arburg'dur. Bu şirket, küçük ve orta sıkıştırma kuvvetlerine sahip enjeksiyon kalıplama makineleri yapmaktadır. Lossburg, Almanya'daki fabrikasında zaten endüstri 4.0 çözümlerini uygulamıştır. İşlem zinciri, ürün tasarım aşamasında başlamakta, üretim sürecinde prototipler üretilmekte, siparişler sisteme girilmekte ve ışık anahtarları üzerinde üretilmektedir. Kalite kontrol adımı ile işlem tamamlanır ve son olarak, bitmiş ürün robotikle paketlenmektedir (Galindo, 2016: 17-21).

4. Endüstri 4.0: Lojistik Firması İçin Potansiyel Yararlar

Endüstri 4.0'ın lojistik sektörüne yenilikçilik ve sürdürülebilir olma durumuna etkisi olduğu düşünülmektedir (Özdemir ve Özgüner, 2018). Dış ticarete hem taşımacılık hem de lojistik alanında köklü değişikliklerle birlikte Endüstri 4.0'ın önemi günden güne artmıştır. Bu kavram ile işlenmiş mal-ürün süreci yeni bir şekilde açıklanmaktadır. Bunlar;

- ◁ Ürünler,
- ◁ Makineler,
- ◁ Nesneler,
- ◁ Üretim sürecinde, insanlar ve Bilişim Teknolojileri (BT) sisteminde yoğunlaşmaktadır.

Açıklanan bu kavramlarla birlikte, uygulandığı takdirde maliyete göre etkin bir üretim olmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda performans artırımı için yapılan sistemler neticesinde üretimin gerçekleştiği zamanlar ve bakım süreçlerine izin vermektedir. Bütün bu yenilikler, işlenmiş mal-ürünün doğru yer ve zamanda müşteriye ulaştırılması en önemli olgu olmaktadır. Bu yenilikler ise mevcut durumun yapısını önemli ölçüde değiştirerek aşağıdaki durumların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır:

- ◁ Potansiyel yeni iş modelleri,
- ◁ “Son Mil” ile ilgili çözümler,
- ◁ İl lojistiği,
- ◁ Tedarik Zincirlerinin yönetimi üzerinde daha fazla çalışılması.

Yapılan çalışmalar neticesinde ve ortaya çıkan sonuçlar arasında, Endüstri 4.0'ın ortaya çıkmasıyla birlikte Lojistik sektörüne büyük oranda olumlu etki ederek, bu endüstrinin gelişimini mümkün olan en az oranda risk ile desteklendiği söylenmektedir (Özkan vd., 2018).

Yapılan diğer bir çalışmaya göre ise Endüstri 4.0'ın lojistik üzerindeki yararlarını şu şekilde belirtmiştir:

- ‹ İş güvenliği konusunda risklerin en aza indirilmesi,
- ‹ Üretim sürecinde ıskarta ürünlerin en aza indirilmesi,
- ‹ Sürekli hizmet,
- ‹ Depolama ve sipariş süreçlerinde verimlilik, aynı zamanda depo maliyetlerinin azaltılması, siparişlerin ulaştırılmasında zamandan kazanma,
- ‹ Kaynakların daha verimli kullanılması,
- ‹ Karbon salınımlarının en aza indirilmesi ve kullanılan yakıt oranlarının azalması, tasarruf,
- ‹ Verilen siparişlerin düzenlemesinde büyük ölçüde yenilikler olması (gecikme, ürün ulaştırmada zamanlama vb.)
- ‹ Güvenli, şeffaf lojistik faaliyetlerinin gerçekleştirilmesidir. (Karagöz ve Doyduk, 2020).

Endüstri 4.0'ın lojistik sektörü üzerinde gerçekleştirdiği hızlı ve olumlu değişim sayesinde, firmaların lojistik aşamalarında karşı karşıya gelebilecekleri olası riskleri görünür kılarak, çıktıların anlık olarak hareketliliğini takip edebilmekte ve gelecek zamanlarda daha uygun ve kaliteli planlar yapabilmeye olanak tanımaktadır. Bu değişim Lojistik 4.0 olarak adlandırılmakla birlikte, firmaların üretim döngüsünde dijital lojistik sistemlerin kullanılmasının artmasıyla esneklik ve verimlilik büyük ölçüde artmaktadır. Bu da firmalardaki karlılığı olumlu yönde etkilemektedir (Özdemir ve Özgüner, 2018)

Yapılan bir diğer çalışmaya göre ise Lojistik 4.0'ın işletmeler alanında büyük değerler yaratacak olmasıdır. Mal ve hizmet sağlayıcılar Lojistik 4.0 birlikte şeffaflık, cevap verilebilirlik ve işletme sermayesi esnekliği konularında mevcut durumdan daha fazlasını kazanacakları söylenmektedir (Bremicker ve Gates, 2018).

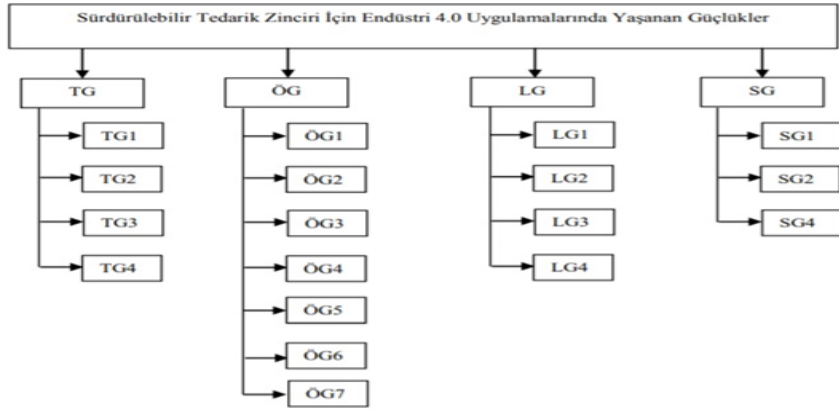
5. Endüstri 4.0: Tedarik Zinciri Planlaması ve BT İçin Zorluklar

Bu konuda yapılan çalışmalar sonucunda aşağıdaki tablolarda bulunan veriler elde edilmiştir (Eğilmez ve Koca, 2018)

Tablo 2: Endüstri 4.0 Güçlüklerinin Dört Ana Boyutunun Karşılaştırma Matrisi

S. No.	Güçlüklerin Ana Boyutları	TG	OG	LG	SG	Ağırlık	Sıralama
1	Teknolojik Güçlükler (TG)	1	1/2	2	2	0.273	2
2	Örgütsel Güçlükler (ÖG)	2	1	2	2	0.383	1
3	Legal ve Etik Güçlükler (LG)	1/2	1/2	1	3	0.219	3
4	Stratejik Güçlükler (SG)	1/2	1/2	1/3	1	0.125	4

Tutarlılık Oranı:0.08

Şekil 5: Endüstri 4.0 Uygulamalarında Yaşanan Güçlüklerin Hiyerarşik Yapısı

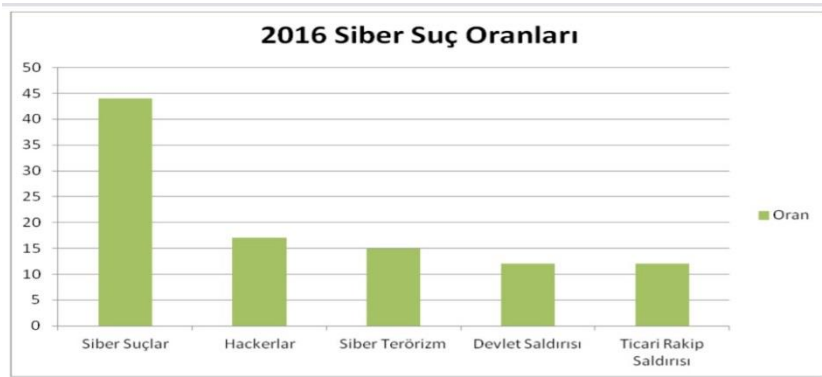
Tablo 3: Sürdürülebilir Tedarik Zinciri İçin Endüstri 4.0 Girişimlerine Yönelik Güçlüklerin Sıralanması

Ana Güçlükler	Yerel Ağrılıklar	Alt Güçlükler	Yerel Ağrılıklar	Yerel Sıralama	Global Ağrılıklar	Global Sıralama
Teknolojik Güçlükler (TG)	0.273	Zayıf veri kalitesi (TG1)	0.144	4	0.039	14
		Altyapı ve internet tabanlı ağların eksikliği (TG2)	0.459	1	0.125	1
		Teknoloji platformlarında entegrasyon eksikliği (TG3)	0.226	2	0.061	7
		Güvenlik sorunları (TG4)	0.172	3	0.046	11
Örgütsel Güçlükler (ÖG)	0.383	Endüstri 4.0 etkileri üzerindeki anlayış eksiklikleri (ÖG1)	0.142	4	0.054	10
		Endüstri 4.0'ı benimseme konusunda zayıf AR-GE faaliyetleri (ÖG2)	0.175	2	0.067	4
		Yetersiz yönetim desteği (ÖG3)	0.270	1	0.103	2
		Dijital kültür eksikliği (ÖG4)	0.111	5	0.042	12
		Yeni iş modellerini uygulama konusunda yetkinlik eksiklikleri (ÖG5)	0.084	6	0.032	15
		Koordinasyon ve işbirliği sorunu (ÖG6)	0.070	7	0.026	16
		Endüstri 4.0'a yönelik isteksiz davranışlar (ÖG7)	0.148	3	0.056	8
Legal ve Etik Güçlükler (LG)	0.219	Devlet desteği ve politikalarının eksikliği (LG1)	0.356	1	0.077	3
		Finansal kısıtlar (LG2)	0.295	2	0.064	6
		Yasal zorunluluklar (LG3)	0.251	3	0.054	9
		Zayıf şirketlerin dijital operasyon vizyonu ve stratejisi (LG4)	0.098	4	0.021	17
Stratejik Güçlükler (SG)	0.125	Dijital yatırımların belirsiz ekonomik yararı (SG1)	0.140	3	0.017	18
		Global standartların ve veri paylaşım protokollerinin eksikliği (SG2)	0.528	1	0.066	5
		Uygulamaları destekleyen kılavuz eksikliği ve karmaşık sorunlar (SG3)	0.333	2	0.041	13

Yapılan bir diğer çalışmaya göre ise, Endüstri 4.0 ile karşılaşılabilir sorular arasında siber saldırılar gelmektedir. Buna karşın çok iyi bir güvenlik sisteminin oluşturulması gerekmektedir. Çünkü bütün tedarik zincirleri ve bilgi teknolojileri, birbirleri ile uyumlu bir şekilde çalışacağı için, olası bir siber saldırıya karşın bütün önemli sistemlerin çökebileceği olasılığını yükseltmektedir. Bir diğer güvenlik sistemi ise hem çalışanların hem iş verenlerin hem de müşterilerin kişisel verilerin korunması ile ilgilidir. Firmalar bu olgulara karşın güvenliği sağlayamazlar ise ortaya güvensizlik çıkacaktır ve zararlı duruma düşüleceği söylenmektedir. Bahsi geçen durumların ciddiyetinin anlaşılması için, aşağıdaki veriler elde edilerek sunulmaktadır (Taha vd., 2017).

Tablo 4: 2016 Siber Saldırıların %'lik Dağılımları

Suç Tanımı	Oran
Siber Suçlar(veri çalma vs)	44
Hackerlar tarafından yapılan saldırılar	17
Siber Terörizm (Terör grupları tarafından yapılan saldırılar	15
Devlet Saldırısı(Devletler tarafından organize edilen)	12
Ticari Rakip Saldırısı (Rakipler tarafından organize edilen)	12

Şekil 6: 2016 Yılı Siber Saldırıların %'lik Dağılımı

Yine aynı çalışmada görülmektedir ki, kişisel verilerin korunması dışında, muhtemel oluşabilecek virüs saldırılarına karşın da önlemler alınması gerekmektedir. Firma ne kadar büyükse, tedarik zinciri yönetimindeki teknoloji de o kadar büyük olmaktadır. Olası virüs saldırısına karşın bahsedilen ve birbirine bağlı teknolojik aşamaların verisel güvenliği o denli zorlaşmaktadır. Güvenliği ger kazanabilme aşamasında, firmalar virüsün daha fazla yayılmasını engellemek ve virüs saldırısını durdurmak için üretime ara vermek zorunda kalabilmektedir. Bu durum karşısında da maddi ve lojistik olarak elde edilecek kayıplar, büyük ölçülerde olabilmektedir (Taha vd., 2017).

5.1. Endüstri 4.0 için Tedarik Zinciri Süreçlerine Yönelik Teknoloji Çerçevesi

Sanayi sektörlerine bakılmaksızın, tedarik zincirinde yer alan farklı işlevler arasında iş birliği gereklidir. Ancak, iş türlerine ve müşterilere sağlanan nihai ürün veya hizmetlere bağlı olarak, bu işlevler farklı olabilir. Tedarik zincirindeki tüm süreçlerin entegrasyonu ve koordinasyonu, arz ve talebe uyması için çok önemlidir. Tedarik zinciri kolları olan: hareketten satışa, satın alma ve depolama birbirine bağlı olmaktadır. Kolların her biri bir alan ile temsil edilir ve bu alanların her biri için, zaman içinde değişiklik olup olmadığını karşılaştırmak üzere ölçülebilir önlemler elde etmek için tanımlanır. Bununla birlikte, bunların tanımlanması oldukça karmaşıktır, çünkü kaldıraçlar arasında net sınırlar yoktur. Örneğin, daha büyük hammadde grupları sipariş ederek, talep döngüsü azaltılabilir ve aynı zamanda satın alma ve teslimat maliyetlerini azaltabilir. Bununla birlikte, artan stok seviyesi nedeniyle depo maliyetleri artabilir.

“Satın alma” kolu esas olarak tedarik içermektedir. Tedarikçilerden hizmet veya mal satın almak için gerekli tüm süreç ve görevlerden sorumlu iş koludur. Performans parametreleri, örneğin: hammaddeler için kalite standardı, reddetme oranı, servis seviyesi, sipariş doğruluğu gibi kriterlerden oluşmaktadır. “Marka” terimi, malların üretimi veya hizmetlerin yaratılması anlamına gelmektedir. Girdileri çıktılara veya nihai ürünlere dönüştürmek için gereken işlemleri tanımlamaktadır. Girdiler ihtiyaç duyulan hammaddeler, kaynaklar, teknolojiler ve bilgilerdir ve çıktılar müşterilerin şirketten aldıklarını göstermektedir. Bununla birlikte, bu çalışma kapsamında üretim fonksiyonu göz ardı edilmiştir. Mağaza fonksiyonları veya depo operasyonları, özellikle de stok yönetimi, kısa ürün ömrü ve daha fazla talep dalgalanması nedeniyle son on yılda ilerlemiştir. Seçilen performans parametreleri, örneğin rıhtımdaki kamyon zamanı, alınan makbuzlar, alımdan teslim alma yerine kadar geçen süre, sipariş başına tüketilen çalışma saati, alınan sipariştan kalkışa kadar geçen süredir. “Taşıma” terimi, stokların bir yerden bir yere doğru zamanda teslim edilmesinden ve taşınmasından sorumlu nakliye lojistiğini ifade etmektedir.

Analiz edilmesi gereken unsurlar şunlardır: kamyon yük kapasitesi, geri dönüş süresi, sevkiyat görünürlüğü, zamanında teslim alma, zamanında teslimat, vb.

"Satış" veya yerine getirme süreci, siparişlerin üzerinde anlaşılan program dahilinde teslim edilmesini sağlar. Tedarik zincirinin bu işlevi, güvenilirliklerine ve zamanında teslim edilebilirliklerine bağlı olarak şirketler arasında genellikle önemli bir fark oluşturur. Doğru sipariş karşılama yönetimi hem pazar payının artmasını hem de mevcut müşterilerin korunmasını sağlamaktadır (Tjahjono vd., 2017: 1177-1178).

Tedarik zinciri yönetimi, müşteri değerini en üst düzeye çıkarmak ve ekonomik üstünlüğü sağlamak için ürün yönetimini içermektedir. Bu

kapsamda, arz geliştirme, tedarik, üretim ve koordinasyon hayati önem taşımaktadır. Tedarik zincirleri, fiziksel akışlarla birbirine bağlanmaktadır ve veri akışları, fiziksel akış gelişimini içermektedir. Ürün ve malzemelerin yanı sıra nakliye, veri akışının sağlıklı yürütülmesi için koordinasyon gerektirir. Tedarik zinciri malzemelerin tamamlanmış halinin dönüşümü ile ilgilenmektedir. Tamamlanmış malların son alıcıya doğru güvenli ve koordineli bir şekilde, stok hızını artırarak ulaştırılmasını sağlamaktadır. Topografik olarak, daha geniş bir zincire sahip olan firmalar, diğer firmalara göre daha şanslı durumdadırlar.

Tedarik zinciri içinde bulunan altı unsur, yüksek kaliteli ürünler yaratmaya ve sağlanan hizmetler içinde ne kadar kusur bulunduğunu ölçmeyi sağlamaktadır. Bu unsurlar, müşteri sadakati kazanmak, yeterlilik ve verimliliği artırmak için kayda değer bir öneme sahiptir. Ayrıca işletmeler, küresel bir tedarik zinciri oluştururken, bu altı unsura ihtiyaç duymaktadır. Bunlar, ürünlerdeki kusurların ortadan kaldırılmasını sağlar ve örnek olarak 294.000 ürün için hata sayısını bire düşürebilmektedir. Tedarik zincirinin mevcut teknolojiye paralel bir şekilde yürütülmesi için ise, organizasyon kritik bir öneme sahiptir. Organizasyonda dikkat edilmesi gereken noktalar ise;

- ◁ **Tanımlamak:** Müşteriler bu adımda tanımlanır. Firmanın hedefleriyle birlikte, iş ve potansiyel müşteriler belirlenir.
- ◁ **Ölçmek:** Bu adım, sürecin performansını ölçer. Ekip hangi faktörün ölçüleceğine ve nasıl yapılacağına karar verir. Ölçüm aşamasında veriler karşılaştırılır ve projenin tamamlanması için değerlendirilir.
- ◁ **Analiz:** Hatanın ana nedenini belirler. Proses girdi ve çıktıları verilerle birlikte analiz edilir.
- ◁ **Geliştirme:** Kaldırılması için kusurlar tanımlanır ve çözümler geliştirilir. Bir dizi değişken ayarlanarak, süreç büyük ölçüde geliştirilir.
- ◁ **Kontrol:** Programda yapılan iyileştirmeyi sürdürmek için, çeşitli araçlar kullanılır ve kontrol işlemi başlatılır.
- ◁ **Değerlendirme:** Çıkan bütün verilerin kontrol aşamasından sonra, hangi durumda olduğunun analiz edildiği noktadır. Baştan sona, hangi aşamalardan geçildiğine bakılır.

İmalat sisteminin teknolojiye uyarlanarak bilgisayarlaştırılmasıyla, yazılımların kombinasyonu siber-fizik sistemlere dayanarak geliştirilerek üretim varlıkları otomasyon birlikte etkili bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Otomasyon, nesnelerin interneti, veri paylaşımı ve bulut bilişim teknolojileri ile teknoloji, endüstri 4.0'a ayak uydurmuş olmaktadır.

Makineler ile sensorlerin ve bireylerin iletişimi kurularak, teknoloji sayesinde nesnelerin interneti ve insanların interneti bütünleşmesini sağlamaktadır. Teknoloji, sanal sensör bilgilerinin toplandığı bilgisayarlı modeller oluşturarak, endüstri 4.0'a katkı sağlamıştır. Sayısal sistemlerden toplanan

veriler, insanları destekleyip, bilgi ve kararların doğru bir şekilde alınmasını sağlamıştır. Yine, dijital sistemlerin devreye girmesiyle, nesnelerin interneti, endüstriyel otomasyon, cihazların iletişimi, veri akışı, cihaz yönetimi, cihaz entegrasyonu ve tahmine dayalı analitik alanlarında gelişme sağlanmıştır.

Global tedarik zincirine sahip işletme, bir ağdaki üretim ve tedarik bilgilerine istediği yerden ulaşabilmektedir. Grafik ve canlı verilerin oluşumuyla, görselleştirme, zincir bir ağa bağlı ve makineler arası veri gönderimi olanaklı hale gelmektedir. Böylece süreçlerin verimliliği artarak, optimizasyon sağlanmaktadır.

Dahili ekipmanlar; okuyucular ve GSM ‘den oluşmaktadır. GSM alıcısı, wi-fi ve okuyucular, malların paketlere taranılarak taşınmasını sağlamaktadır. Tüm paketler, radyo dalgaları kullanılarak, okuyucular sayesinde aynı anda taranabilmektedir. Wi-fi teknolojisi ile, kurumsal veri tabanları, ürünün ihtiyaç duyduğu optimum süreye karar vermek için analiz edilebilir ve kullanılabilir hale gelmektedir. Kara kutu ise, özel elektronik bileşenler anlamına gelip, lojistikte güvenli taşımayı sağlamaktadır. 3G, 4G veya SMS ile, tehlike anında gerekli bölümlere bilgi gönderilmektedir. Böylece işletme hem tehlike anlarını hem aracın nerede olduğunu tespit edebilmektedir. (Jayaram, 2016: 89-93).

5.2. Yalın ve Yeşil Tedarik Zinciri ile Endüstri 4.0 Arasındaki Bağlantılar

Yapılan çalışmalar neticesinde görülmüştür ki; bilgi teknolojileri ile Endüstri 4.0 çalışmaları bütünleştirildiğinde, yalın ve yeşil tedarik zinciri üzerinde yenilikleri, sürdürülebilir yeni bir kültürün oluşumuna yol açmaktadır (Yıldız, 2018).

Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneğinin yapmış olduğu araştırmalar neticesinde aşağıdaki durumlar ortaya çıkmaktadır.

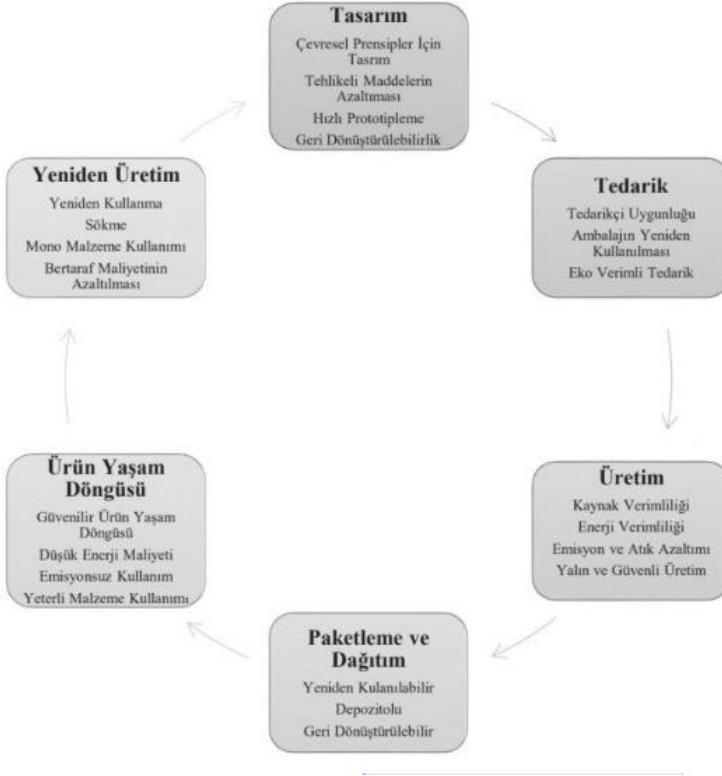
-Yalın ve yeşil tedarik zincirine katkı sağlayacak olan enerjinin atmosferden elde edildiği,

-Lojistik sektörlerinde geliştirilen yeni teknolojik yöntemlerin, çevreye daha az zarar vereceği,

-Güneş enerjisinin kullanılmasıyla taşımacılık sektöründe daha çevreci olunacağı aktarılmaktadır (Taha vd., 2017).

Firmalar çevre kirliliğini, maliyetlerin düşürülmesi ve verimliliğin artırılması konularında kaygılı davranarak, çevre kirliliğini en aza indirmeyi faaliyetleri arasına almaktadırlar. Çevre kirliliğinin azaltılması faaliyetleri firmalar için bir dış maliyet olarak görülmüştür. Ancak yeşil tedarik zincirinin oluşturulması, verimliliği artıracak, maliyetleri düşürecek, karlılığı artıracak ve pazarda daha fazla pay almalarını sağlayacaktır. Aynı zamanda hammadde, üretim, kullanım, geri dönüşüm gibi birçok konuda çevresel faktörlerin etkili olduğu savunulmaktadır. Yeşil Tedarik Zincirinin

olulturulması sürdürülebilirlik açısından da büyük öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır (Akandere, 2019).

Şekil 7: Yeşil Üretim

Sonuç

Endüstri 4.0'ın oluşturduğu bir zorunluluk hali olarak Lojistik 4.0'a yönelim, yeni iş modelleri için olanaklar sağlamaktadır. Lojistik 4.0'ın önünü açan özellikleri arasında anlık bilgi alışverişi, otomatik çözümler ve gerçek zamanlı büyük veri analizleri ve yeni iş modellemeleri yer almaktadır. Bilginin rolü ve önemi bugün gördüğümüz kilit unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki bilgi işletmeler için sürdürülebilirlik taleplerinde üretim ve lojistik operasyonları için yeni gereksinimler oluşturmaktadır.

Endüstri 4.0'ın tanımlamalarına göre, Lojistik 4.0; siber-fiziksel sistemler, yazılım ve insan desteği gibi bir dizi teknik bileşeni kapsamaktadır. Bu nedenle, Lojistik 4.0 modellemesi, büyük bir otomasyon derecesi elde edebilmek adına akıllı sistemler tarafından desteklenen ilgili bilgilerin beslediği ve Nesnelerin İnterneti (IoT) sistemleri vasıtası ile paylaşıldığı yazılım ve veri tabanlarına bağlı olması gereken gelen ve giden lojistiğin optimizasyonu olarak özetlenebilmektedir. Buna ek olarak, lojistik, analitik

potansiyellerini geliştirmek için tedarik zinciri boyunca tüm süreçlerin birbirleriyle ve insanlarla iletişim kurabildiğı bir ağı olarak görülebilir. Akıllı ürünler sadece üretim sürecinde akıllı olmayıp, kullanım ömürleri boyunca da durumları ile ilgili verileri sağlamaya devam etmektedirler.

Tedarik zinciri ile alakalı olarak, dijital dönüşüm süreçleri ve bu süreçleri destekleyen sistemlerin kullanılması, tedarik zincirine her safhada güvenilirlik, muhakeme ve verim katmaktadır. Gelecekte alıcıların kişisel gereksinimlerine uygun, yönetim organlarının daha gelişmiş olduğı, verimliliğinin ve esnekliğinin arttığı modeller üzerinde özel bir odaklanma olacaktır.

Endüstri 4.0 ve lojistik 4.0. gelecekte aşamaların, süreçlerin, teknik gereksinimlerin ve ilgili entegrasyon seviyesinin tanımlanmasının yanı sıra analizi, teşhisi ve aynı zamanda uygun olanın tanımını destekleyebilecek paydaşları dahil etme politikalarını içeren çok aşamalı geniş bir çerçeve geliştirecektir.

Kaynakça

- Akandere, G. (2019). *Yeşil Tedarik Zinciri Yönetimi*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Barreto, L., Amaral, A., & Pereira, T. (2017). Industry 4.0 implications in logistics: an overview. *Procedia Manufacturing*, 13, 1245-1252.
- Bremicker, M., & Gates, D. (2018). *Endüstri 4.0: Yanılgılar ve Gerçekler*.
- Douaioui, K., Fri, M., & Mabrouk, C. (2018). The interaction between industry 4.0 and smart logistics: concepts and perspectives. In *2018 international colloquium on logistics and supply chain management (Logistiqua)* IEEE, 128-132.
- Eğilmez, Ö., & Koca, G. (2018). Gelişmekte Olan Ekonomilerde Sürdürülebilir Tedarik Zinciri için Endüstri 4.0 Girişimlerine Yönelik Güçlüklerin Değerlendirilmesi. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1521-1536.
- Galindo, L.D. (2016). *The Challenges of logistics 4.0 for the supply chain management and information technology*, p. 17-21.
- Gelmez, E. (2020). *Dijital dönüşüm: Endüstri 4.0*. Yönetimsel ve ekonomik açıdan işletme biliminde güncel yaklaşımlar (Editörler: E.Kılınç, E. Gelmez). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Jayaram, A. (2016). *Lean Six Sigma Approach for Global supply chain management using industry 4.0 and IIOT*. 2nd International Conference on Contemporary Computing and Informatics.

- Karagöz, B. & Doyduk, H.B. (2020). Lojistik 4.0 uygulamaları ve lojistik firmalarının bakış açısı. *İnsan &İnsan Dergisi*, 37-51.
- L. Barreto, A. A. (2017). Industry 4.0 implications in logistics: an overview. *Manufacturing Engineering Society International Conference 2017, Mesic 2017*, 28-30 June, (s. 1248). Vigo (Pontevedra), Spain.
- Maslarić, M., Nikolić, S., & Mirčetić, D. (2016). Logistics response to the industry 4.0: the physical internet. *Open engineering*, 1(open-issue).
- Özdemir, A. & Özgüner, M. (2018). Endüstri 4.0 ve lojistik sektörüne etkileri: Lojistik 4.0. *İşletme ve İktisat Çalışmalar Dergisi*, 6 (4), 13-47.
- Özenir, İ., & Nakıboğlu, G. (2019). Sürdürülebilir Üretimde Endüstri 4.0'ın Yeri. *Business & Management Studies*, 2248-2281 .
- Özkan, M , Al, A & Yavuz, S . (2018). Uluslararası politik ekonomi açısından dördüncü sanayi-endüstri devrimi'nin etkileri ve Türkiye . *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi* , 1 (1 (Online first)) , 1-30 . DOI: 10.14782/marusbd.418669
- Öztemel, E., & Gürsev, S. (2018). Türkiye'de lojistik yönetiminde endüstri 4.0 etkileri ve yatırım. *Marmara Fen Bilimleri Dergisi*, 145-154.
- Saatçioğlu, Ö , Kök, G & Özispa, N . (2018). Endüstri 4.0 ve lojistik sektörüne yansımalarının örnek olay kapsamında değerlendirilmesi . *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 23 (Endüstri 4.0 ve Örgütsel Değişim Özel Sayısı) , 1675-1696 .
- Strandhagen, J. O., Vallandingham, L. R., Fragapane, G., Strandhagen, J. W., Stangeland, A. B., & Sharma, N. (2017). Logistics 4.0 and emerging sustainable business models. *Advances in Manufacturing volume*, 359–369.
- Şekkeli, Z.H. & Bakan, İ. (2018). Endüstri 4.0'ın etkisiyle lojistik 4.0. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 6 (4), 17-36.
- Taha, E., Tokur, İ., & Akar, H. (2017). *Endüstri 4.0 ve Lojistiğin Geleceği*. İstanbul: MÜSİAD.
- Tjahjono, A., Esplugues, C. & Pelaez, G. (2017). Science direct, what does industry 4.0 mean to supply chain, Manufacturing engineering society international conference Spain.

- Wang, K. (2016). *Logistics 4.0 solutions new challenges ve opportunities, knowledge discover laboratory department of production and quality engineering*, 69-71.
- Yıldız, A. (2018). Endüstri 4.0 ile Bütünleştirilmiş Digital Tedarik Zinciri. *Bussiness and Management Studies*, 1215-1230.
- Yıldız, A. (2018). Endüstri 4.0 ve akıllı fabrikalar. *Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 22 (2), 546-556.

2

**Güzel Sanatlar Lisesi 9. Sınıf Viyola Ders Kitabında Yer Alan
Türk Müziği Etüt ve Eserlerin Derslerde Kullanımına Yönelik
Yaşanılan Sorunlar (Ahmet Selçuk Bayburtlu)**

Güzel Sanatlar Lisesi 9. Sınıf Viyola Ders Kitabında Yer Alan Türk Müziği Etüt ve Eserlerin Derslerde Kullanımına Yönelik Yaşanılan Sorunlar

Ahmet Selçuk Bayburtlu¹

*¹Şırnak Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümü,
selcuk.bayburtlu.025@gmail.com*

Özet

Viyolanın tarihi geçmişisi Asya ve Hint uygarlıklarına uzandığı bilinmektedir. Ticari yollar aracılığı ile dünyaya yayılmıştır. 12. ve 13. Yüzyılda gezgin müzisyenler aracılığı ile yayılan Viyola günümüze ise bazı değişiklere uğrayarak gelmiştir. Günümüzde viyola, keman ile karşılaştırıldığında zaman zaman daha dolgun ve sıcak, zaman zaman nötr ve hacimsiz bir sese sahiptir. Viyola yine kemana oranla 1/7 oranında daha büyük ve telleri de do-sol-re-la seslerine akortlanmaktadır.

Araştırma, Güzel Sanatlar Lisesi Müzik Bölümlerinde 9. Sınıf Viyola öğrencilerinin Türk Müziği eserlerine yönelik öğretmen görüşlerini tespit etmeyi amaçlayan ankete dayalı betimsel araştırmadır. Evreni Türkiye'deki 35 Güzel Sanatlar Lisesi Müzik Bölümlerinde Viyola eğitimi veren öğretmenlerin katılımı ile gerçekleşmiştir. Verileri toplamada elde edilen bulgular betimsel analiz olarak çözümlenmiştir. Viyola öğretmenlerine yönelik ankette toplam 24 soru yer almış ve alınan cevaplar konu alanlarına göre tablolştırılmıştır.

Araştırmanın sonucunda öğretmenlerin viyola derslerinde kitaplardan, öğrencilerden, öğretmenlerden, velilerden kaynaklı çeşitli sorunlar yaşadıkları bilgisine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Viyola, Türk Müziği, Batı Müziği

Fine Arts High School Part 9 in the Viola Course Book Turkish Music in Using Surveys and Works in Courses an Investigation on Problems

Abstract

The history of the viola is known to date back to Asian and Indian civilizations. It has spread to the world through commercial roads. The Viola, which was spread through the traveling musicians in the 12th and 13th centuries, has undergone some changes. Today, viola has a fuller and warmer sound, and a neutral and voluminous sound from time to time, compared to the violin. The viola is again 1/7 larger than the violin and its strings are tuned to do-sol-re-la sounds.

The research is a survey based descriptive research aiming to determine the teachers' views on Turkish Music works of 9th Grade Viola students in Fine Arts High School Music Departments. Universe 35 Fine Arts High School Music in Turkey that took place with the participation of teachers in training Viola Department. The findings obtained in collecting data were analyzed as descriptive analysis. A total of 24 questions were included in the questionnaire for viola teachers and the responses were tabulated according to the subject areas.

As a result of the research, it was learned that the teachers experienced various problems in the viola lessons from books, students, teachers and parents.

Key Words: Viola, Turkish Music, Western Music

1. Giriş

Viyananın tarihi geçmişi Asya ve Hint uygarlıklarına uzandığı bilinmektedir. Ticari yollar aracılığı ile dünyaya yayılmıştır. 12. ve 13. yüzyılda gezgin müzisyenler aracılığı ile yayılan Viyola günümüze ise bazı değişikliklere uğrayarak gelmiştir. Bu değişiklikleri ise arkeolojik kalıntılardan öğrenilmektedir.

Viyola, İngilizce’ de “viola” Fransızca’da “alto” İtalyanca’da “viola”, Almanca’da “bratsche” olarak isimlendirilmektedir. Viyola adının XV. yüzyıldaki trubadur denilen gezgin çalgıcıların kullandıkları viol isimli ilkel yaylı çalgılardan geldiği sanılmaktadır. Viol’ler de ilköğretimdeki viel denilen atalarından gelmişlerdir (Şekerkan, 1997).

Kemanın atasının viol olduğuna dair yaygın bir düşünce günümüze kadar gelmiştir. Ancak günümüzde yapılan araştırmalar, kemanın, kendisinden çok daha eski bir yaylı çalgı olan “fiddle” ve Fransa’da “vielle” adı verilen, 16. yy.”da bu çalgı esas alınarak yapılan, İtalyan “lira da braccio” ve “rebek” gibi daha eski yaylı çalgılardan Rönesans Döneminde geliştirildiğini ortaya koymuştur (Doğaner, 2001, s.1).

Rönesans ve Barok dönemleri içerisinde viol ailesi genişlemeye, gelişmeye başlamaktadır. Viole da braccio ve viole da gamba olarak iki gruba ayrılan viol’ler, çalgı yapımcılarının etkisiyle de farklı ülkelerde küçük değişikliklere uğrayarak benzer isimler almaya başlamışlardır. Genişleyen viol ailesi içerisinde bulunan viola d’amore, bariton, viola pomposa, viola di spalla, viola bastarda, lira da braccio, lira da gamba (lirone), double bass, viola alta, violet, violetta, octobass isimindeki çalgılardan bazıları, bestecilerin eser yazmasıyla ve bu eserleri seslendiren sanatçıların da, çalgı yapımcılarını yönlendirmesiyle gelişip, bugünkü keman ailesi adı altında kullanılan çalgıların ortaya çıkmasında temel oluştururken, bazıları da tarih içerisinde gereken ilgiyi göremediklerinden kaybolmuşlardır (Ece, 1998).

Günümüzde viyola, keman ile karşılaştırıldığında zaman zaman daha dolgun ve sıcak, zaman zaman nötr ve hacimsiz bir sese sahiptir. Viyola yine kemana oranla 1/7 oranında daha büyük ve telleri de do-sol-re-la seslerine akortlanmaktadır. Diğer yaylı çalgılarla yapılabilen tüm çalış tarzları viyola ile de yapılabilmekte, kullanılabilmektedir (Şekerkan, 1997).

Viyola tarihi süreç içinde aldığı isim ve özellikleri;

Viola da Gamba; Baçak Viyolası olup, bas Viyoladır ve altı tellidir.

Lyra Viola; On iki tellidir ve şarkılara akorlarla destek amacı ile kullanılır.

Viola Bastarda; Bas Viyolanın küçüğüdür ve ahenk telleri eklenmiştir. Bugünkü Viyoladan oldukça büyüktür.

Viola Di Bordone; Bartion Viyoladır, Viola Bastarda” ya göre daha çok ahenk teli vardır. Fakat ufak ayrıntılar dışında Viola Bastarda” ya benzemektedir.

Pardessus De Viola; Fransa” da kullanılmış beş telli Viyoladır.

Viola Pomposa; J. S. Bach” ın tasarlayıp yaptırdığı beş telli bir çalgıdır. Tiz pozisyonlardaki Viyolonsel partisini çalmak amacıyla tasarlanmıştır.

Viola Alto; Bugünkü Viyolaya çok benzeyen bir çalgıdır. Ancak ilave olarak Mi teli eklenmiştir.

Vioioletta; Büyüklük be seslerin incelik, kalınlık bakımından Violet ile Soprano Viol arasında bir çalgıdır.

Viola D’ Amore; Altı ya da yedi telli olup çeneye dayayarak çalınır ve solo eserleri çalmada kullanılır. Bugünkü Viyoladan biraz daha büyüktür.

Bunlardan en uzun süre kullanılan viyola çeşidi Viola da Gamba’dır. 18. Yüzyıl ortalarından başlayarak diğer viyolalar müzik dünyasından yavaşça tarihe karışmaya yüz tutmuştur (Albuz, 1995).

1.1. Viyolanın yapısal özellikleri ve yayın fiziksel yapısı

Yay ilk önce iki usta tarafından 74-75 san ti metreye kadar uzatılmış ve ateşle bükülerek kavilendirilmiştir. Tourte, bu yayı yapmak için pernambuko ağacını kullanmıştır. Bugün de pek çok profesyonel yay hala bu ağaçtan üretilmektedir. Tourte yayı, ilk modellerinde daha ağır, daha eğimli ve karşı dengeyi sağlamak için de daha ağır bir ökçeyle yapılmaya başlanmıştı. Yayda kullanılan kılların uzunluğu da genellikle 65 cm. ve denge noktası da ökçeden uca doğru 19 cm. olarak belirlenmişti. Giderek, yayın kılları çubuğun sonuna ve çalıcıya en yakın yere kadar getirilmiştir. Son önemli değişiklik de Tourte tarafından ökçenin sonuna konan bir vida sayesinde yapılmıştır. Bu teknolojiyle yayın kılları çalıcı tarafından istenildiği kadar gerilebilir hale gelmiştir. Bu vida sistemi, günümüzdeki tüm yaylarda bulunmaktadır. Bu yeni tasarım Louis Spohr tarafından da uygun bulunmuş ve Tourte yayları “normal bir ağırlıkta, yeterli bir ağaç esnekliği ve güzel bir eğimde ve bu sayede de ökçe ve uç arasında kılın yaya en yakın noktasının ortada olduğu bir yay” olarak tanımlanmıştır. Spohr ayrıca Tourte’in işçiliğini de çok doğru ve mükemmel olarak belirtmiştir. Tourte’nin kariyerinin en yüksek zamanında, tek bir Tourte yayı 15 Louis d’Or2 (altın madeni para) değerindeydi. Tourte hatalı yaylarının hepsini imha etmiş ve geriye hatalı bir işçilik bırakmak istememiştir. Ürettiği yayları da hiçbir zaman vernikle cilalamamıştır. Tourte’nin yay modeli, Dominique Peccatte, Nicolas Eury, Nicolas Maire, Francois Lupot, Nicolas Maline, Joseph Henry ve Jean Pierre Marie Persois gibi ustalar tarafından takip edilmiştir (<http://www.nationmaster.com/encyclopedia/Tourte.htm>).

Viyolanın fiziksel ölçütleri kemana göre daha değişkendir. Viyola 39-43 cm arasında değişkenlik gösterebilir. Akort sistemi kemandan beş aralık daha pestir. En kalın sesi Do sesidir ve Do-Sol-Re-La olarak akort edilir. Akort düzeni aynıdır ama oktav farklıdır (Bayburtlu, 2017, s. 4).

Viyola kemandan en az 7.5 cm daha büyüktür. Bu başkalık çalgıda yumuşak bir ton sağlar (Tanrıverdi, 1996).

Ses rengi kemana göre daha kapalı olduğundan, buğulu ve gizemlidir. Tiz seslerde ise dramatik bir etkisi vardır. Viyolalar ve yayları üretim biçimlerine göre çeşitlilik gösterirler. El yapımı ya da fabrikasyon viyolalar olarak ikiye ayrılır. Fakat fabrikasyon viyolalar üzerinde çeşitli oynamalar yapılarak yarı el yapım biçimine getirilir. Bu oynamalarda ön kapak açılarak kapağın altından belirli ölçüde talaş alınır (arka kapakta da yapılabilir) ve tüm cila kazınmak suretiyle yeniden cila atılır. Çünkü fabrikasyonların kapakları ve cıları standartlardan daha kalındır (Bektaş, 2010).

Modern yayın ilk kez ortaya çıkması 1785 ya da 1786 yılları arasında olmuştur. Tourte, Viotti'nin önerileriyle yayı geliştirmeye başlamıştır. Böylece bu iki meslek adamı arasında büyük bir işbirliği yaşanmıştır (<http://www.nationmaster.com/encyclopedia/Tourte.htm>).

1.2. Viyolanın Türk Müziğine Girişi

Batı çalgılarının Türk müziğinde kullanılmaya başlanması ve birtakım özelliklerinin yerel çalgılara kazandırılması ile Batı müziğinin alaturka müzik üzerinde etkisi somut bir şekilde görülmeye başlar. 17. yüzyıldan itibaren birçok Avrupa çalgıcısı, Osmanlı kentlerinde çalgılarını ve sanatlarını tanıtmışlardır. Ancak Türk müziğinin Batı çalgıları ile gerçek anlamdaki buluşması 18. yüzyıl ortalarında saray sazdesesi Rum Corci'nin sinekemanı İstanbul'a getirmesiyle gerçekleşir. Sinekeman, Batı'daki Viola d'amour'un karşılığı olan ve alaturka müzik icralarında göğse dayanarak çalınan bir keman türüdür (M.E.B., 2019, s. 13).

Sultan II. Mahmut Dönemi'nde, Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra yeni orduyla birlikte bir boru takımı kurulmuştur. Bu boru takımı birkaç yıl sonra bandoya dönüştürülmüş ve sonraki süreçte bandoya yaylı-orkestra çalgıları eklenmiştir. Aynı dönemde bandonun başına getirilen İtalyan Giuseppe Donizetti (Cuseppe Donizetti) 1828'de, padişahıtan aldığı yetkiyle İstanbul'da Müzikayihümayunu kurmuştur. Türk müziğinde Batılılaşmanın en önemli göstergesi Müzikayihümayunun açılmasıdır. Bu çatı altında 1828 yılından itibaren 28 yıl süreyle Giuseppe Donizetti'nin öncülüğünde gerçekleştirilen müzikte Batılılaşma hareketleriyle viyolanın Türk müzik hayatına profesyonel olarak başladığı söylenebilir (M.E.B., 2019, s. 13).

Cumhuriyet Dönemi'nde yetenekli gençlerin eğitim almak için yurt dışına gönderilmesinin yanında farklı ülkelerden seçilen yabancı uzmanların yurda getirilmesi, açılan yeni kurum ve kuruluşların yapılandırılması ile devam

eden bu süreçte ülkemizdeki viyola eğitiminin olgunlaşması sağlanmış; yeni kuşak besteci, solistler ve eğitimciler yetiştirilmiştir (M.E.B., 2019, s. 13).

2. Yöntem

Araştırmanın bu bölümde, izlenilen bilimsel yaklaşım, araştırma modeli, evren örnekleme ve verilerin toplanması ile ilgili analizler verilmiştir.

Araştırma, Güzel Sanatlar Lisesi Müzik Bölümlerinde 9. Sınıf Viyola öğrencilerinin Türk Müziği eserlerine yönelik öğretmen görüşlerini tespit etmeyi amaçlayan ankete dayalı betimsel araştırmadır. Evreni Türkiye’deki 35 Güzel Sanatlar Lisesi Müzik Bölümlerinde Viyola eğitimi veren öğretmenlerin katılımı ile gerçekleşmiştir.

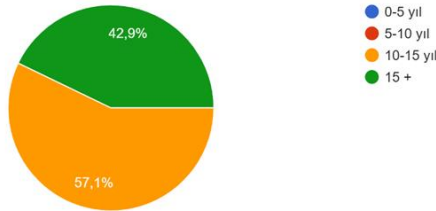
Örneklem olarak; Bu okullar: İstanbul, İzmir, Niğde, Şanlıurfa, Edirne, Hatay, Bolu, Diyarbakır, Uşak, Mersin Bingöl, Kütahya, Sivas,

Verileri toplamada elde edilen bulgular betimsel analiz olarak çözümlenmiştir. Viyola öğretmenlerine yönelik ankette toplam 24 soru yer almış ve alınan cevaplar konu alanlarına göre tablolaştırılmıştır.

3. Bulgular ve Yorum

Araştırmanın bu bölümünde viyola derslerine giren öğretmenlerin mesleki sürelerine yer verilmiştir.

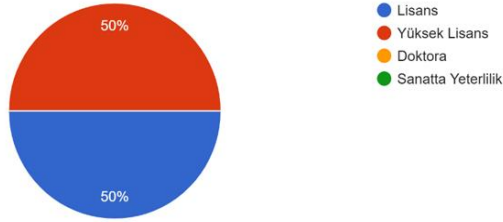
Mesleki Kıdeminiz
14 yanıt

Grafik 1’de görüldüğü gibi, öğretmenlerin %57,1’inin 10 ile 15 yıl arasında, %42,9’unun ise 15 yılın üzerinde mesleki deneyimlerinin olduğu anlaşılmaktadır.

Öğrenim Durumunuz

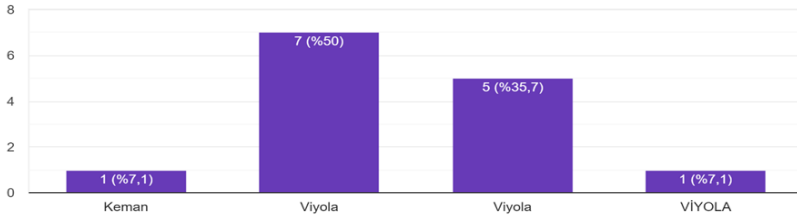
14 yanıt

Grafik 2’de görüldüğü gibi viyola derslerine giren öğretmenlerin %50 lisans, %50 yüksek lisans derecesine sahip olduğu görülmektedir.

Ana Çalgınız

14 yanıt

Grafik 3’de görüldüğü gibi viyola derslerine giren öğretmenlerin %92,8’inin Viyola , %7,1’inin ise keman eğitmeni olduğu görülmektedir.

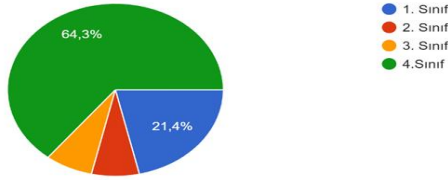
Göreve Gelme Biçiminiz

14 yanıt

Grafik 4’de görüldüğü gibi viyola derslerine giren öğretmenlerin tamamının kadrolu olduğu görülmektedir.

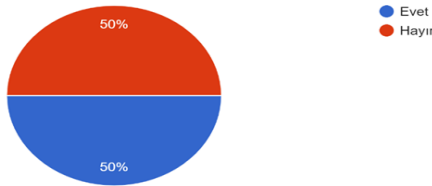
Ders Verdiği Sınıf Düzeyi
14 yanıt

Grafik 5’de görüldüğü gibi viyola derslerine giren öğretmenlerin %64,3’ünün 4. sınıf, % 21,4’ünün 1. sınıf, %7,1’inin 2. sınıf, %7,1’inin ise 3. sınıfa ders verdiği görülmektedir.

Araştırmada viyola derslerine giren öğretmenlere ders kitaplarında verilen Türk müziği etüt ve eserleri ile ilgili sorunlar hakkında sorulara verdikleri cevaplar değerlendirilmiş ve aşağıda belirtilmiştir.

1. Viyola dersi 9. Sınıf kitabındaki Türk Müziği etüt ve eserlerini öğretmede sorunlar yaşıyor musunuz?
14 yanıt

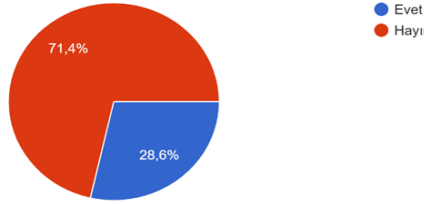

Grafik 6’da görüldüğü üzere viyola dersine giren öğretmenlerin %50’sinin Türk müziği etüt ve eserlerini öğretmede sorun yaşadığı, %50’sinin ise sorun yaşamadığı görülmektedir. Sorun yaşayan öğretmenlerin verdikleri yanıtlar aşağıda verilmiştir.

- Tampere sistemle makamsal müzik birbirinden tamamen farklı.
- Aralık bilgisi yerleşmeden makamsal etütlerin çalınması zor oluyor.
- 9. Sınıflar makamları kavrayamıyor.
- Öğrenciler henüz nota okumayı, baskıları ve tekniği yeni oturttukları için makamların viyolada uygulanmasında zorluk çekmektedirler.
- Teori eğitimi yetersiz, öğretmen ve öğrenci için.
- Buselik makamı sol majörden sonra verilmiştir. Buselik makamı la minör diziyle örtüşme gösteren bir makamdır. İkinci bir husus la minörden sonra da kürdi makamına geçilmiştir. Burada şöyle bir problem oluşuyor. Kürdi makamı la minörle farklılık gösterdiği gibi, aynı zamanda parmak baskısı üzerinden düşünüldüğünde elin farklı durumları söz konusudur.

3. viyola derslerinde 9. sınıf için seçilen makamların uygunluğu yönünden sorunlar yaşıyor musunuz?

14 yanıt

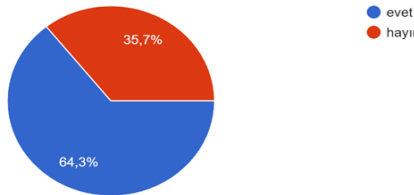

Grafik 7’de görüldüğü üzere viyola dersine giren öğretmenlerin %71,4’ünün seçilen makamların uygunluğu konusunda sorun yaşadığı %28,6’sının ise sorun yaşamadığı görülmektedir. Yaşanan sorunlar aşağıda verilmiştir.

- Tampere sistem ile makam müziği çalmak imkansız olduğunu düşünüyorum.
- Viyola ders kitabında verilen makamlar öğrenci seviyelerine uygun değildir
- Öğretmenlerin makam bilgilerinde eksiklikler var.

5. viyola derslerinde 9. sınıflar için belirlenen makamların öğretiminde öğrenciden kaynaklanan sorunlar yaşıyor musunuz?

14 yanıt

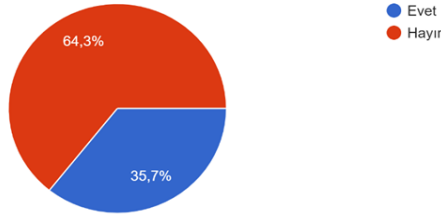
Grafik 8’de görüldüğü üzere viyola derslerine giren öğretmenlerin %64,3’ünün makam öğretiminde öğrencilerden kaynaklı sorun yaşadığı, %35,7’sinin ise sorun yaşamadığı görülmektedir. Yaşanan sorunlar aşağıda verilmiştir.

- Hazır bulunuşsun eksikliği.
- Öğrenci makamsal müziği benimsemiyor.
- Makamsal müziği arzulayan öğrenci halk müziği bilim veya Sanat müziği bölümünü tercih ediyor.
- Aralık bilgisi yetersiz
- Baskılarda doğru sesleri bulmak makamı doğru çalmayı kavramıyor.
- Öğrencinin nazariyat bilgisi eksiklikleri

- Öğrencilerden birçoğu Türk müziğine ilgi duymadıkları için öğrenmede güçlük çekmektedirler
- Enstrümanı sevmekte zorlanan bireyler makamsal değil hiç bir etüdü çalmaya istekli değiller
- Öğrenci henüz ton bilgisine sahip olmadan makamsal tonlar 9.sınıf için çok erken

7. Viyola dersleri için belirlenen Türk müziği etüt ve eserlerinin 9. sınıf düzeyine uygun olduğunu düşünüyor musunuz?

14 yanıt

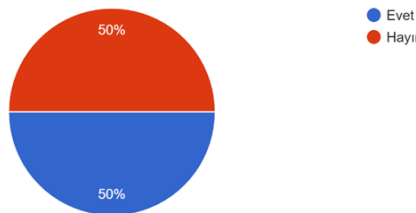

Grafik 9’da görüldüğü üzere viyola derslerine giren öğretmenlerin %64,3’ü Türk müziği etüt ve eserlerinin 9. sınıf düzeyine uygun olduğunu düşünmekte, %35,7’si ise uygun olmadığını ifade etmektedir. Öğretmenlerin konuyla ilgili yaşadığı sorunlar aşağıda verilmiştir.

- 9.sınıf için makamsal tonlar daha do anahtarını kavramamış öğrenciler için çok erken.
- Tampere sistem oturmadan makamsal etüt çaldırmak çalgının algoritmasına ters. Zaten öğrencileri çalgı için güdülemek bir hayli zor.

9. 9. sınıf viyola derslerinde ders kitabında yer alan Türk Müziği etüt ve eserlerinin öğretiminde ders kitapları yönünden sorunlar yaşıyor musunuz?

14 yanıt

Grafik 10’da görüldüğü üzere viyola derslerine giren öğretmenlerin %50’sinin viyola ders kitabında yer alan Türk Müziği etüt ve eserlerinin

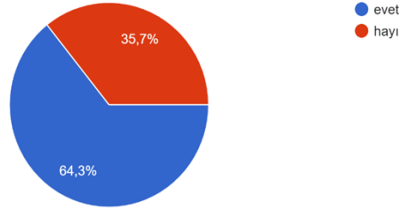
öğretiminde sorun yaşadığı, %50'sinin ise sorun yaşamadığı görülmektedir. Yaşanan sorunlar ise aşağıda verilmiştir.

- Kitabımız daha gelmedi sorun bu.
- Daha fazla kaynak olabilir biraz yetersiz
- Ders kitapları okulumuza gelmiyor
- Makamı tanımlayamayan 9. Sınıf öğrencisine makam müziği ile ilgili etütler çaldırmak zor.

- Okulumuz çalgı dersine uygun bir yapıya sahip değil
- Çalamıyorlar.

11. Viyola öğretiminde 9. sınıf Viyola derslerinde ders kitabında yer alan Türk Müziği etüt ve eserlerinin öğretiminde ders saatlerinden kaynaklanan sorunlar yaşıyor musunuz?

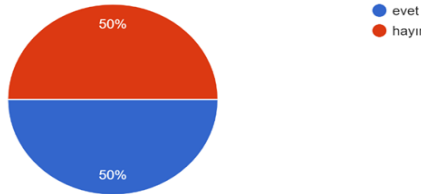
14 yanıt

Grafik 11'de görüldüğü üzere viyola derslerine giren öğretmenlerin %64,3'ünün ders kitabında yer alan Türk Müziği etüt ve eserlerinin öğretiminde ders saatlerinden kaynaklanan sorunlar yaşadığı, %35,7'sinin ise sorun yaşamadığı görülmektedir.

13. 9. Sınıf viyola öğretiminde ders kitabında kullanılan Türk Müziği etüt ve eserleri dışında yardımcı kaynaklara ihtiyaç duyuyor musunuz?

14 yanıt

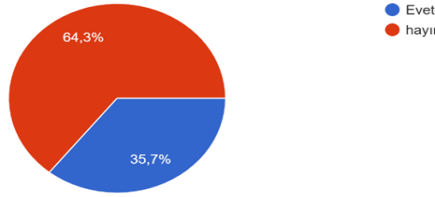

Grafik 12'de görüldüğü üzere viyola derslerine giren öğretmenlerin %50'sinin yardımcı kaynağa ihtiyaç duymadığı, %50'sinin ise ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Akabinde 14. Soruya verilen cevaplar aşağıda verilmiştir.

- Anahtar sorunu yaşıyorum.
- Birinci pozisyona ait birinci ve ikinci duruma ait şarkılar yok denecek kadar az.
- Türk müziğine yönelik etüt kitabından yararlanıyorum ama eser bulmakta sıkıntı yaşıyorum.
- Viyola eğitimine mahsus Türk müziği etüt ve eser kitabı yetersizliği.

15. 9. Sınıf viyola kitabında yer alan Türk Müziği etüt ve eserlerinin öğretiminde öğretmenlerden kaynaklanan sorunlar yaşıyor musunuz?

14 yanıt

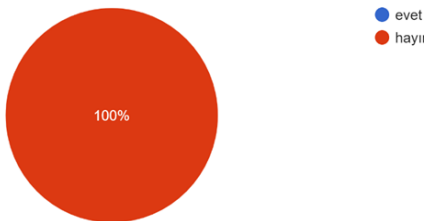

Grafik 13’de ise görüldüğü üzere viyola dersine giren öğretmenlerin %64,3’ünün ders kitabında yer alan Türk müziği etüt ve eserlerinin öğretiminde yaşanan sorunların öğretmenlerden kaynaklanmadığını, %35,7’sinin öğretmenlerden kaynaklı sorunlar yaşadığı görülmektedir. Yaşanan sorunlar aşağıda verilmiştir.

- Öğretmenlerin Türk müziği eğitimleri yetersiz.
- Eğitim fakültelerinde Türk müziği konusunda fazla eğitim verilmediği için Türk müziği öğretimi ve uygulama konusunda yetersizlik.
- Bazı üniversiteler batı müziği eğitimini ağırlıklı vermektedirler. Öğretmenlerin çoğu Türk müziği yönünden yetersiz kalmaktadır.
- Uzlaşmalar, öğretim yöntem ve tekniklerinde problemler.

17. 9. sınıf viyola derslerinde kitaplardaki Türk müziği etüt ve eserlerinin öğretiminde yönetici veya yönetici yaklaşımından kaynaklanan sorunlar yaşıyor musunuz?

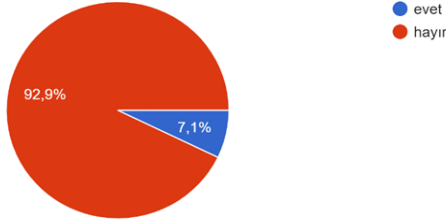
14 yanıt

Grafik 14’de görüldüğü üzere viyola derslerine giren öğretmenlerin ders kitaplarındaki Türk müziği etüt ve eserlerinin öğretiminde yönetici veya yönetici yaklaşımından kaynaklanan sorunlar yaşamadığı görülmektedir.

19. 9. sınıf viyola derslerinde kitaplardaki Türk müziği etüt ve eserlerinin öğretiminde velilerden kaynaklanan sorunlar yaşıyor musunuz?

14 yanıt

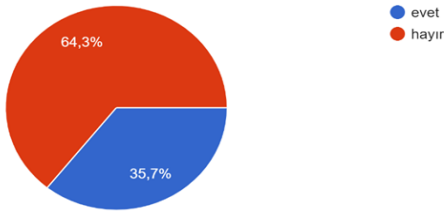

Grafik 15’de görüldüğü üzere viyola derslerine giren öğretmenlerin %92,9’unun velilerden kaynaklı sorun yaşamadığı, %7,1’sinin sorun yaşadığı görülmektedir. Yaşanan sorunlar aşağıda verilmiştir.

- Bazı veliler Türk Müziği eğitimi istememektedirler.
- Velilerin ilgisizliği.
- Velilerin benim eğitim öğretim programında yaptıklarıyla ilgili hiç bir zaman eleştiri hakları bile yoktur.

21. 9. sınıf viyola derslerinde kitaplardaki Türk müziği etüt ve eserlerinin öğretiminde diğer derslerin eşgüdümünden kaynaklanan sorunlar yaşıyor musunuz?

14 yanıt

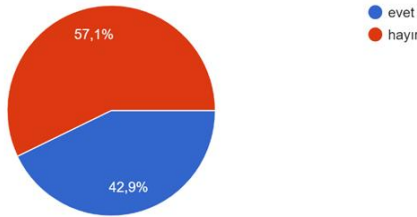

Grafik 16’da görüldüğü üzere viyola dersine giren öğretmenlerin %64,3’ünün sorun yaşamadığı, %35,7’sinin sorun yaşadığı görülmektedir. Yaşanan sorunlar aşağıda verilmiştir.

- 9. sınıfta koro dersinin olmaması en büyük sorun Aralık bilgisini öğrenmeden pekiştirmeden makamsal müziğin öğrenilmesi çok güç.

- Teori derslerinde konular işlenmeden biz anlatmaya çalışıyoruz
- Nazariyat ve teori derslerinin çalgı ile eş güdümlü gitmemesi
- Ağırlıklı tampere sistem öğretiminde makamsalların olması sadece var olsun diye konulmuş gibi.
- Teori dersleri programı ile Viyola öğretim programı eşgüdümlü ilerlemiyor.

23. Bu soruların dışında yaşadığınız farklı sorunlar var mı?
14 yanıt

Grafik 17’de görüldüğü üzere viyola dersine giren öğretmenlerin %57,1’inin farklı sorunlar yaşadığı, %42,9’unun ise yaşamadığı görülmektedir. Yaşanan sorunlar ise aşağıda verilmiştir.

- Ders sayısı ve öğrenci sayısı ters orantılı. Öğrenciler 1 ders saatinde 3 kişiyle motive * olamıyorlar ne öğreteceğimizi şaşırdık derslerde sihirbazlık yapıyoruz. Bunalmış durumdayız.

- Bati müziği teori ve uygulama dersi ile çalgı eğitimi dersleri birbirine uyum göstermediği için 9. Sınıf öğrencilerine aralık bilgisi majör minör kavramları vs... öğretmek için extra zaman harcanıyor

- Çocuklar nota bilmeden okullarımıza geliyor müziğe giriş dersi geri gelmeli Türk müziğini anlamaları için 11 ve 12.sınıfta Türk müziği dersleri olmalı. Çalgı, piyano, Batı Müziği Teori ve Uygulama ders saatleri çok az Batı Müziği Teoriyi anlayamayan çocuklar Türk Müziği Makam Bilgisini hiç yapamıyor

- Bence öncelikle ton kavramı öğretilip sonra makamlara geçilmeli.

- Türk müziği başlı başına bir sistemi olan ve geleneksel bir müziktir. Kendine özgü ses yapısı olan bir müziği sadece tampere sistem kullanarak çalmak gereksiz ve anlamsızdır. Bağlamayla senfoni çalmaya benzer bu eğitim. Koma olmadan Türk Müziği olmaz. Türkiye gerçeklerinden bi haber olan akademisyenlerin uydurduğu bir eğitim safatasından başka bir şey değildir.

- Müfredat programları ders saatleri ile ilişkilendirilmeli, kazanımlar istendik düzeyde olabilmesi için yoğun bir işitme dersi ve yoğun bir çalgı dersi olmalı. Bireysel derslerin saatleri yeniden gözden geçirilmeli ki viyola öğrencisi çalgısına daha hakim olsun, çalma becerisi, nota kavrama düzeyi

gelişsin ki makamsal tonlara geçiş olsun. Diğer türlü sadece teorik olarak kalır ve kazanımlar gerçekleşmez.

4. Sonuç ve Öneriler

Viyola öğretmenlerinin %50'si Türk müziği eğitiminde sorun yaşamakta, %50'si ise sorun yaşamamaktadır.

Viyola öğretmenlerinin %71,4'ü, makamsal eğitimde öğrencilerden kaynaklı sorun yaşamakta, %28,6'sı sorun yaşamamaktadır.

Viyola derslerine giren öğretmenlerin %64,3'ü makam öğretiminde öğrencilerden kaynaklı sorun yaşamakta, %35,7'si sorun yaşamamaktadır.

Viyola derslerine giren öğretmenlerin %50'si, viyola ders kitabında yer alan Türk Müziği etüt ve eserlerinin öğretiminde sorun yaşamakta, %50'si sorun yaşamamaktadır.

Viyola derslerine giren öğretmenlerin %64,3'ü, ders kitabında yer alan Türk Müziği etüt ve eserlerinin öğretiminde ders saatlerinden kaynaklanan sorunlar yaşamakta, %35,7'si sorun yaşamamaktadır.

Viyola derslerine giren öğretmenlerin %50'si, yardımcı kaynağa ihtiyaç duymamakta, %50'si ihtiyaç duymaktadır.

Viyola dersine giren öğretmenlerin %64,3'ü viyola dersine giren öğretmenlerin %64,3'ü ders kitabında yer alan Türk müziği etüt ve eserlerinin öğretiminde öğretmenlerden kaynaklanan sorunlar yaşamamakta, %35,7'si öğretmenlerden kaynaklı sorunlar yaşamaktadır.

Viyola derslerine giren öğretmenler ders kitaplarındaki Türk müziği etüt ve eserlerinin öğretiminde yönetici veya yönetici yaklaşımından kaynaklanan sorunlar yaşamamaktadır.

Viyola derslerine giren öğretmenlerin %92,9'u, ders kitaplarındaki Türk müziği etüt ve eserlerinin öğretiminde velilerden kaynaklı sorun yaşamamakta, %7,1'i sorun yaşamaktadır.

Viyola dersine giren öğretmenlerin %64,3'ünün farklı sorunlar yaşamamakta, %35,7'si farklı sorunlar yaşamaktadır.

Öneriler

9. sınıfta makam bilgisi öğretmeye ve çaldırmaya başlanmamalıdır. Öğrencilere aralık bilgisi ve gerekli teknikler tam olarak öğretildikten sonra makam öğretilmelidir.

Viyola ders kitabında verilen makamlar öğrenci seviyelerine uygun hale getirilmelidir.

Öğrencilerin ve velilerin Türk müziğine ilgilerinin artırılması için çeşitli etkinlikler yapılmalıdır.

Türk müziği ile ilgili viyola kaynak kitapları arttırılmalıdır.

Viyola eğitimi için haftalık ders saatleri arttırılmalıdır.

Sadece batı müziği alan öğretmenlere destek olarak Türk müziği ve öğretimi kursları açılmalı, öğretmenlerin bilgi eksiklikleri giderilmelidir.

Kaynaklar

- Albuz, A. (1995). Başlangıç Viyola Öğretim Yöntem ve Tekniklerinin İncelenmesi, Sınanması ve Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Bayburtlu, A.S. (2017). Viyola Da Kullanılan Süsleme Çalmave Yay Teknikleri. Uluslararası Hakemli Müzik Araştırmaları Dergisi, 9: 1-15.
- Bektaş, T. (2010). Bireysel Çalgı Olarak Viyolanın İçerik ve Eğitim Boyutlar Üzerine Bir Çalışma. s.97.
- Doğaner, E. (2001). Kemanın Tarihçesi, Yapım Sanatı ve Keman Yapımcıları. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ece, A.S. (1998). Ortaçağdan Barok Döneme Kadar Viyoladaki Yapısal Değişimin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2019). Ortaöğretim Güzel Sanatlar Lisesi, Çalgı Eğitimi Viyola 9 Ders Kitabı.
- Şekerkaran, K. (1997). Viola, Filarmoni Sanat, sayı,144. Ankara: Set Ofset Matbaacılık.
- Tanrıverdi, A. (1996). “Viyolanın Yaylı Çalgılar İçerisindeki Yeri ve Önemi”. Mavi Nota, Sayı: 20, s. 6.
- <http://www.nationmaster.com/encyclopedia/Tourte.htm>

CHAPTER

3

RESEARCH IN EDUCATION AND SOCIAL SCIENCES

**Konu Odaklı Öğretim Model ve Tasarımlarının
Eğitsel Kısıtları (Derya Kavgaoglu)**

Konu Odaklı Öğretim Model ve Tasarımlarının Eğitsel Kısıtları

Derya Kavgaoglu¹,

¹ *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Yüksekokulu, Sosyal Hizmet Bölümü,
E-mail: dkavgaoglu@gelisim.edu.tr*

1. Giriş

Bilgi nedir? Kaç çeşit bilgi vardır? Bilgi insana niçin gereklidir? Konu odaklı program tasarımlarının ve modellerinin aslında bu soruların yanıtlarıyla şekillendikleri düşünülebilir. Yıldırım (2007, 1) bilginin, bilinç taşımak, düşünmek ve seçmek yoluyla dünyaya anlam vermeyi sağladığını ifade eder ve bilgiyi dünyayı kurma çabasında bir rehber olarak niteler. Peki bilgi bu rehberliği nasıl bir içerikle yapıyor? Bilgi konusunda pek çok sınıflandırma sunulmuştur. Yıldırım'ın (2007,7) ele aldığı gibi bilgi; teknik bilgi, sanat bilgisi, tecrübeye dayalı bilgi, dini bilgi veya daha yukarıdan bir bakışla aşkın bilgi, olgusal bilgi, pratik bilgi olarak sınıflandırılabilir. Bu sınıflandırmada olgusal bilgiyle kastedilenin, pozitif bilimlerin somut olgulara dayalı geliştirdikleri bilgi, aşkın bilgiyle kastedilenin, sosyal bilimlerin düşünme derinlikleriyle ulaştıkları bilgi, pratik bilgiyle kastedilenin ise faydaya yönelik bilgi olduğu vurgulanır. İnam (2009, 11), bilginin en azından üç hedefi olduğunu ifade eder; hakikati aramak, gerçeği öğrenmek, pratik yaşam sorunlarını çözmek. O zaman insanın hedefi nedir? Bu sorunun cevabı öncelikle insanın tanımını zorunlu kılar; Akarsu (1998, 105) insanı, bir yandan hayvanlar alanının bir üyesi, bir yandan onu aşan bir varlık olarak düşünür. Akarsu'ya göre insan kendinin ve evrenin bilincine varmış olan ve eylemlerinden sorumlu olan varlıktır. Genel tanım bu olsa da her insanın kendinin ve evrenin bilincine varmış olduğu düşünülmemelidir. Ancak her insan kendinin ve evrenin bilincine varma potansiyeline sahiptir ve buna gayret etmelidir. İşte bilgi de bu yolda ona ışık olacak olandır. Ancak tam aydınlanma ne salt hakikat bilgisiyle, ne salt gerçeğin bilgisiyle ne de salt pratik yaşam bilgisiyle gerçekleşebilir. Gerçek aydınlanma bu bilgilerin bir sentezinin yaşamla diyalog ettiği olarak tanımlanabilir. Bu anlamda, çalışmanın kapsamını oluşturan konu odaklı program tasarımlarının ve konu odaklı program modellerinin de bu kopukluğun örnekleri olduğu düşünülmektedir. Çünkü ayrı ayrı ne kadar kusursuz tasarlanırsa tasarlanırsa bilgi uygulamadan, uygulama bilgiden bağımsız karanlıkta kalacaktır. Takip eden kısımda bilgiyi ele alışları açısından konu odaklı program tasarımlarına ve konu odaklı program modellerine yer verilmiştir.

2. Konu Odaklı Program Tasarımları

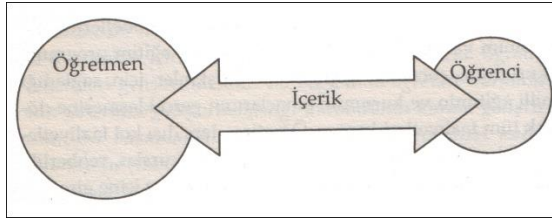
Bu kısımda, konu merkezli program tasarımları olan konu tasarımı, disiplin tasarımı, geniş alanlar tasarımı ve korelasyon tasarımı temel özellikleriyle ele alınmıştır. Ayrıca muhtelif kaynaklarda konu odaklı program tasarımları kapsamında varlık bulan füzyon tasarımı (Tanner ve Tanner, 1980, 471), süreç tasarımı (Demirel 2006, 49; Ornstein ve Hunkins 2008, 196) ve çekirdek tasarımları (Taba 1962, 301; Tanner ve Tanner, 1980, 480; Varış 1996, 83) da ayrı bir başlıkla bir arada sunulmuştur.

2.1. Konu Tasarımı

Varış'a (1996, 63) göre bu tasarımda "Sınıfın hakimi kitabın yazarıdır". Varış, konu tasarımını, program anlayışını ders kitaplarıyla sınırlı kılan tasarım olarak ifade eder. Bu anlayışta, genellikle, kitapta öğrenilen şeylerle öğrencinin okul içi ve dışındaki yaşantıları arasında bağlantı kurulmadığını, öğretmenlerin öğrencilere çalışmaları için ders kitaplarından ödevler verdiğini, çocukların da okuduklarını sınıfta tekrar ettiklerini dolayısıyla bu tutumda tek otoritenin aslında ders kitapları olduğunu vurgular.

Veysel (2008, 76) de konu tasarımının içeriğinin evrensel doğrulara dayandığını, her dersin konusunun kendi başına düzenlendiğini, bu konuların kendi içinde tutarlılık arz ettiğini ancak dersler arasında bağlantı kurulmadığını ifade eder.

Ornstein ve Hunkins'in (2008, 191-192) konu tasarımına ilişkin çizdikleri çerçeve şu şekilde özetlenebilir; Konu tasarımları en eski, ama popüler ve yaygın olarak kullanılan ve öğretmenler tarafından da –kendileri de bu program tasarımıyla yetiştikleri için- en iyi bilinen program tasarımlarıdır. Bilgi ve kapsam bu tasarımların ayrılmaz bir parçasıdır. Konu odaklı tasarımlarda temel mesele farklı konu alanlarına ilişkin temel bilgilerin nasıl organize olacağı problemidir. Örneğin; Tarih sadece kronolojik bir bilgi olarak değil, kültürel, ekonomik ve coğrafi tarihin bilgisiyle derinleşen bir konu alanı olarak görülmektedir. Benzer şekilde İngilizce alan-yazın, yazma, okuma, konuşma, dilbilgisi gibi kendi içinde dallara ayrılır. Bu tip program tasarımlarında bilginin aktarılmasında en iyi yol ders kitaplarıdır. Bu sayede bilgi özetlenip yansıtılabilir. Öğretmen, didaktik bir üslupla nakleden kişidir ve konu alanı uzmanı olarak görev yapması önem taşımaktadır. Lapp, Bender, Ellenwood ve John (1975'den aktaran Duman, 2004, 80) da konu tasarımlarında öğretmen-içerik-öğrenci ilişkisini Şekil 1'deki gibi yorumlar;

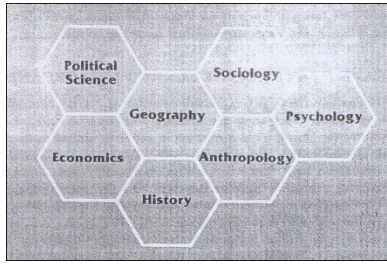
Şekil 1: Konu Odaklı Tasarımda Öğretmen İçerik Öğrenci İlişkisi
Duman Bilal, **Süreç Temelli Öğretim** (2004, 80)

Şekil 1’den de takip edilebileceği gibi konu tasarımlarında öğretmen ve öğrenci arasındaki ilişki ağırlıklı olarak öğretmen kontrolünde ve içerik temellidir. Konu odaklı tasarımda öğretmenden toplumun esas kabul ettiği bilgi birikimini kuşaktan kuşağa aktarması beklenir. Konu merkezli tasarıma, içeriğin birbirinden bağımsız disiplinlerle aktarılması, öğrencilerin entelektüel gelişimi desteklenirken sosyal-psikolojik gelişimlerinin ihmal edilmesi, öğrenmenin sınıflandırmalara ve ezbere dayanması, kendileri için anlamlı olan içeriğe yönelmelerine fırsat vermeyerek öğrenenleri edilgen kılması açısından eleştiriler yöneltilmektedir. Dewey, konu merkezli tasarımın karşısındaki en önemli isimdir. Bu tip program tasarımlarıyla aktarılan bilgiyi ikinci el bilgi olarak değerlendirir ve bunun karşısındadır. Öğrenenin deneyimleri vasıtasıyla bilgiye ulaşmasını esas alır. Dewey’e (2007, 110) göre, çalışılacak konu ister tarih, coğrafya, doğa bilimleri ister aritmetik olsun, sıradan hayat deneyimleri dahilinde çalışılmalıdır. Dewey’in bu düşüncesi Aksoy (1994, 434)’un da belirttiği şu anlayışa tezat şekilde temellenir; “bir önerme, bir kuram, salt yararlı olduğu için değil, gerçek olduğu için öğrenilmesi yararlıdır”. Çünkü Dewey’de uygulamada ortaya çıkan pratik yarar ön plandadır.

2.2. Disiplin Tasarımı

Aksoy (1994, 392), çağdaş bilimin oluşumunu incelerken II. Dünya Savaşı’nı da bu oluşumdaki bir dürtü kaynağı olarak niteler. Çünkü, bu savaş bir ekonomi ve teknoloji savaşı olarak, bilimi gerek fen gerekse sosyal olgular açısından kuvvetli bir şekilde hareketlendirmiştir. Bu durumun öğretim programlarına yansısı disiplin tasarımı anlayışıyla izlenebilir. Ornstein ve Hunkins (2008, 192-194), disiplin tasarımının II. Dünya Savaşı’ndan sonra belirgin olarak ortaya çıktığını ifade eder. Disiplin tasarımı, birbirinden bağımsız disiplinlerin tasarımını esas alınmaktadır. Disiplinlere yönelik bilgi, derinliği olan, açık ve temellendirilmiş bilgidir; yani disipline edilmiş bilgidir. Bu yönüyle disiplin tasarımı konu tasarımından ayrılır. Disiplin tasarımının savunucuları okulun entellektüel dünyanın küçük bir temsili olduğunu, disiplinlerin de bu temsili yansıttığını ifade ederler. Bruner’in tarih öğrenen çocuğun tarihçi gibi çalışması, biyoloji öğrenen çocuğun biyolog gibi çalışması gerektiği görüşü de bu fikri yansıtır.

Çünkü çocuk bu sayede disiplinin aşamalı olarak organize olmuş bilgisini kavrayacak ve bu bilgiyi hayata da geçirebilecektir. Disiplin tasarımıyla konu alanı tasarımı arasındaki bir diğer fark da budur. Konu alanı tasarımı öğrencinin konuyu bilmesi yeterlidir. Disiplin tasarımı ise bildiğini davranışıyla bütünleştirdiğinde öğrenmiştir. Kalabalık içerikli öğretim programlarının sunacağı disipline olmamış bilgi yığınlarıyla eğitim yapmanın zor olduğu gerekçesiyle konu alanının karşısında olduğu için disiplin tasarımının yanında duran görüşler olsa da tasarım, öğrenciyi programa bağımlı kılması, mevcut düzeni koruma mantığıyla esnekliğe yer vermemesi, bireysel farklılıkları ihmal etmesi, bakımından eleştirilmektedir. Ayrıca tasarımla ilgili en büyük eksiklik; disiplin olarak tanınmayan bilgi birikiminin (estetik, hümanizm, kişisel-sosyal yaşam vb.) ihmalidir. Tanner ve Tanner (1980, 467) disiplin tasarımını birbirinden bağımsız disiplinlerin bilgisi olarak Şekil 2’deki gibi ele almaktadır;

Şekil 2: Disiplin Tasarımı

Tanner ve Tanner, **Curriculum Development: Theory into Practice**.
(New York: Macmillan Publishing., 1980), 467

Şekil 2’deki tabloya Sönmez (2008, 89) de şu şekilde açıklık getirir; Disiplin tasarımının temelinde gerçeğin biyoloji, fizik, kimya, jeoloji, astronomi, edebiyat, tarih, coğrafya olarak belirlenmiş, sınıflandırılmış bilgisi bulunur. Buna göre, bilgi disiplinlere ayrılmıştır. Bu disiplinler yani gerçeğin değişmez, kesin, mutlak bilgileri disiplinin uzmanları ve bilim adamları tarafından hazırlanır ve öğretmenler vasıtasıyla öğrenciye aktarılır.

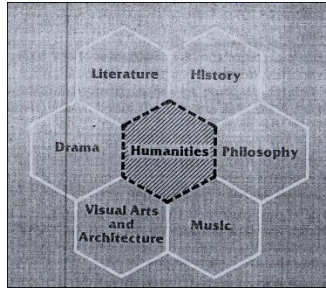
2.3. Geniş Alanlar Tasarımı

Ornstein ve Hunkins (2008, 194-195) geniş alanlar tasarımını şu şekilde ele alır: Geniş alanlar tasarımı, bilgi kümelerinin kesin çizgilerle birbirinden ayrıldığı konu odaklı anlayışın karşısında şekillenmiştir. Kapsamın, ilgili disiplinlerin bir mantık dahilinde birleşmeleri suretiyle oluşturulması söz konusudur. Fizik, kimya, biyolojiyle şekillenen fen bilimleri veya coğrafya, ekonomi, antropoloji, sosyoloji, tarihle şekillenen sosyal bilimler bu tasarıma örnektir. Geniş alanlar tasarımı ilk defa 1910’da üniversite seviyesinde görülse de daha ziyade ilköğretim düzeyindeki uygulamalarıyla popülerlik kazanmıştır.

Broudy, Smith ve Burnett'in (1964'ten aktaran Ornstein ve Hunkins, 2008, 194) önerdiği geniş alanlar tasarımı şu kategorilerden oluşmaktadır;

1. Simgesel bilimler (İngilizce, yabancı dil, matematik)
2. Temel bilimler (Fizik, kimya, biyoloji)
3. Gelişmeyle-kalkınmayla ilgili çalışmalar (Evrenin evrimi, sosyal kurumların evrimi, insan kültürünün evrimi)
4. Soyut temsilleri yansıtan alanlar (Sanat, müzik, tiyatro, edebiyat)
5. Kitlesel problemlerin yansıtıldığı alanlar (Bu kategorinin her yıl değişen içeriğiyle sosyal problemleri esas alacağı ifade edilmektedir).

Tanner ve Tanner (1980, 475) geniş alanlar tasarımını birbirinden bağımsız disiplinlere yönelik bir sentez çabası olarak Şekil 3'teki gibi ele almaktadır;

Şekil 3: Geniş Alanlar Tasarımı

Tanner ve Tanner, **Curriculum Development: Theory into Practice**. (New York: Macmillan Publishing., 1980), 475

Şekil 3'ten de takip edilebileceği gibi disiplinler ortak bir başlık altında ancak aralarında geçişe imkan vermeyecek şekilde birleştirilmiştir. Ornstein ve Hunkins (2008, 194-195), geniş alanlar tasarımında konuların birleşmesi probleminin ilişkin iki farklı bakış açısından bahseder. Birinci bakış açısına göre; geniş alanlar tasarımı birbiriyle paralellik gösteren bilgi kümelerinin ard arda sıralanmasıyla oluşmaktadır. Bu anlamda kümelerin birbirinden bağımsız olduğu fikri ortaya çıkmaktadır. Diğer görüş geniş alanlar yaklaşımını bir adım ileriye taşır. Temalar vasıtasıyla kümeler arası bağlantıların kurulabileceği kabul edilir. Bu görüş öğretim programını tematik içeriğin bir organizasyonu olarak kabul eder ki bu organizasyon artık geniş alanlar tasarımı da değildir. Konular arasında bağlantı kurma probleminin Varış (1996, 75) tarafından da ele alındığı görülmektedir. Varış'a göre ilgi, anlam ve bağlantıların bir bütünlük kazanması için bazı konuların diğer konuları sadece kapsayacak şekilde merkeze alınması yeterli değildir. Zaten böyle bir anlayış sadece tarih ve coğrafyanın birbirini destekler şekilde anlatılmasından öteye gidemeyecektir. Bu nedenle geniş alanlar halinde birleştirmede amaç bilginin parça parça birleştirilmesi değil,

kapsamlı bir alanda bütünle ilgili görüş geliştirmeye fırsat tanınmasını sağlamak olmalıdır ki bu noktada bağlantının kurulmasında dikkate alınması gereken iki yöne işaret eder. Bunlar bağlantının olgusal ve normatif yönleridir. Olgusal bağlantı kurulmalıdır çünkü tarihi anlamanın yolu psikolojiden, fiziği anlamanın yolu kimyadan geçer. Normatif bağlantı kurulmalıdır çünkü sosyal ve ahlaki ilkeler önemlidir.

Ornstein ve Hunkins (2008, 195) geniş alanlar tasarımlarına yönelik eleştirilerin çoğunlukla içerik kümeleri arasındaki ilişkilere odaklandığını ifade eder ve Taba'nın da bilişsel haritaların (cognitive maps) oluşturulması esnasında bu ilişkilendirmenin önemine işaret ettiğinin altını çizer. Taba'ya (1962, 81) göre öğrenme ancak anlamlı bir içerikle gerçekleşebilir. Ona göre anlamlı bir içerik ne izole olmuş bilgi kümeleriyle ne de izole olmuş gerçeklikle kurulabilir. Taba bununla birlikte, öğrenmenin bilginin seçilip organize edildiği aktif bir süreç olduğunu da ifade etmektedir. Bunu açıklarken Gestaltçı ekolden faydalanır. Gestaltçı psikolojide, Demirel'in (2005, 57) de ifade ettiği gibi psikolojik yaşantının bir bütün olarak incelenmesi gerektiği vurgulanır. Psikolojik olayların bütününe ve örgütlenmesine dikkat çekilir. Buna göre, kişi sadece uyarana tepki veren bir mekanizma değildir. Aynı zamanda kendi fenomenal dünyasını aktif olarak inşa etmektedir. Taba, bu görüşünü öğrenmeye bütünsel bir süreç olarak bakan Lewin'in düşünceleriyle de temellendirir. Nitekim, Çelen'in (1999, 146) de ifade ettiği gibi Lewin bireyin yaşam alanını bireyin davranışını gerektiren gerçekler toplamı olarak tanımlar. Buna göre öğrenme ne ayrık bilgi kümelerinin ezberiyle ne de yaşamdaki kopuk anlamlı olabilecektir.

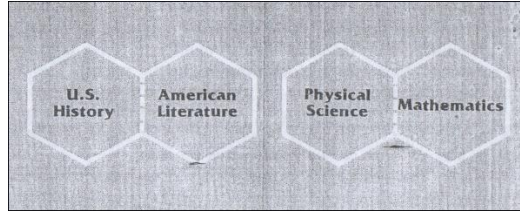
Ornstein ve Hunkins (2008, 194-195), geniş alanlar tasarımının olumsuzluklarının başında derinlik-genişlik ikilemini ele alır. Mesela sosyal bilimlerdeki eğitim doğası gereği çok geniş bir bilgi birikimini içermek zorundadır. Ancak içerik çok genişken derinlemesine bilgi vermek ne kadar mümkün olabilecektir? Bununla birlikte derinliğe odaklanmak, yüzeysel bir eğitimin önüne geçmekle birlikte kapsamı yetersiz kılabilir mi? Ayrıca dinzorların veya makinelerin anlatıldığı bir ünitenin derinliğinin çok fazla olması ne kadar anlamlıdır? Bu tür soruların yanıtları okulların, öğretim programlarının ve hatta eğitimcilerin esas aldığı felsefeyle şekillenecektir.

Geniş alanlar anlayışı içerik kümeleri arasında bağlantı kurma problemiyle değerlendirilmiş ve korelasyon tasarımı anlayışının çıkış noktasının bu problem olduğu düşünülmüştür.

2.4. Korelasyon Tasarımı

Bağlantı kurmak ilişkili içerik başlıklarını daha kapsamlı tek başlıkta sunmak farklı bir ifadeyle ortak paydaya almak mıdır? Yoksa içerik kümelerinden her birini diğerine bağlı var kılmak mıdır? Akarsu (1998, 29) korelasyonu bağlaşıklık olarak tanımlar. Buna göre bağlaşıklık iki bağlaşıklık kavram arasındaki ilişkidir. Bağlaşıklık olmakla kastettiği ise biri olmadan

öteki düşünülmeleyen iki şeyin, bu ilişki yönünden durumudur. Bu fikrin program tasarımı nasıl hayat bulduğı Tanner ve Tanner'da (1980, 469-470) Şekil 4'teki gibi yansıtılır;

Şekil 4: Korelasyon Tasarımı

Tanner ve Tanner, **Curriculum Development: Theory into Practice**. (New York: Macmillan Publishing., 1980), 469

Şekil 4'ten de izlenebileceğı gibi dersler arasında geçişler söz konusudur. Edebiyat dersiyle tarih dersi arasında korelasyon kurmak, tarih dersinde ele alınan çağı ait bir romanın, eş zamanlı olarak edebiyat dersinde okutulmasıdır. Benzer şekilde, fizik ve matematik arasında korelasyon kurmak, fizik dersinin gerektirdiğı bir matematik becerisini eş zamanlı olarak matematik dersine dahil etmek şeklinde düşünülebilir. Bununla birlikte unutulmaması gereken şudur; bu tasarım hala konu merkezlidir çünkü içerik alanları sabit kalmaya devam etmektedir.

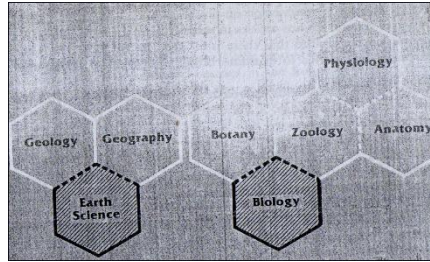
Ornstein ve Hunkins'in (2008, 195) ifade ettiğı gibi korelasyon tasarımının çok yönlü ilişkilerin kurulduğı geniş bir kapsama sahip olduğı düşünülebilir ancak bu kapsamın layıkıyla verilebilmesi için zamanın, dersler arası ilişkileri eş zamanlı kurmaya imkan verecek şekilde planlanması gerekir. Ayrıca dersler arasında orijinal bağlar kurmak üzere kollektif bir çabaya ihtiyaç duyulur ki bu durum aynı zamanda korelasyon tasarımının uygulamadaki engellerinden biri olarak değerlendirilebilir. Benzer şekilde, Varış (1996, 65) da konu alanı uzmanı olarak görev yapan öğretmenlerin yetiştikleri bilgi kategorisiyle özdeşim kurduklarını, bu sebeple kapsamın paylaşılarak sunulması, derslerin konu yönünden değışikliğe uğraması gibi konulara çoğı zaman koyu bir taassupla yaklaşıtlarını ifade eder.

2.5. Süreç-Çekirdek-Füzyon Tasarımları

Süreç Tasarımı, Ornstein ve Hunkins (2008, 196) ve onlardan aktaran Demirel (2006, 49) süreç tasarımını konu odaklı anlayış çerçevesinde inceler. Buna göre; tarihi tarihçi gibi, biyoloji bilgisini biyolojinin gerektirdiğı yöntemlerle veya antropolojiyi etnografik yöntemlerle öğrenmeyi esas alan disiplin yaklaşımından farklı olarak, süreç tasarımında her disiplinin aynı yolla öğretilebileceğı vurgulanır. Bu yol eleştirel düşünmedir. Bu aynı zamanda öğrencinin araştırmacı bir ruhla kendi anlamını oluşturduğı bir süreç olacaktır. Ancak anlam oluşturma'nın odak noktasında bilimsel

metotların ve nesnel gerçekliğin bulunduğu altı çizilmektedir. Yani süreçte öğrenilen üzerinde fikir birliğine varılmış bilgi olacaktır ki postmodern görüşün bu tasarımda karşı çıktığı nokta da budur. Çünkü postmodern anlayışa göre her türlü fikir meydan okumaya açık olmalıdır oysa burada kesin bilgidir bahsedilmektedir. Sadece bu açıdan değerlendirilirse süreç tasarımının konu odaklı tasarımlar içinde olduğuna ilişkin kabaca bir yorum getirilebilir; ancak yine de bu durumun öznel anlam yapılandırması sürecini içerdiği düşünülmektedir. Ornstein ve Hunkins (2008, 196) de tasarımın geçerlik ve güvenilirlik açısından aldığı eleştirilerin temelindeki şüpheyi bu öznellik ile ilişkilendirmektedir.

Füzyon Tasarımı; Tanner ve Tanner (1980, 472-473) füzyon tasarımını kısaca iki konunun bir başlık altında bütünleştirilmesi olarak ve konu alanı tasarımları içinde Şekil 5'te verildiği gibi ele alır;

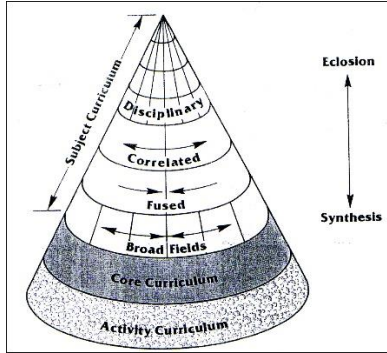
Şekil 5: Füzyon Tasarımı

Tanner ve Tanner, **Curriculum Development: Theory into Practice**. (New York: Macmillan Publishing., 1980), 473

Şekil 5'ten de takip edilebileceği gibi coğrafya ve jeoloji bilgisinin yerbilimleri kapsamında birleşmesi benzer şekilde biyolojinin botanik ve zooloji bilgisiyle şekillenmesi, Psikolojinin zooloji ve anatomiyle varlık bulması füzyon tasarıma bir örnektir. Füzyon ([02.05.2010]), genel olarak Güneşe ve yıldızlara güç veren enerji olarak tanımlanır. Doğal füzyon nükleer fizikte çok küçük kütleli çekirdeklerin bir araya gelerek daha büyük çekirdekler oluşturması olarak tarif edilmektedir, bu doğal füzyondur bu tanım bu şekliyle geniş alanlara daha yakın görülebilir. Ancak bir de yapay füzyondan bahsedilmektedir ki aslında öğretim programındaki füzyon kavramını netleştirecek düşüncenin bu tanım dahilinde açıklığa kavuşabileceği düşünülmektedir. Çünkü yapay füzyonda çok yüksek sıcaklıklara kadar ısıtılan atomların iyonize olduklarından (elektronlarını kaybettiklerinden) ve plazma haline geldiklerinden bahsedilir. Bu noktada füzyon tasarımında temel unsur konu alanlarının kaynaşıklığıdır; kaynaşma iki ayrı disiplinin tek ve farklı bir disiplin halini alması şeklinde düşünülmelidir.

Çekirdek Tasarımı; Demirel (2006,51) çekirdek tasarımını derslerin toplumsal bir sorun çevresinde birleştirilmesi olarak tanımlar ve problem

odaklı tasarımlara dahil olduğunu vurgular. Ancak bununla birlikte amacın konulara eğilme olması dolayısıyla tasarımın konu merkezli olduğunu savunur. Varış (1996, 81-82) da çekirdek tasarımı, probleme göre düzenlenen programlar kapsamında ele alır. Tanner ve Tanner (1980, 469-470) çekirdek tasarımları konu merkezli tasarımların dışında düşünür. Tanner ve Tanner'ın bu düşüncesi Şekil 6'da gösterilmiştir;

Şekil 6: Çekirdek Tasarımı

Tanner ve Tanner, **Curriculum Development: Theory into Practice**. (New York: Macmillan Publishing., 1980), 480

Şekil 6'dan da takip edilebileceği gibi konu tasarımlarında ayrılmış disiplinler göze çarparken çekirdek tasarımda böyle bir ayrışma gözlenmemektedir. Dikkati çeken bir nokta, Tanner ve Tanner'ın (1980, 469-470) korelasyon tasarımı için vermiş olduğu örneğin benzerini (edebiyat dersiyle tarih dersi arasında korelasyon kurmak üzere, tarih dersinde işlenen çağa ait bir romanın eş zamanlı olarak edebiyat dersinde okutulması Bkz. Şekil 4) Taba (1962, 300) çekirdek programı tarif etmek üzere kullanmaktadır (Amerikan yaşamının nasıl anlaşılacağı problemi için Amerika tarihini ve edebiyatının kullanması). Ancak buradaki farkın şu olduğu düşünülmektedir; korelasyon tasarımında önemli olan konuları aktarmak için bağlantıların kurulmasıdır. Oysa çekirdek programda merkezde sosyal bir problem olup bağlantılar, bu problemi çözmek üzere kurulmaktadır.

3. Konu Odaklı Modeller

Program geliştirmeye yönelik yaklaşımları iki temel grupta toplamak mümkündür. Bunlar, bilimsel-teknik ve bilimsel-teknik olmayan programlardır (Erden, 1998, 4; Ornstein ve Hunkins, 2008, 212). Ornstein ve Hunkins, bu iki cepheyi sırasıyla modern ve postmodern anlayışla destekler. Konu alanının esas alındığı modelleri bilimsel teknik; öğrenenin esas alındığı modelleri bilimsel-teknik olmayan modeller olarak ele alır. Erden, bilimsel-teknik yaklaşımı hedef odaklı yaklaşım olarak kabul eder. Hedefleri takiben

içeriğin, yöntemin ve öğrenme ortamının belirleneceğini ve bunu da amaçlara ulaşma derecesini tayin edecek değerlendirme basamağının izleyeceğini vurgular. Değerlendirmenin sonuçlarıyla hedef, kapsam ve işleyişte kullanılan yöntemler tekrar gözden geçirilebilecektir. Bu, ürüne, sonuca ağırlık veren sistematik bir yaklaşımdır ve çalışmanın konusu olan konu odaklı modeller de bu çerçeve de düşünülebilir.

Takip eden kısımda konu odaklı modeller kapsamında Bobbitt-Charters, Tyler, Taba, Ertürk ve Varış'ın yaklaşımları incelenmiştir.

3.1. Bobbitt ve Charters'in Modelleri

McNeil (1996, 417), program geliştirmede sürecin önemine ilişkin ilk vurgunun Bobbitt'e ait olduğunu söyler. Bobbitt'e göre bir programın nasıl geliştirileceğinin bilinmesi yeni bir program öne sürmekten çok daha önemlidir. Bu ifade aynı zamanda onun yöntem vurgusu olarak da düşünülebilir. Bobbitt'e göre program geliştirmenin belli ilkeleri olmalıdır. Amaçlara karar verirken toplumsal ihtiyaçlar göz ardı edilmemelidir. Eğitim sadece bildik birkaç konunun tekrarından ibaret değildir. Uzmanlaşmaya önem verilmelidir. Ancak Bobbitt'in fikirleri yetişkin eğitimi öne çıkarıp çocuk eğitimi ihmal etmesi açısından eleştirilmektedir. Bobbitt, program tasarımını demiryolu inşasına benzeterek açıklar. Buna göre; bir demiryolu mühendisi hedeflediği hattın inşasını şu üç aşamayla gerçekleştirebilir; 1. Önce hattın döneceği genel rotaya hakim olması gerekir (Örneğin; A ve C şehirleri arasına demiryolu hattı dönecekse bu coğrafyanın bilgisine sahip olmak gibi). 2. Ölçüm yapması gerekir (Örneğin; A ve C şehirleri arasındaki istasyon noktalarını belirlemek, her istasyon noktası arasında ne kadar döşeme malzemesi kullanacağına karar vermek vb.) ve 3. Parçaları döşemesi gerekir. Program tasarımcısı da tıpkı demiryolu mühendisi gibi önce geniş bir perspektifle hedefe yönelik bütünü değerlendirebilmeli, bütünü oluşturan temel faktörleri tespit edebilmelidir. (Örneğin; rotayı insanı gelişim, kültür ve özel yetenekleriyle bir bütün olarak geliştirmek şekilde çizmek gibi). Sonra çizdiği rotaya uygun içeriği belirlemelidir (Örneğin; İnsanın gelişim, kültür ve özel yeteneklerini nasıl bir içerikle besleyeceğine karar vermek gibi). İçeriğin sonuca ulaşmasını tespit etmelidir (Örneğin; Gelişim, kültür ve özel yetenekleri geliştirmek üzere yapılan çalışmaların davranışlara yansıyor yansımadığını kontrol etmek gibi). Bobbitt'in yaklaşımında, belirli bir kapsama yönelik öğrenmeyi yönetme ve etkililiği açısından izleme söz konusudur. Ayrıca öğrenme hedeflerinin yaşamla ilişkisi vurgulanmaktadır. Bu hedeflerin belirlenmesi için de yöntem olarak 'gerçek yaşam faaliyetlerinin (dil, sağlık, vatandaşlık, sosyal hayat, din vb.) analizi' ve 'iş analizi (mesleğin sorumluluk sahası, gerektirdikleri vb.)'ni önerir. Seçim, Sabuncuoğlu ve Baysal (1994'ten aktaran Gürüz ve Yaylacı, 2005, 101) iş analizini şöyle tanımlar; iş analizi, her bir işin niteliğini ve o işin görüldüğü

çevre ve koşulları gözlem ve inceleme yoluyla belirleme ve bunlarla ilgili bilgileri yazıya dökme işlemidir.

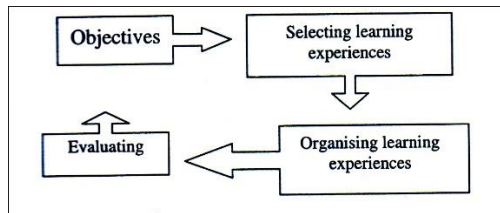
Ornstein ve Hunkins, (2008, 213) Bobbitt'in çağdaşı olan Charters'in, programın yapısı için önerdiği modelin öğelerini şu şekilde ifade eder; 1. Hedeflerin seçilmesi. 2. Teori ve pratiğin sınırlarının çizilmesi. 3. İlgili çalışma ünitelerinin saptanması. 4. Başarıya ulaştıracak yöntemlerin belirlenmesi. Charters ayrıca içeriğin niteliğine ilişkin açıklamalarda da bulunur. Buna göre; Bir meteoroloji mühendisinin hava raporu hazırlama konusundaki becerilerine ilişkin kapsam birinci derecede önemli kapsam (primary subjects); bu raporu hazırlarken performansına dolaylı olarak katkıda bulunacak alanların bilgisi (fizik, matematik gibi) tali kapsam olarak düşünülmelidir (derived subjects).

Kiraz, Eret ve Gökmenoğlu ([01.05.2010]) da Bobbitt'in ve Charters'in görüşlerini davranışçılık ekolünün bir yansıması olarak niteler. Bobbitt'in 1918'de yayımlanan 'Öğretim Programı' ve 1924'te yayımlanan 'Öğretim Programı Nasıl Hazırlanır' isimli kitaplarının Watson ve Thorndike'in çalışmalarıyla eş zamanlılığına dikkat çeker. Ayrıca Bobbitt'teki faaliyet analizi yaklaşımının, davranışa dönük hedef anlayışının ve bilimsel yöntem anlayışının izlerinin daha sonra Tyler'in ilkeci yaklaşımından takip edilebileceğini vurgular.

3.2. Tyler'in Modeli

Tyler (1949, 1) belirgin bir model vermemekle birlikte program tasarımının da öğretim tasarımının da şu dört soruya cevap vermesi gerektiğini ifade eder; 1. Okul hangi eğitim amaçlarına ulaşmaya çalışmalıdır? 2. Bu amaçlara ulaşmayı sağlayacak eğitim yaşantıları nasıl belirlenmelidir? 3. Belirlenen eğitim yaşantıları en etkili olacak şekilde nasıl düzenlenmelidir? 4. Amaçlara ulaşıp ulaşılmadığı nasıl değerlendirilmelidir?

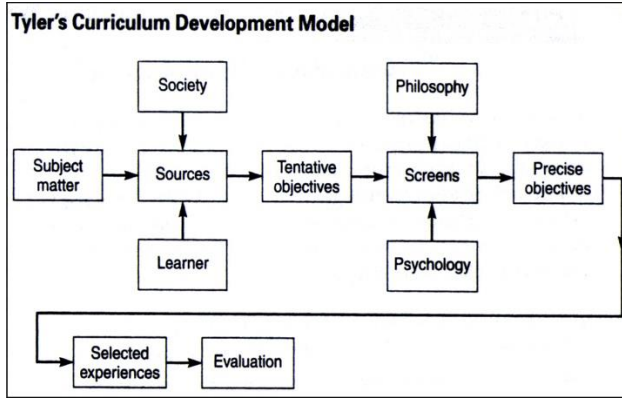
Middlewood ve Burton (2001, 57) Tyler'in bu yaklaşımını bir model olarak Şekil 7'deki gibi yansıtmaktadır;

Şekil 7: Tyler Modeli

Middlewood ve Burton, **Managing the Curriculum**. (Boston: Paul Chapman Publishing, 2001), 57

Şekil 7’den de takip edileceği gibi Middlewood ve Burton (2001, 93) Tyler’in modelini hedef, kapsam, işleyiş ve değerlendirmenin birbirini takip ettiği bir model olarak göstermektedirler. Ancak Ornstein ve Hunkins (2008, 215) Tyler’in yaklaşımını ilişkin daha detaylı bir modelle Şekil 8’deki gibi yansıtır;

Şekil 8: Tyler Modeli

Ornstein ve Hunkins, **Curriculum: Foundations, Principles and Issues**.
(Boston: Prentice Hall, 2008), 215

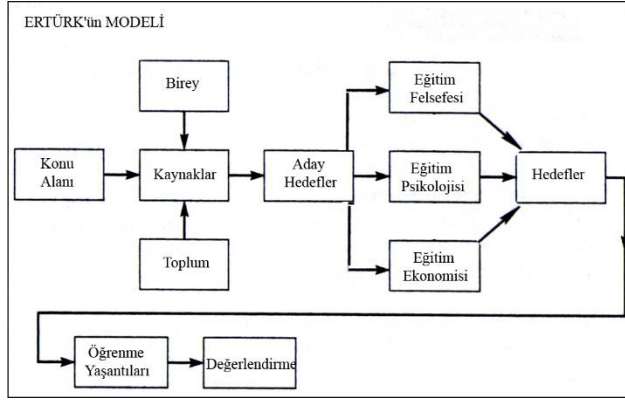
Şekil 8’den de izleneceği gibi Tyler, önce konu alanı, birey ve toplum analizinden faydalanarak aday hedefleri belirler, bu hedefler eğitim felsefesi ve eğitim psikolojisinin süzgecinden geçirilerek hangilerinin hedef kapsamına gireceğini belirler bu aşamayı öğrenme yaşantılarının düzenlenmesi ve değerlendirme aşamaları takip eder. Tyler’in (1949, 123) öğretim tasarımı da programı da sürekli, döngüsel bir süreç olarak tanımladığı dikkat çekmektedir. Devam eden bir döngüyle sürecin değerlendirilmesinden, aksaklıkların tespit edilip, sonuçların kontrol edilmesi ve sürekli iyileştirmelerin sağlanması gerektiğinden bahsetmesi, sistemi içindeki öğeleriyle sürekli etkileşim halindeki bir bütün olarak kabul ettiğini de gösterebilir.

Babadoğan (2010), Tyler’in hedefler konusundaki yaklaşımını şöyle değerlendirir; Tyler’a göre hedef davranış değişikliğidir. Konu başlığı yazarak hedef yazılmaz. Her etkinlik birden fazla öğrenmeyle sonuçlanır bu nedenle hedef yazarken genelleme yapılamaz. Hedefler yazılırken ayrıntıya inilmelidir. Tyler’in bu düşünceleri Bloom’un hedeflerin aşamalı olarak sınıflandırılması anlayışına da temel teşkil etmiştir.

3.3. Ertürk’ün Modeli

Ertürk (1975, 32, 86, 110) program tasarımı için bir model vermemekle birlikte Tyler’cı çerçeveye sadık kaldığını ifade eder. Tyler’dan farklı olarak aday hedeflerden hedeflere geçilmesi sürecinde eğitim ekonomisinin de işe

koşulması gerektiğini vurgular. Bu doğrultuda Ertürk'ün görüşleri de Tyler temel alınmak kaydıyla Şekil 9'daki gibi düşünülebilir;

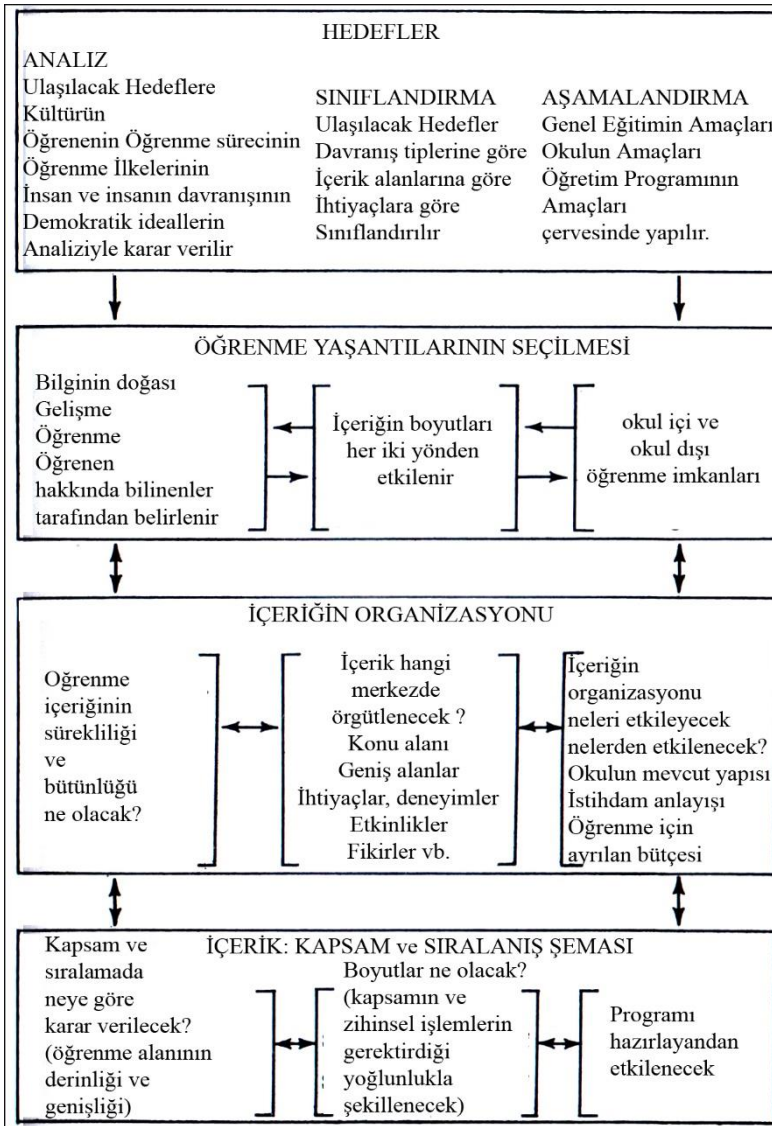
Şekil 9: Ertürk'ün Modeli

Ornstein ve Hunkins, **Curriculum: Foundations, Principles and Issues**.
(Boston: Prentice Hall, 2008), 215'ten uyarlanarak hazırlanmıştır.

Şekil 9'daki model çerçevesinde Ertürk (1975, 14) öğretim programının temel unsurlarını da 1. Hedefler (istendik davranışlar) 2. Öğrenme yaşantıları (eğitim durumları) 3. Değerlendirme faaliyetleri olarak tanımlamaktadır.

3.4. Taba'nın Modeli

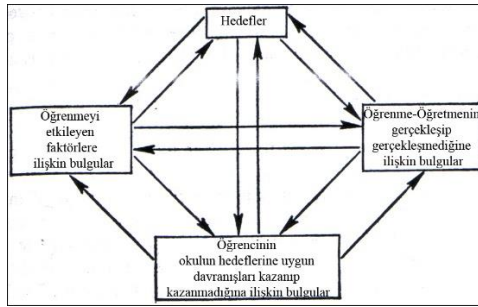
Taba (1962, 425, 438, 44) programın bireysel tercihlerle şekillenen iyi düşünülmemiş bir kompozisyon olarak değil belli ilkeler göz önüne alınarak tasarlanması gerektiğini ifade eder. Öğeler arası etkileşimin gerekliliğini vurgular. Hedeflerin kaynaklarının, sınıflandırılmalarının, aşamalılığının; öğrenme tecrübelerini nelerin nasıl etkileyeceğinin, içeriğin hangi kapsamda, nasıl bir düzen dahilinde sunulacağının, nasıl sıralanacağının bir modelde açıkça ifade edilmesi gerektiğini savunur ve kendi modelinde bunları Şekil 10'da yer aldığı gibi ifade eder;

Şekil 10: Taba'nın Modeli

Taba Hilda, **Curriculum Development: Theory and Practice**. (New York: Hartcourt, Brace and World, 1962), 438'den uyarlanarak hazırlanmıştır.

Taba (1962, 329), değerlendirmeye bakışını Şekil 11'deki modelle ifade eder;

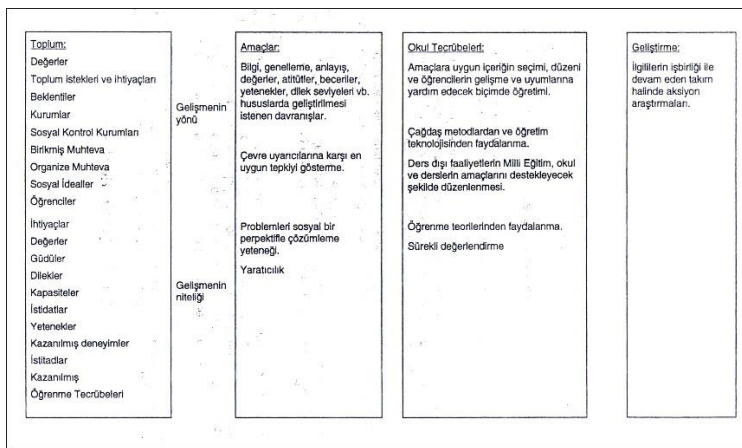
Şekil 11: Taba'nın Değerlendirmeye Bakışı

Taba Hilda, **Curriculum Development: Theory and Practice**. (New York: Hartcourt, Brace and World, 1962), 329'dan uyarlanarak hazırlanmıştır.

Şekil 11'den de görüleceği gibi Taba öğrenme hedeflerinin sürekli yeni bulgularla beslendiği dinamik bir değerlendirme süreci formüle etmiştir. Takip eden kısımda Varış'ın program tasarımına bakışına ve önerdiği modele yer verilmiştir.

3.5. Varış'ın Modeli

Varış'a (1996, 84) göre etkin bir programda ne disiplinlerden, ne bireyden ne de sosyal problemlerden vazgeçilebilir. Çünkü hepsi faydalı ve önemlidir. Buna göre üç türlü programdan bahsedilebilir. Ağırlığın konuda olduğu derslere göre düzenlenen program, ağırlığın çocuğa yöneldiği aktivite ilkesine göre düzenlenen program, ağırlığın sosyal problemlerde olduğu probleme göre düzenlenen program. Ancak bu üç ayrı program anlayışının uygulamada birbirine taşabileceğini ve hatta taşması gerektiğini vurgular. Varış'ın önerdiği model Şekil 12'de sunulmuştur.

Şekil 12: Varış'ın Modeli

Varış Fatma, **Eğitimde Program Geliştirme: Teori ve Teknikler** (Ankara: Alkım Yayınevi, 1996), 202

4. Konu Odaklı Program Anlayışının Türk Eğitim Sistemi İçindeki Yerinin İlgili Araştırmalar Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Akçay (2005, 31), bir eğitim örgütü olarak okulun Milli Eğitim Temel Kanunun 2. maddesinde yer alan amaçlarını, Milli Eğitimin Genel Amaçları olarak şu şekilde özetler; “Bir yandan toplumun refah ve mutluluğunu arttırmak; öte yandan milli birlik ve bütünlük içinde iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek ve hızlandırmak ve nihayet Türk milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı, seçkin bir otağı yapmaktır”. Milli Eğitimin, üstlenmiş olduğu bu amaçları gerçekleştirebilmesi için uygulamada dikkate almak üzere saptadığı ilkeleri ise şöyle ifade eder; “Genellik ve eşitlik –eğitimde imtiyaz tanınmaz-, Bireyin ve toplumun ihtiyaçları –eğitim hizmeti toplumun ihtiyacına göre düzenlenir-, Yöneltilme –birey ilgi, istidat ve kabiliyetlere göre yönlendirilir-”. Bu amaçlar ve uygulama ilkeleri ilerlemeci anlayışın bir yansıması olarak düşünülebilir. Diğer taraftan önemli olan kuramın uygulamaya ne kadar yansıyabildiğidir. Nitekim Sönmez (1991’den aktaran Gözütok, 2003) de Cumhuriyet döneminde işe koşulan eğitim sisteminin, ilerlemecilik akımına dayandığını, tüm hükümet programlarının ilerlemeci eğitim akımının özelliklerini taşıdığını ancak uygulamaların bu doğrultuda olmadığını vurgular. Genelde her dereceli okulda ilerlemeciliğin değil, esasiciliğin - daimiciliğin ve bunların doğal bir neticesi olarak konu merkezli eğitimin temele alınıp ve uygulandığını ifade eder. Eğitim sisteminde öğrencinin değil, öğretmen ve konuların merkeze alındığını; araştıran, eleştiren, özgür ve esnek düşünen, demokratik, laik, sosyal, adaletli, sevgi ve saygı dolu insanlar yerine; kitapların yazdıklarını ezberleyen, bildiklerinin yüzde yüz doğru olduğunu savunan, skolastik düşünce sistemi ile donanmış kişiler yetiştirildiğinin altını çizerek. Kuramsal boyutta bireyin ilgi, yetenek ve istekleri doğrultusunda eğitilmesi savunulurken, uygulamada bu özelliklerin genelde dikkate alınmadığını, tersine eleyici bir yaklaşımın işe koşulduğunu ifade eder. Buna göre, Cumhuriyet Döneminde eğitim sisteminin; kağıt üzerinde ilerlemeci zihniyetle düzenlenmiş olduğu, fakat uygulamada realist ve idealist felsefelere dayanan esasici ve daimici eğitim akımlarının, konu merkezli yaklaşımların esas alındığı sonucuna ulaşır.

Güler (1999’dan aktaran, Akçay, 2005) eğitim sistemine, Cumhuriyet dönemindeki gelişmelerle dönemler halinde bakar. Buna göre, Atatürk dönemi olarak nitelendirilebilecek millileşme dönemini hümanistleşme döneminin, bunu da Köy Enstitülerinin takip ettiğini sonrasında Amerikanlaştırma devrinin belirgin olarak kendini gösterdiğini ifade eder. Karagöz (1965’ten aktaran Gözütok, 2003) 1948 programının bilgi öğretimini esas kabul etmesiyle bu anlayışın somut bir göstergesi olarak kabul edilebileceğini vurgular. Nitekim, 1948 programında her ders için ele alınması gereken konuların ve ünitelerin yüklü bir içerik meydana getirdiği ifade edilir. Akçay (2005, 31) Amerikanlaştırma dönemini takiben toplumsal

bir gerilimin vuku bulduğunu, 1961 Anayasası ile ilk planlı dönemin başladığını, izleyen dönemde de ‘eğitimin bir yatırım olduğu anlayışı’nın hakim olduğunu ifade eder. Takip eden dönemde gözlenen “1968 İlkokul Programı”, 1990-1996 yılları arasında uygulanan ‘Ders Geçme ve Kredili Sistem’ anlayışı kuramda hedeflenenlerin uygulamada gerçekleşmediği gerekçesiyle birer birer terk edilmiştir. Benzer şekilde 1994 yılında uygulanmaya başlayan Müfredat Laboratuvar Okulları da eğitimi işletmecilik kültürüyle şekillendirme gayesinde olmuştur. Özdemir’in (2007, 102-103) ifadesiyle 1980’li yıllardan itibaren eğitim sistemi, küreselleşmenin de etkisiyle dış etkilere karşı daha açık hale gelmiş, esnek iş-piyasasının taleplerine çabuk tepki verebilecek öğretim programları tercih edilir hale gelmiştir. Bu anlamda 2005 – 2006 öğretim yılında uygulamaya koyulan Yapılandırmacı anlayışa gelene kadar Köy Enstitülerinde izlenen anlayış ayrı tutulmak üzere eğitim sistemine hakim olan paradigmanın konu ve öğretmen merkezli, esnek olmayan bir yaklaşımla şekillendiği düşünülebilir.

Erdoğan (2005, 188) Milli Eğitime uygulamada hakim olan konu merkezli anlayışı eleştirir. Klasik eğitim paradigmasının bireyi sözel ve sayısal olmak üzere iki boyuta hapsedtiğini, bu iki boyuttaki yeterlilik düzeyine göre bireyleri başarılı ve başarısız olarak nitelediğini ifade eder. Nitekim zeka paradigmasına göre bu iki yön bireyin sahip olduğu sekiz boyutlu potansiyellerden sadece ikisidir ki bu noktada salt konu merkezli bir anlayışı uygulamaya hakim kılmak, insanın sahip olduğu çok yönlü potansiyeli israf etmek anlamına gelir.

Konu odaklı tasarımların incelendiği araştırmaların genelde bu tasarımları geleneksel ve öğretmen merkezli oluşlarıyla ele alıp, öğrenmeye katkılarının az oluşuyla ve daha ziyade öğretimi hedeflemeleriyle eleştirdikleri, bu anlamda ya gelenekselin dışındaki tasarım ve modellerle deneysel olarak karşılaştırarak inceledikleri ya da bu yöndeki görüşleri betimsel olarak inceleyip değerlendirdikleri göze çarpmaktadır. Takip eden kısımda bu görüşlere paralel olarak yapılmış araştırmalardan bazılarına yer verilmiştir.

Bay ve Karakaya (2009) tarafından yapılan deneysel araştırmada konu alanı tasarımı, öğretmen eğitiminde yapılandırmacı yaklaşımın etkililiğini ortaya çıkarmak üzere kontrol grubunda kullanılmıştır. Fen Bilgisi öğretmenliği anabilim dalında öğrenim gören 67 öğretmen adayı, yapılandırmacı yaklaşımın uygulandığı deney grubu ve konu merkezli yaklaşımın uygulandığı kontrol gruplarına ayrılmış eriş, kalıcılık ve tutum düzeyleri bulundukları öğrenme ortamı çerçevesinde incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda deney ve kontrol gruplarının ön-test puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı ancak son-test ve izleme testlerinde deney grubu lehine farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Farklı bir ifadeyle yapılandırmacı yaklaşım ortamındaki öğrencilerin eriş ve kalıcılık puanları, kavram ve ilkelerin öğretmen tarafından organize edilip sunulduğu konu merkezli öğretim ortamındaki öğrencilerin puanlarından daha yüksektir.

Doğan (2008) tarafından yapılan araştırmada sosyal bilgiler dersinde bilginin kanıt temelli tasarımıyla sunulduğu yapılandırmacı öğrenme ortamında yer alan deney grubu öğrencilerinin akademik başarılarıyla yapılandırmacı anlayışın ders kitabı temelli işlendiği öğretim tasarımı ortamında yer alan kontrol grubu öğrencilerinin akademik başarıları karşılaştırılmıştır. Her iki grupta da yapılandırmacı anlayışın hakim olduğu bu araştırmanın burada vurgulanmasının sebebi şudur; Yapılandırmacı anlayışın sınıf ortamında layıkıyla uygulanabilmesinin sorumluluğu öğretmenlerdedir. Bu anlamda yapılandırmacı sınıflarda öğretmenlerin geleneksel üslupla ders kitabı odaklı öğretime devam etmesi, yapılandırmacı anlayışı geleneksel sınıflarda konu merkezli öğretime dönüştürmektedir.

Yanpar ve Özen (2004) tarafından lise eğitimini yeni tamamlamış üniversite birinci sınıf öğrencilerinin geleneksel, konu merkezli lise eğitimindeki sorunlara ilişkin görüş ve önerilerinin değerlendirildiği betimsel bir araştırma yapılmıştır. Araştırmanın dikkati çeken bulgularını şu şekilde özetlemek mümkündür; Araştırmaya katılan öğrencilerin %72'si öğretim programlarındaki kalabalık içerikten şikayet etmektedir. %54'ü okulda aldıkları bilgileri yaşamda kullanamadıklarını ifade etmektedir. %70'i öğretmenlerinin dersleri ders kitaplarına bağlı anlattıklarını ve sadece yazı tahtası kullandıklarını, %47'si de öğretmenlerinin konuları yaşamla ilişkilendirmeden anlattıklarını ifade etmektedir. Araştırmanın, konu merkezli programın iyileştirilmesine yönelik öğrenci önerileri kapsamında dikkati çeken bulguları ise şunlardır; Öğrencilerin %79'u lise öğretim programının kalabalık içeriğinin sadeleştirilmesi gerektiğini, kalabalık bir içeriğin öğrenmeden çok ezberlemeye yönelttiğini ifade etmektedir. Konu merkezli öğretim programları deney-gözlem-araştırma ve benzeri etkinliklerle uygulamalara imkan verecek, gerçek yaşam problemlerini çözmeye yönelik süreç ve değerlendirme imkanı sunacak, fikirleri özgürce ifadeye teşvik ve müsaade edecek şekilde geliştirilmelidir şeklindeki fikirler ise araştırmaya katılan öğrencilerin, %80'in üzerinde görüş birliğine vardığı konular olarak vurgulanmaktadır.

5. Sonuç

Konu odaklı program anlayışı bilgiyi merkeze alan, sosyal gerçekliğin – insanın bilgiyle şekilleneceği kabulüne dayanan bir anlayıştır. Buna göre, gerçekliğin akılla veya deneyle ulaşılan kesin, doğru, mutlak bilgisi vardır ve insan bu bilgiyle inşaa edilmelidir.

İnsanın salt bilgiyle inşaa edilebileceği fikri derin bir bakış açısından yoksun olduğu gibi koyu bir determinizm de barındırmaktadır. Böyle bir eğitim anlayışı insanı sadece görülebilir davranışlarıyla değerlendirir. Görünenin ötesine ilişkin bir bakışı ve dolayısıyla ileriye yordama yeteneği de yoktur. Nitekim, sadece ölçülebilir olanlar bilinebilir addedilmekte, ölçülemeyenler bilinemez kabul edilmektedir. Bu anlayışla insan ölçülmek

üzere standart sapmalara, çan eğrilerine sıkıştırılır, belirlenen anlamlılık düzeyine göre nitelik kazanır veya ihmal edilebilir kılınır. Bu noktada, böyle bir anlayışın davranışa dönüşmemiş potansiyelin idrakından da yoksun olacağı düşünülebilir. Çünkü dönmeyen dışının etkili ve verimli olamayacağı fikrinin ötesinde bir görüşü yoktur. Merkezi sınavlarla ölçülen başarı ve başarısızlık işte bu fikrin net bir göstergesidir.

Özellikle vurgulanması gereken şudur; öğretim programlarına salt bilgi hakim kılınmamalı; insanın duyusu, bilişi, davranışı ve kişiliğiyle bir bütün olduğu unutulmamalıdır. Ancak burada bilginin karşısında bir duruş sergilenmemektedir. Eleştirilen bilgi determinizmi problemidir. Nitekim bilgi sorgulandıkça ilerleme fırsatı yakalayabilir. Önemli olan bilginin yeni sorgulamalara araç olacak şekilde tasarlanmasıdır. Bilgi ister geniş alanlarla ister disiplin odaklı, ister füzyon, ister korelasyon mantığıyla ama yeni sorgulamalara yön verecek tarzda sunulabilmeli; yeni sorgulamalar da yeni evrenlerin şekillenmesine imkan verecek şekilde değerlendirilebilmelidir.

Kaynakça

- Akarsu, Bedia. 1998. **Felsefe Terimleri Sözlüğü**. Ankara: İnkılap Yayıncılık.
- Akçay, Cengiz. 2005. **Türk Eğitim Sistemi**. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Aksoy, Yavuz. 1994. **Bilim Tarihi ve Felsefesi**. İstanbul YTÜ Yayını.
- Babadoğan, Cem. [02.05.2010]. Bloom'un Amaçlar Sıralaması ve Okulda Öğrenme Kuramına Yöneltilen Eleştiriler.
dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/498/5939.pdf
- Bay Erdal, Şerafettin Karakaya. 2009. Öğretmen Eğitiminde Yapılandırmacı Yaklaşım Dayalı Uygulamaların Etkililiğinin Değerlendirilmesi. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi. www.esosder.org
- Çelen, Nermin. 1999. **Öğrenme Psikolojisi**. Ankara: İmge Kitabevi.
- Demirel, Özcan. 2005. **Eğitim Sözlüğü**. Ankara: Pegema Yayıncılık.
- _____.2006.**Eğitimde Program Geliştirme**. Ankara: Pegema Yayıncılık.
- Dewey, John. 2007. **Deneyim ve Eğitim**. çev. Sinan Akıllı. Ankara: ODTÜ

- Doğan, Yasin. 2008. Sosyal Bilgiler Öğretiminde Tarihsel Yazılı Kanıt Kullanmanın Öğrencilerin Akademik Başarısına Etkisi. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi. www.tsadergisi.org/arsiv/agustos2008/10.pdf
- Duman, Bilal. 2004. **Süreç Temelli Öğretim**. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Erden, Münire. 1998. **Eğitimde Program Değerlendirme**. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Erdoğan, İrfan. 2005. **Yeni Bin Yıla Doğru Türk Eğitim Sistemi**. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Ertürk, Selahattin. 1975. **Eğitimde Program Geliştirme**. Ankara: Cihan Matbaası.
- Füzyon. [02.05.2010]. www.biltek.tubitak.gov.tr/bdergi/poster/icerik/fisyon.pdf
- Gözütok, Dilek, F. 2003. Türkiyede Program Geliştirme Çalışmaları. Milli Eğitim Dergisi. <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/160/gozutok.htm>
- Gürüz, Demet, Gaye Özdemir Yaylacı. 2004. **İletişimci Gözüyle İnsan Kaynakları Yönetimi**. İstanbul: MediaCat Kitapları.
- İnam, Ahmet. 2009. **Yaşamlı Yoğrulmuş Bilgi**. İstanbul: Say Yayınları.
- Kiraz, Ercan, Esra Eret, Tuba Gökmenoğlu. 2010. Crises, Reforms, and Scientific Improvements: Behaviorism in the Last Two Centuries. <http://ilkogretim-online.org.tr>
- McNeil, John.1996. **Curriculum: A Comprehensive Introduction**. New York: Harper Collins College Publishers.
- Middlewood, David. Neil Burton. 2001. **Managing the Curriculum**. London: Paul Chapman Publishing.
- Ornstein, Allan. C., Francis, P. H. 2008. **Curriculum: Foundations, Principles and Issues**. Boston: Prentice Hall.
- Özdemir, Murat. 2007. Eğitimde Yeniden Yapılanma: Müfredat Laboratuvar Okulları. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. c.3. s.1:102-116.
- Sönmez, Veysel. 2008. **Eğitim Felsefesi**. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Taba, Hilda. 1962. **Curriculum Development: Theory and Practice**. New York: Harcourt, Brace and World.

- Tanner, Daniel, Laurel N. Tanner. 1980. **Curriculum Development: Theory into Practice**. New York: Macmillan Publishing.
- Tyler, W. Ralph. 1949. **Basic Principles of Curriculum and Instruction**. Chicago: The University of Chicago Press.
- Varış, Fatma. 1996. **Eğitimde Program Geliştirme: Teori ve Teknikler**. Ankara: Alkım Yayınevi.
- Yanpar, Tuğba. Ramazan Özen. 2004. Üniversite Öğrencilerinin Lise Eğitimini Algılaması ve İyileştirmeye İlgili Önerileri. Eğitim Fakültesi Dergisi. c.17. s.2:381-402.
- Yıldırım, Ergün. 2007. **Bilginin Sosyolojisi**. Ankara: Ekin Yayıncılık.

CHAPTER 4

RESEARCH IN EDUCATION AND SOCIAL SCIENCES

**Gevaş' ta Yapılan Turizm Faaliyetlerine Yönelik Algı ve
Tutumların Belirlenmesi (Hilal Surat, Canan Dinç)**

Gevaş' ta Yapılan Turizm Faaliyetlerine Yönelik Algı ve Tutumların Belirlenmesi

Hilal SURAT¹, Canan DİNÇ²

¹Artvin Çoruh Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü,
E-mail: hilal881@artvin.edu.tr

² Van Büyükşehir Belediyesi, E-mail: canandinc74@gmail.com

1. Giriş

Ülkeler için önemli bir gelir kaynağı olan turizm gerçekleştirildiği bölgelerde, ticaretin gelişmesine ve insanların yaşam standartlarının yükselmesini sağlayan, istihdam ve yatırım çalışmalarını arttıran, doğal, kültürel ve tarihi unsurların korunmasını sağlamaya yönelik birtakım katkılar sağlayan, gelişim aracı olarak görülen ülkelerin, bölgelerin, yörelerin kalkınmasında son derece önemli bir lokomotif görevi olan önemli bir sektör konumundadır (Haley vd., 2005; Aref vd., 2009; Ünlüönen vd., 2009; Çeken vd., 2012; Ünlüönen ve Özekici, 2017).

Turizm arz potansiyelinin yüksek olduğu, yıpranmamış doğal, tarihi ve sosyo-kültürel çekiciliklere sahip alanların, kaynaklarını planlı ve koruma-kullanma ilkelerine bağlı kalarak kullanmaya daha fazla önem göstermektedir (Çeken vd., 2007). Bu alanların sahip oldukları turistik değerlerden en uygun biçimde faydalanabilmek ve bu yörelerdeki ekonomik yapıyı güçlendirmek için yeni bir stratejiyi ortaya koyabilmek amacıyla sürdürülebilir bir turizm anlayışını benimsemek gerekmektedir. Sürdürülebilir turizm anlayışı, doğal ve sosyo-kültürel mirasın korunarak turizm yönünde değerlendirilmesini hedeflemektedir. Diğer bir hedefi ise bölge halkının sosyal ve ekonomik yönden yaşam kalitesinin yükselmesine katkıda bulunmasıdır (Page and Getz, 1997; MacDonald and Jolliffe, 2003). Bu nedenle de, ülkelerin turizm sektörünün uluslararası turizm piyasasında rekabet gücünü arttırıcı turizm türlerini gelişimini sağlayıcı gerekli politika ve stratejileri oluşturmaları önem arz etmektedir. Bu nedenle, bir bölge veya yöreye ait doğal ve kültürel değerlerin ve o yöre ya da bölgeye ait ürünlerin devamlılıklarının sağlanması, bu alanların ve ürünlerin turistler tarafından daha çok tercih edilmesinin sağlanması, yerel halk ve turistler arasında daha fazla etkileşimin oluşmasının sağlanması gerekmektedir (Bozok vd., 2014). Özellikle yerel halkı ve ziyaretçileri turizm gelişim sürecine dahil etmek, onların bu konudaki görüş ve önerilerini almak, fikir alışverişinde bulunmak ve gelecekteki turizm gelişmesini teşvik yönünde karşılıklı fikir alışverişi yapmak yerel halkın karar merkezlerini etkileyebilmesi ve kendilerini turizmin bir parçası olarak hissetmeleri açısından oldukça önemlidir (Özdemir vd., 2011).

Turizm sektöründe, doğal, kültürel ve tarihi değerler ile alt ve üst yapıdan sonra en önemli unsurlar içerisinde görülen önemli bir turizm bileşeni olan sosyolojik unsurlar ve yerli halkın turizm algısı sürdürülebilirliğin

sağlanmasında önem arz etmektedir (Williams ve Lawson, 2001; Andriotis, 2005). Özellikle turizm sektörünün yaşam biçimlerini değiştirme üzerinde etkisi ve kazandırdığı ekonomik, kültürel, çevresel değerler düşünüldüğünde turizmin rolü ve turizm algısı bölgedeki, yöredeki turizm plan ve politikalarının yönünü ve seyrini tayin edecektir (Anderecek ve Vogt, 2000; Chen, 2001; Ko ve Stewart, 2002; Andriotis, 2003; Andriotis and Vaughan, 2003; Choi ve Sirakaya, 2005; Özdemir ve Kervankıran, 2011; Ünlüönen ve Özekici, 2017). İnsanlık tarihi boyunca meydana gelen değişimler ve gelişmelerden bir tanesi de turizm algılanmasındaki değişimdir. Bu değişim sadece turistik faaliyetleri yapan ziyaretçi sayısındaki artış ve ekonomik anlamdaki katkıdaki artış olarak değil, aynı zamanda tercih edilen faaliyetlerde de ve anlayışlarda da kendini göstermiştir (Soykan, 2003). Bir konuya ilişkinin algının zamanla değişebiliyor olması hipotezinden yola çıkarak turistik yatırımların sürdürülebilirliği bakımından, turizme yönelik algının ve turizm odaklı toplumsal bakış açısının yapılacak yatırımlar öncesi süreçte belirli aralıklarla ölçülmesi gerekmektedir (Gürsoy ve Rothford, 2004; Park ve Sutowski, 2009; Gürsoy vd. 2010).

Bir bölgedeki turizm hareketliliğinin, turizme yönelik algı üzerinde olumludan olumsuza doğru bir dönüşüme neden olacağını öne süren birçok model ve çalışma mevcuttur. Bu modellerden bir tanesinde Doxey'in irridex (kızgınlık) modelidir (Butler, 1980; Brida vd. 2011; Ünlüönen ve Özekici, 2017). Bu modele göre; destinasyonun ilk gelişim evrelerinde yerel halkın turizme yönelik tutumu pozitif yönde olacağı (Keogh, 1990), daha sonra destinasyonda bulunan turizm faaliyetleri belirli bir noktaya geldikten sonra turizm algısının seyri pozitiften negatife dönüşmeye başlayacağı (Brida vd. 2011; Sirakaya vd. 2002) yönünde olacağıdır. Ancak, Faulkner ve Tideswell, 1997 ve Andriotis ve Vaughan, 2003 yaptıkları çalışmalarda destinasyon yaşam döngüsü modelini test etmiş ve olgunluk dönemindeki birtakım destinasyonlarda, yaşam seyrinin konumu ve turizm faaliyetlerinin yüksek yoğunluk düzeyine rağmen turizm algısının olumlu yönde olduğunu tespit etmişlerdir. Bu varsayımına göre yerli halk, turizmin bölgeye sağlayacağı fayda beklentisini göz önünde bulundurarak turizmi bir araç olarak görüp, turizme yönelik pozitif yönlü bir algıya sahip olacağı (Gürsoy vd. 2010; Park vd. 2017) ve turizm sektörünün bölgedeki gelişiminden yararlandığı ölçüde turizmin gelişimine destek vereceğidir (Andereck ve Vogt, 2000; Andriotis ve Vaughan, 2003; Gürsoy vd. 2010; Ünlüönen ve Özekici, 2017). Bu bakımdan çalışmada, turizme yönelik algı, bölgenin değerlendirilebilecek turistik çekim unsurları ve turizmin geliştirilmesi için yapılması gerekenler noktasında bölge halkının görüşleri ortaya konulmuştur. Bu yönüyle, ilgili araştırmanın, turizm yatırımcıları başta olmak üzere Gevaş ilçesindeki turizm faaliyetleri üzerine gerçekleştirilecek çalışmalara yön vereceği düşünülmektedir.

2. Yöntem

Bu araştırmanın amacı, Gevaş'ta ikamet eden yerel halkın ve ilçeyi ziyarette gelen turistleri turizm olgusuna yönelik algı ve tutum düzeyini incelemektir. Araştırmanın evrenini Van ili Gevaş ilçesinde oturan yerel halk ve ilçeyi ziyarette gelen kişiler oluşturmaktadır. Anket çalışması rastlantısal olarak karşılıklı görüşme yolu ile uygulanmıştır. Anket çalışması 2018 yılı Haziran, Temmuz, Ağustos ve Eylül ayları içerisinde toplam dört ayda tamamlanmıştır. Yerel halkın ve ziyaretçilerin ilçede yapılan turizm faaliyetlerine yönelik algı ve tutumlarını belirlemek amacıyla yapılan anket çalışması 18 yaş üzerinde, farklı sosyo-ekonomik düzeydeki kişiler, bireylerle yapılmıştır. Anket yapılacak denek sayısı, araştırma alanı dikkate alınarak, %95 güven aralığının da 73 kişi olarak saptanmıştır ve rasgele seçilen 75 kişi ile yürütülmüştür. Fakat yapılan 75 anketten 69 tanesi değerlendirmeye alınmıştır. Anket çalışması için örnekleme büyüklüğünün saptanmasında Akten (2000) ve Mansuroğlu (2006) tarafından kullanılan ve aşağıda açıklanan formülden yararlanılmıştır.

$$N = Z^2NPQ / N^2D + Z^2PQ$$

$$n = 1.96^2 \times 28.620 \times 0.95 \times 0.05 / 28620 \times 0.05^2 + 1.96^2 \times 0.95 \times 0.05$$

$$n = 73$$

$$n = \text{Örnek büyüklüğü}$$

$$Z = \text{Güven katsayısı}$$

$$P = \text{Ölçülmek istenen özelliğin kitlede bulunma ihtimali}$$

$$Q = 1-P$$

$$N = \text{Ana kütle büyüklüğü (Gevaş nüfusu kişi) 28.620}$$

$$D = \text{Kabul edilen örnekleme hatası (çalışma için \%5'lik örnekleme hatası öngörülmüştür)}$$

Anket formunda yer alan sorular iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde demografik sorular, ikinci bölümde ise turizme yönelik algı ve tutumların ölçülebilmesi amacıyla hazırlanan 17 adet kapalı uçlu, açık uçlu ve derecelendirmeli şekilde hazırlanan soru yer almaktadır. 16. soruda ilçedeki turizm faaliyetlerinin etkilerine yönelik algıları sorgulanmış 17. soruda ise turizm faaliyetlerinin gerçekleşebilmesi için gerekli olan çekiciliklerin ve kriterlerin önem dereceleri sorgulanmıştır. Sorgulamada “Likert ölçeği” kullanılmıştır. Araştırmamızda cevap seçeneklerinin ya da ölçek derecelerinin belirlenmesinde, en yaygın olarak kullanılan, çok önemliden önemsizye göre sıralanan 4'lü sistem kullanılmıştır. Bilgisayara aktarılan veriler, yüzde ve frekans analizine tabi tutularak değerlendirilmiştir.

3. Bulgular ve Tartışma

Araştırmaya katılanların demografik bilgileri aşağıda tablo halinde verilmiştir (Tablo 1). Katılımcıların % 65,2'si ziyaretçi, %34,8'i yerel

halktan oluşmaktadır. % 60,9'u bay, % 39,1'i bayandır. Katılımcıların yarısında fazlası 18-36 yaş arasındaki genç ve orta yaşlı nüfustan oluşmaktadır. Katılımcıların yaş dağılımına bakıldığında 18-24 yaş arası % 36,2, 25-36 yaş arası % 43,5, 37-47 yaş arası %10,1 ve 48-üzeri yaş arası %10,1'dir. Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde araştırmaya genelde lisans ve lise ve dengi düzeyinde olduğu görülmüştür. Araştırmaya katılanların mesleklerine bakıldığında; memur, serbest meslek ve öğrencinin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Yıllık gelir düzeylerine bakıldığında % 21,7'inin 15.000 TL'den az, % 26,1'inin 15.000-30.000 TL arası, % 21,7'sinin 30.000-45.000 TL arası ve % 30,4'ünün 45.000 TL ve üzeri olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan ziyaretçilerin algı ve tercihlerini belirlemeye yönelik yapılan sorgulamada Gevaş'ı ziyaret etme amaçları sorusuna % 31,9'u tarihi ve kültürel yerleri görmek amacıyla geldiğini % 34,8'i sadece gezmek amacıyla geldiğini ve %33,3'ü ise kırsal alanda vakit geçirmek ve yöreyi tanımak amacıyla geldiğini belirtmiştir. Ziyaret ettikleri alanlar ile ilgili bilgileri nereden edindikleri sorulduğunda çoğunluğu Gevaşlı olduğunu ya da arkadaşlarından olarak cevaplamıştır. Ziyaretçilerin çoğunluğu ilçeyi hafta sonu tatillerinde ya da daha uzun süreli tatillerde aile bireyleri ya da arkadaş gruplarıyla ziyarete gelmeyi tercih ettiklerini ve çoğunlukla doğal yapının ve geleneksel mimari yapının korunduğu alanlarda konaklamak ya da hizmet almak istediklerini belirtmişlerdir. Ziyaretçilerin büyük bir çoğunluğu yerel halk ile iletişim düzeylerinin yüksek olduğunu ve yerel halkın oldukça konuksever olduklarını belirtmiştir. Ayrıca ziyaretçilere ilçeye yaptıkları ziyaretlerden dolayı herhangi bir zararları olup olmayacağına yönelik sorulan soruya çoğunlukla az da olsa zararları olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 1'de katılımcıların demografik bulguları Tablo 2'de ise ziyaretçilerin tercihlerini belirlemeye yönelik bulgular gösterilmektedir.

Tablo 1: Demografik Bulgular

Cinsiyet %		Yaş %		Ortalama yıllık gelir %	
Erkek	60,9	18-24	36,2	15.000 den az	21,7
		25-36	43,5	15.000-30.000	26,1
Kadın	39,1	37-47	10,1	30.000-45.000	21,7
		48-üzeri	10,1	45.000 ve üzeri	30,4
Meslek %			Eğitim durumu %		
Memur		39,1	İlköğretim		5,8
Serbest meslek		34,8	Lise ve dengi		26,1
Öğrenci		21,7	Üniversite		47,8
Emekli	4,3	Yüksek lisans-doktora		17,4	
		Okuma yazma bilmiyor		2,9	

Tablo 2: Ziyaretçilerin Tercihlerini Belirlemeye Yönelik Bulgular

Doğal ve ekolojik olaylarla ilgilenir misiniz? %		Gevaş'ta özel statülü alanlar olduğunu biliyor musunuz? %	
Evet	44,9	Evet	8,7
Hayır	55,1	Hayır	91,3
Gevaş'ı ziyaret etme amacınız nedir? %		Ziyaret ettiğiniz alanlarla ilgili bilgilere nereden ulaştınız? %	
Tarihi ve kültürel yerleri görmek	31,9	Daha önce gelmiştim	7,2
Kırsal alanda vakit geçirmek ve yöreyi tanımak	33,3	Buralı olduğum için	33,3
Sadece gezmek için	34,8	Arkadaşlarımdan	31,9
		İnternette	27,5
Genel olarak nasıl bir çevre ve mekânda hizmet almak istersiniz? %		Bu alana yaptığınız ziyaretlerden dolayı alana herhangi bir zararınız olabileceğini düşünüyor musunuz? %	
Doğal yapının ve geleneksel mimari yapının korunduğu	75,4	Hayır	21,7
Modern - konfor seviyesinin yüksek	24,6	Az da olsa verdiklerini	60,9
		Yoğun bir şekilde zarar verdiklerini	17,4
Hangi ulaşım türünü kullanmayı tercih edersiniz? %		Buraya kiminle geldiniz? %	
Yaya	15,9	Yalnız	5,8
Taşıt	84,1	Aile ile	31,9
		Arkadaş grubu ile	62,3
Burada ziyaret ettiğiniz süre içerisinde turistler ile iletişiminiz düzeyiniz nasıldı? %		Turistik alanlara daha çok hangi zamanlarda gelirsiniz? %	
Çok iyi	44,9	Günübirlik	14,5
İyi	46,4	Tatillerde	47,8
Kötü	5,8	Hafta sonu	37,7
Çok kötü	2,9		

Oh vd. (2001), Cengiz vd. (2018) ve Caner ve Demir (2020)'in yaptıkları çalışmalarda ziyaretçilerin ziyaret amaçları, ziyaret etmeyi tercih ettikleri zaman dilimleri, ziyarete kimlerle geldikleri gibi etkenlerin ziyaretçilerin tercihlerini etkilediğini tespit etmişlerdir. Bu çalışmada da ziyaretçilerin özelliklerinden alan içerisinde geçirdikleri sürenin turistik davranışlarında etkili olduğunu aynı zamanda süreye bağlı olarak deneyimlerindeki değişimler turistik aktivitelere olan katılımlarda etkili olduğu gözlenmiştir. Ekinci (1999)'e göre konaklama ve hizmet alınan tesislerin doğal çevre ile uyumsuz, geleneksel yapının dışında daha modern olmasının turizm faaliyetleri açısından olumsuz etkiler oluşturabileceğini belirtmiştir. Bu sebeptendir ki yapılacak olan konaklama ve diğer mekânlarda doğal ve kırsal çevre ile uyumlu, geleneksel yapı kültürü ve konut mimarisinin göz önünde tutulması önemli bir husustur. Çalışmada elde edilen veriler doğrultusunda ziyaretçilerin ve yerli halkın daha çok geleneksel mimariye uygun özgün yapısını kaybetmemiş yerlerde konaklamayı ya da hizmet almayı daha çok

tercih ettikleri (%75,4) görülmüştür. Bu nedenledir ki Gevaş ilçesi ve yakın çevresinde yapılacak turistik amaçlı kullanılabilecek tüm tesislerde geleneksel sivil mimariyle ilgisi olmayan, büyük yatırımlar yerine, aile işletmesi gibi küçük boyutlu ve doğayla uyumlu kırsal yaşamın izlerini taşıyan birimlerin veya doğayla daha iç içe olabilecekleri alanların-tesislerin planlanmasına öncelik verilmelidir.

İlçede hâlihazırda yapılan turistik faaliyetlere ilişkin hem yerel halk hem de ziyaretçilere görüşleri sorulduğunda; ilçenin kültür ve inanç turizmi potansiyelinin, ilçede dağcılık, yüzme, yelken, kano, kürek, dalgıçlık vb. sportif faaliyetlerin gerçekleştirilebilmesine yönelik potansiyelin, zengin floristik çeşitliği nedeniyle botanik, çiftlik ve tarım (agro) turizm potansiyellerinin ve kamp yapılabilecek standartlarda alanların mevcut ve yeterli olmasından dolayı kamp-karavan turizm potansiyelinin de yüksek olduğu görüşünde hem fikir oldukları görülmüştür. Ayrıca tahrip edilmemiş doğal çevrenin varlığı, yöre insanının konukseverliği, Akdamar Kilisesi, Artos Dağı, Halime Hatun Kümbeti ve Selçuklu Mezarlığı vb tarihi yapıların varlığı, ilçede yapılan şenlik ve festivaller, yöreye has el sanatlarının varlığı ve hem yerel halkın hem de turistlerde artan turizm bilinci Gevaş ilçesinde turizminin gelişimine olumlu katkı sağlayacağı yönündeki görüşlerde de hem fikir oldukları görülmüştür. Aynı zamanda yörede yeniden yapılanma nedeniyle ortaya çıkabilecek imar sorunlarının, özel işletmeler ve kamu kurumları arasında gerekli koordinasyonun sağlanamaması, yöre turizmine ilişkin planlama çalışmalarının yeterli düzeyde yapılmaması, sorunsuz hizmet verebilecek düzeyde yabancı dil bilgisine sahip olunamaması ve turistik tesislerde hizmet kalitesinin yeterli olmaması gibi durumların varlığının da yöredeki turizmin gelişimini olumsuz yönde etkileyebileceği yönünde de görüşler ortaya çıkmıştır (Tablo 3).

Tablo 3: Yerel Halkın Ve Ziyaretçilerin İlçedeki Turizm Faaliyetlerinin Etkilerine Yönelik Görüşleri

Kriterler	Katılmıyorum (%)	Fikrim yok (%)	Katılıyorum (%)	Tamamen katılıyorum (%)
Tahrip edilmemiş doğal çevrenin varlığı Gevaş ilçesinde turizminin gelişimine olumlu katkı sağlar	-	10,1	89,9	-
Yöre insanının konukseverliği turizmi olumlu yönde etkiler		10,1	89,9	
Alternatif turizm türlerine talebin artmasıyla yöre turizminin gelişimi olumlu yönde etkilenmektedir	15,9	23,2	46,4	14,5
Akdamar Kilisesi, Artos Dağı, Halime Hatun Kümbeti ve Selçuklu Mezarlığının varlığı, ilçede turizmin gelişmesine katkı sağlamaktadır.	-	10,1	42,1	47,8
İlçede yapılan şenlik ve festivaller yörenin tanıtımını sağlayarak yöre turizmini olumlu yönde etkiler.	11,6	20,3	27,5	40,6
İlçenin kültür ve inanç turizmi potansiyeli yüksektir.		10,1	42,1	47,8

İlçenin spor turizmi (dağcılık, yüzme, yelken, kano, kürek, dalgıçlık vb.) potansiyeli yüksektir.	11,6	27,6	15,9	<u>44,9</u>
İlçenin botanik turizmi potansiyeli yüksektir.	15,9	24,6	26,4	<u>33,1</u>
İlçenin çiftlik ve tarım (agro) turizm potansiyeli yüksektir	17,6	20,6	25	<u>36,8</u>
İlçenin kamp ve karavan turizmi potansiyeli yüksektir	21,7	21,7	23,3	<u>33,3</u>
İlçenin turistik çekim merkezlerini tanıtan tanıtım araçları yöre turizminin gelişimine katkı sağlar	18,8	17,4	27,5	<u>36,3</u>
Yöreye has el sanatlarının varlığı turizmin gelişimini olumlu yönde etkiler.	16,2	23,5	20,6	<u>39,7</u>
Yörede yeniden yapılanma nedeniyle ortaya çıkabilecek imar sorunları turizmin gelişimini olumsuz yönde etkileyebilir.	20,3	18,9	27,5	<u>33,3</u>
İlçenin vermiş olduğu göç nedeniyle genç ve dinamik nüfusun azalması turizmin gelişimini olumsuz yönde etkileyebilir.	15,9	18,8	<u>34,9</u>	30,4
Yöre florası (bitki) ve faunasının (hayvan) zenginliği turizmin gelişimini olumlu yönde etkiler.	23,2	23,2	23,2	<u>30,4</u>
Yöredeki tarihi varlıklar (kale, kilise, cami vb.) turizmin gelişimini olumlu yönde etkiler.	-	10,1	42,1	<u>47,8</u>
Yöredeki turistik tesislerde hizmet kalitesi yeterli olmaması turizmin gelişimini olumsuz yönde etkileyebilir.	14,5	29	21,7	<u>34,8</u>
Çiftçiler tarımsal kaynakların turizm amaçlı kullanılması konusunda istekli olması turizm gelişimini olumlu yönde etkileyebilir	23,2	<u>29</u>	26,1	21,7
Sorunsuz hizmet verebilecek düzeyde yabancı dil bilgisine sahip olmaması turizmin gelişimini olumsuz yönde etkileyebilir.	-	10,1	42,1	<u>47,8</u>
Yerel halk ve turistlerde artan turizm bilinci yörede turizmin gelişimini olumlu yönde etkiler.	-	10,1	42	<u>47,9</u>
Özel işletmeler ve kamu idareleri turizmi geliştirme konusunda gerekli koordinasyonu sağlayamamaları turizmin gelişimini olumsuz yönde etkileyebilir.	-	10,1	42,1	<u>47,8</u>
Yöre turizmine ilişkin planlama çalışmalarının yeterli düzeyde yapılmaması, turizmin gelişimini olumsuz yönde etkileyebilir.	-	10,1	42,1	<u>47,8</u>

Yapılan bazı çalışmalar, yerel halkın turizmin bazı olumsuz özelliklerinden yakınsalar da genel olarak turizm faaliyetini destekledikleri ve destinasyonun gelişimi arttıkça yerel halkın turizm algısının daha olumlu hale geldiğini ve halkın genel olarak turizmi desteklediğini göstermiştir (Korça, 1998; Tatoğlu vd., 2002; Andriotis ve Vaughan 2003; Vargas-Sanchez vd., 2011; Öztürk vd., 2015). Güven ve Şimşek (2018) ‘e göre günümüzde devletlerin ve yerel yönetimlerin yerel kalkınmanın geliştirilmesinde turizmin rolünün arttığını, turizm hem yerel hem de ulusal kalkınma için önemli bir faktör olarak görüldüğünü belirtmiştir. Gevaş’ta ve çevresinde yapılabilecek turizm faaliyetleri yöre halkının kalkınmasına büyük ölçüde katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Gevaş’ta turizme yönelik faaliyette bulunmak isteyen yöre halkına devlet tarafından düşük faizli ve uzun vadeli kredi desteği sağlanmalıdır. Böylece bölgede yeni iş olanakları sağlanabilir.

Tablo 4’e baktığımızda; gelenek ve göreneklerin korunmuş olması, doğal manzara sunan alanların varlığı, hidrolojik yapısı su alanlarının varlığı, topoğrafik yapısı, yaban hayatı varlığı ve çeşitliliği, bitki örtüsü varlığı ve çeşitliliği, zengin jeolojik oluşumların varlığı, doğal ve geleneksel yapısının korunmuş olması, ziyaret edilen alanların ulaşım ağına uzaklığı, tarihi ve doğal alanlara ulaşılabilirlik, tanıtım faaliyetlerinin yeterliliği, altyapı sistemlerinin yeterliliği, konaklama yeme içme hizmetlerinin yeterliliği, organik üretim yapılabilirliği ve ürün çeşitliliği, tarihi ve kültürel yapıların varlığı, hizmet sektöründe çalışan nitelikli elamanların olması, yerel halkta turizm bilincinin olması, yöreye ilişkin turizm planlama çalışmalarının olması, Akdamar adası ve kilisesinin varlığı yörenin çok önemli çekicilikleri arasında görülmekte olup bu kriterlerin turizm faaliyetlerinin geliştirilebilmesi için çok önemli olduğu katılımcılar tarafından vurgulanmıştır.

Tablo 4: Turizm Faaliyetlerinin Gerçekleşebilmesi İçin Gerekli Olan Çekiciliklerin ve Kriterlerin Önem Dereceleri

Çekicilikler/Kriterler	Öne msiz (%)	Az Önemli (%)	Öne mli (%)	Çok Önemli (%)
Gelenek ve göreneklerin korunmuş olması	21,7	21,7	23,2	<u>33,3</u>
Doğal manzara sunan alanların varlığı	17,6	20,6	25,0	<u>36,8</u>
Hidrolojik yapısı su alanlarının varlığı	15,9	24,6	26,1	<u>33,3</u>
Topoğrafı yapısı	11,6	27,5	15,9	<u>44,9</u>
Yaban hayatı varlığı ve çeşitliliği	17,4	17,4	23,2	<u>42,0</u>
Bitki örtüsü varlığı ve çeşitliliği	11,6	21,7	26,1	<u>40,6</u>
Zengin jeolojik oluşumların varlığı	5,8	26,1	27,5	<u>40,6</u>
Doğal ve geleneksel yapısının korunmuş olması	7,2	24,6	27,5	<u>40,6</u>

Ziyaret edilen alanların ulaşım ağına uzaklığı	20,3	15,9	29,0	<u>34,8</u>
Yerleşim birimine uzaklık	<u>43,5</u>	21,7	14,5	20,3
Festival ve şenliklerin yapılması	<u>27,5</u>	23,2	21,7	<u>27,5</u>
Hizmet sektöründe çalışan nitelikli elamanların olması	5,8	7,2	<u>47,8</u>	<u>39,1</u>
Yerel halkta turizm bilincinin olması	11,6	20,3	<u>34,8</u>	<u>33,3</u>
Yöreyle ilişkin turizm planlama çalışmalarının olması	16,2	29,4	<u>30,9</u>	23,5
Akdamar adası ve kilisesinin varlığı	2,9	13,0	<u>60,9</u>	23,2
Tarihi ve doğal alanlara ulaşılabilirlik	14,5	29,0	21,7	<u>34,8</u>
Tanıtım faaliyetlerinin yeterliliği	10,1	29,0	29,0	<u>31,9</u>
Altyapı sistemlerinin yeterliliği	1,4	26,1	<u>30,4</u>	<u>42,0</u>
Rehberlik hizmetlerinin olması	15,9	18,8	<u>30,4</u>	<u>34,8</u>
Konaklama yeme içme hizmetlerinin yeterliliği	18,8	20,3	<u>27,5</u>	<u>33,3</u>
Organik üretim yapılabilirliği ve ürün çeşitliliği	16,2	23,5	20,6	<u>39,7</u>
Tarihi ve kültürel yapıların varlığı	18,8	17,4	27,5	<u>36,2</u>

4. Sonuç ve Öneriler

Turizm endüstrisi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi değişme ve gelişmelerle birlikte daha çok insanın içerisinde yer aldığı kitlesel bir olgu haline gelmiştir (Kandır vd., 2008; Akkaşoğlu vd., 2019). Günümüzde artık klasik tatil anlayışının yerini, daha sakin, insan ilişkilerine odaklı, doğal, kültürel ve mimari yapının bozulmadığı kırsal alanlara doğru yönelen bir tatil anlayışına bırakmaktadır. Uluslararası turizm hareketlerine katılan ziyaretçi sayısı 1950 yıllarında yaklaşık 25 milyon kişi iken, 2018 yılında bu rakam 1,4 milyar kişiye ulaşmışken (UNWTO, 2019), 2019 yılında ortaya çıkan ve halen devam eden covid-19 nedeniyle ziyaretçi sayısı azalmakla beraber farklı bir anlayışında ortaya çıktığı söylenebilir. Özellikle alışık olduğu tatil alışkanlığını bırakıp hijye'nin ön planda olduğu, daha izole ortamların öne çıktığı, gittikleri yeri daha detaylı bir şekilde incelemek, oranın kültürünü yaşamak gibi deneyimleri tatmak isteyen, deneyimlemenin biraz daha popüler hale geldiği, küçük gruplar halinde ya da bireysel olarak yapılan bir turizm anlayışı gündemdedir. İnsanların bu salgın kaostan bunalmaları, onları en azından bu kaostan uzaklaşabilmek amacıyla çıktıkları tatil sürelerinde kırsal bölgeleri tanımaya, görmeye ve kırsal hayat tarzını deneyimlemeye yöneltmiştir. Ziyaretçilerin olağandan farklı bir deneyim yaşamak, yeni şeyler keşfetmek, farklı olanı görmek yönündeki isteklerinin karşılandığı, bilinenin-alışılmışın dışında olan, kendine has turistik cazibeleri olan alanlar artık günümüzde yeni turizm anlayışları içerisinde kendilerine bir yer bulmaya başlamıştır. Dünyanın birçok ülkesinde hoş vakit geçirmek için gerçekleştirilen aktiviteler için kırsal alanlar, birer çekicilik unsuru haline gelmiştir (Soykan, 2003).

Türkiye'nin salgın sonrası turizmde avantajlı olabileceği, evine kapanan insanlar için ciddi anlamda cazip hale geldiği, ülkemizin her yerinde farklı deneyimler yaşanabileceği unutulmamalı. Özellikle bu anlamda Türkiye'deki cazip olabilecek turistik aday destinasyonlardan bir tanesi de Gevaş ilçesi ve turistik değerleri gelmektedir.

Sürdürülebilir turizm anlayışında, yörede turizmin gelişimini teşvik edici ve yöre ekonomisine artı değer katması nedeniyle yöresel el sanatlarının varlığı ve devamlılığının sağlanması yanı sıra, varlığını devam ettiren değerlerin, unutulmuş ve unutulmaya yüz tutmuş değerlerin de gün yüzüne çıkarılmasına önem verilmelidir. Çünkü turizm ve kültür arasındaki etkileşimden dolayı bir yörede turizmin gelişimi o yöredeki yerel halkın kültürel yapısını da etkilemektedir. Turizmde olumlu yöndeki gelişim büyük oranda yerel halkın iyi niyetine ve yöredeki turizmin gelişimine yönelik desteğine bağlıdır (Akova, 2006). Başarılı bir turizm gelişimi için kamu ve özel sektörün sivil toplum kuruluşları ve yerel halkta dikkate aldığı bir yönetimin sağlaması gereklidir.

Turizm faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için gerekli olan çekiciliklerin ve kriterlerin önem derecelerine bakıldığında doğal, kültürel ve tarihi değerlere sahip olması, korunmuş yapıların ve kaynakların varlığını devam ettirebilmesi, alt ve üst yapı tesislerinin yeterli olması, turizm bilincinin olması, tanıtım faaliyetlerinin ve rehberlik hizmetlerinin yeterli düzeyde yapılabilmesi, ulaşılabilirlik gibi kriterlerin çok önemli olduğu, turizm faaliyetlerinin ilçede gelişebilmesi ve ekonomik anlamda kalkınmaya katkı sağlanabilmesi için özellikle ilçe de yapılabilecek turizm faaliyetlerinde kaynakların koruma ve kullanma dengesi gözetilmesi ve üzerinde hassasiyetle durulması gerekmektedir.

Yine çıkan sonuçlara bakıldığında ilçede yapılacak tüm turistik faaliyetlerde rehberlik hizmetinin sunulması önem verilmesi gereken diğer bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeptir ki ilçe de turizm sektöründe hizmet veren tüm oluşumların iyi yetişmiş, eğitilmiş rehberlik hizmeti sunması ve buna yönelik gerekli alt yapı çalışmalarına hız verilmesi, yerel halktan gönüllü olan bireylere yönelik bilinçlendirme ve eğitim çalışmalarının düzenlenmesi, yeniliklerin benimsenilebilmesi konusunda destek verilmesi gerekmektedir. Turizm çalışmalarının en önemli noktalarından birisi, öncelikle bireysel sonra da yöre halkı düzeyindeki isteği canlandırmak ve yaymak olmalıdır. Bu durumu sağlayabilmek için bazı kişilerin, birimlerin, kurumların ya da hizmet sektöründeki bireylerin ortaya çıkarılması ve bu bireylerin yerel halkla doğrudan bağlantıya geçmesinin sağlanması önemli bir husus olup kırsal kalkınmanın da öncelikli uygulama noktalarındandır. Ayrıca turizmde yerel halk ve ziyaretçi arasındaki iletişim çok önemli olduğundan pansiyonculuk, pazarlamacılık, turizm, davranış biçimleri gibi konularda yerel halka eğitimlerin verilmesi hem yerel halk, hem de ziyaretçiler açısından yararlı olabilecektir.

Yerel halkın ve ziyaretçilerin turizm faaliyetine ilişkin görüşleri, algılamaları ve tutumlarının belirlenmesi ve ölçülmesinin önemi birçok araştırmacı tarafından belirtilmektedir. Çalışmalarda turizmin ekonomik boyutu ön plana çıkarken yerel halkında özellikle bu açıdan olumlu tutum sergiledikleri dikkat çekmektedir (Inbarakan ve Jackson, 2006; Sharma ve Dyer, 2009; Boğan ve Saruışık, 2016). Öyle ki turizm faaliyetlerinin ilçede

doğru ve etkin bir şekilde uygulanabilmesi, ilçenin sadece doğal ve kültürel kaynaklar açısından zengin olmasıyla sağlanabileceği düşünülmemelidir. Yerel halkın isteği de göz önünde bulundurularak yerel yönetim ile arasındaki bağın geliştirilmesi ve ilgili birimlere aktararak koordineli ve planlı bir uygulamanın gerçekleşmesi son derece önemli bir konu olarak hassasiyetle üzerinde durulmalıdır.

Referanslar

- Akkaşoğlu, S., Tekbalkan, M., Zeybek-Yılmaz, E., Ulama, Ş. (2019). The perspectives of local residents on the rural tourism: the case of Samsun Kızılırmak Delta. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 40, 295-310.
- Akova, O., 2006. “Yerel Halkın Turizmin Etkilerine Algılamalarına ve Tutumlarına Yönelik Bir Araştırma”. *Akademik İncelemeler Dergisi (AID)* 1.2 (2006): 77-109.
- Akten, M. 2000. Orman İçi Rekreatyonu Ve Isparta İlindeki Bazı Doğal Kaynakların Rekreatyone Potansiyelleri. Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, S.115
- Altanlar, A., Akıncı Kesim, G. (2011). Sürdürülebilir Turizm Planlaması İçin Yöre Halkı ve Yerli Turistlerin Davranış ve Beklentilerini Anlamaya Yönelik Bir Araştırma; Akçakoca. Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi Cilt: 3, Sayı: 2, Aralık 2011, 1-20
- Andereck, K. L., Vogt, C. A. (2000). The Relationship between residents' attitudes toward tourism and tourism development options. *Journal of Travel Research*, 39, 27-36.
- Andriotis, K. (2003). Coastal reports morphology: The Cretan experience. *Tourism Recreation Research*, 28(1), 67-76.
- Andriotis, K., Vaughan, R. D. (2003). Urban Residents' Attitudes Toward Tourism Development. *Journal Of Travel Research*, 42, 172-185
- Andriotis, K. (2005). Community Group's Perceptions Of And Preferences For Tourism Development: Evidence From Crete. *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 29(1), 67-90
- Aref, F., Redzuan, M., Gill, S. S. (2009). Community Perceptions Toward Economic And Environmental Impacts Of Tourism And Local Communities. *Asian Social Science*, 5(7), 130-137.
- Brida, J. G., Osti, L., Faccioli, M. (2011). Resident's Perception And Attitudes Towards Tourism Impacts. *Benchmarking: An International Journal*, 18(3), 359-385.

- Bozok, D., Kılıç, A., Cevizkaya, G. (2019). Butik Ürünlerin Kırsal Turizmin Gelişimine Etkileri Konusunda Yerel Halkın Algılarının Belirlenmesi: Gönen Örneği. *International Journal of Social and Economic Sciences* 4 (2): 67-75, 2014 ISSN: 1307-1149, E-ISSN: 2146-0086, www.nobel.gen.tr
- Butler, R. W. (1980). The concept of a tourist area cycle of evolution: implications for management of resources. *Canadian Geographer*, 14 (1), 5-12.
- Caner, A. M., Demir, M. (2020). Erzincan Girlevik şelalesi ve yakın çevresine gelen ziyaretçilerin rekreasyonel talep ve isteklerinin belirlenmesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 21(1), 1-12.
- Cengiz, B., Karaelmas, D., Karayılmazlar, A.S., Güler, K.E., (2018) MYO Öğrencilerinin Rekreasyonel Eğilim ve Taleplerinin Belirlenmesi: Bülent Ecevit Üniversitesi Çaycuma Yerleşkesi Örneği. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 20 (2): 163- 175, 15 Ağustos/August 2018.
- Chen, J. S. (2001). Assessing And Visualizing Tourism İmpacts From Urban Residents' Perspectives. *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 25(3), 235-250.
- Choi, H. C., Sirakaya, E. (2005). Measuring Residents' Attitude Toward Sustainable Tourism: Development Of Sustainable Tourism Scale. *Journal of Tourism Research*, 43, 380-394.
- Çeken, H., Karadağ, L., Dalgın, T., (2007). Kırsal Kalkınmada Yeni Bir Yaklaşım Kırsal Turizm ve Türkiye'ye Yönelik Teorik Bir Çalışma, *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 7(1): pp.1-14.
- Çeken, H., Uçar, M., Dalgın, T. (2012). Kırsal Turizmin Gelişimi Konusunda Yerel Halkın Algıları: Fethiye Yöresi Örneği. *Journal of Tourism and Research Cilt / Volume: 1 Yıl*
- Ekinci, O. (1999). Turizm yatırımlarında planlama ve yerel kimlikler, 21. yy'da Sürdürülebilir Turizm Politikaları, 1. Uluslararası Sempozyumu, Yıldız Teknik Üniversitesi Yayın No: MF. SBP-99.002, Basım Yılı.
- Faulkner, B., Tideswell, C. (1997). A Framework For Monitoring Community İmpacts Of Tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 5(1), 1-28.
- Gursoy, D., Rutherford, D. G. (2004). Host Attitudes Toward Tourism: An İmproved Structural Model. *Annals of Tourism Research*, 31, 495-516

- Gürsoy, D., Chi, C. G., Dyer, P. (2010). Local Attitudes Toward Mass And Alternative Tourism: The Case Of Sunshine Coast, Australia. *Journal of Travel Research*, 49(3), 381-394
- Güven, A., Şimşek, G. (2018). "Yerel Yönetimlerin Sosyo Ekonomik Gelişimi ve Tanıtımı Açısından Film Platolarının Önemi: Midwood Örneği", *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 108, Ocak-Mart, 123-148.
- Inbakaran, R., Jackson, M. (2006). "Resident Attitudes inside Victoria's Tourism Product Regions: A Cluster Analysis", *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 13(01), 59-74.
- Haley, A. J., Snaith, T., Miller, G. (2005). The Social Impacts of Tourism: A Case Study of Bath, UK, *Annals of Tourism Research*, 32(3), 647-668
- Kandır, S. Y., Karadeniz, E., Özmen, M. M., Önal, Y. B. (2008). Türk turizm sektöründe büyüme göstergelerinin turizm işletmelerinin finansal performansına etkisinin incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 211-237
- Keogh, B. (1990). Public Participation In Community Tourism Planning. *Annals of Tourism Research*, 17, 449- 465.
- Ko, D., Stewart, W. P. (2002). A Structural Equation Model Of Residents' Attitudes For Tourism Development. *Tourism Management*, 23, 521-530
- Korca, P. (1998), "Resident Perceptions of Tourism in A Resort Town", *Leisure Sciences*, 20(3), 193-212.
- MacDonald, R., Jolliffe, I., 2003, "Cultural Rural Tourism, Evidence from Canada University of New Brunswick", *Canada Annals of Tourism Research*,
- Mansuroğlu, S. 2006. Turizm Gelişmelerine Yerel Halkın Yaklaşımlarının Belirlenmesi: Akseki/Antalya Örneği Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 19(1), 35-46.
- Özdemir, M., A. ve Kervankıran, İ., (2011). "Turizm ve Turizmin Etkileri Konusunda Yerel Halkın Yaklaşımlarının Belirlenmesi: Afyonkarahisar Örneği", *Marmara Coğrafya Dergisi*, 24(1): 1-25.
- Page S., Getz D., 1997."The Business of Rural Tourism: International Perspectives", *International Thomson Business Press*

- Park, M., Stokowski, P. A. (2009). Social Disruption Theory And Crime in Rural Communities: Comprasions Across Three Levels Of Tourism Growth. *Tourism Management*, 30, 905-915.
- Sharma, B., Dyer, P. (2009). "Residents' Involvement in Tourism and Their Perceptions of Tourism Impacts", *Benchmarking: An International Journal*, 16(3), 351- 371.
- Sirakaya, E., Teye, V., Sonmez, S. (2001). Understanding Resident's Support For Tourism Development In The Cental Region Of Ghana. *Journal of Travel Research*, 41, 57-67
- Soykan, F., (2003). "Kırsal Turizm ve Türkiye Turizmi İçin Önemi", *Ege Coğrafya Dergisi*, 12: 1-1.
- UNWTO, (2019). *International Tourism Highlights 2019 Edition* <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152>, Erişim tarihi;15.09.2020
- Ünlüönen, K., Tayfun, A., Kılıçlar, A. (2009). *Turizm Ekonomisi*. 2. Baskı, Nobel, Ankara.
- Ünlüönen, K., Özekici, Y. K. (2017). Yeni Gelişen Destinasyonlarda Turizm Algısı: Yozgat İli Üzerine Bir Alan Araştırması. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 5/4 (2017) 466-488

CHAPTER

5

RESEARCH IN EDUCATION AND SOCIAL SCIENCES

**Cultural Creatives' Attitude Moderating Cynicism about
Organizational Change (Ertan Gündüz, Nursefa Keskin)**

Cultural Creatives' Attitude Moderating Cynicism about Organizational Change

Ertan Gündüz, Nursefa Keskin

¹ Corresponding author. *İstanbul Gelişim University, egunduz@gelisim.edu.tr*

² *Afyon Provincial Directorate of National Education, nursefak@hotmail.com*

1. Introduction

This preliminary work with the participation of the education professionals in Central-West Anatolia tried to analyze both if the cultural creatives' attitude eased cynicism to organizational change and for which personality type it was easier. Firstly participants commented about the literature of cynicism, practical creativity and the positive contribution of Enneagram. Then, by reservations of disagreement both the reasons of stultification behavior decreasing organization's success and its troubleshooting possibility had been hypothesized. Following the explorative and confirmatory factor analysis on the obtained data from the questionnaires of cynicism measure in Turkey pre-test post-test variances of The Enneagram Course resulted no overlaps to personality types. Hypothesis tests showed that the employees were winced less from the negative expectations emerged of change thanks to Enneagram System. Moreover, the behavior factor was lead actor of cynicism about change while cognitive factor seemed to moderate inversely. Cynics might have distance without sacrificing solidarity.

The difference of personal ideals and achievement or frequency level increases endeavors on the way to ideals (Förster et al, 1998: 1128). Though someone had learned stultification in behavior when worried about her ability to meet the expectations of others. For example in the beginning of the year 2020 the Covid 19 Pandemics created feelings including need of distance and alienations to others and brought a foresight about how the new World Order to prevail. Meanwhile searching the answer to the "Were the cynicism about change in organizations affected by this tendency of stultification" question, it was seemed possible to enrich the dynamic usage about subjective aspects of Enneagram by analyzing insulation from human beings. Thus it was expected not only to achieve harmonization to change by employees and organization step by step but by help them to believe in "quantum leaps*" way a quick frequency variation. We hoped it would be possible to provide physical distance to cynics without sacrificing the power of solidarity and thinking together. In this context firstly, the propensity of repetition past intention and decision of rational behavior approach in the roots of cynicism about change will be dealt with. Next, hypothesis will be developed by the data gathered from the frames and relationships of change

dynamics in the Enneagram tenet personality types without prejudice, cultural creatives and cynicism about change. Lastly, some recommendations will be dealt with for the managers of the organizations in light of the research.

1.1.Planned Behavior

Proctor suggested that planned behavior was driven by reflex of emotional mind, not by intellectual consciousness (Proctor 1984:170). Further added that “limitlessness of limbic system controlling emotions might be taken as a defense weapon against the environment taught us despair or constraints, if only we insist on our dreams and start to act in a plan” (Proctor, 2020). Planned behavior theory points out three determinants of the intention to act: Intent, principle and perceived attitude control (Madden et al, 1992: 4). The theory in simplest expression suggested the action was a function of apparent knowledge and belief. Three types of belief were identified: beliefs created tendency to act, beliefs turned out to be rules of principal, and beliefs on attitude control perception (Figure-1).

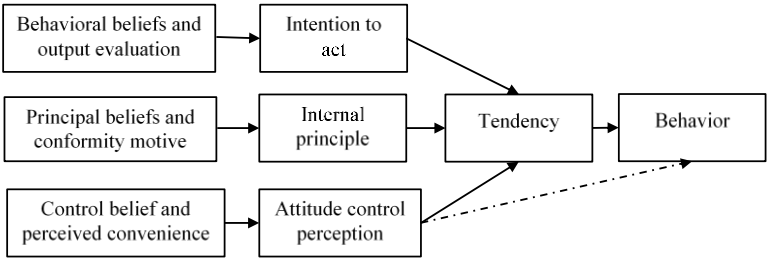

Figure-1. Planned behavior theory
Source: Ajzen, I. (1989: 252).

According to rational behavior approach despite tendency might cause behavior a situation seems possible where tendency were pulled out (see dashed line in Fig.1). Every belief connects behavior to a certain output or another behavior born cost. Multiplying every belief and its possibility to happen in decision making model, an estimation of tendencies also provides comparison behaviors with results (Vroom & Yetton, 1973). Thus the behavior which might be planned, was affected by principle public norms and one’s personal attitude towards behavior. Neither is an output of planned computation. The first type of problem faced might be an exemption. However, when intentions were decisive it was possible forecasting the behavior with high accuracy by looking past behaviors (Sheeran et al., 1999:730). The tendency of stultification which prevents intention turning out to behave were generally explained by not having sufficient resources and abilities. Therefore attitude control perception in Figure-1 was added

later to the original figure drawn in 1975. The intellectual cognition one uses in decisions was restricted so the abilities are solid and unchangeable told by implicit public teaching (Reber & Lewis, 1977). But this restrictiveness may have negative effects such as cynicism about change, blunting personal and organizational goals. Bland said people had two options on their way: either embracing relaxing level no matter how radical the fear it originated, or shaping the future embracing and integrating a fresh point of view proved its value being “first substance” overcoming the barriers (Bland, 2010: 28-29).

1.2.Cultural Creativeness

Twenty years ago Anderson and Ray (2000), after a thirteen years of research told about Cultural Creatives with one forth population of USA and candidate to put an end to contention between other decreasing quarter populations the traditionalists and half the population modernist industrial life defenders. Despite they do not heal all wounds of USA’s cultural civil war, apparently ended old contention. Additionally Cultural Creatives rooted the counter-culture struggle of subcultures of 1960’s are candidates to change nearly all the World. Cultural advance has two consequences. Indifference or directly hostile reaction. The movement powered by the opposed modernist industry movement results: loss of biodiversity, militarism, pollution, ethnic violence, over-poverty, racism, and others counted as disasters. Besides the social movements experienced since end of 1950’s, totalitarian health and awareness streams, decline in interest to main religious systems, growing interest to untraditional faith systems, revolution in personal communication foremost internet gave power to them. Cultural Creatives made efforts for social justice and sustainable future bearing considerable costs. They have accepted when declared persona non grata in their regional devastating jobs such as Nuclear Energy Industry. They continue working for sustainable energy, gay rights or eco-tourism. The reason why we extensively do not know about them until these days was they severely resist and oppose to classification. They had such a connected team work with their friends around struggling to create the new World Order that it was hard to be isolated for framing. Although they hide the advertisers took care to include the viewpoints of Cultural Creatives in their promotions. Because this about 50 million population was believed to change the World (Proctor, 2020).

1.3.Cynicism about change

All the negative attitudes to innovation efforts by motive to conserve the condition were examined in this context. Targets of the cynicism may be top managers, position of another worker, shareholder share or change. It is believed all humans generally have it and developed by learning. (Dean et al, 1998: 341). For cynics do not collaborate, and proposed any theoretical model of the world, there are perpetual scholar debates about legitimacy of

cynicism delineation (Cutler, 2000:308). The most obvious reasons of cynicism about change were seen as scarcity of past endeavors to change, inefficient leadership trials, and not to join decisions (Wanous et al, 2000: 132). Leaders of organization to encourage a participatory information-sharing or a decision-making climate adopted as management style has the potential to affect levels of cynicism (Gündüz, 2017:218). Although cynicism, especially cynicism to change has negative relationships with organizational commitment, satisfaction, success-reward relationship perception, and has positive relationship with staff turnover rate; has no relations found with organizational citizenship, performance or absenteeism (Bakari et al, 2019:399; Johnson and O'Leary-Kelly, 2003: 645). So the degree might be personal and the reason of the cynicism might be impassivity. Those employees who have taken high scores from cynicism scale feel frustration and be in negative emotions but prevent damage to organization. Moreover they play the voice of common sense in organization by joining less to unethical behavior proposals (Brown and Cregan, 2008: 684). It may be possible to say for everyone not wanting to miss dishonest and selfish environment needs some people with a bit of hostile behavior for application of social rules. Because those who always believe in the integrity of others are open to abuse of dishonest (Dean et al, 1998: 350). Despite all conservative benefits for a dynamic social environment targeting change must deal with cynicism about change as the first case. Organizational cynicism has an impact on the changes that have taken place. At the organizational level, it prevents the process of change and thus causes loss of money and time (Grama & Todericiu, 2016: 53). Cynical beliefs related to a lower income even in countries with high rates of antisocial, and low rates of prosocial behavior (Stavrova & Ehlebracht, 2016:). Persons who have to work with people they have not worked before in the restructuring of change will behave reserved when they think that they cannot meet their expectations (Pham & Taylor, 1999: 258). Initially, conflicts or distant employees experience closeness and increased contact, while negative feelings can be exacerbated if there was previously cynicism between them.

In line with the purpose of our study and the tasks drawn from previous studies, our first two hypotheses are as follows:

H1: In the restructuring of the employees within the scope of the change, the stultification behaviors created by the idea that they cannot meet the expectations are affected by the tendency towards cynicism about change.

H2: Employees' level of cynicism about change will decrease when they are empowered for creative thinking with the help of the Enneagram system.

1.4.Enneagram and Cynicism in Change Environment

Enneagram, which is based on Sufi teachings, which aims at positive and dynamic mind development of people, still needs to be enriched. Research

with broad stratum and participatory should show that the Enneagram Matisse (2007) and Palmer (1991) are discussing is a holistic system that does not recognize time and culture boundaries (Bland, 2010: 28). As their ties with other disciplines are revealed, researchers should develop their standard scales and discover features that are rich in both number and content. This will increase both the link with other disciplines and the potential of Enneagram to be evidence-based practice in personal development and recovery efforts. Enneagram, which is not introduced as a static category system that deals with personal characteristics, has been a doctrine that provides personal benefit and then social benefit by clearing from personal deficiencies (Naranjo, 1997: 53). It improves consciousness.

In the quick change era, some of socialist opinion leaders criticize inability to act cynic leftists have: searching for a higher consciousness behind appearances, people who were both reformist and cynic were paradoxically “duped” by their very suspicion of being duped (Burgum, 2015:314). Burgum added “no matter the truth appeared, they disbelieved because they thought they knew that appearances were just a mask”.

The system, which means nine lines in Ancient Greek, owes its privilege to its dynamics and openness to change (Gündüz, 2017: 157). By using the System used in all other living spaces in the workplace, we are trying to take our previous work to a higher level this time, in which we investigate the possibility of increasing performance by understanding own personality styles first and then made understood by all employees. In our first study, we discovered how the behaviors of the employees depending on their personality styles changed under pressure and relaxation conditions, by introducing the Enneagram and letting choose the personality styles, and then training the personality, compromising and self-access. We had to wait a while for the last phase of healthy transformation exercise and empathy. As a result of the successive Enneagram trainings, the participants had a more consistent, able to distinguish traces, reasonably sufficient view of others, at least in some of their negative thoughts (Gündüz & Keskin, 2019: 55).

There are similarities between the Enneagram, which is mainly aimed at eliminating the deficiencies arising from upbringing, and parallel category studies examining negative aspects of personality styles. For example, it is almost generally accepted that negative thoughts about others and cynicism arise from lack of communication due to obstacles posed by behavior and perceptions born lack of knowledge (Stevens, 2010: 123; Tapp & Engebretson, 2010: 71; Rhodes, 2011: 51; Knowles, 2013: vii; Nettmann & Deventer, 2013: 50; Gündüz, 2017: 158). This reduces personal performance.

Increasing dynamism and modernity by enriching the characteristics of personality styles keeps the enneagram useful. In one of the studies in this direction, the parallelism of 8 different communication styles with the Enneagram classification was checked and a high similarity was found. The

excluded 9th which was suggested to have a mixture of other communication styles.

We ask about the insight and qualifications related to the cynicism to the education professionals who have met Enneagram for more than a year. The personality styles and the communication types of Schulz von Thun (2006) in terms of the career of the participants, overlap in summary as follows (Gramm, 2012: 127- 134; Palmer, 2011; Riso & Hudson, 2003):

Type 1: Live with a prescriptive harmony without revealing her anger; innovation-oriented with all her strength; tries to reach high ideals and values defined by herself. She does reliable, excellent jobs and expects from others. Communication: It is decisive and clearly controlling. “- I know the right thing”. Definitions about cynicism: - I believe that the workplace organization has developed when it has deficiencies. Bandy about, gossip and impatience are the most obvious signs. It may arise as a result of failing to meet expectations regarding respect, justice and honor. Those who worked successfully to get good results clearly above average also create cynicism. I am not friendly if I show miscommunication, jealousy, angry attitudes, and sudden reactions. Recklessness and indifference can reduce cynicism. Nevertheless I do not lower my working tempo but if the enmity runs out I will work harder. Healthy communication of people will ensure that the society is healthy as well (Type 1 shows the negative characteristics of Type 4 under pressure).

Type 4: Embarrassed by her inner strength, she shows herself weak. She wants to be special by separating herself from others. This also applies to her approach to others and her duties. Goes to the essence of the subject. Communication: She ties her wishes to weaknesses and contradictions, especially in a violent fashion. While this sensitivity is in harmony with the power of art, it causes both leaning against strong people and hesitation from self-confidence. Definitions about cynicism: - I'm sure it's a constant part of the human temperament. Sometimes I catch myself criticizing me mercilessly. However, I can never ascribe if I were treated the same way. I don't fight. I think of developing implicit cynicism if fight comes and finds me when I stop communicating. After a while I want to be seen as I am the winner, whether I win or not. Merit, respect and appreciation mechanisms will reduce the cynicism for change. It is also helpful to understand the expectations and special social activities that will be held together. Even if I feed cynicism, I do not reflect it to my professional life. (Type 4 shows the negative characteristics of Type 2 under pressure).

Type 2: Embarrassed by her inner desires and reflects on others and helps graciously. She even does this by forcing her own and others' limits. She works with the condition of being in contact with others and attracting attention. Communication: They are always ready for others, fearing their own poverty. Definitions about cynicism: - I think it stems from the lack of

organizational justice. I resist change and I persistently defend the environment I am used to. I can even work side by side with my enemy when I have to. I respect personality differences provided that they are not arrogant and incomplete. Not listening my word makes me angry; those who willingly, and deliberately perform unwanted situations and actions on purpose are enemies. Participating in the enemy also joins the enemy, I take care not to harm others. My professional performance may then decrease slightly. My contention with my competitors never turns into cynicism provided that they communicate in a respectful manner. (Type 2 shows the negative characteristics of Type 8 under pressure).

Tip 8: Power-hungry, pro-active, volunteer leader, who shows his anger right away, ready to fight, dominates and opposes, controls her field with a high energy, draws a strong and durable image. She has a hard shell and a soft interior. Communication: Aggressive and condescending communication style. Being on top is a matter of survival and avoiding weakness. Definitions about cynicism: - It is a very natural instinct. It occurs with grouping, economic, cultural differences, alienation and withdrawal. Organizational culture may deteriorate if individuals in groups experience ideological conflicts. Often it can also offer useful things. For example, an enemy with a different point of view can do much less damage than the 'malicious intentionals' that look like friends. Lack of mutual communication leads to lack of respect. Managers or individuals who are not capable of stress management also create an environment conducive to chaos and conflict. In my professional life, I did not cause any harm to the people and institutions that I am opponent. I even compromised for they search less mistakes in my behavior. It is true that I am looking for tolerance, ignoring, and mutual communication. Increasing conflict resolution training and intervention of the group leader may reduce cynicism (Type 8 shows the negative characteristics of Type 5 under pressure).

Type 5: Withdraws for fear of intimacy. She is a complete observer who thinks intelligently and goes down to the origin of the subjects. Embarrassed; humble in her feelings, knowledge and presence. Keeps everything in mind. Communication: Distant attitude. Lives according to the word "Don't come too close to me". Definitions about cynicism: - As a disturbing and primitive concept, I think it is indispensable only among men. Injustice and indispensable needs that are not met might cause it. Behaving unfairly started cynicism and discrimination continued it for a long time. The reason I guess is that people are grouped, behave biased, have a different way of thinking from person to person. Although there are manifestations of different intensity from person to person, I personally believe that they are contrived. I think the first to start fighting and cynicism will be lucrative. Nevertheless, I always stay away from the fight. (Type 5 shows the negative characteristics of Type 7 under pressure).

Type 7: Runs away from fear through change, adventure, fun and disconnection. Has a ready-to-use project that no one can have enough. Likes probabilities and ideas more than results. Can realize new, unusual and complicated things and motivate others to help her. Communication: Exciting, talkative. Style that prioritizes entertainment that adds color to life to avoid emotional emptiness. Definitions about cynicism: - I think the causes of cynicism are communication deficiencies or incomprehensibility of physical defects. Humiliation, denial as it is, defeatism, jealousy, cowardice, attack on what you believe, and love might be other causes. Before taking a cynic attitude, I think that what is wrong among the concrete reasons should be weighed by looking the lives of those who act imperfectly. It need to be known that Social and collaborative people can achieve their goals more easily. It is in everyone's interest. Who creates constant tension and stress and do not respect human being, the animal and the things is the enemy. I cannot be comfortable in a cynic environment and my business performance will definitely decrease. Cynicism can cause mental and physical illness, uncontrolled anger. In order to end the cynicism, it is necessary to solve the person's temperament and act accordingly, to leave pride and communicate, to remove the anxiety that causes injustice. (Type 7 shows the negative characteristics of Type 1 under pressure).

Type 3: Embarrassed by them without even realizing their emotions. Defines herself with her tasks and achievements that make others happy. Focuses on goals rather than the path to reach them. Creates a nice image. Communication: Self-styled style. Tries to be recognized as successful. Definitions about cynicism: - As a preventive feeling, it is caused by the anger. Anger is caused by feelings of discrimination, injustice and disability formed by the anger thrown in. Ego problems and not knowing yourself are also effective. My crucial values have to be broken to nurture hostile emotions. Even when I felt like this, I would continue to act like a team player and fulfill my duties. It is useful to provide interpersonal communication. Even with those who are always opposed to the situation, they should be discussed and allowed to express their views. Many people try to solve their cynicism by closing themselves to the outside world. But it never happened to me. (Type 3 shows the negative characteristics of Type 9 under pressure).

Type 9: She reduced her perceptions so as not to need to experience irritability. Degree of scarcity of mental and emotional effects is at the level of either not taking their own existence seriously or not responding well to external pressure. She seeks harmony only. Fortunately she can create harmony. Communication: According to Schulz von Thun, This type, which does not engage in intricate discussions and polarizations due to her calmness and peacefulness, does not have enough original features to integrate with one of the forms of communication. Definitions about cynicism: - It is very

normal for people to feel cynic because of their passion for organization, change, their ambitions, and interests. When I develop hostile feelings, I have difficulty in working on without paralysis. I cannot think of anything other than responding in the same way when critical and hostile rowdy against myself. I have cynicism for innovation and change. (Type 9 shows the negative characteristics of Type 6 under pressure).

Type 6: Reflecting her fears on the outside world, she feels safe within the normative and hierarchical system she voluntarily infiltrates and suits herself. Clears problems and obstacles with a focus on problems. Communication: Self less communication style. Considering herself insignificant, she is willing to be instrumentalized for the purposes of others. Definitions about cynicism: - Cynicism to change is a conservative attitude. It is a long process of cynicism to take root and develop. Its symptoms are constant criticism, complaint and rudeness. The degree of cynicism will change as organizations use leadership or authority. Cynicism and other emotional shortcomings affect my work performance. Especially delayed decisions or hidden information can be given as examples of this failure. (Type 6 shows the negative characteristics of Type 3 under pressure). In mental situations where all types are overly relaxed, the reverse of the pressure transition applies (For example, relaxed Type 3 goes to Type 6, not Type 6 to Type 3.). The only difference is that when they relax, more positive characteristics is seen in behavior.

Bland (2010), called for large-scale researches, addressing the need and enrichment of the Enneagram to respond to the need for global harmony, a common, and new perspective. Others from Gramm (2012) and our work have also made this effort. Nettmann (2013) compares Horney's (1945) temperament classification “- approaching, walking towards and walking away” with that of the Enneagram. In the approaching group led by Type 2, Type 1 and Type 9 surpassed the others. The leader of the walking towards group, which was classified as aggressive, was Type 8, others were Type 6 and type 3. The leader of the walking away group called “distant” came out Type 5. No conclusion has been made for type 7 that is close to type 1. While ignoring the difference of type 4, the approaching feature is uncertainly more. The approaching qualification of Type 9 was also vague, as it was mostly “complaining”.

One of the enrichment studies of the Enneagram has found features regarding the material instrumental tendency (look Table-1).

Table-1. Nine Money Approach Types

Nine Money Approach Types	Pretentious Those who make the most effort for money	Indulgent Limited efforts for money	Timid Those who make the least effort for money
Idealist	Type 7 Efficient	Type 1 Bespoke	Type 4 Personalizer
Intentioned	Type 8 Glowingly	Type 2 Giver	Type 5 Frugal
Hopeful	Type 3 Fighter	Type 6 Wholehogger	Type 9 Mediator

Source: Hall, D. (2011). Money: From fear to love using the enneagram to create wealth, prosperity and love. *The Enneagram Journal*, 4(1): 59.

Stevens (2010: 19-20) in examining the above mentioned transformations under pressure and social or personal transition of Enneagram in terms of mathematics and geometry summarized the transition steps as Type 1- housework, Type 4- identity, Type 2- alignment, Type 8- action, Type 5- examination, Type 7- celebration. The study, which suggests that the transition started with temperament at the starting point, mentions where several schools produce information for where the path to the temperament of this process started. For priorities of transition and transformation accepted in these schools: proactive Type 3 the importance of role, target and critical success factors to prevail in competition; consistency and continuous movement of "Type 9 the righteous"; It is interpreted that the biggest contribution is the responsiveness for the health of the transition process and the pushing force to overcome the obstacle before going to the next point of "Type 6 the questioner".

In their study, Tapp and Engebretson (2010) have shown that the Enneagram System will discover the strategies of working with others more effectively, sensing other personality styles were different than their own. According to the study, the System, which is useful for transformation through merging or dissolving, proposes that people should criticize themselves more objectively and others more subjectively: Overcoming cynicism and advocacy while looking at others and self-deception and arrogance when looking at ourselves. The Enneagram System helps us boldly look at ourselves and create empathy to others (Riso & Hudson, 2003: 44). In their work, Riso and Hudson (2003) assume that people can afford understanding and transformation. In a parallel study, Rhodes (2011) emphasized the importance of getting rid of stereotypes and emphasized that our belief in personality styles was strong as their decisiveness. The author deals with believing that the general average of the personality has more negative characteristics is basically destructive and will create negative

stereotypes. Since personality and temperament cannot change as easily as their thinking styles, people's cynicism about change is different. Thus, our third hypothesis is as follows:

H3: The temperament categories of the Enneagram System and their cynicism about change styles are also predictable and have overlapping distinctions.

2. Method

It is aimed to examine whether the cynicism about change decreases when the organizational staff is empowered for creative thinking, and to find out for which of the personality styles of the Enneagram it is easier. Another goal is to measure the extent to which negative emotions, especially those of cynicism about change prevent employees from being perpetrators. In this way, it is aimed to contribute to the wealth, and effectiveness of dynamic Enneagram applications in addition to guessing and motivating who our cultural creative candidates are working for the positive development of humanity.

Participants who were asked questions about change and cynicism before ten weeks of enneagram training were also informed about the value of the neglected personality traits required by the age of rapid change, such as creativity, diversity and perpetrator, in other words pro-active. The same questions were asked again after the training to the subjects who received training in 2018-2019 and the data were compiled. The research model is as in Figure-2.

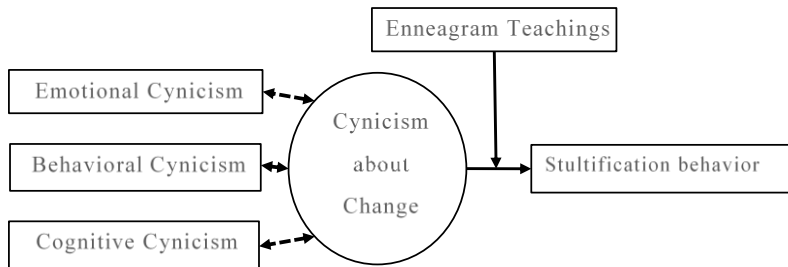

Figure-2. Research Model

The relation showed by the dotted lines and the bidirectional arrows was adopted to coincide with the cynicism elements and the cynicism about change, assuming the environment of constant change. Variance and relationship analysis were used for hypothesis testing. First, to use the cynicism scale adapted to Turkey by Karacaoğlu, and Thin (2012) before, re-checked conducting exploratory factor analysis (Brandes et al, 1999). According to the model developed as a result of the factor analysis, the changes in the average of cynicism perceptions of the participants were

tested. IBM SPSS and AMOS (version 25) package program was used in statistical analysis. In the restructuring of the organizations within the scope of change, the participants were asked directly whether they tended to disrupt their behaviors and with the thought that they could not meet the expectations. To make sure that the question of whether the cynicism about change reduce the success of the employees or not, really is understood two other questions that are interpreted in the same way with the aim of increasing the reliability by understanding the direct question asked before the training. The parallel question included the term stultification and the other question having just the opposite meaning which produced reversely coded answers served the same purpose. In the answers, 1 difference was accepted, but 2 differences were not accepted and evaluated as an invalid questionnaire. The answers were taken by applying a 5-point Likert type scale. Answers are reversed when evaluating inverse question (e.g. 5 for 1 and 4 for 2).

2.1. Sampling

The sample was obtained from the education sector employees in Afyon, Eskişehir, Uşak, Denizli and Manisa provinces who received ten weeks of Enneagram training within a program within the years 2018 and 2019. First, a questionnaire was sent electronically to 3022 education professionals, who are the main body, a reminder e-mail a week later, and a form was sent to those who did not respond a month later in case of technical problems. Questionnaires were collected through telephone and face-to-face surveys until the return rate exceeded 30%. In the tests applied before and after the ongoing trainings questions about the cynicism scale developed asked. Additionally open-ended questions summarized above, with the answers regarding their causes, results and solution suggestions were used in the tests applied before trainings. The number of valid questionnaires (= 487x2) is 974.

The demographic findings of those who submit valid questionnaires are as follows: 248 women, 104 have associate degrees, 146 have undergraduate degrees, 131 have master degrees and 106 have doctorate degrees. 87 were under the age of 25, 131 were between the ages of 25-35, 133 were between the ages of 35-50, 136 were over the age of 50.

2.2. Analysis and Results

The homogeneity of exploratory analysis inputs on the variables that constitute the cognitive, emotional and behavioral factors of the cynicism perception pretest applied to the sample was sufficient because the Kaiser-Meyer-Olkin sampling adequacy measure was $0.791 > 0.5$. So our variables were suitable for factor analysis. The significance of the variables according to the Barlet sphericity test was also suitable for Sig. = 0,000 < 0.05 . In the

anti-image co-variance matrix, all variables consisting of 13 expressions were found suitable for factor analysis and started to be examined. However, the total change described in the first attempt remained below 50%. It was observed that the variable weight values consisting of 8th and 13th statements in the analysis report were close to each other in two different factors and these variables were excluded from the model. The variability explained in the analysis of the reconstructed factor has reached a sufficient level. The total variability explained is included in Table-2.

The variables were again collected in 3 factors. The first factor explains 18% of variability, the second factor explains 17%, and the third factor explains 15%. As can be seen in Table 2, 1st, 2nd and 3rd statements were gathered under Factor 1, 10th, 12th, 11th and 9th statements were under Factor 2, and 7th, 6th, 5th and 4th statements were under Factor 3. By adhering to the names given to the factors previously, the first one was named as the emotional, the second behavioral and the third cognitive element of cynicism. Then, the reliability analysis of the factors conducted. The Cronbach's Alpha value regarding the emotional element of cynicism, which is the first factor, was 0,723; if the variables were deleted the values would become of 1st = 0,604, 2nd = 0,663 and 3rd = 0,638, respectively. So all variables stayed under the factor because deleting any variables will not increase reliability. The Cronbach's Alpha value regarding the behavioral element of cynicism, which was the second factor, was 0,620 and deletion of any variable will not increase the factor reliability, since the variable values deleted would have been 9th = 0,563, 10th = 0,582, 11th = 0,521 and 12th = 0,535 respectively. Cronbach's Alpha value regarding the cognitive element of cynicism, the third factor, was 0.545; if variables were deleted the values would be 4th = 0.495, 5th = 0.467, 6th = 0.444 and 7th = 0.483 respectively. All variables remained in the model since deletion of any variables will not increase factor reliability. The reliability of the model has been sufficient since the reliability coefficient of all factors was greater than 0.50. Table-2 presents Factor and reliability analysis.

After factor averages were calculated, the normal distribution assumption was checked before proceeding to the hypothesis tests. In the Kolmogorov Smirnov test, only the Gender and Personality Style variables showed normal distribution, as expected, as the Likert type scale has no decimal intermediate values, as expected, it does not meet the normal distribution condition by rejecting H_0 ($P < 0.05$). For this reason, comparing the normal distribution view with the Q-Q, and Histogram graphs, each of them was found to be compatible with the normal distribution graph curve.

Table-2 Factor Analysis Results for Cynicism Scale

Factor	Question Statement	Factor Weights	Explanatory Factor	Reliability Value Cronbach's α
Emotional Cynicism	1. I get angry as I think about the organization	0,774	0,17991	0,723
	2. I live tension as I think about the organization	0,729		
	3. As I think about the organization, it worries me.	0,682		
Behavioral Cynicism	10. I criticize the practices and policies in the organization I work in with others	0,703	0,16895	0,620
	12. I complain to my friends outside the organization about what is going on at work	0,654		
	11. When we talk about the organization and other employees, we look at the people I work with in a meaningful way	0,643		
	9. I talk to others about how things are done in the organization.	0,528		
Cognitive Cynicism	7. The behavior rewarded by the organization is different from what is expected from the employees.	0,697	0,15693	0,545
	6. I believe that what is said and done in the organization are different	0,677		
	5. In the organization, I doubt whether something that is said to be implemented will happen.	0,629		
	4. There is very little in common between the organization's policies, objectives and practices.	0,553		
Total			0,50579	
Kaizer Meyer Olkin Scale validity		Barlet	0,791	
Sphericity Test Chi-square		SD	765,607	
		Significance	55	
			0,000	

Skewness and kurtosis values were examined with the AMOS (version: 25) package program. They showed a distribution consistent with the assumption of normality, since the ratio of skewness and kurtosis over their

standard error was less than 5, which is the critical ratio for all variables (Bentler, 2005: 52).

Whether the variance between groups was equal or not was examined by Levene test. Table-3 presents the analysis on the homogeneity of group variances using the Personality Style internal factor. As it is seen, since the significance values were greater than 0.05, the groups in which all variables were included provided the assumption of coexistence. Thus the scale used in the model was found to be reliable and hypothesis testing was conducted.

Table-3 Variance homogeneity test

	Levene Statistics	df1	df2	Significance
Emotional Cynicism	0,847	8	478	0,562
Behavioral Cynicism	0,899	8	478	0,517
Cognitive Cynicism	1,910	8	478	0,057

Since some of the variables were ordinal, the relationships between the variables controlled by the non-parametric ordered correlation test (Spearman's rho) were presented in Table-4.

Table-4 Correlations

Spearman's rho	1	2	3	4	5	6	7
1. Personality Style							
2. Gender	-,075*						
3. Education Status	,075*	-,052					
4. Age	-,062	,072	,093*				
5. Emotional Cynicism	-,090*	,022	,017	,008			
6. Behavioral Cynicism	,000	,015	-,010	-,061	,193**		
7. Cognitive Cynicism	-,077*	,023	-,005	,109**	,062	,062	
8. Discordantly Stultification	,034	-,017	,057	,005	,115**	,167**	117**

According to the correlation coefficients in Table-4, it was seen that the emotional and cognitive aspects of cynicism and personality style showed a significant relationship. In addition, the relationship between personality style and behavioral cynicism, seemed meaningless.

Variance analysis was conducted to test the third hypothesis, which suggests that the temperament categories of the Enneagram System and the cynicism about change had predictable and overlapping distinctions. Since the distribution is normal, the harmonic average sample size in the Scheffe test section is examined. Since the numbers of participants carrying all

personality styles were not equal, in other words, samples of the same size were not compared, there was a possibility of a first type error. Based on the results in the table below, H3 was rejected, reserving the possibility of acceptance in a later research.

Table-5 ANOVA Test for Cynicism Severity to Change by Personality Styles

		Sum of	Mean			H ₀
		Squares	df	Square	F	P
Emotional Cynicism	Between Groups	7,060	8	,882	1,197	,299 Accepted
	Within Group	352,331	478	,737		
	Total	359,391	486			
Behavioral Cynicism	Between Groups	1,956	8	,245	,555	,814 Accepted
	Within Group	210,453	478	,440		
	Total	212,409	486			
Cognitive Cynicism	Between Groups	3,195	8	,399	1,122	,346 Accepted
	Within Group	170,096	478	,356		
	Total	173,291	486			

Table-6. Emotional Cynicism

Pre-test				Post test			
Personality Style	N	subset for $\alpha = .05$		Personality Style	N	subset for $\alpha = .05$	
Scheffe ^{a,b}	8	57	3.5673	6	47	1.8723	
	7	47	3.7943	3	53	1.8931	
	9	57	3.8187	5	50	1.8933	
	3	53	3.8491	8	57	1.9006	
	5	50	3.8667	1	52	1.9359	
	6	47	3.9007	2	63	1.9577	
	1	52	3.9038	7	47	1.9716	
	4	61	3.9180	9	57	2.0702	
	2	63	4.0159	4	61	2.0929	
	P= 0.504			P= 0.797			

a. Harmonic average of the group size used = 53.569.

b. Group sizes are not equal, 1st type error levels are not guaranteed.

There are groups presented in Table-6, Table-7 and Table-8 as homogeneous sub-sets. While the cynicism levels were ranked increasingly, the similarity of the personality styles order in the tables stands out. One of the unexpected results in the pretest was that the famous Type 8 gets the lowest scores on all cynicism factors, with the leadership temperament absolutely not interested in what it does to others. It was seen that Type 2

ranked first in emotional and Type 5 behavioral cynicism; Type 4 was the second of all three vectors, and it was the only one in which it was more prominent than all other personality styles except for one, and closely followed Type 1.

Table-7. Behavioral Cynicism

Pre-test				Post test			
Personality Style	N	subset for $\alpha = .05$		Personality Style	N	subset for $\alpha = .05$	
Scheffe ^{a,b}	2	63	3.7540	6	47	2.4202	
	8	57	3.8289	2	63	2.4802	
	9	57	3.8289	8	57	2.4868	
	3	53	3.8302	3	53	2.5519	
	6	47	3.8351	4	61	2.5902	
	7	47	3.8404	9	57	2.6447	
	1	52	3.8942	7	47	2.6862	
	4	61	3.9098	5	50	2.6900	
	5	50	3.9900	1	52	2.7356	
P= 0.907				P= 0.275			

a. Harmonic average of the group size used = 53.569.

b. Group sizes are not equal, 1st type error levels are not guaranteed.

Table-8. Cognitive Cynicism

Pre-test				Post test			
Personality Style	N	subset for $\alpha = .05$		Personality Style	N	subset for $\alpha = .05$	
Scheffe ^{a,b}	8	57	1.9781	6	47	2.5479	
	7	47	2.0160	2	63	2.5714	
	5	50	2.0450	4	61	2.6516	
	2	63	2.0516	5	50	2.6550	
	9	57	2.0570	8	57	2.6754	
	6	47	2.0638	1	52	2.7163	
	3	53	2.1321	9	57	2.7237	
	4	61	2.1885	3	53	2.7736	
	1	52	2.2452	7	47	2.7819	
	P= 0.504			P= 0.888			

a. Harmonic average of the group size used = 53.569.

b. Group sizes are not equal, 1st type error levels are not guaranteed.

Although it has been found as a result of variance analysis, Enneagram personality styles do not differ significantly in terms of cynicism about change, Scheffe sections of ANOVA results showed that some of its features were distinctive.

In terms of ease of display, posttest results were given in the right part of Table-6, Table-7 and Table-8. Deciding whether or not the cynicism degrees of personality styles changed with Enneagram education, paired samples t-

test statistics analysis were used. Since the change observed in the rankings will be considered if it changed the cynicism significantly, the normality of the distribution has been confirmed by finding the ratio of the skewness and kurtosis over standard errors of themselves were less than 5. The following data were found by checking the equality of the variance between the groups for the posttest: emotional cynicism (1.165; $p = 0.318$), behavioral cynicism (0.535, $p = 0.830$), cognitive cynicism (0.438; $p = 0.889$). Thus, the assumption of co-variance was confirmed for all three factors (since $p > 0.05$) and the analysis was started. The status of cynicism level before and after Enneagram systematic training on creative thinking can be seen in Table-9. Thus our 2nd Hypothesis was accepted, which suggests that the organizational staff's level of cynicism about change will decrease when they were empowered for creative thinking with the help of the Enneagram system.

Table-9. Paired Samples Test

		Paired Differences								
					99% Confidence Interval of Difference					
		Mean	Std. Deviation	Std. Error	Lower	Upper	t	df	Sig.	
Pair 1	Post Cynicism – Pre Cynicism	-,857	,591	,02678	-,927	-,788	-32,0	486	,000	
Pair 2	Emotional Cynicism – Pre Emotional Cynicism	-1,891	,959	,04349	-2,004	-1,779	-43,5	486	,000	
Pair 3	Behavioral Cynicism – Pre Behavioral Cynicism	-1,270	,768	,03484	-1,360	-1,179	-36,4	486	,000	
Pair 4	Cognitive Cynicism – Pre Cognitive Cynicism	,588	,884	,04009	,484	,691	14,6	486	,000	

The first pair of Table-9 was overall cynicism level. When the significance of the difference was increased to 99%, H2 was confirmed at a very high confidence level ($p < 0.001$). Despite the high decrease in emotional and behavioral cynicism, there was a slight increase in cognitive cynicism. As seen in Table-4, employees' tendency to hinder business behavior, who think that they cannot adapt to change and cannot meet the expectations of others showed a high correlation ($p < 0.01$) with their cynicism level. After enneagram training, a hierarchical regression test including all variables was

conducted to estimate which of them would reflect on behavior. Whether the determined partial regression coefficients can be used as an estimation tool is calculated with the help of variance analysis. In the ANOVA test for all three models obtained, the F statistic was significant ($p < 0.05$). The auto-correlation between the variables was investigated by the Durbin Watson test and no significant problem was encountered. The F statistics of the partial regression coefficients of three predictors in the established model were found to be sufficiently significant ($p < 0.001$). The hierarchical regression results with the criterion variable “stultification behavior” for all independent variables including demographic were given in Table-10.

As a result of step-wise regression analysis, Table-10 consists of three models ranging from the strongest to the weakest. Thanks to both its strong relationship with all cynicism elements in Table-4 and the positive decisiveness of the behavioral element, H1 was accepted. In addition to testing Hypothesis 1, the analysis that answers the question of which element will create a stronger relationship model points to behavioral cynicism. In the second model, behavioral cynicism was measured as predictive factors, measured both in pre-test and after enneagram training. In the third model, the Cognitive cynicism variable created in the pretest with the adverse effect ($p < 0.05$) was included. It was seen that neither cynicism nor stultification behavior can be predicted with demographic variables. Although it seems to decrease with enneagram training, it is still the cynicism reflected on behavior, which is the most influential factor in the level of choosing to remain idle with the idea that employees will not meet expectations.

Table-10 Hierarchical Regression Test results for Stultification Behavior^a

		Adj.				Coefficients		
		R ²	S.E.	R ²	F ^b	B	S.E.	β
Model 1	Constant	0,062	0,578	0,064	33,07**	2,609	,132	
	Behavioral Cynicism					,288	,050	,253**
Model 2	Constant	0,076	0,574	0,079	20,86**	2,234	,186	
	Behavioral Cynicism					,263	,050	,231**
	Pre Behavioral Cynicism					,114	,040	,127**
Model 3	Constant	0,082	0,572	0,088	15,55**	2,441	,209	
	Behavioral Cynicism					,240	,051	,211**
	Pre Behavioral Cynicism					,127	,040	,141**
	Pre Cognitive Cynicism					-,096	,045	-,096*

a. The dependent variable: Stultification;
ANOVA

b. Coefficient analysis with

3. Discussion and Implications for Managers

This work can serve in several ways. Firstly, it aimed to contribute to the usefulness of the Enneagram, a semi-mystical ancient teaching that was

supposed to have the problem of reliability and comprehensibility (Fitzsimons & Killen, 2013). It is argued that more practical work is needed to prove the scientific effectiveness of such a teaching, especially developing recommendations for line-level employees of organizations. In addition to answering this, the main focus of our study is on the fact that we have come to the era of rapid transformation that will further disturb employees at the line level. This is an age when exponentially developing technology imposes more production and cheaper products, and the change of work qualities as well as quantity by taking the majority of jobs. So the change might seemed to ordinary employee like a vice. Organizations, where human capital is seen as the biggest competitive power by getting rid of the compression of this vice, day by day need more managerial support and creativity. Every effort to support the employees is deemed necessary by removing the barriers to creativity and proactivity. However, cynics not only infer and act simply for themselves but they may also challenge and question the values which surround them, helping to create significant change (Cutler, 2000: 307). As the cynic employees redundant in organization and they do not hate people only oppose their old ideas, rather than developing a management culture which does not tolerate cynicism, it may be more expedient to find a way of tapping into the cynic's resources (Cutler, 2000: 310). As they do not act but help change, they might be taken as moderators of change. A third goal may be to contribute to education professionals who provide counseling and personal development in parallel both with the bridges that can be established with other disciplines and the need for solidarity. This study with others can help education professionals develop insight into what these links might be to add practicability to their methods. Along with other studies that produce results that can be generalized, consultants will be able to contribute to the whole economy both by themselves and through their tasks to resolve conflicts related to their industry leadership (Popejoy et al, 2017: 150). Group decisions' creativity needs might be met by cynic leaders. Cutler (2000: 309) deals with "because the 'cynical manager' does not operate within an agreed script, he or she may encourage others to expose 'genuine' emotions—not sentimentality—hidden beneath surface behavior, and thus may become a catalyst for small but significant cultural changes in attitudes and behavior". Contrarily to this embroidered cynic view as 'stepping stone', Burgum defied the idea by defining cynicism as a "sure-fire way of ensuring marginality and passivity" in other words as 'barrier stone' to welfare (2015: 317).

We made an attempt to propose Enneagram as a tool to moderate the level of consciousness problem of cynicism about change in this paper. A sample of randomly selected education professionals in Central-western Anatolia studied to learn distinctive insight about the cultural creativity trait during Enneagram Education. In this period, we analyzed and found a change in both cynic attitudes and stultification behavior. Cynicism elements were used

as predictive variables factorized for Turkey. Following studies can use the comments in pre-test on the cynicism causes, processes and results made by the participants who determined their personality styles after the training to enrich capability of cynicism building a world model. As Cutler (2000) pointed out Enneagram temperaments or works in other scholar views could not build a schematic categorization of cynic society which is required by researchers. It might help Enneagram teachers also rendering scholar service being a tool to moderate the level of consciousness. This feature of Enneagram was crucial but set aside. If higher levels of consciousness about different temperaments of participants caused lower levels of cynicism then Enneagram built empathy might have got a moderator power on cynicism about change. Because the responses of the direct question asked before and after the training about whether the cynicism about change, whose harmfulness towards behavior is being discussed, actually decrease the success of the employees; the attitudes of participants had a significant difference (Gündüz, 2017). Subsequent studies may reveal the proportionate comparison of the cost and leverage of Enneagram Training, which increases financial success to organizations, through analysis of this in different cultural samples.

Rejected hypothesis “The temperament categories of the Enneagram System and their cynicism about change styles are also predictable and have overlapping distinctions” might be checked by another study since equal groups were not created in this one. Until then, it can be said that cynicism was not a personal feature at least in Turkey.

Suggestion was significantly accepted that level of cynicism about change among organizational staff will decrease when they were empowered for creative thinking with the help of the Enneagram system. Cognitive cynicism, which was one of the cynicism factors, showed a significant increase. The cognitive factor, unlike the emotional and behavioral factors, seems to be related to the hierarchical procedure process, which was also called hygiene factors by Herzberg (1959). This difference might be rooted of implicit information sharing due to the close communication of those in various positions in an informal educational environment. Another reason might be, in the case of management and leadership, it is quite hard to seem nice to anyone, despite all governing efforts for emotionality.

The other proposition was related to the fact that the employees working in organizations within the scope of change would be expected to have new skills and that their slowing down their work with the thought that they could not meet them was affected by the tendency of cynicism about change. Although it is thought that it will not change from person to person with the idea that there will be no cynicism about change depending on personality styles, cynicism continues to be important in terms of its elements. Eventually stultification behavior will negatively affect the success of

employees and organizations. The regression in opposite direction might be also true. Behavioral cynicism was considered responsible for incompatibility in both pre-test and post-test. Cognitive hostility, on the other hand, weakly but significantly reduces dissonance and stultification behavior. This seemed a practical advantage for managers who would try to use advantage of cynic employees' behavior.

Organization managers need to look for ways to establish informal affinities with employees, and act dignified on employees who express negative opinions about the organization. In addition, meaningful discussions and principles related to non-verbal communication should be reminded to employees visually and aurally. Because the frequency in the environment unintentionally determines the behavior (Proctor, 2020). It is also a kind of insurance for Human Resource Managers to develop a policy and relatively increase cognitive factor in cynicism of employees about change (Gündüz & Keskin, 2019: 169).

Besides the strengths of our study such as sufficient sample size and duration, it also has some shortcomings. For example, while investigating the relationship between personality styles and cynicism, the lack of equal clustering may have caused the first type error, that is, the rejection of the hypothesis to be verified. While the study focused on the possibility of reducing factors of cynicism that causes stultification behavior via creative Enneagram training, validity of the research model could be increased by including more variables to its. Some Culture specific factors such as level of kindness or androgenic state might generate interesting differences. Findings should be tested in other cultural contexts to determine generalizability. Inspired by this research, researchers who want to improve the dynamic use of Enneagram Teachings in social sciences or what can be done to adapt to new business models, could address for example cultural creatives' attitudes, or moderating cynicism. It was aimed to fuss about the questions: what advantage can this provide to more distant people, which advice and ways in which personality styles to follow, in order to provide physical distance without sacrificing the power of solidarity and thinking together. We discussed with this paper if there is a way to do it without thinking.

References

- Ajzen, I. (1989). Attitude structure and behavior. *Attitude structure and function*, Lawrence Erlbaum Associates Publishers, Hillsdale, New Jersey, Hove and London, 241-274.
- Anderson, S. R., & Ray, P. (2000). *The Cultural Creatives: How 50 Million People Are Changing the World*. New York: Harmony Book.

- Bakari, H., Hunjra, A. I., Jaros, S., & Khoso, I. (2019). Moderating role of cynicism about organizational change between authentic leadership and commitment to change in Pakistani public sector hospitals. *Leadership in Health Services*, Vol. 32 No. 3, pp. 387-404. <https://doi.org/10.1108/LHS-01-2018-0006>.
- Bentler, P. M., & Wu, E. J. (2005). EQS 6.1 for Windows. Encino, CA: Multivariate Software INC.
- Bland, A. M. (2010). The Enneagram: A review of the empirical and transformational literature. *The Journal of Humanistic Counseling, Education and Development*, 49(1), 16-31.
- Brandes, P., Dharwadkar, R., & Dean, J. W. (1999, May). Does organizational cynicism matter? Employee and supervisor perspectives on work outcomes. In *Eastern Academy of Management Proceedings* (Vol. 2, pp. 150-153).
- Brown, M., & Cregan, C. (2008). Organizational change cynicism: The role of employee involvement, *Human Resource Management*, 47 (4), 667-686.
- Burgum, S. (2015). The branding of the left: between spectacle and passivity in an era of cynicism. *Journal for Cultural Research*, 19(3), 306-320. DOI: 10.1080/14797585.2015.1021996.
- Cutler, I. (2000). The cynical manager. *Management Learning*, 31(3), 295-312. DOI: 10.1177/1350507600313002
- Dean, J. W., Brandes, P., & Dharwadkar, R. (1998). Organizational cynicism. *Academy of Management Review*, 23, 341–352.
- Fishbein, M., & Ajzen, I. (1980). Understanding attitudes and predicting social behavior.
- Fitzsimons, C.J., & Killen, J. (2013). How science can help to solve the Enneagram's credibility problem. *The Enneagram Journal*, 6: 1, 5-26, 113-114.
- Förster, J., Higgins, E. T., & Idson, L. C. (1998). Approach and avoidance strength during goal attainment: regulatory focus and the "goal looms larger" effect. *Journal of personality and social psychology*, 75(5), 1115-1131.
- Gramm, S. E. (2012). The enneagram and Schulz von Thun's psychology of differential communication. *The Enneagram Journal*, 5(1), 115.

- Grama, B., & Todericiu, R. (2016). Change, resistance to change and organizational cynicism. *Studies in Business and Economics*, 11(3), 47-54.
- Gündüz, E., (2017). Credence to leader affecting desired level of commitment: the moderating effect of employee's cynicism about organizational change, *Journal of Business Economics & Finance*, Volume 6 Issue 3, pp. 216-223.
- Gündüz, E., (2019). Enneagram Built Citizenship in Organizations, *IJSET - International Journal of Innovative Science, Engineering & Technology*, Vol. 6 Issue 12, December, pp. 156-167.
- Gündüz, E. & Keskin, N., (2019). The Role of Enneagram Teaching in Creative Leadership Development, *Academic Platform Journal of Education and Change /APJEC*, 2(2), 31. 12, pp. 169 - 186.
- Hall, D. (2011). Money: From fear to love using the enneagram to create wealth, prosperity and love. *The Enneagram Journal*, 4(1), 57-62.
- Herzberg, F. (1959), *Motivation to Work*, New York, John Wiley.
- Horney, K. (1945). *Our Inner Conflicts. A Constructive Theory of Neurosis*. London Routledge & Kegan Paul / London and Henley.
- Johnson, J. L., & O'Leary-Kelly, A. (2003). The effect of psychological contract breach and organizational cynicism: Not all social exchange violations are created equal, *Journal of Organizational Behavior*, 24, 627-647.
- Karacaoğlu, K., & İnce, F. (2012). Reliability and Validity of the Turkish Version of Brandes, Dharwadkar, and Dean's (1999) Organizational Cynicism Scale: The Case of Organized Industrial Zone, *Kayseri Business & Economics Research Journal*, 3(3).
- Knowles, R., (2013). *The Process Enneagram(c): Essays on Theory and Practice*, ISBN-13: 978-1938158100, ISCE Publishing.
- Madden, T. J., Ellen, P. S., & Ajzen, I. (1992). A comparison of the theory of planned behavior and the theory of reasoned action. *Personality and social psychology Bulletin*, 18(1), 3-9.
- Naranjo, C. (1997). *Transformation through insight: Enneatypes in life, literature, and clinical practice*. Prescott, AZ: Hohm.
- Nettmann, R. W. (2013). *Moving towards, against and away from people: the relationship between Karen Horney's interpersonal trends and the enneagram (Doctoral dissertation)*.

- Popejoy, E. K., Perryman, K., & Suarez, A. (2017). Using the Enneagram to Facilitate Resolution of Supervisory Conflict. *Journal of Counselor Practice*, 8(2), 136-154.
- Palmer, H. (2011). *The enneagram*. Harper Collins.
- Pham, L. B., & Taylor, S. E. (1999). From thought to action: Effects of process-versus outcome-based mental simulations on performance. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25(2), 250-260.
- Pritchett, P. (1990). *You²*. Dallas: Pritchett Publishing.
- Proctor, B. (1984). *Born Rich*. McCrary Pub.
- Proctor, B. (2020). *Quantum Leap*. <https://www.proctorgallagherinstitute.com/12246/make-a-quantum-leap-in-your-growth> (online: 24.04.2020)
- Reber, A. S., & Lewis, S. (1977). Implicit learning: An analysis of the form and structure of a body of tacit knowledge. *Cognition*, 5(4), 333-361.
- Rhodes, S. (2011). The delights of typing: a response to Tom Condon's "the trouble with typing". *The Enneagram Journal*, 4(1), 50.
- Riso, D. R., & Hudson, R. (2003). *Discovering your personality type: The essential introduction to the Enneagram*. Houghton Mifflin Harcourt.
- Schulz von Thun, Friedemann (2006) *Miteinander Reden 1 – Störungen und Klärungen*, D- Reinbek bei Hamburg, Sonderausgabe, Rowolth Taschenbuch Verlag.
- Sheeran, P., Orbell, S., & Trafimow, D. (1999). Does the Temporal Stability of Behavioral Intentions Moderate Intention-Behavior and Past Behavior-Future Behavior Relations? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25(6), 724-734.
- Stavrova, O., & Ehlebracht, D. (2016). Cynical beliefs about human nature and income: Longitudinal and cross-cultural analyses. *Journal of Personality and Social Psychology*, 110(1), 116-132 <https://doi.org/10.1037/pspp0000050>.
- Stevens, K. (2010). The Enneagram: Fundamental hieroglyph of a universal language. *The Enneagram Journal*, 3(1), 119.
- Tapp, K., & Engebretson, K. (2010). Using the enneagram for client insight and transformation: A type eight illustration. *Journal of Creativity in Mental Health*, 5(1), 65-72.

- Vroom, V. H., & Yetton, P. W. (1973). Leadership and decision-making (Vol. 110). University of Pittsburgh Pre.
- Wanous, J. P., Reichers, A. E., & Austin, J. T. (2000). Cynicism about organizational change: Measurement, antecedents, and correlates. *Group & Organization Management*, 25(2), 132-153.

CHAPTER

6

RESEARCH IN EDUCATION AND SOCIAL SCIENCES

**The Reflections of Patriarchal Culture in English: Linguistic
Sexism (Gülşen Torusdağ, Roger Alan Tunç)**

The Reflections of Patriarchal Culture in English: Linguistic Sexism

Gülşen Torusdağ¹, Roger Alan Tunç²

¹Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi gtorosdag24@hotmail.com

²Ağrı Türk Telekom Sosyal Bilimler Lisesi roger.alantunc@gmail.com

1. Introduction

Language is one of the most significant tools that reflect cultural and perceptual frames of societies. English, which is widely regarded as the lingua franca today, is no exception to this fact. The patriarchal social structure of past generations has been encoded in English as it has been in many other languages. Although the perceptual paradigm concerning the role of women in society has changed to a certain degree as a result of the cultural transformations that have given rise to women's active participation in workforce, the traces of male centeredness and sexist attitudes towards women still can be observed in language. Because the relationship between language and perception is a reciprocal one, these linguistic features serve to women's invisibility in society and discrimination towards them. This paper aims to reveal some of the sexist attitudes encoded in English by analyzing linguistic sexism in certain aspects of the language such as morphology, semantics etc.; and create awareness about the use of non-sexist language.

The language used by a society inevitably reflects the values, worldviews, beliefs and perceptual frames adapted by that society. It is not surprising that particular languages have more or less words than other languages for expressing certain spheres of life. For example in Eskimo Languages there are more words used for expressing weather events, which is the result of the geographic conditions and their cultural reflections (Reiger et al., 2016). On the other hand, in some other languages such as Arabic there are a lot of words for expressing religious concepts because religion has had an important place in the lives of their speakers. The reflection of culture and perception in a language is not limited to the vocabulary of that language. It can also be seen in word formation strategies and semantic features as well.

The traces of perceptual paradigm concerning the power relations between or among sexes also can be observed in language. Sociolinguistic analyses reveal that the reflections of patriarchal social structures are prevalent in many languages around the world. (In this paper patriarchy is used as male domination in power relations). Umera Okeka argues that sexism has been a major problem in western societies, and women have been regarded to be inferior to man throughout the history (Okeka, 2012). The

abundance of negative words for woman and their positive counterparts for men is just one of the reflections of sexism in the language. As Demberg (2014) stated linguistic sexism is the sexism conveyed within language. There is linguistic sexism in an expression if its use constitutes or promotes an unfair, irrelevant, or impertinent distinction between the sexes.

According to Guimei He, (2010) women were more active participants in economic life early in the history, and the oppression of women started as a result of the division of labor when the process of civilization started. Men dominated social and economic life with their physical power created a male centered world as result (ibid). When historical power relations are analysed, it is clearly seen that roles such as raising children, taking care of house chores have been ascribed to women while men have been responsible with providing the primary resources for survival. Angelica Nicolae Neculaesei states that such a division of labor is discriminatory, and it should not be thought to be natural: the roles ascribed to different sexes do not necessarily reflect their natural characteristics (Neculaesei, 2015). Here the difference between sex and gender should be clarified not to lead any confusion: While sex is a biological feature, gender is a socially constructed phenomenon.

The sole function of language is not the reflection of culture and conceptual patterns of its speakers; it also has the power to shape culture and perception. Language cannot come into being without previous human thought; yet once it does, linguistic features can affect people's ideas; cause the spread of stereotypes and labelling: Language use cannot be modified without strong social economic changes (Alhumaid, 2017). Thus, the sexist attitudes and the patriarchal perception of the life that have been encoded in a language serve the continuation of this culture as long as they are in use.

English is one of the many languages that have been shaped with these sexist and patriarchal conceptions. Xiang Xu (2008) claims "English treats everyone as a male except for special explanations. If somebody's sex is not known, *he*, *his*, *him* can be used mention the human being". Because English is widely accepted as the language of the world and spoken by more and more people as time passes, it does not just influence the perception of its native speakers but also that of the societies that adopt it as their official language, second language or foreign language. However, one point should be treated with caution here: This paper does not make a comparison between English speaking cultures and non English speaking cultures in terms of the position of woman. The fact that English bears traces of sexism does not mean other languages do not, and it does not prove that in other cultures women have been treated more fairly. Some of the discriminatory aspects of

English have been analyzed with a critical perspective to reveal how patterns of perception and cognition have been represented through language.

1.1. Generic Pronouns and Nouns

Nouns and pronouns, which refer to humans, can carry gender information. This information is coded semantically or lexically. The most significant indicator of sexism in English is the generic use of the pronouns 'he, his, him, himself'. *He* is used with a generic meaning when the gender of the person is not clear from the context. For example in the sentences, 'a doctor must be kind to his patients' or 'he who pays the piper call the tune' *his* and *he* are used generically. Although it may be understood from the context that the word doctor does not just refer to the male sex, or *he* in the second sentence may refer to a female as well, it has been supported with psycho-linguistic evidence that when male pronouns such as *he, his* etc. are used hearer or readers are more likely to think of male sex (Musingafi, et. al, 2019; Gastil, 1990).

The generic use of the male pronoun is not something inherent to the nature of English; it is a result of the socio-cultural perception. It is well known that not only in the English speaking world but in many other cultures as well, men have been shown as standard of humanity throughout the history. The cause of the usage of generic *he* is a result of the male representation or male standardization of humanity. If we change the word 'doctor' to 'nurse' in the sentence above as 'a nurse should be kind to ... patients', the traditional grammar would be more likely to prefer 'her' for the blank instead of 'his' because the job, nurse, has been historically associated with female sex. So we can argue that female pronouns may also be used generically to refer both male and female because a nurse can be a man as well as a woman. However, because men have been much more dominant in many spheres of life, the use of *he* as a generic pronoun to refer all the people has been regarded as the standard, and this usage has served to the invisibility of women for centuries. According to Guimei He (2010), the proportion the usage of the pronoun 'she' is $\frac{1}{4}$ compared the pronoun 'he' in written sources although woman make up half of the population.

Another similar usage that can be argued to indicate linguistic sexism in English is that of the word 'man'. The generic use 'man', its plural form 'men', its derivational forms such as manhood, mankind, or its compound noun forms such as freshmen, underclassmen, townsmen, etc. can be used to refer to all genders as it has been done in the declaration of independence in the following sentence: 'We hold these truth to be self evident, that all men are created equal, they are endowed by their creator with certain unalienable

right, that among these are Life Liberty and the pursuit of happiness.’ (US, 1976). And in the following quotation by John Donne in Meditation, 17: ‘Any man’s death diminishes me, because I am involved in mankind, and therefore never send to know for whom the bell tolls; it tolls for thee.’ This binary use of grammatically masculine forms to refer to people in general and to men in particular is a result of inter-groups hierarchies and causes to limit the advantages of women between groups.

It has been argued that the word ‘man’ and its various forms in such sentences are not sexist because the word’s meaning is ‘human’, and it does not just represent man but women as well. However, a comparative analysis of various languages can make it clear that the generic use of ‘man’ to refer humanity is one of most obvious results of the patriarchy and sexism. For example in languages such as Turkish and Kurdish which are from different language families, ‘man’ can be used to refer to humanity as well. The Turkish sentence “adam olana bir söz yeter” which can be translated as: “one word is enough for a man” and in the Kurdish sayings such as “sozê mêrê berê” which may be literally translated as “an old time man’s word” but means “I promise like an honest person” the word ‘man’ does not refer to male but it refers to having quality of being virtuous person.

These two languages, just like English, have the words ‘insan’ (Turkish) and ‘mirov’ (Kurdish) which mean ‘human’, however in various cases they are seen to make use of the word ‘man’ and its derivational forms to refer all humans. The simple reason behind this overextension in the meaning of the word ‘man’ is the fact that men have always held the power and been regarded as the standard for humanity while women have mostly been left aside in the representation of human species. When the meaning of the word ‘man’ in these three languages is examined, it can be seen that in all of them the word has meanings such as *human, brave, virtuous* etc. along with referring to male sex while the word ‘woman’ just refer to the state of being a female human. So the generic use of man to refer humanity cannot be explained as a simple coincidence. The socio-cultural structure of these societies, their perception about men and women has created base for this linguistic phenomena. The identification of a particular group like ‘men’ with humanity in a society indicates that this group is seen as the standard and thus regarded superior to other groups (Johnson, 2005).

The semantic difference between the words ‘men’ and ‘women’ can also be observed in all these three languages with the phrase ‘like a man’ and its respective Turkish and Kurdish counterparts, *adam gibi* and *mîna mêra*. Not surprisingly in all the three languages this phrase has meanings such as *decisive, brave and honest*. However, when we think about the female

version of the same phrase ‘like a women’ or ‘like a girl’ and their correspondents ‘kadın gibi’ in Turkish and ‘mîna jina’ in Kurdish, we can see that these phrases have negative connotations such as being *coward*, *dishonest*, *weak* etc. This similarity across these languages is a result of the similarities of the perceptual paradigms concerning position of women. If these societies had a matriarchic socio-economic structure, the word ‘woman’ would have been more likely to be used generically to refer humanity than the word ‘man’.

The etymology of the word ‘woman’ provides further clues about the reflections of sexism in English. ‘Woman’ is a compound noun consisting of the morphemes ‘wif’ (wife) and ‘man’. In *Online Etymology Dictionary* it is defined as: “*adult female human*,”... “*woman-man*,” *alteration of wifman (plural wifmen) “woman, female servant” (8c.), a compound of wif “woman” (see wife) + man “human being”* (Online Etymology Dictionary, 2020). It is presupposed that ‘man’ originally meant ‘human’, and woman (wife+man) meant female human; however, if this were case, probably the word used for male people would be something like maleman (male+man) to indicate male sex only. It is obvious that the conceptualizations about humanity have been mostly associated with male sex while woman have been regarded as a sub category. It may be argued that one cannot say English is sexist just because of the semantic field of the word ‘woman’; nevertheless, if we consider that this word refers to half of the population of the world, the significance of this case will be better understood.

1.2. Diminutive Morphemes

The reflection of social structures can also be observed in the morphology of languages as well their semantic features. English is not a grammatically gender based language like Spanish, German, French and many other languages. However, the cultural positions of male and female sexes throughout the history have caused English to adapt certain morphemes that reveal the sex of person. This case is especially observed when the words referring various positions and jobs are analyzed. Bound morphemes such ‘ette’ ‘ess’ have been added to certain words such as major, suffrage, god, waiter etc. to form their female versions: majorette, suffragette, goddess, waitress. What these morphological changes reveal is that these concepts must have been associated with the male sex previously, and with socio-economic changes that caused women’s involvement with these positions, the speakers of language have felt the need to mark the gender of the female person.

Such a morphological marking may cause sexism because it tends to create the impression that male is the standard and female is a diminutive form of the standard. Actually, it is known that the morpheme 'ette', used to mark female sex, has also been used to mark diminution for objects as in the examples: cigar- cigarette; statue- statuette; sermon-sermonette etc. Nonetheless, it should be noted that, lately, the use of these morphemes to mark the female sex has fallen down in English as a result of the sociopolitical movements that have been striving for gender equality. Instead, the use of original words to refer to both male and female sexes has been encouraged to prevent linguistic sexism: Words such as actor, doctor, poet, waiter, sculptor etc. have been suggested to be preferred to refer both men and women.

1.3. Derogation of Female Words

As it is the case in most of the languages around the world, if not all, the pejorative use of words associated with women in English is another indicator of sexism towards female sex. There are a lot of word pairs used for man and women with different meanings: The female words of these pairs generally tend to be derogatory while the male ones are positive or neutral. Tian Lan and Liu Jingxia describe some of the derogatory words used for women as:

One who is in a position of authority, control or ownership is a master, and one who has a continuing sexual relationship with a man she is not married to is a mistress. Such as bachelor and spinster, bachelor is male with positive meaning, being unmarried is a personal choice, but the female spinster is derogatory, translated as "old maid".... Governess now means the woman who teaches a child in a private home, governor has not changed, still saying that he is in charge of a province, colony, or state. Wizard: not derogatory; Witch: with "ugly and eccentric" derogatory. Sir: the name in front of honorifics; Madam: commonly used to refer to the brothels procuress (Tan & Jingxia, 2019).

The negative connotations attached female sex can also be seen in adjectives that are used for both sexes. For example when the adjectives such as professional, loose are used for men they are generally understood with their literal meanings (professional: belonging to a profession, being an expert in something; loose: not caring, free from restrains). On the other hand, when these adjectives are used for women they are likely to be associated with sexual connotations. According to Susan J Walke (1980) words referring women come into language with neutral connotations like the ones referring to man, but after a certain time they tend to undergo

pejoration. This case indicates that it is not because the language itself is sexist; but the society that uses the language has sexist attitudes towards women.

2. Method

This is a qualitative study that is widely used in social sciences and describes a linguistic phenomenon in depth. It creates awareness by drawing attention to language uses that lead linguistic sexism against women. The study focuses on how certain features of a language cause to make gender an important category so as to include or exclude women from the general discourse and to support or to prevent women's participations in certain areas. In this context some of the discriminatory aspects of English have been analyzed with a critical perspective to reveal how patterns of perception and cognition have been represented through language.

3. Conclusion

As a representative tool, language can highlight, emphasize, and even blur boundaries between groups. This occurs with the normative use of grammatical gender and masculinity terms in the languages and causes to invisibility or even exclusion of the women in gender representations, although they potentially mean a general gender. It has been observed that although it is not a grammatically gender based language; English, like many other languages, bears traces of patriarchal social structure, and thus has sexist attitudes encoded in it. A critical linguistic analysis makes it obvious that sexism is not something that comes from the nature of language, but has been reflected into language as a result of the conceptualization of the world and power relations by its speakers. The reflections of male centered paradigm of socio-economic life, which has regarded men as the standard of humanity and represented even supposedly divine powers as male, can be observed in various aspects of English.

The overextension in the meaning of male words to refer all humans regardless of their sexes, and the gradual pejoration that female terms have undergone indicate that women have been perceived as lesser than men in English speaking societies, which is the basic problem almost all over the world. It should be noted that language is not just a tools used to reflect the reality; linguistic patterns and habits in a language also have the power of shaping the discourses and the perceptual paradigms of its users. Because English is accepted as the language of the world and learned by people from various cultures, the awareness of the reflections of patriarchy in English is at utmost importance to avoid linguistic sexism.

References

- Alhumaid, A. (2017). Language and Gender: a Socio-Cultural Feature Dominating Perception. *International Journal of Humanities and Social Science*. 7. 127-132.
- Demberg, R. (2014). Linguistic sexism A study of sexist language in a British online newspaper. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:745658/FULLTEXT01.pdf> [Accessed 18 June 2020]
- Gastil, J. (1990). Generic pronouns and sexist language: The oxymoronic character of masculine generics. *Sex Roles*. 23. 629-643. 10.1007/BF00289252.
- Guimei, H. (2010). An Analysis of Sexism in English. *Journal of Language Teaching and Research*. 1. 10.4304/jltr.1.3.332-335.
- Johnson, A. G. (2005). *The gender knot: unraveling our patriarchal legacy*. Philadelphia: Temple University Press.
- Angelica, N. N. (2015). Culture and Gender Role Differences. *Cross-Cultural Management Journal*. Volume XVII, Issue 1 (7) 31-35.
- Lan, T. & Jingxia, L. (2019). On the Gender Discrimination in English. *Advances in Language and Literary Studies* 10(3):155. DOI:10.7575/aiac.all.v.10n.3p.155
- Musingafi, M. C. C. & Mafumbate, R. & Khumalo, T. F. (2019, April 30). The Oppressive Sexist Male Language: A Feminist Portrayal of. *Journal of Culture, Society and Development*. 55-59. DOI: 10.7176/JCSD/47-06
- Regier, T. & Carstensen, A. & Kemp, C. (2016) Languages Support Efficient Communication about the Environment: Words for Snow Revisited. *PLOS ONE* 11(4): e0151138. Doi:10.1371/ journal.pone.0151138.
- Umera-Okeke, N. (2012) Linguistic sexism: an overview of the English language in everyday discourse. *Afrrev Laligns: Int J Lang Lit Gen Stud* 1(1): 1–17.
- Wolfe, S. J. (1980) Constructing and reconstructing patriarchy: Sexism and diachronic semantics. *Papers in Linguistics: Int. J. of Human Communication* 13 (2): 321-344. DOI: 10.1080/08351818009370500
- Xu, X. (2008). The Sexism in English and Its Rebuilding. *International Education Studies*. 1. Doi: 10.5539/ies.v1n4p101.

CHAPTER 7

RESEARCH IN EDUCATION AND SOCIAL SCIENCES

Antik Kaynaklardaki III. Attalos İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme (Mesut Kınacı)

Antik Kaynaklardaki III. Attalos İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme

Dr. Öğrt. Üyesi Mesut KINACI¹

*¹Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Isparta,
mesutkinaci@sdu.edu.tr*

MÖ 321 yılında Büyük İskender'in zamansız ve ardında bir varis bırakmadan ölmesi, onun hâkim olduğu coğrafyalarda otorite boşluğu yaşanmasına neden olmuştur. Büyük İskender'in komutanları, kralın topraklarına sahip olabilmek adına kendi aralarında mücadele etmişlerdir. Bu mücadeleler esnasında Küçük Asya'da Hellenistik Krallıklar olarak adlandırılan krallıklar ortaya çıkmıştır. Söz konusu krallıklardan biri olan Pergamon Krallığı, Mysia Bölgesi'nin güneybatı ucundaki müstahkem bir yerleşim olan Pergamon'da filizlenmiştir.

MÖ 301 yılında gerçekleşen İpsos Savaşında Antigonos Monophthalmos'un 82 yaşında öldürülmesinin ardından onun Küçük Asya'da sahip olduğu topraklar Lysimakhos'a kalmıştır. Lysimakhos, söz konusu savaşın giderlerini karşılamak için getirmiş olduğu hazineleri Pergamon kalesinde koruma altına almıştır. Bu hazinelerin başına da Philetairos (MÖ 281-263) adlı Tieionlu bir komutanını atamıştır¹. MÖ 281 yılında Büyük İskender'in ardıllarından Lysimakhos ve Seleukos arasında gerçekleşen Korupedion Savaşında Philetairos Seleukos'un tarafında yer almış, Lysimakhos'un öldürülmesiyle bölgede oluşan otorite boşluğundan faydalanmış, Lysimakhos'un hazinelerini Pergamon'u zenginleştirmek için kullanmış ve nüfuzunu artırmıştır. Böylece Pergamon kısa sürede yeni kurulan bu hanedanlığın merkezi haline gelmiştir. İlk başlarda Seleukoslara tabi olduğu anlaşılrsa da zamanla bağımsızlığına kavuşan Pergamon Krallığı ya da Attaloslar Hanedanı Seleukoslarla ve Galatlarla mücadele ederek sınırlarını genişletmiştir. I. Attalos'un hüküm sürdüğü yıllarda (MÖ 241-MÖ 197) Hellen kentleri ve Roma ile kurulan ittifaklar sonraki kral II. Eumenes zamanında (MÖ 197-MÖ 159) daha da gelişmiş, özellikle MÖ 190 yılında Romalılarla Seleukoslar arasındaki Magnesia Muharebesi'ni sonlandıran Apameia Antlaşması'yla Pergamon Krallığı Roma'nın Küçük Asya'daki temsilcisi olmuş ve sınırlarını çok fazla genişletmiştir. MÖ 171 yılında Roma ve Makedonya arasında gerçekleşen Üçüncü Makedonya Savaşı sırasında Roma-Pergamon ilişkilerinin bozulmuş olduğu anlaşılmaktadır.

¹ Strab. XIII. 4. 1.

III. Attalos, Pergamon Krallığı'nın Roma ile ilişkilerinin bozulduğu sıralarda, MÖ ca 168 yılında II. Eumenes ve Stratonike'nin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir². II. Eumenes MÖ 159/8 yılında öldüğünde III. Attalos'un henüz çocuk yaşta olmasından dolayı III. Attalos'un amcası II. Attalos kralın vasisi olarak krallığın başına geçmiştir³. III. Attalos'un bebekliği ya da çocukluğuna dair bilgi yoktur. Bunun yanında henüz çocuk denilebilecek yaşta Bithynia kralı II. Prusias'ın Pergamon topraklarına düzenlediği saldırılara ve Thrak kökenli Diegylos ile yapılan savaşa muhtemelen tanıklık etmiştir. III. Attalos geleceğin kralı olarak çocukluk yıllarında çok iyi bir eğitimden geçerek devlet yönetimi için hazırlanmış olmalıdır⁴. Genel olarak Attalos hanedanındaki kralların, yakınlarını (kardeş ya da yeğen) yönetime ortak ettikleri anlaşılmaktadır. Özellikle II. Eumenes'in hem diplomatik hem de askeri faaliyetlerde kardeşi II. Attalos'a önemli sorumluluklar verdiği ve neredeyse devleti birlikte yönettikleri görülmektedir. Böylelikle bir sonraki yönetici deneyim kazanmıştır. Nitekim III. Attalos'un da henüz amcası II. Attalos hayattayken devlet görevlerini birlikte yürütmüş olduklarını gösteren yazıtlar mevcuttur⁵. Bu durum askeri, siyasi ve diplomatik alanlarda oldukça tecrübeli ve başarılı olan amcasının deneyimlerinden yeterince istifade edebilecek zamanı olduğunu da göstermektedir. MÖ 154 yılında Roma'ya bir elçi heyetiyle birlikte giden III. Attalos *Senatusta* tanıtılmış, babasının dostlarıyla iletişim kurmuş ve onur payeleri almıştır. Birkaç gün orada kaldıktan sonra ülkesine dönerken uğradığı Hellen kentlerinde de sevgiyle karşılanmıştır⁶. MÖ 138 yılında amcası II. Attalos ölünce tek varis olarak Pergamon tahtına oturmuştur⁷.

III. Attalos MÖ 138-MÖ 133 yılları arasında beş yıl Pergamon Krallığına hükmetmiştir. Onun hakimiyeti sırasında siyasi ve diplomatik anlamda büyük bir olay yaşanmamıştır. Elaia yakınlarında bulunan bir yazıtta III. Attalos'un bir düşmana karşı savaştığı ve büyük bir zafer kazanarak ülkesinin güvenliğini temin ettiğinden bahsedilmektedir⁸. III. Attalos'un hüküm sürdüğü yıllara tarihlenen yazıtlarda kralın Asklepios Soter kültünün yıllık festivallerinin yapılması için gerekenleri tesis ettiği⁹, Zeus Sabazios kültüyle

² *OGIS* 332; Polyb. XXX. 2. 6; Liv. XLVIII; Strab. XIII. 4. 2. III. Attalos'un MÖ ca 171 yılında doğduğuna dair görüşler de bulunmaktadır. Bunun yanında III. Attalos'un aslında II. Attalos ve Stratonike'nin oğlu olduğuna dair görüşler de bulunmaktadır (Wilcken 1896, 2170-2017; Magie 1950, 772 dn. 76; Allen 1983, 194).

³ Strab. XIII. 4. 2.

⁴ Plut. *mor.* 489f-490a.

⁵ Habicht 2006, 376-377.

⁶ Polyb. XVIII. 18. 2-5.

⁷ *OGIS* 264; Strab. XIII. 4. 2.

⁸ *OGIS* 332. Yazıtta bahsedilen düşmanın Am[b]lada olması muhtemeldir. Bk. Hansen 1971 143.

⁹ *OGIS* 339.

ilgilendiği¹⁰, Lydia'daki Hierakome'de tapınım gören Pers tanrıçası Anaitis/Anahita/Artemis Persike'nin kültü için *asylia* hakkı vermiş¹¹ ve Karia'daki Hierakome'de yer alan Apollon tapınağı için vergi muafiyeti tanımıştır¹². Bu durum III. Attalos'un selefleri gibi hayırsever olduğunu ve krallığın kültleriyle ilgilenme geleneğini devam ettirdiğini göstermektedir. Yazıtlardan anlaşıldığı kadarıyla çizilen III. Attalos portresi, Attalos Hanedanı geleneklerine uyan bir kral izlenimi vermektedir. Fakat antik yazarların imgeleminde buna tamamen zıt bir III. Attalos portresi oluşmuştur.

Antik yazarların eserlerinde III. Attalos'un hüküm sürdüğü yıllarla ilintili anlatılar kötü anlatılar ve iyi anlatılar olarak irdelenebilir. Bunun nedeni ise bazı antik yazarların eserlerinde cani ve kana susamış bir kral imgesi yaratılırken, bazı antik yazarlarda da tıbbi bitkiler yetiştiren, birçok hastalık ve rahatsızlığa karşı ilaç ve tedavi geliştiren, tarımsal üretimi artırmak adına yeni metotlar geliştiren bir bilim adamı -bilge kral- portresi çizilmektedir.

III. Attalos ile ilgili kötü anlatıların olduğu kaynaklara bakıldığında kralın hüküm sürdüğü yıllar suikastların ve katliamların gerçekleştiği, kralın asli vazifelerini yerine getirmediği bir zaman dilimi olarak sunulmuştur. MÖ ca 80-MÖ ca 20 yılları arasında yaşadığı düşünülen Sicilyalı Diodoros'un *Bibliothēke Historikē (Tarih Kitaplığı)* adlı eseri III. Attalos ile ilgili kötü anlatıları barındırmaktadır. Sicilyalı Diodoros (XXXIV. 3), III. Attalos'un tahta çıkar çıkmaz seleflerinin yönetiminden tamamen farklı bir tutum takındığını, selefleri halka hoşgörülü davranırken, refah içinde yöneterek krallığı yüceltirken; onun halkını katliamlarla ve zulmederek baskı altında tutan, zalim ve kana susamış bir kral olduğunu ifade etmiştir. Babasının nüfuzlu dostlarının kendisine karşı bir darbe planladıklarından şüphelenmiş ve kendisini bu durumdan kurtarmak için vahşice bir plan yapmıştır. Buna göre paralı askerlerini sarayın odalarına yerleştirmiş, şüphelendiği dostlarını ve akrabalarını buraya göndererek hepsinin boğazını kestirmiş, onların eşleri ve çocuklarını da aynı şekilde ortadan kaldırmıştır. Babasının arkadaşlarından orduya komuta edenleri, kent yöneticilerini de suikast düzenleyerek aileleriyle birlikte haince öldürmüştür. Bu nedenle yalnızca kendi halkı değil aynı zamanda komşu ülkelerin halkları da ondan nefret etmiş, bir devrim yapılarak yönetim değiştirilmiştir.

Iustinus'un (XXXVI. 4. 1-5), Pompeius Trogus'tan alıntılardığı bilgilere istinaden III. Attalos hakkındaki görüşleri Diodoros'un anlatılarıyla benzerlik göstermektedir. Iustinus'a göre (XXXVI. 4. 1-5): III. Attalos'un amcası Eumenes'ten devraldığı dört başı mamur krallık, annesi Stratonike ve eşi/nişanlısı Berenike'nin entrikalarla öldürüldüğünü bahane edip, tüm

¹⁰ OGIS 331, III.

¹¹ OGIS 333.

¹² Welles 1934, mektup 69.

arkadaşlarını ve akrabalarını öldürtmesiyle kirlenmiştir. Öfke patlamalarının ve zalimliklerinin ardından adı kıyafetler giymiş, hükümlüler gibi sakal bırakmış ve saçını uzatmıştır. Yurtdışı gezisine çıkmamış, kendisini halkına göstermemiş, sarayda ziyafet düzenlememiş, saygısızca ve aklını yitirmiş gibi davranmıştır. Katlettiği kişilerin cezasını ödüyor gibi görünmüştür. Krallığın yönetsel işleriyle ilgilenmemiş, sarayın bahçesini kazmak ve ekmekle vakit geçirmiş, burada yetiştirdiği zehirli bitkilerden yaptığı zehirli karışımları fark gözetmeksizin bütün dostlarına, özel bir hediyeymiş gibi göndermiştir. Bu işlerden sonra tunç üzerine çalışmaya başlamış, balmumundan modellediği figürleri döküm ve dövme teknikleriyle tunç heykellere dönüştürmüştür. Annesinin heykelini yapmakla uğraşırken güneş çarpması sonucu hastalanmış ve yedi gün sonra ölmüştür. Romalıları varis olarak atayarak krallığını Roma'ya bırakmıştır.

III. Attalos denilince antik yazarların zihninde tezahür eden “*kana susamış, zalim kral*” imgesi, III. Attalos’un gramerci Daphidas/Daphitas’ı öldürttüğüne dair iddialarla perçinlenmiş gibi görünmektedir. Anlatıya göre Daphidas Pergamon kralları hakkında yazmış olduğu: “*çizgilerle bezenmiş erguvan renkli kaftanlarla, sadece Lysimakhos’un hazinesini doldurarak yönetin Lydialı ve Phrygia’ı.*” dizeleriyle kralları küçümsediği için çarmlıha gerilmiştir¹³.

III. Attalos ile ilgili iyi anlatılara sahip olan antik yazarların eserleri genellikle doğa bilimi, tıp ve tarım alanında kaleme alınmıştır. Kralın yetiştirdiği bitkiler antik çağın önemli biyografi yazarı Plutarkhos (*Dem.* XX. 3.) tarafından listelenmiştir. Buna göre III. Attalos, Banotu (ύοσκάμοϋ/Hyoscyamus niger), çöpleme (έλλέβοροϋ/Helleborus cyclophyllus), Baldıran otu (κόνειον/Conium maculatum) ve Tatula (δωρύκνιον/Convolvulus oleaefolius) bitkilerini yetiştirmiştir. III. Attalos, Kurtboğan (άκόνιτον/Aconitum Anthora) bitkisini de yetiştirmiş, kralın karışımlarında bulunan Kediotu (πολεμώνιον/Hypericum olympicum) adlı bitki ise hanedanın kurucusuna ithafen “Philetaeris” diye adlandırılmıştır¹⁴. Etkileri ve özellikleri itibarıyla antikçağ tıpcıları ve ilaç üreticilerinin sıklıkla kullandığı bu bitkilerin III. Attalos tarafından da yetiştirildiği anlaşılmaktadır.

MS 129-MS 199/216 yılları arasında yaşamış olan ünlü tıpcı Galenos, III. Attalos’un sadece bitkilerle değil her türden ilaçla ilgilendiğini¹⁵ ürettiği zehirleri ve bu zehirlere karşı panzehirleri yalnızca ölüm cezasına çarptırılmış suçlular üzerinde denediğini söylemiştir¹⁶. Kralın, ciltte oluşan yaralar için

¹³ Strab. XIV. 1. 39; Val. Max. I. 8. Ext.8; Suda d99 sv. “Daphidas”.

¹⁴ Plin. nat. XXV. 55. 99.

¹⁵ Galen de compos. med. per genera XIII. 416. Ayrıca bk. Hansen 1971, 145.

¹⁶ Galen de antidot. I. princ. XIV. 2. Ayrıca bk. Hansen 1971, 145.

oldukça etkili bir plaster keşfettiğinden¹⁷, sindirim sistemindeki rahatsızlıklar için çeşitli diyetler uygulamış olduğundan¹⁸ ve hayvan salgılarının tedavi edici etkilerini keşfettiğinden de bahsetmiştir¹⁹. Doğa bilimci Yaşlı Plinius da III. Attalos'un insanlık yararına olan çalışmalarına değinmiştir. Buna göre: III. Attalos, böcek, akrep, yılan ve kabuksuz deniz canlılarının zehirli ısırtıklarına karşı panzehir üretmeye çalışmıştır. Cüzam yaralarının tedavisi için taze tonbalığı yağının sürülmesi gerektiğini öneren ilk kişi olmuştur²⁰. Tarımla da ilgilenen III. Attalos üzüm ve zeytin yetiştiriciliği üzerine bilimsel araştırmalar yapmıştır²¹.

III. Attalos MÖ 133 yılında güneş çarpması sonucu şüpheli bir şekilde ölmüştür. Tıbbi anlamda bu denli bilgili ve tecrübeli birinin hayatını riske atabilecek kadar güneşe maruz kalmış olması kolay açıklanabilecek bir durum değildir. III. Attalos Pergamon Krallığı'nın tahtında sadece 5 yıl oturabilmiştir. Krallık yaptığı bu kısa süreçle ilgili bilgi alabildiğimiz kaynaklar neredeyse birbirinden tamamen farklı üç Attalos portresi sunmaktadır. III. Attalos hakkındaki bölük pörçük bilgi nüvelerinin bir araya getirilmesi ve bunların birbiriyle karşılaştırılması III. Attalos'un kişiliğinin çözümlenmesini ve onun faaliyetlerinin altında yatan nedenlerin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu bağlamda Sicilyalı Diodoros'un ve Iustinus'un III. Attalos ile ilgili anlatılarını diğer anlatılarla karşılaştırmak ve yorumlamak gerekmektedir. Buna göre: Sicilyalı Diodoros'un (XXXIV. 3.1) ve Iustinus'un (XXXVI. 4. 1-4) anlatılarında III. Attalos'un tahta geçer geçmez nüfuzlu ve yönetimde söz sahibi kişileri aileleriyle birlikte öldürttüğünden bahsedilmiştir. Annesi Stratonike'nin ölümünün III. Attalos'u kötü etkilemesi bu katliamın gerekçesi olarak gösterilmiştir. Fakat kraliçe Stratonike III. Attalos'tan kısa bir süre önce ölmüştür²². Bu durumda III. Attalos'un kendi iktidarını korumak için yönetimde söz sahibi olan Philopoimen gibi nüfuzlu kişileri öldürtmüş olabileceği düşünülebilir²³. Iustinus (XXXVI. 4. 3) tarafından ortaya atılan III. Attalos'un, krallık makamının gerektirdiği işeri yerine getirmediği iddiası Elaia yakınlarında bulunan bir yazıtın bize aktardıklarıyla çürütülebilir. Zira yazıtta (OGIS 332) III. Attalos Philometor Euergetes'in düşmanlara karşı savaştığı ve büyük bir zafer kazandığı anlatılmaktadır. Dolayısıyla III. Attalos selefleri gibi ordunun başında savaşa gittiği ve krala ait görevleri yerine getirmiş olduğu ileri sürülebilir. Bunun yanında III. Attalos'un da Attaloslar Hanedanı'nın diğer

¹⁷ Cels. V. 19. 11; Plin. nat. XXXII. 8. (27) 87; Galen de compos. med. per. genera XIII. 409-416.

¹⁸ Galen. de compos. med. sec. lacos. XIII. 162.

¹⁹ Galen. de simpl. medicam temper. ac facult. XII. 250.

²⁰ Plin. nat. XXXII. 27. 85.

²¹ Plin. nat. XIV; XV; XVIII.

²² Magie 1950, 31.

²³ Magie 1950, 30-31.

kralları gibi kutsal alanlarla ve tapınaklarla yakından ilgilendiğini, buralara bağışlarda bulunduğunu, vergi muafiyetleri ve dokunulmazlık (*asylia*) hakkı tanıdığını aktaran yazıtlar da mevcuttur. Ayrıca III. Attalos'un hüküm sürdüğü yıllarda bir iç karışıklıktan bahsedilmemekte ve Pergamon-Roma ilişkilerinin olağan seyrinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum iddia edilenin aksine III. Attalos'un krallık vazifesini yerine getirdiğini göstermektedir.

Iustinus (XXXVI. 4. 4) III. Attalos'un sarayın bahçesinde zehirli bitkiler yetiştirdiğinden ve bu zehirli bitkilerden elde ettiği karışımlardan zehir elde ettiğini, bu zehirleri de özel bir hediyeymiş gibi dostlarına gönderdiğinden bahsetmekte, böylece kralın hem zalimliğine hem de akli melekelerinin yerinde olmadığına dem vurmaktadır. Plutarkhos (*Dem.* 20. 3) kralların yeteneklerinden ve hobilerinden bahsederken III. Attalos Philometor'un da zehirli bitkiler yetiştirmeye meraklı olduğundan bahsetmiş ve bu bitkilerin bazılarının isimlerini vermiştir. Söz konusu bitkiler antikçağda zehir üretiminde olduğu kadar panzehir ve ilaç üretiminde de kullanılmıştır. Bunun yanında çağın önemli doğa bilimcileri, tarım ve bitki bilimcilerinin yanı sıra tıpçıları kralın geliştirdiği ilaçlardan, tedavi yöntemlerinden ve tarımsal üretimi artırmak için giriştiği faaliyetlerden bahsetmekte, kralın yazmış olduğu kitapları ve geliştirdiği tedavi yöntemlerini referans olarak göstermektedirler. Bu bağlamda kralın bitki yetiştirme faaliyetlerinin sadece zehir üretmek amacını taşımadığı daha çok tıbbi kullanım için yetiştirildiği söylenebilir. Zaten ünlü tıpçı Galenos'un (*de compos. med. per genera* XIII. 416; *de antidot. l. princ.* XIV. 2; ayrıca bk. Hansen 1971, 145.) III. Attalos'un sadece bitkilerle değil her türden ilaçla ilgilendiğini, ürettiği zehirleri ve bu zehirlere karşı panzehirleri yalnızca ölüm cezasına çarptırılmış suçlular üzerinde denediğini söylemesi de kralın gayet akli başında olduğunu ve insanlık yararına tıbbi deneyler yaptığını kanıtlar niteliktedir.

Daphidas ile ilgili anlatılarda ise gramercinin tam olarak ne zaman yaşadığı bilinmemektedir, bunun yanı sıra Pergamon Krallığı'nın başına geçmiş Attalos adlı üç kral bulunmaktadır ve Daphidas'ı öldürten kralın hangi Attalos olduğu bilinmemektedir²⁴. Eskiçağ tarihi üzerine araştırma yapanlar, zihinlerinde tezahür eden zalim ve kana susamış kral imgeleminden dolayı Daphidas'ı öldürten kralın III. Attalos olduğuna dair görüş bildirmişlerdir. Fakat bu cinayeti III. Attalos'a yıkmak için bazı antik yazarların kralın akli dengesinin yerinde olmadığına dair hükümlerinden başka kanıt bulunmamaktadır.

III. Attalos'tan bahseden antik kaynaklar göz önünde bulundurulunca üç ayrı Attalos Philometor Euergetes portresi karşımıza çıkmaktadır. Buna göre yazıtlarda: dindar, hayırsever ve muzaffer bir kral portresi çizilirken; Sicilyalı Diodoros ve Iustinus'un anlatılarında dengesiz ve zalim bir kral; Nikandros,

²⁴ Fontenrose 1960, 83 vdd.

Varro, Columella, Plutarkhos, Plinius ve Galenos gibi antik çağ yazarlarının, tıpçıların ve doğa bilimcilerinin anlatılarında ise kendini insanlık yararına işler yapmaya adanmış bir bilim adamı imajı yaratılmıştır. Sicilyalı Diodoros ve Iustinus'un ifadeleri Roma tarih yazım geleneğinde sıklıkla karşılaştığımız Küçük Asya'daki monarkları kötöleme alışkanlığının tipik bir örneği gibi görünmektedir. Fakat arkasında bir varisi olmayan III. Attalos'un Pergamon Krallığı'nı Roma'ya vasiyet etmesi Roma tarih yazım geleneğinden gelen yazarların ya da onların kaynaklarının Aristonikos'un propagandalarından etkilenmiş olabileceğini düşündürmektedir²⁵. Sonuç olarak III. Attalos ile ilgili yazıtlara taraflı olduğu, Sicilyalı Diodoros ve Iustinus'un anlatılarına da tamamen kralı kötölemek ya da küçümsemek amacıyla yazıldığı gerekçesiyle şüpheyle yaklaşılabilir. Fakat kralın bilimsel çalışmalarının, kendisinden yüzyıllar sonra bile referans olarak gösteriliyor olması, III. Attalos'a dair oluşan insanlık yararına çalışan bilim adamı imgelemine daha güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır.

Kaynakça

Antik Kaynaklar

Cels. *Med.* (= Celsus, *De Medicina*) Kullanılan Metin ve Çeviri: W. G. Spencer, vols. I-II. London-Cambridge, Mass. 1935-1938.

Diod. (= Diodorus Sicilius, *Bibliotheca Historika*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Library of History*. With an English Translation by C. H. Oldfather. London 1957. (The Loeb Classical Library).

Gal. *de antidot. l. princ. genera* (= Claudius Galenos, *de Antidotis Libri*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Claudii Galeni, *Opera Omnia*. Vol: I-XX ed. D. C. G. Kühn. Leipzig 1821-1833.

Gal. *de compos. med. per genera* (= Claudius Galenos, *de Compositione Medicamentorum per Genera*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Claudii Galeni, *Opera Omnia*. Vol: I-XX ed. D. C. G. Kühn. Leipzig 1821-1833.

Iust. (= Marcus Iulianus Iustinus, *M. Iuliani Iustini Epitoma Historiarum Philippicarum Pompei Trogi*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus*. With an English Translation by Y. J. Yardley. Atlanta 1994.

Liv. (= Livius, *Ab Urbe Condita*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *From the Founding of the City*. With an English Translation by A. C. Schlesinger. London 1967. (The Loeb Classical Library).

²⁵ Rigsby 1988, 126.

- Liv. *perioch.* (= Titus Livius, *Ab urbe condita librorum periochae*) Kullamlan Metin ve Çeviri: Livy, *From the Founding of the City*. With an English Translation by A. C. Schlesinger. I-XIV. London, New York 1967. (The Loeb Classical Library).
- Plin. *nat.* (=G. Plinius Secundus, *Naturalis Historia*) Kullamlan Metin ve Çeviri: *Pliny Natural History*. With an English Translation by H. R. Rackham. London 1945. (The Loeb Classical Library).
- Plut. *Dem.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi, Demetrios*) Kullamlan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives*. Trans.: B. Perrin. London 1932. (The Loeb Classical Library).
- Plut. *mor.* (= Plutarkhos, *Moralia*) Kullamlan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Moralia*. With an English Translation by F. C. Babbitt-C. Helmbold. London 1928-1967. (The Loeb Classical Library).
- Polyb. (= Polybios, *Historiai*) Kullamlan Metin ve Çeviri: *The Histories*. Vol. I-VI, With an English Translation by W. R. Paton. London 1992. (The Loeb Classical Library).
- Strab. (= Strabon, *Geographika*) Kullamlan Metin ve Çeviri: *The Geography of Strabo*. With an English Translation by H. L. Jones. London 1961. (The Loeb Classical Library).
- Suda (= Suda-Suidas, *Suidae Lexicon*) Kullamlan Metin ve Çeviri: *Suidae Lexicon*. Ed. A. Adler. Leipzig-Teubner 1928-1971.
- Val. Max. (= Valerius Maximus, *Factorum et Dictorum Memorabilium*) Kullamlan Metin ve Çeviri: Valerius Maximus, *Memorable Doings and Sayings*. With an English Translation by D. R. Shackleton Bailey. Cambridge 2000. (The Loeb Classical Library).

Modern Literatür

- Allen, R. E., *The Attalid Kingdom: A Constitutional History*. New York 1983.
- Fontenrose, J., "Crucified Daphidas". *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*. Vol. 91 1960. 83-99.
- Habicht, C., "The Seleucids and their Rivals". *CAH VIII* eds. A. E. Astin-F.W. Walbank- M. W. Frederiksen-R. M. Ogilvie. Cambridge 2006. 324-388.
- Hansen 1971 E. V. Hansen, *The Attalids of Pergamon*. London 1971.

Magie, D., *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ*. Princeton 1950.

OGIS Orientis Graeci Inscriptiones Selectae. I-II. Ed. W. Dittenberger. Leipzig 1903-1905.

Rigsby, K. J., "Provincia Asia". *Transactions of the American Philological Association*. Vol. 118 1988. 123-153.

Welles, C. B., *Royal Correspondence in the Hellenistic Period*. Yale University Press New Haven. 1934

Wilcken, U., "Attalos (11)". *RE*. Stuttgart 1896.

RESEARCH IN EDUCATION
AND SOCIAL SCIENCES

Badiou'nun Etik Anlayışında 'Öteki Var Mıdır?'

Nurten KİRİŞ YILMAZ¹

¹Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi, Felsefe Bölümü, Öğretim Üyesi,
E-mail:nurtenkiris@sdu.edu.tr

Giriş

Düşün tarihinde özellikle yakın dönem çalışmalarında 'öteki' kavramı üzerine odaklanıldığı görülmektedir. Burada odaklanma kavramı hem olumlu hem olumsuz bir şekilde karşılık bulmaktadır. Emmanuel Levinas (1906-1995) 'öteki' üzerine olumlu manada odaklanırken, Alain Badiou (1937-) 'öteki'yi bu derece olumlamanın sorunlarına vurgu yapmaktadır. Burada kaçınılmayacak olan durum; 'öteki'nin ister bir dert, ister bir derman olarak ele alınsın her daim gündemde olduğudur. Çünkü dünya üzerinde yaşayan her bir insan için 'öteki' süregelen bir mevzudur ve 'öteki'nin varlığını kabul etmek ya da reddetmek üzerine geliştirilen tüm stratejiler onu merkeze çekmeye devam etmektedir. "Badiou'nun Etik Anlayışında 'Öteki Var Mıdır?'" konusunu Badiou'nun dilimize çevrilmiş *Etik, Kötülük Kavrayışı Üzerine Bir Deneme* adlı çalışmasının içinde geçen 'öteki var mıdır?' başlıklı kısımda ele aldığı argümanlarına dayanarak ve *Badiou ve Etik*¹ adlı doktora tezimizin içinde yer alan 'öteki' bölümüne odaklanarak, kavramı daraltılmış haliyle bir kez daha mercek altına almayı hedeflemekteyiz.

Öteki Var mıdır?

Badiou felsefesinde ve etik düşüncesinde 'öteki' kavramı üzerine bir çalışma yapılacaksa Badiou'nun 'öteki' üzerinden yapılan etik anlayışları sorunlu gördüğünü ve bu sorunlu etiğin, düşün tarihinde bu denli yer bulmasının kaynağı olarak Levinas'ın² sorumlu tuttuğunu ön kabul olarak ele almak gerekmektedir. Burada Badiou için bu 'öteki' fikrinin düşün tarihinde yerini ve önemini yadsımak pek mümkün olmadığı için 'öteki var mıdır?' sorusunun yeniden ele alınması ve 'öteki' üzerinden yürütülen her tür etik sorumluluk fikrinin terkedilmesi gerektiğinin altının çizilmelidir.

Badiou *Etik, Kötülük Kavrayışı Üzerine Bir Deneme* adlı eserinde yer alan "öteki var mıdır?" başlıklı kısımda öncelikle ve özellikle Batılı düşüncenin ya da etik savunucularının ısrarla 'öteki'yi ön plana çıkarmak, hatta kutsamak gibi fikirleri yaydığını ifade eder. Burada 'öteki' üzerine öne

¹ Bu çalışma (Kiriş Yılmaz, Nurten. (2014). *Alain Badiou ve Etik*, (Danışman Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN) Basılmamış Doktora Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.) isimli doktora tezinden üretilerek ve geliştirilerek hazırlanmıştır.

²Badiou, Alain, (2006a), *Etik*, (Tuncay Birkan, Çev.), İstanbul: Metis Yayınları, s. 33.

çıkarma söylemlerinin neredeyse tümü ‘benim gibi olan diğerini savunma’ ideolojisi ile hareket etmektedir. Ancak Badiou, “(...) Öteki’nin kendini ‘şahsen’, bedensel tezahürü yoluyla vermesi teması, mimetik tanımayı (bana ‘benzeyen’, benimle *özdeş* Öteki) sınamaz; tam tersine, kendimi etik olarak Öteki’nin zuhur edişinin ‘rehinesi’ olarak görmemi, varlığını bu rehineliğe tabi görmemi sağlayan şeydir”³ diyerek, benim gibi olan, benimle aynı olan diğerini savunma fikrine karşı çıktığı gibi bunun ‘öteki’nin ben olanı belirlediği ve adeta ‘ben’i rehin aldığı anlamına geldiğini de ifade etmiştir. Çünkü ‘ben’in etik eylemleri ‘öteki’ye karşı sorumluluğu ile belirlenmekte ve ‘öteki’ ben karşısında tahakküm eden pozisyona gelmektedir. Badiou bunun en genel anlamda belki sadece bir “hoşgörü” sergilemek olduğunu dile getirmektedir.⁴ Bu hoşgörü durumu da yine zemini bulunmayan bir durum olduğu için sallantıda kalmakta ve samimi olmayan bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Badiou etik sistemi içinde ‘öteki’den hareketle duyulan bu kendini vakfetme ya da en iyi ihtimalle diğerine hoşgörülü olma temellendirmesinin yerine hakikat etiğini ikame eder. Onun savunmakta olduğu bu yeni etik görüşünde, özne hakikatin taşıyıcısıdır ve burada bir öznenin açığa çıkardığı hakikat diğer bir hakikatten daha önemli, üstün, başarılı vs. değildir. Bir hakikat taşıyıcısının diğer hakikat taşıyıcısına göre üstünlüğü söz konusu olamayacağı gibi bunlar arasında hoşgörü ya da tolerans gibi diğerini tahakkümü altına alan, üst bir bakış sergilemeye müsait bir yaklaşıma yer yoktur. Çünkü hakikat dediğimiz şey bir öznde daha az, diğerinde daha fazla olabilen, nitelik ya da nicelik açısından ölçülebilecek bir şey değildir. Özneler olay içinde bir anda beliriveren o ‘an’a tanıklık eder ve sadakat gösterirler ve bu sebeple de ahlaklı ve mutlu olurlar. Badiou bunu şöyle açıklar;

Bir özne tekildir/benzersizdir çünkü bir hakikat içinde onu kuran her zaman bir olaydır. Başka bir ifadeyle, bir özne hem mümkün ussallığın bir yeri hem de olayın hakikat noktası diye adlandırılabilir. Ve nihayet, ancak bir özne için, bir bireyden özne haline gelmeyi kabul eden için mutluluk vardır.⁵

Her bir hakikat bir özne ile ilişkisinde biriciktir, bu biriciklik onun diğer biricik olan hakikatten üstün olduğunu ifade etmez. Her bir hakikat kendi içinde değerli, kendine özgü, bölünemez ve tüm hakikat sürecinin ürünü olarak biriciktir. Örneğin bir aşk hakikati konusunda ‘Leyla ve Mecnun birbirine daha fazla âşık, Romeo ve Juliet daha az âşıktır’ diyemeyeceğimiz gibi, olanın hakikatini birinci öznenin açığa daha fazla, ‘öteki’ olanın ise daha az çıkardığını da söyleyemeyeceğimiz aşıkârdır. Dahası ‘öteki’ ile

³Badiou, 2006a, s. 34.

⁴Badiou, 2006a, s. 34-35.

⁵ Badiou, Alain, (2015), *Gerçek Mutluluğun Metafiziği*, (Murat Erşen Çev.), İstanbul: Monokl Yayınları, s. 41.

ilişkide en çok verilebilecek örnek aşkken Badiou “aşk, Öteki”nin, Başka’nın sunağında Aynı’dan, Kendi’den feragat etmek değildir. (...) Aşk bir öteki deneyimi bile değildir”⁶ diyerek bu hususa da son noktayı koymuştur. Yani Badiou ‘öteki’ üzerine yapılan her tür söylemin en nihayetinde sorunlu bir etik anlayış olduğunu, bu anlayışın sorunlu bir sosyal, siyasal hatta ekonomik dayanağı olduğunu iddia etmekte ve bunun için verilen örnekleri eleştirmektedir. Buna göre burada yapılan kabaca bir sosyoloji olabilir ya da dinsel, ırksal, kültürel ayrımların önemsizliğini vurgulamak ve dünya içinde her bir insanın yerinin olduğunu ifade etmek olabilir. Badiou, ister hoşgörü ister çok kültürcülük denilsin günümüz ‘öteki’ etiğinin neredeyse sadece kültürel, ırksal ve dinsel farklılıklar etrafında savunulduğunu ifade etmektedir. Hatta bu anlayışa göre dini, siyasi, ekonomik ya da ırksal olarak farklı olan ‘öteki’ ortak bir paydada buluşabileceğim ve benimle ortak payda da olmaya gönüllü hatta belki yasalarca bağlanmış olan ‘öteki’dir. Badiou bu konuda “şüphelerimiz ilk olarak kendilerini etik ve “farklılık hakkı”-nın müridi ilan edenlerin *canlı bir biçimde ayakta tutulan farklılıktan açıkça dehşete kapıldıklarını* gördüğümüz zaman uyandı”⁷ ironik cümlesiyle durum tespiti yapar. Yani o, ‘öteki’ çığırkanlığı yapan görüşlerin aslında sınırsız hoşgörüyü sahip olmadığını ve bu ‘öteki’nin belirlenmiş öteki olduğunu ifade etmektedir. Burada ‘öteki’ üzerinden yapılan her tür dini, siyasi, ekonomik ve etik yaklaşımlar bütün farklı olanların bir arada yaşaması, birbirine zarar vermemesi ve dışlamanın reddedilmesi teması noktasında buluşurlar. Badiou’ya göre “günümüz etiğinin nesnel (ya da tarihsel) temeli olan kültürcülük, aslında bir turistin töre, adet ve inançlar çeşitliliği karşısında, (...) kapıldığı büyülenmeden farksızdır”⁸ ve bu nedenle “(...) bu farklılıkların düşünceyi ilgilendirmediğini görmemiz gerekir.”⁹ Badiou, “her modern kolektif düzenlenişte, farklı yeme ve konuşma tarzları olan, başlarına farklı şeyler takan, farklı dinlere inanan, cinsellikle karmaşık ve farklı ilişkileri olan, otoriteyi ya da düzensizliği tercih eden, her yerden gelen birçok insan vardır; dünya zaten böyle bir yerdir” der.¹⁰ Erdem Badiou’nun vermiş olduğu “bir Çinli köylüyle Norveçli genç bir işadamı arasında, benimle kendim de dâhil başka herhangi biri arasındaki kadar çok fark vardır. Ama o kadar fark (vardır), ne daha fazla, ne daha az(dır)”¹¹ örneğini ele alarak yaptığı

⁶ Badiou, Alain, (2006b), *Sonsuz Düşünce*, (Işık Ergüden, Tuncay Birkan Çev.), İstanbul: Metis Yayınları, s. 124.

⁷ Badiou, 2006a, s. 38.

⁸ Badiou, 2006a, s. 40.

⁹ Badiou, 2006a, s. 39-40.

¹⁰ Badiou, 2006a, s. 40.

¹¹ Erdem, Derya, (2004), “Kitap Eleştirileri: Etik Kötülük Kavrayışı Üzerine Bir Deneme, Alain Badiou”. *Kültür ve İletişim Dergisi* içinde (s. 150-157), Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, Yıl: 2004, Sayı: 7(2). Yaz. Erişim Tarihi: 04 09.2020. https://www.academia.edu/7955745/Etik_kotuluk_kavrayisi_uzerine_bir_deneme. s. 153. Ayrıca bkz. Badiou, 2006a, s. 39.

değerlendirmede Badiou'nun özellikle vurguladığı “ötekini tanımak kavramı hiçbir somut durumu aydınlatmaz”¹² fikrini ifade eder. Denilebilir ki Badiou için ‘öteki’ üzerine yapılan söylemler bir “çokkültürcülük” ya da “hoşgörü”den öteye gitmemektedir ve zaten bu da başlı başına bir sorundur. O bu husustaki eleştirisini şöyle ele alır;

Sağduyuya dayalı bu söylemin ne gücü vardır ne de hakikati. ‘Hoşgörü’ ile ‘fanatizm’ arasında, ‘farklılık etiği’ ile ‘ırkçılık’ arasında, ‘öteki’ni tanımak’ ile ‘özdeşlikçi/kimlikçi’ saplantı arasında olduğunu ilan ettiği rekabette peşinen yenilmiş durumdadır. Felsefenin onuru adına, her şeyden önce, ‘öteki kültürler’ karşısındaki günümüz yüce gönüllülüğünün amentüsü olan bir ‘farklılık hakkı’ ideolojisinin, Levinas’ın asıl kavrayışından son derece uzak olduğunu kabul etmek gerekir.¹³

Badiou düşüncesinde ‘öteki’ anlayışına bakıldığında Levinas’ın ortaya koyduğu bu özel ‘öteki’ kavrayışı, bozulmuş olan etik kavrayışlar önündeki temel sebeplerden biri gibi görünmektedir. Türk’ün alıntılıyarak yorumladığına göre Badiou için durum şöyle ele alınabilir,

(...) Badiou için öteki’ne saygı temelinde şekillenen ‘kültürel göreci’ etik, hem insanın olumsal bir biçimde sahip olduğu kültürel kimlikleri değer statüsüne yükseltir hem de yine, insanı verili olana indirgeyerek yeni bir varoluşu düşünme kapasitesini yok sayar. Pratikte ise, kültürel farklara saygı adı altında ‘iyi ötekiler’ varsayımı işlemektedir: Farklılığına saygı duyulan öteki, örneğin piyasa ekonomisini, parlementer rejimi, insan haklarını kabul etmiş olduğu süreç, dolayısıyla aslında farklarından arındığı ölçüde kabul görmektedir. İşte güncel siyaseti ve dilini şekillendiren, ‘öteki’ temalı bu tür yaklaşımların kökeni, Badiou’ya göre Levinas’ın ‘etik radikalizmi’dir.¹⁴

Badiou Levinas’ın bu yeni ve kutsanmış ‘öteki’ anlayışının etik alan içinde bir sorun teşkil etmesinin sebebi olarak, Levinas’ın ‘öteki’ görüşünün uyuşmadığı ya da zemin bulamadığı Antik Yunan metafizik düşüncesini göstermektedir. Onun için Levinas’ın ‘öteki’yi ortaya çıkarma mücadelesinin önündeki en temel engel, Antik Yunan’ın metafizik düşüncesidir. Badiou Antik Yunan metafizik düşüncesinin engel olmasının sebebini ise; bu anlayışın en temelde özdeş olana, *aynı* olana vurgu yapması ve farklılıklara imkân tanımaması olarak ifade eder. O bu durumu bir çeşit baskı ya da zorlama olarak, “*Aynı’nın despotizmi*” şeklinde ele alır.¹⁵ Burada Antik Yunan metafiziğinde *Aynı*nın despotça savunulmasıyla kastedilenin başka

¹² Erdem, 2004, s. 153.

¹³ Badiou, 2006a, s. 35.

¹⁴ Türk, Duygu, (2013), *Öteki, Düşman, Olay, Levinas, Schmitt ve Badiou’da Etik ve Siyaset*, İstanbul, s. 229.

¹⁵ Badiou, 2006a, s. 33.

fikirilere izin vermeyeceğini dile getirmek olduğu da açıktır. Bir sistem içinde “*Aynı’nın despotizmi*” mevcutsa; ayrı, başka, farklı ya da ‘öteki’ olan için bir yer bulunmayacaktır. Çünkü “*Aynı’nın despotizmi*”ni gönüllü olarak kabul edenler onu mantıksal olarak özdeşlik ilkesi ile temellendirir ve eleştirmezler. Badiou bu nedenle farklılık ya da ‘öteki’ üzerinden bir etik yapmaya kalkışanların (Levinas örneği gibi) ilkin Yunan kökenden kopmak zorunda olduğunu ortaya koyar. O, “bu nedenle düşünceyi farklı bir kökene, Yunan olmayan bir kökene yönlendirmemiz gerekir; söz konusu köken kimliğin inşasını ontolojik açıdan önceleyen ‘öteki’ye radikal, asli bir açıklık tavrını önerir. Levinas bu yönlendirmenin temelini Yahudi geleneğinde bulur.”¹⁶ diyerek, Levinas’ın kendisine yeni bir yörünge bulmak zorunda olduğu için ‘öteki’nin dayanak noktasını kadim felsefeye değil, Yahudi geleneğe bağladığını ifade eder. Burada Levinas ‘önce aynı, ben ya da özdeş olan’ vardı düşüncesinden kurtulmak adına tüm bunları öncelemeyen Yahudi geleneğine başvurmuştur.

Bu yeni gelenekte önce ‘aynı’yı, sonra ‘aynı’ karşısında yer alan ‘aynı olmayan’ı ele alan bir ‘öteki’ anlayışı ile karşılaşılır. Burada ‘öteki’ özgündür ve ‘aynı’dan bağımsızdır ve bu ikisi arasındaki etik ilişki ikisinin karşılaşmasıyla başlar. Critchley, Levinas anlayışında etik ilişkinin başladığı anı, “başkasının yüzü tarafından sorgulanma deneyimini yaşadığım an başlar (...)”¹⁷ şeklinde aktarır. Burada ‘öteki’, ‘aynı’nın karşısında yer alan, dolayısıyla on(unl)a bağlı olan bir şey değildir. Önce ‘aynı’ da vardır, önce ‘öteki’ de vardır. Burada bir sıralama, öncelik sonralık ilişkisi yoktur. Varsa bile bu öncelik, ‘aynı’ olana ya da ‘ben’e verilmemiştir olsa olsa ‘sen/öteki’ olana verilmiştir. Badiou bunu şöyle aktarır; “Levinas’ın başvurduğu anlamda Yahudi etiğine göre ise, her şey, öteki’ye açıklığın düşünömsel özneyi silsilesiz bırakan dolaysızlığı içinde temellenir. ‘Sen’ her zaman ‘ben’e baskın çıkar.”¹⁸

Badiou için bu ‘öteki’ yaklaşımının etik sorun teşkil etmesinin nedeni bu noktadır. Güngör’ün, “(...) Levinas’ın öteki etiğinin çıkmazı, pratiğe dönüştürülmesinin zorluğunun ötesinde, benin benliğini ezerek, onu kurban pozisyonuna sokarak etik bir özne inşasına yönelmesidir”¹⁹ şeklinde yaptığı yorumlama bu hususu anlamakta önemlidir. Çünkü bu durum eşitliği ortadan kaldırarak bu kez de ‘öteki’ olanı önceler ve bu önceliği zorbaca savunur.

Badiou işte tam olarak bu noktaya, ‘öteki’yi önceleyen bu bakış açısına karşı çıkmaktadır, bu anlayışın düşünce alanı içinde bir temeli yoktur ve günümüzde hem ekonomik, hem sosyal ve hem de etik anlamda ön plana

¹⁶ Badiou, 2006a, s. 33-34.

¹⁷ Critchley, Simon, (2009), *Sonsuz Talep (Bağlanma Etiği ve Direniş Siyaseti)*, (Tuncay Birkan Çev.), İstanbul: Metis Yayınları, s. 66.

¹⁸ Badiou, 2006a, s. 34.

¹⁹ Güngör, Feyza Şule, (2018), “Levinas’ın Öteki Etiğini Badiou’nun Hakikat Etiği Perspektifinden Yeniden Düşünmek”, *Mediterranean Journal of Humanities*, mjh.akdeniz.edu.tr VIII/2 (2018) 365-377, s. 369.

çıkarılmış olan ‘öteki’nin, ‘farklılık’ların kutsanması anlayışı zorbadır. Çünkü farklılıkları ön plana çıkaran düşünsel arena ısrarla bu fikrin altını dolduramamakta ve farklılıklara adanılmasının gerekçesini açıklayamamaktadır. Badiou bu durumu açıkça şöyle sorulaştırır: “Öteki’ye adanmışlığımın (*dé-vouement*) önceliği nereden gelir?”²⁰ Güngör çalışmasında Badiou’nun görüşlerinden hareketle şu yorumlamada bulunmuştur; “Ben’in benliğini ezerek kendini ötekine sunması ve ontolojiyi aşarak varlığını aradan çıkarmasının gündelik deneyimlerdeki karşılığı çokça tartışılmış ve Levinas’a bunun ütopya olup olmadığı sık sık sorulmuştur. “(...) Kendimden çok ötekine yükümlü olduğum ve ödendikçe artan bir borcun altına girdiğim bir varoluş tarzının hareket ettirici gücü ne olabilir? Ya da, ‘öteki’ye adanmışlığımın önceliği nereden gelir?”²¹ Badiou, Levinas’ın bu soruya verdiği cevaplarla özellikle bir fenomenolojik analizler (yüz, okşama, sevgi gibi) tek başlarına ‘öteki’ye adanmışlığın nedenini ortaya koyamazlar²² der. Üstelik Badiou açısından günümüzde ‘öteki’ kutsallığı ya da ‘öteki’ye adanmışlık olarak gösterilen tüm bu düşünceler samimiyet ve gerçeklikten uzaktır. Çünkü ‘öteki’ denilen şey kutsal ama sınırları çizilmiş ve fayda görebileceğim kutsaldır. Burada bütün ‘öteki’lere değil, ‘bazı’ ‘öteki’lere adanış söz konusudur. Bu ‘öteki’lerin ‘bazı’sı ise ancak ‘iyi’ bir ‘öteki’ ise dikkate değer ve makuldür. Badiou için asıl samimiysizlik burada başlamaktadır çünkü etiğin en önemli kavramı olan ‘iyi’ burada sadece mutabakatla belirlenmiş ve belli bir kesimin kabul ettiği (Batılı) ‘iyi’dir. Bu ‘iyi’ ancak şöyle tanımlanabilir; kendisinden rahatsızlık duymadığım ve kar-zarar oranı yaptığımda maksimum fayda minimum zarar göreceğim ‘öteki’ ‘iyi’dir ve bu ‘iyi’ de zaten “bizimle aynı” olandır.²³

Badiou açıkça yalnızca farklılıklara saygıyı içeren bu etik ve Batılı düşünceyi eleştirerek şöyle ele alır; “sorun ‘farklılıklara saygı’nın ve insan hakları etiğinin bir *kimliği/aynılığı* tanımıyor gibi görünmesindedir! Sonuç olarak, farklılıklara saygı sadece bu kimlikle (ki bu da (...) zengin bir ‘Batı’ kimliğinden başka bir şey değildir) makul ölçüde tutarlı olan farklılıklar için geçerlidir.”²⁴ Buna benzer şekilde Levinas ile yapılan bir söyleşide şu soru sorulur;

‘(...) Emmanuel Levinas siz ‘başkası’nın filozofusunuz. Başkasıyla karşılaşmanın esas yeri tarih değil midir, siyaset değil midir, ve her şeyin ötesinde İsraililer için Filistinliler ‘başkası’ değil midir?’ Levinas sorunun son kısmını şöyle yanıtlar: ‘Başkası tanımım tamamen farklıdır. Komşunuz başka bir komşuya saldırıyor veya haksızca davranıyorsa ne yapabilirsiniz ki?..

²⁰ Badiou, 2006a, s. 35.

²¹ Güngör, 2018, s. 369.

²² Badiou, 2006a, s. 35.

²³ Badiou, 2006a, s. 38.

²⁴ Badiou, 2006a, s. 38.

başkalıkta bir düşmanlık bulunabilir ya da en azından kim doğru kim yanlış, kim haksız kim haklı sorularının cevabını bulma sorunuyla yüzleşiriz.²⁵

Burada anlaşılan odur ki Levinas bu sorudan adeta rahatsızlık duymuş ve aslında yaşamı sırasında İsrail’de hiç yaşamamasından dolayı hem bölgenin dinamiklerine göre düşünememekte hem de kendini buraya ait hissetmemektedir. Ancak yine de bu söyleşideki cümleler bile ‘öteki’ dediğimizin bize tehdit oluşturmayacak olan olduğu görülmektedir. Bu durumda da metnimizin ilk kısımlarında Badiou’nun ironi şeklinde ele aldığı ‘biz aradaki samimiyetsizlikleri gördükçe olayı anladık’ düşüncesi burada tekrar dikkatimizi çekmektedir. Anlaşılmaktadır ki ‘öteki’ filozofu olarak geçen Levinas’ta da batılı ‘öteki’ fikrinde de hatta Levinas’ın çıkış yolu olarak ele aldığı kutsal kitapta da benim gibi olan, zararsız makul ‘öteki’ ele alınmaktadır. Badiou için de farklılıklar ancak kabul görmüş, “makul” farklılıklar olursa sorun yoktur. Badiou bunu “neoliberal iktidar yapılarıyla” ortaklık olarak görür.²⁶ O bu ‘öteki’/farklılık etiği fikrine bu nedenle uzak ve âdeta karşıdır. Ona göre bu yaklaşım sorunlu bir insan hakları etiğidir.

Badiou’nun yorum ve kanaatler normu haline geldiğini düşündüğü öteki etiğine ilk eleştirisi, etiğin toplumsallaşmış yönüne hasredilmesi ve bir arada yaşama şartlarımızı düzenlemeyi hedefleyen insan hakları etiğine dönüştürülmesidir. Etiğin insanın yanı başındaki ile ilişkisinden başladığını savunan insan hakları etiği, iletişimden tekniğe, tıbbi-etikten biyo-etığe kadar geniş konu yelpazesi sayesinde tarihsel ve toplumsal düzlemde yoğun bir ilgi yakalamıştır. Bu anlaşılır ilginin handikapı ise etiğin somut insan ilişkilerine indirgenerek felsefi olarak temelsizleştirilmesidir.²⁷

Badiou tüm bu görüşlerinin nihayetinde şu öneriyi getirir, “(...) ötekini tanımaya dayalı her türlü etik hüküm kesinlikle terk edilmelidir. Çünkü gerçek sorun -ki son derece güç bir sorundur- *Aynı’yı tanıma* sorunudur.”²⁸ Erdem ise Badiou’nun bu cümlesini şu şekilde yorumlamıştır:

Yazar, insan-hayvanın, verili bir tekil hakikate katılarak, bu dört öznel tipinden birine dahil olduğunu, etik diye bir şeyden bahsedilecekse, -ki bunun dışında genel etik diye bir şey yoktur/ ya da etik nihilisttir-bu öznel tipleri içinde gelişen bir şey’in etiği, bir tekil’in etiğinden bahsetmenin mümkün olacağını belirtiyor.²⁹

Buradan anlaşıldığı üzere Badiou etik anlayışlarında merkezde olan ‘öteki’ yaklaşımına karşı çıkmaktadır. Bununla ilgili yukarıda adı geçmiş

²⁵ Lévinas, Emmanuel, (2003). *Sonsuza Tanıklık: Seçme Yazılar* (Zeynep Direk/Erdem Gökyaran, Haz.). İlgili kısım Zeynep Direk- *Sunuş* içinde, İstanbul: Metis Yayınları, 37.

²⁶ Badiou, 2006a, s. 9.

²⁷ Güngör, 2018, s. 370.

²⁸ Badiou, 2006a, s. 39.

²⁹ Erdem, 2004, s. 153.

olan kitabında yer alan ve tezimizde kullanmış olduğumuz aksiyomları ise şöyledir:

Tanrı yoktur. Bu aynı zamanda şu demektir: Bir yoktur. Çoklu ‘birsiz’lik -her çoklu varlık da bir çokluklar çokluğundan başka bir şey değildir- varlığın yasasıdır. Tek durma noktası boşluktur. Sonsuz, (...) bir aşkınlık yüklemi değil, her durumun sıradan gerçekliğidir. Çünkü sonsuz, (...) aslında sadece çoklu- varlığın (*être-multiple*) en genel formudur. Aslında, her durum, her biri kendi içinde birer çokluk olan sonsuz sayıda unsurdan/elemandan oluşan bir çokluktur. Bir duruma (sonsuz bir çokluğa) ait olmaları açısından ele alındığında, *Homo sapiens* türüne dair olan hayvanlar sıradan çokluklardır.³⁰

Elbette ki burada sorulacak soru ‘öteki’ni, farklılıkları ve bunları etik açısından tanıma meselesini nasıl ele alacağımıza, nasıl temellendireceğimize ilişkin sorudur. Badiou “sonsuz başkalık zaten *olan* şeydir. Her türlü deneyim, sonsuz farklılıkların sonsuz açılımıdır. Görünüşte düşünümsel olan kendilik deneyimim bile, hiçbir şekilde bir birlik sezgisi değil, bir farklılaşmalar labirentidir” der.³¹ Bununla Badiou’nun bir tiranlığı felsefi bağlamda desteklediğini düşünmek yanlış olacaktır. Badiou’nun derdi, ‘öteki’liğe gösterilen ilgiyi sahici bulmaması ve bu ilginin kaba bir sosyolojiye dayandığını düşünmesidir. Bu nedenle o, ‘öteki’ etliğini bir tür kültür kuramcılığı olarak niteler ve ‘öteki’ karşısında takınılan tavrı bir etik sistem inşa etmek konusunda yetersiz görür. Kocaman’ın bu hususta Badiou’dan alıntılar yaparak yaptığı yorumlama önemlidir;

Oysa günümüzün etik anlayışı, barbarca olanın ne olduğunu ortaya koyarak, kötüyü ortadan kaldırmaya çalışan ve bunu da siyasi yargı vasıtasıyla yükümlülük haline getiren bir araç konumunda olup, önsel bir kötülük anlayışı ve mutabakatıyla soyut, pasif, dokunaklı bir yapıya sahip olduğu varsayılan, önceden verili genel bir insan öznesi koyutlamaktadır. İşte Badiou, bu anlayışın varsaydığı genel anlamda özne varsayımının karşısına tekil hakikatlerin öznesini çıkartmakta ve bu öznenin iyiden önce adlandırılmış bir kötünden korunmaya değil, bir olaya ardışık hakikat ve sadakât düşüncesine ihtiyacı olduğunu belirtmektedir.³²

Buradan da anlaşılacağı üzere Badiou için farklılıklar zaten olan şeylerdir, bu nedenle de önemli değişimlerdir. O bu nedenle, “felsefi açıdan, öteki/başka önemli değilse bunun nedeni güçlüğün Aynı’nın tarafından gelmesidir.

³⁰ Badiou, 2006a: 39.

³¹ Badiou, 2006a, s. 39.

³² Kocaman, Ayşe Çiğdem, (2018), “Alain Badiou’da Etik ve Siyaset İlişkisi”, *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), cilt/volume: 6, sayı/number: 2, yıl/year: 2018,Güz/ Fall, s. 114.

Esasında Aynı, olan (...) değil, *olacak olan*'dır"³³ diyerek kendi etik görüşünün zeminini 'aynı' olana dayandırır. Badiou bu konuda daha da keskinleşerek hakikat etiği ilkesini yeniden gündeme taşır. O, "Aynı'nın ancak başka bir şeyle birlikte ortaya çıktığını söylemiş ve bu şeye bir ad vermişim: *Hakikat. Farklıklara karşı kayıtsız olan tek şey, bir hakikattir.*" der.³⁴ Badiou, "(...) Bir hakikat *herkes için aynıdır*"³⁵ diyerek ontolojisinden hareketle oluşturduğu etik görüşüyle, farklılıkları kutsayan ve bu yaklaşımı etiğin merkezine taşıyan yaklaşımlara karşı bir cevap vermiş olur.

Sonuç

Badiou için 'öteki'nin kutsanması benin varlığını yok eder ve ben üzerinde bir tahakküm, zorlama oluşur. Bu nedenle Badiou için 'öteki'ni tanımak ve kabul etmek üzerine kurulmuş her türlü etik hüküm reddedilmelidir. O, Levinas'a yöneltilen 'öteki'yle ilgili etik eleştirileri kabul eder çünkü Levinas 'öteki'ni önceleyerek 'aynı' olan üzerinde despotça bir tahakküm oluşmasına sebep olmuştur. Bunun ana sebebi olarak Badiou, 'öteki' hangi 'öteki'dir sorusuna verilen cevaplardan yola çıkar ve benim gibi olan, bana zarar vermeyen, benimle aynı konumda ya da daha üstün durumda olan 'öteki' anlayışıyla karşılaştığı için, bu tür bir etik hükmün çok kültürcülük, hoşgörü bağlamlarında ele alındığını ancak bunun geneli kapsamayan sadece münferit durumlar için geçerli olabilecek bir etik yaklaşım olduğunu söyler. Üstelik tehdit oluşturan 'öteki'ye hiç yer verilmemesini kaba bir sosyoloji yapmaktan da öte bir tür siyasal propaganda aracı olarak görür. Çünkü ona göre, bu 'öteki' fikri ya da bu anlayış üzerinden geliştirilen etik yaklaşımlar, muzdarip ya da kötü koşullarda olan 'öteki'ler ya da tehdit oluşturan aşırı ya da uç 'öteki'leri kapsamamakta olduğu için samimiyetsiz bir yaklaşım olarak kalır. Bu nedenle Badiou'ya göre etik, postmodern kültürden ve onun önerdiği 'öteki'ne saygı retoriğinden uzaklaştırılmalıdır.

Badiou 'öteki' savunucularının etik anlayışı kutsal bir 'öteki' üzerinde savunmaları yaklaşımları karşılığında 'öteki'ye adanmış olmamanın kökeni nerede yatar' sorusunu sorar ve bu adanışın bir temeli, zemini olmadığını söyler. Bu sebeple Badiou, temel sorunun 'öteki'yle kurulan temelsiz kutsallık idesinden daha farklı bir yerde olduğunu, asıl sorunun 'aynı'yı bulma sorunu olduğunu ifade eder. Onun etik hüküm olarak belirlediği hakikat(ler) etiği 'öteki' üzerine değil, aynı olan üzerine odaklanır ve buradan hareketle bir çözüm önerisi sunar. Badiou'nun çözüm önerisi en yalın haliyle hakikatin herkes için aynı olması fikrinden hareketle ortaya konur ve temellendirdiği nokta hakikat sürecinin ontolojik boyutudur.

³³ Badiou, 2006a, s. 40.

³⁴ Badiou, 2006a, s. 40-41.

³⁵ Badiou, 2006a, s. 41.

Kaynaklar

Badiou, Alain. (2006a), *Etik*, (Tuncay Birkan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Badiou, Alain, (2006b), *Sonsuz Düşünce*, (Işık Ergüden, Tuncay Birkan, Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.

Badiou, Alain (2015). *Gerçek Mutluluğun Metafiziği*. (Murat Erşen, Çev.). İstanbul: Monokl Yayınları.

Critchley, Simon, (2009), *Sonsuz Talep (Bağlanma Etiği ve Direniş Siyaseti)*, (Tuncay Birkan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Erdem, Derya (2004). “Kitap Eleştirileri: Etik Kötülük Kavrayışı Üzerine Bir Deneme, Alain Badiou”. *Kültür ve İletişim Dergisi* içinde (s. 150-157). Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları. Yıl: 2004. Sayı: 7(2) Yaz. Erişim Tarihi: 04 09.2020. https://www.academia.edu/7955745/Etik_kötülük_kavrayışı_üzerine_bir_deneme.

Güngör, Feyza Şule, (2018), “Levinas’ın Öteki Etiğini Badiou’nun Hakikat Etiği Perspektifinden Yeniden Düşünmek”, *Mediterranean Journal of Humanities*, mjh.akdeniz.edu.tr VIII/2 (2018) 365-377.

Kocaman, Ayşe Çiğdem, (2018), “Alain Badiou’da Etik ve Siyaset İlişkisi”, *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), cilt/volume: 6, sayı/number: 2, yıl/year: 2018,Güz/ Fall.

Lévinas, Emmanuel, (2003), *Sonsuza Tanıklık: Seçme Yazılar* (Zeynep Direk/Erdem Gökyaran, Haz.), İstanbul: Metis Yayınları.

Türk, Duygu. (2013). *Öteki, Düşman, Olay* (Levinas, Schmitt ve Badiou’da Etik ve Siyaset). İstanbul: Metis Yayınları.

RESEARCH IN EDUCATION
AND SOCIAL SCIENCES

Okulda Stratejik Planlama

Prof. Dr. Ali Rıza ERDEM¹

¹Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, E-mail:arerdem@adu.edu.tr

Giriş

“Okulun özellikleri ve önemi okulu stratejik bir kurum haline getirmekte midir?”

Ali Rıza Erdem

Toplumsal her alanında meydana gelen hızlı değişimler beraberinde örgütleri amaçlarını, yapısını, işleyişini, yöntemlerini sürekli sorgulamaya ve yenilemeye zorlamaktadır. Bu süreçte en önemli sorumluluk yenilikçi bir anlayışa ve bakış açısına sahip olması gereken örgüt yönetimine düşmektedir. Örgüt yönetiminin hızlı değişimler karşısında, örgütün hem değişimlere uyum sağlayabilmesi hem de yenilenerek daha da güçlenebilmesi adına nelerin yapılabileceği veya yapılması gerektiği konusunda yenilikçi bir anlayış ve arayış içerisinde olması gerekmektedir. Bu arayışta stratejik düşünmeyi ve hareket etmeyi esas alan stratejik planlama örgüt yöneticilerine ve çalışanlarına yeni anlayış ve bakış açıları kazandırabilecektir.

Stratejik planlama

Stratejik planlama stratejik yönetimin bir parçasıdır. Ülgen ve Mirze'ye (2004: 36) göre stratejik planlama, stratejik yönetimin bir ögesidir ve stratejik yönetimden ayrı düşünülemez. Stratejik yönetim 20. yüzyılın ikinci yarısında kullanılmaya başlanmıştır. Bowman ve Asch'a (1992) göre stratejik yönetim *“stratejik kararları oluşturma ve yerleştirme süreci”*dir (Akt. Ereş, 2004; Kocatepe, 2010). Çelik'e (1994: 29) göre stratejik yönetim *“belirsiz koşullar altında etkili kararlar verebilme yollarını gösterme, nitelik ve nicelik olarak bilgiyi organize etme girişimi”*dir. Stratejik planlama stratejik yönetimden önce ortaya çıkmış ve uygulanmaya başlamıştır. Stratejik planlama II. Dünya savaşı yıllarında ortaya çıkmış ve önce askeri örgütlerde, daha sonra da sanayi örgütlerinde kullanılmaya başlanmıştır. Yaygın olarak eğitim kurumlarından yükseköğretim örgütlerinde kullanımı 1970'lerde, diğer okul düzeylerinde ise 1980'lerde olmuştur (Işık & Aypay, 2004; Akbaba & Yıldızbaşı, 2016).

Stratejik planlama örgütün uzun dönemli geleceğini şekillendirmede, arzu ettiği duruma ulaşmasında bilinçli ve sistematik hareket etmeyi öngörmektedir. Stratejik planlamayla ilgili çeşitli tanımlamalar bulunmaktadır. Goodstein vd.'ne (1994: 243) göre stratejik planlama *“bir*

kurumun gelecekte kendini nasıl görmek istediğini zihninde canlandırdıktan sonra buna ulaşmak için gerekli olan işlem ve uygulamaları geliştirerek bunlara yön verme işlemi”dır. Bryson’a (1995: 5) göre stratejik planlama stratejik planlama “*temel kararları ve örgütün ne olduğunu, ne yaptığını ve niçin yaptığını tanımlayan ve gösteren disiplinli çabalar*”dır. Çoban’a (1997: 101) göre stratejik planlama “*örgütün geleceğine ve yapısal değişikliklerine yönelik, misyonunun ve topyekûn hedeflerini belirleyip, bulunduğu çevrede ve faaliyet ortamındaki durumunu dikkate alarak, kurum için uygulanabilir olan alternatifler arasından birini seçerek uygulamaya koymak üzere yapılan plan*”dır. Bircan’a (2002: 14) stratejik planlama “*bir yönetim planlaması modeli, yaygın olarak kullanılan bir karar verme aracı ve giderek artan hızlı değişim ve gelişmelere uyum sağlamak için, her türlü yatırım yapma ve geleceği tanımlama*”dır. Stratejik planlamayla ilgili tanımlarda stratejik düşünme ve hareket etme vurgulanmaktadır. Stratejik planlamanın amacı, gelecekteki risklerin ve belirsizliklerin ortadan kalkması değildir. Geleceğin şekillendirilmesi için yarın ne yapılması gerektiğini belirlemek de değildir. Aksine yarına sahip olabilmek için bugün ne yapılması gerektiğine karar vermektir. Ambler’e (1999) göre stratejik planlamanın en önemli yönü, uzun dönemli kararları kapsamasıdır. Bu kararlar genelde, tam belirli olmayan ve kontrol edilemeyen gelecekle ilgilidir (Akt. Altinkurt & Bali, 2009). Stratejik planlamayla ilgili göz önünde bulundurulması gereken en önemli hususlardan biri “*sihirli bir formül olmadığı*”dır. Bryson’a (1995:9) göre *stratejik planlama her derde deva değildir*. Diğer yandan stratejik planlama tek tip ve statik olmayıp, her bir kurumun özelliğine göre farklı ve gelişmelere göre farklılaşan dinamik bir süreçtir.

Stratejik planlama örgütün gelişmesi için örgüte mahsus etkili stratejilerin geliştirilmesine ve kökleşmesine yardım etmektedir. Hargreaves & Hopkins’e (1991: 2) göre stratejik planlama çalışanların yönetime katılmasına fırsat vermekte, zaman ve maddi kaynakların israfını önlemekte, daha nitelikli ürün ve hizmet üretilmesini sağlayarak kurumu ön plana çıkarmaktadır. Aksu’ya (2002: 34) göre stratejik planlama stratejik düşünce ve eylemi geliştirmekte, gelişmiş karar vermeyi sağlamakta, temel örgütsel sorunları açığa çıkarmaya ve ele almaya yüreklendirmekte ve örgütteki insanların stratejik planlamadan doğrudan yararlanmasını sağlamaktadır.

Okulda Stratejik Planlama

Son yıllarda, stratejik planlamanın eğitime uygulanması çabaları geleneksel planlamaya alternatif olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Diğer kamu kuruluşlarıyla birlikte 24/12/2003 tarih ve 25326 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nun kabulüyle kamusal bir alan olan eğitim sistemi ve kurumlarında da stratejik planlama uygulamasının yasal altyapısı oluşturulmuştur. “Kamu Mali

Yönetimi ve Kontrol Kanunu”yla eğitim sisteminin amaçlarının en üst gerçekleştirilebilmesi için stratejik düşünmeyi ve hareket etmeyi esas alan stratejik planlamanın işe koşulması esas alınmıştır. Yeni neslin eğitimi ve toplumun ihtiyaç duyduğu insangücünün yetiştirilmesini üstlenen eğitimde stratejik planlamanın uygulanması, eğitimin kendine özgü özellikleri gözönüne alınarak yapılmaktadır. Eğitimde stratejik planlamanın uygulanması beraberinde anlayış değişikliğini de getirmiş ve eğitimle ilgili kararların tüm paydaşların aktif katılımıyla ve üzerinde uzlaşma sağlanarak alınması benimsenmiştir. Sibley’e (1986) göre eğitimde stratejik planlama toplum kesimlerinin konsensüsünü ön plana çıkarmaktadır (Akt. Işık & Aypay, 2004). Eğitimde stratejik planlama, değişikliklere karşı duyarlı olmayı ve zamanında, etkili cevap verebilmeyi gerektirdiğinden dinamik bir süreçtir (Kabadayı, 1999; Işık & Aypay, 2004; Erdem, 2020).

Eğitimde stratejik planlama makro (ülke) ve mikro (okul) düzeyde yapılmaktadır. Eğitimde stratejik planlama makro düzeyde Milli Eğitim Bakanlığı, mikro düzeyde ise her bir kademedeki okullar tarafından oluşturulan “*stratejik planlama komitesi*” tarafından yapılmaktadır. Eğitimde makro (ülke) ve mikro (okul) düzeyde yapılan stratejik planlama sürecinde önemli bir yere sahip olan “*stratejik planlama komitesi*”nin plandan etkilenecek tüm paydaşları temsil etmesi gerekmektedir.

Stratejik bir kurum olarak okul

Okul, eğitim hizmetinin yüz-yüze verildiği bir eğitim kurumu olarak eğitim sisteminin en stratejik öğelerinden biridir. Okul, eğitim sisteminin stratejik bir öğesi olarak genel ve özel amaçların gerektirdiği bilgi, beceri ve davranışları öğrenciye kazandırmak için milli eğitimin temel ve eğitim biliminin ilkeleri doğrultusunda yüz-yüze eğitimi vermektedir. Okulda verilen formal eğitim öğretmenler tarafından informal bir öğrenme ortamı oluşturularak daha etkili hale getirilmeye çalışılmaktadır. Okulda verilen eğitim, sürekli değişen ve gelişen eğitim bilimi bulgularına göre de yenilenmektedir. Bunların yansısı okul başta öğrenci olmak üzere okula çocuğunu gönderen öğrenci velisi ve toplumdaki bireylerin beklentilerini de karşılamaya çalışmaktadır. Okul, beklentileri yasal mevzuat ve eğitim biliminin gereklerini gözönüne alarak karşılamak için çaba göstermektedir. Okulun, üstlendiği sorumlulukları ve kendisinden beklentileri etkili bir biçimde yerine getirebilmesi, kendini sürekli yenilemesini de gerektirmektedir.

“Okulun özellikleri ve önemi okulu stratejik bir kurum haline getirmekte midir?” sorusu okulla ilgili cevaplanması gereken önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Okulun en önemli özelliği toplumsal devamlılık ve gelişme açısından kritik öneme sahip yeni nesli yüz-yüze eğitme sorumluluğunu işlevsel olarak üstlenmesidir. Yeni nesile yüz-yüze eğitme sorumluluğunu işlevsel olarak üstlenmesi, okulu hem vazgeçilmez hale

getirmekte hem de toplum içerisinde stratejik bir kuruma dönüştürmektedir. Diğer taraftan toplumun ihtiyaç duyduğu insangücünü de yetiştirmesi stratejik önemini artırmaktadır.

Okul uzak ve yakın çevredeki diğer örgütlerden, değişimlerden ve gelişmelerden etkilenmektedir. Açık sistem olarak okul toplumda meydan gelen kültürel, siyasal, ekonomik ve yönetsel değişikliklerden çok çabuk etkilenmektedir. Ekonomide yaşanan sorunların, siyasal uzlaşmazlıkların ve kültürel değişimlerin etkisi altında okullarda hissedilebilmektedir. Okulun açık bir sistem olarak amaçlarını en üst düzeyde gerçekleştirebilmesi için sürekli değişen çevre koşullarına uyum sağlama zorunluluğu bulunmaktadır (Aytaç, 2000; Schlechty, 2005; Memduhoğlu & Uçar, 2012; Erdoğan, 2015)

Okul aynı zamanda yakın uzak çevresindeki örgütleri ve bireyleri de etkileyerek değişiminde anahtar rol oynamaktadır. Okul yakın ve uzak çevresindeki diğer örgütleri verdiği eğitim ve mezunlarıyla doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir. Okulun yetiştirdiği insangücü okulda edindiği bilgi, tutum ve becerileri toplumda aktif olarak görev yaptığı örgütlerde işe koşarak değişime neden olmaktadır. Çalışanın örgütünde meydana getirdiği değişim sadece görev yaptığı örgütle sınırlı kalmamakta, toplumdaki diğer örgütlere de yansımaktadır.

Okul hem yakın uzak çevresindeki değişim ve gelişmelerden hem etkilenen hem de etkileyen konumundadır. Değişim ve gelişmelere bağlı olarak toplumun yüz-yüze verilen eğitim-öğretim başta olmak üzere okuldan beklentileri farklılaşmıştır. Diğer taraftan okuldaki yapı, süreç ve roller de değişikliğe uğramıştır. Okulun değişen beklentilere cevap verebilmesi, eğitim-öğretimin niteliğini artırabilmesi, değişimin gereklerine doğru ve etkili bir biçimde cevap verebilmesi ve değişime öncü olabilmesiyle mümkündür.

Okulda stratejik planlama

Okulun hem değişimin gereklerine cevap verebilmesi hem de değişime öncü olabilmesi stratejik düşünme ve hareket etmeyi esas alan stratejik planlamayla daha olası gözükmetedir. Okulda stratejik planlamanın okulun özellikleri ve önemi göz önüne alınarak uygulanması hedeflenenlerin başarıyla gerçekleştirilebilmesi açısından esastır. Okulun etkililiğinin stratejik planlama aracılığıyla artırılması, yüz-yüze gerçekleştirilen eğitim-öğretim başta olmak üzere okulda gerçekleştirilen etkinliklerin kendine özgü özelliklerine uygun hareket edilmesiyle ancak mümkün olabilecektir.

Okulda stratejik planlamanın gerçekleştirilebilmesi için önce gerekliliğinin tüm paydaşlarca benimsenmesini sağlayacak “*zihinsel hazırlık*” yapılması gerekmektedir. “*Zihinsel hazırlık*”, okuldaki stratejik planlama sürecine tüm paydaşların benimsemesi ve sahip çıkmasını sağlama açısından büyük önem

taşımaktadır. Eğer “*zihinsel hazırlık*” aşaması hedefine ulaşmazsa, stratejik planlamanın aşamaları hem başta savma gerçekleşecek hem de başarıya ulaşma şansı yok denecek kadar azalacaktır. Daha sonra okuldaki stratejik planlama sürecini gerçekleştirmek ve yönetmek üzere plandan etkilenecek okul paydaşlarından “*stratejik planlama komitesi*”nin oluşturulması gelmektedir. Okulda stratejik planlamanın amaca uygun gerçekleştirilebilmesi için “*stratejik planlama komitesi*”nin stratejik planlama konusunda yeterli bilgiye sahip ve gönüllü paydaşlardan oluşturulması gerekmektedir. Stratejik planlama çalışmasının başarıya ulaşmasında komitedeki paydaşların sürecin okulun yararına olacağına inanması ve okulun çıkarlarını sahiplenmesi çok önemlidir. Cook’a (1990) göre stratejik planlama komitesi üyelerinin okulun ve öğrencilerin çıkarlarını kollayacak iradede olması gerekmektedir (Akt. Işık & Aypay, 2004). Okulda “*stratejik planlama komitesi*” aracılığıyla gerçekleştirilen stratejik planlama süreci şu aşamalardan oluşmaktadır:

Okulun mevcut durumunun analizi. Bu aşamada “*şu an neredeyiz?*” sorusunun cevabı verilmektedir. Okulun tarihsel gelişimi, yasal yükümlülükleri, mezunları ve hizmetleri, paydaş analizi, kurum içi analizi (güçlü ve zayıf yanlar), çevre analizi (fırsatlar ve tehditler) ve karşılaşılan sorunların analizi yapılır. Balcı vd’ne (2012: 392) göre mevcut durum analizi iyileşmeye açık alanların görülmesi, paydaşların beklentilerinin bilinmesi ve paydaşların katılımının sağlanması ve velilerin desteğinin artması yararlarını sağlamaktadır. Yanpar Yelken vd.’ne (2010: 45-46) göre okul müdürleri okulun en güçlü yanı olarak “*kurum iklimi*”ni, en zayıf yanı olarak “*eğitim ekliliği*”ni; çevreden kaynaklanan en önemli fırsat olarak “*iç ve dış paydaşlarla iletişimin iyi olması*”nı, en önemli tehdit olarak “*bürokratik sorunlar*”ı görmektedir.

Okul stratejik planının oluşturulması. Bu aşamada “*nereye gitmek istiyoruz ve gitmek istediğimiz yere nasıl ulaşabiliriz?*” sorusunun cevabı verilmektedir. Çalık’a (2003: 267) göre okulun bulunduğu mevcut konum ve varmak istediği nokta arasındaki fark ile varmak istediği noktaya ne şekilde, hangi yol ve araçlarla varacağı stratejik planlamada önemli bir yer tutmaktadır. Okul stratejik planında okul kültürü, okul yönetimi, insan kaynakları, eğitim-öğretim, araştırma-geliştirme, alt yapı, bütçe, paydaşların etkileşimi, toplumla ilişkiler gözönüne alınarak okulun vizyonu, misyonu, temel, değerleri, stratejik hedefleri ve amaçları, izlenecek stratejiler, performans göstergeleri, gerçekleştirilecek etkinlik/projeler ve maliyeti oluşturulmaktadır. Cook’a (1990) göre okul için yapılan stratejik planın “*okula ilişkin değerleri ve inançları*”, “*okulun gelecekte nerede ve ne şekilde olacağına ilişkin vizyonu*”, “*stratejik planın sınırlarının ne olacağını belirleyen ilkeleri*”, “*okulun sahip olduğu güçlü ve zayıf yönlerini*”, “*okulun içinde bulunduğu çevreyle ilgili fırsatları ve tehditleri*”, “*okulun gözden*

geçirilmiş veya yeni oluşturulmuş hedeflerini”, “hedeflere ulaşmak için oluşturulan stratejileri”, “her bir stratejinin uygulamaya geçirilebilmesi için gerekli eylemleri” ve “stratejilerin uygulanmasına yönelik olarak parasal kaynakları, zaman tablosunu” ayrıntılı bir biçimde kapsaması gerekmektedir (Akt. Işık & Aypay, 2004). Okul stratejik planıyla, uzun dönemli olarak okulun geleceği belirlenmektedir.

Okul stratejik planının uygulanması. Bu aşamada “*etkinlik ve projeleri etkili bir biçimde nasıl uygulayabiliriz?*” sorusunun cevabı verilmektedir. Okul stratejik planını uygulamada planın gerçekçi ve uygulanabilir, paydaşların stratejik plan konusunda yeterli ve istekli, fiziki ve teknolojik alt yapının güçlü, etkinlik ve projeler için bütçenin yeterli ve çevre desteği olması uygulamayı daha etkili hale getirmektedir. Uygulamada karşılaşılan engellerin aşılabılmesinde okul ve üst yönetimin desteği kritik öneme sahiptir.

Okul stratejik planının izlenmesi ve değerlendirilmesi. Bu aşamada “*ne yaptık?*”, “*uygulama ne kadar etkili olmaktadır?*”, “*gözden kaçanlar nelerdir?*”, “*başardığımızı nasıl anlarız, takip ederiz ve değerlendiririz?*”, “*neler değiştirilmeliyiz?*”, sorularının cevabı verilmektedir. Okul stratejik planını izleme ve değerlendirmeye ilgili ilkeler, ölçütler ve değerlendirme biçimi hayata geçirilmektedir. İzleme ve değerlendirmede paydaşlardan geri bildirim alınması ve elde edilen sonuçların paylaşılmasıyla geri bildirim verilmesi paydaşların sürece destek ve katılımını daha da güçlendirecektir.

Okulda stratejik planlama “*stratejik planlama komitesi*” aracılığıyla doğru ve etkin bir biçimde işe koşulabilirse ekip ruhuyla hareket edebilme, değişime uyum sağlama ve değişime öncü olabilme, yenilik için açık ve net stratejiler geliştirebilme ve okulun etkililiğini artırabilme gibi yararlar sağlanabilmektedir. Lumby’e (1999: 81) göre okulda stratejik planlama daha üst seviye amaçları oluşturabilmeyi, ölçülebilir kararlar alabilmeyi, daha nitelikli ve verimli sistemler oluşturabilmeyi, daha iyi iletişim kurabilmeyi, başarılabilceğine dair inancı artırabilmeyi sağlamaktadır.

Okulda stratejik planlamayla ilgili avantajlar ve sınırlılıklar

Okulda stratejik planlanın hazırlanmasında, uygulanmasında ve değerlendirilmesinde “*stratejik planlama komitesi*”nde yer alan paydaşların yeterli düzeyde ve sayıda temsil edilmesi, sürece gönüllü katılımı ve desteği başarıya giden yolun olmazsa olmazıdır. Işık & Aypay’a (2004: 361) göre “*okul stratejik planlama komitesi*” üyeleri arzulu ve istekli olarak planlama etkinliklerine katılmaktadır. Şahin & Aslan’a (2008: 187) göre ilköğretim okulu yöneticileri stratejik planlama çalışmalarının önemine inanmaktadır. Kocatepe’ye (2010: 70) göre ilk ve ortaöğretim kurumları yöneticileri genel olarak stratejik planlamaya karşı olumlu bir tutum içerisinde. Yanpar Yelken vd.’ne (2010: 46) göre okul müdürleri stratejik planlama kavramını

doğru algıladığı ve amaçları hakkında yeterli bilgiye sahip olduğu için kavramsal düzeyde bildiği söylenebilir. Memduhoğlu & Uçar'a (2012: 246) göre yönetici ve öğretmenler okullarda stratejik planlamaya ilişkin olarak olumlu algıya sahiptir. Çetin'e (2013: 104) göre stratejik planlamaya ilişkin öğretmenlerin tutumları olumsuz, yöneticilerin ise olumludur. Kavalcıya (2013: 95) göre öğretmenler stratejik planın fayda ve işlevselliğine ilişkin olumlu görüşe sahiptir. Arslan & Küçükler'e (2016: 850) göre okul müdürleri stratejik planlamanın yararlı olduğunu düşünmektedir

Yapılan araştırmalar okulda stratejik planlamanın hazırlanmasında, uygulanmasında ve değerlendirilmesinde karşılaşılan sorunları kavramsal, hukuksal, finansal, insan kaynakları ve zaman olarak belirlenmiştir. Işık & Aypay'a (2004: 361) göre okul stratejik planını hazırlarken *“stratejik planlamanın ne olduğunun kavramsal düzeyde yeterince bilinmemesi”*, *“hiyerarşik yapı”* ve *“bürokrasi”* engel oluşturmaktadır. Şahin & Aslan'a (2008: 187) göre ilköğretim okulu yöneticileri stratejik planlamada karşılaşılan sorunları *“katılımcıların gönüllü olarak değil görevlendirme ile seçilmesi”*, *“tepeden inme bir emir şeklinde yaptırılması”*, *“yeterli bilgiye sahip, donanımlı kişilerin olmayışı”*, *“motivasyon eksikliği”*, *“planda belirlenenlerin uygulamaya dönüştürülebilmesi”*, *“yeterli kaynağın olmaması”*, *“yoğun iş ortamından dolayı yeterli vakit ayıramaması”* olarak belirtmiştir. Memduhoğlu & Uçar'a (2012: 247) göre yönetici ve öğretmenler okullarda stratejik plan hazırlama ve uygulama sürecinde yapının stratejik planlamaya *“orta”* düzeyde uygun olduğu ve uygulamada sorunlar yaşandığı görüşündedir. Çetin'e (2013: 107) göre öğretmenler ve yöneticiler okulda stratejik plan uygulamasının sadece kâğıt üzerinde kalacağına inanmaktadır. Kavalcıya (2013: 95) göre öğretmenler stratejik planın okullarda uygulanmasının yetersiz olduğu görüşündedir. Arabacı vd.'ne (2015: 1460) göre müfettişler, okul müdürleri ve yardımcıları, öğretmenler stratejik planlamayla ilgili yaşanan sorunları *“uygulanabilir olmaması”*, *“okullara maddi ödenek verilmemesi”*, *“eğitime uygun hedefler belirlenmemesi”*, *“ilgi çekiciliğinin olmaması”*, *“amaçların ulaşılabilir olmaması”*, *“işlevsel olmaması”*, *“takım çalışmasının esas olmaması”*, *“bölgesel koşullara uygun olmaması”* ve *“inandırıcı olmaması”* olarak ifade etmiştir. Akbaba & Yıldızbaş'a (2016: 45) göre ilkokul ve ortaokullarda görev yapan öğretmenler stratejik planlama karşılaşılan sorunları *“çalışanların planlama çalışmalarına istekli olarak katılmadığı”*, *“planlama sürecinde gerçekçi hedeflerin belirlenemediği”*, *“kapsamlı bir durum analizinin olmadığı”*, *“planlama öncesi gerekli hazırlıkların yapılmadığı”* ve *“planların sürekli değişime tabi tutularak revize edilmediği”* şeklinde belirtmiştir. Arslan & Küçükler'e (2016: 851-852) göre okul müdürleri stratejik planlamada karşılaşılan sorunları *“MEB'nin okullara zorla yaptırması”*, *“hazırlıklar sırasında kullanılan standart formaların okulun özgünlüğünü ortadan kaldırması”*, *“gönüllü katılımın sağlanamaması”*, *“görevli olanların teknik*

bilgilerinin yetersiz olması”, “planı uygulayacak ödeneğin olmaması” ve “okullarda yöneticilerin, öğretmenlerin çok sık yer değiştirmesinin planı hazırlayanla uygulayanın farklılaşmasına neden olması” olarak belirtmiştir. Benli & Yıldırım’a (2020: 125-128) göre stratejik planlamada okullar özgün zaman planlaması hazırlanamamakta, paydaşları çeşitlendirmede ve sayısını artırmada gereken özeni göstermemekte, özgün vizyon ve misyon ifadeleri oluşturulamamakta, plana özgü bütçe kaynakları bulunamamaktadır.

Sonuç

Toplumsal devamlılık ve gelişme açısından kritik önem taşıyan yeni nesili yüz-yüze eğitme sorumluluğunu işlevsel olarak üstlendiğinden dolayı, okul stratejik bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Stratejik bir öneme sahip okulun, açık bir sistem olarak çevredeki değişimlere ve gelişmelere duyarlı bir yapısı ve işleyişinin olması gerekmektedir. Okulun, çevresiyle ve paydaşlarıyla etkileşimi sürekli ve işlevsel bir biçimde yerine getirmesi de beklenmektedir. Okulun, değişimin gereklerine doğru ve etkili bir biçimde cevap verebilmesi ve değişime öncü olabilmesi, stratejik düşünmeyi ve hareket etmeyi esas alan stratejik planlamayla daha mümkün gözükmektedir.

Okulda stratejik planlama, plandan etkilenecek tüm paydaşların temsil edildiği “*stratejik planlama komitesi*” aracılığıyla gerçekleştirildiği mikro düzeyde bir planlamadır. Okulda stratejik planlama sürecini gerçekleştirmek ve yönetmek üzere oluşturulan “*stratejik planlama komitesi*”nde yer alan paydaşların, stratejik planlama konusunda bilgili ve gönüllü olması kritik öneme sahiptir. “*Stratejik planlama komitesi*”nin okulun uzun dönemli geleceğini belirleyecek stratejik planı hazırlarken, uygularken ve değerlendirirken okula özgü özellikleri ve okulun çıkarlarını esas alması, planın başarıya ulaşabilmesi açısından hayati öneme sahiptir. Ayrıca okul stratejik planında yer alan etkinliklerin ve projelerin etkili bir biçimde uygulanabilmesi için önceden bir “*yeterli ve ayrı bir bütçe*”nin sağlanması ve oluşturulması olmazsa olmazların başında gelmektedir, aksi takdirde planın başarıya ulaşması yok denecek kadar az olacaktır. Okul stratejik planının hazırlanmasında, uygulanmasında ve değerlendirilmesinde elde edilecek yeni bilgilere, bulgulara ve önerilere göre gerekli değişikliklerin yapılabilmesini sağlayan “*esnek*”lik, dinamik bir süreç olan stratejik planlamanın bir gereğidir.

Kaynaklar

- Akbaba, A. & Yıldızbaş, Y. V. (2016). İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin okullarda stratejik planlama uygulamalarına ilişkin görüşleri. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 26-50.

- Aksu, M. (2002). *Eğitimde stratejik planlama ve toplam kalite yönetimi*. Ankara: Anı Yayıncılık
- Altınkurt, Y. & Bali, A. (2009). Stratejik planlama çalışmaları çerçevesinde milli eğitim müdürlüğü çalışanlarının ve milli eğitim müdürlüğünden hizmet alanların kuruma ilişkin görüşlerinin belirlenmesi (Kütahya ili). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 323-332.
- Arabacı, İ. B., Namlı, A., Zincirli, M. & Özer, F. (2015). Eğitim kurumlarının stratejik plan geliştirme ve uygulama sürecinde karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(4), 1453-1470.
- Arslan, G. & Küçüker, G. (2016). Okul müdürlerinin planlama etkinlikleri ve stratejik planlamada karşılaşılan sorunlar. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(2), 839-856.
- Aytaç, T. (2000). *Okul merkezli yönetim*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Balcı, A., Çanakçı, H. & Tan, Ç. (2012). Elazığ ili ilköğretim okullarında hazırlanan stratejik planlar ile ilgili okul yöneticisi ve öğretmen görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(39), 385-394.
- Benli, H. & Yıldırım, A. (2020). Ortaokulların stratejik planlarının incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 53, 111-136.
- Bircan, İ. (2002). Kamu kesiminde stratejik yönetim ve vizyon. *Planlama Dergisi*, DPT 'nin Kuruluşunun 42. Yılı Özel sayısı, 11-19.
- Bryson, J. M. (1995). *Strategic planning for public and nonprofit organizations (A guide to strengthening and sustaining organizational achievement)*, San Francisco, Jossey –Bass Publishers, Revised Edition.
- Çalık, T. (2003). Eğitimde stratejik planlama ve okulların stratejik planlama açısından nitel değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 11(2), 251-268.
- Çelik, V. (1994). Etkili bir okul için stratejik yönetim. *Eğitim ve bilim dergisi*, 18 (93), 28-34
- Çetin, H. (2013). Eğitim kurumlarında stratejik planlama bilinç düzeyi ve stratejik yönetimde karşılaşılan sorunlar: Denizli ili örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(24), 87-112.
- Çoban, H. (1997). *Bilgi toplumuna planlı geçiş (Gelecekte kaçılmaz)*, İstanbul: İnkılap Kitabevi

- Erdem, A. R. (2020). *Kar amacı gütmeyen devlet üniversitelerinde stratejik planlama*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Erdoğan, İ. (2015). *Eğitimde değişim yönetimi*, 4. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Ereş, F. (2004). Eğitim yönetiminde stratejik planlama. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, 21-29.
- Goodstein, J., Gautam, K. & Boeker, W. (2004). The effects of board size and diversity on strategic change. *Strategic Management Journal*, 15, 241-250.
- Hargreaves, D. H. & Hopkins, D. (1991). *The empowered school: The management and practice of development planning*. London: Casell.
- Işık, H. & Aypay, A. (2004). Eğitimde stratejik plan geliştirme sürecinde karşılaşılan sorunlar: Çanakkale ilinde yapılan bir inceleme. *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(3), 349-363.
- Kabadayı, R. (1992) Stratejik planlama ve eğitim, *Verimlilik Dergisi*, 2, 143-154
- Kavalcı, G. (2013). Eğitimde stratejik planlama ile ilgili öğretmen görüşleri (Pendik ilçesi örneği). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kocatepe, Ş. (2010). Eğitimde stratejik planlama ve toplam kalite yönetimi uygulamalarının okul yöneticileri tarafından algılanması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Lumby, J. (1999). Strategic planning in further education: The business of values. *Educational Management & Administration*, 27(1), 71-83.
- Memduhoğlu, H. B. & Uçar, İ. H. (2012). Yönetici ve öğretmenlerin stratejik planlama algısı ve okullarda mevcut stratejik planlama uygulamalarının değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(23), 234 – 256.
- Schlechty, P. C. (2005). *Okulu yeniden kurmak*. Çeviren: Yüksel Özden, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Şahin, S. & Aslan, N. (2008). İlköğretim okul yöneticilerinin stratejik planlamaya ilişkin görüşleri üzerine nitel bir çalışma (Gaziantep ili örneği). *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 172-189.

Ülgen, H. & Mirze, S. K. (2004). *İşletmelerde stratejik yönetim*. İstanbul: Literatür Yayınları.

Yanpar Yelken, T., Kılıç, F. & Üredi, L. (2010). Stratejik planlama uygulamalarına ilişkin ilk ve orta öğretim okul müdürlerinin görüşleri. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 38-49.

5018 sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu, Kabul Tarihi: 10/12/2003 (Resmi Gazete'nin 24/12/2003 tarih ve 25326 sayısında yayınlanmıştır)

CHAPTER 10

RESEARCH IN EDUCATION AND SOCIAL SCIENCES

**Antalya Halkının Rekreasyonel Alanlardaki Kullanıcı
Tercihlerinin Değerlendirilmesi: Antalya Sahil Yaşam Parkı
Örneği (Faik Ardahan, Hacer Mutlu Danacı, Dilara Eğilmez
Önel)**

Antalya Halkının Rekreasyonel Alanlardaki Kullanıcı Tercihlerinin Değerlendirilmesi: Antalya Sahil Yaşam Parkı Örneği

Prof. Dr. Faik ARDAHAN¹
Doç. Dr. Hacer MUTLU DANACI²
Dilara EĞİLMEZ ÖNEL³

¹-Akdeniz Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Rekreasyon Bölümü
ardahan@akdeniz.edu.tr

² Akdeniz Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, hacermutlu@akdeniz.edu.tr

³Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rekreasyon Anabilim Dalı

1. Giriş

Kentsel yaşamın getirdiği ruhsal ve fiziksel yorgunluk rekreasyon ihtiyacını arttırmaktadır. Rekreasyonel alanların kalitesi ve yeterliliği toplumların sosyo-psikolojik durumları ile ilişkilidir.

Rekreasyon, serbest zamanlar içinde yapılan bireyin kendi isteği sonucu oluşan, onu fiziksel ve düşünsel yönden yeniden canlandırmayı amaçlayan, yaşadığı toplumun yapısına uygun olarak, kültürel ve ekonomik durumuna göre yaptığı fiziksel, düşünsel etkinliklerin bütünüdür (Boman ve ark., 2013). İnsanlığın doğuşu ile çok küçük ölçekte başlayan çevre düzenlemesi tarih boyunca bilinçli ya da bilinçsiz, olumlu ya da olumsuz yönde gelişerek bugünkü geniş ölçekte çevre düzenlemesi kavramının gelişmesine yol açmıştır (Tanrıverdi 2001). Rekreasyon insanların daha iyi, kaliteli yaşamak için yaptıkları faaliyetlerdir, diğer bir deyişle; **rekreasyon, insanların serbest zamanlarında özgür iradeleri ile yalnız veya gurupla zevk alarak yapabildikleri ve bunun sonucunda eğlendikleri, dinlendikleri, bedenlen ve ruhen bir tazelenme, yenilenme hissettikleri ve haz elde ettikleri etkinlikler toplamı olarak tanımlanabilir** (Ardahan ve ark. 2016).

Rekreasyonun tanımı bu olunca bireylerin bu tanıma uygun yaşayabilmesi kentsel öğelerin tasarım aşamasında insan önceliğinde tasarlanması ve bireylerin kullanımına sunulması gereklidir. Salt peyzaj değeri taşıdığı için göze güzel ve estetik görünen birçok yaşam alanı maalesef bireylerin rekreasyonel kullanımına uygun tasarlanmadıkları için bir cazibe merkezi olamamaktadırlar. Kent tasarımı bireylerin rekreasyonel öncelikleri ve tercihleri göz önünde bulundurularak yapılmalıdır. Bu her yaştaki ve her fiziksel özellikteki bireyin bir arada düşünülmesini gerekli kılar. Sözgelimi

sabahları egzersiz yapmak için o parka gelen sağlıklı bir birey için alan tasarımı gerekli kılarken, yaşlı, engelli bireylerin de kullanabilecekleri alanlar, yürüyüş yolları, dinlenme alanları da bu tasarıma dâhil edilmelidir. Hatta bebek arabasıyla dolaşan bir annenin, hamile bir kadının temel ihtiyaçları emzirme alanları, bebek bakım alanları ve top yekûn bireysel ve kentsel mutluluk, kentsel yaşam doyumu da bu tasarıma dâhil edilmelidir. Kullanılan ekipmanlar, tercih edilen alan büyüklükleri buna uygun olmalıdır.

Antalya gibi bazı şehirler doğal rekreasyon potansiyeli olan alanlara sahiptir. Deniz ve doğal yeşil alanlar düzenleme yapılmadan kontrollü bir şekilde rekreasyonel kullanıma maruz kaldıklarında hem kullanıcı yapısal eksikliklerden şikâyet etmekte hem de yeşil alan ya da kıyı alanı daha çok zarar görmektedir. Bu bakımdan şehirlerin doğal rekreasyonel potansiyellerini kullanırken doğru projeler yapılarak özellikle kullanıcıya tam olarak hitap eden içinde bulunan peyzaj, kültür ve iklime uygun düzenlemeler yapılması gerekmektedir. İyi bir rekreasyonel alanın, doğal değerlere sahip, ulaşılabilirliği kolay, yapısal ve bitkisel unsurlar açısından estetik ve işlevsel olması gerekmektedir.

Deniz kenarı kullanımları duş, tuvalet, kafeterya, yürüyüş, bisiklet yolu gibi bazı yapısal altyapı da gerektirmektedir. Bu yapısal unsurların sayıca ve nitelik olarak yeterli olması gerekmektedir. Bu durumda kullanıcı tercihleri önemli bir ölçüttür.

Çalışmada Antalya İli Konyaaltı sahilindeki su kıyısı rekreasyon alanı incelenerek kullanıcı tercihleri demografik özellikler, kullanım aralığı ve sıklığı, yapısal unsurlar, bitkisel unsurlar ve genel olarak memnuniyeti ölçmeye dayalı sorularla 292 katılımcı ile bir anket düzenlenmiştir. Çalışma kullanıcının rekreasyonel tercihlerini sayısal ve psikolojik anlamda ölçerek gelecek benzer tasarımlara veri sağlamaktadır.

2. Materyal

Antalya İli'nin batı tarafında yer alan Konyaaltı İlçesi sınırları içinde yer alan Konyaaltı sahili bölgesi konumu Şekil 1'deki gibidir.

Antalya İli ve çevresi M.Ö. Pisidya, Pamfilya ve Likya olmak üzere üç önemli uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Anadolu'da Hitit Uygarlığı Dönemi'nde Pamfilya olarak anılan bölgede, Makedonlar, Selevkoslar, Doğu Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular ve Osmanlılar egemen olmuştur. Konyaaltı İlçesi'nin bulunduğu bölge, Likya sınırları içinde yer almaktadır. Likya Uygarlığının M.Ö. 30'lu yıllara kadar bölgeye hâkim olduğu bilinmektedir. Konyaaltı ilçesinin bulunduğu bölge Likya uygarlığı döneminde "Olbia" olarak anılmaktadır. Araştırmalarda Olbia kenti sınırlarının bugün Arapsuyu Mahallesi olarak bilinen yer olduğu hakkında belirgin bulgulara rastlanmıştır.

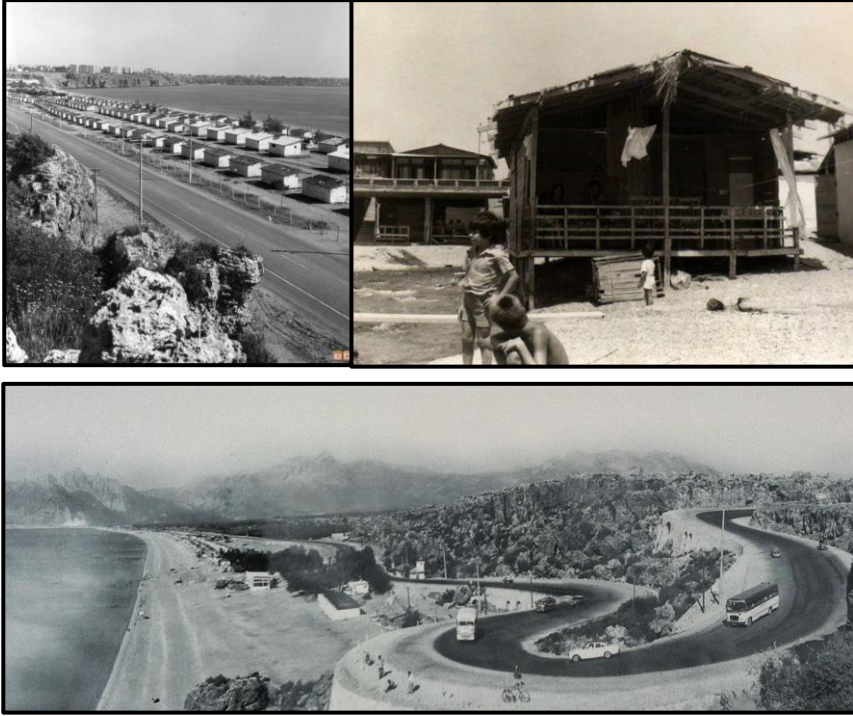

Şekil 1. Konyaaltı Plajı konumu

Konyaaltı sahili, Şekil-2’de görüleceği gibi, 1950’li yıllar sonrası rekreasyonel ihtiyaçlar doğrultusunda kullanılmaya başlamıştır. 1970’li yıllardan itibaren Konyaaltı sahiline yaz aylarında daha serin olan deniz kenarında geçici konaklamak amacı ile “oba” denilen basit ahşap strüktürlü yapılar yapılmıştır.

Konyaaltı Sahilı 1998'den sonra bir takım yapısal unsurlarla obalar yerine günübirlik plaj kullanımı yanında kentlinin farklı rekreasyon ihtiyaçlarını karşılayan bir alan olmuştur. Ancak yoğun kullanımdan dolayı bu düzenleme zamanla yıpranmıştır.

Kentin bireylerinin ve kente ziyarete gelenlerin rekreasyonel ihtiyaçlarını karşılamak üzere deniz kullanımı dışında sosyal olanaklar da sağlamak amacıyla Antalya Mimarlar Odası “Konyaaltı Sahili Mimari ve Kıyı Düzenleme Fikir Projesi” yarışması düzenlenmiştir. ÖZER-ÜRGER Mimarlık tarafından hazırlanan Fikir Projesi birincilik ödülü almıştır. Çalışma 2018 yılındaki mevcut kullanım durumuna göre yani bu projenin uygulanmış hali ile yapılmıştır.

Şekil 2. Konyaaltı sahili genel görünüm (yaklaşık 1950-60)^{URL-1}

3. Yöntem

Araştırmanın Amacı: 2018 yılında Antalya Büyükşehir Belediye'si tarafından yaptırılan Antalya Sahil Yaşam Parkını peyzaj ve rekreasyonel unsurlar açısından değerlendirmek ve halkın bu konudaki düşüncelerini öğrenmektir.

Ana Kütle ve Örneklem: Sayılarının ve sınırlarının tam olarak çizilmesi mümkün olmayan ve ister tatil amaçlı Antalya'ya gelen ister iş amaçlı, isterse burada yaşayan bireylerden oluşmaktadır. Örneklem ise 1- Mayıs-30 Haziran 2019 tarihleri arasında hem sosyal medyada yayınlanan hem de sahilde dağıtılan el ilanları ile gönüllü olarak ankete katılan kişilerden oluşmaktadır.

Veri Toplama Aracı: Veriler bu amaçla geliştirilen ve iki bölümden oluşan anket aracılığıyla toplanmıştır. Birinci bölümde demografik verilerin alınacağı sorular, ikinci bölümde sahil düzenlemesinin donatı boyutu ve kullanım özelliklerinin sorgulandığı sorulardan oluşmaktadır.

İkinci bölümdeki soruların belirlenmesinde peyzaj ve rekreasyon konularındaki uzman kişilerin görüşlerinden faydalanılmıştır.

Veri Toplanması ve Analizi: Anket oluşturulduktan sonra 30 kişiyle yüz yüze deneme anketi yapıp sorular, içerik, anlam ve bütünlük konusunda denenmiştir. Gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra ankete son hali verilmiştir. Anket, 1 Mayıs-30 Haziran 2019 tarihleri arasında hem sosyal medyada yayınlanan hem de sahilde dağıtılan el ilanları ile Antalya Yaşam Park kullanıcılarına ulaştırılmış ve doldurulmaları istenmiştir. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistik yöntemleri kullanılmıştır.

4. Bulgular ve Tartışma

Bu bölümde araştırmaya ait bulgular bulunmaktadır. Katılımcı sayısı toplam 292'dir.

Antalya Sahil Yaşam Parkı kullanıcılarının cinsiyete göre dağılımı Tablo-01'de verilmiştir. Tablodan da görülebileceği gibi erkek ve kadın katılımcılar arasında önemli bir farklılık yoktur. Hem kadınlar hem de erkekler alanı kullanmaktadırlar.

Tablo-01: Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Dağılım

Cinsiyet	Frekans	%
Erkek	156	53,4
Kadın	136	46,6
Toplam	292	100,0

Antalya Sahil Yaşam Parkı kullanıcılarının medeni durumlarına göre dağılımı Tablo-02'de verilmiştir. Tablodan da görülebileceği gibi bekârların Sahil Yaşam Parkı'nı daha çok kullandıkları veya ankete katılması istedikleri görülmektedir.

Tablo-02: Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre Dağılım

Cinsiyet	Frekans	%
Evli	79	27,1
Bekar	213	72,9
Toplam	292	100,0

Antalya Sahil Yaşam Parkı kullanıcılarının eğitim durumlarına göre dağılımı Tablo-03'de verilmiştir. Tablodan da görülebileceği gibi Üniversite ve üstü eğitime sahip bireylerin Sahil Yaşam Parkı'nı daha çok kullandıkları veya ankete katılması istedikleri görülmektedir.

Tablo-03: Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre Dağılım

Eğitim Durumu	Frekans	%
Lise Dengi ve altı	20	6,8
Üniversite ve Üstü	272	93,2
Toplam	292	100,0

Antalya Sahil Yaşam Parkı kullanıcılarının çalışma durumlarına göre dağılımı Tablo-04’de verilmiştir. Tablodan da görülebileceği gibi Sahil Yaşam Parkı’nı kullanan bireylerin daha çoğu öğrenci, kamu ve özel sektör çalışanıdır.

Tablo-04: Katılımcıların Çalışma Durumlarına Göre Dağılım

Çalışma Durumu	Frekans	%
Kamu Çalışanı	78	26,7
Özel Sektör Çalışanı	62	21,2
Serbest Meslek/Kendi İşim	40	13,7
Öğrenci	99	33,9
Ev	13	4,5
Hanımı/Emekli/İşsiz		
Toplam	292	100,0

Antalya Sahil Yaşam Parkı kullanıcılarının Kişisel Gelirlerine göre dağılımı Tablo-05’de verilmiştir. Tablodan da görülebileceği gibi Sahil Yaşam Parkı’nı kullanan bireylerin çoğunluğunun 4000 TL ve altı kişisel gelire sahip olduğu söylenebilir.

Tablo-05: Katılımcıların Kişisel Gelirlerine Göre Dağılım

Kişisel Gelir	Frekans	%
2000 TL ve Altı	122	41,8
2001-4000 TL	124	42,5
4001-6000 TL	17	5,8
6001 TL ve Üstü	29	9,9
Toplam	292	100,0

Antalya Sahil Yaşam Parkı kullanıcılarının Aile Toplam Gelirlerine göre dağılımı Tablo-06’da verilmiştir. Tablodan da görülebileceği gibi Sahil Yaşam Parkı’nı kullanan bireylerin çoğunluğunun 6000 TL ve altı aile toplam gelire sahip olduğu söylenebilir.

Antalya Sahil Yaşam Parkı kullanıcılarının Sahil Yaşam Parkına Kimlerle Geldiğine göre dağılımı Tablo-07’de verilmiştir. Tablodan da görülebileceği gibi Sahil Yaşam Parkı’nı kullanan bireyler daha çok parka Aile Bireyleriyle, İş/Okul Arkadaşlarıyla, Yalnız ve Kız/Erkek arkadaşıyla gelmektedir. Dolayısıyla burada bulunan bireylerin önemli bir kısmı aile bireyleri ve yakın çevresiyle parka gelmektedir.

Tablo-06: Katılımcıların Aile Gelirlerine Göre Dağılım

Aile Geliri	Frekans	%
2000 TL ve Altı	19	6,5
2001-4000 TL	80	27,4
4001-6000 TL	77	26,4
6001-8000 TL	45	15,4
8001-10000 TL	33	11,3
10001 TL ve Üstü	38	13,0
Toplam	292	100,0

Tablo-07: Katılımcıların Konyaaltı Yaşam Parkı'na Daha Çok Kimlerle Geldiğine Göre Dağılım

Kimlerle Geliyor	Frekans	%
Aile Bireyleriyle	146	50,0
İş/Okul Arkadaşlarıyla	133	45,5
Yalnız	125	42,8
Kız/Erkek Arkadaşım	105	36,0
Sosyal Dünyadan Arkadaşlarıyla	77	26,4
Organize Olmuş Bir Grupla	45	15,4

Antalya Sahil Yaşam Parkı kullanıcılarının Parka ulaşım biçimleri Tablo-08'de verilmiştir. Tablodan da görülebileceği gibi Sahil Yaşam Parkı'nı kullanan bireyler parka daha çok özel araçlarıyla gelmektedirler. Daha sonra sırasıyla Yürüyerek ve Toplu Taşıma kullanmaktadırlar.

Bireylerin özel araçlarıyla geliyor olmalarının önemli nedeni buraya aile bireyleriyle öncelikli olarak geliyor olmalarıdır.

Tablo-08: Katılımcıların Konyaaltı Yaşam Parkı'na Ulaşım Biçimine Göre Dağılım

Ulaşım Biçimi	Frekans	%
Özel Araç	106	36,3
Yürüyerek	73	25,0
Toplu Taşıma	56	19,2
Bisiklet	45	15,4
Ring Seferleri	6	2,1
Motosiklet	6	2,1
Toplam	292	100,0

Antalya Sahil Yaşam Parkı kullanıcılarının Parka hafta içi geliş amaçları ve geliş zamanları Tablo-09'da verilmiştir. Tablodan da görülebileceği gibi Sahil Yaşam Parkı'nı kullanan bireylerin parka Güneşlenmek, Çocuk Gezdirme, Dinlenme, Arkadaşlarıyla Buluşma, Yürüyüş, Pet Gezdirme, Yüzme, Bisiklete Binme, Basketbol Oynama, Fitness Aletlerini Kullanma,

Kaykay Yapma, Plaj Voleybolu Oynama ve Paten Yapmak için gelmektedirler.

Güneşlenmek, Yüzmek, Pet gezdirmek, Plaj Voleybolu oynamak ve Paten kullanmak için 06:00-02:00 arasını, Çocuk gezdirmek, Dinlenmek, Arkadaşlarla Buluşma, Yürüyüş, Bisiklet binmek, Basketbol oynamak, Fitness aletlerini kullanmak, Kaykay Yapmak için 17:01-21:00 arasını daha çok tercih ettikleri görülmektedir. Buradan da Yaşam Parkının daha yoğun olarak sabahları 06:00-12:00 ve akşamları 17:00-21:00 kullanıldığı söylenebilir. Sabah kullanımlarında güneşlenme ve yüzmeye öncelikli amaç var iken akşam kullanımlarında sıcaklığın ve güneşin olumsuz etkilerinden uzaklaşma birinci önceliklidir.

Tablo-09: Katılımcıların Konyaaltı Yaşam Parkı'na Hafta İçi Gelme Tercihleri

Hafta İçi Geliş Zamanları	06:00- 09:00		09:01- 12:00		12:01- 14:00		14:01- 17:00		17:01- 21:00		21:01- Sonrası		Bu Amaçla Gelmedim	
Geliş Amacı	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Güneşlenme	40	13,7	35	12,0	12	4,1	34	11,6	10	3,4	-	-	161	55,1
Çocuk gezdirmek	10	3,4	-	-	1	0,3	15	5,1	31	10,6	1	0,3	234	80,1
Dinlenme	18	6,2	25	8,6	7	2,4	24	8,2	102	34,9	33	11,3	83	28,4
Arkadaşlarla buluşma	10	3,4	42	14,4	14	4,8	25	8,6	111	38,0	50	17,1	40	13,7
Yürüyüş	31	10,6	27	9,2	7	2,4	28	9,6	119	40,8	26	8,9	54	18,5
Pet gezdirmek	13	4,5	3	1,0	-	-	7	2,4	5	1,7	4	1,4	260	89,0
Yüzme	78	26,7	58	19,9	7	2,4	29	9,9	32	11,0	5	1,7	83	28,4
Bisiklet	22	7,5	31	10,6	1	0,3	8	2,7	47	16,1	6	2,1	177	60,6
Basketbol	11	3,8	1	0,3	-	-	5	1,7	15	5,1	6	2,1	254	87,0
Fitness aletleri	5	1,7	10	3,4	1	0,3	1	0,3	14	4,8	6	2,1	255	87,3
Kaykay	2	0,7	1	0,3	-	-	-	-	2	0,7	2	0,7	285	97,6
Plaj Voleybolu	3	1,0	11	3,8	4	1,4	1	0,3	6	2,1	-	-	267	91,4
Paten	40	13,7	35	12,0	12	4,1	34	11,6	10	3,4	-	-	161	55,1

Antalya Sahil Yaşam Parkı kullanıcılarının Parka hafta sonu geliş amaçları ve geliş zamanları Tablo-10'da verilmiştir. Tablodan da görülebileceği gibi Sahil Yaşam Parkı'nı kullanan bireylerin parka Güneşlenmek, Çocuk Gezdirme, Arkadaşlarıyla Buluşma, Yürüyüş, Pet Gezdirme, Yüzme, Bisiklete Binme, Basketbol Oynama, Fitness Aletlerini Kullanma, Kaykay Yapma, Plaj Voleybolu Oynama ve Paten Yapmak için gelmektedirler.

Güneşlenmek, Yüzmek, Pet gezdirmek ve Paten kullanmak için 06:00-12:00, Çocuk gezdirmek, Plaj Voleybolu oynamak, Paten kayma 12:01-17:00, Dinlenmek, Arkadaşlarla Buluşma, Yürüyüş, Bisiklet binmek, Basketbol oynamak, Fitness aletlerini kullanmak, Kaykay Yapmak için 14:01-21:00 arasını daha çok tercih ettikleri görülmektedir. Buradan da Yaşam Parkının hafta sonları daha yoğun olarak sabahları 06:00-12:00 ve akşamları 17:00-21:00 kullanıldığı söylenebilir. Sabah kullanımlarında güneşlenme ve yüzmeye öncelikli amaç var iken akşam kullanımlarında sıcaklığın ve güneşin olumsuz etkilerinden uzak yapılacak rekreasyonel aktiviteler birinci önceliklidir.

Tablo-10: Katılımcıların Konyaaltı Yaşam Parkı'na Hafta Sonu Gelme Tercihleri

Hafta Sonu Geliş Zamanları	06:00-09:00		09:01-12:00		12:01-14:00		14:01-17:00		17:01-21:00		21:01-Sonrası		Bu Amaçla Gelmedim	
Geliş Amacı	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Güneşlenme	26	8,9	56	19,2	33	11,3	30	10,3	9	3,1	-	-	138	47,3
Çocuk gezdirmeye	7	2,4	15	5,1	9	3,1	22	7,5	4	1,4	1	0,3	234	80,1
Dinlenme	24	8,2	39	13,4	10	3,4	60	20,5	40	13,7	35	12,0	84	28,8
Arkadaşlarla buluşma	10	3,4	44	15,1	26	8,9	51	17,5	65	22,3	50	17,1	46	15,8
Yürüyüş	49	16,8	29	9,9	5	1,7	60	20,5	62	21,2	34	11,6	53	18,2
Pet gezdirmeye	7	2,4	10	3,4	10	3,4	4	1,4	3	1,0	4	1,4	254	87,0
Yüzme	78	26,7	75	25,7	17	5,8	29	9,9	8	2,7	2	0,7	83	28,4
Bisiklet	29	9,9	32	11,0	8	2,7	12	4,1	28	9,6	3	1,0	180	61,6
Basketbol	4	1,4	1	0,3	10	3,4	8	2,7	11	3,8	6	2,1	252	86,3
Fitness aletleri	15	5,1	8	2,7	7	2,4	5	1,7	6	2,1	6	2,1	245	83,9
Kayak	2	0,7	-	-	9	3,1	3	1,0	2	0,7	-	-	276	94,5
Plaj Voleybolu	3	1,0	3	1,0	10	3,4	5	1,7	10	3,4	-	-	261	89,4
Paten	1	0,3	7	2,4	7	2,4	4	1,4	2	0,7	-	-	271	92,8

Antalya Sahil Yaşam Parkı kullanıcılarının Parkın donatı elemanları hakkındaki düşünceleri Tablo-11'de verilmiştir. Tablodan da görülebileceği gibi Sahil Yaşam Parkı'nı kullanan bireylerin; Duşlar, Soyunma Kabinleri, Şezlong ve Şemsiye, Oturma Alanları, Yürüyüş Yolu Üstündeki Banklar, Gölgeleme elemanları, İçme Suyu Çeşmeleri, Aydınlatma Elemanları, Uyarı ve Yönlendirme Levhaları, ve Cankurtaran Kulüpleri donatı elemanları olarak, Estetiklik, Ergonomiklik (Konfor, Kullanım Kolaylığı), Konum (Manzaraya, Sahile Yakınlık) Gölge Olma Potansiyeli, Sayıca Yeterlilik, Hijyen/Temizlik üst başlıklarında değerlendirmeleri istenmiştir. Neredeyse çalışmada sorgulanan tüm donatı elemanları belirlenen değerlendirme kriterlerine göre Kesinlikle Yetersiz ve Orta Düzeyde Yeterli arasında değerlendirme puanlarına sahiptir.

Tablo-11: Katılımcıların Konyaaltı Yaşam Parkı'ndaki Donatı Elemanları Hakkındaki Düşünceleri

DONATI ELEMANLARI	Estetiklik		Ergonomiklik (Konfor, Kullanım kolaylığı)		Konum (Manzaraya, Sahile yakınlık)		Gölge Olma Potansiyeli		Sayıca Yeterlilik		Hijyen/ Temizlik	
	ORT	SS	ORT	SS	ORT	SS	ORT	SS	ORT	SS	ORT	SS
Duşlar	2,30	1,18	2,40	1,19	3,35	1,19	2,20	1,20	2,18	1,19	2,21	1,14
Soyunma Kabinleri	2,05	1,07	2,25	1,12	3,02	1,26	2,59	1,33	2,04	1,19	1,77	1,00
Şezlong ve Şemsiye	2,29	1,12	2,52	1,14	3,42	1,27	2,69	1,23	2,49	1,34	2,41	1,09
Oturma Alanları	2,94	1,21	2,88	1,15	3,27	1,28	2,50	1,19	2,71	1,26	2,89	1,22
Yürüyüş Yolu Üstündeki Banklar	3,17	1,15	3,03	1,23	3,30	1,23	2,50	1,23	2,80	1,29	2,88	1,26
Gölgeleme Elemanları	2,56	1,32	2,48	1,32	2,71	1,34	-	-	2,33	1,27	2,70	1,29
İçme Suyu Çeşmeleri	2,13	1,25	1,94	1,17	1,85	1,17	1,78	1,13	1,74	1,09	1,91	1,22
Aydınlatma Elemanları	3,21	1,23	3,16	1,23	3,32	1,22	-	-	3,27	1,19	-	-
Uyarı ve Yönlendirme Levhaları	2,85	1,36	2,79	1,33	2,79	1,35	-	-	2,82	1,36	2,86	1,39
Cankurtaran Kuleleri	2,50	1,31	-	-	-	-	-	-	2,47	1,24	-	-

1- Kesinlikle Yetersiz, 2- Yetersiz, 3- Orta Düzeyde Yeterli, 4- Yeterli, 5- Kesinlikle Yeterli

Antalya Sahil Yaşam Parkı kullanıcılarının Parkın donatı elemanlarından Evcil Hayvan Parkları hakkındaki düşünceleri Tablo-12’de verilmiştir. Tablodan da görülebileceği gibi bireyler Sahil Yaşam Parkındaki Evcil Hayvan Parklarını sayıca, zemin yapısı ve hijyen/temizlik açısından yetersiz bulduklarını belirtmişlerdir. Sayıca yetersizlik daha önceden öngörülemez bir talep fazlalığından kaynaklanacağı gibi, tasarım aşamasında gerçekten sayısı da yetersiz olabilir.

Tablo-12: Katılımcıların Konyaaltı Yaşam Parkı’ndaki Evcil Hayvan Parkları Hakkındaki Düşüncelerine Göre Dağılım

Evcil Hayvan Parkları	Sayıca Yeterlilik		Zemin Yapısı		Hijyen/ Temizlik	
	ORT	SS	ORT	SS	ORT	SS
Evcil Hayvan Parkları	2,55	1,18	2,65	1,19	2,59	1,20

Antalya Sahil Yaşam Parkı kullanıcılarının Parkın donatı elemanlarından Engelli Vatandaşların Kullanım Alanları hakkındaki düşünceleri Tablo-13’de verilmiştir. Tablodan da görülebileceği gibi bireylerin Sahil Yaşam Parkındaki Engelli Otoparkı, Plajlara Ulaşım ve Gezinti Yolu’nu Genişlik, Zemin Yapısı, Aydınlatma, Hijyen/Temizlik, Sayıca Yeterlilik ve Kesintisizlik boyutlarından değerlendirmişlerdir. Engelli bireyler için tasarlanan donatı elemanları park kullanıcılarının bakış açısıyla değerlendirildiğinde tüm özelliklerde yetersiz puanına sahiptir.

Tablo-13: Katılımcıların Konyaaltı Yaşam Parkı’ndaki Engelli Vatandaşların Kullanım Alanları Hakkındaki Düşüncelerine Göre Dağılım

Engelli Vatandaşların Kullanım Alanları	Genişlik		Zemin Yapısı		Aydınlatma		Hijyen/ Temizlik		Sayıca Yeterlilik		Kesintisizlik	
	ORT	SS	ORT	SS	ORT	SS	ORT	SS	ORT	SS	ORT	SS
Engelli Otoparkı	-	-	-	-	-	-	-	-	2,63	1,22	2,92	1,23
Plajlara Ulaşım	2,60	1,26	2,62	1,23	2,64	1,28	2,65	1,22	2,61	1,26	2,69	1,33
Gezinti Yolu	2,59	1,18	2,68	1,21	2,65	1,20	2,68	1,21	2,57	1,26	2,59	1,20

1- Kesinlikle Yetersiz, 5- Kesinlikle Yeterli

Antalya Sahil Yaşam Parkı kullanıcılarının Parkın Spor Alanları, Araç Yolu ve Normal Otoparklar hakkındaki düşünceleri Tablo-14’de verilmiştir. Tablodan da görülebileceği gibi bireylerin Sahil Yaşam Parkındaki Spor Alanlarını, Genişlik, Zemin Yapısı, Aydınlatma, Hijyen/Temizlik, Sayıca Yeterlilik ve Çevreyle Bütünleşme boyutlarından değerlendirmişlerdir. Bireyler Tartan Koşu Yolu, Bisiklet Yolu, Basketbol Sahalarını, Voleybol Sahalarını, Fitness Aletlerini, Yaratıcı Oyun alanlarını, Gezinti Yolu, Trafiğe Açık Araç Yolu ve Normal Otoparkları her değerlendirme kriterine göre orta düzeyde yeterli bulmuşlardır. Basketbol sahaları Genişlik, Zemin Yapısı, Aydınlatma, Temizlik/Hijyen konusunda diğer spor alanlarına göre daha yeterli gözükürken, Normal Otoparklar Yetersiz ile Orta düzeyde yeterli arasında bir skora sahiptir.

Tartan Koşu Yolu zemin yapısı olarak yeterli düzeyde olsa da üç önemli eksikliği vardır. Bunlar; gezinti yoluna çıkmak isteyen bireylerin otopark tarafından gelişlerinde kesintiye uğratmaları, genişliğinin yeterli olmaması, üçüncü eksiklik ise farklı hızlarda yürüyen bireylerin aynı anda kullanmalarına müsait olmamasıdır.

Bisiklet yolu genel olarak orta düzeyde puanları olsa da yayalar ve bisiklet yolunda olmaması gereken kaykay, elektrikli bisiklet, motosiklet gibi araçlar tarafından da kullanılmakta bu hem bisiklet kullanıcılarına, hem de diğer araç kullanıcılarına risk oluşturmakta bireyler gereksiz birçok çatışma yaşamaktadırlar.

Basketbol sahaları açısından bakıldığında her birinin kullanım yoğunluğu birbirlerinden farklı olsa da Konyaaltı Kent Meydanındaki saha oldukça yoğun kullanılmaktadır.

Tablo-14: Katılımcıların Konyaaltı Yaşam Parkı'ndaki Spor Alanları, Araç Yolu ve Otoparklar Hakkındaki Düşüncelerine Göre Dağılım

Spor Alanları	Genişlik		Zemin Yapısı		Aydınlatma		Temizlik ve Hijyen		Sayıca Yeterlilik		Çevreyle Bütünleşme	
	ORT	SS	ORT	SS	ORT	SS	ORT	SS	ORT	SS	ORT	SS
Tartan Koşu Yolu	3,07	1,23	3,56	1,01	3,27	1,20	3,39	1,08	3,14	1,22	3,10	1,24
Bisiklet Yolu	2,94	1,22	3,27	1,21	3,33	1,17	3,42	1,13	3,06	1,32	3,15	1,26
Basketbol Sahası	3,56	0,93	3,55	1,03	3,54	1,00	3,51	1,06	3,18	1,23	3,47	1,11
Voleybol Sahası	2,80	1,23	2,85	1,26	2,79	1,24	2,70	1,27	2,63	1,25	2,82	1,26
Kaykay Pisti	3,29	1,04	3,31	1,05	3,27	1,09	3,24	1,09	2,93	1,21	3,13	1,26
Fitness Aletleri	3,14	1,13	3,12	1,12	3,13	1,15	3,05	1,18	2,79	1,28	3,02	1,23
Yaratıcı Oyun Alanları	2,65	1,26	2,84	1,26	2,75	1,29	2,77	1,25	2,50	1,35	2,70	1,33
Gezinti Yolu	3,51	1,04	3,55	1,07	3,52	1,00	3,55	1,06	3,46	1,13	3,49	1,11
Trafiğe Açık Araç Yolu	2,75	1,50	3,01	1,40	3,32	1,22	3,29	1,26	2,96	1,39	3,04	1,35
Normal Otoparklar	2,50	1,49	2,98	1,44	2,99	1,33	3,03	1,35	2,32	1,45	2,65	1,43

1- Kesinlikle Yetersiz, 2- Yetersiz, 3- Orta, 4- İyi, 5- Kesinlikle Yeterli

Antalya Sahil Yaşam Parkı kullanıcılarının Parkın Bitkisel Peyzaj Düzenlemesi hakkındaki düşünceleri Tablo-15'de verilmiştir. Tablodan da görülebileceği gibi bireylerin Sahil Yaşam Parkındaki Bitkisel Peyzaj Düzenlemesini, Estetiklik, Sayıca Yeterlilik, Yeri/Konumu, Renk Harmonisi ve Çeşitlilik boyutlarından değerlendirmişlerdir. Her ne kadar Bireyler Bitkisel Alanlarının skorları Ağaçlandırmanın skorlarından yüksek gözüксе de Park kullanıcıları her ikisini de orta düzeyde yeterli olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo-15: Katılımcıların Konyaaltı Yaşam Parkı'ndaki Bitkisel Peyzaj Düzenlemesi Hakkındaki Düşüncelerine Göre Dağılım

Bitkisel Peyzaj Düzenlemesi	Estetiklik		Sayıca Yeterlilik		Yeri / Konum		Renk Harmonisi		Çeşitlilik	
	ORT	SS	ORT	SS	ORT	SS	ORT	SS	ORT	SS
Bitkisel Alanlar	3,16	1,25	3,12	1,25	3,15	1,24	3,21	1,18	3,12	1,22
Ağaçlandırma	2,93	1,24	2,80	1,27	2,95	1,23	3,01	1,19	2,87	1,28

1- Kesinlikle Yetersiz, 2- Yetersiz, 3- Orta, 4- İyi, 5- Kesinlikle Yeterli

Antalya Sahil Yaşam Parkı kullanıcılarının Parkın Çocuk Oyun Alanları hakkındaki düşünceleri Tablo-16'da verilmiştir. Tablodan da görülebileceği

gibi bireylerin Sahil Yaşam Parkındaki Çocuk Oyun Alanlarını Çocuk Oyun Elemanları ve Çocuk Su Oyun Alanları alt başlıklarında Estetiklik, Ergonomiklik, Konum, Gölge Olma Potansiyeli, Sayıca Yeterlilik, Temizlik ve Hijyen, Güvenlik ve Ekipman Çeşitliliği boyutlarından değerlendirmişlerdir. Park kullanıcıları Çocuk Oyun Alanlarını her iki alt kategoride de orta düzeyde yeterli olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo-16: Katılımcıların Konyaaltı Yaşam Parkı'ndaki Çocuk Oyun Alanları Hakkındaki Düşüncelerine Göre Dağılım

Çocuk Oyun Alanları	Estetiklik		Ergonomiklik (konfor, kullanım kolaylığı)		Konum (manzaraya yakınlık)		Gölge Olma Potansiyeli	
	ORT	SS	ORT	SS	ORT	SS	ORT	SS
Çocuk Oyun Elemanları	3,02	1,25	3,08	1,20	3,20	1,14	2,83	1,35
Çocuk Su Oyun Alanları	3,14	1,38	3,11	1,37	3,02	1,31	2,58	1,40
Çocuk Oyun Alanları	Sayıca Yeterlilik		Temizlik ve Hijyen		Güvenlik		Ekipman Çeşitliliği	
	ORT	SS	ORT	SS	ORT	SS	ORT	SS
Çocuk Oyun Elemanları	2,83	1,35	3,01	1,27	2,86	1,26	2,99	1,28
Çocuk Su Oyun Alanları	2,61	1,49	2,84	1,40	2,67	1,42	2,98	1,38

1- Kesinlikle Yetersiz, 2- Yetersiz, 3- Orta, 4- İyi, 5- Kesinlikle Yeterli

Antalya Sahil Yaşam Parkı kullanıcılarının Parkın içinde bulunan Büfeler hakkındaki düşünceleri Tablo-17'de verilmiştir. Tablodan da görülebileceği gibi bireylerin Sahil Yaşam Parkındaki büfeleri Hizmet Kalitesi, Personel Hizmet Düzeyi, Temizlik-Hijyen Düzeyi, Yapının Fiziksel Konfor Koşulları, Ürün Çeşitliliği, Ekipman Kalitesi, Ferahlık Düzeyi, Yapı Estetiği, Konuma Manzaraya Yakınlık, Tuvaletlerin Temizliği, Büfelerin olduğu Ortamın Gürültü Düzeyi ve Büfelerde Satılan Ürünlerin Fiyatları alt başlıklarında değerlendirmişler ve Park kullanıcıları büfelerin Konuma Manzaraya Yakınlık, Ferahlık Düzeyi, Yapının Fiziksel Konfor Koşulları, Personel Hizmet Düzeyi alt başlıklarında orta düzeyde yeterli bulurlarken, Hizmet Kalitesi, Temizlik-Hijyen Düzeyi, Ürün Çeşitliliği, Ekipman Kalitesi, Yapı Estetiği ve Tuvaletlerin Temizliği alt başlıklarında yetersiz bulduklarını, Büfelerin olduğu Ortamın Gürültü Düzeyini yüksek bulduklarını ve Büfelerde Satılan Ürünlerin Fiyatlarını pahalı bulduklarını belirtmişlerdir.

Tablo-17: Katılımcıların Konyaaltı Yaşam Parkı'ndaki Büfeler Hakkındaki Düşünceleri

BÜFE Değerleme Kriterleri	ORT	SS
Hizmet Kalitesi - (1- Kesinlikle Yetersiz, 2- Yetersiz, 3- Orta, 4- İyi, 5- Kesinlikle Yeterli)	2,43	1,07
Personel Hizmet Düzeyi - (1- Kesinlikle Yetersiz, 2- Yetersiz, 3- Orta, 4- İyi, 5- Kesinlikle Yeterli)	2,50	1,11
Temizlik-Hijyen Düzeyi - (1- Kesinlikle Yetersiz, 2- Yetersiz, 3- Orta, 4- İyi, 5- Kesinlikle Yeterli)	2,42	1,21
Yapının Fiziksel Konfor Koşulları - (1- Kesinlikle Yetersiz, 2- Yetersiz, 3- Orta, 4- İyi, 5- Kesinlikle Yeterli)	2,61	1,19
Ürün Çeşitliliği - (1- Kesinlikle Yetersiz, 2- Yetersiz, 3- Orta, 4- İyi, 5- Kesinlikle Yeterli)	2,43	1,15
Ekipman Kalitesi - (1- Kesinlikle Yetersiz, 2- Yetersiz, 3- Orta, 4- İyi, 5- Kesinlikle Yeterli)	2,57	1,12
Ferahlık Düzeyi - (1- Kesinlikle Yetersiz, 2- Yetersiz, 3- Orta, 4- İyi, 5- Kesinlikle Yeterli)	2,71	1,22
Yapı Estetiği - (1- Kesinlikle Yetersiz, 2- Yetersiz, 3- Orta, 4- İyi, 5- Kesinlikle Yeterli)	2,47	1,33
Konuma Manzaraya Yakınlık - (1- Kesinlikle Yetersiz, 2- Yetersiz, 3- Orta, 4- İyi, 5- Kesinlikle Yeterli)	3,21	1,22
Tuvaletlerin Temizliği - (1- Kesinlikle Yetersiz, 2- Yetersiz, 3- Orta, 4- İyi, 5- Kesinlikle Yeterli)	2,13	1,17
Büfelerin Olduğu Ortamın Gürültü Düzeyi - (1- Kesinlikle Yüksek, 2- Yüksek, 3- Orta, 4- Düşük, 5- Kesinlikle Sakin)	2,30	1,02
Büfelerde Satılan Ürünlerin Fiyatları - (1- Kesinlikle Yüksek, 2- Yüksek, 3- Orta, 4- Düşük, 5- Kesinlikle Ucuz)	1,73	0,77

Antalya Sahil Yaşam Parkı kullanıcılarının Parkın Düzenlemesi hakkındaki düşünceleri Tablo-18’de verilmiştir. Tablodan da görülebileceği gibi bireyler Sahil Yaşam Parkındaki düzenlemeden orta düzeyde memnuniyet duymakta, orta düzeyde Antalya’ya yakıştığını düşünmekte, kısmen övgüyle söz etmekte, eski düzenleme ile karşılaştırıldığında daha iyi olduğunu düşünmektedirler.

Tablo-18: Katılımcıların Konyaaltı Yaşam Parkı’nda Yapılan Düzenleme Hakkındaki Düşünceleri

Sahil Düzenlemesi Hakkındaki Düşünceler	ORT	SS
Sahil Düzenlemesinden Memnuniyet - (1- Kesinlikle Memnun Değilim, <u>5</u> Kesinlikle Memnunuz)	3,32	1,04
Sahil Düzenlemesinin Antalya’ya Yakıştığını Düşünüyorum - (1- Kesinlikle Yakışmıyor, <u>5</u> Kesinlikle Yakışıyor)	3,44	1,15
Sahil Düzenlemesinden Övgüyle Söz Ediyorum - (1- Kesinlikle Hayır, <u>5</u> Kesinlikle Evet)	3,06	1,25
Eski Haliyle Karşılaştırıldığında Yeni Düzenleme - (1- Kesinlikle Daha Kötü, <u>5</u> Kesinlikle Daha İyi)	3,62	1,16

Antalya Sahil Yaşam Parkı kullanıcılarının Parkta İstedikleri Etkinlikler/Mekânlar/Fonksiyonlar Tablo-19’da verilmiştir. Tablodan da görülebileceği gibi bireyler Sahil Yaşam Parkında hali hazırda olmayan veya yetersiz gördükleri donatı elemanları öncelik sırasıyla ilk onu; Ücretsiz Tuvalet, Ücretsiz WİFİ, Akşamları Kumsalın ve Denizin Aydınlatılması, İskele Sayısının Arttırılması, Sahile 50-60 mt açıkta yüzen bir platform, Bisiklet yoluna elektrikli bisiklet ve diğer araçların girişinin önlenmesi, Deniz içinde görsel güzellik sunan su ve ışık gösterisi, Gece ve gündüz daha fazla güvenlik elemanlarının görevlendirilmesi, sahile kap/kacak getirilerek piknik yapılmasının önlenmesi, Gezinti yolunun sahille kurduğu ilişki daha ergonomik olmalıdır.

Tablo-19: Katılımcıların Konyaaltı Yaşam Parkı’nda Olmasını İsteddiği Etkinlikler-Mekânlar-Fonksiyonlar

Sahil Yaşam Parkı’nda Olmasını İstedığınız Etkinlikler/Mekânlar/Fonksiyonlar	Frekans	%
Ücretsiz Tuvalet	200	68,5
Ücretsiz WİFİ	186	63,7
Akşamları Kumsal ve Denizin Aydınlatılması	182	62,3
İskele Sayısının Arttırılması	155	53,1
Sahile 50-60 Mt Açıkta Yüzen Bir Platform	154	52,7
Bisiklet Yolunda Elektrikli Bisiklet ve Diğer Araçların Girişinin Önlenmesi	153	52,4
Deniz İçinde Görsel Güzellik Sunan Su ve Işık Gösterisi	150	51,4
Gece Ve Gündüz Daha Fazla Güvenlik Elemanlarının Görevlendirilmesi	146	50,0
Sahile Kap/Kacak Getirilerek Piknik Yapılmasının Önlenmesi	123	42,1
Gezinti Yolunun Sahille Kurduğu İlişki Daha Ergonomik Olmalı	124	42,5
Gece Ve Gündüz Plajlardaki Seyyar Satıcı Kirliliğinin Önüne Geçilmesi	119	40,8
Bisiklet Yolunun Güvenliği Arttırılmalı	111	38,0
Açık Hava Sineması İçin Yapılan Platformun Aktif Hale Getirilmesi	113	38,7
Araç Yolları Genişletilmeli	90	30,8
Plaj Voleybolu Sahası	85	29,1
Bisiklet Yollarının Genişletilmesi	81	27,7
Balık Tutma Alanları Oluşturulmalı	77	26,4
Park Yerleri Yetersiz, Arttırılmalı	68	23,3
Plaj Hentbolu Sahası	31	10,6

5. Sonuç ve Öneriler

Antalya Sahil Yaşam Parkı düzenlemesi 2018 yılında tamamlansa da aktif olarak tüm fonksiyonlarıyla 2019 yazında kullanılmıştır. Bu haliyle her ne kadar bekârlar parkı çok kullanıyor gibi gözükse de her iki cinsiyetten bireyler birbirlerine yakın oranlarda Sahil Yaşam Parkını kullanmaktadırlar. Çalışmaya katılan bireylerin çoğunluğu 4000 TL ve altı kişisel gelire, 6000 TL ve altı aile gelirine sahip, iyi eğitim almış, daha çok özel ve kamu sektör çalışanı, Sahil Yaşam Parkına daha çok aile bireyleri ve arkadaşlarıyla geldiği, bireylerin parka daha çok özel araçlarıyla geldiği, parkın akşam 17:00'den daha sonra birçok aktivite ve fonksiyonuyla daha aktif kullanıldığı görülmektedir.

Sahil Yaşam Parkı, halkın beklediği, ihtiyaç duyduğu bir hizmettir. Antalya gibi turistik bir sahil şehrinde olması gereken önemli mekânlardandır. Düzenleme birçok yönüyle ihtiyaca cevap verse de çalışmaya katılanlar birçok konuda parkı orta düzeyde yeterli veya yetersiz görmektedirler. Çalışmada anket sonuçları değerlendirildiğinde kullanım yaygınlığı, yapısal unsurlar, bitkisel unsurlar ve genel olarak kullanıcı memnuniyeti açısından daha iyi tasarımların nasıl olabileceği tartışılmaktadır.

- ◁ Parktaki gölgeleme elemanlarının yetersizliği parkın yüzme ve güneşlenme dışında akşam kullanımının daha yoğun olmasına yol açmaktadır.
- ◁ Donatı elemanlarının sayıca yetersiz bulunması bu tip tasarım çalışmalarından önce kullanıcı sayısı, taşıma kapasitesi gibi araştırmaların yapılmasının gerekliliğini vurgulamaktadır.
- ◁ Engelli bireyler için tasarımın yetersiz olması, bu konuda göstermelik tasarımlardan kaçınmak gerektiğini göstermektedir.
- ◁ Toplumun tüm kesimlerini içine alacak çözümlerin bütünlük olarak düşünülmesi, yetersiz görülen donatı elemanlarını sayıca arttırmak yoluna gidilmelidir.
- ◁ Kullanıcıların iskele yapılması, ücretsiz internet erişim ve wc gibi makul istekleri yanında akşam kumsal ve denizin aydınlatılması gibi flora ve faunaya zarar verebilecek istekleri de bulunmaktadır.
- ◁ Koşu yolu ve bisiklet yolu genişletilmeli ve bu unsurları sadece amaca uygun olarak kullanılmalıdır.
- ◁ Halkın rekreasyonel amaçla uzun zamanlar kullanacağı düşünüldüğünde ücretsiz tuvalet fırsatının mutlaka sağlanmalıdır.
- ◁ Spor alanlarının daha aktif kullanımı özellikle akşam saatlerinde gerçekleşmekte, burada oluşan yığılmaların önlenmesi için o spor alanları orada çoğaltılmalıdır.

- ‹ Tasarım ve düzenleme yeniden değerlendirilmeli ve değerlendirme sürecinde mutlaka rekreasyon uzmanlarına çalışma grubu içinde yer verilmelidir.
- ‹ Basketbol sahaları açısından bakıldığında her birinin kullanım yoğunluğu birbirlerinden farklı olsa da Konyaaltı Kent Meydanındaki saha oldukça yoğun kullanılmaktadır. Hemen yanına ikinci bir sahanın yapılması gereklidir. Bu hem kullanım yoğunluğunu dengeleyecek hem de gerektiğinde burada basketbol turnuvaları yapılabilecektir.
- ‹ Tartan Koşu Yolu mutlaka genişletilmeli, ayrıca farklı yerlerde farklı tempolarda yürüyen bireylerin birbirlerinden kopmadan birbirlerini görebilecekleri loop şeklinde ikinci bir tartan yürüyüş yolu yapılmalıdır.
- ‹ Gezinti yolu üstündeki banklar daha çok sahile yakın deniz manzarası olacak şekilde konulmalıdır.
- ‹ Büfelerin bulundukları alanlara yayılmalarının önüne geçilmelidir.
- ‹ Akşam mısır patlatıcısı, sucuk ekmek satıcısı, semaverde çay satıcısı gibi kayıt dışı ürün satanlara asla müsaade edilmemelidir.
- ‹ Akşamları çadır kurularak geceklimelerin önüne geçilmelidir.
- ‹ Karavanların yol ve kaldırım işgalleri her ne kadar yasaklanmış olsa da denetlenmediği için park alanları kontrolsüz şekilde kullanılmaktadır.
- ‹ Çocuk Su Oyun Alanlarında zeminin kaymasının önüne geçilmelidir.
- ‹ Parkın bakımı ve devamı için gönüllüler bulunmalı özellikle Milli Eğitim Müdürlüğü ile protokol yapılarak öğrencilerin doğa sevgisini öğrenebilmeleri ve şehrin sorumluluğuna destek olmaları için parkın bakımına destek vermeleri sağlanmalıdır.
- ‹ Özellikle çocuk oyun alanlarının çevresi koruma altına alınarak çocukların güvenli şekilde oynamaları sağlanmalıdır.

Kaynaklar

- ‹ Ardahan, F., Tevfik, T., Kaplan Kalkan, A. (2016). Her Yönüyle Rekreasyon, Detay Yayıncılık, Ankara.
- ‹ Boman, M., Fredman, P., Lundmark, L., Ericsson, G., 2013. Outdoor recreation – A necessity or a luxury? Estimation of engel curves for Sweden. Journal Of Outdoor Recreation And Tourism. 3 (4): 49–56.
- ‹ Tanrıverdi F (2001) Peyzaj Mimarlığı Bahçe Tanıtımı Temel İlkeleri ve Uygulama Metotları. Erzurum

- ◁ URL 1: [http://www.blog.antrehber.net/ galeri.html?id=15& resim=6....](http://www.blog.antrehber.net/galeri.html?id=15&resim=6....) 7, 8,9,
- ◁ URL 2: <http://www.blog.antrehber.net/galeri.html?id=15&resim=6....>

CHAPTER 11

RESEARCH IN EDUCATION AND SOCIAL SCIENCES

**Investigation of Independent Audit Reports in the Framework of
the Going Concern Assumption: A Research on Textile,
Clothing and Leather Companies in the BIST (Seçkin Gönen,
Fatih Yıldırım)**

Investigation of Independent Audit Reports in the Framework of the Going Concern Assumption: A Research on Textile, Clothing and Leather Companies in the BIST

Prof. Dr. Seçkin GÖNEN¹, Res. Asst. Fatih YILDIRIM²

¹ *Dokuz Eylül University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, İzmir, seckin.gonen@deu.edu.tr*

² *Karadeniz Teknik University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Trabzon, fatihyildirim@ktu.edu.tr*

Abstract

The continuity assumption of the enterprise is based on the assumption that the businesses will have an unlimited lifetime and will continue their activities in the foreseeable future, unless stated otherwise. Financial statements are prepared according to this assumption and independent auditors present uncertainties about the continuity of the business in the audit reports. In this context, by considering the continuity assumption of the business, 2018 audit reports of the textile, clothing and leather companies in BIST were analyzed using the content analysis method. The main purpose of the study is to determine whether sufficient information regarding the continuity of the business is shared with financial information users in the auditor's reports.

According to the findings, in the audit reports of Textile, Clothing and Leather companies, when the continuity of the business affects the audit opinion, sufficient information was provided to the financial information users by the auditors. The most important factors affecting the going concern are determined as the loss of the business or the losses of the past year and short-term liabilities exceed the short-term total assets. When the effect of the going concern on the audit opinion is analyzed, it is stated by the auditors that there are qualified opinion to three firms and disclaimer opinion to one firm.

Keywords: Going Concern, ISA 570, BIST, Audit Reports

Introduction

Auditors are critical in providing accurate and reliable information to businesses by financial information users. They obtain sufficient and appropriate audit evidence at the point of accuracy of their financial information and offer reasonable assurance to the users of the information. Auditors communicate effectively with information users through audit reports. At the point of increasing the communication quality of the audit reports, audit reports should be submitted in accordance with the International Auditing Standards.

The auditors present the situations that will uncertainty the going concern in their audit reports in accordance with ISA 570. The continuity of the business is very important for financial information users and affects their decisions. Businesses have an infinite life unless there is a provision and financial statements are prepared under this assumption. Presenting uncertainties about the continuity of the business in the audit reports will directly affect the decisions of current and potential investors.

In this context, going concern assumption and the international audit Standard 570: Going Concern standard are discussed theoretically. In the application section, the 2018 independent audit reports of Textile, Clothing and Leather companies in Stock Market Istanbul (BIST) were analyzed with the content analysis method. The audit opinion given as a result of the audit, the structure of the firm performing the audit (local, international, big four), the factors affecting the going concern of the business, the effect of the assumption of the going concern of the business on the audit opinion and whether there is sufficient explanation for the going concern of the business in the audit report were analyzed.

1. Going Concern Assumption

The going concern assumption is one of the concept for financial reporting such as period reporting and accrual accounting (Kruppu et. al., 2003: 578). The going concern assumption is important and accepted principle by accounting professionals. Going concern assumes that the businesses continue their operation for the foreseeable future. This principle forms the basis of depreciation accounting (Storey, 1959: 232). The going concern assumption is the important principle in the preparation of the financial reports. There are multiple internal and external sources of available for the auditors determine about that going concern assumption (Socol, 2010: 291).

Through the audit reports, auditors provide information to the users of the financial statements on the reliability of the financial data. Within this scope, users of financial statements can detect negative developments related to the business beforehand through independent audit reports (Defond et. al., 2002: 1248). The going concern assumption affects the auditor's opinion and auditor's present as a separate section in the audit reports. Going concern arrangement in the International Standard On Auditing 570 (ISA 570) Going Concern. In this context, the independent auditor will evaluate the continuity of the business and evaluate the continuity of the business in the independent audit report.

The following examples can be given to factors that endanger the going concern (Güredin, 2010, s. 75);

- 1- Repeated operating losses and working capital deficits,
- 2- The entity has difficulty in paying overdue debts
- 3- Customer losses and unexpected situations such as flood, disaster and fire,
- 4- Loss of significant key staff or manager,
- 5- There are events such as a legal case that may jeopardize the activities of the business.

2. International Standard on Auditing 570: Going Concern

The standard has been published within the scope of increasing the communication value of the independent auditor with financial information users. The standard regulated the attitude and responsibilities of the auditor if the continuity assumption of the business contains significant uncertainties (Yaşar ve Çetin, 2020: 385). Managements should make evaluations regarding the going concern assumption of the entities'. Likewise, independent auditors should obtain sufficient and appropriate audit evidence at the point of preparing financial statements according to the appropriate financial reporting framework and continuity of the business. (ISA 570, para. 5-9). The procedures to be performed by the auditors for the continuity of the business are specified in ISA 570 as follows.

◁ In case of, auditors judgment use of going concern basis of accounting is inappropriate, the auditor shall express an adverse opinion (ISA 570, para. 21).

◁ In case of, adequate disclosure of a material uncertainty is made in the financial statements, these events or conditions indicate that a material uncertainty exists that may cast significant doubt on the entity's ability to continue as a going concern and that the auditor's opinion is not modified in respect of the matter (ISA 570, para. 22).

◁ In case of, adequate disclosure of a material uncertainty is not made in the financial statements, the auditor should state that there is a significant suspicion about the continuity of the business in the basis of the opinion, together with it expresses a negative opinion (ISA 570, para. 23).

In this context, evaluations regarding the continuity of the business should be made by management and independent auditor. In the event that management does not evaluate, the auditor should obtain sufficient and appropriate audit evidence and evaluate for going concern entities. By this way, the function of informing the users of financial statements of independent audit reports will be fulfilled.

3. Literature Review

Louwers (1998), investigated whether the incentives provided to auditors affect the view of going concern uncertainty in financially unsuccessful companies. In the study, companies that failed financially between 1984-1991 were analyzed using the logit model. According to the findings, there was no evidence that the incentives provided to the auditors and the auditor had an effect on the uncertainty disclosure decisions regarding continuity.

Vanstraelen (1999) determined the factors that affect the uncertainty about the going concern of the business in the audit reports by the auditor. In this context, with the assumption that Continental European auditors will be more willing to explain the uncertainties regarding continuity than the auditors in Anglo-Saxon countries, it was carried out using the logistic regression model. According to the findings, it was concluded that the auditors were effective in explaining the uncertainties regarding the continuity of the business as well as their independence.

Lennox (1999), In the sample of publicly-traded companies on the UK stock exchange between 1987 and 1994, the audit opinions with and without uncertainty regarding going concern were analyzed with the probit model. The purpose of the study is to analyze the status of audit reports to provide accurate information in identifying companies with high probability of bankruptcy. According to the findings, audit reports about companies with a high probability of bankruptcy do not provide additional information.

Ireland (2003), researched for public and non-public companies in the UK. In the study, the opinions that do not contain uncertainty about going concern and are qualified opinions as a result of the audit, and those that contain uncertainty about going concern and are qualified opinions after the audit are examined. According to the results, in cases where uncertainty

regarding going concern is unlikely, companies with low liquidity and no profit share are less likely to get an opinion other than unqualified opinions. On the other hand, companies that have high financial risk, disclosed losses in the current year and previous year, and who received opinions other than positive due to the uncertainty related to the previous continuity, are more likely to receive an unqualified opinion due to uncertainty.

Provasi and Riva (2015), investigated the uncertainties regarding the going concern in the audit reports of the companies in the Italian stock exchange. In this context, 2012 audit reports were examined. There is no uncertainty about the going concern of 80% of companies registered on the Italian stock exchange.

Yaşar (2017), investigated the determinants of the opinion other than unqualified opinion, which contains uncertainties regarding the going concern of the enterprise, by using the logistic regression model in the sample of industrial enterprises traded in BIST in the period of 2011-2015. According to the findings, it was determined that the uncertainty that occurred in the going concern of the company in terms of the auditor's opinions in the independent audit reports was opinion other than unqualified and the delay of the audit report.

Taş et. al. (2018), aimed to understand the going concern assumption and to reveal the importance of the evaluations made for the going concern assumption in the independent audit reports for the business management and investors. Five-year financial statements and audit reports of five companies in Istanbul Stock Exchange (BIST) have been analyzed. According to the findings, it has been determined that there is not enough explanation about the continuity in the audit reports.

Yılmaz and Yaşar (2018), the audit reports of the publicly-traded manufacturing industry companies on BIST in 2013-2016 were analyzed by the content analysis method. According to the findings, the most common event in the uncertainty going concern is, significant amounts of operational loss or cash efficiency.

4. Methodology and Data

In the study, 2018 audit reports of Textile, Clothing and Leather companies listed in BIST were analyzed with content analysis management. Audit reports of the companies were obtained through the Public Disclosure Platform. 23 Textile, Clothing and Leather companies listed in BIST constitute the main mass of the research. The audit reports of four companies

could not be reached and the study was carried out over 19 companies. Since most of the companies' audit reports did not publish in 2019 so 2018 reports were handled to expand the sample.

The opinions given by the independent auditors to the Textile, Clothing and Leather companies listed in BIST and these opinions were evaluated according to the type of audit firm (local, international or big four). In the audit reports, an evaluation was made in which part of the report the views and responsibilities regarding the continuity of the business and to what extent the continuity of the business affects the independent audit opinion. Finally, an evaluation was made on the events affecting the continuity of the business and whether the effect of continuity on the audit opinion was adequately explained in the audit reports.

5. Findings

Research findings were evaluated separately in terms of the distribution of audit opinion, the structure of the audit firm that audits the firms, the part where the continuity of the business is explained, the effect of the business continuity on the audit opinion and the events affecting the continuity.

Table 1. Distribution of Audit Opinion

Audit Opinion	2018
Unqualified Opinion	12
Adverse Opinion	-
Disclaimer Opinion	1
Qualified Opinion	6

When independent audit reports of Textile, Clothing and Leather companies listed in BIST are examined, there are no companies that receive adverse opinions. Opinions were stated in the form of unqualified opinion to 12 companies, qualified opinion to 6 companies and disclaimer opinions to 1 company. The distribution of audit opinions by type of independent audit company is discussed in Table 2.

Table 2. Distribution Of Audit Opinions By Type Of Independent Audit Company

	2018		
Audit Opinion / Audit Firms Type	Local Audit Firms	International Audit Firms	Big Four Audit Firms
Unqualified Opinion	7	2	3
Adverse Opinion	-	-	-
Disclaimer Opinion	1	-	-
Qualified Opinion	4	-	2
Total	12	2	5

When the audit reports of 23 Textile, Clothing and Leather companies listed in BIST are examined, it is seen that 12 companies are audited by local audit firms, 2 companies are international audit firms and 5 companies are audited by big four. Local audit firms were given unqualified opinions to 7 companies, disclaimer opinions to 1 company and qualified opinion to 4 companies. Unqualified opinions were given to 2 companies audited by international audit firms. Big Four carried out the audit of 5 companies and 3 companies were given unqualified opinions while 2 companies were given qualified opinions. When evaluated within this scope, independent audits of Textile, Clothing and Leather companies were carried out to a large extent by local audit firms. Annotation Format For Going Concern Assumption is discussed in Table 3.

Table 3. Annotation Format For Going Concern Assumption

Annotation Format For Going Concern Assumption	2018
Emphasis of Matter Paragraph	-
Going Concern Paragraph	17
Basis of Opinion Paragraph	2

The independent auditor provides information about the company in the audit reports in order to increase the communication value. Within the framework of ISA 570, the independent auditor should evaluate the going concern and present the related explanation in the audit report. When Table 3 is examined, the evaluations regarding the continuity of the enterprise are generally discussed in the Going Concern Paragraph. In the 2 audit reports, information on the going concern is included in the Basis of Opinion

Paragraph. In the Emphasis of Matter Paragraph, explanations regarding the continuity of the enterprise are not included. Situations where going concern affects the independent audit opinion are discussed in Table 4.

Table 4. Effect of Going Concern on Audit Opinion

Effect of Going Concern on Audit Opinion	Local Audit Firms	International Audit Firms	Big Four Audit Firms
Unqualified Opinion	-	-	-
Adverse Opinion	-	-	-
Disclaimer Opinion	1	-	-
Qualified Opinion	2	-	1
Total	3	-	1

When the going concern affects the audit opinion, independent auditors gave opinions to 4 businesses within the framework of continuity. In cases where the going concern is uncertain, auditors have been given disclaimer opinion to 1 firm and qualified opinions to 3 firms.

Due to the uncertainty of continuity to 1 business by the local independent audit firms, opinions were expressed disclaimer opinion and qualified opinions were given to 2 firms. Qualified opinion was given to 1 firm by big four due to uncertainty of continuity. The majority of the textile, clothing and leather companies in BIST have been audited by local audit firms. For this reason, due to the uncertainty in the going concern, local audit firms gave more opinions. The events that affect the continuity of the businesses and affect the audit opinion are discussed below. The continuity is uncertain when:

- ◁ The enterprise recognizes losses in the current year or in previous years,
- ◁ Short-term liabilities exceed the short-term total assets,
- ◁ Short-term debt cannot be paid,
- ◁ Appointment of trustees to a business,
- ◁ The revenue generated in a business is failed to measured accurately, and key managers resign,
- ◁ Violation of capital adequacy obligations,
- ◁ Failure to comply with the terms of loan contracts occurred,
- ◁ Significant financial bottleneck and raw material bottleneck arised.

Considering the events that make the going concern uncertain, the most important issue is that the short-term liabilities exceed the short-term assets and the operating loss reaches an important dimension. When the audit reports are examined, it is seen that the issues affecting the continuity of the business are clearly explained by the auditors. The local, international and big four audit firms, which carried out the audit of the Textile, Clothing and Leather companies listed in the BIST, provided information to the financial information users at the point of continuity. In this context, independent auditors provide qualified and appropriate information to financial information users.

6. Conclusion

The concept of continuity that is acknowledged as a basic assumption means enterprises have an infinite lifespan independent from owners and shareholders. Hence, managements should prepare financial statements according to this concept to present to users of financial statements. Moreover, concept of continuity has great importance for performing of audit activities. With enterprises' any lack of ability to continue operations, profit elements would lose importance which is a significant criterion for investors. At this point, auditors have to add cases or situations that affect continuity with a general evaluation in accordance with Independent Audit Standard 570 Continuity of Enterprise.

In this study, audit reports of textile, clothing and leather enterprises which are operating in Borsa İstanbul in 2018 through Public Disclosure Platform and effect of continuity of enterprises on audit opinion is detected. 19 audit reports are reached totally. Within the scope of Independent Audit Standard 570, independent auditors made assessments under the assumption of continuity concept. Evaluations regarding continuity are explained solely for two enterprises in sources of evaluation paragraphs. With findings gathered, it is detected that qualified opinions are declared for three enterprises, and disclaimer of opinion is found for one enterprise.

Existence of errors and important mistakes in financial statements which are the biggest assistant for investor in taking investment decisions cause global effects when accounting scandals are taken into consideration. Preparation of financial statements is included in managements' responsibility; however, auditors are hold responsible for errors and mistakes in financial statements as a result of their audit activities. Concept of continuity is an important element in investors decision taking process. Because, investing in enterprises which have any unfavorableness in ability of continuing operations contradict reasonable economic decision taking

model. At this point, auditors should make an evaluation on continuity of enterprises in their audit activities. Specifically, non-payment risk of short term liabilities and violations of capital requirements have importance for continuity and it is detected that auditors affect independent audit opinions.

Reference

- Defond, M.L., Raghunandan, K. and Subramanyam, K.R. (2002). Do Non-Audit Service Fees Impair Auditor Independence? Evidence from Going Concern. *Journal of Accounting Research*, 40(4), 1247-1274.
- Güredin, E. (2010). *Denetim ve Güvence Hizmetleri* (13. Edition). İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- International Standard On Auditing 570: Going Concern, (2016). International Auditing and Assurance Standards Board.
- Ireland, J.C. (2003). An Empirical Investigation of Determinants of Audit Reports in the UK. *Journal of Business, Finance & Accounting*, 30(7), 975-1015.
- Kruppu, N., Laswad, F. and Oyelere, P. (2003). The Efficacy of Liquidation and Bankruptcy Prediction Models for Assessing Going Concern. *Managerial Auditing Journal*, 18(6-7), 577-590.
- Lennox, C.S. (1999). The Accuracy and Incremental Information Content Of Audit Reports In Predicting Bankruptcy. *Journal of Business, Finance & Accounting*, 26(5-6), 757-778.
- Louvers, T.J. (1998). The Relation Between Going-Concern Opinions and The Auditor's Loss Function. *Journal of Accounting Research*, 36(1), 143-156.
- Socol, A. (2010). Significant Doubt About The Going Concern Assumption in Audit. *Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica*, 12(1), 291-299
- Storey, R.K. (1959). Revenue Realization, Going Concern and Measurement of Income. *The Accounting Review*, 34(2), 232-238.
- Tas, O., Mert, H., Guner, M. and Duyar, G. (2018). The Effect of ISA 570 Going Concern on Audit Reports. 4th. Global Business Research Congress, Istanbul/Turkey.

- Vanstraelen, A. (1999). The Auditor's Going-Concern Opinion Decision: A Pilot Study. *International Journal of Auditing*, 3(1), 41-57.
- Yaşar, A. (2017). Investigation of Going-Concern Modified Audit Opinions in Terms of Auditor Opinions: Evidence From Borsa Istanbul Industry Companies. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 19(1), 58-85.
- Yaşar, A. and Çetin, E. (2020). Examination of the Auditor's Reports Given in the Scope of BDS 570 in Terms of Communication Value. *Journal of Business Research-Turk*, 12(1), 384-391
- Yılmaz, Z. and Yaşar, A. (2018). Investigation of Audit Reports in The Framework Of Standard On Auditing 570 Going Concern: A Research on Manufacturing Companies Listed in BIST. *Mali Çözüm Dergisi*, 145, 55-90.

CHAPTER 12

RESEARCH IN EDUCATION AND SOCIAL SCIENCES

**W.Shakespeare' in “Othello”su ile G.Verdi' nin “Othello”sunun
Metinsel Yönden Karşılaştırılması (Mehmet Ali Öztürk, Dilek
Zerenler)**

W.Shakespeare' in “Othello”su ile G.Verdi' nin “Othello”sunun Metinsel Yönden Karşılaştırılması

Mehmet Ali Öztürk¹, Dilek Zerenler²

¹S.Ü. Dilek Sabancı Devlet Konservatuarı, Sahne Sanatları Bölümü, Opera Anasanat Dalı. E-mail: sirinari@hotmail.com

²S.Ü. Dilek Sabancı Devlet Konservatuarı, Sahne Sanatları Bölümü, Tiyatro Anasanat Dalı. E-mail: dilekzerenler@hotmail.com

ÖZET: Bu çalışmada, W.Shakesperae’in önemli oyunlarından biri olan “Othello”nun hem tiyatro hem de operadaki konumu incelenmiştir. Sahne Sanatları Dalı altında benzerlik ve farkları karşılaştırılmış, eserin ana teması olan aşk ve kıskançlığın her iki sanat dalında nasıl yansıtıldığı araştırılmıştır. Othello’ nun hem tiyatro hem de operada sahnelenmesi, bu iki sanat dalının birbirine yakın olduğunu gösterdiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Othello, opera, tiyatro.

ABSTRACT: In this study, the situation of “Othello”, one of important plays written by W.Shakesperae, in theatre and opera was examined. Differences and similarities of the play in opera were compared with other plays in the theatre. Expressions of the love and jealously involved in plays in both theatre and opera were tried to explain. Putting on Othello in both theatre and opera showed that these arts are very similar.

Key words: Othello, opera, theatre.

1.Giriş

Othello, İngilizler’in en ünlü tiyatro yazarlarından biri olan William Shakespeare’in yazmış olduğu bir oyundur. Shakespeare, bu oyunda Othello’nun kişiliğinde kıskançlık duygusunun aşk ve sevgiden daha güçlü bir duygu olduğunu, basite alınmaması gerektiğini vurgulamaya çalışmıştır. Othello’da aşk teması da önemlidir. Bunun yanında, aşırı güven duygusunun zararları, insanoğlunun kaderi karşısındaki acizliği gibi konular da işlenmiştir.

Othello operasında irade dışı tutku ile yıkıcı zekâ ve coşkun hayat ile önlenemez ölüm arasında meydana gelen çatışma, konunun “Verdileşmiş” yönünü tüm olarak ortaya koymuştur.

2. William Shakespeare (1564- 1616)

26 Nisan 1564’de Stratford-upon-Avon’daki Holy Trinity kilisesinde vaftiz edilen William Shakespeare’in bu törenden sadece iki üç gün önce dünyaya gelmiş olduğu düşünülmektedir (Wells, 1992: 11).

1568’de belediye başkanı ve sulh yargıcı olan babasının onu King’s New School’da okuttuğu tahmin edilmektedir. Shakespeare bu okulda klasik edebiyat metinleriyle buluşur. Terence, Plautus, Ovid, Cicero ve Virgil eserlerini hayranlıkla okuduğu bilinmektedir.

Shakespeare 1582’de, yani 18 yaşındayken Anne Hathaway ile evlenir. Bundan sonraki 7 yıl hakkında hiçbir şey bilinmemektedir. Stratford’u terk edip Londra’ya yerleştiği ve burada oyunlar yazmaya başladığı tahmin edilir. Shakespeare’e kesin olarak gönderme yapan ilk yazılı belge (1592) onu aktörden dönme oyun yazarı diye küçümseyen Robert Greene’in alaycı sözlerini içerir. Yaşamının son yıllarında Shakespeare’i kıskanmaya başladığı anlaşılan Greene, yazarı “kendini ülkedeki tek sahne titreten” (Shakescene) sanan “türedi bir karga” olarak niteler. Greene’nin bu sözlerine karşılık Henry Chettle Shakespeare’i şöyle savunur: “Davranışları ne kadar nazikse kişiliği de o derece mükemmeldir. Ayrıca saygın kişilerin onun iş ahlakından ve yazdıklarının zarafetinden övgü ile söz etmeleri bir yandan dürüstlüğünün diğer yandan sanatçı kişiliğinin kanıtıdır” (Wells, 1992: 14).

Frances Meres’in 1589’da yayımlanan *Palladis Tamia: Wit’s Treasury* adlı kitabı Shakespeare’in Londra’daki ilk yıllarına ışık tutar: “Latinler arasında Platus ve Seneca nasıl komedi ve trajedi türlerinin en iyi örneklerini vermişlerse, İngilizler arasında da Shakespeare her iki türün en iyi örneklerini veren bir oyun yazarıdır; *Gentlemen of Verona*, *Errors*, *Love Labour’s Lost*, *Love Labour’s Won*, *Midsummer’s Night Dream* ve *Merchant of Venice* adlı oyunlar komedi alanında, *Richard II*, *Richard III*, *Henry IV*, *King John*, *Titus Andronicus* ve *Romeo and Juliet* adlı oyunlarsa trajedi alanında gösterdiği üstün başarının birer kanıtı sayılırlar” (Wells, 1992: 15). Frances Meres’in sözünü ettiği *Love Labour’s Won* kayıp bir oyun veya oyunlardan birinin diğer adı da olabilir. Meres’in verdiği listenin önemi, bütün bu oyunların belirli bir tarihten önce yazılmış olduklarını göstermesinden kaynaklanır. Bu durum ise yazarlığa geç başlamış olduğu varsayılan, 34 yaşındaki birisi için olağanüstü bir üretkenliğin göstergesidir.

Elizabeth ve Rönesans dönemi İngiliz tiyatrosunun başlıca temsilcisi olan Shakespeare, dünya tiyatrosunun adeta “simgesi” olmuştur. Shakespeare’in bu büyük özelliği, Elizabeth dönemi tiyatrosunu İngiltere’nin “altın çağ”ı yaptığı kadar, dünya tiyatro tarihinin de en önemli dönemlerinden biri kılan bütün özellikleri yapıtlarında özümsemiş, kendi çağının toplumsal- kültürel bileşimini çok yönlü yansıtabilmiş ve yapıtlarıyla ulusal tiyatronun başlıca kurucusu olmasından, kendinden önceki kültürel miras temeli üzerinde Rönesans hümanist düşünce doğrultusunda ürünler vermesinden ve bütün bunların doğal sonucu olarak çok yönlü bir anlatım biçimine ulaşmış olmasından ileri gelir (http://www.farmako_vijilans_dernegi.org/icerik.php?id=25,2011:12).

Shakespeare, ortaçağ ve halk tiyatrosu özelliklerini taşıyan açık oyun biçimi ile Rönesans klasik burjuva tiyatrosu özellikleri taşıyan kapalı oyun biçimini birlikte kullanmıştır (Çalışlar, 1995: 577). Ayrıca oyun dili olarak hem koşuk, hem de düz yazıyı tercih etmiştir. Oyunlarının, ulusal yaşamın merkezi olan Saray’la bütünleşmesinin yanı sıra, halk geleneğinin canlılığı ve gerçekçiliğinin Rönesans’ın evrensel değerleriyle kaynaşması sonucu, yepyeni bir ulusal tiyatro biçiminin yaratılışı, Shakespeare’in oyunlarında bütünüyle yansımaları bulmuştur. Toplumsal değerlerin, koro yerine, oyun kahramanının karşıtı ya da tamamlayıcısı kişi tarafından temsil edilişi, oyunlardaki birey- toplum dengesinin kurulmasına yol açmıştır.

Shakespeare’nin eserlerini okumak kuşkusuz, eşsiz bir maceraya atılmaktır (Lamb, 2000: 1). Shakespeare’in oyunları; tarihsel oyunlar, komedyalar ve tragedyalar olmak üzere, başlıca üç ana kategoride toplanacak olursa (Çalışlar, 1995: 577), *Othello*, dört büyük tragedyası olarak değerlendirilen eserlerinden biri olarak karşımıza çıkar.

Mezarındaki tarihe göre, 23 Nisan 1616’da ölen yazar, Holy Trinity kilisesinde mihrap yerinin göze çarpan bir köşesinde gömülmüştür (Wells, 1992: 17).

2.1. Shakespeare’in Bazı Oyunları

Antoniüs ve Cleopatra; dünya edebiyatında aşkı en güzel anlatan büyük eserlerinden belki de ilkidir.

Atinalı Timon; genel olarak bu oyun Shakespeare’in en silik ve anlaşılması zor olan oyunlarının başında gelmektedir.

Aşkın Çabası Boşuna; yazarın ilk komedileri arasında yerini alır. Bu eser ilk defa 1598’de Kralice I.Elizabeth huzurunda sahneye konulmuş; 1605’de ise bir büyük malikânede oynanmıştır. Sonra, 1839’da Covent

Garden Tiyatrosu'nda oynanıncaya kadar tiyatro repertuvarlarına hiç girmememiştir.

Bir Yaz Gecesi Rüyası; ana teması aşk ve evliliştir. Karışık ilişkiler üzerinden bu iki kavramın komikliğine vurgu yapmıştır.

Coriolanus; Shakespeare'in tragedyalarından biridir ve modern çağda oynanması yasaklanan çok az sayıda Shakespeare oyunlarından biri olmakla ün yapmıştır.

Fırtına; beş perdeden oluşan, trajik-komik hatta fantastik oyunlardan biridir. Shakespeare'in başka yazarlarla işbirliği yapmadan, sadece kendisinin yazmış olduğu son tiyatro eseridir. Günümüzde *Fırtına* Shakespeare'in en önemli eserlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Hamlet; Shakespeare'in en uzun oyunudur ve İngiliz Edebiyatı'nın en güçlü ve etkileyici trajedilerinden birisidir. Shakespeare'in yaşadığı dönemde en popüler oyunlarından birisi olmuştur ve hâlâ en çok oynanan oyunlar arasında en üst sıralarda yer almaktadır. Oyunun dramatik yapısı ve karakterlerinin derinliği Hamlet'in birçok açıdan tahlil edilmesine, yorumlanmasına ve üzerinde tartışılmasına neden olmuştur. Shakespeare'in bu muhteşem eseri, her milletin insanına hitap eden konusuyla ilgiyi üzerinde toplamış ve nesiller boyu değerinden hiçbir şey kaybetmemiştir. Yazarın dünyaca meşhur olan bu tragedyası, bizim ülkemizde de modern tiyatromuzun kuruluş yıllarından beri en çok sahnelenen ve üzerinde tartışılan oyunlardan birisidir (Özcan, 2008: 8).

Hırçın Kız; Shakespeare'nin komediyalarından biridir. *Hırçın Kız*, dünya tiyatrosunun en sevilen ve en çok sahnelenen oyunları arasında yer alır.

IV. Henry, Bölüm 1; yazarın tarihi bir oyunudur. Bu eserin sonu diğer bir eser ve tarihsel akımın devamı olan IV. Henry, Bölüm 2'ye girişi sağlamak için özel olarak hazırlanmıştır.

IV. Henry, Bölüm 2; IV. Henry, 1. Bölüm'ün sona erdiği yerden başlar.

Julius Caesar; 1599'da yazılmış, antik Roma tarihinin gerçeklerini inceleyen bir trajedi oyunudur. Konularını Eski Yunan ve Roma tarihinden alan oyunlarından en ünlüsüdür.

Kral Lear; yaklaşık olarak 1605 yılında yazıldığı tahmin edilmektedir. Shakespeare'in önemli trajedilerinden biridir.

Kuru Gürültü (Yok Yere Yaygara); bir tiyatro oyunu olarak Shakespeare'in en popüler komedilerinden biri olarak halen şöhretini korumaya devam etmektedir. Genel olarak 'Kuru Gürültü' oyunu ile Shakespeare'in yazmış olduğu diğer oyunların ortaklaşa paylaştıkları bir tema

evli kadınların sadakatsizlikleridir. Ayrıca bu oyununda devamlı işlenen bir motif de İngilizce'de 'nothing' olan 'hiçbir şey' sözcüğü ile 'noting' olan 'dikkat etme' arasındaki kelime ses yakınlığının Shakespeare tarafından kelime oyunu olarak işlenmesidir.

Kısasa Kısas; önce bir komedi olarak sınıflandırılmış, fakat çağımızda ne komedi ne de trajedi olarak görüldüğü için 'problem oyunlar' sınıfına konulmuştur. İlk defa basılması

Kış Masalı; oyunun başındaki üç perdede çok güçlü psikolojik dram yer alır; fakat son iki perdede komedi unsuru öne çıkar ve oyun neşeli bir sonla biter.

Macbeth (Macbeth Tragedyası); Shakespeare'in en önemli trajedilerinden biridir. Tüm dünyadaki hem profesyonel hem de amatör tiyatrolar tarafından sıkça sahneye konulmaktadır (Çalışlar, 1994: 129; Vikipedi, 2011: 1).

On İkinci Gece (Ne İsterseniz); tam adı *Onikinci Gece* ya da *Siz Nasıl İsterseniz* diye çevrilebilir. Alternatif bir başlığı olan tek Shakespeare oyunudur. Diğer birçok Shakespeare eseri gibi bu oyunun da birkaç farklı film uyarlaması bulunmaktadır.

Romeo ve Juliet (Romeo ile Juliet); bu eser, yazarın gençlik yapıtlarından biridir ve dram diliyle sevgiye bir övgüdür (Oflozoğlu, 1977; 46). Shakespeare'in en iyi bilinen oyunlarından biri olan *Romeo ve Juliet* sinemaya da uyarlanmıştır.

Size Nasıl Geliyorsa; yazarın ünlü repliği "*Dünya bir sahnedir ve biz de oyuncular*" bu oyunda geçmektedir.

Sonu İyi Biterse; Shakespeare'in popüler olmayan, çok az sahneye koyulan ve az bilinen oyunlarının başında gelmektedir.

Titus Andronicus; Shakespeare'in ilk trajediya eseridir.

Venedik Taciri; Shakespeare'in tanınmış oyunlarından birisidir.

Veronah İki Centilmen; Shakespeare'in oyunları arasında en ufak sayıda oyuncu kapsayan olup oyunları arasında ilk defa bir kadın kahramanın bir erkek çocuk elbisesi ile sahneye çıktığı oyundur.

Yanlışlıklar Komedi; Shakespeare'in oyun yazarlığı kariyerinin başlangıcında hazırlandığı oyunlardan birisidir ve Shakespeare'in oyunları arasında en kısa sürenidir.

3. Giuseppe Verdi (1813- 1901)

G. Verdi, 19. yüzyıl İtalyan Operası ekolünden gelen en ünlü İtalyan besteci olarak kabul edilir. Ayrıca, eserleri tüm dünyada en çok sahnelenen opera bestecilerinden birisidir.

Roncole ilçesinde küçük bir otel işleten Carlo Verdi ile bir köylü kızı olan Marianni'nin ilk çocukları olan Giuseppe, 1813 yılında Parma'da dünyaya gelmiştir. Sadece İtalyan opera geleneklerine meydan okumakla kalmayan, aynı zamanda tüm opera sanatını temelinden sarsarak yeni esaslar üzerine oturmasını sağlayan Richard Wagner de o yıl doğmuştur. Roncole'deki kilisede vaftiz edilen Verdi, köyün bağlı olduğu Busseto nüfus kütüğüne Joseph Fortunin François adı ile ve bir Fransız vatandaşı olarak kaydedilmiştir. Roncole'nin fakir halkı içerisinde Verdi'ler biraz daha iyi durumda, orta halli sayılabilecek bir ailedirler. Evleri, bugün milli bir müze olarak hâlâ ayakta durmaktadır (Şatır, 1999: 7).

Anne ve babası müzikle uğraşmadığı gibi ataları arasında da müzikle ilgilenen yoktur. Ancak Verdi'nin inanılmayacak kadar müziğe düşkün olması herkesi şaşırtmıştır. Verdi, tüm köy halkı gibi anne ve babası da cahil kimseler olduğu için aile içinde fazla bir şey öğrenememiş ve kilise okulunun verebildiği basit bir eğitimle yetinmek zorunda kalmıştır. Roncole'nin kilise orgcusundan ilk müzik derslerini almış ve köyün bağlı olduğu Busseto kasabasında orkestra üyelerinin desteği ile genel müzik eğitiminin ilk adımlarını atmıştır. On yaşında kilisede Pazar günleri org çalmakta olan Verdi'ye, kasabanın Filarmoni Derneği'nin başkanı olan Antonio Barezzi, Latince ve müzik dersleri verilmesini sağlamıştır. Yine kent halkı ve Barezzi, Verdi'nin okul giderlerini karşılayarak Milano Konservatuvarı'na göndermişlerdir. Ama genç müzikçi giriş sınavını kazanamadığı için, oradaki öğretmenler onu özel ders almaya yöneltmişlerdir. Scala Orkestrası'nın şefi Lavigna'dan özel dersler alarak opera müziğini tanımış ve Milano'daki sanat ortamında yetişmiştir. Milano'da orkestra şefi Lavigna, Haydn'ın “Yaradılış” oratoryosunun çalışmalarını Verdi'ye vermiş ve böylece genç bestecinin sanat hayatında yeni bir devre başlamıştır.

Verdi, 1838'de Barezzi ailesinin küçük kızı, piyano arkadaşı Margherita ile evlenmiştir. 1839'da ilk operası “*Oberto*”yu tamamlamıştır. Bu opera fazla başarı kazanmamış ama Filarmoni Derneği, Verdi'ye iki opera siparişinde daha bulunmuştur. Verdi bu operaları bestelemeye başladığı sıralarda maddi sıkıntılar yaşamış, sağlığı bozulmuş, oğlunu ve kızını kaybetmiştir. Çocuklarının ölümüne dayanamayan karısı da beyin kanamasından ölmüştür.

Verdi, Pers İmparatoru Nabucco'nun librettosunu halk üslubuyla hareketli bir melodi ile bestelemiş, bu opera da büyük bir başarı kazanmıştır ve ünlü İtalya sınırlarının dışına kadar yayılmıştır.

1851'den sonra bestecilik yaşamında yeni bir dönem başlamıştır. Halkın en çok sevdiği *Rigoletto*, *La Traviata*, *Il Trovatore* adlı üç önemli operasıyla olgunluk devresine girmiştir. Opera şarkıcısı soprano Giuseppina ile evlenmiş ve sonra *Maskeli Balo*, *Talihin Kudreti* ve *Don Carlos* gibi başarılı operalar bestelemiştir. 1871'de Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın isteği üzerine *Aida* operasını bestelemiş ve büyük başarı kazanmıştır. Besteci 77 yaşında son operası *Falstaff*'ı yazmış, bu son operasında müziği sahnelere ayırma yöntemini getirmiştir.

Verdi, hem İtalya'da hem de yabancı ülkelerde hükümetler tarafından takdir edilmiş ve kendisine Parma'da ulusal meclis üyeliği, İtalya Parlamento'sunda milletvekili ve senato üyeliği, güzel sanatlar akademisi muhabir ve üyeliği, Fransa'nın "Legion D'honneur" ve "Grand Officier" nişanları, Rusya'nın ilk kez bir sanatçıya verdiği Stanislav nişanı ile onurlandırılmıştır. Tutkulu bir vatansever olarak sanatın siyasi gücünü kanıtlayan operaları ve korolarındaki coşkulu albeni Verdi'yi seçkinleştirmiştir.

Ünlü sanatçı Verdi 88 yaşında, 27 Ocak 1901'de Milano'da hayatını kaybetmiştir. Cenazesi, Esirler Korosu'nun müziği eşliğinde devlet töreni ile kaldırılmış ve o gün ulusal yas ilan edilmiştir (http://www.turkcebilgi.com/giuseppe_verdi/ansiklopedi,2011:1).

3.1. Giuseppe Verdi'nin Operaları

Dünya müzik literatüründe G. Verdi opera türünde büyük başarılarla ulaşmıştır (Neimetzade, 2002: 21). G.Verdi, Rossini ile başlayıp Puccini ile son bulan 19. yy İtalyan opera bestecileri yelpazesi içinde en önemli isimdir. İlk dönem çalışmalarında bir önceki kuşağın izinde, Bellini ve Donizetti'nin isimlerini kullanmıştır. Yapıtlarındaki en önemli etkinlik, vokal çizgidir. Arya ve recitatiflerde yalın bir çalgı eşliği kullanması, operanın akışı içinde bir parçadan diğerine geçişteki doğal akıcılığı ve sahnelerin birkaç geleneksel kalıptan oluşması ilk Verdi operalarının teknik özelliklerindendir. Aryalar, belirli ve temel bir şancı için yazılmıştır.

G. Verdi bu geleneksel kurallara, kendine özgü yeteneği olan "kulakta kalan melodiler ve özel bir coşku"yu da eklemiştir. Operalarında tenor ve soprano anlatıcı roldedir. Karşılarında bir romantik düşman vardır; *Il trovatore*'de olduğu gibi bir bariton ya da *La Traviata*'daki gibi bir baba. Bu bariton rolleri, Verdi operalarının özelliği olmuştur. Operalarının bir diğer

ortak yönü de son sahnede temel karakterlerden en az birisinin ölmesidir (http://www.turkcebilgi.com/giuseppe_verdi/ansiklopedi, 2011: 1).

Aida, Otello ve Falstaff gibi yapıtlarında üstün bir opera tekniği ve ustalıklı bir orkestra eşliği kullanmıştır. G. Verdi, olgunluk döneminde geleneksel yapıyı daha esnekletirmeye ve müzik eşliğini daha anlatımcı kılmaya çalışmıştır. Yine de melodisinin gücünden, melodik çizgisinin görkeminden hiçbir zaman ödün vermemiştir. Hatta bu melodik çizgiler zaman zaman, bayağılaşmaya elverişli olduğu gerekçesiyle kınanmıştır.

1990'lardan sonra Verdi, daha iyi değerlendirilmeye başlanmış ve operaları daha çok oynanmıştır. Hatta plağa kaydı yapılmamış hemen hiçbir operası kalmamış gibidir.

Verdi için doğa çok değerlidir, Verdi'ye göre “doğa” konu olarak kullanılabilir ama ona tapmaya gerek yoktur. Doğaya karşı, tamamen duygusallıktan arınmış bir yaklaşımı vardır. Besteci, aynı zamanda çok iyi bir çiftçi olduğundan, doğayı yakından tanımaktadır. Verdi bütün kalbiye “her ülkenin kendi kültüründen fıışkıran yerel müziğin işlenmesi”ne inanmış bir sanatçıdır.

4. W.Shakespeare ve G.Verdi'nin Othello Adlı Eserlerinin Metinsel Yönden Karşılaştırılması

İngilizlerin ünlü tiyatro yazarı William Shakespeare'in yazmış olduğu *Othello*, ilk kez 1 Kasım 1604 gecesı sarayda oynanmıştır. Büyük bir olasılıkla da aynı yıl içinde yazılmıştır. 1600'lü yıllarda yazılmış olmasına rağmen, günümüz toplumunda hala yankısı devam eden bir eserdir (Dirden, 2006: 6). Oyun, kaynağını Giovanni Battista Giraldi Cinthio'nun, 100 masalın bir araya gelmesinden oluşan Boccacio'nun Decameron tarzındaki bir eseri olan *Gli Hecatommithi*'daki (1565) "*Un Capitano Moro*" masalından alır. Cinthio'nun masalı, 1508 yılında Venedik'te meydana gelen yaşanmış bir olaya dayanılarak yazılmış olabilir. Bu masal aynı zamanda daha önce *Binbir Gece Masalları*'ndaki “*Üç elma*” hikâyesinde betimlenen bir olaya da benzemektedir. Shakespeare gerekli değişiklikleri yaptıktan sonra, aslında çok önemsenmeyen bir İtalyan öyküsünü bir başyapıta dönüştürmüştür.

Othello, *Hamlet*'ten hemen sonra yazılmış bir tragedyadır. Biçim, tavır, koşuk sanatı açısından ve bir de düşünceler ve anlatım tarzı yönünden *Othello*, *Hamlet*'in bir yankısı gibidir. Ancak, gerek atmosfer, gerek baş oyun kişisi ve gerekse üslup açısından birbirinden çok farklıdırlar (Shakespeare, 1996: 7).

Othello'nun konusu, yıllarca Venedik devletinin hizmetinde savaşmış, türlü kahramanlıklar göstermiş Mağripli zenci bir komutan ile Venedikli beyaz bir kızın engel tanımayan aşkları, karısını delicesine seven bu komutanın emrindeki bir subayın kara çalması yüzünden karısından soğuması, karısına hediye ettiği ve namus simgesi olarak gördüğü küçük bir mendili başka bir erkeğin elinde görünce aldatıldığı kuşkusuna kapılıp çok sevdiği karısını boğarak vahşice öldürmesidir.

Venedik'te olup bitenleri anlatan birinci perdeden sonra, oyunun tümü Kıbrıs'ta geçer. Osmanlı donanmasının Kıbrıs'a yaklaştığı haberi alınınca, Venedikli bir senatörün dediği gibi, 'Türkler için Kıbrıs'ın önemi' bilindiğinden, Desdemona ile yeni evlenen Othello, adayı savunmak üzere hemen oraya gönderilir. Ne var ki, Shakespeare'in amacı, 1570'te İkinci Selim'in Kıbrıs'ı Venedikliler'in elinden almasıyla sonuçlanan tarihsel olayı anlatmak değil, Othello'nun böylesi önemli bir göreve atanacak kadar büyük bir komutan olduğunu belirtmektir.

Othello trajedisinin en güçlü teması 'kıskançlık'tır. Orta yaşlı, iri yarı, zenci bir komutan olan Othello, genç ve güzel karısı Desdemona'yı, emrindeki yakışıklı bir subaydan kıskanır. Othello aslında hiç de kıskanç biri değildir. Aksine, son derece soğukkanlı, öfkesini kontrol edebilen, sakin bir adamdır. Çavuş Iago'nun kara çalmalarıyla bu sakin adam, yavaş yavaş bir canavara dönüşür. "Othello kıskanç doğmamış, kıskanç edilmiştir. Eğer akıllara sığmayacak kadar kötü ve kötü olduğu kadar da zeki bir hain olan Iago'nun eline düşmese, kıskançlığın ne olduğunu bilmeyecektir Othello. Ama Iago'nun Othello'yu mahvetmeye kararlı olduğu, oyunun daha ilk sahnesinden anlaşılır ve Iago bu kararı uygulamaya koyunca, Othello onun elinde istediği gibi oynattığı bir kukla olur" (Urgan, 1984: 206).

Ömrü savaşlarda geçmiş, ölümcül tehlikeler atlatmış cesur ve güçlü komutan, karısı hakkında kulağına fısıldanan bir iki yalan sözle bir anda perişan olur. İçine kuşku ve kıskançlık ateşi girdikten sonra, Othello çok acı çeker. Çektiği acının şiddetli olması, karısına duyduğu sevginin büyüklüğünü göstermektedir. Sevdiği kadını başka bir erkeğin koynunda hayal etmek, Othello'yu çileden çıkarır, bu acıya dayanamaz. Önceleri karısına bir melek gibi yumuşak ve nazik davranırken, kıskançlık duygusu içine girdikten sonra her geçen gün insanlıktan uzaklaşır, vahşileşir. Othello'nun gönlünde sevgi ile kıskançlık duyguları sürekli olarak savaşır. Bu savaşın galibi kıskançlık olur. Othello çok sevdiği karısını boğarak öldürür. Karısını boğmadan önce, boğarken ve boğduktan sonra da sevmektedir ama içindeki kıskançlık duygusuna yenik düşmüştür.

Shakespeare bu oyununda Othello'nun kişiliğinde kıskançlık duygusunun aşk ve sevgiden daha güçlü bir duygu olduğunu, basite

alınmaması gerektiğini vurgulamaya çalışmıştır. Kıskançlık öyle pis bir hastalıktır ki, en güçlü aşkları bile bir anda ezip geçebilir.

Othello, her ne kadar karısını çok seven bir koca ve güçlü, tecrübeli bir komutan olsa da, onun kurnazlık ve hainlikte şeytana bile pabucunu ters giydirecek biri olan Iago karşısında hiç şansı yoktur. Othello saflığı, dürüstlüğü, iyiliği temsil eder; Iago ise yalanı, ikiyüzlülüğü, hainliği, kötülüğü vurgular. Iago, doğuştan kötü bir insan hatta insandan çok bir şeytandır. Yaptığı kötülüklerden, insanlara zarar vermektan, onların acı çekmelerinden beslenir, keyif alır. Çok zeki ve kurnaz biridir. Konu, karşısındaki insana zarar vermek, acı çektirmek olduğunda en küçük bir fırsatı bile kaçırmaz. Othello'nun biraz yaşlı ve zenci olması, yaveri Cassio'nun ise genç, yakışıklı ve beyaz olması Iago'nun işini kolaylaştırır. Çavuş Iago'nun, komutanı Othello'ya olan düşmanlığının sebebi, karısı Emilia ile Othello'nun birlikte olduğu söylentisidir. "Nasıl nefret ediyorsam cehennem azabından/ O kadar nefret ediyorum ondan" "Nefret ediyorum Mağripli'den/ Yatağıma benim yerime onun girdiğı herkesin dilinde/ Yalan mı doğru mu bilemem/ Ama doğruymuş gibi davranacağım ben/ Bana güveniyor ya yeter/ Tasarladıklarımı başarıyla yürüteceğim böylece" (Shakespeare, 1996:12). Bu söylentinin aslı olup olmadığını bilmez, fakat aslı varmış gibi intikamını almak ister.

Iago'nun komutanına olan düşmanlığının diğeri bir sebebi de kendisine verilmesinin daha uygun olduğunu düşündüğü yaverlik görevinin Cassio'ya verilmesidir. Iago bu iki gerekçeyle intikam yolculuğuna çıkar. Önce yalandan bir kargaşa çıkartarak Cassio'yu yaverlikten attırır. Cassio'yu, bağışlanması için Desdemona'nın yanına gönderir. Bu arada Iago, Othello'nun kulağına kuşku zehrini akıtır. Othello, karısını sık sık Cassio'yla görür. Kendisine kurulan tuzağı hiç mi hiç farkında olmayan Desdemona, saf bir şekilde Cassio'yu bağışlaması için sürekli olarak kocasına yalvarır. Bu durum Othello'yu iyice çileden çıkarır. Othello, Iago'dan karısının ihanetini gösteren elle tutulur kanıtlar ister. Iago yalanlarını sıralar. Bir gece Cassio'nun yanında kaldığını, Cassio'nun rüyasında Desdemona'yı sayıkladığını, Othello'nun karısına hediye ettiğı çilek işlemeli mendili Cassio'nun elinde gördüğünü, o mendille sakalını sildiğini söyler. Gerçekte bu mendili çalması için Iago, karısı Emilia'ya belki yüz kez yalvarmış, bir gün Desdemona bu mendili farkında olmadan düşürmüş, Emilia da kocasını mutlu etmek için bu mendili alıp Iago'ya getirmiştir. Iago, bu mendili çok etkili bir silah olarak kullanır. Mendil, sevgiliye verilen küçük bir hediyedir. Pek değerli bir şey değildir. Fakat yüreğı kuşku ve kıskançlık ateşiyle yanan bir insan için bu küçük mendilin taşıdığı önem tabi ki sanılandan büyüktür. Sinyor Brabantio'nun sözleri de Othello'nun karısı hakkındaki kuşklarını güçlendirir. "Akıl varsa gözünü dört aç Mağripli/ Babasını aldattı o, seni de aldatabilir" (Sakça, 2009: 12).

Othello'nun karısından kuşku duymasına yol açan diğer bir sebep ise Iago'nun şeytanca sözleridir. Othello'nun ömrü savaşlarda geçmiştir. Venedikli kadınların nasıl yaşadıklarını, nelerden hoşlandıklarını hiç bilmez. Ayrıca zenci olmasının verdiği eziklik duygusunu unutmamak gerekir. “Kendi ülkesinden, kendi huyundan, kendi seviyesinden/ Birçok evlenme teklifini geri çevirdi/ Oysa doğada her şey dengi denginedir / Böyle davranan kadınlarda cinsel istekler/ Sapıkça anormallikler, doğaya aykırı düşüncelerden gelir/ Ama bağışlayın beni- bu sözlerimi,/ Özellikle karınız için söylenmiş değil/ Olur ya, bir gün eskiye döner de/ Kendi soyundan erkekleri canı çeker belki/ Sizi, kendi ülkesinin erkekleriyle / Karşılaştırır diye kaygılıym hani” (Sakça, 2009: 14).

Ayrıca, *Othello*'da 'aşk' teması da önemlidir. Mağripli zenci bir komutan olan Othello ile Venedikli bir soylunun kızı olan Desdemona arasında yaşanan, ihanet kuşkusu yüzünden cinayet ve intiharla sonuçlanan, hüznü, trajik bir aşk anlatılmaktadır. Desdemona, Venedik' in soylularından Sinyor Brabantio'nun kızıdır ve melek kadar saf ve iyi kalplidir. Brabantio, Mağripli zenci komutan Othello'yu sık sık evine çağırır ve ondan katıldığı savaşları, başından geçen tehlikeli olayları anlatmasını ister. Genç bir kız olan Desdemona da büyük bir heyecanla dinler Othello'yu, başından geçenler yüzünden ona acır. Othello, genç kızın hayallerinin kahramanı olur. Desdemona, maceralarını dinlediği, başına gelenlerden dolayı acıdığı bu komutana gönlünü kaptırır. Bir gece Desdemona gizlice evden kaçır, Othello ile evlenir.

Desdemona'yı Venedik'in soylularından, zenginlerinden pek çok kişi istemiş, fakat o hiçbiriyle evlenmeyi kabul etmemiştir. Yüreğinin sesini dinlemiş, her türlü zorluğu göze almış, kendi soyundan olmayan, kendinden yaşlı, zenci bir komutanla evlenmiştir. Âşığın gözü karadır. Tek bir arzusu vardır: Sevdğine kavuşmak. Desdemona da öyle yapar, ne toplumun baskısına ne de babasının karşı çıkmasına boyun eğir. Kalbinin sesini dinler, sevgisine güvenir. Senato salonunda babasını sevip saydığını ancak, bundan böyle kocasını daha üstün tutacağını söyler. Othello, Düka tarafından Osmanlı saldırısına karşı Kıbrıs'ı korumakla görevlendirilir. Desdemona bu ayrılığı göze alamaz, kocasının yanında Kıbrıs'a gitmek için Düka'dan izin ister. Aslında Kıbrıs'a gitmek demek, Venedik'teki rahat yaşantıyı geride bırakmak, savaşa gitmek, ölüme koşmak, kısaca canından vazgeçmek demektir. Desdemona için sevdiğinden ayrı rahat ve huzur içinde yaşamaktansa, sevdiği insanın yanı başında can vermek daha üstündür.

Shakespeare bu oyununda 'ırkçılık' teması üzerinde de önemle durmuş, dört asır önce Venedik toplumunda zenci insanların sırf renklerinden dolayı aşağılanmasını eleştirel bir yaklaşımla yansıtmıştır. Venedikli bir soylu olan Sinyor Brabantio, kızıyla evleninceye kadar yiğit komutan Othello'yu çok sever, ona saygı gösterir. Ancak iş kızını vermeye gelince,

sevginin yerini nefretle karışık bir aşağılama duygusu alır. Komutan Othello'nun tek suçu zenci olmasıdır. Othello, kendisini Venedik halkına adanmış, yıllarca Venedik devleti için savaşmış, canını hiçe saymış, kahraman bir komutan olmasına rağmen Brabantio'dan çok ağır, çok aşağılayıcı, kin ve nefret dolu laflar duyar. Bir zenci olduğu için beyaz bir kadınla evlenmeye hakkı yoktur. Bu durum, Othello'nun çok ağırla gider.

Venedik'in en soylu ailelerinden Senatör Brabantio'nun güzeller güzeli, melek huylu, gencecik kızı Desdemona ile Othello'yu birbirine bağlayan sevdanın bir felaketle sonuçlanmasının tek nedeni, Othello'nun, Iago'nun kara çalmalarına inanacak kadar saf olması değildir. Gizlice kıyılan nikâh açığa çıkınca, çevredekilerin gösterdikleri tepki, Othello'yu sarsar, yaralar. Oysaki devlet tehlikeye düşünce, Kıbrıs'a Venedikli bir komutan değil, Othello gönderilir.

Oyunda üzerinde durulan diğer bir tema ise 'aşırı güven duygusunun zararları'dır. Othello, çavuşu Iago'ya aşırı derecede güvenip, onun namuslu ve dürüst bir insan olduğuna inanmıştır. Iago'nun yalan söyleyeceği, Othello'nun aklının ucundan geçmediği için, söylediklerinin doğru olup olmadığını araştırmamıştır. Othello, Iago'ya duyduğu aşırı güvenin bedelini, çok sevdiği karısını boğarak öldürüp sonra da intihar ederek çok ağır bir şekilde öder.

Othello oyununun bir diğer önemli teması da 'insanoğlunun kaderi (alın yazısı) karşısındaki acizliği'dir. Othello gibi güçlü bir komutan, kıskançlık duygusu karşısında çaresiz kalıp, yenik düşmüştür.

Yine bu oyunda, 'intikam', 'kötülük', 'ikiyüzlülük' temaları da dikkat çekmektedir. İntikam teması oyunun başından sonuna kadar hissedilir. Iago, insanlara zarar vermekten, acı çektirmekten büyük bir zevk alır. Iago'nun hemen herkesle görülecek bir hesabı vardır. Iago, oyun bitene kadar intikam ateşiyle yanar ve kendisi mutsuz olduğundan, insanları da mutsuz etmek için elinden gelen her şeyi yapar (Sakça, 2009: 15).

Aşk güzel bir duygudur, ama kıskançlıkla beslenince sonuçları pek de iyi olmamaktadır. Opera sahnesinde bu konu en çok *Othello*'da işlenir. Othello operaları kıskançlığın, kahramanların hayatlarını nasıl yok ettiğine ışık tutar. Rossini'nin 1816'da Napoli'de bestelediği *Othello*'nun librettisti *Francesco Berio di Salsa*'dır. Eserde ana karakterler Iago, Othello ve Rodrigo tenorlar tarafından seslendirilir ve vokal çizgisi çok zordur. Rossini'nin *Othello*'sunda, Verdi'ninkine kıyasla, Desdemona ile Othello arasında hiçbir aşk düeti geçmez. Konu tam olarak Shakespeare tregedyasını takip etmez; sadece üçüncü perdede Desdemona'nın odası aynıdır. Eserin Shakespeare'in oyunundan en önemli ayrımı ise Desdemona'nın Casio'ya mendilini değil -ki mendil o dönemde bir kadının en önemli eşyaları arasında sayılır- bir mektup vermesi ve Othello'nun da Desdemona'yı boğarak değil

bir hançerle öldürmesidir. Rossini, *Othello*'sunda Desdemona'nın babasına yer verir. Birinci perde Kıbrıs'ta değil, Venedik'te geçer (Rossini'nin *Othello*'sunda bütün eser Venedik'te geçmektedir). Baba Brabantino, yani Elmiro bir bas karakteridir. Eser aynı zamanda bir aryalar geçidi de sayılabilir. Son perde Desdemona'nun odasında geçer. Desdemona meşhur "Söğüt Ağacı" şarkısını harp eşliğinde söyler. Rossini tıpkı Verdi gibi fırtına öncesi sükûneti bu şarkıyla vermek ister. Daha sonra Othello odaya gelir ve bir düet sonrası Desdemona'yı öldürür. Verdi'nin operasında da Rossini'nkinde de bu şarkı bir halk şarkısından alınmıştır.

Shakespeare genellikle, oyunlarının konularını daha önce sahnelenmiş diğer eserlerden de almıştır; *Othello* da İtalyan Giraldo Cinthio'nun aynı adlı oyunundan alınmıştır. Cinthio'nun oyununda, karısının ihanetinden emin olan Othello bir emir subayına karısını çuval içine koyup yok etmesini emreder. Verdi'nin *Othello*'sunda, yine Othello Mağripli bir askerdir, eşinden kuşku duymaktadır. Eserin şeytani karakteri Iago, Casio'ya olan kıskançlığı ve iktidar mücadelesinde Othello'ya olan kıskınlığı ile bu kuşkuyu alevlendirir. Othello'ya Desdemona'nın belki Casio'ya âşık olabileceğini söyler. Othello'nun kıskançlığı devasa boyutlar alır ve karısı Desdemona'yı öldürür. Othello çok geçmeden, kendi kıskançlığının kurbanı olduğunu görüp intihar eder. İnsan psikolojisi birçok Shakespeare oyununda olduğu gibi burada da ön plandadır.

Verdi'yi *Othello* operasını bestelemeye ikna eden kişi, eserin librestisti, aynı zamanda bir besteci olan Arrigo Boito olmuştur. Boito ile Verdi, ikisinin de ortak bağlı bulunduğu yayınevi tarafından bir araya getirilir. Yayıncıya göre, Boito'da mükemmel bir libretto hazırlayacak hem müzikal hem de edebi yetenek vardır. Verdi ise Aida'dan sonra on senedir hiçbir yeni opera bestelememiştir. 1880 yılının yazında yayıncı, Shakespeare'in *Othello*'su konusunu her ikisine de açmıştır. Boito bir ön çalışma yapar. İkili bu opera üzerinde çalışmaya başlar. Boito librettonun sadece sözlerden oluşmadığını bilmektedir; libretto aynı zamanda oyundan bahsetmeli, sözlü olmalı, hareketi betimlemeli ve şarkıcıya, duygularını müzikal bir şekilde açıklama şansı vermelidir. *Antonius ve Cleopatra*'da kendi operasının librettosunu, *Hamlet* librettosunu yazmış ve Verdi ile daha önce de çalışmıştır. Verdi'nin son operası olan *Falstaff* da Boito'nun librettosudur.

Othello operasında irade dışı tutkuyla yıkıcı zekâ ve çöşkün hayat ile önlenemez ölüm arasında meydana gelen çatışma, konunun adeta "verdileşmiş" yönünü tam olarak ortaya koymuştur. Verdi'nin dramatik yönünü hayal etmek için gitgide öylesine bir gerilim düzeyinde çalışmaya devam etmiştir ki, Iago'nun kötülüğünü açıkladığı ünlü aryasındaki melodramatik eklemeler bile sahnede geçen olayların kesintiye uğramadan akıp gitmesini sağlamıştır.

Shakespeare'in opera tregadyası beş bölümden oluşur. Verdi'nin operası dört perdedir. Shakespeare'de birinci bölüm Venedik'te geçer. Verdi'de ise olaylar Kıbrıs'ta başlar. Verdi tragedyada Othello'nun Desdemona ile gizlice evlendiği bölümünü tamamen atlamıştır; Desdemona'nın babası Brabantino'nun, Othello'nun içine belki de şüphenin yerleşmesine neden olacak ilk sözleri de atlanmıştır: "Aklın varsa, gözünü dört aç Mağripli, babasını aldattı o, seni de aldatılabilir!" Verdi ve Boito bu bölümü operaya dâhil etmedikleri gibi birinci perdeyi oyunun ikinci bölümünün birinci sahnesinden başlatmışlardır. Oyun metninde bu atlanılan bölümde, Desdemona ve Iago Kıbrıs'a ayak basmıştır. Opera buradan başlamaktadır. Bundan sonra operada Kıbrıslılar, Montano, Casio, Iago, halk ve Roderigo geminin limana girişini izlemişler ve Othello kıyıya çıkmıştır. Oysa oyun metninde Desdemona ve Iago limana geldikten sonra, Othello gelene kadar geçen sürede Iago, Desdemona ve Emilia arasında kadınlar hakkında bir konuşma geçer ki bu konuşma librettoya dahil edilmemiştir. Operada Othello'nun sahneye çıkışı görkemlidir; halkı selamlar; daha sonra halkın sevinçli zafer şarkıları duyulur. Iago ve Roderigo arasında geçen konuşma oyun metninin birinci bölümünün son sahnesinden alınmadır. Daha sonra Iago'nun ünlü içki şarkısı başlar, Casio nöbetçilerin başındadır. Opera ile oyun metni burada birleşir. Iago bu şarkıyı söylerken Casio'yu sarhoş eder. Iago tarafından kışkırtılan Roderigo da Casio ile kavgaya tutuşur, araya giren Montano yaralanır ve Othello'nun girişi ile kavga sona erer. Oyun metninde Othello, Casio'nun rütbesini Desdemona'nın gelişinden önce indirir, oysa operada tam tersidir ve operada bu karardan sonra sahnede Desdemona ve Othello kalıp aşk şarkılarını söylerken, oyun metninde sadece Iago ve Casio sahnededir. Iago, Casio'yu sözde teselli etmektedir.

Desdemona ve Othello'nun düeti Verdi tarafından, özellikle ikilinin arasındaki aşkı vurgulamak için operaya konmuştur. Burada yer alan aşk teması Desdemona'nın ölümünde tekrar ortaya çıkmıştır. Boito ve Verdi ikilisi, özellikle Othello'nun kıskançlığının sonradan nasıl güçlendiğini ortaya koymak için bu düeti eklemişlerdir. Birinci perde bu düetle biter. Oyun metninde yer alan Iago-Casio konuşması ise operanın ikinci perdesinin ilk sahnesinden başlar ve düetin sonunda Iago Tanrı, şeytan, ölüm ve kendi gücünü anlatan tredosunu söyler. Oyunda da kendisinin Casio'ya verdiği akıl ve sonuçları hakkında bir monolog okur. Arkadan gelen Roderigo ve Iago düeti ise operada yoktur. Oyun metninin üçüncü bölümüne gelinmiştir. Birinci, ikinci ve üçüncü sahnenin Casio'nun Desdemona'dan yardım dilediği sahne operada yer almaz. Sadece Desdemona ve Casio sahnede arka planda görünürler. Iago'nun "Beni rahatsız ediyor" cümlesinden itibaren, oyunda Desdemona Othello'ya Casio'nun dileğinden bahseder ve Othello'nun onunla konuşmasını ister. Othello henüz kanısında kuşkulananmamıştır, oysa operada Iago'nun Othello'yu şüphelendirmesi, Desdemona, Othello'yla hiç konuşmadan olur. Oyunda bu konuşmadan sonra

Iago, Othello'ya zehirini akıtır ve başarılı olur. Bu düetin bir bölümünde Othello sanki biliyormuş gibi Iago'nun kafasındaki korkunç canavarlardan bahseder. Iago'nun "Sizi sevdiğimi biliyorsunuz" sözü ile aklından geçenleri söylemeyeceğine yemin etmesi ardındaki bölüm atlanmıştır. Iago'nun, Othello'ya Desdemona'yı izlemesini söylemesinden sonra, operada Desdemona görülür; halk ona iltifatlar yağdırmakta, sevgisini sunmaktadır. Bu bölüm oyunda yoktur. Othello'nun "Aldatıyorsa eğer beni, Tanrı da kendisiyle alay ediyor öyleyse" sözleriyle oyun metnine geri dönülür. Desdemona girer; oyundaki Desdemona'nın Othello'dan Casio'un affını istemesi sahnesi, operada bu bölümde görülür. Othello'nun "Şimdi olmaz" sözünden sonra, yine Othello'nun aldatma ile ilgili cümlelerinin arkasından gelen Desdemona'nın sözlerine dönülür ve Desdemona'nın Othello'nun başını sarmak için kullanacağı mendil yere düşünce Emilia tarafından yerden alınır. Bu sahnede oyunda Othello ve Desdemona, Iago ve Emilia düetinden önce sahneden çıkarlar, operada ise sahnede kalırlar. Bu düetten sonra Iago-Othello düeti başlar. Düetin sonu da aynı zamanda perdenin finalidir; iki taraf da Casio'dan intikam almaya ve birbirlerine destek olmaya yemin eder.

Operanın üçüncü perdesi bir habercinin girişiyle başlar; Iago ihaneti kanıtlamak için planı Othello'ya anlatmaktadır ve Desdemona girer. Oyunda bu bölüme kadar Desdemona'nın soytarıya Casio'nun nerede olduğunu sorması ve mendilini kaybetmesi sahnesi yer alır. Bu sahne de operaya dahil edilmemiştir. Othello'nun "Sen nesin, söyle" sözleri oyun ile paraleldir. Othello'nun aryasından önce Desdemona sahneden çıkar, oyunda ise sahnede kalır. Operada Othello'nun aryasından sonra Iago girer ve burada tiyatronun dördüncü bölüm birinci sahnesindeki sayfa, Bianca olmaksızın yer alır. Daha sonra bu bölümün yerine operada yedili bir ensemble yer alır; herkes kendi fikrini birlikte söylemektedir, ki operanın en önemli özelliğinden biridir bu; yedi kişi aynı anda konuşup armoni içinde olabilmektedir. Bu perde son bulur, sonraki sahne Desdemona'nın odasında başlar; Desdemona şarkısını söyler. Rossini'nin operasında olduğu gibi fırtınadan önce sessizlik hâkimdir. Beşinci bölümün ikinci sahnesi, oyundaki gibidir. Othello'nun monoloğuna girilir; operada ise bu monolog yoktur. Hemen arkasından gelen Desdemona'nın "Kim o" sözleriyle düete girilir. Oyun bitimine kadar çok az bölümde bütünlüğü bozmayan kısaltmalar vardır. Othello'nun kendini öldürmesi oyundaki kadar uzun sürmez, gerçeği öğrenir öğrenmez kendini öldürür ve opera onun sözleri ile sona erer.

5.Sonuç

Sanat, insanlığı sürekli olarak etkileyen, biçimlendiren bir etkinlik alanıdır. İnsanı etkileme bakımından sanat dallarının her biri kuşkusuz kendine özgü bir değere sahiptir. Fakat birtakım özellikleri yönünden,

tiyatronun tüm sanat dalları arasında ayrı bir yeri vardır. Her şeyden önce tiyatro, edebiyatın, plastik sanatların ve müziğin katkıları ile oluşan bir sanat dalıdır. Bu özelliği tiyatroyu, güzel sanat dallarının kesiştiği bir nokta haline getirmektedir (Dökmen, 2011 :10) .

Yine tiyatro, hayatı ele alan ve merkezinde insan olan, insana yönelen bir sanat dalıdır ve ayrıca, geçmişi konu edinerek insanların tarihi algılamalarını etkileyen sanat türlerinden birisidir (Kaya, 2011: 12). Ancak, tarihin göreceli bir kavram olmasından dolayı, tiyatrodaki tarihsel oyunların tarihsel gerçekliğe birebir sadakatini beklemek hem olanaksız hem de sanatın ruhuna aykırı bir durumdur. Tiyatro, tarihi, tarih bilimine özgü değil, sanatın ruhuna özgü olarak işler.

Rönesans Dönemi İngiliz tiyatrosunda, özellikle Osmanlı Türkleri’ni konu alan veya onlara çeşitli göndermelerde bulunan çok sayıda eser sahnelenmiş ve yayınlanmıştır. Dönemin tiyatro yazarlarından olan W.Shakespeare de eserlerinde, Türk imgesine ve Osmanlı tarihi kesitlerine yer vermiştir. Türklerle ilgili konuların ve Türk imgesinin İngiliz tiyatrosunda kullanımı oldukça önemli bir konudur. Shakespeare’nin *Othello* adlı eserinde, Müslüman Othello’dan Hristiyan olduktan sonra yerine getirmesi istenen ilk görev Osmanlılara karşı savaşmaktır. Venedik Dükü Othello’ya: “Cesur Othello, seni hemen/ ortak düşmanımız Osmanlılara karşı görevlendirmeliyiz” der. Othello’nun bu görevi üstlenip zafer haberiyle dönmesi adeta gerçek bir Hristiyan olduğunu kanıtlayan eylem olarak değerlendirilmektedir (Şenlen, 2011:1).

Dünyanın en önemli edebi şahsiyetlerinden biri de Shakespeare’dir. Shakespeare oyunlarının önemli ağırlığını duygular ve psikoloji oluşturmaktadır. Ayrıca, politika da oyunlarının önemli bir unsurudur. Örneğin, yazarın *Macbeth* ve *Hamlet* isimli oyunları, hem duyguları hem de siyaseti inceliklerle işleyen eserlerdir.

Shakespeare eserlerinin operalara bu kadar çok konu olmasında karakterlerinin derin analizi çok önemli bir faktördür. Tiyatro sahnesinde olduğu gibi opera uyarlamaları da Shakespeare’in bakış açılarıyla yapılmıştır.

Othello, Shakespeare’in önemli tragedyelerindendir (James, 2011:14) ve Avrupa merkezli düşüncüyü ele alan mükemmel bir eserdir. *Othello*’da politikanın insanlara yüklediği rolleri ve bu rollerin hangi ölçütlere göre sergilendiğini de açıkça görmek mümkündür. Othello, Venedik donanmasının Mağripli, zenci ve aynı zamanda güçlü bir komutanıdır. Toplumsal beklentilerin aksine sınıf, ırk ve yaş farkını hesaba katmadan Venedikli bir soylu olan Brabantio’nun güzel kızı Desdemona ile zenci Othello gizlice evlenir. Venedikliler bu sıra dışı evliliği hazmedemezler ve bu evliliğin sona ermesi için ellerinden geleni yaparlar. Öncelikle Othello’nun kendi toplumlarının bir üyesi olmadığını vurgularlar. Bu aşağılamanın altında

temel olarak politik nedenler yatmasına rağmen, evliliğine karşı gelmek daha basit sebeplerle açıklanır. Ancak politik değerlendirmelerin her an ve her duruma göre değiştiği 1. perde 3. sahnede çarpıcı bir şekilde fark edilmektedir. Oyunun başındaki “Mağripli”, “Kara koç”, “Şehvet düşkünü Mağripli” gibi nitelemeler, yerini “Yiğit Othello”, “Soylu Othello” ya da “Kahraman Othello” gibi ifadelerle bırakır (Öztürk, 2006:12).

Shakespeare’in *Othello*’sunda temel sorunlardan biri, Othello’nun açık iletişimde bulunmayı becerememesidir. Bu eserde Iago, kişisel çıkarı için Othello’ya, karısı Desdemona tarafından aldatıldığını söyler ve birtakım sahte belgelerle, Othello’yu buna inandırır. Othello, Iago’nun iftiralarını karısına söyleyemez, kuşuklar içinde kıvranmaya ve karısından nefret etmeye başlar. Othello, maske takmaktadır; duygularını dile getirememekte ve savunucu iletişime tipik bir örnek vermektedir. Sonunda karısını öldürür. Eğer açık iletişimde olsaydı, örneğin Iago’nun sözlerini ve kendi kuşuklarını karısına açıkça anlatabilseydi, onları yüzleştirseydi, belki de bu sonuç ortaya çıkmayacaktı (Dökmen, 2011:12).

Verdi, eserleriyle tiyatroyu geniş halk kitlelerine tanıtmış bir sanatçıdır. Bu başarısının arkasında tiyatronun olanaklarını çok iyi bilmesi ve onun gereksinimlerini karşılayacak tarzda eserler vermesi yatmaktadır. Operalarına konu bulmada çok titiz davranmış ve halkın hoşlanacağı türden güncel konuları ele almıştır. Mesela, *La Traviata* operasında ilk defa toplum psikolojisiyle ilgili güncel bir konuyu işleyerek opera tarihçilerine göre o güne kadar kimsenin cesaret edemediği bir uygulamanın öncüsü olmuştur. Verdi, bir yandan operaya İtalyan halk sanatının ezgilerini getirirken bir yandan da halkın sokaklarda söyleyebileceği yeni ezgiler yaratmıştır. Bu nedenle eserleri hem sahnede, hem de sokaklarda söylenen bir sanatçı olmuştur ve müziği yeniden halkın hizmetine sunmayı başarmıştır.

On beş yıl opera yazmayan Verdi, herkesin besteciliğe veda ettiğini düşündüğü sırada, 1887’de *Othello* operası ile müzikseverlerin karşısına çıkmıştır. Aynı yıl La Scala’da sahnelenen bu yapıt, Verdi’nin trajik başyapıtı olarak tarihe geçmiştir. Geleneksel aryalarla kesilmeyen müziğin perdeler arası sürekli akıcılığı, yeni bir anlatım yolu getirmiştir. *Othello*, Verdi’nin ses ve orkestra arasındaki dengeyi bulduğu en olgun ve İtalyan operasının bir “aryalar dizisi” olmaktan kurtulmasını sağlayan eseridir.

Othello operasında irade dışı tutku ile yıkıcı zekâ ve çöşkün hayat ile önlenemez ölüm arasında meydana gelen çatışma, konunun adeta “verdileşmiş” yönünü ortaya koymaktadır. Verdi’nin dramatik yönünü hayal etmek için gitgide öylesine bir gerilim düzeyinde çalışmaya devam etmiştir ki, Iago’nun kötülüğünü açıkladığı ünlü ariasındaki melodramatik eklemeler bile sahnede geçen olayların kesintiye uğramadan akıp gitmesini sağlamıştır.

Shakespeare ile Verdi'nin Othello'su arasında, sahnelenme özellikleri bakımından bazı farklılıklar vardır. Bu farklılıklara, bölüm (perde) sayıları, bölümlerin meydana geldikleri yerler ve bazı kısımların atlanması ya da üzerinde daha fazla durulması gibi durumları örnek olarak verebiliriz. Bu şekildeki farklılıklar her iki sanatçının karakterlerini yansıtmaları bakımından önemlidir. Mesela Desdemona ve Othello'nun düeti Verdi tarafından, özellikle ikilinin arasındaki aşkı vurgulamak için operaya konmuştur. Burada yer alan aşk teması Desdemona'nın ölümünde tekrar ortaya çıkmıştır. Boito ve Verdi ikilisi özellikle Othello'nun kıskançlığının sonradan nasıl güçlendiğini ortaya koymak için bu düeti eklemiştir.

Oyunun tiyatro ve opera eseri olarak sahnelenmesindeki farklılıklara örnek olarak şu olayları da verebiliriz: Operanın üçüncü perdesi bir habercinin girişile başlar; Iago ihaneti kanıtlamak için planı Othello'ya anlatmaktadır ve Desdemona girer. Oyunda bu bölüme kadar Desdemona'nın soytarıya Casio'nun nerede olduğunu sorması ve mendilini kaybetmesi sahnesi yer alır. Bu sahne operada yoktur. Othello'nun "Sen nesin, söyle" sözleri oyun ile paraleldir. Othello'nun aryasından önce Desdemona sahneden çıkar, oyunda ise sahnede kalır. Operada Othello'nun aryasından sonra Iago girer ve burada tiyatronun dördüncü bölüm birinci sahnesindeki sayfa, Bianca olmaksızın yer alır. Daha sonra bu bölümün yerine operada yedili bir ensemble yer alır; herkes kendi fikrini birlikte söylemektedir ki operanın en önemli özelliğinden biridir bu; yedi kişi aynı anda konuşup armoni içinde olabilmektedir. Bu perde son bulur, sonraki sahne Desdemona'nın odasında başlar; Desdemona şarkısını söyler. Rossini'nin operasında olduğu gibi fırtınadan önce sessizlik hâkimdir. Beşinci bölümün ikinci sahnesi, oyundaki gibidir. Othello'nun monoloğuna girilir; operada ise bu monolog yoktur. Hemen arkasından gelen Desdemona'nın "Kim o" sözleriyle düete girilir. Oyun bitimine kadar çok az bölümde bütünlüğü bozmayan kısaltmalar vardır. Othello'nun kendini öldürmesi oyundaki kadar uzun sürmez, gerçeği öğrenir öğrenmez kendini öldürür ve opera onun sözleri ile sona erer.

Othello, özellikle kıskançlık başta olmak üzere, aşk, ihanet, iki yüzlülük ve ırkçılık gibi toplumsal olayları konu alan önemli eserlerden biridir. Hem W.Shakespeare hem de G.Verdi eserin izleyicilere sunulmasında bu konuları temel almışlar fakat oyunun konusunu değiştirmeden kendilerine göre bazı olguları daha baskınlaştırmışlardır. Yine tiyatro ve opera sanatlarının kendilerine özgü olan özelliklerinden dolayı, eserin bu sanat dallarına uyarlanmasına bağlı olarak bazı farklılıklar oluşmuştur. *Othello*'nun her iki sanat dalında, farklı zamanlarda başarıyla sahnelenmesi ve yoğun bir izleyici kitlesini tarafından kabul görmesi, bu oyunun konusunun tüm zamanlarda geçerliliğini koruyan olayları içermesinin bir göstergesidir. Bu da bize, sadece bu oyun için değil, diğer sanat eserlerinin de özü değiştirilmeden

farklı sanat dallarına uyarlanabileceğini ve böylece sanat alanında olumlu yönde çeşitliliğin oluşturulabileceğini göstermektedir.

Referans

- Çalışlar, Aziz (1994). *Shakespeare Sözlüğü*. İstanbul: TEM Yapım Yayıncılık.
- Çalışlar, Aziz (1995). *Tiyatro Ansiklopedisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Dirden, Brandon, J. (2006). *William Shakespeare's Othello*. Conant Performing Arts Center.
- Dökmen, Üstün. *Bazı Tiyatro Eserlerinin Sosyometri Testi İle ve İletişim Türleri Açısından İncelenmesi*. <http://dergiler.ankara.edu.tr>. Erişim Tarihi: 2011
- Giuseppe Verdi. http://www.turkcebilgi.com/giuseppe_verdi/ansiklopedi. Erişim Tarihi: 2011
- James, Debra (Dee). *A Teacher's Guide To The Signet Classic Edition Of William Shakespeare's Othello*. University of North Carolina at Asheville. <http://us.penguingroup.com>. Erişim Tarihi: 2011
- Kaya, Ramazan. *Tarihin Hayat Bulma Alanı: Tiyatro*. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. <http://efd.mehmetakif.edu.tr> Erişim Tarihi: 2011
- Lamb, Charles ve Mary. (2000). *Shakespeare Bütün Eserleri*. (Çeviren: Elif Uras). Ankara: Alkım Yayınevi.
- Neimetzade, Eflatun (2002). *Opera Sanatı*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Oflazoğlu, Turan (1977). *Shakespeare*. İstanbul, Cem Yayınevi.
- Özcan, Mustafa. (2008). *İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda 1941 yılında Oynanan Hamlet Piyesinin Sebep Olduğu Tartışma ve Davalar*. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 7-101.
- Öztürk, A.Serdar. (2006). *Othello Bağlamında İnsan: Politikada İnsanın Değeri*. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S: 21, s. 441-451.
- Sakça, Bülent (2009). *William Shakespeare'in Othello Trajedisi*. <http://www.yenimakale.com/william-shakespeare-othello.html>, Erişim tarihi: 2010.

Shakespeare ve Komedya. http://www.farmakoviji_lansdernegi.org/icerik.php?id=25 Erişim Tarihi: 2011

Vikipedi, Özgür Ansiklopedi. *Machbeth*. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Macbeth> Erişim Tarihi: 2011

Shakespeare, William (1985). *Othello*. (Çeviren: Özdemir Nutku). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Shakespeare, William (1996). *Othello*. (Çeviren: Orhan Burian). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Şatır, Sabri (1999). *Koronun Babası Verdi*. İstanbul: Pan Yayıncılık.

Şenlen, Sıla. *Rönesans Döneminde Osmanlı- İngiliz İlişkileri ve İngiliz Tiyatrosunda Türk İmgesi*. <http://littera.hacettepe.edu.tr>. Erişim Tarihi: 2011

Urgan, Mine. (1984). *Shakespeare ve Hamlet*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Wells, Stanley (1992). *Shakespeare Yazar ve Eserleri*. (Çeviren: Cevza Sevgen). İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Giuseppe_Verdi_Operalar%C4%B1_Listesi, Erişim tarihi: 2010.

CHAPTER

13

RESEARCH IN EDUCATION AND SOCIAL SCIENCES

Positive Psychology: The Effect of Sports and Physical Activity
(Veysel Temel, Kazım Nas)

Positive Psychology: *The Effect of Sports and Physical Activity*

Veysel TEMEL¹, Kazım NAS²

¹Karamanoglu Mehmetbey University, Faculty of Sports Sciences, veyseltemel@kmu.edu.tr

²Karamanoglu Mehmetbey University, Faculty of Sports Sciences, kazimnas@kmu.edu.tr

1. Abstract

Life has deficiencies. Sports and physical activity are a way of compensating for those deficiencies. In Brill's view, sports enable all deficiencies to recover, feel better individual. So, people can understand the life most worth living and feel always positively. Positive psychology is developing a new knowledge about people's characteristics and positive communities. Sports help PP to facilitate as feeling well, happy and healthy. We encourage all age people doing sports to overcome the life's difficulties by sports. So, all people encourage to do sports and physical activity.

Keywords: Sports, Physical Activity, Positive Psychology

2. Introduction

When you think of the sports, anyone understands that it is an activity both physically and mentality and also social relationships (Council of Europe, 2001). In these days, sports in people's life is very important and getting importance more and more. So, all formal departments (Government etc.) get importance of sports and physical activity (Russell & Limle, 2013). A person who does sports or physical activity gains or refreshes anyone's self confidence in the psycho-social development. Doing sports or physical activity for a person is the best way to feel successfully and confidently. It should not be forgotten that sports are not only a physical set of activities, but also a very important social phenomenon for the development of the individual in terms of social, emotional and social aspects. As a matter of fact, Atatürk expressed this with the following words; Sport cannot be considered as a body skill alone; Mental things and moral give importance in the works. Only power is not important for any person, intelligence and understanding are also important. You cannot be strong, but if you use your mind intelligently and understandability, you can cope with the powerful people. All people like the clever people and people using effectively mind morally. So a government should recognize the sports and physical activities and advise challenge to all people for their health and working well, social relationships, travelling, business life, national identities, good statues (Norem&Canter, 1986). A person who has a good relationship with the others at work, home, business life must do sports and physical activity.

Because it is the first step of social life (Coakley, 2001), and also these sports and physical activity gear up the thinking positively and well. Everybody know that positive psychology is very important for every parts of life. Sports and physical activity help people understand all problems and struggle with the all negatives in their life. Sports and physical activity open a person a new window to look all problems and social things well such as bad moral, bad mentality (Sin&Lyubomirsky,2009), physical problems (Mutrie& Faulkner, 2004), getting weigh (Obesity) (Hendricks, Dhurandhar, Fontaine, & Hendricks, 2015). Besides, bad habits (Jafari, Ahmadi, Mohammadzadeh, & Najafi, 2012; Krentzman, 2013).

Social development is expressed as the body of a person's relationships with another person and the knowledge and feeling they develop towards them, from birth to adulthood. In other words, socialization is an important tool that enables to gain favorite behaviors. It also has an important place in dealing with problems for adults. (Binbaşıoğlu, 1982). In another definition, socialization means obeying group rules and getting to know them better (Aslantürk, 2000). With socialization, people learn the ability to think about how to behave attitudes as society wants. Therefore, socialization means keeping up with the rules of the society they live in and feeling that they are a part of that society. He/She now acts as a part of the society she is in, to adopt a number of essential techniques in terms of eating, drinking, dressing, sleeping, playing, working, complying with the norms and rituals of social life, and It may be possible only if he / she can fulfill the roles assigned to him / her (Dönmezer, 1994). For this reason, people who do sports are able to fight problems more effectively, establish better relationships, achieve a quality life at all ages, and cope better with mental problems (Vella et al., 2014). Sport has an important place especially in youth. Adolescents at that age seem to have better relationships with their environment, family and friends. Therefore, sports play a key role in the formation of a positive thinking in a person (Fraser-Thomas et al., 2005). Sport and physical activity challenge everyone. Sports and physical activity have an important place for positive thinking skills in evaluating their free time and cause people to spend their time with a higher quality and especially young people (Hansen et al., 2003). In some countries, young people send their time over six hour each week (Vella et al., 2013).

Personality is a characteristic integration of structures, behaviour styles, interests, spiritual behaviours, abilities and aptitudes in an individual (Öztabağ, 1974). Adasal, on the other hand, defines personality as "a spiritual whole that collects individual qualities, unique to the individual" (Başer, 1998). Recently, studies investigating the personalities of athletes and a point that has been emphasized with great sensitivity is about the issue of what kind of a change the "self-imagination" will undergo as a result of a sports

activity (Küçük, 1990). In a study examining the relationship between those who do sports and the personality traits of those who do sports in this context, O. Neumann states that when comparing young performance athletes and non-athletes, it was observed that those who do sports are more hardworking, more lively, constantly ready to establish relationships, persistent, and adapting to the environment in difficult conditions. determined that. Tiriyaki et al. (1991), it was determined that those who do sports are more outgoing and emotionally balanced than those who do not.

The most important experiences about development from birth is to provide physical control. Objects can be grabbing, crawling, walking, running, jumping, jumping, etc. The way to minimize the problems among young people at school is again through physical activity. Close friendship is important regardless of age. It is very important to have a positive relationship and to be able to think positively in each part of this friendship. sports and physical activity are important in achieving this. Sports and physical activity will enable the youngest individuals to control, recognize and improve their physique. In this way, it will ensure self-confidence and success. Success will be inevitable, which will spread positively to every phase of this motivation life. Therefore, while organizing sports programs for children, appropriate environments should be created in which they can learn their physical skills, and they should not be forced into high level sportive performance. In this way, it will eliminate failure and raise a success-oriented generation. otherwise social development will not be good at all (Öztürk, 1998). The first stage, called pre-socialization, is the process of getting into contact with sports, a field of social behavior. The subject of the second stage of socialization in sports is the question of how experiences gained in sports affect a person's life. Can socialization in sports be effective in other areas of life? Or can the behavioral traits acquired here be carried to daily life? It has been assumed that this transfer is possible for a long time and the comments on this subject have been adopted as a scientific fact without questioning its accuracy (İkizler, 2000).

Sports psychology has become an important field for human behavior in sports and other fields. Sports and activities help people of all ages, both socially, physically and mentally. It affects One's feelings, One's actions, and One's thoughts within a dynamic and an ever-changing environment. Positive psychology synergistically created a new approach to the vital importance of developing the body as well as the mind in college. Physical development and athletic performance provide foundations of holistic health and well-being. The acquisition of knowledge, skills, and motivation in this synergy of positive psychology and the body is a significant contributor to positive self-perceptions and performance enhancement (Korn, Gonene, Shaked, & Golan, 2013). Positive psychology as applied to college sport and exercise is devoted

to reinforcing the positive aspects of fitness, health, nutrition, and athletics. Sport and physical activity improve both mind and body. The individual who is aware of his / her potential feels happy and thinks positively. Individuals who have these thoughts are good in social relations, health, and mental development (Seligman, 2004). In addition to these, the person will be energetic, have conscious weight control, know how to protect herself, provide spiritual development, make self-decisions, maintain hope and always be optimistic (Anderson & Brice, 2011; Duckworth, Peterson, Mathews, & Kelly, 2007; Ross & Thomas, 2010). Although connections have been established between positive psychology and physical development (Crescioni, et al., 2011), Physical development and athletic performance depends on several cultural factors. These factors may include gender, race, religion, sexual orientation, age, disability, and socioeconomic status. Multicultural sensitivity is needed in considering approaches to exercise and athletics (Watson, 2006). Perceptions of positive psychology practices may vary by gender, religion, age, race, sexual orientation, type of physical development, and location of the campus being suburban, rural, or urban. For example, female athletes may view positive psychology in alignment with physical or athletic developmental goals, and male athletes may perceive the intent and purpose of positive psychology interventions in different ways (Ailsa, Ken, David, & Scott, 2004).

As a result, sports should be made widespread so that everyone can do it. In this way, each member of the society will learn to be healthier, more energetic, to think more positively and to cope better with problems. (Russell & Limle, 2013).

3. Conclusion

Sports and physical activity are the most important tools that are always used to keep people interested, and to establish relationships directly or indirectly by using many different ways in social life. In today's world, sports and physical activity play an important role in regulating an individual's positive behavior, thoughts, opinions, beliefs and social relationships. In this context, every society should increase sports and physical activity activities and spread them to every segment of the society. For this, think over all formal and informal institutions must fulfill every task.

Rapidly developing technology immobilizes people, reduces movement and renders them passive. Day by day, machines take the place of manpower. As a result, the way of life loses its naturalness. People have less interpersonal relationships, less socially connected. In every part of life, they are in a less social relationship at school, at work, at home. In order to eliminate the negative situations that this will bring about, it is necessary to increase and spread sports and physical activity even more. Many studies show that sports and physical activity provide both physical and mental

relaxation. At this stage, with the introduction of the relaxing and monotonous function of sports, it will contribute to the psycho-social development of people. In addition to these functions of sports, the fact that it is a concept that shapes people's personalities positively reveals the importance of sports in the upbringing and development of both young people and children. It improves the interpersonal relationship of each individual, provides relaxation, and improves the ability to cope with problems. Sports activities applied at early ages provide a positive contribution to the physical development of children and provide positive development in psycho-social areas. Every member of the society, especially families, has a great responsibility to promote sports and physical activity. In these early ages, we ensure that children who are dependent on sports and physical activity stay away from all kinds of harmful habits in later years. Thanks to sports and physical activity, the child will learn to move together, share, beat and be defeated. In this way, he will be in control of emotion. In this respect, sports and physical activity programs of all officials should be organized and efforts should be made to comply with this. It is very important to direct the society for sports and physical activities in order to raise healthy generations. Thanks to sports and physical activities, people will be more social, more sharing, willing to find solutions to each other's problems, and they will respect one another more. Each individual is very important to himself and his society. The duty should be to protect him and ensure his healthy life. Great responsibility falls on both managers and administrators. In this respect, one of the easiest ways that people can use to socialize and express themselves is sports.

As a result, everyone should be directed to do sports and all kinds of opportunities should be provided for them to do sports. In this way, both the work of the security forces will be easier, education will be provided to progress in a healthier way, and healthy generations will be achieved.

4. References

- Ailsa G., A., Ken P., H., David, L., & Scott B. (2004). New Zealand athletes' attitudes towards seeking sport psychology consultation. *New Zealand Journal Of Psychology*, 33(3), 129–136.
- Anderson, R., & Brice, S. (2011). The mood enhancing benefits of exercise: Memory biases augment the effects. *Psychology of Sport and Exercise*, 12 (2), 79–84.
- Aslantürk, Z., & Amman, T. (2000). *Sociology*. Istanbul: Kaknus Publications.

- Başer, E. (1998). *Applied Sports Psychology*. Ankara: Sports Theory Series, Bağırhan Publishing House.
- Dönmezer, S. (1994). *Sociology*. Istanbul.
- Binbaşioğlu, C. (1982). *Educational Psychology*. Ankara: Binbaşioğlu Publishing House.
- Coakley, J.J. (2001). *Sport and Society: Issues and controversies* (7th ed.). St. Louis, MO: Mosby.
- Council of Europe (2001). Committee of Ministers on the revised European Sports Charter. (16 May, 2001) Retrieved from <https://search.coe.int/cm/Page/result.detail.aspx?ObjectID=09000016804c9d-bb> (Accessed 18 August, 2020).
- Crescioni, A., Ehrlinger, J., Alquist, J. L., Conlon, K. E., Baumeister, R. F., Schatschneider, C., & Duckworth, A. L., Peterson, C., Matthews, M. D., & Kelly, D. R. (2007). Grit: Perseverance and passion for long-term goals. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92(6), 1087–1101.
- Dutton, G. R. (2011). High trait self-control predicts positive health behaviors and success in weight loss. *Journal Of Health Psychology*, 16(5), 750–759.
- Hansen, D. M., Larson, R. W., & Dworkin, J. B. (2003). What adolescents learn in organized youth activities: A survey of self-reported developmental experiences. *Journal of Research on Adolescence*, 13, 25–55.
- Hendricks, A.N., Dhurandhar, E. J., Fontaine, K. R., & Hendricks, P. S. (2015). Hope thinking and past trauma mediate the relationships of body mass index with perceived mental health treatment need and mental health treatment use. *Clinical Obesity*, 5 (1), 31-37.
- Fraser-Thomas, J., Coakley, J., & Deakin, J. (2005). Youth sport programs: An avenue to foster positive youth development. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 10, 19–40.
- Jafari, E., Ahmadi, M., Mohammadzadeh, A. & Najafi, M. (2012). The effectiveness of lifestyle training in relapse prevention and resiliency enhancement for people with substance dependency. *International Journal of High Risk Behaviors and Addiction*, 1(1), 34-38.
- Korn, L., Gonen, E., Shaked, Y., & Golan, M. (2013). Health perceptions, self and body image, physical activity and nutrition among undergraduate students in Israel. *Plo ONE*, 8(3), 1–7.

- Krentzman, A. (2013). Review of the application of positive psychology to substance use, addiction, and recovery research. *Psychology of Addictive Behaviors*, 27 (1), 151-165.
- Küçük, V. (1990). Some Personality Traits of Amateur and Professional Athletes. Istanbul. Health Sciences Inst., Master Thesis.
- Mutrie, N., & Faulkner, G. (2004). Physical activity: Positive psychology in motion. In P. Linley & S. Joseph (Eds.), *Positive Psychology in Practice* (pp. 146-164). Hoboken, NJ: Wiley.
- İkizler C. (2000). *Social Sciences in Sport*. Istanbul: Alfa Publishing Distribution.
- Norem, J., & Cantor, N. (1986). Defensive pessimism: Harnessing anxiety as motivation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51 (6), 1208-1217.
- Öztabağ L. (1974). *Coaching Psychology*. Istanbul; Technical Books Publications.
- Öztürk, F. (1998). *Social Dimensions of Sports*. Ankara: Bağırhan Publishing House.
- Ross, A., & Thomas, S. (2010). The health benefits of yoga and exercise: A review of comparison studies. *Journal of Alternative and Complementary Medicine*, 16(1), 3-12.
- Russell, W.D., & Limle, A. N. (2013). The Relationship Between Youth Sport Specialization and Involvement in Sport and Physical Activity in Young Adulthood. *Journal of Sport Behavior*, 36 (1), p82-98.
- Seligman, M. (2004). *Authentic happiness: Using the new positive psychology realize your potential for lasting fulfillment*. New York, NY: Free Press.
- Sin, N.L. and Lyubomirsky, S. (2009). Enhancing well-being and alleviating depressive symptoms with positive psychology interventions: A practice-friendly meta-analysis. *Journal of Clinical Psychology*, 65(5), 467-487.

CHAPTER 14

RESEARCH IN EDUCATION AND SOCIAL SCIENCES

**Türkiye’de Ulus Devlet Perspektifinde Azınlıklar (Yaşar
Yeşilyurt)**

Türkiye’de Ulus Devlet Perspektifinde Azınlıklar

Dr Öğrt. Üyesi Yaşar YEŞİLYURT¹

*¹Samsun Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi,
E-mail: yasar.yesilyurt@samsun.edu.tr*

1. Giriş

Azınlıklar meselesi uluslaşma ve ulus devlet ekseninden bağımsız düşünülemez. Özellikle ulus devletlerin kurulma aşamasında bir problem olarak varlığını yakından hissettiren bir olgu olarak azınlıklar konusu ulus devletler için çözülmesi gereken önemli sorun alanlarından biri olmuştur. Öyle ki ulus devletler açısından azınlıkların başından itibaren hem teorik düzlemde hem de pratik uygulamalar açısından bir sorun olarak görülmesi bile bu konunun ulus devletler açısından ne kadar ciddi bir olgu olduğunu göstermektedir. Özellikle ulus devletlerin kurucu ve meşrulaştırıcı ideolojisi olarak milliyetçilik açısından ulus devlet kimliğinin teşekkülünde bir sorun olarak sıklıkla dile getirilmiştir. Çünkü ulus devlet kurucu kodlarında yer alan homojen bir kimlik ve homojen bir vatandaşlık anlayışı açısından azınlıklar konusu çoğu zaman bir tehdit unsuru olarak ve öteki olarak kavramlaştırılmıştır. Netice itibari ile modern ulus devletler açısından azınlıklar hem geçmişte hem de hala küreselleşme ile birlikte klasik ulus devlet yapısının zayıflamış olmasına rağmen önemli bir istikrarsızlık olgusu olarak görülmektedir.

1.1. Azınlık Kavramı

Dünyada ulus devlet formunda olan her ülke az ya da çok etnik köken, din veya dil bakımından farklı grupları içerisinde barındırır. Ülke nüfusuna göre az sayıda olan grupların kendilerini yalnız ve korunmasız hissetmeleri, zaman içinde onların özel hak talep etmelerine ve azınlık hakları kavramının doğmasına neden olmuştur. Uluslararası hukuk açısından bugüne kadar bağlayıcı bir azınlık tanımı yapılamamıştır. Bu teknik bir zorluktan ziyade ülkelerin kendilerini azınlık tanımıyla bağlamak istememeleridir. Bu yüzden genel geçer bir azınlık tanımı yapmak zor olmakla birlikte azınlıkların genel özelliklerinden yola çıkarak niteliklerini ortaya koyan bir tanıma ulaşmak mümkün olabilmektedir. Azınlıklarla ilgili olan bütün uluslararası belgelerde azınlık haklarından değil, azınlıklara mensup kişilerin haklarından bahsedilmiştir. Böyle bir düzenlemeye gidilmesinin altında yatan temel neden, devletlerin azınlıklara kolektif haklar tanımak istememeleri, grubun kendisini değil, gruba mensup kişiyi özne kabul ederek tanınan hakların

bireysel hak olacağını vurgulama arzularıdır. Azınlık sorununun uluslararası alanda kaydettiği onca gelişme karşısında, genel kabul görececek bir azınlık tanımının hâlihazırda yapılmamış olması gerçekten de şaşırtıcı bir durum oluşturmaktadır. Bu ihmalin anlaşılabilir bir başka gerekçesi de bazı grupların tanım dışında oldukları gerekçesiyle azınlık haklarından çok daha kolaylıkla mahrum bırakılabileceği; dolayısıyla sınırlan çizilmiş bir “azınlık” tanımının devletlerin eline hiç de uygun olmayan bir koz vermek anlamına geleceği gösterilmektedir (Geldenhuis ve Rossouw, 2001: 5). Aslında herkesin kabul edebileceği bir genel geçer azınlık tanımının olmaması bir başka açıdan oldukça ucu açık bir azınlıklar sorununu da gündeme getirmekte ve her devletin istediği biçimde sınırları içinde bulunan azınlıkları kabul etmeme eğiliminde olmasına yol açmaktadır. Günümüzde ulus devletlerin karşılaştığı en büyük sorunlardan biri azınlıklar ve azınlık hakları sorununun ne şekilde çözümleneceği konusu teşkil etmektedir. Bu konu özellikle 1980’lerden sonra azınlık haklarını koruma ihtiyacı acil çözümlenmesi gereken bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle ulus devletlerin yapısal olarak hem devamını hem de bu soruna verdiği verebileceği cevap açısından geçireceği dönüşüm ulus devletlerin varlığını nasıl devam ettireceği konusuyla birlikte düşünülen bir konu olarak ortaya çıkmıştır.

Azınlık kavramı her ne kadar bize çok eskiymiş gibi gelse de, esasında tarihi pek o kadar eski değildir. Esasında Ulus Devletle aynı yaşta olduğunu söylemek hiçte yanlış olmayacaktır. Tarihte Eski Yunan ve Roma dönemi antik çağ sosyal yapısına baktığımızda “azınlık” diye bir kavrama rastlamak pek mümkün görünmemektedir. Toplum, çeşitli sınıflara ayrılmış olsa bile azınlık- çoğunluk olarak bölünmemiş, sadece özgür olanlardan oluşan sayıca az olan kesim ile kölelerden meydana gelmiştir. Ancak, Orta Çağ’ın feodal yapısı içerisinde farklı grupların yarı özerklik biçiminde krala veya hükümdara bağlı olarak yaşamasıyla azınlık kavramı tam olarak şekillenmediği söylenebilir. Aynı zamanda, Orta Çağ’ın siyasal parçalanmışlığı içerisinde gelişen teknoloji, ham madde ve pazar arayışları sürecinde yaşanan savaşlarda insanlar bir bakıma ölmek ve kültürünü sürdürmek için tek sığınacak yer olarak kiliselere sığınmasıyla hiçbir bölünmeye pek izin ve imkân vermeyen kuvvetli bir dinsel bütünlük oluşmuştur (Oran, 2005: 17).

19. yüzyılda azınlıklarla ilgili olarak iki önemli gelişme ortaya çıkmıştır: a) Fransız devrimi sonrasında “dinsel” azınlıkları korumaktan “ulusal” azınlıkları korumaya geçiş ve artık dinsel hakların yanı sıra medeni ve siyasal hakların da devreye girişi, b) Milliyetçilik ilkeleri sonucu ulus devletin (yani, milleti inşa edebilmek için alt-kimlikleri asimile etmeye girişen devlet türünün) doğuşu. Genel olarak ifade etmek gerekirse, büyük nüfus hareketlerinin ve siyasal otoritelerde yapı ve sınır değişikliklerinin yaşandığı her dönem, azınlıkların doğmasına yol açmıştır. Bu nedenle azınlıklar sosyolojik olarak antik çağlardan beri hep var oldular (Kurubaş, 2006: 1).

Azınlıklar tarihte, temelde imparatorluklar ile özdeşleşmiştir. Bugün ise ulus devletler ile azınlıklar arasında benzer bir süreç yaşanmaktadır. Roma'dan beri azınlıklardan (yabancılar, köleler) söz etmek mümkünse de konunun uluslararası planda ele alınması Avrupa'da yaşanan din savaşları sonucunda olmuştur. Tarihsel açıdan bakıldığında azınlıkların, bölgesel ve uluslararası barış ve istikrarı tehdit eden bir niteliğe sahip olduğu görülür. Özellikle evrensel bir insan hakları rejiminin henüz doğmadığı dönemde (1945 öncesi) azınlıklar devletlerin dış politikalarında diğer ülkelere müdahale etmenin ve içişlerine karışmanın aracı olarak kullanılmıştır (Kurubaş, 2006: 9). Bugün ulus devletler benzer bir şekilde azınlık hakları söz konusu edilerek tehdit edilmektedir.

Günümüzde hemen hemen hiçbir devlet homojen bir etnik nüfusa sahip değildir. Her devlet az ya da çok etnik köken, din veya dil bakımından farklı grupları içerisinde barındırır. Ülke nüfusuna göre az sayıda olan grupların kendilerini, özellikle savaşlar nedeniyle, yalnız ve korunmasız hissetmeleri, onların özel himaye talep etmelerine neden olmuştur. Zaman içinde bu talepler azınlık hakları kavramını doğurmuştur. Azınlıkların ortaya çıkışında farklı nedenler olmakla birlikte temel unsur imparatorluklardan ulus devletlere geçiş sürecinin yaşanmış olmasıdır. Azınlıklar, 16. yüzyıldan itibaren devletlerarasında yapılan ikili veya çok taraflı antlaşmalarla devletler hukukunun konusu olmuştur. Başlangıçta dinsel azınlıklar göz önünde bulundurulurken, zamanla etnik ve dilsel azınlıklar da antlaşmalarla azınlık kavramı içine alınmıştır. Azınlıklara ilişkin uluslararası insan hakları hukuku içinde evrensel nitelikte ve hukuki bağlayıcılığa sahip ilk düzenleme II. Dünya Savaşı sonrasında yapılabilmektedir (Aydın, 2016: 1). Ulus devletin tarihsel süreç içerisinde geçirdiği dönüşümler, azınlıklar sorununun da etkilemiş ve neticede bu sorunun önemi uluslararası konjonktüre bağlı olarak zamanla artmış veya azalmıştır.

Sosyolojik ve hukuksal açıdan bakıldığında “azınlık” kavramına ilişkin olarak bugüne kadar genel kabul görmüş bir tanıma ulaşılamamıştır. Tarihsel süreç içerisinde ulus devletlerin, kendi özel koşullarına uygun bir biçimde bir azınlık politikası geliştirmesi ve uygulaması, genel geçer bir azınlık tanımına ulaşılmasını engellemiştir. Bu çerçevede uluslararası hukuk alanında üzerinde uzlaşma sağlanmış genel geçer bir azınlık tanımı bulunmamaktadır. Daha doğrusu uluslararası hukukta bütün devletleri bağlayan bir azınlık kavramı yoktur. Köken olarak Latince küçük, az anlamına gelen “minor” kelimesine dayanan azınlık kavramı sosyolojik açıdan, bir toplulukta sayısal bakımdan azınlık oluşturan, başat olmayan, çoğunluktan farklı niteliklere sahip olan gruba denir. Buna göre, bir toplumdaki çeşitli etnik ve dinsel grupların yanı sıra eşcinseller, transseksüeller hatta bazen kadınlar da azınlık olarak nitelenebilmektedir (Oran, 2005: 66-67). Sosyolog Louis Wirth ise azınlığı, fiziksel ve kültürel karakteristikleri nedeniyle toplumdaki başka kişilerden farklı ve eşit olmayan muamele altında yaşamakla ayırt edilmiş ve

bu nedenle de kendilerini kolektif ayrımcılığın nesnesi olarak gören bir insan grubu şeklinde tanımlamıştır (Türkdoğan, 2003: 22). Oran'a göre sosyolojik açıdan azınlık: "Bir toplulukta sayısal bakımdan az olan, başat olmayan ve çoğunluktan farklı özelliklere sahip olan grup. Her durumda şart değil ama pek çok durumda 'ezilmişlik' kavramını içeren bu tanıma göre eşcinseller, transseksüeller, travestiler, Krişna'ya tapanlar, hatta kadınlar bile azınlıktır." (Oran, 2001: 67). Sonuç olarak sosyolojik bakımdan azınlık; "Çoğunluktan farklı özellikler taşıyan, sayı bakımından genellikle küçük olan ve kendini çoğunluktan farklı hissetmenin yanı sıra çoğunluk tarafından ezildiği kanısını taşıyan gruptur." Bu tanımda önemli olan sayı unsuru değildir. Baskı algılama unsurudur.

Sosyolojik açıdan böyle tanımlanan azınlığın tüm devletlerin kabul ettiği hukuksal bir tanımına ise bugüne kadar ulaşamamıştır. Bununla birlikte, azınlık kavramının hukuksal olarak nitelendirilmesinde, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nun Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu (bu organın adı 1999'da "İnsan Haklarının Korunması Alt-Komisyonu" olarak değiştirilmiştir) raportörü Francesco Capotorti'nin 1978'de önerdiği azınlık tanımı temel çerçeveyi oluşturmuştur (Çavuşoğlu, 2001: 33). F. Capotorti'ye göre azınlık: "Başat olmayan bir durumda olup, bir devletin geri kalan nüfusundan sayısal olarak daha az olan, bu devletin uyruğu olan üyeleri etnik, dinsel ve dilsel nitelikler bakımından nüfusun geri kalan bölümünden farklılık gösteren ve açık olarak olmasa bile kendi kültürünü, geleneklerini ve dilini korumaya yönelik bir dayanışma duygusu taşıyan gruptur." (Oran, 2001: 67).

Capotorti bu tanıma ilişkin objektif ve sübjektif olmak üzere iki kriter önermiştir. Objektif kriterlerden ilki, bir devletin nüfusu içinde farklı dil, din ve etnik kökene mensup grupların bulunması ve bunların nüfusun geri kalan kısmından kesin çizgilerle ayrılmış olmasıdır. İkinci objektif kriter, azınlık grupların nüfusun geri kalan kısmından sayıca az olmasıdır. Üçüncü objektif kriter, bu grupların nüfusun geri kalan kısmına göre hakim pozisyonda olmamasıdır. Son objektif kriter, bu grupların üyelerinin içinde yaşadıkları devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olmalarıdır. Sübjektif kriter ise bu objektif ölçütlere uyan grup üyelerinin kendilerine özgü özelliklerini koruma isteğine sahip olmalarıdır (Capotorti, 1991: 96). Caporottinin bu tanımından hareketle elde edilen kriterler açık bir biçimde azınlık olgusunu sayıca azlık ve egemenlik ilişkisine indirgemektedir ki bu durumda sayıca az olup fakat egemen olan grupları açıklamakta yetersiz kaldığı muhakkaktır. Çağlar Enneli (2010: 161-162) azınlıklar konusunda sayı ve egemenlik ilişkisi kurmak yerine yeni bir monotetik tanım önermekten uzak bir anlayışla silahlı gücün yaptırımına ve caydırıcılığına sahip olmakla egemenlik arasında bir ilişki kurulmasının daha anlamlı olduğunu belirterek Caporottinin tanımının sonraki kısmında yer alan farklı etnik dinsel ya da dilsel bir özelliğe sahip olma vurgusu bu niteliklere sahipliği doğuştan gelme bir vaka ele alma

tavrına dönüştüğü için anlamlı olmadığını söyler. 1928’de Uluslararası Adalet Divanı’nda Yukarı Silezya Azınlık Okulları Davasında hukukçu Mello Toscana azınlık kavramını: “Bir devletin nüfusunun, toprakların belirli bir bölümüyle tarihsel olarak bağlı, kendine özgü bir kültüre sahip, ırk, dil, ve din farklılığı nedeniyle devletin diğer uyruklarının çoğunluğuyla karşılaştırılması imkansız kalıcı parçası” şeklinde tanımlamıştır (Kurubaş, 2006: 15). Neticede şunu söylemek gerekir ki yapılan bütün tanımlar eksik bir tanımlamadır fakat belirli niteliklerin ön plana çıkarılması ve sınıflandırma açısından da kısmen işimizi kolaylaştıran bir yönünün de olduğunu göz ardı etmemek gerekir.

Yukarıda belirtilen bu tanım ve buna benzer diğer azınlık tanımları temelinde azınlık olmanın ana öğelerini ortaya koymak mümkündür. Bunlar; farklılık, sayısal açıdan az olma, başat (dominant) olmama, vatandaş (yurttaş) olma ve öz bilince (azınlık bilinci) sahip olmaktır. Azınlık olmanın ana öğeleri olarak belirtilen bu beş koşuldan ilk dördü azınlık olmanın nesnel koşulları, beşinci ve son koşul ise azınlık olmanın öznel koşulu olarak nitelendirilmekte olup, bir ülkede bu koşulların tümünü taşıyan bireyler varsa o ülkede azınlığın da olduğu kabul edilmektedir (Taşdemir ve Saraçlı, 2007: 26). Ancak bu, her farklılığın azınlık yaratacağı anlamına da gelmemektedir. Nesnel koşulların tamamının mevcut bulunması durumunda bile, önemli olan öznel koşul yani azınlık bilincidir. Eğer azınlık bilinci yoksa azınlık da yok demektir. Bu son husus da, 1991’de gerçekleştirilen AGİK Cenevre Azınlık Uzmanları Toplantısı’ndan başlayarak uluslararası arenada kabul görmektedir (Oran, 2005: 37-39).

Yukarıda verilen azınlık tanımlarının bir kısmı uluslararası örgütlerin raporlarında geçmiş olsalar da meseleyi daha çok sosyolojik anlamda ele almaktadırlar. Azınlığın hukuki tanımını üzerinde tartışmalar sosyolojik anlamdaki azınlık tartışmalarından daha yoğundur. Azınlık kelimesinin hukuki bakımdan ne ifade ettiği herkesçe ve her devlet tarafından farklı algılanmaktadır.

1.2. Azınlık Türleri

Kimlik duygusu, kişinin kendisini toplum içinde bir yere ait hissetmesi ve grubun üyesi olduğunu hissetmesidir. Bu aitlik duygusu kendi farklılığını referans alan kolektif bir geçmiş yaratma çabalarıyla ilgilidir. Farklılıklara dayanan bu geçmiş bu grupları bir arada tutan temel bir referans kaynağıdır. Bu nedenle, azınlıklar kimliklerinin temel öğesini oluşturan “farklılık” unsuruna göre çeşitlere ayrılmakta ve çoğunlukla, etnik, dinsel ve dilsel farklılıklar ön plana çıkarılmaktadır. Bu açıdan dört çeşit azınlık türünden bahsedebiliriz; Dinsel, dilsel, etnik ve ulusal azınlık. Ancak bu dört çeşit azınlık türünün dışında farklı özellikler dikkate alınarak yapılan adlandırmalarda bulunmaktadır.

Bunlardan birincisi ve en önemlisi ulusal azınlıklardır. Bu tür bir azınlık sayısal olarak ülke nüfusunun kalan kısmından daha küçük bir gruba işaret eder. Öyle ki, bu grubun üyeleri nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel Özellikler taşımaktadır ve kültürlerini, geleneklerini, dillerini ya da dinlerini korumayı üstlenmişlerdir. Bu kategorideki azınlıkların ayırıcı özellikleri sıklıkla dil ve kültür olduğundan, bunlar için “etnik azınlıklar” tabiri de kullanılabilir. Bu kavram, Avrupa’ya özgü bir kavram olup bir ülkede yaşayan ve orada çoğunluğu oluşturan bir ulusun üyelerinden bazılarının, bir başka devlet ülkesinde azınlık durumunda olmasını ifade eder. Bir başka deyişle ulusal azınlık, kendisini devletleşmiş bir başka ulusun parçası olarak gören azınlık grubudur. Bu tür “ulusal” ya da “etnik” azınlıklara örnek olarak Türkiye’de yaşayan Kürtler, Finlandiya’daki İsveçliler, Belçika ve İtalya’daki Almanlar, Bosna-Hersek’teki Sırp, Kanada’daki Fransızlar, Sri Lanka’daki Tamiller ve Güney Afrika’da Afrikanlar (Afrikaners) gösterilebilir (Geldenhuis ve Rossouw, 2001: 5-6). Bir diğer azınlık grubu ise, anavatanlarından ayrılarak sürekli olarak bir başka ülkede yaşayan, pek çok zaman göçmenler, mülteciler ve onların ardıllarından oluşan etno-kültürel azınlıklardır. Bunlara da Almanya’daki Türkler, İngiltere’deki Hintli ve Pakistanlılar ile ABD’deki Meksikalılar örnek gösterilebilir. Üçüncü grup olarak ele alınabilecek yerel halklar aslında ulusal azınlıkların tüm ayırıcı özelliklerini taşırlar. Ancak bunları farklı kılan çoğunluk nüfusundan önce o ülkeye yerleşen ülkenin ilk sahipleri olmalarıdır. Bunlara da, Güney Afrika’daki Sanlar, Avustralya’daki Aborjinler, Yeni Zelanda’daki Maori azınlığı ile Kanada’daki İnuit azınlığını örnek göstermek mümkündür (Geldenhuis ve Rossouw, 2001: 6). Ulusal azınlık kavramı, etnik, dinsel ve dilsel azınlıkları da içermektedir, ancak bu etnik, dilsel ve dinsel azınlıkların her zaman ulusal azınlık olarak sayılacağı anlamına gelmez. Genellikle bir devletin içinde azınlık olan grubun mensubu olduğu ulus, diğer bir devlette egemen konumda bulunmaktadır. Örneğin Yunanistan ve Bulgaristan’da azınlık olan Türkler, kendilerini tam bağımsız Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin, yani Türk ulusunun, bir parçası olarak görmektedirler. Bu durum Türkiye’deki Rumlar ve Yunanistan için de geçerlidir. Ulusal azınlık, azınlık olabilmek için birtakım nesnel koşullar yanında öznel koşul olarak “azınlık bilinci” taşımakla tanımlandığından farklı nedenlerle azınlık bilinci güçlü olmayan azınlığı ulusal azınlık değil de, “kültürel azınlık” saymak daha doğrudur (Kurban, 2004: 160).

Azınlık bilincine sahip olmak ulusal azınlıkları diğer azınlıklar türlerinden ayırır. Azınlık bilincinin olduğu yerde hiç şüphesiz çoğunluğa yönelik siyasal talepler de var olacaktır. Ulusal azınlıkları diğer kategorilerden önemli kılan bir başka nokta da, azınlık taleplerinin ulus devletler tarafından kendi egemenlik ve toprak bütünlüklerine tehdit olarak algılanmasıdır. Bu nokta aynı zamanda ulusal azınlıklar sorununun uluslararası boyutta incelenmesinin de en büyük sebebinin oluşturmaktadır.

Kendi etnik temelli ulus devletlerini kurma arzusunu gerçekleştirmiş azınlıklar diğer ulus devletlerdeki azınlıklara esin kaynağı olmakta; bu da ulus devletleri tedirgin ederek, onları bu konuda önlemler almaya itmektedir. Dolayısıyla bugün ulus devletler birçok türden azınlıkların ulus devlet hayaliyle yaşayan azınlıkların tehditleriyle karşı karşıyadır. Dinsel azınlıklar ise en eski azınlık grubudur ve özellikle Protestan Katolik çatışması sonucunda Protestanların ayrı bir dinsel grup olarak kabul edilmesi ile belirginleşmiştir XVI. Yüzyıldaki Reformasyon döneminde azınlıkların himayesine ilişkin ilk düzenlemeler, dönemin ideolojisinin din olması nedeniyle dini azınlıklar lehine yapılmıştır. Bir grubun dinsel azınlık olduğundan söz edebilmek için, dinin nesnel olarak o grubu toplumun çoğunluğundan ayırt edici özellikte olması ve grubun tüm üyeleri tarafından benimsenerek üyelerin yaşamlarını, kültürlerini ve ahlaksal değerlerini etkilemesi gerekir. Dilsel azınlıklar açısından önemli olan ise ilerde de açıklanacağı üzere çoğunluk dilinin diyalektinin azınlık dili olarak kabul edilememesidir. Dünyada yazılı ve sözlü olarak birçok dil ve bu dillerin farklı lehçeleri bulunmaktadır. Dil kavramı en geniş anlamıyla yorumlansa bile çoğunluk dilinden farklı olan her dilin azınlık dili olarak kabul edilmesi düşünülemez. Dil azınlıklarının tespiti, dil biliminin yöntemleriyle mümkün olup, dil azınlığının belirlenmesinde nüfus yoğunluğu, dilin gelişmişlik derecesi, azınlığın nüfus yoğunluğu ve resmi dilin statüsü gibi birçok unsur dikkate alınır. Ayrıca genellikle bir dil azınlığı, aynı zamanda bir etnik veya ulusal azınlığa karşılık gelmektedir (Kurubaş, 2006: 22).

Etnik azınlık teriminden anlaşılan ise, ortak bir kökeni paylaşan, çeşitli kültürel, tarihsel ve topraksal bağlardan oluşan kimliklerin özelliklerine sahip, fakat belirli bir siyasal niteliği bulunmayan gruplardır (Kurubaş 2006: 23) Etnik kelimesi sadece soyla ilişkili değildir. Dil, din ve kültürel farklılaşmanın bir yansıması anlamındadır (Türkdoğan, 2003: 11). Etnik kelimesi son zamanlarda bazı yazarlar tarafından azınlık kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır (Güler, 2009: 218). Etnik azınlık kavramı “kendi kimliğine sahip, mensupları ile aynı kökten gelen, çeşitli ortak kültürel özellikleri gösteren, ortak soy miti bulunan ve başat kitleden farklılıklar gösteren topluluklar için kullanılmaktadır (Arsava, 1993: 54). Ancak etnik azınlık tanımında ortak kökenden söz edilecekse bile, bunun için yine bakılması gereken özellikler fiziksel değil, kültürel nitelikte olanlardır (Kurubaş, 2006: 23). Örneğin İspanya’daki Basklar, Katalanlar, Almaya’daki Frizyanlar, ulusal azınlık değil etnik azınlık olarak tanımlanmaktadır.

1.3. Türkiye’de Azınlıklar

Türkiye’de azınlık kavramı konusunda zaman zaman tartışmalar ideolojik ve siyasi sebeplerle yaşanmış olsa da çoğunluğu oluşturan Türklük’e nazaran pek çok kişinin kafasının daha net olduğu bir kavramdır. Azınlık bir nevi

bizim ötekimizde olanlardır. İster Türkiye’de ister başka bir ülkede olsun, devlet merkezli bir ulusal kimlik inşasında öteki’nin rolü ve konumu üst kimliğin temel girdilerindendir. Öteki üst kimliğin inşa sürecinde şekillenen iç ve dış düşmanlarda somutlaşır. Merkezî iktidarın realist söyleminde dış düşman çoğu zaman diğer devletler ve/veya örgütler olarak şekillenirken, iç düşman ise genellikle azınlıkta olındır; devletin ve ulusun bekasına tehdit olarak görülen, inşa edilen üst kimlik gömleğine bir türlü oturtulamayandır. Bu açıdan bakıldığında azınlık yerel olanın karşısında yer alan bir yabancı görünümündedir. Türkiyede gayrimüslimler ilk olarak bu yabancı statüsüne uygun olarak tanımlanmışlardır. Gayrimüslimlere yönelik bu olumsuz algının inşa edilmesinde Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne geçiş döneminde bir ulusal kimlik olarak Türk kimliğinin inşasında ilk ötekileştirilen kesimin gayrimüslimler olmasıdır. Bu ötekileştirme süreci Cumhuriyet’in kurulmasıyla birlikte devam etmiş, yeni devlet bir yandan imparatorluktan kalan maddi-manevi yükleri omzundan atmaya çabalarken, bir yandan da kurucu antlaşması Lozan’da sadece gayrimüslimleri azınlık olarak tanıdığını belirterek millet sistemini laik devlete taşımıştır (Aktoprak, 2010: 2).

Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde farklı kültürel grupları barındıran Ortadoğu ve Balkanlar’daki son imparatorluktur ve her imparatorluk gibi, bu çok kültürlülüğü tek bir potada eritme gayreti göstermemektedir. Toplumsal yaşam da bu kültürel grupların farklılıkları göz önüne alınarak İslam hukuku uyarınca düzenlenmiştir. Bu çerçevede daha önceki İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlı’da da gayrimüslimler Müslümanlardan daha aşağı bir statüde kalmalarına dikkat edilmek şartıyla padişahın tebaası olarak imparatorluk topraklarında yaşama hakkına sahip kılınmışlardır. Özellikle Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren gayrimüslimlerin statüsü millet sistemi dâhilinde düzenlenerek gayrimüslim cemaatlerin varlıklarını devam ettirmelerine imkân tanınmıştır (Soykan, 2000: 4). Osmanlıda O dönemdeki azınlıklar olarak tanımlayabileceğimiz gayrimüslimler, çeşitli hak ve özgürlüklerden Müslümanlarla eşit ve adil olarak faydalanmasalar bile kültürlerini yaşama ve yaşatma ve dini özgürlüklerini kullanma hakkına büyük ölçüde sahipti.

Osmanlı İmparatorluğunda, farklı dinî ve etnik yapıların korunması ve belli ölçüde teşvik edilmesi yolu ile modern ulus devlet modelinin tek tip bireylerin oluşturduğu homojen bir toplum modeli oluşturmanın tam tersi toplumsal örgütlenme benimsenerek farklılıklar esas alınmıştır (Akçam, 2002: 57). Osmanlı sisteminin en önemli özelliklerinden biri ekonomik, siyasi makamın ve yüksek sosyal mevkiinin bir ve aynı etnik-dil grubundan olanlara ait olmadığı yönündeki yazılı olmayan kuralı çerçevesinde farklılıkların birlikteliği meydana gelmiştir. Bu özellik sayesinde, insanlar uzun yıllar imparatorluğun tarafsızlığı ve dolayısıyla sistemin işleminin önu açılmış; böylece, Ortodoks, Ermeni, Yahudi, Müslüman dinine mensup

olanlar “millet”leri oluşturarak sadakat altında toplanmışlar ve aynı zamanda kendi içlerinde de farklı bir kaç gruptan oluşarak toplum içerisinde kendilerine özgü hayatlarına devam etmişlerdir (Karpas, 2006: 86). Ancak Fransız ihtilalinin de etkisiyle birlikte Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşanan sorunların üstesinden gelebilmek ve yenilikler oluşturabilmek amacıyla bir dizi reform yapma ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

19. yüzyıl Osmanlı için reform çağı olmuş, reform ise daha fazla masraf getirmiştir. Yenilenen ordu ve bürokrasi için gerekli finansmanın vergiler yoluyla karşılanamaması dış borcu, dış borç ise Avrupa devletlerinin Osmanlı'ya müdahalesini artırmıştır. Borç veren devletler sermaye ve ticaret yatırımı konusunda imtiyazlar elde ederken, yabancı sermayeyi gayrimüslimler aracılığıyla imparatorluk topraklarına sokmuşlardır. (Karpas, 1996: 84-86). Bu gelişmeler neticesinde gayrimüslümler zenginleşirken müslüman halk giderek yoksullaşmış ve reformlardan istenilen sonuçlar elde edilememiştir. Bu durum gayrimüslümlere duyulan öfkenin sebeplerinden de biridir.

Bu gelişmeler Osmanlı'nın gayrimüslim tebaasının kimliğinde de önemli değişikliklere sahne olmuştur. Genişleyen gayrimüslim orta sınıf, milliyetçilik akımının etkisine girmiş ve kendi cemaatinin bağımsızlık mücadelesini desteklemeye başlamıştır (Yıldız, 2001: 53). Bu ortamda imparatorluğun çöküşünü durdurmak için ön plana çıkan üç hareketten en önemlisi Osmanlıcılıktır. Bu yönde atılan ilk adım Tanzimat Fermanı'dır. Bu ferman ile tüm tebaanın hukuk önünde eşitliği kabul edilmekte, Osmanlıcılık ile de imparatorluk dâhilinde yaşayan tüm halkların grup kimliklerini aşan bir ortak kimlik olarak Osmanlılık ön plana çıkarılmaktadır. Amaç, yükselen azınlık milliyetçiliklerini bu çoğul kimlik içinde törpüleyerek imparatorluğun devamını sağlamaktır. Tanzimat dönemi ile birlikte merkezi bürokrasiden, taşra yönetimine, hukuk alanından vergi sistemine, askeri alandan eğitim alanına kadar bir dizi önemli reform ve düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan reformlar sadece dış baskıların sonuncunda yapılmamış aynı zamanda ülke içinde ve dışında merkezi hükümetin gücünü arttırmak, dış müdahaleyi engellemek ve devletin devamlılığını sağlamak adına yapılmıştır (Zürcher, 2007: 59). Bununla birlikte, Osmanlı tebaasını kanunlar önünde eşitliğini garantileyen modern hukuk çerçevesinde bir takım reformlar gerçekleştirilmiştir (Lewis, 2000: 153). Ancak, genel olarak eşitlik kavramı hakkında farklı beklentiler ve yorumlamalar bulunduğu için büyük devletlerin himayesi altında bulunan gayrimüslimleri ve Osmanlı yönetimini tam anlamıyla hoşnut edebilecek adımlar atılamadığı anlaşılmaktadır (Yıldız, 2007: 43). Tanzimat Fermanı da İmparatorluğun gerileyişine çözüm olmadığı anlaşıncaya bu sefer başka bir ferman olan Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanında verilen sözlerin bu sefer daha detaylı bir şekilde temel hukuk prensibi çerçevesinde yeniden düzenlenmesidir. Böylece bu fermanla Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan herkes mahkemeler önünde,

vergilendirmede, askerlik hizmetinde, sivil ve askeri okullara alınmada, devlet memuriyetine getirilmeye eşit olacakları bildirilmiştir. Aynı zamanda, dinî grupların örgütlenme özgürlükleri korunmaya devam edeceği de belirtilmiştir (Akçam, 2002: 71).

Tanzimat Fermanı'nı takip eden Islahat Fermanı, tebaanın vatandaşla dönüştürülmesi sürecinde önemli bir adım olarak görülmüştür (Üstel, 2004: 25). Bu fermanla cemaat şeflerinin yetkileri sadece dinsel alanla sınırlandırılmakta ve dünyevi yetkileri ellerinden alınmaktadır. Kişi, aile, miras hukuku alanlarında azınlıkların ve Müslümanların kendi dinî hukuklarının uygulanmamasıya devam edilecektir (Bozkurt, 1993: 53). Diğer yandan bu iki fermanla birlikte gayrimüslimlerin kamu hizmetine girme yasağı ve askerlik yasağı da kaldırılmıştır. Kurulan eyalet ve sancak meclislerinde, kanun ve tüzük hazırlayan Şuray-ı Devlet'te de azınlık temsilcilerine yer vermeye başlanmıştır. 1869 tarihli Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi de dinî ilkelerden bağımsız olarak ilk defa Osmanlı uyruklüğünün esaslarını belirleyecek ve hangi din ve mezhepten olursa olsun Osmanlı tabiiyetinde bulunan herkesi Osmanlı olarak tanımlayacaktır (Bozkurt, 1993: 52). Bu tanımlama Osmanlı dağılıp Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonrada yeni cumhuriyetin vatandaşlık tanımında Türk şeklinde değiştirilerek devam ettirilmiştir.

Batı'da olduğu gibi Osmanlı'da da 19. yüzyıla kadar kimliğin en önemli tanımlayıcısı olarak din ön plana çıkmış ve toplumsal düzen millet sistemi dâhilinde din temelinde örgütlenmiştir. Fakat 1789'la birlikte milliyetçilik dalgası Avrupa'yı etkisi altına almaya başladığında bu dalga ilk olarak Osmanlı tebaası gayrimüslimleri etkisi altına almaya başlamıştır. Osmanlı toprakları çoğunluk milliyetçiliğinden önce Sırlar, Yunanlılar ve Ermeniler gibi gayrimüslim tebaa içinden yükselen azınlık milliyetçiliklerine sahne olmuştur. Bir yandan gayrimüslimlerin ulus olma hayalleri şekillenirken, diğer yandan Osmanlı yönetimi ve aydın kesimi toplumun ortak bir Osmanlı vatandaşlığı altında birleştirmeye çalışmışlardır. Bu doğrultuda, vatandaşlığa ilişkin 19 Ocak 1869'da çıkarılan yasanın ilk maddesi ile Osmanlı anne ve babadan doğan veya yalnızca Osmanlı babadan doğan herkes Osmanlı vatandaşı olarak tanımlanmıştır. Millet mensubu olmaya hak kazanan herkes bazı haklar ve yükümlülükler çerçevesinde yeni bir hukuki kategori aracılığı topluma eklemlendirilmiş; millet sisteminin getirdiği eski yasal özellikler bir kenara bırakılarak bütün eğitim, kültür ve yasalar ile ilgili düzenlemeler devlet tarafından üstlenilmiş ve böylece milletler sadece cemaatler olarak dinî konuların kararlaştırıldığı ve yürütüldüğü bir örgütlenme biçimine dönüştürülmüştür (Karpas, 2006: 181).

Tarihsel açıdan bakıldığında Türkiye'de, vatandaşlık, milliyetçilik ve ulus devlet yapısının eş zamanlı oluştuğu, tek tip kimlikle siyasal birliği yaratmaya çalışan Fransız tarzı "sözleşmecî siyasal vatandaşlık" ile ulus devlet kurulmasından yaklaşık yarım yüzyıl önce oluşan, kan ve soy temeli,

etno-kültürel milliyetçilik anlayışın özellikleri olan Alman tarzı dışlayıcı yapıdaki “etnik vatandaşlık” anlayışını bir arada taşıdığı söylenebilir (Kadioğlu, 2009: 118). Bu iki anlayıştan bir dönem birinin özellikleri ağır basarken, başka bir dönem diğerrinin daha yoğun olarak yaşandığı karmaşık bir yapıdadır. Bu karmaşıklığın nedeni, Osmanlı İmparatorluğunun dağılmasıyla geride kalan farklılıkların nasıl bir arada tutulacağı sorununa karşı dönemin tek parti yönetiminin tepeden inme bir kurgulamasında etnik ve dinî faktörlerin siyasal birliğe göre ikinci planda olduğu cumhuriyetçi bir vatandaşlık anlayışını ön plana çıkarılmasıyla toplumdaki tüm grupların birleştirilmesi amacına gidilmiştir (Kadioğlu, 2009: 118). Osmanlı İmparatorluğunun bakiyesi üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde, farklı kültürel, etnik ve dinî özelliklere sahip vatandaşlara karşı baskıcı, redde ve inkâra dayanan bir yola girilmiş ve sonuç olarak da farklılıkları kabul edemeyen bir anlayış içerisinde şekillenen politik süreç demokratikleşme ve insan haklarının gelişimini engelleyerek sadece azınlıklarla ilgili değil tüm vatandaşların temel hak ve özgürlükleri ilgili kısıtlanmaları beraberinde getirdiği görülmüştür (Kadioğlu, 2009: 119). Azınlıklar da bu kısıtlamalardan oldukça fazla bir şekilde etkilenmişlerdir. Aslında azınlıklar meselesi ulus devlet yaratma sürecinde etkili olmuş hem de ulus devletin yapısının şekillenmesinde ön plana çıkmış olan tarihsel kurgunun önemli bir ögesidir.

1.4. Lozan antlaşması

Milli Mücadele dönemi, ulusal kimliğin inşasından önce ulus devletin kurulmasına öncelik verilen bir dönemdi. Türkiye’nin bir ulus devlet olarak teritoryal, ulusal ve siyasal sınırları 29 Ekim 1923’ten önce, 24 Temmuz 1923’te bir uluslararası anlaşmayla, Lozan Barış Antlaşmasıyla ortaya çıktı (İç duygu ve Kaygusuz, 2004: 29). Lozan teknik bir anlaşma olmanın ötesinde yeni kurulacak devletin modern ve laik bir devlet olarak Osmanlı’dan farklı bir yöne evrileceğinin açık bir göstergesiydi. Antlaşma aynı zamanda yeni cumhuriyetin vatandaşlık tanımına dair de işaretler sunuyor, gayrimüslimlerin yeni kurulacak devletteki statüsünü belirleyen ilk belge olarak önem kazanıyordu. Antlaşmanın Azınlıkların Korunması başlıklı III. Bölümünde sadece gayrimüslimler azınlık olarak tanımlanmıştı. Böylece Osmanlı’nın çöküş döneminden cumhuriyetin kuruluş dönemine geçerken dışlanan gayrimüslimlerin ötekiliğinin yeni kurulan ulus devlette de devam edeceği bir uluslararası belge ile açığa çıkıyordu. Gayrimüslimler bu sefer millet sistemi içinde değil, ulus devletin yasallığı içinde azınlık statüsüne tabi oluyorlardı. Değişen, bu statünün ulus devletin yasal çerçevesi ve dönemin gelişen azınlık hakları söyleminin içinde inşa edilmesi idi.

Lozan ile gayrimüslimlere tanınan haklar şunlardır:

Dolaşım ve göç etme konusunda bütün Türk uyruklarına uygulanan özgürlük (Md.38/3); Müslümanların yararlandığı aynı medenî ve siyasal haklardan yararlanma hakkı (Md.39/1);

- Giderlerini ödeyerek her türlü kurum (vakıf, okul vb.) kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini kullanmak ve ayinlerini yapmak konularında eşit haklar (Md. 40);

- Önemli bir oranda oturdukları il ve ilçelerde, anadillerinde öğretim yapabilmeleri için, çeşitli bütçelerden (devlet, belediye vd.) hakkaniyete uygun pay alma hakkı (Md. 41/ 1 ve 2);

- Aile ve kişi statüleri konusunda gelenek ve göreneklerine saygı (Md.42/1);

- İnançlarına aykırı davranışta bulunmaya ve hafta tatilinde (Lozan'ın imzası tarihinde bu tatil cuma günüydü) resmî işlemleri yerine getirmeye zorlanamama (Md. 43).

Bu haklar açıkça Müslüman olmayan Türkiye vatandaşlarına tanınan haklardır; yani günümüzde de hâlâ ileri sürüldüğü gibi sadece üç büyük gayrimüslim cemaat olan Rumlara, Ermenilere ve Yahudilere değil, aynı zamanda Süryaniler, Keldaniler vb. diğer gayrimüslim Türkiye vatandaşlarına da tanınmışlardır. Fakat uygulamada bu haklardan sadece Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler yararlanmışlardır (İç duygu ve Kaygusuz, 2004: 72).

Lozan'da Türkiye Cumhuriyeti'nde kimlerin azınlık sayılacağı belirtilirken, kimlerin Türk vatandaşı sayılacağı da Cumhuriyet'in yeni yasalarında kendisine yer buldu. Antlaşma, Türkiye'deki gayrimüslim azınlıklara, hukuk önünde eşitlik; okullar da dâhil olmak üzere kendi kurumlarını kurma, denetleme ve yönetme hakkı ile birlikte bu kurumlarda kendi dillerini kullanma hakkı tanımakta ve Türkiye'ye, gayrimüslim vatandaşların önemli bir oranda yaşamakta olduğu il ve ilçelerdeki ilkokullarda azınlık dillerinde öğretim sunma yükümlülüğü getirmektedir. Azınlık haklarının korunması konusunda uluslararası standartların gerisinde kalan Lozan Antlaşması, Türkiye'nin hâlâ referans olarak kabul ettiği temel belgedir. Ermeniler, Rumlar ve Museviler kısmen de olsa kültürel haklarını koruma şansına sahipken, gayrimüslimler dışındaki tüm etnik ve dilsel toplulukların ise (Kürtler, Çerkesler, Lazlar gibi) son yıllara kadar kültürel haklarını kullanmaları (örneğin kendi dillerinde kişi ve yer adı kullanmaları, kendi dillerini öğrenmeleri, kendi dillerinde yayın yapmaları) mümkün olmamıştır. Bir ulus devlet projesi olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde Türklük, Türk dili, Türk kültürü Anayasa ve yasalarla koruma altına alınırken, ülkedeki Türk ve/ya Müslüman olmayan etnik, dilsel ve dinsel topluluklar yok sayılmış ayrımcılığa maruz kalmıştır.

Lozan Antlaşması'nın azınlıklarla ilgili 37 ilâ 45inci maddeler azınlıkların Osmanlı İmparatorluğu altında yaşadıkları cemaat ve "millet" düzenine benzer bir düzenin devamını teminat altına aldı. Lozan

Antlaşması'ndaki bu maddeler nedeniyle azınlıklar kendi kültürel kimliklerini yani cemaat yapılarını, dillerini muhafaza ederek yüzyıllardan beri süre gelen alışmış oldukları “millet” düzenini devam ettireceklerini umdular, ancak kısa zamanda fiiliyatta bunun böyle devam etmeyeceğini idrak ettiler. Yeni cumhuriyet bir ulus-devlet yaratma amacını güttü. Bu süreç içinde topraklarında yaşayan tüm etnik unsurları “tek dil- tek ülkü -tek kültür” düsturu çerçevesinde bir Türklük potasında eritmeye kararlı oldu. Bu kararlılık kendini en çok azınlıklara karşı takınılan tutumla ve uygulamalarla gösterdi. Yeni cumhuriyet bir yandan “tek dil - tek ülkü - tek kültür” düsturu çerçevesinde herkesi Türklük potasında eritmeye çalışırken, diğer yandan Lozan Antlaşması'nca tanınmış olan azınlık haklarıyla azınlıkların kendi cemaat yapılarını muhafaza etmelerine ve millet düzenine benzer bir şekilde yaşamlarını sürdürmesine izin veremezdi. Bu konuda en büyük engel Lozan Antlaşması'nın 42inci maddesi oldu. Bu madde azınlık cemaatlerine o ana kadar kendi dinî şeriatlarına uygun bir şekilde özel hukuklarını uygulama hakkını tanıdı, gayri müslim azınlıkların aile ve kişisel durumlarıyla ilgili hukuki tedbirlerin “azınlıkların gelenek ve görenekleri uyarınca” bir çözüme bağlanmasını öngördü, bu amaçla da kanun komisyonları kuruldu. Bu madde bir yerde azınlıkların Osmanlı İmparatorluğu altında sürdürmüş oldukları kendi dinî şeriatlarına uygun özel hukuku uygulamasının devamını öngörüyor ve de devam edeceğini garanti ediyordu, ancak yeni cumhuriyet Medeni Kanunu'nun 17 Şubat 1926 tarihinde kabulüyle de bu tür bir özel hukuk uygulamasına müsaade etmesi mümkün değildi ve nitekim de etmedi. Azınlıklar görünürde kendi serbest iradeleriyle, ancak gerçekte siyasi makamların telkinleriyle 42inci maddeden feragat ettiler. Feragat eden ilk azınlık cemaati Yahudi cemaati oldu, onu Ermeni ve Rum cemaatleri takip ettiler (Aktar, 1996: 156).

Çok uluslu Osmanlı İmparatorluğunun dağılmasının ardından, modern Türkiye'nin kurulmasıyla tek kültürlü homojen bir ulus yaratma çabalarının başta Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve Kürtler olmak üzere farklı grupları içinde barındıran bir toplumda azınlık karşıtı uygulamalara gidilmesine neden olduğu görülmektedir. Artık günümüzde bu tarzda uygulamaların azınlık sorunları açısından bir çözüm getirmedeği tarihsel deneyimlerle anlaşılmıştır. Osmanlı'dan kalma toplumsal miras farklılıklarıyla eskisi gibi zengin olmasa da, halen Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan kendine has kültürel, etnik ve dini gruplar bu topraklarda yaşamaktadırlar. Günümüzde, bütün bu farklı gruplara mensup bireylere eşit yaklaşan, herkesin temel hak ve özgürlüklerini koruyabilen ve güçlü bir vatandaşlık tanımı aracılığı ile toplumla bütünleştirebilen çoğulcu bir toplum anlayışının gelişmesi devletin rahat işleyişi ve devamlılığı için kaçınılmaz bir zorunluluk hâlini almıştır. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte çoğulculuk anlayışı yerine, tek kültürlü, homojen ulus devlet modeline doğru bir geçiş yaşanmıştır. Birinci meclis farklılıkları barındıran yapısıyla tekçi politikalar geliştirmeye elverişli

olmamasına rağmen ikinci mecliste daha homojen bir yapı oluşturulmuş, Lozan sonrası dış müdahale engelinin kalkması ve uluslararası konjonktürün tekçi ulus devlet oluşturmaya elverişli olması da devletin Türkleştirme politikalarını hayata geçirmesini kolaylaştırmıştır (Akt. Ekinci, 2000: 144-148).

1925 yılı ile birlikte resmi olarak çok kültürlü ümmet politikası terk edilmiş yerine tek kültürlü homojen bir topluma sahip ulus devlet politikası amaçlanmıştır. 1924 Anayasasına göre vatandaşlık, “Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle Türk ıtlak olunur.” ve “vatandaşlık bakımından herkese Türk denir” şeklinde tanımlanarak çoğulcu ve toprak temelli vatandaşlık anlayışından ırki sıfatlandırmaya sahip bir tanımlamayla yasal olarak tekçi anlayışa geçiş yaşanmıştır. Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunun temeli olan ve uluslararası camia tarafından imzalanarak benimsenen Lozan Antlaşmasında, azınlık kavramı yalnızca Müslüman olmayan unsurlar için, yani gayrimüslimler için kullanılmış ama bunun dışında herhangi bir etnik ya da kültürel bir grup, kesim ya da kökenden gelenler için kullanılmamıştır. Bu nedenle, Türkiye Cumhuriyeti içinde yalnızca Müslüman olmayanlar azınlık statüsüne sahiptirler, diğer etnik kökenleri farklı olan insanlar ya da gruplar, böyle bir azınlık hakkına veya statüsüne sahip değildirler.

Türkiye’de de gayrimüslimlere ilişkin Türkiye’ye yöneltilen eleştirileri kuvvetle inkâr eden çoğunluk, eleştirilerin zeminini oluşturan toplumsal zihniyeti bir türlü terk edememiştir. Eleştiriyi kabul etmeyi bir yana bırakın, eleştiri üzerine biraz düşünmek bile ulusal kimliğin elden gideceği korkusunu yaratmaktadır. Üstelik toplumsal değişime direnç gösteren bu muhafazakârlık günümüzde belki de hiç olmadığı kadar geniş bir kesim tarafından paylaşılmaktadır. Bugün ulusalcı olarak adlandırılabilir modernist-laik kesim bir yandan İslamileşen gündelik hayata karşı direnç gösterirken, bir yandan ulus devletin reformasyonuna karşı direnç göstermektedir. Öte yandan İslami kesimin kalburüstü sınıfları bu reformasyona eklemelenirken, alt sınıflar öfkelerini giderek keskinleşen bir milliyetçi muhafazakârlıkta ifade etmektedir. “Yaşadıkları toplum hakkında duydukları güvensizlikleri artan tüm bu kesimler milliyetçilik söylemi altında bir sığınak ya da korunma dili bulmaktadır.” (Kentel, Ahıska, Genç, 2007: 83).

Lozan Barış Antlaşması, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluşunu tescil eden bir antlaşmadır. Günümüzde de geçerliliğini koruyan nadir uluslararası belgelerden biri olan Lozan, bir yandan Osmanlı Devleti’ni ve onun uluslararası mirasını tasfiye ederken, öte yandan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Misak-ı Milli ilkeleri çerçevesinde dünyada yer almasını sağlamıştır. Daha sonraki yıllarda uluslararası alanda azınlıkların korunmasına yönelik olarak yaşanan onca gelişmeye rağmen evrensel nitelikte bir azınlık tanımının yapılamaması, uluslararası sistemde

Türkiye'nin Lozan'da kabul etmiş olduğu yapının hâlâ ayrıcalıklı yerini koruduğunu göstermektedir.

Osmanlının mirası üzerine kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti, ulus devlet formasyonu içinde dinî olarak kısmen homojenleşmiş ancak etnik, dilsel ve kültürel olarak farklılıkları barındırmaya devam etmiştir. Bu farklılıklar kimi zaman bölücü ayrılıkçı, işbirlikçi, ajanlık gibi nitelermelerle yaftalanarak görmezden gelinmiş -ki bunda Osmanlının çöküşü nedeniyle yaşanan travmanın etkisi de büyüktür- azınlık hakları konusunda yaşanan sorunları çözmemiştir. Farklılıkları görmezden gelen bu tekçi anlayış Cumhuriyet tarihi boyunca geçerli bir politika olarak kabul edilmiş ancak 1980'lerden sonra artan küreselleşme, demokratikleşme ve sivilleşme eğilimleri ile birlikte Türkiye'de bundan nasibini almış ve özellikle 2000'li yıllardan sonra önemli değişimleri yaşamaya başlamıştır.

Kaynakça

- Akçam, Taner, İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu, İttihat ve Terakki'den Kurtuluş Savaşına, İmge Kitabevi, Ankara, 2002.
- Aktar, Ayhan, “Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan “Türkleştirme” politikaları”, Tarih ve Toplum Dergisi, Sayı 156, 1996, s.4-18.
- Aktoprak, Elçin, “Bir ‘Kurucu Öteki’ Olarak: Türkiye’de Gayrimüslimler”, Ankara Üniversitesi SBF İnsan Hakları Merkezi, Sayı 16, 2010.
- Arsava, Ayşe Füsün, “Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi”, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yayın No: 579, Ankara, 1993.
- Aydın, Aziz, “AB Ülkeleri, ABD ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Azınlıklarla İlgili Düzenlemeler”, Türkiye Büyük Millet Meclisi Araştırma Merkezi, 2011, https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/anayasalarda_azinliklar.pdf.
- Bozkurt, Gülnihal, “Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar,” Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 43, Sayı 1-4, 1993, s.49-61.
- Capotorti, Francesco, “Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities”, United Nations, New York, 1991.
- Çavuşoğlu, Naz, Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları, Su Yayınları, İstanbul, 2001.

- Ekinci, Tarık Ziya, Vatandaşlık Açısından Kürt Sorunu ve Bir Çözüm Önerisi, Küyerel Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- Enneli, Çağlar, “Türkiye’de Gayrimüslim Azınlıklar ve Milliyetçilik: Bir Kavramsallaştırma Denemesi”, Türkiye’de Kesişen-Çatışan Dinsel ve Etnik Kimlikler, Editörler: Rasim Özgür Dönmez, Pınar Enneli, Nezahat Altuntaş, Say Yayınları, Ankara, 2010, s. 145-173.
- Geldenhuys, D. and J. Rossouw The International Protection of Minority Rights. F.W. de Klerk Foundation. 2001.
- Güler, Ali, Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar, Berikan Yayınları, Ankara, 2009.
- İçduygu, Ahmet, Kaygusuz, Özlem, “The Politics of Citizenship by Drawing Borders: Foreign Policy and the Construction of National Citizenship Identity in Turkey,” Middle Eastern Studies, Cilt 40, Sayı 6, 2004, s. 26-50.
- Kadioğlu, Ayşe. “Türkiye’de Vatandaşlığın Anatomisi”, Küreselleşme, Avrupalılaşma ve Türkiye’de Vatandaşlık, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.
- Karpat, Kemal H, Osmanlı’da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.
- Karpat, Kemal H, Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Temeller, Afa Yayınları, İstanbul, 1996.
- Kentel, Ferhat, Ahıska, Meltem, Genç, Fırat, Milletın Bölünmez Bütünlüğü Demokratikleşme Sürecinde Parçalayan Milliyetçilikler, TESEV Yayınları, İstanbul, 2007.
- Kurban, Dilek, “Unravelling a trade-off: reconciling minority rights and full citizenship in Turkey.” European Yearbook of Minority Issues Online, 4. 1, 2004, s. 341-371.
- Kurubaş, Erol, Asimilasyondan Tanımaya Uluslararası Azınlık Soruları ve Avrupa Yaklaşımı, Asil Yayın, Ankara, 2006.
- Lewis, Bernard, Modern Türkiye’nin Doğuşu, çev. Metin Kırıtlı, 8. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.
- Oran, Baskın, Küreselleşme ve Azınlıklar, İmaj Yayınevi, Ankara, 2001.
- Oran, Baskın, Türkiye’de Azınlıklar-Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

Soykan, Tankut, Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimler: Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Gayrimüslimlerin Hukuki Statüsü, Ütopya Kitabevi, İstanbul, 2000.

Taşdemir Hakan, Saraçlı, Murat, “Avrupa Birliği ve Türkiye Perspektifinden Azınlık Hakları Sorunu” Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, Cilt 2, Sayı 8, 2007, s.25-35.

Türkdoğan, Orhan, Etnik Sosyoloji, Timaş Yayınları, İstanbul, 2003.

Üstel, Füsun, Makbul Vatandaşın Peşinde, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Yıldız, Ahmet, “Kemalist Milliyetçilik”, Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Kemalizm, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 210-230.

Yıldız, Ahmet, “Ne Mutlu Türküm Diyebilene/ Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)”, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

Zürcher, Eric Jan, Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, çev. Yasemin S. Gönen, 21. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

CHAPTER 15

RESEARCH IN EDUCATION AND SOCIAL SCIENCES

Tarihi Bir Portrenin Serencamı: Enver Paşa (Enver Emre Öcal)

Tarihi Bir Portrenin Serencamı: Enver Paşa

Dr. Öğr. Üyesi Enver Emre Öcal

*İstanbul Ayyansaray Üniversitesi, İİSBF, Tarih Bölümü,
enveremreocal@ayyansaray.edu.tr*

1. Giriş

Osmanlı tarihinin son dönemine tartışmasız şekilde damga vurmuş olan Enver Paşa, bilindiği üzere, İmparatorluk tarihinin en hararetle denilebilecek batış yıllarında ortaya çıkmış ve iktidara gelerek ülkenin kaderinde ciddi rol oynamış önemli bir askeri-siyasi şahsiyettir. Bilineceği üzere Osmanlı Devleti, Sanayi Devrimi'nin tamamlanmasından sonra emperyalist güçler tarafından iktisadi ve siyasi gelişimi engellenerek kapitalist sisteme eklenmiş ve periferileştirilmiştir. XVII. yüzyıl itibarıyla başlayan bu periferileştirme süreci XIX. yüzyıla gelindiğinde tamamlanmış¹ ve böylelikle cihanşümul bir imparatorluk olan Osmanlı Devleti, emperyalist güçlerin kışkırttığı milliyetçi hareketler ve Rusya'nın saldırıları nedeniyle topraklarını kaybetmiş, siyaseten ve iktisaden bağımlı bir yarı-sömürge, ucuz hammadde deposu haline dönüştürülmüştür. Aslına bakılırsa milliyetçiliğin kışkırtılması hadisesinden ziyade, ulus-devlet olgusunun ve batı Avrupa'da yükselen milliyetçilik ideolojisinin dünyanın geri kalanında olduğu gibi Osmanlı'nın azınlıklarını da sürecin doğal akışı gereği etkisi altına aldığından söz edilebilir. Emperyalistlerin kışkırtmaları ise bu doğal süreci daha da hızlandırmak ve kısaltmak adına devreye sokulmuştur. Bir süre sonra iş o hale gelmiştir ki Rusya ve İngiltere gibi devletler Reval'de aşikare biçimde Osmanlı topraklarını bölüşme planları yapmaya başlamıştır. Bunun üzerine, Osmanlı'nın batı tipi askeri okullarda yetişen subayları ve bürokratları, devletin kötü gidişine son vermek maksadıyla daha önce 1897 Anayasası'nı getirmek ve ülkeyi bu yolla eski günlerine döndürmek amacıyla başlatmış oldukları komitacılık faaliyetlerine hız verdiler.² Enver Paşa bu faaliyetlerin odağında konumlanarak Padişaha karşı isyana kalkışmış ve anayasalı meşruti düzenin kurulması adına dağa çıkmıştır. Resneli Niyazi Bey'le birlikte

¹ Ebubekir Ceylan, "Dünya-Sistemi Teorisinin Osmanlı Tarihi Çalışmalarına Yansımaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 1, sayı 1, 2003, s. 82 vd.

² Osmanlı Devleti'nde bozulmaların başladığı XVII. yüzyıl sonu itibarıyla iki farklı yapı meydana çıkmıştı. Bu iki yapı da devleti içine düştüğü durumdan kurtarmak maksadıyla farklı çözümler üretmiştir. Bunlardan ilki, eski düzene (Kanunu Kadim) dönmek isteyen gelenekçi kanat; diğeri ise, batının üstünlüğünü kabul eden ve dolayısıyla oradaki üst-yapısal kurumları ülkeye doğrudan adapte etmek isteyen modernist kanattı. İki kanadın yaşadığı çatışma aslında Türk siyasi tarihinin temel çelişkisi ve leitmotiv'idir. Bkz.: Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 3. Baskı, İstanbul 2002, s. 38-42 vd.

gerçekleştirdiği bu silahlı isyan hareketinin ve üyesi olduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sürdürmüş olduğu meşrutiyet yanlısı faaliyetlerin etkili bir sonuca inkılap etmesi, Padişah'ın Anayasa'yı kabul etmesi sonucunu doğurmuştu. Tarihe 1908 Devrimi olarak geçecek olan bu hadise, ilerleyen süreçte herkesin adını ezberleyeceği İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gizli cemiyet olma vasfını terk edip yer altından yer üstüne, aynı zamanda da tarih sahnesine çıkışının başlangıcı olmuştur.

Siyaseti komitacılık seviyesinde beceremeyen İttihatçılar, sahip oldukları devlet erkini önceleri uzaktan yönetmeye çalıştıkları için elden kaçırmış ve geri almak adına Babiâli Baskını gibi kanlı bir operasyon gerçekleştirme cihetine gitmişlerdi. İşbu çalışmanın ana teması olan Enver Paşa ise tüm bu gelişmelerin öncüsü konumunda olmuştur. Dağa çıkıp Padişaha isyan etmesi ve sonrasında Anayasa'nın kabulü Enver Paşa'yı halkın gözünde "Kahraman-ı Hürriyet" konumuna getirmişti. Hükümete karşı hazırlanan Babiâli Baskını'nı bizzat hazırlaması, yönetmesi ve başarıyla sonuçlandırması ise hem İttihat ve Terakki'yi ülke yönetiminde yegane söz sahibi örgüt konumuna yükseltmiş hem de kişisel olarak kendisinin bu örgütün üç yöneticisinden (triumvira) biri olmasını sağlamıştı. Bu özelliği nedeniyle Enver Paşa, kısa sürede ve genç yaşında, normal şartlarda sahip olamayacağı rütbelere sahip olmuş ve yükselemeyeceği Başkumandan Vekilliği ve Harbiye Nazırlığı gibi önemli makamlara yükselmiştir. Siyaseten elde ettiği güç ona bir müddet sonra Padişah damatlığını da getirmiş ve Şehzade Süleyman Efendi'nin kızı Naciye Sultan'la evlenmesine vesile olmuştur. Artık ülkedeki en güçlü adam O'dur. Hatta Osmanlı ülkesi *Enverland* olarak anılmaktadır.³ Kendi halinde bir binbaşıyken, girdiği komitacılık yolunda rütbeleri hızla atlamış, adından söz ettirecek cesurca girişimlerle Osmanlı Ordusu'na komuta edecek hale gelmişti. Ordu Kumandanıyken, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi Enver Paşa'yı Almanlarla zorunlu bir ittifaka sürüklemişti. Ülkeyi kurtarır düşüncesiyle, bazılarının göre bir oldu bitti neticesinde, Osmanlı'yı Alman İmparatorluğu'nun yanında savaşa sokmuştu. Savaş sırasında bizzat yönettiği Sarıkamış muharebesinde ciddi sayıda askerin çatışmaya dahi girmeden, dondurucu soğuktan hayatını kaybetmesi ve İngilizleri Süveyş Kanalı'nda sıkıştıran amcası Halil Paşa'yı Türk Birliği'ni kurmak amacıyla İran'a göndermesi, kardeşi Nuri Paşa'yı yine aynı amaç uğruna Azerbaycan'a yollaması, Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere kimilerinin eleştirisi konusu olmuş ve hayalcilikle suçlanmasına yol açmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkılması üzerine Enver Paşa, mücadelesini yurt dışında sürdürmek istemiş ve Sovyetler Birliği'ne giderek buradan Anadolu'daki Milli Mücadeleye katkı sağlama ve Türk-İslam birliğini kurma hedefine yönelmiştir. Rusya'daki çalışmaları sırasında bir de komünist fırkası kuran

³ Murat Bardakçı, Enver, İstanbul 2015, s. 13.

Enver Paşa, bu yolla, hem eski İttihatçılar eliyle Anadolu Hareketi'ni etki altına almayı hem de Türk kökenli toplulukları Rusya'nın gözüne batmayacak şekilde birleştirmeyi hedeflemişti.

Sonraki süreçte Bolşeviklerle anlaşamayan Enver Paşa, Sovyet karşıtı Basmacılar Hareketine katılmış ve Türkmenistan'ın Buhara kentinde Kızıl Ordu güçleriyle girdiği bir çatışmada mavzere karşı yalın kılıç koşarak hayatını kaybetmiştir.

Görüldüğü üzere, Enver Paşa'nın hayatı romanlara konu olacak kadar ilginç bir yaşamdır. Ayaklanmalar, baskınlar, savaşlar görmüş bu komitacı şahsiyet; önce kendi halinde bir binbaşı, daha sonra Kahraman-ı Hürriyet ve İmparatorluk ordusuna hakim konumda bir Harbiye Nazırı, en sonunda ise Türk Birliği uğruna doğduğu topraklardan uzakta can veren, unvanlarını yitirmiş bir idealist. Bu yaşadıklarıyla Enver Paşa'nın hayatı, aslında yakın tarihin bir özetini içermektedir aynı zamanda. Osmanlı tarihinin son yıllarını doğrudan ilgilendiren ve şekillendiren; İkinci Meşrutiyet, Babîâlî Baskını, 31 Mart Vak'ası, Birinci Dünya Savaşı, Türkçülük-Turancılık Akımı, Anadolu İhtilali ve Türk-Sovyet İlişkileri gibi önemli olay ve konularda hep en önde olmuş olan bu tarihi şahsiyetin yaşamının incelenmesi, tabiatıyla bir yakın tarih incelemesini de dolaysız biçimde kapsamaktadır.

Bu konuyla ilgili *Şevket Süreyya Aydemir*'in *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa* isimli üç ciltlik, kapsamlı bir çalışması vardır. Bundan başka; Japon araştırmacı *Masayuki Yamauchi*'nin *Hoşnut Olamamış Adam Enver Paşa* isimli bir incelemesi, *Kazım Karabekir*'in *İstiklal Harbimizde İttihat Terakki ve Enver Paşa* isimli Enver Paşa'nın Anadolu ihtilalindeki faaliyetlerini anlatan bir çalışması vardır. *Kazım Karabekir*'in *Enver Paşa ve İttihat Terakki* isimli bir çalışması daha bulunmaktadır. Tarihçi *Murat Bardakçı*'nın ise *Enver* isminde kapsamlı bir çalışması mevcuttur. Ayrıca, Enver Paşa'nın kendi yazdığı anıları ve yaveri Muhiddin Bey'in Enver Paşa'nın son günlerini anlatan bir anı çalışması da dikkati celbeden eserler arasındadır.

Bu incelemede Enver Paşa'nın kim olduğu, Balkanlardaki çete savaşlarında gösterdiği başarılar, İttihat-Terakki'ye girişi ve İkinci Meşrutiyet hareketi, bu hareketin Birinci Meşrutiyet'le bağı, daha sonra İttihatçıların içindeki ve komuta kademesindeki yükselişi, İmparatorluğa hakim bir makama nasıl geldiği hususları ele alınacaktır. Bu incelemeler esnasında Enver Paşa'nın yaşadıkları özelinde Türk tarihini şekillendiren 31 Mart Vakası ve Edirne'nin alınışı gibi tarihi olaylara da değinilecektir. Sonrasında ise Birinci Dünya Savaşı'nda Almanlarla girişilen ittifaka ve bu ittifakın neticeleri kapsamında Enver Paşa'nın ülkeden ayrılmak zorunda kalmasının nedenlerine odaklanılacaktır. Son olarak Paşa'nın Sovyet Rusya'da yaptığı siyasi faaliyetler ve onu hazin sona yaklaştıran sebepler irdelenecektir.

2. Enver Paşa'nın Hayatı

Enver Paşa, doğumunu kendi cümleleri ile şu şekilde anlatmıştır: “1297 senesi Kasım ayı bidayetinde, 1299 senesi muharrem ayının birinci Salı günü sabahı, saat on iki raddelerinde, İstanbul’da, Divanyolu’nda, eski Lisan mektebi karşısındaki evimizde dünyaya geldim”⁴.

Alıntıdaki tarih, Miladî takvime çevrildiğinde Enver Paşa 23 Kasım 1881 tarihinde doğmuştur. Asıl adı ise İsmail Enver’dir. Babası Ahmet Bey, Bayındırlık teşkilatında kondüktördü*. Enver Paşa’nın baba tarafından atalarının ise Gagavuz* olduğu iddia edilmektedir.

Ekonomik açıdan durumları iyi olmadığı halde ailesi, çocuklarını eğitim hayatından mahrum bırakmamıştı. Enver Paşa ilk öğrenimine İstanbul’da başlamış, Manastır’da bitirmiştir. Askeri Rüşdiye** ve Askeri İdadi*** öğrenimini ise Manastır’da tamamlamıştır. Daha sonra Harp Okulu’na katılan Enver Paşa burayı 23 Kasım 1902’de ikincilikle bitirmiş ve Makedonya’daki Üçüncü Ordu’ya tayin olmuştur.⁵

3. Ordu 13. Topçu Alayı 6. Batarya’da kumandanlık görevini yapan Enver Paşa, 14 Ekim 1907’de Rumeli’de eşkiya takibine memur edilmiştir. Eşkiya denilen, aslında Balkan’lardaki; Rum, Arnavut, Sırp ve Bulgar milliyetçileriydi. Bu milletler, XIX. yüzyılın ilk yarısı itibarıyla Osmanlı’ya baş kaldırmış ve müstakil bir ulus-devlet kurmak amacıyla bağımsızlık talep etmişlerdi. O dönem düşük rütbeli bir subay olan Enver Bey, bu *nasyonalist* isyancı çetelerle savaşmak üzere görevlendirilmişti. Çete savaşlarında gösterdiği başarılarla ismini duyurmaya başlayan Enver Bey, 1906 yılında, sonradan İttihat ve Terakki Cemiyeti ismini alacak olan ve 1876 Anayasası’nı geri getirmek için gizlilik üzere kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti’ne girmiş ve bu örgütün Makedonya’daki teşkilatlanmasından sorumlu olmuştu⁶. Makedonya teşkilatını başarıyla kuran Enver Bey, 8 Haziran 1908 yılında Reval’de bulușan İngiltere ve Rusya Hükümdarları’nın, Osmanlı İmparatorluğu’nu parçalama kararı almasından sonra dağa çıkarak Padişaha ve hükümete isyan etmiştir. Sonraki süreçte farklı etkenlerin de devreye girmesi ile Padişah Meşrutiyeti ilan etmek zorunda kalmış ve Osmanlı-Rus Harbi dolayısıyla kapanan Osmanlı Mebusan Meclisi tekrar açılmıştır. Devrimin gerçekleşmesinden sonra Enver Bey, bir özgürlük kahramanı olarak cemiyetin Merkez-i Umumisinin bulunduğu Selanik’e dönmüştür.

⁴ Hazırlayan: Halil Erdoğan Cengiz, *Enver Paşa’nın Anıları 1881-1908*, İstanbul 2006, s. 3

* Fen memuru

* Gagavuz’lar; bugün kuzeydoğu Bulgaristan’la Ukrayna Cumhuriyeti’nde yaşayan, Hristiyanlığın Ortodoks mezhebine mensup bir Türk boyudur.

** Rüşdiye: Ortaokul

*** İdadi: Lise

⁵ Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya’dan Ortaasya’ya Enver Paşa*, 1/III, 6. baskı, İstanbul 2000, s. 177, 180, 186-196

⁶ H. E. Cengiz, a.g.e., s. 34-36 vd., Ş. S. Aydemir, a.g.e., 1/III, s. 274

Artık o sadece Binbaşı Enver Bey değil, aynı zamanda Kahraman-ı Hürriyet Enver olmuştur. 1909'da Berlin'e Ataşemiliter olarak giden Enver Bey, 31 Mart Olayı sebebiyle tekrar yurda dönmüş ve Hareket Ordusu'yla birlikte bu hareketi bastırmıştır. İtalyanlar'ın saldırıya geçmesi üzerine Trablugarp'a giden Enver Bey, burada gösterdiği başarıdan dolayı 1912 yılında yarbaylığa terfi edilmiştir. Balkan Harbi'nin patlamasıyla İstanbul'a dönmüş ve 23 Ocak 1913'te Babıali Baskını adı verilen hükümet darbesinde başrolü oynamıştır. 23 Temmuz 1913'te ise Osmanlı'nın ikinci başkenti olan Edirne'nin Bulgar işgalinden kurtarılmasında mühim bir rol üstlenmiştir. Ocak 1914'te Harbiye Nazırı, Mart 1914'te ise Naciye Sultan'la evlenerek Saray'a damat olmuştur. Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'nın mağlupları arasına girmesi ile birlikte yurdu terk ederek önce Odesa'ya, sonra Berlin'e, oradan da Moskova'ya gitmiştir. Burada Sovyet yetkilileri nezdinde bir takım siyasi girişimlerde bulunmuştur. Enver Paşa'nın bu girişimleri, Anadolu hareketine alternatif oluşturmaya çalıştığı şeklinde yorumlanabilir. Çünkü o gün için gözden düşmüş ve gücünü kaybetmiş bir vaziyette, atalet içinde kalmıştır. Bu durağanlığı kırması ve yeniden siyaset meydanına dönmesi Sovyetlerin desteğine bağlıdır. Rusya'daki Türk asıllı Bolşevikleri etkisi altına alabilirse bu desteği temin edebileceğini ve Ankara'daki milliyetçi liderliğe karşı avantaj sağlayacağını düşünmektedir. Bu amaçla 1920 Eylül'ünde Bakü'de toplanan Birinci Doğu Halkları Kurultayı'na katılan Enver Paşa, İttihatçıların kurmuş olduğu Türkiye Komünist Fırkası aracılığıyla bu desteği kazanmaya çalışmıştır. Ancak, Türkiye Komünist Fırkası'nın (İttihatçı) Mustafa Suphi etkisi sonucunda kapanması, söz konusu planları suya düşürmüştü. Bir müddet sonra kendisinin de Sovyet yetkilileri nezdinde gözden düştüğünü anlayan ve Mustafa Kemal'in Ankara'daki milli hareketin liderliğini geri dönülmez biçimde ele alması Enver Paşa'yı yeni arayışlara mecbur bırakmıştır. Bu arayışları neticesinde eski arkadaşları ile birlikte İttihat ve Terakki'yi yeniden ihya etmek maksadıyla Batum'da 8 Eylül 1921'de Halk Şurular Fırkası'nı kurmuştur.⁷ Bu oluşumun da fayda etmemesi neticesinde kendisini destekleyen Türk beyleri ile birlikte Bolşeviklere karşı mücadeleye girişti. Bu girişim neticesinde Basmacı kuvvetleri ile birlikte harekete geçti ve Duşanbe'yi* ele geçirdi. Uzun zamandır Sovyet yönetimiyle ters düşmüş olan Enver Paşa, bir ara Avrupa'ya eşinin yanına dönmeyi düşünse de 4 Ağustos 1922 günü Sovyet kuvvetleriyle Tacikistan'da girdiği bir çatışmada trajik biçimde öldürülmüştür. Enver Paşa'nın, Naciye Sultan'dan; Mahpeyker ve Türkân adında iki kızı ve Ali isminde bir oğlu olmuştur.⁸

⁷ M. Bardakçı, a.g.e., s. 281.

* Bugünkü Tacikistan'ın başkenti.

⁸ Hazırlayan: Arı İnan, *Enver Paşa'nın Özel Mektupları*, Ankara 1997, s. 5-8

3. Birinci Meşrutiyet

Birinci Meşrutiyet Hareketi'nin hiç şüphesiz ki Enver Paşa'nın öncülüğünü üstlendiği İkinci Meşrutiyet hareketiyle dolaysız biçimde ilgisi vardır. Hatta İkinci Meşrutiyet, tamamen birincisinin devamı olarak şekillenmiştir de denilebilir. Neticede başta Enver Paşa olmak üzere tüm İttihatçı kadro, İkinci Meşrutiyeti ilan ettirmek adına çabalarırken, hedef olarak 1876 yılının Kanun-i Esasi'sinin geri getirilmesini ve Abdülhamit-i Sani tarafından kapatılan meclisin yeniden açılmasını temin etmek istiyorlardı.

Herkesçe bilindiği üzere batı medeniyeti fikirlerinin Osmanlı aydınları arasında yayılması neticesinde Osmanlı yüksek memurlarının Fransızca kitap okumaya hevesli bazı yetenekli çocuklarının düşüncelerini etkilemiş ve devlet idaresinin İngiltere ve Fransa'da olduğu gibi meşruti bir şekle konulması halinde, imparatorluğun içine düştüğü kötü idareden, mali sıkıntıdan, gayrimüslim tebaa isyanlarından, kısacası kendisine musallat olan tüm arazlardan kurtulacağı düşüncesi ağırlık kazanmaya başlamıştı. "Hürriyet, Uhuvvet, Müsavat" esasları kabul olduğu ve bir meclis kurulduğu taktirde Rum'un Rumluğunu, Bulgar'ın Bulgarlığını, Sırp'ın Sırplığını unutup Osmanlı olacağını zanneden bu kimseler, meşrutiyetin etkisiyle birlikte Osmanlı devlet yönetimine musallat olan suiistimallerin ve iç karışıklığın ortadan kalkıp mükemmel idare olunan, müreffeh bir "Osmanlı Milleti" oluşacağı ve Meclis-i Mebusan kontrolü altında düzenli bir hükümet mekanizması işletileceği ümidi içine girmişlerdi. Ziya Paşa* ve Namık Kemal** gibi zamane aydınları bu düşünce yapısının öncüleri konumundaydı. İlk olarak edebiyat alanında başlayan bu hürriyetçilik ve meşrutiyetçilik cereyanı, sonraki süreçte siyasi pratiğe inkılap etmiş ve yeni bir gizli teşkilat meydana çıkmasına vesile olmuştur (1865). Avrupa'nın gizli oluşumlarına benzeyen ve masonik bir yapılanmanın ürünü olan bu teşkilat, bir darbeyle Sadrazam Ali Paşa'yı devirip Abdülaziz'i meşrutiyete yemin ettirmek hazırlığında bulunduyorsa da bunu gerçekleştirememiştir. Ve bu girişim neticesinde başta Ziya Paşa ve Namık Kemal Bey'ler olmak üzere cemiyet üyeleri Avrupa'ya kaçmak zorunda kalmışlardır. Avrupa'da bulundukları süre içinde "Yeni Osmanlılar Cemiyeti" namı altında bir takım hürriyetçi ve meşrutiyetçi yayınlar çıkarmaya başlamışlardı. Böylece ilk defaya mahsus olmak üzere Avrupa'da Osmanlı tebaasından kimselerin bağlı olduğu Padişah karşıtı bir muhalefet grubu ortaya çıkmıştı (1876).⁹

⁹ Tarih "Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri 1931-1941", 3/IV, 3. baskı, İstanbul 2001, s. 254 vd. [Bundan sonra KETD]

* Ziya Paşa: Tanzimat döneminin tanınmış aydın, şair ve düşünürü. 1825'te İstanbul'da doğdu. 1865'te Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ne katıldı. Kıbrıs'a atanınca 1867'de Namık Kemal'le birlikte Londra'ya kaçtı. Hürriyet Gazetesi'ni yayınladı. 1871'de İstanbul'a döndü. Esrlerinde Abdülhamite karşı meşrutiyeti savundu. Tanzimat edebiyatının öncüsü olan Ziya Paşa'nın Terkib-i Bend'i en tanınmış eseridir.

Aslında bu grubun tabi olduğu fikirler kendileri tarafından üretilmiş özgün düşünceler olmaktan ziyade patenti batılı aydınlarda bulunan taklitçi ve kozmopolit fikirlerdi. Namık Kemal Bey, İstanbul Fransız sosyetesinin tanınmış simalarından Jeanne Pietri ile aralarında geçen bir konuşmayı şu şekilde aktarmıştır: “*Geçen gün Mösyö Jeanne Pietri ile Constitutinalizm’e (Meşrutiyetçilik) disküte (münakaşa) ettik. İki saat konuştu ve beni, meşrutiyetin bizde yürüyeceğine ikna etti...*”¹⁰. Yani aslına bakılırsa meşrutiyetin Osmanlı’ya getirilmesi hususu, batılı aydınının Osmanlı münevverine empoze ettiği bir idealdi.

Yükselen bir değer olarak görülen Yeni Osmanlıların, kısa süre içinde Babiali’de de taraftarları oluşmaya başladı. Örneğin, Ruslara olan yakınlığıyla bilinen devrin sadrazamı Mahmud Nedim Paşa, ki kendisine bu yakınlık nedeniyle halk tarafından Nedimof lakabı takılmıştı, yerine geçmek isteyen Mithat Paşa ile birlikte Yeni Osmanlıların fikir ve programını benimsemişti. Ya da benimsemeseler bile, bu oluşumu desteklemeyi siyaseten uygun görmüşlerdi. Veliaht Murat Efendi de amcasını tahttan indirip bir an evvel padişah olmak emelinde olduğu için Yeni Osmanlılarla temas halindeydi. Kaldı ki, Şehzade Murad, Proodos (Terakki) locasında tekris edilmiş bir masondu ve söz konusu locanın üyesi “biraderler” arasında Ziya Paşa ve Namık Kemal gibi Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyesi önemli isimler de bulunmaktaydı.¹¹ Ayrıca Mithat Paşa gibi cemiyetin destekçisi önemli bir devlet adamı da yine masondu. Dolayısıyla Şehzade Murad’ın Yeni Osmanlılar ile teması rastlantısal bir yakınlaşmadan ziyade, mason biraderliğinden kaynaklı bilinçli bir birlikteliğe dayanmaktaydı. Mahmud Nedim Paşa zamanında Rusya nüfuzunun sarayda artması sebebiyle İngilizler bu birlikteliğe, yani Şehzade Murad ve Yeni Osmanlılar kanadına destek vermektedir. Sonraki süreçte olaylar bu kanadın lehine gelişti ve saraydaki Mahmut Nedim Paşa etkisi, yani Rus nüfuzu tamamen kırıldı. İngiliz nüfuzuna yaslanan Yeni Osmanlılar ve Mithat Paşa kanadı ise kanlı bir saray darbesi ile Sultan Abdülaziz’i tahttan indirdi. Böylelikle tahta V. Murad geçti (1876) ve kendisinin en büyük destekçisi olan Mithat Paşa da Devlet Şurası Reisi oldu.

Mithat Paşa hem sadrazam olmak hem de Yeni Osmanlılar’ın programı gereğince devleti meşrutî yönetime geçirmek emelindeydi. Bu arada Beşinci Murad’ın akıl sağlığı gittikçe bozulmaya başladı. Nihayetinde Mithat Paşa,

** Tanzimat edebiyatının meşhur gazeteci, siyâsetçi, şâir ve yazarı. 21 Aralık 1840’ta Tekirdağ’da doğdu. Eserlerinde meşrutîyeti ve İslamîliği işledi. Vatan ve millet kelimelerini ilk kez Fransız İhtilalinden doğma manasıyla kullanan yazardır.

¹⁰ Ş. S. Aydemir, a.g.e., I/III, s. 36

¹¹ Edhem Eldem, V. Murad’ın Oğlu Selahaddin Efendi’nin Evrak ve Yazıları, I. cilt, İstanbul 2019, s. 18: Necip Dalkılıç, Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Dönemindeki Fikir Akımlarında Yer Alan Masonlar, İzmir Vadisi Araştırma Dizisi no: 11, İstanbul 2011, s. 36, 39 vd.

31 Ağustos 1876'da V. Murad'ın tahtan indirilmesini sağlayarak meşrutiyeti ilan edeceğine söz veren İkinci Abdülhamid'in padişah olmasının siyaseten önünü açmış oldu.¹² 23 Aralık 1876'da söz verilen şekilde Kanun-i Esasi ilan edildi. Bu anayasa ile birlikte Padişahın yetkileri kısıtlanıyor ve bu yetkilerin önemli bir kısmı meclise devrediliyordu. Fakat Kanun-i Esasi'nin ilanından kısa bir süre sonra II. Abdülhamit, Rusya'nın Osmanlı'ya harp ilan etmesini ileri sürerek Kanunu Esasi'nin 113. maddesi gereği 13 Şubat 1878'de meclisi süresiz olarak kapattı ve Mithat Paşa'yı görevinden azlederek sınır dışı etti.¹³ Ve böylece, uzun süre devam edecek ve Enver Paşa'nın ortaya çıkmasının altyapısını hazırlayacak olan II. Abdülhamit devrine girilecektir.

4. Enver Paşa ve Balkan Nasyonalizmi

Atak bir mizaca sahip olan Enver Bey, ordudaki kuralların hilafına stajı biter bitmez karargaha gitmektense, ilgili makamlara başvurmuş ve kendisinin çete takiplerine memur edilmesini istemiştir. Bunun üzerine 14 Ekim 1907 yılında maaşına yapılan beş lira zamlı birlikte eşkiya takibiyle görevlendirilmiştir. Enver Bey, 1905 senesinde de henüz staj yapmaktayken kendi ısrarı üzerine Bulgar çetecilere karşı sekiz aylık bir piyade görevi için Koçana'ya gönderilmişti.

Enver Bey, ilk ciddi çatışmasını, genel harekatı idare eden bir alay kumandanının emrinde, Koçana'ya bağlı Sultantepe'de yapmıştır. İki yüz kişilik bir bölüğe kumanda eden Enver Bey, havanın kararması sebebiyle takip edemediği ve yenilgi aldığı bu çatışmadan sonra işi sıkı tutmaya karar vermiştir. Bundan sonra; 21 Mart 1322'de (1906) Manastır, 25 Ağustos'ta Podimerçe- Petalina yolu kuzeyinde, 13 Ekim'de yine Podimerçe'de, Nisan ayında Demirlihisar'da, 4 Mayıs 1322'de Disolay köyünde, 25 Ocak'ta Pırlepe'de ve 12 Temmuz'da Vodina'da olmak üzere onlarca çatışmadan, kendi ürettiği çete savaşı yöntemlerini kullanarak, başarıyla çıkmış ve diğer subayların arasında sivrilmeye başlamıştır.¹⁴ Çeteci (Komitacı) takibindeki başarıları, İttihat ve Terakki ileri gelenleri tarafından fark edilmesini sağlamakla beraber; bu kişilerle kuracağı yakınlık, İstanbul hükümetine ve Padişaha isyan etmek gibi düzen karşıtı fikirlere kapılmasına yol açmıştı:

¹² Çetin Yetkin, Türk Direniş ve Devrimleri I-II-III, 2. baskı, İstanbul 2004, s. 526

¹³ Ş. S. Aydemir, a.g.e., 1/III, s. 50, 58, 61, 77; KETD, 3/IV, s. 254-256

¹⁴ Ş. S. Aydemir, a.g.e., 1/III, s.474- 480; H. E. Cengiz, a.g.e., s. 20 vd., 25-28 vd.

‘‘Bütün bu mücadele, kendini bilenleri düşündürüyordu. Her gün imha edilen çetelerin yerine yenisi zuhur ediyordu. Hükümet, bunların men'ine karşı, icra-yı tesir edecek iktidarı gösteremiyordu. Avrupa'nın hükümetlerinin itimadını kaybetmiş olması, artık Osmanlı hükümetinin Rumeli kısmının elden çıkacağı hissini vermeye başlamıştı...Bu hal-i keşmekeş içinde herkes, böyle her gün ölmekten veya itibarsızlık içinde yaşamaktansa, İstanbul idaresini düzeltmeye savaşmak; böylece, ya vatani büsbütün kurtarmaya veyahut bu uğurda şanlı bir surette ölmeye savaşmak isteği uyanmıştı. $H c m c v " j g p \tilde{A} / " d w p w " m w x x g f g p " h k k n g " \pm , m c t' . \delta^5 c m " k \pm k p " d k t " v g g d$ İşte o teşebbüs, İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeliği ile hayata geçirilecekti.

5. İttihat ve Terakki'ye Girişi

Uzun süren çete takiplerinden sonra 1906 Eylül'ünde Selanik'e gelen Enver Bey, artık kolağası rütbesindeydi*. Burada, ülke sorunlarını tartıştığı ve memleketi Bulgar çetelerine benzeyen komitacı tipi bir örgütlenmeyle kurtarmanın doğru olacağı yönünde fikir teatisinde bulunduğu amcası Halil Bey'den böyle bir örgütün mevcudiyetini ve 1876 Kanun-i Esasi'sini geri getirmek amacıyla kurulduğunu öğrendi. Zaten defalarca çete savaşlarında ölebilecekken hayatta kaldığını ve bu yolda canını vermenin vatana iyi bir hizmet olacağını düşünerek, cemiyete katılmayı kabul etti:

‘‘ Nihayet sıra yemine geldi. Sağ elim Kur'an-ı Azimü's -şan, sol elim de bir kama ve bıçak üzerinde olduğu halde, 1293 (1897) Kanun-i Esasi'nin istirdadına ve bu uğurda hiçbir şey esirgemeyeceğime ve ihanet etmeyeceğime yemin ettim...Böyle vatana çalışmaya azmeden bir cemiyete girişim dolayısıyla bir de fahr (öğünç) hissediyordum''.¹⁶

Söz konusu cemiyet, sonradan İttihat ve Terakki ismini alacak ve Enver Bey'in kaderini belirleyecek olan, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'di. Enver Bey, cemiyete on ikinci üye olarak girmişti.

6. İkinci Meşrutiyet ve Enver Paşa

Cemiyete girdikten sonra kendisine Manastır vilayetinin örgütlenmesi görevi verilmişti. Enver Bey öncelikle Selanik Merkez-i Umumi'si mensubu, daha sonra ise bu gizli merkezin yönetim kurulu üyesi olmuştur. Hatıralarında izah ettiğine göre derhal çalışmalara koyulan Enver Bey, Erkanıharp Reislerinden Hasan Bey ve Yüzbaşı Musa Kazım Bey'le konuşarak, onların da bu cemiyete katılımını temin etmiştir: ‘‘...Üçümüz birleştik. O zaman onlara

¹⁵ H. E. Cengiz, a.g.e., s. 28 vd.

* Kolağası: Osmanlı'da yüzbaşıyla binbaşı arasındaki rütbe. Ön yüzbaşı.

¹⁶ H. E. Cengiz, a.g.e., s. 30, 32 vd.; Ş. S. Aydemir, a.g.e., I/III, s. 489-490

Selanik'te böyle bir cemiyetin varlığından bahsettim. Her ikisi heyecanlıydı...Hatta Hasan Bey, hemen halkı hükümet konağına toplayarak, umumi ihtilal çıkarmaktan bile bahsetti''.

Enver Bey, çok ciddi komitacılık çalışmaları yaparak; Kolağası Servet, Konyalı Hüseyin, Avcı Yüzbaşısı Süleyman gibi devrin önemli askerlerini de cemiyete katmayı başarmıştı. En önemlisi de sonradan dağa çıkarak Abdülhamit'e isyan edecek ve Enver Bey'le birlikte *Kahraman-ı Hürriyet* olarak anılacak olan Kolağası Resneli Niyazi Bey'i** cemiyete kazandırması olmuştu. Enver Bey, tartışmasız şekilde iyi bir komitacıydı. Bu arada Selanik'teki örgütlenme istenilen düzeyde değildi. Enver Bey buraya gelerek Talat Bey'e şu öneriyi yapmıştır:

''Ben, halk arasında propaganda şayet güç olacaksa, biz 30-40 kişi olduktan sonra İstanbul'da sefarethanelere gidelim. Meşrutiyet hakkındaki isteklerimiz kabul edilmezse, bombalarla sefarethanelere saldıracağımızı, oraları basacağımızı söyleyelim...''

Enver Bey, bu gibi komitacı hareketlerle koca bir imparatorluğu dize getirebileceğini düşünüyordu, Talat Bey ise tam tersine soğukkanlı olmayı ve en uygun zamanı kollamayı doğru buluyordu. Netekim de öyle oldu, yapacakları hareket için en müsait zamanı kollamaya başladılar. Şartlar da yavaş yavaş olgunlaşmaya, yapacakları hareket için gerekli zemin oluşmaya başlamıştı.¹⁷

6. 1. Reval Mülakati

İngiliz ve Rus devlet adamları, 9 Haziran 1908 yılında, Rus Çarlığına bağlı Reval kentinde bir toplantı tertip etmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nu aralarında nasıl bölüşeceklerine dair birtakım kararlar almıştı. Bilhassa Makedonya konusunun görüldüğü bu mülakatın detayları kamuoyuna açıklanmamakla birlikte, İttihat ve Terakki Cemiyeti yurtdışındaki şubeleri vasıtasıyla Osmanlı topraklarının paylaşılacağı haberini almıştı. Bu konuyla ilgili İttihat ve Terakki'nin Paris şubesi başkanlığını yapan Ahmet Rıza Bey'in* şu açıklamaları dikkat çekicidir:

''Paris'te İttihat ve Terakki merkeziyle, Brüksel, Londra, Roma, Berlin ve Kahire'deki şubelerimize, aynı metni ihtiva eden ikazlar aynı zamanda gelince, bizim meçhul dostlar tarafında uyanıklığa davet edildiğimiz ve tehlikenin fecaatlı mahiyetinin izah edilerek, ne

** Resneli Niyazi Bey: 1908 II. Meşrutiyet devriminin, Enver Paşa'yla birlikte dağa çıkan (ayrı zamanlarda), iki kahramanından biri. Padişaha isyan ettiği tarihte Kolağasıydı. Daha sonraları arka planda kaldı.

¹⁷ Ş. S. Aydemir, a.g.e., I/III, s. 498-499, 501; H. E. Cengiz, a.g.e., s. 35-36

*pahasına olursa olsun, harekete geçilmemiz telkin edildiği neticesine vardık’’.*¹⁸

Ve İttihatçılar gerçekten de harekete geçmişti. Padişaha, Sadrazama, Hariciye ve Harbiye Nezaretlerine Reval’de alınan kararların, devletin bekası için ne kadar zararlı olduğunu anlatan telgraflar göndermeye başladılar. Ayrıca Manastır, Selanik ve Üsküp’te bulunan Batılı konsolosluklara, Rumeli’de çoğunluk olan bir İslam unsuru bulunduğuna, bunların haklarının da dikkate alınması ve artık Avrupa’nın Makedonya’dan elini çekmesi, oraları kendi haline bırakması gerektiğine dair bir beyanname de göndermişlerdi.¹⁹

Anlaşılabileceği üzere Reval mülakatında alınan kararlar Makedonya ve Selanik’teki İttihatçı kadroları hayli telaşa düşürmüştü ve harekete geçirmişti. İlk olarak Enver Bey’in eniştesi olan Selanik Merkez Komutanı Nazım Bey vuruldu.²⁰ Daha sonra Manastır Polis Müfettişi Hüseyin Sami Efendi cemiyetin silahşorları tarafından gerçekleştirilen suikast sonucu öldürüldü. Görüldüğü üzere Reval’de olup bitenler gerçekten de İttihatçıları olumsuz anlamda harekete geçirmiştir. Üzerinde uzlaşa sağlanan kararların detaylarına vakıf olunamasa da Türkiye’nin taksimine karar verildiği yollu haberler ve Rusya ile İngiltere’nin anlaşmaya varmaları hususu İttihatçıları silahlı eyleme yöneltmeye yetmişti. İttihat ve Terakki üyeleri emperyalistlerin aralarındaki uzlaşının uzun senelerdir çözülemeyen Doğu Sorunu’nun (Eastern Question) çözümü anlamına geldiğini ve bunun da Osmanlı’nın yani *Hasta Adam*’ın sonu demek olduğunu çok iyi biliyorlardı.²¹ İttihatçılara göre bu son ancak İkinci Abdülhamit yönetiminin geri dönülmez şekilde bitirilmesi ile engellenebilirdi. Bunun üzerine, eniştesinin vurulmasına göz yuman Enver Bey, bütün nişanlarını sökerek dağa çıkmaya ve hükümete isyan etmeye karar verdi: *‘‘Haziran’ın on iki ve on üçüncü Perşembe ve Cuma günleri arasındaki gecede artık Selanik’i, ailemi, istikbal-i maddimi terk ederek, sadece ahaliden bir fert gibi, hükümetin bütün kuvvetine karşı alenen, müsellahan ilan-ı isyan ediyordum’’.*²²

¹⁸ Ş. S. Aydemir, a.g.e., 1/III, s. 511

* Ahmet Rıza Bey: İttihat ve Terakki’nin Paris teşkilatından. 1908 devriminden sonra; Ayan Meclisi Reisliği yaptı.

¹⁹ Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, 2. baskı, İstanbul 2001, s. 121-122

²⁰ Taylan Sorgun, *İttihad ve Terakki ‘Devlet Kavgası’*, 2. baskı, İstanbul 2003, s. 92; Mithat Şükrü Bleda, *İmparatorluğun Çöküşü*, İstanbul 2010, s. 47. Enver Bey, eniştesinin İttihatçılar tarafından suikast sonucu yaralandığını uzun süre saklamıştır. Yaralanma hususu uzun süre tahkikata konu olmuştur. Bkz: Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), TFR.1.A, Gömlek no. 38, 3755.

²¹ H. E. Cengiz, a.g.e., s.48 vd.; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Resneli Niyazi Hatıratı*, İstanbul 2003, s. 186; Ş. S. Aydemir, a.g.e., s. 510, 512; KETD, 3/IV, s. 299

²² H. E. Cengiz, a.g.e., s. 64 vd.; Ş. S. Aydemir, a.g.e., 1/III, s. 521

6. 2. İsyân Günleri ve Meşrutiyetin İlanı

Vardar kapısından Selanik'i terk eden Enver Bey, önce arabayla Yenice'ye varmıştır. Kaymakam Cemal Bey'le görüşükten sonra buradan ayrılarak Karacaova'ya gitmiştir. Burada da eniştesi Yüzbaşı Halil Bey'le buluşmuş; Halil Bey, müfrezesiyle birlikte kendisine belli bir yere kadar eşlik etmiştir. Enver Bey'in kafasındaki plan dağlara ulaştıktan sonra cemiyete adam kazanmak ve böylelikle genel bir isyan çıkartarak hükümeti anayasayı kabule zorlamaktı: *“Şimdi Meşrutiyeti kuvveden fiile çıkarmak için en kestirme yol, umumi bir isyandı. Cezamın idam olacağını da biliyordum. Ama artık, çıktığım yoldan dönüş yoktu”*.²³

Enver Bey, artık dağlardaydı. Elbiselerini değiştirmiş ve dikkat çekmemek için köylü kıyafetleri giymişti. İsmi artık Ahmet Dayı'ydı. Niyazi Bey'in de Resne'de dağa çıktığını öğrenen Enver Bey, Manastır cihetine gitmekten vazgeçmiş, doğrudan Tikveş'e gitmeye karar vermişti. Bazen köylü, bazen asker, bazen ağa, bazen bey, bazen silahlı ve bazense silahsız bir şekilde tebdil-i kıyafet kendi halinde biri gibi civar bölgeleri dolaştıktan sonra Tikveş'e ulaştı. Buraya vardıktan sonra cemiyete adam toplamaya başladı. Düzenlenen yemin törenleriyle halkı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye yaptı. İttihat Terakki adına artık her şey alenileşmiş ve çalışmalar açıktan açığa yapılmaya başlanmıştı. Tikveş'te silahlarını ve adamlarını çoğaltan Enver Bey, erkaniharp binbaşıyla faaliyetlerini sürdürmekteydi. Bu arada Selanik Merkez Heyeti'nden kendisine Kolağası Mustafa Kemal tarafında Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti Rumeli Müfettiş-i Umumisi olduğuna dair bir mektup ulaştırıldı.²⁴ Bundan sonra Enver Bey, halkın okuması için bir de beyanname hazırlattı:

“ Muhterem Vatandaşlarıma!

Mebusan Meclisinin dağıtılmış kalması dolayısıyla, otuz seneden beri memlekette hüküm sürerek, birçok namuslu vatan evladının mahvına ve birçok aile yuvalarının sönmesine sebep olan istibdat idaresi, son zamanda gene şiddetini göstermeye başladı. Zaten keyfi bir idare neticesi, birçok ihtilaller içinde kana boyanan vatan ve milletimizi büsbütün zayıflatarak yakında mahvedecek olan bu istibdata nihayet vermek lazımdır.

Ben, işte bu istibdata karşı milletimin haklarını muhafaza için her şeyimi feda ettim. İcabederse bu uğurda hayatımı da esirgemeyeceğim.

Siz, ey vatanın namuslu fakat her şeyden habersiz olan evladı! Sizin de benimle bu yolda yürümenizi veya bu işte tarafsız kalmanızı dilerim.

Aleyhime hareket edecek olanların görecekları zararlarınmaddi ve manevi mesuliyeti kendilerine aittir! Yaşasın vatan, yaşasın millet!

²³ H. E. Cengiz, a.g.e., s. 67; Ş. S. Aydemir, a.g.e., I/III, s. 527

²⁴ Ş. S. Aydemir, a.g.e., I/III, s. 527-530

*Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyetinin
Rumeli Teşkilatı Dahiliye ve
Kuvve-i İcraiye Müfettişi
Umumiyesi ve
Osmanlı Erkânıharbiye Binbaşısı
Enver Bin Ahmet*,²⁵

Enver Bey dağları, köyleri dolaşıp cemiyete yeni bağlantılar kazandırıyor. Bazen de Avcı Erkanıharp Binbaşısı kıyafetinde daha kesin ve açık konuşmalar yapmaktaydı:

“Arkadaşlar!

Bilirsiniz ki şimdiye kadar birçok yerler elimizden gitti. Tuna vilayeti, Bosna vilayeti ne oldu? Oralardaki ahalinin, hiç olmazsa canlarını kurtarmak için, mallarını ve her şeylerini bırakarak kaçtıklarını biliyorsunuz...İşte şimdi de bizim başımıza bu belalar gelecek. Hükümetin yolsuzluğunu, kayıtsızlığını görüyorsunuz. Ecnebi memurlar geldi. Yarın da buraları parçalanacak. O vakit biz ne olacağız? Artık gidecek yerde yok! (...) İstanbul idaresini biliyorsunuz. Binlerce insan, hiçbir iş yapmadan binlerce lira alıyorlar. Haftiyelere, saray kölelerine binlerce liralara veriyorlar. On yaşında çocuklara miralaylık rütbeleri veriliyor (...) Bu keyfi idareyi kaldıralım (...) Şimdi biz, gene bu Meclisin toplanmasını, açılmasını isteyelim. Padişah, her istediğini kendi keyfine yapamasın.”²⁶

Bu arada Resneli Niyazi Bey’de boş durmamış ve Saraya Padişah’ın anayasayı kabul etmesi gerektiğine dair telgraflar yollamıştır. Bu olaylardan ciddi şekilde etkilenen hükümet, Enver Bey’in kaybolduğuna ve Genç Türkler tarafından öldürülmüş olabileceğine dair bir ilanı gazetede yayımlatmıştır. Fakat Enver Bey elini çabuk tutarak, bu ilanı yalanlayan cevabi yazıyı ivedi şekilde Avrupa’daki bir gazetede yayımlatmıştır:”...*Ve Genç Türkler tarafından da öldürülmedim. Bilakis, vatanın kana boyanmasına sebep olan zalim ve müstebit idareyi yıkmak, Meşrutiyeti tesis etmek için dağa çıktım...*”²⁷

Saray alternatif bir tedbir olarak Anadolu’daki bazı askeri birlikleri, isyanı bastırmak için Makedonya’ya göndermeyi düşünmekteydi. Fakat Yakup Ağa takma adıyla bilinen, İttihatçıların Paris grubunun kurucusu Dr. Nazım Bey söz konusu askeri birlikler eşliğinde Selanik’e gelmiş ve yolda hazırladıkları plana göre hareket eden askerlerle beraber Selanik’e iner inmez “*Padişahım çok yaşa!*” yerine “*Yaşasın hürriyet!*” nidaları atmaya başlamıştır. Yani

²⁵ Ş. S. Aydemir, a.g.e., I/III, s. 528

²⁶ Ş. S. Aydemir, a.g.e., I/III, s. 531-532; H. E. Cengiz, a.g.e., s. 74-75

²⁷ Ş. S. Aydemir, a.g.e., I/III, s. 533-534

kısacası, İttihatçılar ordunun önemli bir kısmını kendi tarafına çekmiş, çok önceden Padişaha karşı örgütlemişti bile. Sarayın çözümleri artık tükenmekteydi. Son olarak Arnavut Şemsi Paşa'nın Manastır'a gönderilmesine karar verilmişti. Fakat Şemsi Paşa, geldiği gün padişaha herşeyin kısa bir sürede hallolacağını haberini vermek için girdiği Manastır postahanesinden çıkarken İttihatçı silahşörlerden Atif Bey tarafından öldürüldü. Ayrıca, Manastır'da Müşir Osman Paşa, Resneli Niyazi Bey'in kuvvetleri tarafından esir alınmıştı. Son olarak Arnavutlar da Meşrutiyet için and içip saraya telgraflar çekmeye başlayınca, Padişahın durumu iyice çıkmaza girmişti. Sarayın çaresizliğini sezen Enver Bey ise Köprülü'ye gitmiş, burada bir oldu bittiyle, 10 Temmuz 1908 günü Hürriyeti ilan etmiştir. Hürriyetin ilanını müteakip Köprülü hükümet konağının önüne gelen Enver Bey, askerlere üç pare top atışı emri vermiş ve Hürriyetin gelişini böylece millete duyurmuştu. Hükümet konağında bir de konuşma yapan Enver Bey, artık Kahraman-ı Hürriyet'ti. Talat Bey (Talat Paşa) tarafından gönderilen bir telgrafla Selanik'e çağrılan Enver Bey hemen hareket etmiş ve istasyonda büyük bir kalabalık tarafında sloganlarla karşılanmıştı. Enver Bey'i, Talat Bey halka Hürriyet Kahramanı olarak tanıttı. Burada bir konuşma yapan Kahraman-ı Hürriyet Enver Bey, dikkat çekici biçimde halkın teveccühüne mazhar olmuş ve sembol bir isim olmaya doğru sağlam adımlarla ilerlemeye başlamıştı. Hatta Cemal Bey (Cemal Paşa) kendisine: '*Enver, sen artık Napolyon oldun*' diyecekti. Bütün bu olayların nihayetinde, 23 Temmuz 1908 günlü gazetelerde bir tebliğ yayımlandı: Sultan Abdülhamit, Kanuni Esasi'nin tekrar yürürlüğe girdiğini bildiriyor ve Mebusan Meclisi'nin toplanması için emir verdiğini açıklıyordu.²⁸

7. Ataşemiliterlik Günleri ve 31 Mart Ayaklanması

Meşrutiyet ilan edilmiş, anayasa yürürlüğe konmuştu. Fakat değişen bir şey olmamıştı. İttihatçılar halen daha komitacılıktan kurtulamamış eski düzene alternatif bir nizam tesis edememişlerdi. Abdülhamit devrinin siyaset adamları halen daha iş başındaydı. İttihat ve Terakki Cemiyeti legalleşememiş, doğrudan iktidara sahip çıkmayı göze alamamıştı. Hürriyeti ilan ederek her soruna kendiliğinden çözüm bulunacağını öngörmenin safdillik olduğunu İttihat çevresi yavaş yavaş idrak etmeye başlamıştı. Bu arada Enver Bey, İttihatçıların Harbiye Nezaretiyle temasa geçmesiyle, hem Alman ordusunu yakından tetkik etmek hem de Osmanlı ordusuna silah temin edebilmek için Almanya'ya ataşemiliterlik vazifesine gitmişti.

²⁸ Ş. S. Aydemir, a.g.e., I/III, s. 534-535, 537 vd., 558-563; T. Sorgun, a.g.e., s. 126; Süleyman Kani İrtem, *Meşrutiyet Doğarken '1908 Jön-Türk İhtilali'*, İstanbul 1999, s. 20; Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909*, 5. baskı, İstanbul 2000, s. 312 vd., 326

İstanbul'da ise olaylar İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin geri kalan üyeleri için gittikçe daha da zorlaşmaktaydı. Taksim Kışlası'nda bulunan Avcı Taburları Meşrutiyete karşı ayaklanmıştı. Ayaklanma hızla yayılırken Selanik'ten harekete geçen Üçüncü Ordu İstanbul'a doğru yürümeye başlamıştı. Bu orduya sivil gönüllüler ve Edirne de bulunan İkinci Ordu da katıldı. Böylece tarihe *Hareket Ordusu* olarak geçecek olan, kumandanlığını Hüsnü Paşa'nın kurmay başkanlığını ise Mustafa Kemal Bey'in yaptığı askeri kuvvetler meydana gelmiş oldu.

Bu arada Talat Bey, Harbiye Nezaretiyle temasa geçerek Enver Bey'in vakit geçirilmeden geri çağırılmasını temin etmeye çalıştı. Enver Bey de gönderilen bir şifreyle durumdan haberdar edildi: *“İstanbul'da Hürriyet'e karşı gerici bir ayaklanma başlamıştır. Selanik'te bir ordu İstanbul üzerine gönderilecektir. Çatalca istikametinde orduya mülaki olunuz...”*²⁹

Enver Bey, şifreyi alır almaz hiç duraksamadan yola koyuldu. Planlarını kurmay başkan olarak Mustafa Kemal'in yaptığı Hareket Ordusu fazlasıyla hızlı şekilde yol almış ve Çatalca'ya kadar uzanmıştı. Artık İstanbul'a girilecek vaktin gelmesi kollanıyordu. Enver Bey ise ilk olarak Selanik'e uğradı ve oradayken aldığı bir habere çok sevindi; Hareket Ordusu'nun kumandanı değişmiş, Mahmut Şevket Paşa olmuştu. Bunun üzerine Enver Paşa, hemen yola çıkmış ve Yeşilköy'de Hareket Ordusu'na mülaki olmuştur. Mahmut Şevket Paşa, Enver Bey'in gelişi ile birlikte ordunun kurmay başkanlığını ve bütün planlarını yapan, hatta Hareket Ordusu ismini dahi bulan Mustafa Kemal Bey'i kurmay başkanlığından alarak yerine Enver Bey'i geçirmiştir. Enver Bey, bir kez daha ön planda görünme ve ismi ile müsemma olarak yıldız gibi parlama fırsatını yakalamıştı. Kurmay başkan olduktan sonra Enver Bey, İstanbul'a girişin hareket planlarını yapmakta ve mümkün olduğu kadar hesaplı olmaya çalışmaktaydı. Çünkü, İstanbul'a girildikten sonra iki kuvvet arasında bir şehir muharebesi cereyan edecek ve sivil halkın da bulunduğu sokak aralarında çatışmalar yaşanacaktı. Bu nedenle fazlası ile dikkatli olunması icap ediyordu. Ve ordu 11 Nisan'ı 12 Nisan'a bağlayan gece İstanbul'a doğru harekate başladı. Enver Bey yan yollardan geçerek doğrudan önemli asi birliklerinin bulunduğu Taşkışla ve Taksim kışlalarına ulaşmıştır. Güçlü bir direnişle karşılaşan Enver Bey, kışlalara karşı top kullanmak zorunda kalmıştı. Çarpışma bütün gün sürmüştü fakat isyan hareketi başarıyla bastırılmıştı. İkinci Abdülhamit'in bulunduğu Yıldız Sarayı'nda ise herhangi bir direnişle karşılaşılmamıştı. Her ihtiyaç duyulduğunda halkının yanında olduğu izlenimi veren Enver Bey bir kez daha insanların gözünde kahraman oldu. Bu arada Yeşilköy'den Sultanahmet'teki eski binasına dönen Umumi Meclis Abdülhamit'in tahttan

²⁹ T. Sorgun, a.g.e., s. 171-172

indirilmesine karar verdi ve Veliâht Reşat Efendi, Beşinci Sultan Mehmet olarak ilan edildi.³⁰

8. Osmanlı Hanedanı'na Girişi ve Trablusgarp Savaşı

Enver Bey, tekrar Almanya'daki görevine döndü. Bu arada Mısırlı bir prensesle yakınlaşması İttihatçı çevrelerde telaş doğurmuştu. Onlara göre Enver saraya yakın olmalı bu yüzden hanedandan bir hanımla evlenmeliydi. Neticede Enver Bey'in kendisinden on sekiz yaş küçük ve Şehzade Süleyman Efendi'nin kızı olan Naciye Sultan'la nişanlanması uygun görüldü. 1910 yılında kendisi Almanya'dayken nişan yapıldı. Enver o sırada otuz, nişanlısı ise oniki yaşındaydı ve bu sebepten ötürü evlilik ertelenmek zorunda kaldı.³¹

Ulusal birliğini geç kazanan ve bu yüzden de emperyalist paylaşımdan tarih boyu hiçbir şey alamamış olan İtalya, Osmanlı'nın zor durumundan faydalanarak 1911 yılında Trablusgarp'a bir donanma ve ordu sevk ederek burayı işgale girişti. Trablusgarp'taki Osmanlı askeri fırkası zayıf olmasına rağmen İstanbul'dan giden erkanıharp zabitleri Trablus, Bingazi ve Derne'de savunmayı düzenlemeyi ve idare etmeyi başarmışlardı.

Enver Bey de Almanya'dan yola çıkmış ve gizli bir şekilde Derne'ye ulaşmıştı. Karargahını buraya on kilometre kadar yakın olan bir bölgeye kurdu. Derne'de cephe kumandanı olan Mustafa Kemal Bey, Enver Bey'in komutasına girmek zorunda kalmıştı. Çünkü Enver Bey daha kıdemli bir askerdi; dahası, İttihat ve Terakki'nin liderlerinden biriydi. Enver Bey kısa zamanda buradaki olumsuz gidişi tersine çevirme başarısını göstermiş, üç bin kişilik Osmanlı kuvvetlerini Arapların da desteğini alarak yirmi bin kişiye kadar çıkartmıştı. Tabii bu başarı sadece ona ciro edilemezdi, Mustafa Kemal ve onun gibi pek çok gönüllü subay ve Ayrıca bu savaş için hükümetin, Derne cephesine aylık onbeşbin altın tahsis etmesini sağlamıştı. İtalyan donanması sahile demirlemişti fakat Osmanlı direnişi Trablusgarp'ın içlerine doğru ilerlemelerine engel olmuştu. Enver Bey iyi bir mücadele örneği göstermekteydi.

Fakat, Balkanlardan gelen kötü haberler buradaki mücadelenin artık bitirilmesi gerektiğini gösteriyordu. Balkan devletleri Osmanlı'ya karşı anlaşmak üzeredir ve yakın zamanda bir harp tehlikesi belirmiştir. Bunun üzerine 15 Ekim 1912'de İtalyanlarla Uşi Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla Osmanlı Oniki adaları ve Trablusgarp'ı İtalyanlara bırakmıştır. 20 Ekim'de ise Balkan Harbi başlamıştı. Fakat Enver için daha Trablusgarp meselesi kapanmamıştı. O kendisinden sonra yapılacak olan direnişi de örgütlemiştir. Gerçekten de Enver'in burada örgütlediği direniş 1919'a kadar sürecekti:

³⁰ Ş. S. Aydemir, a.g.e., 2/III, s. 164-170

³¹ Ş. S. Aydemir, a.g.e., 2/III, s. 203, 208-211

“ ...İstanbul’a dönüp vazife alacağım. Son aldığım telgrafa göre Afrika’da artık kalamam. Ama burada harbe devam koşullarını sağladım. Aleyhimde olanlar bu kararı kendilerine göre tefsir edeceklerdir. Bu tefsirler bana tesir etmez. Ben, memleketimin menfaati nerede bulunmamı emrediyorsa, oraya gideceğim...”³²

9. Balkan Savaşı Ve Babîali Baskını

9. 1. Balkan Savaşı

Osmanlı Meşrutiyet Hükümeti Trablusgarp meselesiyle uğraşırken, imparatorluk aleyhine Balkan İttifakı yapıldı. Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Yunan devletleri Osmanlı Devleti aleyhine uyuşmuşlardı. Amaçları; Osmanlı hakimiyetini Avrupa’dan atarak, Balkanlar’daki vilayetleri aralarında paylaşmaktı.³³ Aslında bunların hepsi emperyalist devletlerin planlarıydı. Balkan devletleri ise bu planların sadece uygulayıcıları olmuşlardı.

Enver Paşa, 6 Haziran 1912’de Trablus’ta yarbaylığa terfi etmişti. Buradan ayrıldıktan sonra İstanbul üzerinden çatışmaların yoğun olarak yaşandığı Çatalca cephesine gitti. Bağımsızlıklarını ilan eden Bulgarlar Çatalca’ya yani İstanbul önlerine kadar gelmişti. Osmanlı’nın başkenti tehdit altındaydı. Fakat Çatalca’da iyi bir savunma yapıldı ve Bulgarlar’ın daha fazla ilerlemelerine engel olundu. 19 Kasım 1912’de, daha önce protokole bağlanmış olan mütareke anlaşmasına Bulgarlar cevap verdi. 3 Aralık’ta söz konusu mütareke imzalandı. Yirmi gün sonra ise Londra’da barış görüşmeleri yapılmaya başlandı. Barış koşullarına göre Osmanlı’nın eski başkenti Edirne, Bulgaristan’da kalmaktaydı. Avrupa sınırları ise İstanbul’un şimdiki Trakya sınırından başlamaktaydı. Osmanlı hükümetinin bu ağır şartları hafifletmek için yaptığı girişimler de sonuçsuz kalınca artık antlaşmayı kabul etmekten başka çözüm kalmamıştı. Şartların kabulüne dair olan cevap hazırlanmış, Fransızca’ya da çevrilmiştir. 23 Ocak 1913 günü kabine cevap metnini bir daha gözden geçirmek amacıyla Babıali’de toplanmıştır.³⁴

9. 2. Babıali Baskını

10 Temmuz 1908’de bilindiği üzere fiili olarak saray idaresi devrilmiş ve Meşrutiyet idaresine dönülmüştü. Akabinde hürriyet ilan edilmişti. Ne var ki daha evvel de bahsedildiği üzere iktidara el konulamamıştı. İktidar gene

³² Ş. S. Aydemir, a.g.e., 2/III, s. 233, 241; KETD, 3/IV, s. 301; Kemal Beydilli, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü*, Editör: Cemil Öztürk, “İmparatorluktan Ulus Devlete” *Türk İnkılap Tarihi*, İstanbul 2005, s. 90-91

³³ KETD, 1/IV, s. 301

³⁴ Ş. S. Aydemir, a.g.e., 2/III, s. 367-376; T. Sorgun, a.g.e., s.225; K. Beydilli, *Osmanlı...*, Editör: C. Öztürk, a.g.e., s. 92

saray adamlarının ve padişahın elindeydi. Artık İttihatçılar bu durumun bu şekilde devam edemeyeceğine ve düşman her ne kadar İstanbul'un kapılarında olsa da iktidarın tam olarak ele alınması gerektiğine karar verdi. İttihat ve Terakki, Kamil Paşa kabinesini ani bir baskınla devirmeye karar vermişti. Bu görevde de yine Enver Bey sahnedeydi. Kabinenin toplandığı o gün ittihatçılar Babiali'nin etrafını gizlice kuşatmıştı. Enver Bey ise baskının yapılacağı zamanı beklemekteydi. Zaman geldiğinde yanındaki silahşorlarla birlikte, kır atının üzerinde baskının yapılacağı Babiali'ye doğru hareket etti. İttihatçılar elini kolunu sallayarak Babiali'nin içine dalmıştı. İçerde çıkan çatışmada Sadrazamın yaverlerinden Nafiz Bey'le, İttihatçı silahşörlerden Mustafa Necip Bey birbirlerini vurmuşlardı. Bu arada Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Nazım Paşa vuruşma sesleri üzerine toplantı odasından dışarı çıktı. Burada Enver'e sert bir şekilde çıkışan Nazır, İttihatçıların en gözü kara silahşörü Yakup Cemil tarafından şakağına sıkılan tek kurşunla hayatını kaybetti. Bunun üzerine Enver Bey, hızlı şekilde Sadrazamın bulunduğu salona geçmiş ve kendisini istifaya zorlamıştı. Sadrazamın hiçbir itiraz göstermeden imzaladığı istifa mektubunu alarak padişaha sunmak için sarayın yolunu tuttu. Padişah istifayı derhal kabul etti. Yeni kabinede artık İttihatçılar çoğunlukta idi. Yeni Sadrazam ve Harbiye Nazırı ise ittihatçıların benimsediği Mahmut Şevket Paşa olmuştu. Bu arada Bulgarlar'la harp yeniden başlamış, Edirne tamamen düşmüştü. Bir müddet sonra, Mahmut Şevket Paşa suikasta uğradı ve yaşamını yitirdi. Aslına bakılacak olunursa bu Mahmut Şevket Paşa'nın ölümü en çok İttihatçılara yaramıştı. Çünkü, paşanın otoriter yapısı ve erki kendinde toplayan tavizsiz yönetim modeli İttihatçıların arzuladıkları keyfilikte hareket etmelerine engel oluyordu.³⁵

9. 3. Edirne'nin Geri Alınışı

Enver Paşa, Edirne'deki vaziyeti düzeltmek için Şarköy'e asker çıkartmaya karar verdi. Amacı Bulgarlar'ı arkadan vurmak ya da en azından cephelerini bölebilmektir. Fakat netice itibarıyla söz konusu hareket ağır kayıplara mal olmuş ve başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bu arada Mustafa Kemal de Fethi Bey'le birlikte Bolayır üzerinden Bulgarlara yönelik bir saldırıya komuta etmekteydi. Bu çabaların hiçbiri sonuç vermemiş ve 30 Mayıs'ta Londra'da barış antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla Edirne Bulgarların elinde kalmıştır. Sonuç olarak yenilgi kabul edilmişti. Fakat hiç beklenmedik bir gelişme Edirne'nin geri alınmasına fırsat verecekti. Bulgarlar'ın diğer Balkan devletlerinin aleyhine biçimde elde etmiş olduğu kazanımlar Yunanlıları ve Sırp'ları bu ülkeye karşı birleştirdi. Doğal olarak Bulgaristan tarafı yorgundu

³⁵ T. Sorgun, a.g.e., s. 233-236; Ş. S. Aydemir, a.g.e., 2/III, s. 361-388; Mevlanzade Rifat, *Türkiye İnkılabının İcyüzü*, 2. baskı, İstanbul 2000, s. 55-65; Mustafa Ragıp, *İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi*, 2. baskı, İstanbul 2004, s. 323-332

ve Çatalca'daki birliklerini geri çekmek zorunda kalmıştı. Bu arada Edirne'de boşalmıştı. Bulgarlar'ın bir oldu bittiye karşı gelemeyeceğini anlayan Enver Bey hemen harekete geçti. Aynı zamanda Bolayır'dan da Mustafa Kemal yola çıkmış ve Edirne'ye ilk önce kendisi girmeye çalışmaktaydı. Fakat, elini daha çabuk tutan ve Edirne'ye ilk giren Enver Bey olmuştu. Böylelikle Edirne 21 Temmuz 1913 tarihinde geri alınmış oldu, Enver Bey ise bir kez daha halkın gözünde kahraman konumuna yükseldi. Artık O, Edirne'nin "İkinci Fatih" ydi.³⁶

10. Harbiye Nazırı Ve Başkumandan Vekili

Edirne'nin kurtuluşu, Yarbey Enver Bey'in başarılarına yeni halkalar ilave etmişti. İttihat ve Terakki ise artık tek başına iktidardaydı ve ülkeyi tek başına idare ediyordu. Enver Bey'in hayali fırsatları iyi değerlendirip ordunun başına geçmekti. Bu arada hiç görmediği nişanlısıyla da görüşmek ve bir an önce evlenmek istediğiydi. O sırada Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'ydı. Talat Bey ise önemsiz bir nazırlıkta olduğu halde İttihatçıların fiili olarak lideri konumunda gözükmekteydi. Enver Bey'i Ahmet İzzet Paşa'nın yerine layık gören İttihatçı silahşorlar ki bu tayfa artık tamamen Enver Bey'e bağlıydı, Talat Bey'e baskı yapmaya başlamışlardı. Talat ise Enver Bey'in Harbiye Nezareti'ne gelmesini uygun bulmuyordu. Buna rağmen Yakup Cemil, Abdülkadir ve Topçu İhsan gibi tanınmış ve gözü kara silahşorlardan oluşan grup, bir gün Talat Bey'in makamını neredeyse basmış ve kendilerinin Harbiye Nazırlığı'na Enver Bey'i uygun gördükleri hususunu sert bir dille belirtmişlerdi.

Talat Bey, her ne kadar direnmeye çalışsa da günün koşulları, Enver Bey'i Harbiye Nazırlığı'na getirecekti. 18 Aralık'ta miralaylığa* yükselmiş olan Enver Bey, bundan tam on dokuz gün sonra, 1 Ocak 1914'te hem mirlivalığa**, yani paşalığa yükselmiş, hem de Osmanlı ordularının Harbiye Nazırı olarak kabineye girmişti. Beş gün sonra ise, yani 6 Ocak'ta bu defa Enver Bey, Osmanlı ordularının Genelkurmay Başkanlığı makamına da tayin olacaktı. Enver Bey, artık ordunun tek sorumlusuydu. Ve O, bütün bunlara sahip olurken henüz otuz dört yaşındaydı.³⁷ Daha dün, Makedonya dağlarında eşkıya kovalayan Enver Bey kısa zamanda ikbal merdivenlerini tırmanmış ve koca bir ordunun tek hakimi olmuştu.

Bu arada Enver Bey'in sağlığı bozulmuştu. Apandisit teşhisiyle hastahaneye yatırıldı. Nişanlısı Naciye Sultan'ı ilk kez bu vesileyle görecekti. Naciye Sultan, on beş yaşına henüz basmıştı ve yaşı hala evlilik yapmak için çok ufaktı. Buna rağmen, Enver Paşa'nın ısrarlarına dayanamayan Saray, artık düğün zamanının tayin edilmesine karar verdi. Düğünleri, 1914 yılında

³⁶ Ş. S. Aydemir, a.g.e., 2/III, s. 390-393, 401-402; Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, 5. baskı, İstanbul 1999, s. 150; K. Beydilli, *Osmanlı...*, Editör: C. Öztürk, a.g.e., s. 92; Falih Rıfkı Atay, *Batış Yılları*, İstanbul 2000, s. 50-51 vd.

³⁷ Ş. S. Aydemir, a.g.e., 2/III, s. 406, 421-422, 430

Nişantaşı'daki konakta yapıldı.³⁸ Enver Paşa, tüm önemli sıfatlarına bir de “*Damat*” lığı eklemişti. O artık hanedandan biriydi ve Osmanlı'nın en güçlü adamıydı.

11. Birinci Dünya Savaşı ve Almanlar'la İttifak

Harbiye Nazırı ve Genelkurmay başkanı olan Enver Paşa, ilk iş olarak orduyu ıslaha başlamıştı. Enver Paşa'nın Harbiye Nazırı olması bazı çevreler tarafından gençliğin, yeniliğin ve terakki ruhunun önemli bir zaferi olarak görülmekteydi.³⁹ Balkan savaşları da göstermişti ki Osmanlı ordusu baştan ayağa yenilenmeliydi. Önce orduya ayrılan bütçe iki katına çıkarıldı. Daha sonra ivedilikle ordunun modernizasyonu çalışmalarına başlandı. Hava kuvvetlerinin kurulması kararlaştırıldı. İngiliz tersanelerine büyük gemi siparişleri verildi. Bütün bunlar Avrupa ordularıyla başa çıkmak için yapılıyordu. Enver Paşa'ya göre çözüm orduyu, modern bir ordunun ve donanmanın nasıl olması gerektiğini iyi bilen Avrupalıların eline vermektir. Enver, ordunun yönetimini Alman General Liman Von Sanders'e verdi. İngilizler buna karşı çıktıkları için General Sanders, müfettişliğe atanmıştı. Donanma, İngilizlere; Jandarma ise Fransızlara verilmişti. Özellikle Alman *Islahat Heyeti* başarılı çalışmalar yapmıştı. Ayrıca Enver Paşa, yaşı geçmiş eski subayları ordudan ihraç etmiş ve genç subayları önemli yerlere getirmişti. Bu başarılı müdahaleler neticesinde Osmanlı ordusu yirminci yüzyıl askeri koşullarına uygun hale getirilebilmişti.⁴⁰ Zaten bu durumun sağlaması bir müddet sonra başlayacak olan Birinci Dünya Savaşı'nda yapılabilecekti. Osmanlı ordusu söz konusu harpte pek çok farklı cephede savaşmış, Çanakkale'de muazzam bir savunma göstermiş, Bakü'ye, Tebriz'e kadar uzanmış, Kut'ul Amare'de İngiliz generali esir almış ve hepsinden öte böyle bir savaş sonrasında bile Kurtuluş Savaşı verebilecek güce sahip olmuştur. Dolayısıyla, Enver Paşa'nın modernizasyon hamlesinin Türk ordusuna nasıl bir ivme kazandırdığı bariz şekilde görülmektedir.

Bir müddet sonra, Arşidük Francis Ferdinand'ın Saraybosna'da suikasta uğraması üzerine Avusturya'nın Sırbistan'a savaş ilan etmesiyle, Birinci Dünya Savaşı patlak verdi. Osmanlı, ilk başlarda tarafsız kalmayı tercih etse de sonradan Almanların safhında yeralmanın daha doğru olacağına karar vermiştir. Almanlara ait Göben ve Breslau adlı iki savaş gemisinin, İngilizlerden kaçarken Çanakkale Boğazına girmesi ve bunlara 11 Ağustos 1914'te geçiş izni verilmesi, Osmanlı'nın savaşa fiilen katılmasına bahane

³⁸ Ş. S. Aydemir, a.g.e., 2/III, s. 432

* Miralay: Albay

** Mirliva: Tuğgeneral

³⁹ Hüseyin Cahit Yalçın, *Tanıdıklarım*, 2. baskı, İstanbul 2002, s. 23

⁴⁰ Justin McCarthy, *Osmanlı'ya Veda*, İstanbul 2006, s.181-183; İsmet İnönü, *Hatıralar*, Ankara 2006, s. 141; Ş. S. Aydemir, a.g.e., 2/III, s. 433; M. Rıfat, a.g.e., s. 9

olmuştu. Sonraki süreçte, çıkan krizi engellemek amacıyla bu gemilerin Almanya'dan satın alınmış olduğu iddiası öne sürülmüştür. Yavuz ve Midilli olarak isimleri değişen bu gemilerin mürettebatını fes giymiş ve Osmanlı bahriyelisi kılığına bürünmüş Almanlar oluşturmaktaydı. Nihayetinde bu gemilerin, 29 Ekim 1914 tarihinde Rus limanlarına saldırması, artık Osmanlı'nın da Dünya Savaşı'na dahil olması anlamına geliyordu. Bu olay, kimilerince Enver Paşa'nın Almanlarla yaptığı gizli bir planın parçasıydı. Kimine göre ise İttihat ve Terakki'nin *triumvirası** tarafından hazırlanmış bir plandı. Talat ve Cemal Paşa'lar bu iddiaları kabul etmemekte ve anılarında, suçu Enver Paşa'nın üzerine yüklemektedirler.⁴¹ Burada şunu belirtmek gerekir ki, İttihatçılar, savaşa İngiltere ve Fransa'nın yanında girmek için defaatle söz konusu devletler nezdinde girişimlerde bulunmuş, fakat söz konusu girişimlerine karşılık olarak olumlu bir yanıt alamamışlardı. Bu nedenle ve zorunlu olarak savaşa Almanya'nın yanında girmek durumunda kalındı. Savaşa girilmemesi gibi bir durum ise söz konusu değildi. Çünkü emperyalizmin hedefe koyduğu ana coğrafya Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyet alanındaki petrol bölgesiydi. Yani kısaca söylemek gerekirse, Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya'nın yanında savaşa katılması, "Almancı" Enver Paşa'nın tek başına giriştiği bir komplo sonucu gerçekleşmiş bir hadise değildi. Tarihin akışının, dahası tarihin "zor"layıcı gücünün zorunlu bir sonucuydu.

Neticede olan olmuş, Osmanlı İmparatorluğu Almanya ve Avusturya devletlerinin yanında Dünya Savaşı'na katılmıştı. Dünya Savaşı'nda Osmanlı orduları; Rus, Irak, Filistin-Suriye, Sina-Mısır, Arabistan, Çanakkale ve Galiçya gibi cephelerde savaşmak zorunda kalmıştı. Osmanlı kuvvetlerini Almanlar genel itibarıyla, kendi harp hedefleri doğrultusunda ve cephe sıkışıklıklarını gidermek amacıyla farklı cephelerde kullanmışlardı. Almanya'nın Osmanlı ordusuna yönelik etkisi oldukça fazlaydı. Bu etki dolayısıyla pek çok sayıda Alman subayı Osmanlı ordusu hizmetine alınmıştı. Ordunun Genelkurmay Başkanlığı makamına Alman generaller getirildi. Böylece sırf Alman cephesini rahatlatmak uğruna ve gerekli hazırlıklar yapılmaksızın Rusya Cephesi açıldı.⁴²

⁴¹ J. McCarthy, a.g.e., s.187 vd.; KETD, 3/IV, s. 306; M. Rıfat, a.g.e., s. 40; K. Beydilli, *Osmanlı...*, Editör: C. Öztürk, a.g.e., s. 95; Ş. S. Aydemir, a.g.e., 2/III, s. 562; Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, 3. baskı, Ankara 2001, s. 413-415; F. R. Atay, a.g.e., s. 74-76; Cemal Paşa, *Hatıralar*, 2. baskı, İstanbul 2006, s. 158-159, 161; Hazırlayan: Alpay Kabacalı, *Talat Paşa'nın Anıları*, 2. baskı, İstanbul 2003, s. 36 vd.; Osman Selim Kocahanoğlu, *İttihat-Terakki'nin Sorgulanması ve Yargılanması 1918-1919*, İstanbul 1998, s. 116-120, 301-306, 646-647; Joseph Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü*, 3. baskı, İstanbul 2003, s. 67-68; Derleyen: Hulusi Turgut, *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, İstanbul 2005, s. 23

⁴² K. Beydilli, *Osmanlı...*, Editör: C. Öztürk, a.g.e., s. 96

11. 1. Sarıkamış Faciası

Rusya Cephesi'nin en bilinen hareketlerinden biri de Enver Paşa'nın emri ile gerçekleşen Sarıkamış Harekatı'ydı. Bu hareket neticesinde Türk ordusu Kars istikametine doğru taarruz etmiştir. Alman sevk ve idaresine yardım maksadıyla ve talep üzerine bu seferi düzenlediği düşünülen Enver Paşa, harp devam ederken ordu kumandanına el çektirerek Sarıkamış'taki kuvvetlere bizzat kendisi kumandanlık yapmıştır. Harekat, Aralık ayında şiddetli bir kış esnasında yapılmıştı ve teçhizatın eksikliği, nakil vasıtalarının çalışmaması, ikmal yollarının kapanması gibi sebeplerden dolayı tarihi bir başarısızlıkla sonuçlanmıştı. 10 Ocak 1915'te söz konusu hareket sona erdi. Bu hareket esnasında Osmanlı ordusunun en güzide askeri kuvvetlerinden biri olan Üçüncü Ordu'nun askerleri ağır kış şartları nedeniyle donarak ölmüştü. Şehitlerin sayısı yetmiş binden az değildi. Bu feci mağlubiyet, Enver Paşa'nın hanesine yazılan ilk, fakat hiçbir zaman unutulmayacak kadar büyük bir başarısızlık olarak kalacaktı.⁴³

11. 2. Enver Paşa'nın Turan İdeali

Harp henüz devam etmekteyken Enver Paşa, emrinde çalışan Kazım Bey'i yanına çağırılmış ve kendisine şöyle bir konuşma yapmıştır:

*“ Kazım! Biliyor musun ne düşünüyorum? Düşünmek değil yapmak istiyorum. Bir fırka askerle, en kısa yoldan şu Tahran'ı işgal etmeli İran'ı bu surette Rus nüfuzundan kurtardıktan sonra, İran'da olduğu gibi, Türkistan, Afgan ve Hindistan'da Rus ve İngilizler aleyhine hareketler yaptırmalı! Diğer bir fırka ile de Tebriz üzerinden Dağıstan'a yürüyerek Kafkas İslam memleketlerini, Ruslar aleyhine harekete geçirmeli! Ve bu suretle, Şark'taki ordumuzun karşısındaki Rus ordusunu geriden vurmali! Bu fırkaya bizim Halil'i münasip görüyorum. Fakat, Tahran'a gidip, Hindistan'la, Afganistan'la, Türkistan'la meşgul olacak kimi tayin edeyim?..”*⁴⁴

İlerleyen süreçte Enver Paşa bu hayalini gerçekleştirmek maksadı ile kardeşi Nuri Paşa'yı, Kafkas-İslam Orduları Kumandanı namıyla Bakü'ye göndermiştir. Nuri Paşa ise başarılı bir hareketle burayı, 17 Eylül 1918 tarihinde ele geçirmiştir.⁴⁵ Stratejik hedef olarak Osmanlı sınırlarının doğusunu belirleyen Enver Paşa, bu amacı gerçekleştirmek adına amcası

⁴³ İ. İnönü, a.g.e., s. 99-100; S. Akşin, a.g.e., s. 426; M. Rıfat, a.g.e., s. 89

* Triumvira: Üçlü Yönetim

⁴⁴ Ş. S. Aydemir, a.g.e., 3/III, s. 20

⁴⁵ Yalçın Küçük, *Gizli Tarih*, İstanbul 2006, s. 225-230; Ş. S. Aydemir, a.g.e., 3/III, s. 360-362

Halil Paşa'yı İran'a ihtilal yapmaya yollamıştır.⁴⁶ Enver Paşa, Dünya Savaşı henüz devam etmekteyken başlattığı bu girişimler yüzünden Mustafa Kemal başta olmak üzere çoğunluk tarafından hayalperestlikle suçlanmıştır. Bu noktada şunu özellikle belirtmek gerekir ki, Enver Paşa, Turan ülküsü adına umutsuz bir hayalin peşinden gitmek için bu hamleleri yapmamıştır. Yüksek bir olasılıkla Enver Paşa'nın planı, Dersaadet'in ve Osmanlı'nın batı bölgelerinin işgal edildiği en kötü senaryonun gerçek olması ihtimaline alternatif olarak Osmanlı'ya coğrafya açısından alan açmak ve devletin siyaseten elini güçlendirecek kazanımlar elde etmektir. İstanbul'un düşmesi ihtimali zaten o tarihte Çanakkale tecrübesi ile yakıcı olarak hissedilmişti. Böyle bir ihtimal karşısında İzmir dahil batı bölgelerinin de düşeceği bilinmekteydi. Buna alternatif olarak Bakü'nün ve Tebriz'in ele geçirilmesi, oradaki Türk nüfusun konsolide edilmesi adına önemli bir hamle idi. Böylelikle, İngiltere'ye ve söz konusu coğrafyada iktidarı yavaş yavaş ele geçirmeye başlayan Sovyetler'e karşı söz söylenebilecek bir duruma gelinecekti. İhtimaldir ki, Enver Paşa'nın Bakü ve Tebriz'e yönelik hareketinin sebepleri bunlardı. Her askeri ve siyasi hamlenin yaslanacağı ve hedeflediği insan kitlesini motive edeceği ideolojik bir söyleme ihtiyacı bulunmaktadır. Enver Paşa'nın Turan ülküsü veya daha sonra ortaya atacağı İslam ihtilali düşüncesi, duygusal olarak bu fikirleri benimsediği ve bu fikirleri benimsediği için de rasyonaliteden uzak askeri hareketlere giriştiği anlamına gelmemektedir. Aksine, bir plan ve taktik-stratejik hamle doğrultusunda gerçekleşen siyasi-askeri hareketin ideolojik altyapısını oluşturmak istediği izlenimi vermektedir.

Sonuç olarak, Çanakkale'de Mustafa Kemal ve diğer komutanlar ile askerlerin; Kutu'l Amare'de ise Nurettin Paşa⁴⁷, Halil Paşa ve diğer askerlerin İngilizlere karşı elde etmiş olduğu başarılar, Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesini engellememişti. Osmanlı bu savaştan yenik çıkmıştı. 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandı ve Osmanlı'nın yenilgisi böylelikle belgelenmiş oldu.⁴⁸

12. İttihat-Terakki'nin Feshi ve Sonrasında Gelişen Olaylar

Mondros Mütarekesi'nden sonra, 1 Kasım'da toplanan İttihat ve Terakki kongresinde alınan kararlar parti feshedilmiş ve ismi Teceddüd Fırkası olarak değiştirilmişti. 1 Kasım gecesi başta Enver, Talat ve Cemal Paşalar olmak üzere İttihatçı önderler Alman denizaltısı R-01 torpidosu ile yurdu terketti.⁴⁹ Yolculuk esnasında Talat Paşa, artık siyaset yapılmaması gerektiğini söylerken, Enver Paşa Ruslar'la anlaşıp, Türkmenistan'ı İngilizler'in

⁴⁶ Y. Küçük, *Küçülme Savaşı*, İstanbul 2006, s. 92

⁴⁷ İlber Ortaylı, "Kutu'l Amare Zaferi", *Hürriyet*, 23 Nisan 2016.

⁴⁸ K. Beydilli, *Osmanlı...*, Editör: C. Öztürk, a.g.e., s. 100; KETD, 3/IV, s. 308:

* Teceddüd: yenileme, tazeleme

⁴⁹ M. Bardakçı, a.g.e., s. 163.

aleyhine ayaklandırmayı düşünüyordu. Torpido Gözleve* limanına vardı. Amaç, Simferepol'e** gitmek, oradan da Berlin'e varmaktı. Simferepol'e gidecek trenin kalkış saati geldiğinde Enver Paşa, ortarlardan kayboldu. Dakikalarca beklenmesine rağmen ortaya çıkmadı ve tren, bir sonraki istasyona doğru yola çıktı. Daha sonra anlaşıldığı üzere Enver Paşa, arkadaşlarına haber vermeden ve kimseye görünmeden trenden atlamış, Rusya'ya doğru yola çıkmıştı.⁵⁰

Kırım'a gelen Enver Paşa, buradan bir tekne kiralayarak Gürcistan'a oradan da Halil ve Nuri Paşa'ların bulunduğu Azerbaycan'a geçmeye çalıştı. Fakat, yakalandığı bir fırtına yüzünden üç gün boyunca Karadeniz'in ortasında kaldı. Nihayet, tekne sürüklenerek tekrar Kırım'a vardığında, zatürreye yakalanan Enver Paşa'yı oranın köylüleri kurtardı. Bu arada İstanbul'daki Makedonya Cephesi Müttefik Kuvvetler Kumandanı Franchet d'Esperay***, Naciye Sultan'ın halen yaşamakta olduğu Enver Paşa'nın Kuruçeşme'deki yalısını göz dikmişti. Bir müddet sonra istediğini aldı ve söz konusu yalıyı kullanmaya başladı. Naciye Sultan ise yalısından çıkartılmış ve mecburi olarak Talat Paşa'nın ailesinin yanına taşınmıştı.⁵¹

Enver Paşa, atlattığı badireden sonra iyileşene kadar Kırım'da kalmış ve buradan Berlin'e gitmiştir. Bir yıl boyunca Berlin'de ziraatçi olarak yaşamıştır. Bu arada Bolşevik önderlerinden Radek de Berlin'e gelmişti. Onunla burada tanışan Enver Paşa, Ruslar'la iş birliği yapmaya karar verdi. Rusya-Almanya yolu kapalı olduğundan yanına meşhur İttihatçılardan Bahaettin Şakir'i de alarak uçakla Moskova'ya gitmeye karar verdi. Pilotun hatası nedeniyle uçak Letonya topraklarına indi. Letonya o dönem, itilaf kuvvetlerinin hakimiyeti altında olduğundan, uçağa el koyuldu ve Enver Paşa yetkililer tarafından sorguya alındı. Bu arada Letonya Başbakanı, esirlerin durumunu Paris'teki Barış Konferansı'na bildirdi. Konferansta, resimleri de yollanan şahıslardan birinin Enver Paşa olduğunu anladı. Fakat Letonya'ya haber gidemeden Enver Paşa gözaltında bulunduğu kamptan bir Alman uçağıyla kaçırıldı. Berlin'e ulaşan Paşa, tekrar Moskova'ya gitmek istemişse de uçağının düşmesi sonucu tekrar Berlin'e dönmek zorunda kaldı. Görüldüğü üzere film gibi maceralar atlattıktan sonra üçüncü denemesinde Paşa, Moskova'ya ulaşmayı başardı. Burada, Sovyet yetkilileri ile İngiltere aleyhine iş birliği yapma konusunda anlaştı. Daha sonra, tekrar Berlin'e döndü ve Naciye Sultan'la görüştü. Enver Paşa, tekrar Moskova'ya gitmeye kalktı. Fakat Estonya'nın başşehri Reval'de bolşevik olduğu zannıyla tutuklandı. Burada üç ay zor şartlarda tutuklu kalan Paşa, geçimini suçluların

⁵⁰ Ş. S. Aydemir, a.g.e., 3/III, s. 473-474

* Gözleve: (Evpatorya) Kırım yarımadasında ve Sivastopol'un yakınında bir yerleşim.

**Simferepol: (Akmescit) Kırım'ın başkenti

***Franches d'Esperay: Fransız işgal kuvvetleri komutanı

⁵¹ Ş. S. Aydemir, a.g.e., 3/III, s. 481-483, 487; Emir Şekip Arslan, *Ölüme Giden Yolda Üç Osmanlı*, İstanbul 2005, s. 21

ve hapishane müdürünün portrelerini yaparak sağladı. Daha sonra serbest kalan Enver Paşa, derhal Moskova'ya hareket etti.⁵²

Enver Paşa'nın taktik-stratejisi hem Anadolu'da istiklal için mücadele veren Mustafa Kemal'in önderliğindeki Kuvayı Milliye'ye Bolşevikler'den yardım sağlamak hem de Türkistan, Afganistan ve Hindistan'da İngiliz karşıtı bir ayaklanma çıkarmaktı. Enver Paşa'nın 26 Ağustos'ta Mustafa Kemal'e yazdığı mektupta aynen şu ifadeleri kullanmıştır:

“Kardeşim Efendim,

Bundan on gün evvel Moskova'ya vasil oldum. Burada tesadüf ettiğim murahhaslarla görüştim. Memleketin menafisine müteallik bazı mesailin halline muvaffak olduklarını görerek memnun oldum. Ben İslam muhitinde teşkilat icrasıyla memleketin halası uğrunda çalışmak maksadıyla buraya geldim...Berlin'de iken umum İslam aleminde antant aleyhine mevzii bazı hareketin başladığını görmüş ve bir teşkilata tabi olmamakla beraber maddi muavenetlerden de mahrum olan bu İslam hareketlerinin tevhidini düşünmüş ve arkadaşlarla görüşülüp birleştirilmesine karar verilmişti Bu İslam memleketlerinin Avrupa'da bulunan murahhaslarıyla ve bilhassa Hintli Mehmet Ali'yle münasebet tesis edildi. Bu görüşmeler neticesi bu hareketlerin bir merkezden idaresi esasını kendileri de kabul ederek her tarafın murahhaslarından mürekkep bir cemiyet teşkil edildi”.*⁵³

26 Ağustos 1920'de Enver Paşa, tanınmış Bolşevik liderleri Zinovyef ve Radek'le birlikte Üçüncü Enternasyonal'in* Bakü'de düzenlediği Birinci Doğu Halkları Kurultayı'na katılmak için Moskova'dan yola çıktı. Aynı kurultaya Anadolu'da kurulan hükümetin İbrahim Tali Bey başkanlığındaki delegasyonu ve Mustafa Suphi'nin Türkiye Komünist Partisi delegasyonu da katılmıştı. Enver Paşa, bu kongreye Fas, Tunus, Cezayir ve Trablusgarp inkılaplarının temsilcisi olarak iştirak etti. Kurultay 1 Eylül 1920 günü açıldı. Kurultayda Mustafa Suphi yandaşları, bir takım mütecaviz sözlerle Enver Paşa'yı bir hayli rahatsız etmişlerdi. Hatta hazırlamış olduğu nutku okumasına dahi müsaade etmemişlerdi. Bahse konu nutku, Enver Paşa'nın yerine Komünist Parti'den Mehmet Emin Vehbi Bey, Paşa'yı aşağılayıcı bir tutumla okumuştur.⁵⁴

⁵² E. Ş. Arslan, Ölüm..., s. 21-24; Arif Cemil Bey, *Sürgün Hayatlar*, İstanbul 2005, s. 79-100

⁵³ H. C. Yalçın, *İttihatçı Liderlerin Gizli Mektupları*, İstanbul 2002, s. 43-46

* İslam İttihadı Cemiyeti

⁵⁴ Oğuz Şaban Duman, *Doğu-Batı Meselesi ve Sultan Galiyev*, İstanbul 1999, s.38 vd.; Ş. S. Aydemir, a.g.e., 3/III, s. 540-544; Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, İstanbul 2002, s. 14

* İkinci Enternasyonal'in dağılmasından sonra 1919'da Moskova'da kurulan enternasyonal. Komintern de denir.

Enver Paşa, kongre dönüşü Moskova üzerinden Berlin'e geçti. Amacı İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı'nı işleyen bir kurum haline dönüştürmekti. Enver Paşa 1920 yılında bu oluşumu kurarken eski İttihatçı dostlarını da bu cemiyetin doğal üyesi saymıştı.⁵⁵ Moskova'da bu cemiyetin kongresini yapmayı tasarlıyordu. Gerçekten de bir müddet sonra kongre yapıldı ve başkan olarak Enver Paşa seçildi. Fakat bu girişim etkili olmadı. Paşa'nın asıl amacı ise Ankara'ya geçmek ve oradaki harekete dahil olmaktı. Hatta Enver Paşa, 17 Temmuz 1921 tarihinde Mustafa Kemal'e yolladığı bir telgrafta bu fikrini açıkça ve sert bir dille söylemişti:

*“...Şimdi sen, ben başta olmak üzere, arkadaşların memlekete gelmemesini istiyorsun, değil mi? Sebep de güya bizim gelmemizle memlekette ikilik çıkacak diyorsun, öyle mi? Halbu ki ben ve arkadaşlarım o kanaatteyiz ki, eğer memlekette bulunsaydık belki de bugün devam eden lüzumsuz tazyiklere hiç hacet kalmayacaktı. Maamafih, şimdilik Moskova'da bulunarak, hariçten yine memlekete yardım etmemizde devam ettiğimizden, gelmiyoruz...Binaenaleyh, hariçte kalmanın maksad-ı umumiyemiz olan başta Türkiye olmak üzere kurtarmağa çalıştığımız İslam alemi için faydasız ve belki de tehlikeli olduğunu hissettiğimiz anda memlekete geleceğiz, işte o kadar”.*⁵⁶

Enver Paşa, İslam Kongresi girişimi istediği gibi sonuçlanmayınca, tek hedef olarak Ankara'ya gitmeyi seçti. Buraya ulaşmak içinse Batum'a geçecek ve Türkiye'nin siyasetinde etkili olmak için Türkiye Halk Şurular Fırkası'nı kuracaktı. Türkiye'nin Moskova sefiri olan Ali Fuat Paşa'ya: *“Rusya içinde bir seyahate çıkacağım”* diyerek, Moskova'dan yanında eski İttihatçılar'dan Dr. Nazım Bey de olmak üzere Batum'a gitmek için yola çıkmıştır. Gizli bir şekilde seyahat eden Paşa Batum'a varmış, fakat bu şehrin Ermeni komitacıların toplanma yeri olması nedeniyle gizlenmek zorunda kalmıştır. Seyahati gizli ve ani olduğu için burada kendisi için bir hazırlık da yoktu. İstasyondaki 1030 numaralı vagona Dr. Nazım'la birlikte kalmak zorundaydı ve şartlar çekilmez bir haldeydi. Nitekim Nazım Bey bu şartlara dayanamayacağını söyleyerek vagonu terk etti. Ertesi gece Enver Paşa, Batum'daki amcası Halil Bey'i görmeye gitti. O günden sonra Halk Şurular Fırkası'nın programı hazırlanmış ve kongresi yapılmıştı*. Artık Enver Paşa için geriye kalan tek amaç Anadolu'ya geçebilmektir. Fakat Anadolu'dakiler onunla aynı fikirde değildi. Bu durum Fevzi Paşa'nın 24 Mayıs 1924 tarihinde Kazım Paşa'ya gönderdiği şifreli telgrafta açıkça görülmektedir:

⁵⁵ Bu konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz.: M. Bardakçı, a.g.e., s. 219.

⁵⁶ H. C. Yalçın, İttihatçı..., s. 94

* Halk Şuruları Fırkası Programı için bkz. Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimizde İttihat ve Terakki ve Enver Paşa*, 1/II, İstanbul 2001, s. 165-197

*“Enver Paşa’nın da Komünistlik lehinde bazı teşebbüsatta bulunduğu ve kendisinin Moskova’dan gaybubet ettiği tahakkuk etmiştir. Gerek kendi namına sahillerimize ve kara hudutlarımıza gelecek eşhasın ve gerekse, vücudu halinde bizzat Enver’in tevkif olunarak, sıkı inzibat tedbirleri altında doğruca ve mahfuzen Ankara’ya gönderilmesi lüzumunun, alakalılarına mahrem surette, katiyen ve ehemmiyetle tebiliği ve işbi şifrenin alındığı telgrafla bildirilmesini rica ederim”.*⁵⁷

Ankara’nın Sakarya Muharebesini kazanmasıyla birlikte, Enver Paşa için Anadolu hülyası da tamamıyla sona erdi. Artık memlekette güçlü olan, muktedir olan Mustafa Kemal’di ve Enver Paşa’nın Türkiye’ye girmesini kesinlikle istemiyordu.⁵⁸ Enver Paşa, bundan sonra Türkmenistan’a geçecek ve tasarladığı Orta Asya’da ihtilal gerçekleştirme fikrini başarmak uğruna hayatını feda edecekti.

13. Buhara Ve Enver Paşa’nın Sonu

Enver Paşa, 1921 yılı Ekim ayının 19’uncu günü Hacı Sami ve ihtiyat zabiti Muhiddin Beyler’le birlikte Batum’dan Tiflis, Bakü, Aşkabat, Merv, Çarçöy yolu ile Buhara’ya gelmişti. Paşa, bir ay boyunca buranın aydınlarıyla görüşmüş ve onları da tasarladığı Türkistan ayaklanmasına dahil etmeye çalışmıştı. Fakat; başta Zeki Velidi Togan olmak üzere Cedidçi aydınlar, Paşa’nın bu hareket tarzını benimsememiş, erken hareket edildiğini ve günün jeopolitik koşullarının böyle bir taktik hamle için uygun olmadığını düşünerek O’nu da bu eyleminden vazgeçirmeye çalışmışlardı.⁵⁹

Fakat, Paşa’nın vazgeçmeye niyeti yoktu. Orta Asya’da özellikle Cedidçiler’le ve Sovyetlerle mücadele eden gerici Basmacı hareketinin başına geçip, Buhara ve Hakan gibi bölgelerin bağımsızlığını sağlamak ve Bolşevikler’e karşı direnen tüm Orta Asya Türk topluluklarının* birleştirilmesiyle tasarladığı büyük ihtilali gerçekleştirmek için Bakü Üzerinden Buhara’ya gitti.⁶⁰

Buhara’dan, yanında Hacı Sami, Muhiddin ve Nafi Beyler olmak üzere ava gitmek bahanesiyle 8 Kasım 1921’de ayrıldı. Amacı Basmacılar’a katılmaktı. Karamendi’ye beş kilometre yakın bir yerde, Basmacılar Enver Paşa’yı karşıladı. Basmacılar’ın en kuvvetli aşiretinin başı olan Lakay İbrahim’in emriyle Paşa tutuklandı. Sebebi ise iflah olmaz bir Cedidçi düşmanı olan

⁵⁷ Ş. S. Aydemir, a.g.e., 3/III, s. 580

⁵⁸ Ş. S. Aydemir, a.g.e., 3/III, s. 551, 554-556, 571-574, 580; A. F. Cebesoy, a.g.e., s.184-186

⁵⁹ A. F. Cebesoy, a.g.e., s. 328 vd.; Hazırlayan: Yusuf Gedikli, *Bekirağa Bölüğünden Türkistan’a Yaver Muhiddin Bey’in Hatıralarında Enver Paşa’nın Son Yılları*, İstanbul 2003, s. 32

⁶⁰ E. Ş. Arslan, *Ölüme...*, s. 76

Lakay İbrahim'e göre padişah deviren Enver Paşa'nın da Cedidçi olmasıydı. Ayrıca Lakay İbrahim, ülkesini terk etmiş olan Buhara Emiri'nin de en sadık adamıydı. Büyük ihtimalle Lakay İbrahim, Paşa'yı Emir'in yerini alması diye tutuklamıştı. Tam üç ay süren bu esaret zorlu ve Enver Paşa gibi biri için hayli küçük düşürücüydü. Bütün bu zorlukların sonunda esaret hayatından kurtulan Enver Paşa, topladığı kuvvetlerle birlikte 28 Ocak 1922 tarihinde Duşanbe'ye saldırdı. Saldırının sonunda Rus güçleri bu bölgeyi terk etmek zorunda kaldı. Aynı yılın Şubat ayında Baysun karşısında Puli Khakiyan'da karargahını toplayan Paşa, aynı zamanda en büyük eksiği olan adam eksikliğini de gidermeye uğraştı. Burada girilen bir çatışmada her zaman için en önde vuruşmak zorunda kaldığından dolayı kolundan yaralanmıştı. Enver Paşa kazandığı başarılar sonrası 15 Nisan 1922'de bir kongre topladı. Bu kongrede, düzenli askeri birlikler kurulması ve başlattığı ihtilalin diğer bölgelere de yayılması kararı alındı. Başarıları yavaş yavaş artmaya başlayan Enver Paşa'ya, Türk Milli Birliği üyeleri vasıtasıyla Sovyetler tarafından bir barış teklifi yapıldı. Bu teklifte Duşanbe ve bazı bölgeler Paşa'ya bırakılmış ve ondan Afganistan'a gitmesi istenmişti. Aksi takdirde Sovyetler, kumandanlığını General Kamanev'in yaptığı yüz bin kişilik bir askeri kuvveti Polonya muharebelerinin sona ermesi nedeniyle Türkmenistan'a kaydıracaktı. Enver Paşa, bu teklifi samimi bulmadı ve kesin bir dille reddetti.⁶¹

Enver Paşa, Türkistan bölgesinde kısıtlı imkanları ve düşük asker sayısı ile ufak çaplı da olsa dikkat çekici başarılar elde ediyordu.⁶² Ve Sovyet yetkilileri bu durumdan son derece tedirgindi:

*“G.K. Orconikidze Ş.Z. Eliava'nın Taşkent'ten İ.V. Stalin'e Telgrafı
12 Mayıs 1922*

Doğu Buhara'daki topyekûn isyan, hemen hemen Buhara'nın durumunu ortaya koymaktadır; burada elde edilen bilgilere göre, isyan Enver'in yönetiminde örgütlü bir hal almıştır (...) Kurtuluş için hemen Enver'in temizlenmesi gerekir ki, bu yönde hazırlıklar yapılmaktadır.”⁶³

28 Haziran 1922'de Ruslar Kafrun karargahına sldırdı. On iki gün devam eden bu muharebenin sonucunda Enver Paşa bölgeyi terk etmek zorunda kaldı. Artçı muharebelerle birlikte Duşanbe'ye kadar geldi. Sonraki süreçte burayı da bırakarak, Belcivan ve Kulab taraflarına doğru geri çekildi. 5 Ağustos 1922 Cuma günü Enver Paşa, kuvvetleriyle bayramlaşırken ileri karakolundan silah sesleri duyuldu. Ruslar baskın vermişti. Enver Paşa,

⁶¹ A. F. Cebesoy, a.g.e., s. 329-336; E. Ş. Arslan, Ölümüne..., s. 87; İrfan Ülkü, *KGB Arşivlerinde Enver Paşa*, İstanbul 1996, s. 36 vd.

⁶² A. F. Cebesoy, a.g.e., s. 333

⁶³ Rem Kazancyan, *Bolşevik-Kemalist-İttihatçı İlişkileri*, İstanbul 2000, s. 52

yanında bazı kumandanlar ve bir miktarda asker olduğu halde Ruslar'ın bulunduğu tepeye doğru kılıcını çekerek saldırmaya başladı. Bu ani hareketle Paşa ilk hatları yarmayı başarmış ve Ruslar'ı şaşırtmıştı. Fakat devam eden yoğun mitralyöz ateşiyle Enver Paşa'nın kırk iki senelik yaşamı son bulmuştu. Paşa'nın cesedi iki gün boyunca muharebe meydanında kaldı. Bulunduktan sonra ise Türkistanlılar tarafından Çegan Tepesi'ne gömüldü.⁶⁴

14. Sonuç

Enver Paşa'yı değerlendirirken, hiç kuşkusuz ki yaşamış olduğu çağın şartlarını da göz önünde bulundurmak gerekmektedir. İçine doğduğu dönem imparatorluklar dönemi idi ve Osmanlı, emperyalist güçler tarafından hammadde kaynağı ve mamul madde pazarı durumuna indirgenmiş bir çevre ülke konumundaydı. Zihinsel birikimi feodal üst-yapıyla sınırlanmış bu çevre ülkenin yarı-aydınları olarak Enver Paşa ve jenerasyonunun takip edebileceği çok fazla alternatif yol bulunmamaktaydı. Onlar için tek çözüm, batıda gelişme adına ne varsa onu taklit etmek ve batının kurumlarını ve kanunlarını Osmanlı Devleti'nin şartlarına uydurmadan doğrudan almaktı. Enver Paşa da aynen bu şekilde düşünen bir askerdirdi. 1876 Kanun-i Esasi'si, evet, belki padişahın yetkilerini kısıtlıyor ve bir miktarını da meclise aktarıyor olabilirdi, fakat acaba Türkiye'de Anayasa'nın getirmek istediği meşruti monarşi yönetiminin altyapısı o gün için mevcut muydu? Ve altyapısı olmayan bir sistem ne kadar kalıcı olabilirdi?

Batıda kralın yetkileri kısıtlanırken amaç burjuva sınıfının ihtiyaçlarını karşılamaktı. Bilindiği üzere batıda XIV. yüzyıldan itibaren palazlanmaya başlayan burjuvazi, üretim araçlarını elinde bulundurduğu için (altyapı) üretim ilişkilerini (üstyapı) de ele geçirmek istiyordu. Bu yüzden, yavaş yavaş kralın ve feodal beylerin haklarına sahip çıkmaya başlamıştı. Meşruti monarşi bu gelişmelerin bir sonucu olarak geçici bir çözüm olması maksadıyla ortaya çıkmıştı. Burjuvanın asıl istediği, iktidarı tamamen ele geçirmek ve kendine ait yeni bir düzen getirmektir. Bunların hepsi bilinçli olarak yapılmıyordu ve nesnel koşulların zoru ile şekilleniyordu. Çünkü burjuva sınıfı, içinde bulunduğu maddi koşullar sebebiyle çıkarına olanın ne olduğunu etinde kemiğinde hissederek tayin ediyordu. Teori hayatın gerçeğiyle, hayatın gerçeği ve devrimci pratik de teori ile karşılıklı ilişki içinde realiteye uygun biçimde şekilleniyordu. Osmanlı'dakine benzer biçimde maddi koşulların gereği, hayatın realitesi veya toplumun gerçeğine aykırı bir takım tepeden inme suni çözümler mevcut düzene zorla adapte edilmeye çalışılmıyordu. Ne yaşıyorsa gereği icabı yaşıyordu. Tabii

⁶⁴ A. F. Cebesoy, a.g.e., s. 336-338; Ş. S. Aydemir, a.g.e., 3/III, s.648-652; E. Ş. Arslan, Ölüm..., s. 88-90; E. Ş. Arslan, *Sürgünde Üç Ölüm*, 4. baskı, İstanbul 2004, s. 48 vd.

bunun en önemli nedeni batıda var olan sınıf bilincinin sağlam temellere oturmuş olması ve mücadele içinde şekillenmesiydi.

Osmanlı'da ise sanayileşmenin gelişmemesi ve kişi elinde sermaye birikimi sağlanamaması nedeniyle ne burjuva sınıfı bulunmaktaydı ne de Osmanlı toprak sistemi dolayısıyla elle tutulur bir aristokrat sınıf. Osmanlı'daki aristokrasi, padişahın geçinen ve onun ağzından çıkacak herhangi bir sözle akıbeti belirlenen saray dalkavukları ile paşalardan ibaret olduğu ve bunlar bütün varlıklarını padişahın hükmüne göre kazanıp kaybettikleri için mülkiyet anlayışları da batıdaki gibi değildi. Bu nedenle Osmanlı'da, Batı'dakine benzer bir feodal sınıf bulunmamaktaydı. Yarı-feodal denilebilecek farklı bir yapı mevcuttu. Burjuva sınıfı ise henüz maddi koşullar oluşmadığı için ortalarda gözükmüyordu. Ticaretle ve esnaflıkla uğraşan kesim ise genelde gayri-müslim tebaadan oluşmakta ve varlığı gereği dışa bağımlı şekilde emperyalist güçlerin ve onların şirketlerinin kucağında yaşamını sürdürmekteydi (komprador burjuvazi). Bu nedenle Osmanlı'da milli bir burjuva sınıfı da henüz vücuda gelmemişti. Bu nedenle İttihatçıların dayanabileceği batıdakine benzer bir burjuva sınıfı bulunmamaktaydı. Dolayısıyla hiçbir sınıfsal alt-yapısı olmadan girilen meşrutiyet hareketi, pratikte de şekli olarak kalmaktan öteye gidememişti. Osmanlı tarihindeki her iki meşrutiyet hareketi örneği de bunun böyle olduğunu geri dönülmez biçimde kanıtlamıştı.

Örneğin, Birinci Meşrutiyet ilan edildiğinde öyle bir hadise yaşanmıştır ki Kanuni Esasi'yi getiren Mithat Paşa, kendisi tarafından Kanuni Esasi'ye koydurulan bir kanun maddesi mucibince Padişah tarafından kısa zaman içinde Taif'e sürülmüş ve burada boğdurulmak suretiyle hayatını kaybetmiştir. Bu olayda Mithat Paşa'nın sınıfının veya çıkarının bilincinde biri gibi davranmadığı açıktır. Aynı olayın benzeri 1908 İhtilalinde Enver Paşa'da da görülür. İkinci Meşrutiyeti ilan etmeden bir süre önce Enver Paşa, Padişah'ın kızına talip olmuş fakat reddedilmiştir. Görülüyor ki Enver Paşa, öyle bir devrimcidir ki devirmek istediği, en azından haklarına talip olduğu Padişah'ın hanedanına dahil olmayı içine sindirebilmektedir. Anlaşılan Enver Paşa'nın nihai hedefi mevcut düzeni yıkmak değil; mevcut düzenin güç piramidine bir yerden dahil olmaktır. Aynen Mithat Paşa'da olduğu gibi. Oysa batıda meşrutî gelişmeler, sınıfının ve çıkarının bilincinde olan kitleler tarafından ve son tahlilde düzenin yıkılması, yeni bir düzenin ikamesi için gerçekleştirilmişti. İyi bakıldığı takdirde görülecektir ki Enver Paşa ve İttihatçılar jeopolitikten, yüksek stratejiden ve anayasal düzenden yeteri kadar bilgi sahibi olmaktan uzak bir kitledir. Onlar açıkçası, pratiğe dönük yaşayan ve işin teorik tarafını fazla önemsemeyen bir yapıya sahiptiler. Bu alanda çalışan herkesin söylediği gibi İttihatçılar açısından Kanuni Esasi'nin yeniden yürürlüğe girmesi, memlekette kötü giden her şeyin yola koyulması için yeterli bir hamleydi. Çünkü o yürürlüğe girince nasılsa her şey kendiliğinden düzelecekti.

Oysa, 1908’de Kanun-i Esasi’nin gelmesi ile birlikte 1876’daki olayların benzerleri yaşanmış ve hiçbir şey düzelmediği gibi aynı İttihatçı düşmanı Padişah ve aynı yönetim adamları tarafından eski düzen aynen muhafaza edilmiştir. Hatta bir ara İttihatçılar yönetimi tümüyle bu eski kodamanlara kaptırmış, Mithat Paşa gibi yok olma tehlikesiyle karşı karşıya dahi kalmışlardı. O güne kadar iktidara gelmeyi göze alamayan İttihatçılar, ancak yok olma tehlikesiyle karşılaştıktan ve kanlı Babıali Baskını’ndan sonra iktidar olmayı göze alabilmişlerdi. İktidara geldiklerinde ise, tek adam rejimini devirmiş fakat yerine “triumvira” denilen üçlü yönetim sistemini getirmişlerdi. Saltanat yine ol saltanat, devran yine ol devrandı! Çünkü Enver Paşa’nın veyahut herhangi bir İttihatçı’nın alternatif bir yönetim sistemi mevcut değildi. Sistemli bir düşünce tarzları, anayasayı getirdikten sonra ne yapacakları hakkında bir programları ve sağlam bir dünya görüşleri yoktu. Onların tek görevi bir şekilde anayasayı getirmektir. Nasılsa kervan yolda düzülürdü!

Fakat, dediğimiz gibi günün şartları ve yetişme, düşünme tarzları, içinde bulundukları maddi koşullar, daha farklı bir perspektif çizmelerine engeldi. Sanayi devrimini tamamlamış batının gelişimini sağlayamamış devletlere emperyalist güçler adına saldırdığını ve Osmanlı’ya modernleşme adı altında sömürgeleşme fermanları yazdığını görememişlerdi. Onlar için kötü gidiş birtakım şahısların kişisel özelliklerinden veya yetersizliklerinden kaynaklanmaktaydı. Bu padişah yeteneksiz ve yönetemiyorsa berikine yöneltiririz, o sadrazam gider öbürü gelir, hiç olmadı ben yönetirim düşüncesi içindeydiler. İkinci Abdülhamit’in okullarında yetiştikleri ve iyi düzeyde eğitim aldıkları halde sanayileşmenin getirdiği iktisadi ve siyasi değişimlerden haberdar değillerdi. Olmaları da beklenemezdi. Dünyanın gittiği yönü derinlikli biçimde tayin edebilmeleri tarihin o anında mümkün değildi. İmparatorluklar çağının kapandığını, feodal düzenin tüm dünyada yıkıma uğradığını görmekten hayli uzaktılar. Aynen bugünün insanının ulus-devlet sürecinin sonuna gelindiğini ve küreselci bir modelin alternatif olarak gelişmeye başladığını fark edememesi gibi. O günün insanının fikri yapısı da imparatorluk kültürünün kendisine çizmiş olduğu çerçevenin ötesine geçemiyordu. Kaldı ki kültür veya fikirden öte, içinde bulundukları maddi şartlar buna imkan tanımıyordu. Onlar bir imparatorluğun ferdiydiler ve Padişahın kuluydular. Daha farklı, daha ileri bir görüşe sahip olmaları gerçekçi olmazdı. En azından münferiden olsa bile, tümünün böyle bir bilinç sıçraması yaşamış olması kesinlikle düşünülemezdi. Onlar için Batı devletlerinden, kendilerine göre en iyisi hangisiyse, onun kanun ve kurumlarını aynen almak, yapılabilecek en doğru ve isabetli işti. Kendi kültürüne, kendi siyasetine dayalı özgün bir sistem geliştirecek, hatta bunu düşünebilecek birikim ve projeksiyona sahip değillerdi. Hayatları emperyalist kültür bombardımanı altında, batıyı üstün görmekle geçmişti. Burjuva sınıfı olmadığı için “millet” olma bilinçleri de yoktu. Onlar için her şey Osmanlı

olmaktı ve onlar, vatanlarını kurtarmak için, kendilerine göre doğru olanı yapıyorlardı. Ve gerçekten vatanları için hayırlı olacağını düşündükleri için yapıyorlardı.

Bu sebeplerden dolayı genelde, Jön Türkler özelde ise Enver Paşa'nın Anayasayı getirmek ve padişahın yetkilerini görece kısıtlamaktan başka çözüm üretmesi beklenemezdi. Daha ilerisini görmeleri yukarıda izah edilen gerekçelerden ötürü mümkün değildi.

Enver Paşa, askeri yönden de hayli zayıf bir komutandı. Rütbeleri doğal yollarla hak ederek kazanmadığı için orduları idare edebilecek tecrübeye ve bilgi birikime sahip değildi. Onca askerin bakımı, sevki, idaresi, ikmali ve beslenmesi Paşa'nın binbaşılık rütbesinden edindiği bilgi ile becerilemezdi. Nitekim becerilemediği de Birinci Dünya Savaşı'nda açık şekilde görülmüştür. Enver Paşa'nın Dünya Harbi'nden sonra yaşadıkları ise macera filmlerini aratmayacak tarzdadır. Önce Sovyetler'in desteğini sağlamaya çalışıp Anadolu'da başlatılan Kurtuluş Hareketi'ne önder olmak istemesi, daha sonra ise yok denecek kadar az sayıdaki güçle Orta Asya'da birtakım ayaklanmalar çıkartmaya çalışması Paşa'nın ilginçliklerle ve zorluklarla dolu günler yaşamasına neden olmuştur. Buna rağmen Enver Paşa, hiçbir koşulda yılmamış ve mücadelesine inanç ve azimle devam etmiştir. Enver Paşa denilebilir ki, ne 1908 Devrimini yaparken ne İslam İhtilali hazırlarken herhangi bir ideolojik altyapıya dayanmıyordu. Dayandığı tek şey inancı ve günün pratik imkanlarıydı. Teoriyi tamamen yadsımişti. Hayata pragmatik açıdan bakan bir eylem adamı, düpedüz bir aksiyonerdi. Onun hayatında felsefi düşünceye yer yoktu, sadece eylem vardı. İşin felsefesi, düşünsel altyapısı ve ideolojisi eyleme-pratiğe faydalı olduğu müddetçe ve faydalı olacağı kadar önemliydi. Aksiyonu, harekete geçmeyi her zaman için düşünceden daha üstün tutmaktaydı. Enver Paşa'nın dünyasında düşünce, pratiğin arkasından zor yetişiyordu.

Bütün bunlara rağmen Paşa'nın vatanına olan düşkünlüğü, namusluluğu, cesareti ve yapmaya giriştiği tüm siyasal hamlelerdeki samimiyeti herkesçe teslim edilen bir hakikattir. Paşa, öyle ya da böyle, doğru ya da yanlış hedefleri ve vatanı için herşeyden vazgeçmiş, hayatını ortaya korkusuzca atabilmiş biriydi. Ne kadar düşerse düşsün, hedeflerinden asla geri adım atmamıştı. Siyasi vizyonu dar olmasına rağmen, maksimizasyon taraftarıydı. Enver Paşa'daki büyüme fikirlerinin Osmanlı'nın fetih çağlarına dönük bir öykünme olabileceği de düşünülebilir. Yani, yine bilinçli bir farkındalığın tezahürü olarak değil; bir özenme ve duygusal bir öykünmenin itkisi ile büyümeyi istemektedir. Evet, kuşkusuz ki büyümek onun nihai hedefiydi; ancak vizyonsuz büyüme arzusu, nihayetinde onun gibi güç sahibi bir adamın, yüz kişiyi aşmayan küçük bir kuvvetle, Doğu Buhara'nın bilinmedik bir köyünde, sıradan bir orta çağ kahramanı gibi Rus mitralyözlerine doğru koşarken yalın kılıç hayatını kaybetmesine sebep olmuştur.

Son tahlilde eldeki bulgulara dayanarak Enver Paşa'nın iyi bir askeri stratejist, vizyon sahibi bir lider ve öngörülü bir devlet adamı olduğu kesinlikle söylenemez. Her ne kadar böyle mukayeselerin tarih ilmi açısından kıymeti harbiyesi olmasa da onun kendi döneminin diğer örneği Mustafa Kemal'le karşılaştırıldığında bu tespitin doğruluğu apaçık görülecektir. Fakat, bunun yanı sıra gayet cesur, namuslu ve hedeflediklerinin peşinden her şeyini feda ederek kahramanca gidebilen, vatanına düşkün iyi bir örgütçüydü. Eksiklerinden birisi de örgütlediği oluşum cesamet kazandıkça, kişisel yetersizliklerinden ötürü onu iyi yönetemez duruma gelmesiydi. Belki gizli bir örgütün iyi bir komitacısıydı ama koca bir imparatorluğun tek adamı olmak ona göre değildi. Tabii bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki, eğer Enver Paşa, askeri rütbeleri komitacılığı nedeniyle birer ikişer toplamak yerine layığıyla alabilseydi, daha başarılı bir asker ve devlet adamı olabilirdi. Denildiği gibi iyi bir Türkçü müydü? Enver Paşa'nın ailesinde bulunan ona ait belgelerin çoğu elinin altında bulunan tarihçi Murat Bardakçı'ya göre kesinlikle öyle değildi. Türkçülük görüşünü benimsemiş pek çok insana göreyse kesinlikle Türkçü-Turancı'dır. Çünkü, Türk Yurdu'nu kurtarmak için Türkistan'da mücadele verirken hayatını kaybetmiştir. Oysa Enver Paşa, eşi Naciye Sultan'a gönderdiği 23 Ocak 1922 tarihli mektupta hedefini açıkça ortaya koymuştur:

*“Herkes bir söz söyleyerek kusurlarını af ile kalmamı ve Buhara Emiri geldikte Emir olmak üzere beni büyük tanıyacaklarını ve İbrahim Bey beyleri olduğu gibi ben de padişahları olmamı rica ettiler. Ben de benim Buhara padişahlığında gözüm olmadığını ve belki değil yalnız Buhara belki de bütün Türkistan'dan ve İslam illerinden Ruslar'ı kovmak istediğimi, d g p " u n c o o c " j k | o g v ± k " q n o c { , " a f g k o g { g e g ve kılavet'riaullahıñkayıllı dıvarek kalmaya muvafakat ettim. Sevindiler”*⁶⁵

Anlaşılan Enver Paşa, Turancı olmaktan ziyade İslam'a hizmet etmeyi seçen biriydi. Ancak daha evvel de belirtildiği üzere Enver Paşa için önce aksiyon, sonra ideoloji gelmektedir. Dolayısıyla, son faaliyet gösterdiği coğrafyadaki insanlar İslami düşünceye sahip oldukları için böyle bir siyaset izlemeyi pragmatik açıdan daha isabetli bulmuş olma ihtimali göz ardı edilmemelidir. Çünkü, Naciye Sultan'a yazmış olduğu 1 Aralık 1921 tarihli mektubunda oradaki halkın mutaassıp olduğunu hususi olarak belirtmektedir.⁶⁶ Yüksek ihtimalle Enver Paşa'nın İslam davası da siyaset yaptığı bölgenin sosyolojik yapısından etkilenmişti. Hülasa Enver Paşa, şucu veya bucu olmaktan ziyade içine düştüğü siyaset arenasında bir o yana bir bu yana koşturmak zorunda kalan ve bu arenadan çıkışın ancak ölümle olabileceğinin idrakine varmış, bu

⁶⁵ M. Bardakçı, a.g.e., s. 338.

⁶⁶ M. Bardakçı, a.g.e., s. 332.

nedenle de köşeye çekilmeyi asla düşünmeyen pragmatist bir aksiyon adamıydı.

Kaynaklar:

1. Ahmad, Feroz, *İttihat ve Terakki*, 5. baskı, İstanbul 1999
2. Akşin, Sina, *Jön Türkler ve ittihat ve Terakki*, 3. baskı, Ankara 2001
3. Arif Cemil Bey, *Sürgün Hayatlar*, İstanbul 2005
4. Arslan, Emir Şekip, *Ölüme Giden Yolda Üç Osmanlı*, İstanbul 2005
5. Arslan, Emir Şekip, *Sürgünde Üç Ölüm*, 4. baskı, İstanbul 2004
6. Atay, Falih Rıfkı, *Batış yılları*, İstanbul 2000
7. Aydemir, Şevket Süreyya, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa I-II-III*, 6. baskı, İstanbul 2000
8. Beydilli, Kemal, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü*, Editör: Cemil Öztürk, " İmparatorluktan Ulus Devlete " *Türk İnkılap Tarihi*, İstanbul 2005, s. 90-91
9. Cebesoy, Ali Fuat, *Moskova Hatıraları*, İstanbul 2002
10. Cemal Paşa, *Hatıralar*, 2. baskı, İstanbul 2001
11. Derleyen: Hulusi Turgut, *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Hatıraları*, İstanbul 2005
12. Duman, Oğuz Şaban, *Doğu-Batı Meselesi ve Sultan Galiyev*, İstanbul 1999
13. Hazırlayan: Alpay Kabacalı, *Talat Paşa'nın Anıları*, 2. baskı, İstanbul 2003
14. Hazırlayan: Arı İnan, *Enver Paşa'nın Özel Mektupları*, Ankara 1997
15. Hazırlayan: Halil Erdoğan Cengiz, *Enver Paşa'nın Anıları 1881-1908*, İstanbul 2006
16. Hazırlayan: Yusuf Gedikli, *Yavver Muhiddin Bey'in Hatıralarında Enver Paşa'nın Son Yılları*, İstanbul 2003
17. İnönü, İsmet, *Hatıralar*, Ankara 2006
18. İrtem, Süleyman Kani, *Meşrutiyet Doğarken*, İstanbul 1999

19. Kansu, Aykut, *1908 Devrimi*, 2. baskı, İstanbul 2001
20. Karabekir, Kazım, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, 5. baskı, İstanbul 2000
21. Kazancyan, Rem, *Bolşevik-Kemalist-İttihatçı İlişkileri*, İstanbul 2000
22. Kocahanoğlu, Osman Selim, *İttihat Terakki'nin Sorgulanması ve Yargılanması*, İstanbul 1998
23. Küçük, Yalçın, *Küçülme Savaş*, İstanbul 2006
24. Küçük, Yalçın, *Gizli Tarih*, İstanbul 2006
25. McCarthy, Justin, *Osmanlı'ya Veda*, İstanbul 2006
26. Mevlanzade Rıfat, *Türkiye İnkılabının İçyüzü*, 2. baskı, İstanbul 2000
27. Pomionkowski, Joseph, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü*, 3. baskı, İstanbul 2003
28. Ragıp, Mustafa, *İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi*, 2. baskı, İstanbul 2004
29. Sorgun, Taylan, *İttihat ve Terakki*, 2. baskı, İstanbul 2003
30. Tarih ‘ ‘ Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri ‘ ‘, 3. baskı, İstanbul 2001
31. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Resneli Niyazi Hatıratı*, İstanbul 2003
32. Yalçın, Hüseyin Cahit, *İttihatçı Liderlerin Gizli Mektupları*, İstanbul 2002
33. Yalçın, Hüseyin Cahit, *Tanıdıklarım*, 2. baskı, İstanbul 2002
34. Yetkin, Çetin, *Türk Direniş ve Devrimleri I-II-III*, 2. baskı, İstanbul 2004
35. Ülkü, İrfan, *KGB Arşivlerinde Enver Paşa*, İstanbul 1996
36. Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, 3. Baskı, İstanbul 2002
37. Ceylan, Ebubekir, “Dünya-Sistemi Teorisinin Osmanlı Tarihi Çalışmalarına Yansımaları”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt 1, sayı 1, 2003
38. Bardakçı, Murat, Enver, İstanbul 2015
39. Eldem, Edhem, V. Murad’ın Oğlu Selahaddin Efendi’nin Evrak ve Yazıları, I. cilt, İstanbul 2019.

40. Dalkılıç, Necip, Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemindeki Fikir Akımlarında Yer Alan Masonlar, İzmir Vadisi Araştırma Dizisi no: 11, İstanbul 2011.
41. Bleda, Mithat Şükrü, İmparatorluğun Çöküşü, İstanbul 2010.
42. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), TFR.1.A, Gömlek no. 38, 3755.

CHAPTER 16

RESEARCH IN EDUCATION AND SOCIAL SCIENCES

**İşle İlgili Tükenmişlik, Canlılık Ve Örgütsel Güven Arasındaki
İlişki (Kezban Talak)**

İşle İlgili Tükenmişlik, Canlılık Ve Örgütsel Güven Arasındaki İlişki

Dr. Kezban Talak

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

E POSTA:ktalak@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-7837-5852

1. Giriş

İşletmelerde insan gücü hem sahada hem de akademik alanda son yıllarda en çok araştırılan konular arasında yer almaktadır. Çalışma ortamı kalitesini etkileyen faktörler, özellikle örgütsel anlamda çalışanların psiko-sosyal talepleri, ihtiyaçları ve motivasyonları araştırma konusu olmuştur. Bu araştırmalar doğrultusunda tükenmişlik, canlılık, örgütsel bağlılık, iş yeri iklimi gibi iş yeri çalışan psikolojisi ile ilgili durum ve sorunlar ele alınmıştır. Özellikle örgütsel bağlılık, iş tatmini, stres, performans, bağlılık gibi konularla ilgili yapılan araştırmalar, işletme ve çalışanlar arasındaki beklentileri ortaya koyarak işletme politikalarının belirlenmesine yardımcı olmuştur. Yönetim organizasyon alanında örgütsel bağlılık ve tükenmişlik en fazla araştırılan konulardır. Örgüt ve çalışan arasındaki ilişkinin kalitesi her iki tarafı da ciddi şekilde etkilemekte, stres ve bunun sonuçları, yalnızca birey için değil, aynı zamanda işletme için de bir tehlike olarak görülmeye başlanmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (2010), sanayileşmiş ülkelerin iş ile ilgili tükenmişlik gibi psiko-sosyal risklerle karşı karşıya olduğunu bildirmektedir. Ayrıca farklı meslek gruplarıyla yapılan ampirik çalışmalar yüksek iş talepleri ve çalışanların bilgi ve becerilerini kullanma üzerindeki baskılar nedeniyle işe bağlı tükenmişliğin kaçınılmaz olduğunu göstermektedir (Budak ve Sürvegil, 2005).

Başlangıçta işle ilgili tükenmişlik bireysel bir sorun olarak ele alınmış olsa da örgütsel performans, bağlılık, örgütsel hayal kırıklığı, iş katılımı gibi sonuçlar açısından örgütsel bazda da çok önemli olduğu kabul edilmiştir. Özellikle stres ve tükenmişlik bireylerde, düşük iş performansına, tatminine ve işten ayrılma niyetine yol açan birbiri ile bağlantılı olumsuz sonuçlara neden olduğunu kanıtlayan araştırmalar da mevcuttur.

Araştırmacılar tükenmişliğin istenmeyen sonuçlarını ortadan kaldırmak ve tükenmişliği azaltmak için hem çalışanların hem de işletmelerin genel refahını artırmakla ilgilenmektedirler. Bu bağlamda algılanan örgütsel manevi değerlerin, tükenmişlik ve örgütsel güven ile devam bağlılığı (örgütsel bağlılık alt boyutu) üzerindeki aracılık etkisi gibi ilişkiler araştırılmaktadır (Lee ve Ashforth, 1993; Maslach, 2003).

1.1.Tükenmişlik

Freudenberger (1974), tükenmişlik kavramını “aşırı yüklenme sonucu enerji ve güç kaybı, başarısızlık ve yıpranma sonucunda yaşanan olumsuz duyguların birikimi ve mesleki tehlike” olarak ifade etmiştir. Maslach (2003) ise tükenmişlik ile ilgili ölçek geliştirerek tükenmişliği “iş ortamlarında stresli durumlar karşısında uzun süreçte tepki olarak ortaya çıkan psikolojik sorunların birikimi sonucunda oluşan bir sendrom” olarak tanımlamıştır. Bu tanımların yanında literatürde tükenmişlik genel olarak “çalışma ortamlarında stresle mücadelede yaşanan başarısızlık sonucunda yaşanan duygusal, zihinsel ve fiziksel tükenme durumlarını kapsayan bir olgu” olarak ifade edilmektedir (Torun, 1997).

Bununla birlikte tükenmişlik duygusu alarm, direnme ve tükenmişlik derecelerine göre farklılık göstermektedir. Bu derecelerden alarm seviyesinde herhangi bir dış faktör stres nedeni olarak algılanmakta ve bu aşamada birey fiziksel ve psikolojik olarak zorlanmakta ve tepki olarak kaçma veya mücadele etme şeklinde karşılık vererek düzenini korumaya çalışmaktadır. Bu seviyede hem duygusal hem de fiziksel olarak direniş gösterilerek stres faktörlerine karşı mücadele ortaya konmaktadır. Mücadele sonrasında stres faktörü ile başa çıkılırsa genel uyum seviyesine dönülerek direniş başarılı bir şekilde bitmektedir. Aksi durumda stres faktörüne karşı mücadelede birey olumsuzlukları ortadan kaldıramaz ve bu süreç uzun olursa tükenmişlik sendromu yaşanmaktadır. Özellikle iş ortamında tükenmişlik sendromunun yaşanması önemli ölçüde ikili ilişkilerde yaşanan sorunlar, yoğunluk, stres ve olumsuz çalışma koşullarından kaynaklanmaktadır (Cordes ve Daugherty,1993; Torun, 1997).

Tükenmişlik, duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve yetersizlik olmak üzere üç boyutla karakterize edilen bir kavramdır (Maslach ve Leiter, 1997). Özellikle yorgunluk, duygusal ve fiziksel olarak tükenmişlik, düşük enerji seviyelerine sahip olma ve kişisel başarının azalması gibi durumları kapsamaktadır. Tükenmişlik sendromuna bağlı olarak gelişen duygusal tükenme, tükenmişliğin içsel boyutu olup; duygusal açıdan kendini yıpranmış hissetme, yorgunluk ve güçsüzlük gibi belirtiler göstermektedir. Bu durum tükenmişliğin en önemli ve belirleyici seviyesi olarak ifade edilmektedir. Duygusal tükenmişlik yaşayan bireyler iş ortamında huzursuzluk, engellenmişlik ve güvensizlik hissederek motivasyon düşüklüğü yaşamakta, bu da bireyin işyerinden uzaklaşmasına neden olmaktadır (Ergin,1995; Friesen ve Sarros,1989; Maslach, Schaufeli, Leiter, 2001; Sweeney ve Summers, 2002).

Tükenmişlik sendromuna bağlı olarak gelişen duyarsızlaşma; işyerinde bireyin hizmet sunduğu kişilere karşı ilgisizleşmesi ve duygusuz davranışlar sergilemesi ile belirginleşmektedir. Bu davranışlar küçümseyici, alaycı,

kayıtsız, katı ve duygusuz davranışları kapsamaktadır. Bununla birlikte çalışma ortamında çevresindeki iş arkadaşlarını kategorize etme, mesafeli davranma, küçümseyici ve alaycı tavır sergileme, katı kurallara göre çalışma ve endişe yine duyarsızlığın belirtileri arasında yer almaktadır (Kaçmaz, 2005; Leiter ve Maslach,1988; Maslach vd., 2001; Torun, 1997). Bütün bu belirtilerle birlikte duyarsızlaşma tükenmişliğin genellikle bireyler arasındaki boyutunu göstermektedir. Tükenmişlik sendromunun bir diğer boyutu da kendini yetersiz hissetme yani bireyin kendini sürekli olumsuz yönde değerlendirmesi olarak tanımlanmaktadır. Maslach'a (1982) göre tükenmişlik; çalışma ortamında iş ile ilgili kronikleşmiş duygusal ve kişiler arası stresörlere yönelik sürekli bir tepkidir ve duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve düşük kişisel başarı hissi şeklinde üç boyutlu olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda birey kronikleşmiş bir yorgunluk yaşamakta; yaptığı işten soğumakta, kendi içine kapanmakta ve artan bir şekilde işinde yetersiz olduğu hissine kapılmaktadır (Maslach,2003; Sürvegil,2005). Bu türlü bir davranış içine giren birey özellikle iş ortamında kendini sürekli yetersiz dolayısıyla başarısız hisseder; bu da bireyin motivasyonunu olumsuz yönde etkilemektedir (Cordes ve Dougherty, 1993)

İş ortamlarında kişilerin ilişkilerinde yaşadıkları olumsuzluklarla birlikte gelişen tükenmişlik süreci hem akademisyenler hem de işletme yöneticileri tarafından önemli bir sosyal sorun olarak görülmektedir. Bu konuda özellikle geçen yüzyılın son çeyreğinde küresel ölçekte araştırmalar yapılmış bu bağlamda işyerlerinde tükenmişliğin önemli bir tehdit olduğu kabul edilmiştir (Maslach vd., 2001; Schaufeli, Taris, Van Rhenen. 2008).

Özellikle tükenmişlik ile ilgili yapılan çalışmalarda, iş stresine ve birey-iş uyumsuzluğuna verilen bir tür psikolojik tepki olarak nitelendirilmiş ve pek çok meslek grubunda ortaya çıkabilecek sosyal bir problem olarak değerlendirilmiştir (Almer ve Kaplan, 2002; Sweeney ve Summers, 2002).

Literatürde bir süreç olarak değerlendirilen tükenmişlik kavramı ile ilgili farklı modeller tanımlanmıştır. Bu modellerin çoğu öz-raporlama (self reporting) envanterleri şeklindedir. Bu modellerden ilki Maslach Model'i olup, modele göre tükenmişlik, bireyin iş yeri ile ilişkili strese verdiği tepkidir. Bireyin verdiği tepki duygusal tükenme ile başlamakta ve çalışma ortamındaki kişilerle mesafeli olma ve ikili ilişkilerde duyarsızlaşma şeklinde devam etmektedir. Birey duyarsızlaşma boyutuna girdiğinde, çalışma ortamındaki kişilerin beklentileri ile kendisinin içinde bulunduğu depresif, uyumsuz durumu fark etmekte ve sonuç olarak kendini yetersiz hatta başarısız hissetmeye başlamaktadır. Kısaca Maslach Modeline göre; duygusal tükenmişlik önce duyarsızlaşmaya, sonrasında bireyin kişisel başarı/yeterlilik duygularında azalmaya neden olmaktadır (Sürvegil, 2005).

Tanımlanan ikinci model ise Golembiewski Modeli'dir. Bu modele göre tükenmişlik süreci duyarsızlaşma ile başlamakta ve bireyin iş yerindeki performansı ve öz başarısı ile ilgili değerlendirmeleri olumsuz etkilemekte ve kişisel başarısının düştüğü hissine neden olmaktadır. Bu süreç sonunda ise birey duygusal tükenmişlik sendromuna yakalanmaktadır. Kısaca Golembiewski Modeli'ne göre duyarsızlaşma bireyin kişisel başarısının düşmesi düşüncesine bağlı olmakta ve duygusal tükenmeye neden olmaktadır (Cordes, Dougherty, Blum, 1997). Bu konu ile ilgili yapılan araştırmalar hem Maslach hem de Golembiewski modellerini desteklemektedir.

1.1.1. İş Bağlılığı

Araştırmacılar işte bağlılığı “*canlılık, artan enerji, zihinsel direnç ve kişinin işine harcadığı çaba*” ile karakterize etmektedirler. İş bağlılığı esas olarak, çalışma veya çalışmalara atıfta bulunan 17 maddeyi içeren üç boyutlu bir anket olan Utrecht Work Engagement Scale (UWES) ile ölçülmektedir. Shuck (2011), yaptığı literatür araştırmasının sonucunda iş bağlılığını tanımlamak için dört farklı yaklaşım belirlemiştir. Bunlar:

İhtiyaçları Karşılamanın Yaklaşımı: Kahn (1990), iş bağlılığını “*örgüt üyelerinin iş rollerine koşullanması*” olarak tanımlamıştır. Bu kapsamda bağlılığı, istihdam ve görev davranışlarında kişinin tercih ettiği benliğin ifadesi olarak kavramsallaştırmıştır.

Tükenmişlik-Antitez Yaklaşımı: İş sağlığı psikolojisine dayanan bu yaklaşım, işe bağlılığı tükenmişliğin pozitif antitezi olarak görmektedir. Nitekim bu konuda iki düşünce ekolü bulunmaktadır. Maslach ve Leiter'e (1997) göre, bağlılık ve tükenmişlik, tek bir sürekliliğin pozitif ve negatif uç noktalarıdır. Daha spesifik olarak, angajman, sırasıyla üç tükenmişlik boyutu duygusal tükenme, duyarsızlaşma (sinizm) ve başarı eksikliği hissini doğrudan zıtları olarak kabul edilen enerji, katılım ve etkililik ile karakterize edilir. Dolaylı olarak bağlılığı yüksek olan kişilerin kaçınılmaz olarak tükenmişlik konusunda düşük olduğu anlamına gelir ve bunun tersi de geçerlidir. İkinci, alternatif görüş, işe bağlılığı tükenmişlikle olumsuz bir şekilde ilişkili olan ayrı bir kavram olarak ele almaktadır. Bu görüşe göre işe bağlılık, kendi başına bir kavram olarak tanımlanmaktadır: “*Canlılık, özveri ve özümseme ile karakterize edilen olumlu, tatmin edici, işle ilgili bir zihin durumu*”. Burada canlılık, çalışırken yüksek düzeyde enerji ve zihinsel dayanıklılığı, kişinin işine çaba harcama isteğini ve zorluklar karşısında ısrarı ifade etmektedir; adanmışlık, kişinin işine güçlü bir şekilde dahil olma ve bir anlam duygusu, coşku, ilham, gurur ve meydan okuma duygusu yaşamayı ifade etmekte ve özümseme, kişinin işine tamamen konsantre olması anlamına gelmektedir. Bugüne kadar, bağlılıkla ilgili çoğu akademik

araştırmalar, iş bağlılığının canlılık, özveri ve özümsemenin bir kombinasyonu olarak tanımlanmasına dayanan kısa, geçerli ve güvenilir bir anket olan Utrecht İş Bağlılığı Ölçeğini (UWES) kullanmaktadır (Schaufeli ve Taris, 2014).

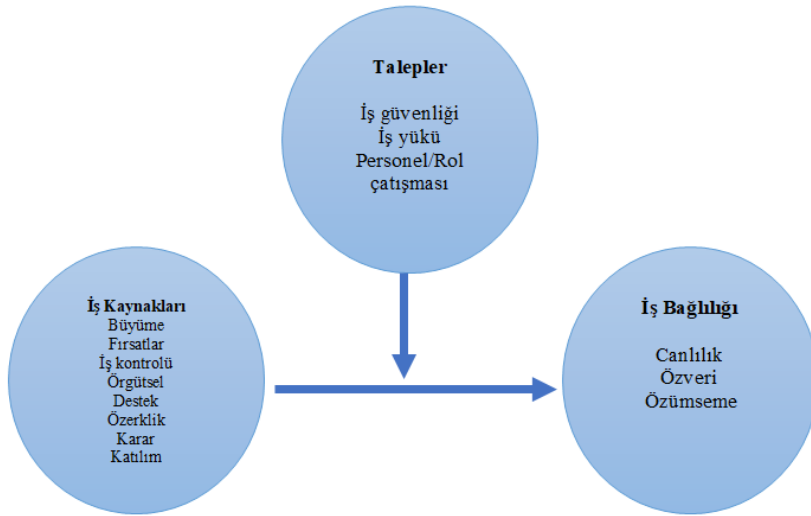
Memnuniyet-Bağlılık Yaklaşımı. Gallup Organizasyonuna göre: “Çalışan bağlılığı terimi, bir bireyin işine olan ilgisini ve memnuniyetini ifade eder”. Gallup’un bağlılık kavramı, işe dahil olma ve iş tatmini gibi iyi bilinen geleneksel yapılarla örtüşmektedir. Araştırmacılar Gallup’un Q¹² ölçme modelinin “iş tatmini gibi olumlu duygusal yapıların öncüllerini” değerlendirdiğini kabul etmektedirler. Bununla birlikte, Memnuniyet-Bağlılık yaklaşımının akademide de önemli bir etkisi olmuştur, çünkü Gallup’un araştırması çalışan bağlılığı ile müşteri memnuniyeti, kar, verimlilik ve ciro gibi iş birimi sonuçları arasında anlamlı bağlantılar kurmuştur (Harter, Schmidt ve Hayes, 2002).

Çok Boyutlu Yaklaşım. Saks (2006) iş bağlılığını “bireysel rol performansı ile ilişkili bilişsel, duygusal ve davranışsal bileşenlerden oluşan farklı ve benzersiz bir yapı” olarak tanımlamıştır. Bu tanım Kahn’a (1990) oldukça benzerdir çünkü aynı zamanda işteki rol performansına da odaklanmaktadır. Yenilikçi yönü, Saks’ın (2006) “iş bağlılığı” (iş rolünü gerçekleştirme) ve “örgütsel bağlılık” (örgütün bir üyesi olarak rolü gerçekleştirme) arasında ayırım yapmasıdır. Her ikisi de orta derecede ilişkili olsa da farklı öncülleri ve sonuçları vardır. Sezgisel çekiciliğine rağmen, çok boyutlu yaklaşım (yani, iş ve örgütsel bağlılık arasındaki ayırım) araştırma topluluğu tarafından neredeyse hiç benimsenmemiştir.

1.1.2. İş Talepleri Kaynak Modeli

Karasek’in çalışmaları ve Maslach Tükenmişlik Envanteri (Although Maslach Burnout Inventory-MBI) araştırmalarına göre Maslach ve Jackson (1981), belirli taleplerin varlığının (aşırı iş yükü ve kişisel çatışmalar gibi) ve belirli kaynakların yokluğunun (kontrolle başa çıkma, sosyal destek, özerklik ve karar katılımı) tükenmişliğin yaygınlaşmasına yol açarak fiziksel hastalık, devir ve devamsızlık gibi olumsuz sonuçlara yol açtığını belirlemişlerdir. İş talepleri-kaynakları modeli (The Job Demands Resources-JD-R), Karasek (1985) tarafından geliştirilen İş Talepleri Kontrolü İngilizcesi Modeli’nden esinlenerek geliştirilmiştir. Bu tanımlamaya göre İş Talepleri-Kaynaklar (JD-R) modeli, “stres araştırma ve motivasyon araştırma” gibi birbirinden bağımsız iki araştırma geleneğini entegre etmeye çalışan teorik bir çerçevedir (Demerouti ve Bakker, 2011). Bu modele göre iş talepleri, işin gerektirdiği zihinsel ve fiziksel eforun psikolojik, fiziksel ve sosyal etkileri olarak ifade edilmektedir. İş taleplerinin fazla olması çalışanlarda psikosomatik etkilerin görülmesine, duygusal açıdan yıpranmasına ve bazı fiziksel rahatsızlıkların

yaşanmasına neden olmaktadır. Bütün bunların sonucunda iş taleplerinin yoğunluğu tükenmişlik sendromuna neden olabilmektedir (Hakanen, Schaufeli ve Ahola, 2008). JD–R modeline göre, iş talepleri sağlık bozukluğu sürecinin ve iş kaynakları motivasyonel bir sürecin yordayıcılarıdır. Ek olarak, bu model taleplerin ve kaynakların nasıl etkileşime girdiğini belirtir ve önemli örgütsel sonuçları belirlemektedirler. Ayrıca araştırmalar JD–R modelinin tükenmişlik ve işe bağlılık deneyimini öngörebileceğini göstermiştir (Demerouti ve Bakker, 2011; Schaufeli ve Bakker, 2004; Turgut, 2011). Buna göre, araştırmacılar, Bakker ve Demerouti (2008) modeline dayanarak, işe bağlılığın öncülleri olarak iş kaynakları ve iş taleplerine ve iş kaynakları iş taleplerinin olumsuz etkilerini azaltmaya, özellikle kişisel gelişimi pekiştiren görev ve sorumlulukların yerine getirilmesine odaklanmıştır (Hakanen vd., 2008). İş Talepleri-Kaynakları Modeli aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir:

Kaynak: Model Bakker ve Demerouti'den (2008) uyarlanmıştır; (Demerouti ve Bakker, 2011; Hakanen, Bakker ve Schaufeli, 2006).

İş Talepleri-Kaynaklar (JD-R) modelinin temel varsayımı, her mesleğin işle ilgili stresle ilişkili kendine özgü risk faktörlerine sahip olduğudur. Bu faktörler, iş talepleri ve iş kaynakları olmak üzere iki genel kategoride sınıflandırılabilir, böylece ilgili talepler ve ilgili kaynaklardan bağımsız olarak çeşitli mesleki ortamlara uygulanabilecek kapsayıcı bir model oluşturulmaktadır (Demerouti ve Bakker, 2011). İş talepleri, çalışanın uyarlanabilir kabiliyetini aştığı durumlarda potansiyel olarak zorlanma uyandıran iş özelliklerini temsil etmektedir. Daha spesifik olarak iş talepleri, bir işin sürekli fiziksel ve / veya psikolojik çaba gerektiren ve bu nedenle

belirli fizyolojik ve / veya psikolojik maliyetlerle ilişkilendirilen yönlerine atıfta bulunmaktadır. Örnekler arasında yüksek iş baskısı, elverişsiz bir fiziksel ortam ve düzensiz çalışma saatleri bulunmaktadır. Bu nedenle, talepler arasında iş yükü, rol belirsizliği, rol çatışması ve iş güvensizliği bulunmaktadır. Bu tanım açısından, çeşitlilik, bağımsızlık, öğrenme ve katılım fırsatları netliği, etkili iletişim, ilerleme, ücretlendirme ve meslektaşlarla iyi ilişkiler gibi iş özellikleri çalışanlar için psikolojik anlamlılık ve güvenlik yaratmaktadır. Araştırmalar, iş kaynaklarının, çalışanların işe bağlılığı dahil olmak üzere olumlu sonuçlarla ilişkili olduğunu göstermiştir (Bakker ve Demerouti, 2007; Schaufeli ve Bakker, 2004).

1.2. Örgütsel Bağlılık

Örgütsel bağlılık bireylerin örgüt ortamında davranışlarını değerlendirmek için önemli bir parametre olup bireylerin iş tatmini, işe gitme ve işte kalma istekleri gibi davranışlarını etkileyen önemli bir faktördür. Mowday ve meslektaşları (1982) örgütsel bağlılığı tutumsal ve davranışsal olarak kategorize etmiştir. Buna göre tutumsal bağlılık, çalışanlar için bulundukları örgütlerin değerlerini ve amaçlarını benimseme durumlarını kapsayan bir süreç olup çalışanlar örgüte üyeliklerini devam ettirmek eğilimindedirler. Davranışsal bağlılık ise çalışanların örgüte bağlılıkları ve davranışları arasındaki etkileşim ile ilgili süreçtir. Bir örgütün başarısı örgütsel bağlılığı yüksek olan çalışanlara bağlı olduğu için hem yöneticiler hem de davranış bilimcileri örgüt bağlılığını artırmaktadırlar (Jassawalla ve Sashittal, 2003; Mowday, Porter, Steers, 1982). Tutum ve davranışsal bağlılık arasındaki ayrım anlamlı olmasına rağmen, iki yaklaşım açıkça birbiriyle ilişkilidir. Bir yaklaşım bağlılığın davranışlar üzerindeki etkisine odaklanırken diğeri de tutumlara etkisi ilgilenmektedir. Bu yönde hem örgütsel bağlılığın ölçülmesi hem de alt boyutlarının belirlenmesi için ölçekler geliştirilmiştir. Bu ölçekler arasında araştırmacılar tarafından en fazla tercih edilen üç boyutlu Allen ve Meyer (1990) tarafından geliştirilen “Three-Component Model (TCM)” ölçeğidir. TCM ölçeği örgüt bağlılığı ile ilgili kapsamlı araştırmalar yapan ve amprik olarak oldukça destek alan bir modeldir. Bu modele göre örgütsel bağlılığın kapsamında normatif, duygusal ve devam bağlılığı gibi unsurlar yer almaktadır. Normatif bağlılık örgüte karşı yükümlülük duygusu sonucu oluşan sadakati ve örgütte kalınması gerektiği düşüncesini, duygusal bağlılık, çalışanların duygusal olarak bağlı oldukları örgütle özdeşleşmeleri gerektiğini ve devam bağlılığı ise örgütten ayrılma ile ilgili maliyetlerin önemini ifade etmektedir (Allen ve Meyer, 1990; Meyer, Stanley, Herscovitch ve Topolnytsky, 2002).

Genel anlamda örgütsel bağlılık bireylerin örgüt adına çaba gösterme ve örgütte kalma istekleri eğilimlerini ifade etmektedir. Bu bağlamda küresel rekabetin artması ve teknolojinin gelişmesi özellikle yöneticiler ve firmalar için örgüt bağlılığın önemini artırmaktadır (Hosmer, 1996; Kostova, 1999).

Literatürde yer alan ampirik araştırmalarda, örgüt bağlılığı yüksek ortamlarda bireylerin örgütsel performansı olumlu yönde etkileyerek daha üretken ve sorumlu tutum ve davranış sergiledikleri gözlemlenmektedir. Bununla birlikte çoğu araştırmada örgütsel bağlılığın önemini vurgulamak için bağlılığın öncülleri ve sonuçlarını belirlemeye odaklanılmıştır. Bu kapsamda örgütsel bağlılık, örgütsel duyarsızlaşma (sinizm), işten ayrılma ya da ayrılma niyetiyle olumsuz olarak ilişkili olup, iş performansı ve iş tatminini olumlu yönde etkilemektedir (Allen ve Meyer, 1990; Ekici, Hacıcaferoğlu ve Çalışkan, 2017; Ye ve Sripicharn, 2018). Sonuç olarak bünyesindeki çalışanların örgütsel bağlılığı yüksek olan firmalar küresel rekabet ortamında varlıklarını sürdürme ve gelişme noktasında büyük avantaj sağlamaktadır. Küreselleşme ve rekabet ortamının değişmesi ile birlikte artık örgütsel başarıyı sağlamak, maddi ve manevi bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesi ve geliştirmesi gerekli kılmaktadır (Sürücü ve Yeşilada, 2017). Bu değişime dayanarak, bir organizasyonun başarılı ve sürdürülebilir olabilmesi için; insani, kültürel ve sosyal çevre gibi farklı sermaye biçimlerini de değerlendirmesi gerektiği savunulmaktadır. Görüldüğü gibi maddi olmayan sermayelerin başında “*insan*” faktörü gelmektedir. Çünkü çalışanlar bir organizasyonun, rekabet avantajı sağlayacak maddi olmayan önemli yetkinlikleridir. Bu nedenle çalışanlara yönelik yapılacak yatırımlar örgütlerin devamlılığını sağlayacaktır. Günümüzde örgütlerin karşılaştıkları en büyük sorunlar içerisinde çalışanların verimsizliği, memnuniyetsizliği, iş devir hızları ve performans düşüklükleri gösterilebilir. Bu anlamda örgütsel bağlılık önem kazanmakta ve çalışan davranışlarını önemli ölçüde etkileyen bağlılığı anlamak ve geliştirmek önemli hale gelmektedir (Meyer ve Allen, 1997).

1.3. İş Yeri İklimi

Örgütsel ortamlarda işyeri ikliminin en önemli belirleyicisi literatürde iş yeri maneviyatı (tinselliği) olarak ifade edilmektedir. İş yeri maneviyatının ortaya çıkışı örgütsel ve sosyal psikoloji, din psikolojisi, etik ve yönetim kavramları ile yakından ilgilidir. Maneviyatı tanımlamanın yanı sıra işyeri maneviyatını tanımlamaya yönelik pek çok girişim bulunmaktadır. Ancak neredeyse tüm tanımlar, işyeri maneviyatı tanımının bir bütünlük duygusu, işyerinde bağlılık ve daha derin değerler içerdiği konusunda ortak görüş bildirmişlerdir. Son zamanlarda, işyeri maneviyatı üzerinde çalışan araştırmacılar, iş etiği ve değerlerine manevi değerlerin de dahil edilecek

kapsamını genişletmişlerdir. İş yeri maneviyatı bireylerin kendi kültür ve değerleri ile örgüt kültür ve değerlerini karşılaştırarak özümsemesi ile ortaya çıkan tutum ve davranışlar olarak ifade edilmektedir. Örgüt içinde maneviyatın yansımaları uyum, motivasyon ve performans olarak görülmektedir. Bazı araştırmacılar iş yeri maneviyatını özellikle teolojik (dinsel) ve etik açılarından, bununla birlikte topluluk duygusu, işe tutkunluk, manevi bağ ve deneyim boyutları ile birlikte değerlendirmişlerdir. Milliman ve meslektaşları (2003) ise iş yeri maneviyatını sekiz boyutta ele almışlardır. Bunlar; topluluk duygusu, anlamlı iş, örgütsel değerlerle uyum, örgütsel bağlılık, işten ayrılma niyeti, içsel iş tatmini, işe dahilîyet ve organizasyonel tabanlı benlik saygısı boyutlarıdır (Gibbons 2000, Milliman vd., 2003).

Bu bağlamda iş yerinde topluluk duygusu; örgütsel maneviyat kapsamında bireylerin birbirlerine bağlı olduğu, aidiyet duygularını sağlayan, örgüt değer ve kültürlerini yansıtan bir unsurdur. Aynı zamanda topluluk duygusu ile gerçekleşen sosyal bağlantı ve üyelik ihtiyacı örgütsel maneviyatın önemli bir parçasıdır. Örgütsel maneviyat birbirine karşılıklı bağlı olma tutumu ile iş içi bir kavramdır.

İş yeri iklimin temel boyutlarından biri olan anlamlı iş; bireyin işinde derin bir anlam ve amaç hissetmesi bireylerin iş yerlerindeki etkileşimi olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda iş yeri maneviyatı, bireylerin kendisine özgü içsel motivasyonlara, gerçeklere ve isteklere sahip olduğu anlamlı iş varsayımını kapsamaktadır (Milliman, Czaplewski, Ferguson, 2003).

Örgütsel değerlerle uyum; bireylerin kendi kişisel değerleri ile örgütün amaçları ve misyonu arasında güçlü bir uyum ve bağ duygusu ile birlikte bireysel amacın sadece bireyin kendisine yönelik olmayıp, örgüte katkıda bulunma şeklinde algılanmasını içermektedir Aynı zamanda örgütte çalışmak isteyen birey, yüksek etik ve bütünlük duygusuna sahip, çevresindekilere daha fazla katkıda bulunan örgütü seçme eğilimindedir ve bunun yanında örgütsel değerlerle uyum kavramı yüksek bağlılığa sahip şirketlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Milliman vd., 2003).

İşten ayrılma niyeti ile örgütsel bağlılık birbirleri ile yakından ilişkilidir ve bireylerin örgütle olan ilişkilerini nasıl algıladıklarını göstermektedir. Ayrıca bireyin işten ayrılma niyeti çalıştığı örgütten ayrılarak alternatif olanaklarla ilgilenmesi ile ilişkilidir. Örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti düşük iş bağlılığı ve tatmini ile ilişkili olup bunun yanında örgütsel bağlılık bireyin örgütü ile kişisel bir bağ hissetmesi ve örgüt üyeliğini koruma isteği olarak ifade edilmektedir. İçsel iş tatmini ve işe dahil olma tutumsal değişkenleri, bireyin örgütteki iş deneyimini nasıl algıladığı ile ilişkilidir. Bireyin işini bir başarı, bir sorumluluk ve bir ilerleme olarak görmesi ile alakalı tutum içsel iş tatmini olarak tanımlanmaktadır. Bireyin işine aktif

katılım derecesi ve performansının kendi benlik saygısı için önemi ise işe dâhil olma, olarak ifade edilmektedir (Blau, 1986).

Organizasyonel tabanlı benlik saygısı bireylerin örgütlerinin onların ihtiyaçlarını karşılayacağına dair olan inançları ve kişisel yeterlilik duyguları ile belirlenmekte olup iş yeri maneviyatının önemli bir boyutudur. Aynı zamanda yüksek organizasyonel tabanlı benlik saygılarına sahip bireyler kendilerini örgüt içinde önemli, saygın ve değerli hissetmektedirler. Araştırmalarda örgütsel tabanlı benlik saygısı ile iş performansı, örgütsel memnuniyet ve örgütsel bağlılık arasında olumlu bir ilişki tespit edilmiştir (Pierce, Gardner, Cummings, Dunham, 1989).

Organizasyonlarda iş yeri maneviyat olgusu; bireylerin toplumsal ilişkilerin yoğun olarak yaşandığı iş yerlerinde manevî değerlerin varlığı ve kendilerini güvende hissetmeleri ile ilgili bir kavramdır. İş yerinde manevî duyguların varlığı işyerinde güven iklimini artırdığı için, hem bireysel hem de örgütsel performansın gelişimine etki etmektedir. Ayrıca güven, işyerinde maneviyatın kavramsal altyapısını oluşturan en önemli maddeler arasında gösterilmektedir (Seyyar, 2009; Rastgar, Zarei, Dayoudi, Fartash, 2012).

Genel anlamda örgütsel maneviyat, çalışma ilişkilerinde ve örgütlerde kabul edilen değerlerin toplamıdır (Seyyar, 2009). İş yerinde maneviyat ise bireyin iş yeri kariyer hedefine ulaşabilme, iş yerindeki toplulukla güçlü bir bağ kurabilme ve kendi değerleri ile işyeri değerleri arasında uyum sağlama olarak ifade edilmektedir (Mitroff ve Denton, 1999).

2. İş Yeri Performansı

İş yeri performans kavramı yönetim organizasyon literatürüne bir denetim ve kontrol aracı olarak girmiş ve çalışanların ücret ayarlamasında temel veri kaynağı olmuştur. İş yeri performansı, bireylerin örgüt tarafından belirlenen standartlara erişmek için göstermiş olduğu çabaların toplamıdır. Bu bağlamda performansın değerlendirilebilmesi için nümerik analizlerle ölçülebilmesi gerekmektedir. İş yeri performans değerlendirmesi bireysel, grup/takım ya da örgütsel düzeyde yapılabilmekte, çalışanın iş yerinde geçen tüm zamanı değerlendirme kapsamında yer almaktadır. Etkinlik, rasyonellik ve verimlilik gibi kavramlar ile performans kavramı yakından ilişkilidir. Bununla birlikte modern insan kaynakları işletme yönetimlerinin en önemli işlevlerinden biridir. Özellikle iş yeri performansını etkileyen faktörler arasında motivasyon düşüklüğü, bireylerin iş-yaşam dengesi sağlayamaması, olumsuz yönetici tutum ve davranışları, adalet olgusunu sarsıcı uygulamaları, örgüt içi iletişimsizlik, örgüte güvensizlik ve bireylerin iş tatminlerindeki ve bağlılıklarındaki sorunlar gelmektedir (Neal ve Biberman, 2003).

2.1. Canlılık

Canlılık, iş yerinde çalışan performansı için yüksek düzeyde enerji ve zihinsel dayanıklılığı ifade etmektedir. Schaufeli ve Taris (2014) meslek tutkunluğunu, canlılık (dinçlik, vigor), adanma ve yoğunlaşma boyutlarından oluşan olumlu ruh halleri şeklinde ifade etmiştir.

Canlılık boyutu, iş yerinde bireyin yüksek düzeyde enerjiye sahip olması, kolay yorulmaması, yorucu iş süreçlerine karşı zihinsel anlamda zindelik göstermesi ile ilgili bir boyuttur. Bu boyutta bireyler iş ortamlarında zorluklar karşısında pes etmez aksine işini en iyi şekilde yapmaya çalışmaktadırlar. Çünkü iş yerinde canlılık içsel güdü ile alakalı bir durumdur. Ayrıca iş yerinde bireylerde güdülenme duygunun yüksek olması çalışma ve başarı hissini arttırıp yeni fikirler ve çalışmalar ortaya koymasına imkân sağlamaktadır (Bakker, Demerouti, Lieke, 2012).

Adanmışlık boyutu bireyin yaptığı işe olan bağlılığı ile yakından ilişkilidir. Zira bireyin işinde kendini önemli hissetmesi, işini anlamlı bulması, işine yüksek düzeyde, coşkulu bir şekilde katılması olarak ifade edilir (Wilmar, Schaufeli, Bakker, 2004).

Yoğunlaşma bireyin işini nitelikli ve dikkatli yapması, zaman ve mekân olgularına takılmaması ve yaptığı işten dolayı mutlu olması olarak tanımlanmaktadır (Lin, 2010).

Genel olarak işe tutkunluk ve mesleki canlılık; devamsızlığı ve işten ayrılma niyetini azaltan ve performans, verimlilik ve iş tatminini artıran bir olgu olarak ifade edilmektedir (Saks, 2006). Ayrıca mesleki canlılık kavramının pek çok pozitif örgüt davranışı ile ilişkili olduğu belirlenmiştir.

Rothmann ve Jordaen (2006) yaptıkları çalışmada işte canlılık konusunda kariyer yönetiminin ve iş güvencesinin pozitif etkileri olduğunu dolayısıyla iş yeri verimliliğini arttırdığını tespit etmişlerdir.

Hakanen ve meslektaşları (2008) yaptıkları çalışmalarda, canlılık, girişimcilik ve yenilikçilik arasındaki ilişkiyi araştırma sonucunda tutkunluk davranışı sergileyen bireylerin sürekli geri bildirim almaya çalıştığını ve kendilerini geliştirmek için bu görüşlerden yararlandığını belirlemişlerdir (Hakanen, Perhomeini ve Topinen-Tamme, 2008).

UWES ölçeği kullanılarak yapılan bir çalışmada işe mesleki canlılık, iş tatmini ve yaşam kalitesi arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler ve işe tutkunluğun da iş tatmini ve yaşam kalitesini arttırmada aracı etkisi olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bu araştırma ile mesleki canlılığın yalnızca örgüt açısından değil birey açısından da olumlu etkileri olduğu sonucuna varılmıştır (Bakker vd., 2012).

Örgütler başarılı olabilmek için çalışanlarının üstün gayretlerine ve yaratıcı fikirlerine önem vermektedirler. Çünkü mesleki canlılık bireylerin işleri ile bütünleşerek iş tatminini yükselmesine ve örgütlerine daha bağlı bireyler haline getirerek başarılı çalışmalar ve fikirler sunmasına neden olmaktadır. Sonuçta bireyler açısından işte canlılık, iş yerinde streslerini azaltıp, motivasyonlarını artırarak ruhsal ve bireysel tatmin sağlanmaktadır. Bütün bu gelişmeler örgütler açısından verimlilik ve performansı artırarak müşteri memnuniyetini, kârlılığı ve büyümeyi sağlamaktadır. Aynı zamanda işte canlılık çalışan devir hızını düşürerek işten ayrılma niyetini azaltarak ve kurumsal bağlılığı artırmaktadır. Bütün bu nedenlerden dolayı örgütlerin çalışanlarına işe tutkunluk duygusunu kazandırmak için stratejik atılımlar gerçekleştirmesi gerekmektedir (Turgut, 2010).

Teorik analize göre iş ilgili refahın iki ana boyutu vardır. Bunlar, tükenmeyi değiştiren aktivasyon ve duyarsızlığı adanmışlığa dönüştüren canlılık ve özdeşleşme boyutları şeklindedir. Başka bir ifadeyle düşük aktivasyona (tükenme) atıfta bulunan işle ilgili tükenmişlik; bağlılık, yüksek aktivasyon (canlılık) ile zıt bir kavramdır. Bu nedenle işle ilgili tükenmişlik ve canlılık arasında anlamlı negatif bir ilişki bulunmaktadır.

Bununla birlikte bazı olumsuz sonuçlar, azalmış üretkenlik, saldırgan davranış ve artan stres düzeylerine dönüşebilmektedir. Bu nedenle işyeri dinamiklerini daha iyi anlamak için bu ruh hallerini keşfetmek önemli olmaktadır. Özellikle, yöneticiler, çalışanlarıyla karşılaşabilecekleri durumları belirlemek ve bunlara hazırlanmak için ve aynı zamanda işyerindeki çatışmaları anlamak ve çözmek için bu kavramlardan yararlanabilmektedirler. Bu hem yöneticiler için hem de çalışan sağlığı açısından önemli bir konudur. Ayrıca araştırmalar, işyerlerindeki kıskançlık, olumsuz iş ilişkileri, kendini yetersiz hissetme, değer kaybı, yöneticilerin olumsuz tutumları gibi olumsuz durumların çalışan performansı, canlılığı, verimliliği ve iş tatmini üzerinde etkili olduğunu göstermiştir (Maslach ve Jackson, 1981; Turgut, 2010).

Maslach, Schaufeli ve Leiter' a (2012) göre canlılık tükenmişlik duygusunun pozitif yansımasıdır. Maslach'a göre bağlılık kavramı yüksek enerji, yoğun meşguliyet ve etkin olma duygusu olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Buna göre canlılık kavramı da pek çok yönüyle bu boyutlara uymaktadır. Bu nedenle canlılık bağlılık için gerekli önemli duygular arasında yer almaktadır. Canlılık (vigor) hedefe yönelik yaklaşım ve davranışlar oluşturarak bireyleri işlerine ve ortamlara bağlayan önemli bir etki oluşturur. Aynı zamanda canlılık, iş ortamlarında belirleyici faktörlerle birlikte çevresiyle sürekli ilişki içinde olan çalışan bireylerin pozitif tepkisel duyguları olarak tanımlanmaktadır. Bu canlılık, duygusal enerji, bilişsel canlılık ve fiziksel güçlülük gibi olumlu sinerjik sonuçlar oluşturmaktadır (Shirom, 2004).

Genel olarak canlılık; bireylerde kişisel girişim isteğini, iş ve sosyal çevreye adanmışlık potansiyelini artıran, olumsuz duygulara karşı iç kontrol mekanizmasını harekete geçiren, hedeflenen başarıya yönlendiren, hedef odaklı davranışları optimize eden, bireylerin problem çözme yeteneklerini, eğlence aktivitelerini ve geleceklerini planlama isteklerini artıran olumlu duygusal tepkilerin tamamıdır. İş yerindeki düzenlemelerde canlılık seviyesi yüksek bireyler, hedef koyma, etkinliklere katılma, bağımsız iş yapma alanlarında daha etkin rol oynamaktadır. Bunun sonucunda iş yerinde bireylerin iş performansı ve işe adanmışlığı daha da artmaktadır. Aynı zamanda liderlik performansında ve grup çalışmalarında canlılık kavramı olumlu bir etki olarak görülmektedir. Bazı araştırmalarda canlılık kavramının iş yeri çalışanlarının iyi olma durumuyla yakından ilişkili olduğu saptanmıştır. Ayrıca pozitif duygulara sahip olmak zihinsel anlamda da iyi olma durumunu yansıttığı için canlılık bireyler için optimal psikolojik fonksiyonların bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. WHO tanımlarında örgütün operasyonel iyi olma tanımı canlılık kavramı ile doğrudan ilişkilidir. Pozitif duygularla birlikte canlılık hissedilen bireylerde olumlu ve sürekli zihinsel fonksiyonlar ve fiziksel güçlülük de görülmektedir. Duygularla ilgili araştırmalar incelendiğinde Frederickson modeline göre olumlu duygular bireylerde belirli yönde düşünme ve davranışa yönlendirmektedir. Sonuç olarak canlılık hissi bireylerde aktiviteleri, seçenekleri ve bireylerin iş yeri performansı artıran, iş ile ilgili sorunlara çözümler oluşturacak düşünme yetisi geliştiren bir faktördür. Araştırmalar sonucunda iş yerlerinde pozitif duyguların ve canlılığın performansı artırıcı etkisi, yaratıcılığın gelişmesi, karar alma yetisinin etkinleşmesi, sosyal davranış gelişimi, başarılı uzlaşma stratejilerinin gelişmesi gibi etkileri olduğu saptanmıştır (Shirom, 2004).

2.2. Örgütsel Güven

Literatürde bireylerin örgüt içi ilişkiler ve davranışlara karşı sahip oldukları beklentiler, örgütün bireyin zararına eylem göstermeyeceğine yönelik duygu ve düşünceler örgütsel güven olarak tanımlanmaktadır (Tan ve Tan, 2000; Tokgöz, 2012). Örgütsel güven örgüt içinde, üyeler arasında işbirliğine, örgütteki işlem maliyetlerinin azaltılmasına, fazladan gerçekleştirilen rol davranışlarına, örgütsel kurallara uymayı kolaylaştırmaya ve çatışmaların azalmasına yardımcı olmaktadır (Erdem, 2003). Bunun yanında güven, örgüt içinde zaman içerisinde gelişen bir olgu olmakla birlikte, iş birliği, açık iletişim, sorumlulukları yerine getirme, saygı gösterme, dinleme, güveni muhafaza etme, adil ve tutarlı olma, yardımcı olma, mazeretlerden kaçınma, yaptığı işten sorumlu olma, doğru davranışlar sergileme gibi davranış modellerini kapsamaktadır (Brownell, 2000). Bu bağlamda örgütsel güven işyeri maneviyatıyla benzerlik göstermektedir. Paine (2003) örgütsel güveni on farklı boyutta sınıflandırmıştır. Bunlar;

yetkinlik, dürüstlük, güvenilirlik, bağlılık, memnuniyet, özdeşleşme, çalışanlara karşı duyarlılık, incinebilirlik, açıklık ve karşılıklı kontrol şeklinde ifade edilmektedir. Burada örgütsel güven ile maneviyat boyutları arasında bir anlam ilişkisi söz konusudur: Maneviyat, bireyin kendi bütünlüğünün farkındalığıyla gerçekleşmekte ve neticesinde yapılan işi değerli hale getiren, çalışanlara güven kazandıran ve önemli olduklarını hissettiren bir örgütsel çevrenin varlığı ile yakından ilgili olmaktadır (King ve Nicol, 1999). Sonuç olarak örgütsel güven ve işyeri iklimi örgütteki psikolojik alt boyutların birbirleriyle bütünleşmesini ve onların gerçekle uyumunu sağlayan önemli unsurlardır. Aynı zamanda örgütsel güven iş yeri iklimini geliştirici ve güçlendirici nitelikte olup bu kavramlar birbirleri ile olumlu bir etkileşimde bulunmaktadırlar. İşyeri maneviyatı, işgörenlerin inanç, değer ve beklentileri ile ilgili olup, çalışanların örgütle bütünleşmeleri, ona güven duymaları konusunda araçsal bir öneme sahiptir.

Bireysel anlamda sosyal ilişkilerin, deneyimlerin bir sonucu olan güven, kültürel ve ahlaki değerlere göre değişen, bireyin bilişsel ve sosyal etkileşim boyutlarını barındıran dinamik psikososyal bir olgudur. Örgütsel güven ise örgütteki bireyleri psikolojik açıdan bir arada tutan, onlara emniyette oldukları duygusunu veren ve tüm insan ilişkilerinin temelinde yer alan bir faktör olup örgütsel rollere, ilişkilere, deneyimlere dayanarak örgüt üyelerinin, bireylerin niyetleri ve davranışları hakkındaki olumlu beklentileri olarak yansımaktadır (Kalemci-Tüzün, 2007). Mishra (1996), örgütsel güveni, *“örgütsel ilişkilerde ve etkileşimlerdeki kültür yapısına ve iletişimine dayalı olarak, diğer bireylerin, grupların veya örgütlerin yetenekli, açık, dürüst, ilgili, inanılır olduğu inancı ve temel amaçlardan, normlardan ve değerlerden haberdar olma istekliliği”* olarak ifade etmektedir. Örgütsel temelde güven iş yeri bağlılığına ve mesleki canlılığa olumlu yönde etki etmektedir. Bununla birlikte tükenmişlik ile aralarında negatif bir ilişki vardır. Örgütsel güvenle bağlılık, canlılık ve tükenmişlik arasında doğrusal bir etkileşim söz konusudur (Jones ve George, 1998).

3. Sonuç

İş hayatında işe bağlı tükenmişliğin önlenmesi sadece etkilenen bireyler için değil, aynı zamanda sosyal ekonomik kayıplara maruz kalan işletmeler için de çok önemlidir. Değişik model ve ölçme metotları kullanılarak yapılan araştırmalara göre işle ilgili tükenmişliğin neden olduğu en yaygın iş tutumları; düşük iş tatmini, iş katılımı, iş bağlılığı, iş performansı, örgütsel bağlılık ve örgütsel güven olarak belirlenmiştir (Bakker ve Demorouti, 2014).

Özellikle İş Talepleri Kaynaklar Modeli (The Job Demands Resources-JD-R) uygulanarak yapılan çalışmalarda iş yerlerinde yaşanan tükenmişlik, iş bağlılığı, stres süreçleri, canlılık, örgütsel bağlılık ve güven arasında ilişkiler

incelenerek değerlendirilmiştir. Genel sonuçlara göre iş talepleri ve iş kaynakları arasında zıt bir ilişki vardır ki, yüksek iş talepleri tükenmişliğe, yüksek iş gücüne neden olabilir, iş kaynakları çalışanların motivasyonunda artışa neden olabilir (Schaufeli ve Taris, 2014). Tükenmişliğin canlılık üzerinde olumsuz etkisi bulunmakta ve tükenmişlik yaşayanların mesleki canlılıklarının düşük olduğu gözlenmektedir. Algılanan örgütsel manevi değerler ve iş yeri iklimi tükenmişlik ve canlılık olgularını doğrudan etkilemektedir. Örgütsel manevi değerlerin ve güvenin tükenmişlik ve canlılık ile doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Zira olumlu örgütsel değerler yüksek iş yeri performansını ve canlılığı, olumsuz değerler de tükenmişliği desteklemektedir. Bunun yanında tükenmişlik seviyesinin iş yeri bağlılığı ile ilgisi gözlemlenmemiştir. Sonuç olarak algılanan manevi örgütsel değerler tükenmişliği ve canlılığı doğrudan etkileyerek iş yeri iklimini belirleyicileri olmuştur. Yapılan araştırmalar neticesinde, algılanan örgütsel değerlerin iş yerleri için olumlu etik ve yönetsel politikalar geliştirilmesinde, iş yeri bağlılığının, performansının ve canlılığın artmasında dolayısıyla iş yeri verimliliğin ve başarının gerçekleşmesinde etken rol oynadıkları belirtilmiştir (Johnson 2011; Schaufeli ve Taris, 2014). Ayrıca iş taleplerinin tükenmişlik ve sağlıksızlıkla pozitif yönde ilişkili olduğunu doğrulamakta; iş kaynakları, iş bağlılığı ile olumlu yönde ilişkili olup örgütsel bağlılık ve tükenmişlikle olumsuz yönde ilişkili olduğu gözlenmiştir (Hakanen vd., 2006).

Kaynaklar

- Almer, E.D. ve Kaplan, S. E. (2002), "The Effects of Flexible Work Arrangements on Stressors, Burnout, and Behavioral Job Outcomes in Public Accounting", *Behavioral Research in Accounting*, Vol.14, 1-33.
- Allen, N.J. ve Meyer, J.P. (1990). The measurement and antecedents of affective, continuance and normative commitment to the organization. *Journal of occupational psychology*, 63(1), pp.1-18.
- Bakker, A.B. ve Demerouti, E. (2007). The job demands-resources model: State of the art. *Journal of managerial psychology*, 22(3), pp.309-328.
- Bakker, A.B. and Demerouti, E. (2008). Towards a model of work engagement. *Career development international*, 13(3), pp.209-223.
- Bakker, A. B., Demerouti, E., ve Lieke, L. (2012). "Work engagement, performance, and active learning: The role of conscientiousness", *Journal of Vocational Behavior*, V. 80(2), P. 555-564.

- Bakker, A.B. and Demerouti, E. (2014). Job demands resources theory. Wellbeing.
- Blau, G. J. (1986). Job Involvement and Organizational Commitment as Interactive Predictors of Tardiness and Absenteeism. *Journal of Management*, 12(4).
- Brownell, E. O. (2000). "How to Create Organizational Trust. *Manage*, 52(2).
- Budak, G.ve Süregevil, O. (2005). Tükenmişlik ve Tükenmişliği Etkileyen Örgütsel Faktörlerin Analizine İlişkin Akademik Personel Üzerinde Bir Uygulama. *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:20, Sayı:2, 95-108.
- Cordes, C. L. ve Dougherty, T.W. (1993). A Review and in Integration of Research on Job Burnout. *Academy of Management Review*, Vol.18, No.4, 621-656.
- Cordes, C.L., Dougherty, T. W. ve Blum, M. (1997). Pattens of Burnout Among Managers and Professionals: a Comparison of Models. *Journal of Organizational Behavior*, Vol.18:685-701.
- Demerouti, E.ve Bakker, A.B. (2011). The job demands-resources model: Challenges for future research. *SA Journal of Industrial Psychology*, 37(2), pp.01-09.
- Erdem, F. (2003). *Sosyal Bilimlerde Güven*, Vadi yayınları, Ankara.
- Ergin, C. (1995). Akademisyenlerde Tükenmişlik ve Çeşitli Stres Kaynaklarının İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (1-2), 37-50.
- Freudenberger, H.J. (1974). Staff burnout. *Journal of social issues*, 30(1), pp. 159-165.)
- Ekici, S., Hacıcaferoğlu, B., Çalışkan, K. (2017). Gençlik ve Spor Bakanlığı'na bağlı spor örgütlerinde çalışan yöneticilerin örgütsel bağlılık ve örgütsel sinizm düzeylerinin incelenmesi. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 12(2), 40-57.
- Hakanen, J.J., Schaufeli, W.B. and Ahola, K. (2008). The Job Demands-Resources model: A three-year cross-lagged study of burnout, depression, commitment, and work engagement. *Work& Stress*, 22(3), pp.224-241.

- Hakanen J. J, Perhoniemi R., Salla T. (2008) “Positive gain spirals at work: From job resources to work engagement, personal initiative and work-unit innovativeness.”, *Journal of Vocational Behavior*, Vol:73, No:1, 78-91
- Hakanen, J., Bakker, A. B., ve Schaufeli, W. B. (2006). Burnout and work engagement among teachers. *Journal of School Psychology*, 43, 495–513. DOI:10.1016/j.jsp.2005.11.001
- Hosmer, L. T. (1996). Response to ‘Do good ethics always make for good business?’. *Strategic Management Journal*, 17(6), 501-501.
- Jassawalla, A. R., ve Sashittal, H. C. (2003). The DNA of cultures that promote product innovation. *Ivey Business Journal*, 68(2), 1-6.
- Johnson, C.E. (2011). *Organizational ethics: A practical approach*. Sage Publications.
- Jones, G.R. ve George, J. M. (1998). The Experience and Evolution Of Trust: Implications For Cooperation And Teamwork. *Academy of Management Review*, 23(3).
- Kaçmaz, N. (2005), “Tükenmişlik (Burnout) Sendromu” ,*İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi*, Cilt.68, sayı:1,29-32.
- Kahn, W.A. (1990). Psychological conditions of personal engagement and disengagement at work. *Academy of management journal*, 33(4), pp.692-724.
- Kalemci-Tüzün, İ. (2007). Güven, Örgütsel Güven ve Örgütsel Güven Modelleri. *Karamanoğlu Mehmetbey İ.İ.B.F Dergisi*, 13.
- Karakas, F. (2010). Spirituality and performance in organizations: A literature review. *Journal of business ethics*, 94(1), pp. 89-106.
- Karasek, R.A. (1985). *Job Content Instrument: Questionnaire and user’s guide* (Rev. 1.1).
- King, S. ve Nicol, D. M. (1999). Organizational enhancement through recognition of individual spirituality: Reflections of Jaques and Jung. *Journal of Organizational Change Management*, 12(3).
- Kostova, T. (1999). Transnational transfer of strategic organizational practices: A contextual perspective. *Academy of Management Review*, 24(2), 308-324.
- Lee, R.T. and Ashforth, B.E. (1993). A further examination of managerial burnout: Toward an integrated model. *Journal of organizational behavior*, 14(1), pp.3-20.

- Leiter, M. P. and Maslach, C. (1988). Impact of interpersonal environment on burnout and organizational commitment. *Journal of Organizational Behavior*, Vol.9, No.4, pp.297-308.
- Lin, C. P. (2010). Modeling corporate citizenship, organizational trust, and work engagement based on attachment theory. *Journal of Business Ethics*, V. 94(4), P. 517-531.
- Maslach, C. (1982). *Burnout: The cost of caring*. ISHK.
- Maslach, C., ve Leiter, M. P. (1997). The truth about burnout. New York, NY: Jossey-Bass.
- Maslach, C., Leiter, M. P., ve Schaufeli, W. B. (2008). Measuring burnout. In C. L. Cooper, & S. Cartwright (Eds.), *The Oxford Handbook of Organizational Wellbeing* (pp. 86–108). Oxford: Oxford University Press.
- Mauno, S. (2010). Effects of work-family culture on employee well-being: Exploring moderator effects in a longitudinal sample. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 19, 675–695. <http://dx.doi.org/10.1080/13594320903106588>.
- Maslach, C. (2003). Job Burnout: New Directions in Research and Intervention. *Current Directions in Psychological Science*, Vol.12, 5, 189-192.
- Maslach, C. ve Jackson, S. E. (1981). The Measurement of Experienced Burnout”, *Journal of Occupational Behavior*, Vol.2, 99-113
- Maslach, C. And Schaufeli, W. B. ve Leiter, M.P. (2001). Job Burnout. *Annual Reviews of Psychology*, 52, 397-422.
- Milliman, J., Czaplewski, A. J., & Ferguson, J. (2003). Workplace Spirituality and Employee Work Attitudes: An Exploratory Empirical Assessment. *Journal of Organizational Change Management*, 16 (4): 426-447.
- Mitroff, I. A., and Denton, E. A. (1999). A spiritual audit of corporate America: A hard look at spirituality, religion, and values in the workplace. San Francisco: JosseyBass/Pfeiffer
- Meyer, J. P., & Allen, N. J. (1997). Commitment in the workplace: Theory, research, and application. Newbury Park, CA: Sage.
- Meyer, J. P., Stanley, D. J., Herscovitch, L., & Topolnytsky, L. (2002). Affective, continuance, and normative commitment to the organization: A meta-analysis of antecedents, correlates, and consequences. *Journal of Vocational Behavior*, 61(1), 20- 52.

- Mishra, A.K. (1996), "Organizational Responses to Crisis: The Centrality of Trust," *Trust in Organizations: Frontiers of Theory and Research* (Kramer & Tyler eds.), Thousand Oaks CA: Sage.
- Mowday, R T., Porter, L. PL., ve Steers, R M. (1982). Employee-organization linkages: The psychology of commitment, absenteeism, and turnover. New York:
- Neal, J.ve Biberman, J. (2003). Introduction: The Leading Edge in Research on Spirituality and Organizations. *Journal of Organizational Change Management*, 16(4).
- Paine, K.D. (2003), "Guidelines of Measuring Trust in Organizations", http://www.claytonschoools.net/cms/lib/MO01000419/Centricity/Domain/2/NSPRA2009/2003_MeasuringTrust.pdf (Erişim Tarihi: 11.12.2012).
- Pierce, J. L., Gardner, D.G., Cummings, L. L. ve Dunham, R. B. (1989). Organization-Based Self-Esteem: Construct Definition, Measurement, and Validation. *Academy of Management Journal*, 32(3).
- Rastgar, A. A., Zarei, A., Davoudi, S. M.ve Fartash, K. (2012).The Link Between Workplace Spirituality, Organizational Citizenship Behavior and Job Performance in Iran. *Arth Prabhand: A Journal of Economics and Management*, 1(6).
- Rothmann, S. and Jordaan, G. M. E. (2006). Job demands, job resources and work engagement of academic staff in South African higher education institutions. *SA Journal of Industrial Psychology*, Vol.32, No.4, pp.85- 102.
- Saks, A. M. (2006). Antecedents and consequences of employee engagement. *Journal of Managerial Psychology*, Vol.21, No.7, pp.600-619.
- Seyyar, A. (2009). Çalışma Hayatında ve İşyerinde Maneviyat. *Kamuda Sosyal Politika*, 11(4).
- Schaufeli, W.B. and Bakker, A.B. (2004). Job demands, job resources, and the relationship with burnout and engagement: A multisample study. *Journal of organizational Behavior*, 25(3), pp.293-315.
- Schaufeli, W.B. and Taris, T.W. (2014). A critical review of the Job Demands Resources Model: Implications for improving work and health. In *bridging occupational, organizational and public health* (pp. 43-68). Springer Netherlands

- Schaufeli, W. B., Taris, T. W., & Van Rhenen, W. (2008). Workaholism, burnout and engagement: Three of a kind or three different kinds of employee well-being. *Applied Psychology: An International Review*, 57, 173–203. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1464-0597.2007.00285.x>.
- Shirom, A. (2004). Feeling Vigorous at Work? The Construct of Vigor and The Study of Positive Affect in Organizations. http://reanati.tau.ac.il/faculty/shirom_arie.htm.
- Sürücü, L. ve Yeşilada T. (2017). The impact of leadership styles on organizational culture. *International Journal of Business and Management Invention*, 6(8), 31-39.
- Sweeney, J. T. ve Summers, S. L. (2002). The Effect of the Busy Season Workload On Public Accountants' Job Burnout", *Behavioral Research In Accounting*, 14, 223-245.
- Tan, H.H. ve Tan, C.S. F. (2000). Towards the Differentiation of Trust in Supervisor and Trust in Organization. *Genetic, Social and General Psychology Monographs*, 126(2).
- Tokgöz, E. (2012). *Örgütsel Güven, Örgütsel Özdeşleşme ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişki*. Yüksek Lisans Tezi, Tez Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Torun, A. (1997). "Stres ve Tükenmişlik", *Endüstri ve Örgüt Psikolojisi*, içinde, Ed.Suna Tevrüz, 2.Baskı, Türk Psikologlar Derneği ve Kalite Derneği Ortak Yayını, İstanbul, 43- 53.
- Turgut T., (2010). "Çalışmaya Tutkunluk", Kurumlarda İyilik de Var. *Nobel*, Ankara, s.82-83.
- Turgut, T. (2011). "Çalışmaya tutkunluk: İş yükü, esnek çalışma saatleri, yönetici desteği ve iş-aile çatışması ile ilişkileri". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi/Journal of Economics and Administrative Sciences*, Vol.25, No.3-4, pp.155-179.
- Wilmar B. Schaufeli, A., Bakker, B. (2004). "Job Demands, Job Resources and Their Relationship with Burnout and Engagement: A Multi- sample Study". *Journal of Organizational Behavior*, Vol:25, No:1. s.294.
- Ye, Y., and Sripicharn, D. (2018). the relationship between teachers' organizational commitment and job satisfaction at No. 2 Basic Education High School, Loikaw, Kayah State, Myanmar. *Scholar: Human Sciences*, 9(2).

CHAPTER 17

RESEARCH IN EDUCATION AND SOCIAL SCIENCES

Türkiye’deki Araştırmalar Bağlamında Kapsayıcı Eğitim ve Okul Yönetimi (Murat Polat)

Türkiye’deki Araştırmalar Bağlamında Kapsayıcı Eğitim ve Okul Yönetimi

Murat Polat¹,

¹Dr. Öğretim Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

ORCID: 0000-0002-2921-7831

E-mail: m.polat@alparslan.edu.tr

1. Giriş

Eğitimde fırsat eşitliği uluslararası hukukta da karşılığı olan bir kavram olarak önemli bir öneme sahiptir. Bu eşitliğin toplumun bireyleri arasında herkes için sağlanması adına okul/okullar her toplumda kayda değer bir aracı rol üstlenmektedirler. Bu rolün daha işlevsel hale bürünmesi açısından okul yönetimi, çoğu zaman anahtar bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüz değerleri açısından her kültürde farklı bir anlayışla ele alınabilecek olan okul yönetimi ile kapsayıcı eğitim arasındaki ilişki ise Türkiye’deki okul iklimi açısından henüz yeni sayılabilecek bir düzeydedir. Her ne kadar Uğuz (2019), Nusayrilerin merkezi olarak kabul edilen Lazkiye’de, II. Abdülhamid döneminde gerçekleştirilen eğitim faaliyetlerinin kapsayıcı eğitim politikaları açısından üzerinde düşünülesi bir durum arz etmekte olduğunu iddia etse de Osmanlı Arşivinden elde edilen belgeler ışığında, Lazkiye’de açılan ve Hamidiye ismi verilen okulların gerçekte Sultan II. Abdülhamid’in bir tür, misyonerlerin faaliyetlerine karşı, Osmanlı tebaası olan dini azınlık grupları için, eğitim yoluyla devlete bağlılıklarını temin etme politikası olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Türkiye’de kapsayıcı eğitim olarak yakın zamana kadar sadece engelli/dezavantajlı gruptan öğrencilerin eğitimini kabul gören bir anlayışın egemen olduğu da ifade edilebilir. Oysaki Demirtaş’a (2019) göre Türkiye tüm bireylerin eğitim hakkı ile birlikte, engellilerin eğitim hakkını da özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında imzaladığı birçok uluslararası anlaşma ile hali hazırda tanımaktadır. Ancak engellilerin eğitim hakkını mevcut eğitim sistemi içerisindeki normal okul ve sınıflarda kullanabilmelerinin önünde önemli engeller bulunmaktadır. Bu engellerin kaldırılabilmesi için özel eğitim ve kapsayıcı eğitim seçeneklerinin devreye girmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle kapsayıcı eğitim seçeneği sayesinde genel okul ve sınıfların, özel gereksinimi olan bireylerin gereksinimlerini de karşılayabilecek şekilde düzenlenmesi önemlidir. Bu yolla özel gereksinimi olan bireyler kapsayıcı sınıflarda eğitime devam ederek akranları ile kaynaşabilirler. Böylece engelli bireylerin temel eğitimden yükseköğretime olan bütün eğitim basamaklarında eğitime erişim ve devam oranları artırılabilir. Nitekim Aral

ve Kadan (2020) da devlet tarafından oluşturulacak bir kapsayıcı eğitim politikasına ihtiyaç olduğuna vurgu yapmaktadırlar. Buna göre eğitim aktiviteleri esnasında farklı yöntem ve tekniklere yer verilmeli, toplumda kapsayıcı eğitime ilişkin farkındalık düzeyini artırıcı çalışmalar yürütülmelidir. Dahası ailelerin sürece dahil edilmesini sağlayacak düzeyde eğitsel aktiviteler daha özenli ele alınmalıdır.

Dünya genelinde kapsayıcı eğitime yönelik ilk önemli belgenin ise *Salamanca Bildirisi* olduğu söylenebilir. Dede (1996) 1994 tarihinde Birleşmiş Milletler tarafından ilan edilen Salamanca Bildirisi için gerek özel eğitim ve gerekse kapsayıcı eğitim retoriği adına oldukça önemli bir adım olduğu iddiasında bulunur. Bu bildirinin temeli “Herkes için eğitim” mottosuna dayanmaktadır. Bildiride genel olarak zorunlu/zorlayıcı haller dışında her çocuk okullarda eşitlikçi bir eğitim ortamı içinde ayrım yapılmaksızın eşit şartlarda eğitim görmelidir düşüncesi dile getirilmektedir. Benzer şekilde Altunkaynak’ın (2020) Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO)’nün kapsayıcı ve eşitlikçi bir eğitim sağlamak, yaşam boyu öğrenmeyi teşvik etmek amacıyla hazırladığı 2030 eğitim hedefleri raporunu incelediği araştırması sonunda; birçok ülkenin ekonomilerini bilgiye dayalı politikalara dönüştürmek ve hammaddele bağımlılığı azaltmak için sürdürülebilir kalkınmaya yönelik politikalar uygulamak zorunluluğu bulunduğu vurgu yapıldığını belirtmektedir. Bu vurgunun enerji güvenliğinin yanı sıra iklim değişikliğiyle mücadele, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada eğitimin rolüne, yaşam boyu öğrenme yaklaşımı içinde erişime, zorunlu eğitiminin 12 yıla çıkarılmasına, okul öncesinin zorunlu eğitim kapsamına alınmasına, toplumsal cinsiyet eşitliğinden ve eğitim hakkının elde edilmesinde cinsiyet eşitliğinin önemine işaret ettiği ve dahası raporda kapsayıcı eğitime özellikle yer verildiği yönünde olduğu ifade edilebilir. Aynı raporda günümüzde yaşanan pandemiye o dönemde dikkat çekilerek fırsat eşitliğinin sağlanmasında bilgi ve işlem teknolojilerinin önemine de vurgu yapılmıştır. Politika oluşturma ve eğitim sistemlerinin yönetimi için sağlam kanıtlar üretmek ve hesap verebilirliği sağlamak için kapsamlı ulusal izleme ve değerlendirme sistemleri geliştirilmesi ve bu sürecin takip edilmesi önerilmektedir. Tabi kapsayıcı eğitimin uzun soluklu bir süreci ihtiva ettiği aşikardır. Hatta bu süreçte çokkültürlülük, vatandaşlık eğitimi, kültürlerarasılık gibi kimi farklı kavramların eğitim ve okul yönetimi düzeyinde ele alınması da gerekebilir.

Göksoy (2019), son yıllarda eğitim sisteminde, okullarda ve akademik alanlarda gündeme gelen bu kavramları incelemiş; vatandaşlık eğitimi, çokkültürlülük, kapsayıcı eğitim gibi disiplinler ve alanlar arasında bazı benzerlikler ve farklılıklar bulunduğu işaret etmiştir. Bu benzerlik ve farklılıkları daha net görmek adına Nayir ve Sarıdaş’ın (2020) kültürel değerlere hassasiyet, çokkültürlülük ve kültürlerarasılık gibi farklı

kavramların genel özelliklerini karşılaştırmışlardır. Buna göre bu kavramlar detaylı incelendiğinde aralarında birtakım benzerlik ve farklılıkların olduğu anlaşılmaktadır. Kavramlara Türkiye açısından bakıldığında ise genel olarak azınlıkların belirli bir bölgede toplanmak yerine yerel kültür ile iç içe yaşamayı tercih ettikleri gözlenmektedir. Bu nedenle Türkiye’de kültürlerarası bir etkileşimden söz edilebilir. Başka bir deyişle Türkiye için çokkültürlülük kavramının değil *kültürlerarasılık* kavramının daha uygun olduğu ifade edilebilir. Çokkültürlü yapılar bir arada değerlendirildiklerinde eşitsizlik, ayrımcılık, ötekileştirme ile mücadele, sosyal entegrasyon ve öğrencilerde bütünleşme bilinci oluşturma noktasında kültürel değerlere duyarlı bir eğitime ihtiyaç olduğu söylenebilir. Bu bağlamda oldukça farklı kültürlerle ev sahipliği yapan Türkiye’de eğitim gören öğrencilerin üst düzey becerilerle donatılmış, evrensel değerlere sahip, farklılıkları anlayışla karşılayan ve saygı gösteren bir yapıya sahip olabilmeleri için kültürel değerlere duyarlı eğitim politikaları geliştirilmeli ve uygulanmalıdır.

Kapsayıcı eğitimi Türkiye’deki araştırmalar üzerinden betimlemeye çalışan bu araştırma kapsamında ise ilk olarak kapsayıcı eğitim ve temel özellikleri üzerinde durulmuştur. İkinci olarak Türkiye’de kapsayıcı eğitim ve okul yönetimi ilişkisi yine araştırmalara dayalı olarak: Temel eğitim düzeyi, yükseköğretim düzeyi, okul yöneticileri ve öğretmen görüşlerinin alındığı çalışmalar şeklinde üç alt başlıkta incelenmiştir.

2. Kapsayıcı Eğitimden Ne Anlamalıyız!

Kapsayıcı eğitim, engelli ve engelsiz öğrencileri bir araya getiren, ancak entegrasyonu tek başına sağlayamayan bir süreci ihtiva eder. Gerçekte entegrasyon fiziksel, akademik, davranışsal ve sosyal boyutları olan çok yönlü bir olgudur. Burada fiziksel entegrasyon, fiziksel engelli öğrencilerin normal sınıflara yerleştirilmesi anlamına gelirken; akademik entegrasyon ise daha programatik bir anlayışı temsil eder. Yani engelli öğrencilerin normal sınıflarda akademik bir müfredata katılmalarını sağlamak amacını güder. Diğer bir alt boyut olarak davranışsal entegrasyon, normal sınıflara uygun davranış repertuarlarının oluşturulması şeklinde yorumlanmalıdır. Sosyal entegrasyon ise engelli ve engelsiz öğrencilerin akran olarak birbirleriyle etkileşim kurmasını ifade eder. Adı geçen her entegrasyon süreci kendi içinde normal sınıflarda farklı düzenlemeler gerektirmektedir (Wilczenski, 1992). Bununla birlikte, 1994 Salamanca Deklarasyonu’ndan bu yana, çoğu Avrupa ülkesi, kapsayıcı eğitimin, çeşitli özel eğitim ihtiyaçları olan tüm insanlar için eşit eğitim hakları sağlamak için önemli bir ön koşul olduğunun farkına varmıştır (Haug, 2017).

Kapsayıcı okul topluluklarının temel önermesi, okulların kültür, cinsiyet, dil, yetenek, sınıf ve etnik köken farklılıklarına bakılmaksızın tüm çocuklara

ve gençlere topluma aidiyet duygusu kazandırma, yetiştirme ve eğitime ile ilgili olmasıdır (Ferguson, Kozleski, & Smith, 2003; Saldana & Waxman, 1997'den Akt. Artiles, & Kozleski, 2007). Kapsayıcı Eğitim Araştırma Merkezi'ne (CSIE (Centre for Studies on Inclusive Education), 2011) göre ise kapsayıcılık gerçekte şu anlamlara gelmektedir (Runswick-Cole, 2011);

- ◁ Eğitim sürecindeki tüm öğrencilere ve personele eşit değer vermek.
- ◁ Öğrencilerin okul kültürüne, müfredatına ve topluluklarına katılımlarını artırmak, dışlanmalarını azaltmak.
- ◁ Okulların fiziki yapılarını, okul yönetimi politikalarını ve uygulamalarını öğrenci çeşitliliğine cevap verecek şekilde yeniden yapılandırmak.
- ◁ Sadece engelli olanlar veya "özel eğitim ihtiyacı olan" bireyler için değil, tüm öğrenciler için öğrenme ve katılımın önündeki engelleri azaltmak.
- ◁ Öğrencilerin yararına daha geniş çapta değişiklikler yapmak için belirli öğrencilerin erişim ve katılımının önündeki engelleri aşma girişimlerinden öğrenmek.
- ◁ Öğrenciler arasındaki farkı, üstesinden gelmesi gereken sorunlar olarak değil, öğrenmeyi destekleyen kaynaklar olarak görmek.
- ◁ Öğrencilerin bulundukları yerde eğitim alma haklarını kabul etmek.
- ◁ Okulları hem personel hem de öğrenciler için geliştirmek.
- ◁ Okulların topluluk oluşturma, değer geliştirme ve aynı zamanda başarıyı artırmadaki rolünü vurgulamak.
- ◁ Okullar ve sivil toplumlar arasında karşılıklı olarak sürdürülen ilişkileri teşvik etmek.
- ◁ Eğitime dahil olmanın topluma dahil olmanın bir yönü olduğunu kabul etmektir.

Özetle burada açıklanan birçok farklı anlamı göz önünde bulundurulduğunda kapsayıcı eğitimin kendi içinde oldukça önemli ve büyük bir değişim potansiyelini sakladığı ifade edilebilir. Bu değişim potansiyeli, Stubbs (2008) tarafından kapsayıcı eğitimin, evrensel kalite hakkını sağlamak adına ilgili ve uygun eğitimi gerçeğe dönüştürmeyi amaçlayan çok çeşitli stratejiler, faaliyetler ve süreçler seti olduğu şeklinde yorumlanmaktadır.

3. Kapsayıcı Eğitimin Temel Özellikleri

Kapsayıcı eğitimin oldukça geniş ve transdisipliner bir anlayışla değerlendirilmesi gerektiği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle temel özellikler bakımından birçok kapsayıcı etkeni de içinde barındırmaktadır. Bu

etkenler hakkında oldukça fazla sayıda açıklayıcı çalışmalar bulunmakla birlikte Ainscow'a (2005) göre kapsayıcı eğitim dört temel özelliğe sahiptir: İlk olarak kapsayıcı eğitim bir süreçtir. Başka bir deyişle, kapsayıcılık, çeşitliliğe yanıt vermenin daha iyi yollarını bulmak için hiç bitmeyen bir araştırma eylemi olarak görülmelidir. İkinci olarak kapsayıcılık, engellerin belirlenmesi ve kaldırılmasıyla ilgilidir. Yani, politika ve uygulamadaki iyileştirmeleri planlamak için çok çeşitli kaynaklardan bilgi toplamayı, bir araya getirmeyi ve değerlendirmeyi içermektedir. Üçüncü olarak kapsayıcı eğitim, tüm öğrencilerin varlığı (mevcudiyet), katılımı ve başarısı ile ilgilidir. Burada 'mevcudiyet', çocukların nerede eğitim gördükleri ile ne kadar güvenilir ve zamanında sürece katıldıklarıyla ilgilidir. Nihai olarak ise kapsayıcı eğitimde marjinalleşme, dışlanma veya başarısız olma riski altında olabilecek öğrenci gruplarına özel bir vurgu vardır. Bu, istatistiksel olarak en çok "risk altında" olan grupların dikkatle izlenmesini ve gerektiğinde, eğitim sistemindeki varlığını, katılımını ve başarısını sağlamak için adımlar atılmasının ahlaki sorumluluğuna işaret eder. Stubbs (2008) ise kapsayıcı eğitimin temel özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır: Kapsayıcı eğitim, öğrencilerin çeşitliliğine yanıt vermek için kültürleri, politikaları ve uygulamaları yeniden yapılandırmayı; dışlayıcı baskılara karşı savunmasız tüm öğrencilerin öğrenimi ve katılımını (yani sadece engelli öğrencilerin değil); personel için okulların iyileştirilmesi, öğrencilerin erişim ve katılımı önündeki engellerin aşılma durumunu; öğrencilerin kendi çevrelerinde eğitim görme haklarını; farklılıkları sorun olarak değil zengin bir kaynak olarak görmeyi; okullar ve sivil toplumlar arasında karşılıklı olarak sürdürülen ilişkileri ve son olarak kapsayıcılığı, toplumun kapsayıcı bir yönü olarak görmeyi içermektedir. Miles ve Singal'a (2010) göre de kapsayıcı eğitimin en temel özellikleri arasında; okullar, fiziksel, entelektüel, sosyal, dilsel veya diğer koşullara bakılmaksızın tüm çocukları barındırma gelmektedir. Bu barındırma süreci; engelli ve üstün yetenekli çocukları, sokaktaki ve çalışan çocukları, uzak veya göçebe nüfustan çocukları, dilsel, etnik veya kültürel azınlıklardan çocukları ve diğer dezavantajlı/marjinal bölge ve gruplardan çocukları içermelidir (UNESCO, 1994'den akt. Miles & Singal, 2010).

4. Kapsayıcı Eğitim Neden Önemli?

Tüm temel özellikleri ayrıntılı değerlendirildiğinde kapsayıcı eğitimin, son 30 yılda artan bir ilgi gördüğü (Downing & Peckham-Hardin, 2007) ifade edilebilir. Araştırmalar, kapsayıcı sınıflara yerleştirmenin birçok olumlu etkisini ve özellikle engelli öğrenciler için ise farklı birçok faydaları olduğu yönündedir (Ali, Mustapha & Jelas, 2006). Burada bahsi geçen çocuklar için eğitim fırsatlarındaki farklılıklar, yalnızca bireysel kültürel, ekonomik, sağlık veya engellilik koşullarına değil, aynı zamanda çocukların

yaşadıkları yere ve kendi ülkelerinde eğitim sistemlerinin yapılandırılma, düzenleme ve desteklenme yollarına da bağlıdır (Florian & Rouse, 2009).

Diğer taraftan pek çok akademisyen için, kapsayıcı eğitim kavramı özel ihtiyaç eğitiminin reddini içerirken, okul sistemleri, bazı öğrencilerin başka bir şekilde öğrenciler için mevcut olana 'ek' veya 'farklı' bir şeye ihtiyaç duyacağı fikri etrafında düzenlenmiştir (Florian, 2008). Bu bağlamda kapsayıcı eğitim; engellilik ve "özel eğitim ihtiyaçları" bulunan çocuklara ulaşma, disiplin dışı/istenmeyen davranışları nedeniyle okulu bırakan/okuldan uzaklaştırılan öğrencileri yeniden kazanma, çeşitli nedenlerle (dini, etnik, cinsiyetçi, savaş, vb.) dışlanmaya maruz kalmış tüm çocukları dahil etme, eğitime ihtiyaç duyan “herkes için eğitim” mottosuna sahip olma, eğitim ve topluma ilkeli bir yaklaşım kazandırma (Messiou, 2017) gibi birçok önemli niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla kapsayıcı eğitim, mahalle okullarını, tüm çocuklar ve gençler için mükemmel eğitim deneyimleri ve sonuçları sağlayabilmek için erişim, mevcudiyet, katılım ve başarı önündeki engelleri ortadan kaldırma kapasitelerini geliştirmeye çalışmaktadır (Slee, 2018). Bu çağrının ülke eğitim sistemini dönüştürmek ve daha iyi bir düzeye taşımak isteyen her ülke için olduğu kadar Türkiye’deki eğitim sistemi içinde olduğu savunulabilir.

5. Türkiye’de Kapsayıcı Eğitim Üzerine Çalışmalar: Temel Eğitim Düzeyi

Türkiye’de temel eğitim okul öncesi ve sınıf eğitimi düzeyinde ele alınmaktadır. Bu bağlamda okul öncesi ve sınıf eğitiminde görevli yönetici ve öğretmenlerin kapsayıcı eğitime yönelik görüşleri/varsayımları yaptıkları çalışmalar önem arz etmektedir. Tabii kapsayıcı eğitimin temel özelliklerinden de anlaşılacağı üzere kapsayıcı eğitim süreci sadece engelli öğrenci gruplarını değil aynı zamanda üstün yeteneklilerin eğitimini de içermektedir. Bu eğitim sürecinde kapsayıcı eğitim ortamlarının olası etkileri üzerinde durulması önemli görülmektedir. Dağlıoğlu, Turupcu ve Basit (2017) okul öncesi öğretmenlerinin üstün yetenekli/zekâlı ve tipik gelişim gösteren çocukların bireysel yetenek, ilgi ve becerilerini belirlemek ve geliştirmek, motivasyonlarını arttırmak üzere kapsayıcı eğitim ortamlarında izledikleri süreci araştırdıkları araştırmalarında bu konuya yer vermişlerdir. Çalışma başta Türkiye olmak üzere Almanya, Çekya ve İtalya’dan toplam 200 öğretmenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonunda öğretmenlerin daha çok çocukların bilişsel gelişimleri ve akademik becerilerini dikkate aldıkları belirlenmiştir. Oysaki kapsayıcı eğitim tüm öğrenciler için sadece bilişsel ve akademik gelişimi değil aynı zamanda bütünsel bir gelişimi ön görmektedir. Bu bağlamda Dağlıoğlu ve ark. (2019) üstün yetenekli ve zekâlı çocuklarla tipik gelişim gösteren çocukların birlikte

eğitim aldıkları kapsayıcı okul öncesi eğitim ortamlarında öğretmenlerin uyguladıkları öğretimsel yaklaşımlara dikkat çekmişlerdir. Bu amaç için hazırladıkları ölçekte “Farklılaştırma, Potansiyeli Ortaya Çıkarıp Geliştirme ve Motivasyon” olmak üzere üç alt boyutun öne çıktığı anlaşılmaktadır. Bu araştırmayla öğretmenlerin kapsayıcı eğitime bakış açılarının önemi ortaya çıkmaktadır.

Ünal ve Aladağ (2020), kapsayıcı eğitimi benimseyen ve sınıflarına öğrenci entegre eden temel eğitim kurumlarında çalışan öğretmenler üzerinde araştırma yapmışlardır. Araştırma sürecinde kapsayıcı eğitim uygulamasına katılan öğrencilerin karşılaştıkları sorunları belirlemek, kapsayıcı eğitim ortamına yönelik beklentilerini ve çözümlerini belirlemek amacıyla bazı analizler yapılmıştır. Öğretmenin öğrencilerle sınıftaki Türkçe problemleri, davranış problemleri ve dersler gibi çeşitli sorunları olduğunu bulmuşlardır. Dolayısıyla kapsayıcı eğitime katılan öğrenciler ekonomik ve psiko-sosyal sorunlarla mücadele etmektedirler, öğretmenler, meslektaşlarının desteği ve Millî Eğitim Bakanlığı'nın seminer ve kursları ile bu sorunlarla baş etmenin yollarını aramaktadırlar. Ancak öğretmenler sorunlarını daha çok kendi faaliyetleri ile çözmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Bu nedenle, kapsayıcı öğrenciler için dil eğitimine odaklanması, bu öğrencilere yönelik materyal desteğinin artırılması, öğretmenler için iş başında eğitim seminerlerinin artırılması ve kapsayıcı öğrenci ve kapsayıcı öğrencilerin ebeveynlerini bir araya getiren projeler ve etkinlikler geliştirilmesi önerilmektedir. Tüm bu önerilerle ciddiyle ele alınmakla birlikte Türkiye’de kapsayıcı eğitimin esasını teşkil edecek bir kapsayıcı eğitim programının eksikliği de ağırlıkla hissedilmektedir. Bu eksikliğe dikkat çekmek adına Şimşek ve ark. (2019) Türkiye’deki temel eğitim programlarının kapsayıcı eğitim bağlamında çokkültürlülük açısından nasıl bir görünüm arz ettiğini belirlemek amacıyla bir araştırma yapmışlardır. Çalışma kapsamında ilköğretim kademesindeki ilkokul ve ortaokul programları incelenmiş; çokkültürlülük ve kapsayıcılığın programların felsefesi, amaçları, ilkeleri ve değerlerine ne ölçüde yansıdığı belirlenmeye çalışılmıştır. Analizler sonucunda, temel eğitim düzeyinde okutulan 16 dersin öğretim programında çokkültürlülük ile ilgili toplam 63 kazanımın olduğu tespit edilmiştir. Bu kazanımların kodlanması sonucunda oluşan 38 alt temanın birbiriyle yakınlığı dikkate alınarak farklılıkları tanıma, değer verme ve etkileşim olmak üzere üç ana tema türetilmiştir. Belirlenen üç ana temayı oluşturan kazanımların daha çok düşük düzey öğrenim ifadelerini içerdiği ve ilköğretim programlarında farklılıkları tanımaya yönelik bir hassasiyetin olduğu; mevcut kazanımların %41,3’ünün bu amaca hizmet ettiği görülmüştür. Öğretim programlarının kapsayıcı olabilmesi için özellikle etkileşime ağırlık verecek şekilde düzenlenmesi ve daha üst düzey öğrenim hedeflerine sahip olması gerektiği vurgusu yapılmıştır.

Öte yandan Pamuk ve Bal (2019) okul öncesi dönemde uyarlama çalışmalarının önemine dikkat çekmektedirler. Kapsayıcı eğitimle ilişkilendirilen dil gelişim sürecine yönelik öğretmen görüşlerini inceledikleri çalışmaları sonunda; öğretmenlerin öğrenme sürecinde dil gelişimini destekleyen uyarlamalar konusunda daha yeterli oldukları; kapsayıcı eğitim konusunda ise yeterli bilgi ve donanıma sahip olmadıkları sonucuna ulaşmışlardır. Bu anlamda öğretmenlerin, kapsayıcı eğitiminin gerekliliğine inanmakla birlikte, kapsayıcı eğitimi özellikle dil gelişim süreciyle ilişkilendirme konusunda zorluk yaşadıkları, kapsayıcı eğitim ile ilgili bilgiye ve uygulamaya dönük eğitimlere ihtiyaç duydukları ifade edilebilir. Öğretmenler bu ihtiyacı gidermek adına kimi zaman kendi çözüm yollarını bulmaktadırlar. Nitekim Kırılmaz (2019) akranlarına oranla çeşitli sebeplerle dezavantajlı olan öğrencilerin çevrelerinde kabul görmeleri (kapsayıcılık), sınıf öğretmenlerinin kapsayıcılık konusundaki olumlu ve olumsuz tecrübeleri, öğrenci-öğretmen etkileşim durumlarını incelemeyi amaçladığı tez çalışmasında; sığınmacı öğrencilerin bulunduğu sınıflarda karşılıklı saygı ve sevgi ortamının sağlanmasına yönelik olarak sınıf öğretmenlerinin bu koşulları sağlamak adına sınıf kuralları konusunda katı davrandıkları, arkadaşlık ilişkilerinde yapıcı olma ve yardımseverlik duygusunun sık sık üzerinde durulduğu, derslerin genelinin düz anlatım yöntemi ve soru-cevap tekniği kullanılarak işlendiği, oyuna dayalı, görsel ve derse dikkat çekici öğretmen girişlerinin bu öğrencilerin derse katılımını etkilediği, ayrıca kendilerini daha rahat ifade edebildikleri (Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi) derslerde daha katılımcı oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Dahası öğretmenlerin derslerde sığınmacı öğrencilerin sınıf arkadaşlarını aktif bir şekilde kullanarak akran eğitiminden yararlandıklarını ifade etmiştir. Bu bağlamda sığınmacı öğrencilerin bulunduğu sınıflarda sınıf yönetimine ait stratejilerin geliştirilmesi, eğitim araç gereçlerinin bu öğrenciler için uyarlanması ve ders içerisinde stratejilerin, yöntemlerin, etkinliklerin bu öğrencilere de hitap edecek şekilde çeşitlendirilmesi ve bu yöndeki araştırmaların artırılması sağlanabilir. Ayrıca sığınmacıları da kapsayan çok kültürlü ve kültürlerarası bir eğitim anlayışını destekleyici, kapsayıcılık konusunda farkındalıkları artıracak içeriklerle zenginleştirilmiş bir müfredat hazırlanması önerilmektedir. Diğer yandan Gürkan ve Koran (2014) 2013 yılında uygulanmaya başlanan Okul Öncesi Eğitim Programı'nda çocuğun katılım hakkına doğrudan ve dolaylı olarak yer verilme durumunu inceledikleri araştırma sonunda Türkiye'deki Okul Öncesi Eğitim Programı'nın genel olarak çocuğun katılım hakkını kullanmasına doğrudan ya da dolaylı olarak imkân tanıdığı, katılım karşıtı herhangi bir durumun söz konusu olmadığı sonuca ulaşmışlardır.

6. Türkiye’de Kapsayıcı Eğitim Üzerine Çalışmalar: Yükseköğretim Düzeyi

Türkiye’de yükseköğretim düzeyinde kapsayıcı eğitim konusundaki çalışmaların daha çok öğretmen adaylarının görüşleriyle sınırlı olduğu ifade edilebilir. Örneğin Bayır’a (2019) göre dezavantajlı gruplar olarak tanımlanan ve toplumda yetersiz koşullar içinde yaşayan, bu koşullara bağlı olarak bazı yetersizliklerle baş etmek durumunda kalan gruplar vardır. Bu grupların eğitim sorunlarını irdedelediği araştırması sonunda sınıf öğretmeni adaylarının dezavantajlı gruplarla eğitim sürecine ilişkin görüşlerinin aile, çocuk, kurum/kişiler ve öğretim etkinlikleri temaları çerçevesinde birleştiği ortaya çıkmıştır. Ona göre dezavantajlı gruplara yönelik bu temalar çerçevesinde yürütülen tüm etkinlikler kapsayıcı eğitim başlığı altında yer almaktadır. Yılmaz ve Diğ. (2019) ise Trakya Üniversitesi Temel Eğitim Bölümü’nde eğitim öğretime devam eden, kaynaştırma veya özel eğitim dersi almış olan öğretmen adaylarının kapsayıcı eğitime ilişkin görüşlerini inceledikleri araştırma sonunda öğretmen adaylarının büyük oranda kapsayıcı eğitimi faydalı gördükleri ve kapsayıcılığa dair bir eğitim alınmasının gerekli olduğuna inandıkları sonucuna ulaşmışlardır. Anlaşılabacağı üzere öğretmen adayları genel olarak kapsayıcı eğitim anlayışını gerekli bulmaktadırlar. Öte yandan Altunoğlu’na (2020) göre eğitimde eşitlik ve ayrımcılığa karşıtlık temelinde ihtiyaç duyulan kapsayıcılık kavramı, yükseköğretimde de tartışılmaya başlanmıştır. Kapsayıcılık literatüründe de henüz yeterli düzeyde değinilmemiş olan öğrenme kültürü ve öğrenme topluluğu olma kavramlarını temel alarak, öğrenme kültürleri, çevrimiçi öğrenme, açık ve uzaktan öğrenmenin yükseköğretimi kapsayıcı hale getirmedeki rolü üzerinde düşünülmesi gerekmektedir. Kapsayıcılığın literatürde genellikle bireylerin bedensel ve zihinsel yapabilirlik kapasitelerindeki farklılıklara bir vurguyla ele alındığı ortaya konmuş, daha anlamlı hale gelmesi için açık ve uzaktan öğrenmenin yükseköğretime sunduğu önemli fırsatlar olduğu sonucuna varılmıştır.

7. Türkiye’de Kapsayıcı Eğitim Üzerine Çalışmalar: Okul Yöneticileri ve Öğretmenler

Türkiye’de temel ve ortaöğretimin omurgasını oluşturan okul yöneticileri ve öğretmenlerin kapsayıcı eğitime ilişkin algıları/görüşleri kapsayıcı eğitim çalışmalarına önemli bir dayanak teşkil etmektedir. Bu algıların/görüşlerin belirlenmesi için ise özellikle mülteci öğrencilere yönelik yapılan kapsayıcı eğitim faaliyetlerinde görevli öğretmenlerin daha çok görüşlerinin alındığı araştırmalar alanyazında ağırlık kazanmaktadır. Bu doğrultuda yapılan bir araştırmada Kazu ve Deniz (2019) öğretmenlerin mülteci öğrencilere ilişkin tutumlarını cinsiyet, kıdem, sınıf ya da diğer branş öğretmeni olma durumu, öğrenim durumu, sınıflarında mülteci öğrenci bulunma durumu ve mülteci

öğrencilerle ilgili eğitim alma durumuna göre incelemişlerdir. Araştırmanın bulgularına göre; öğretmenlerin mülteci öğrencilere yönelik tutumlarının genel olarak “katılıyorum” düzeyinde olduğu; kıdem açısından yeterlik alt boyutunda, sınıflarında mülteci öğrenci bulunma açısından iletişim alt boyutunda ve sınıf ya da diğer branş öğretmenleri olma açısından sınıf öğretmenleri lehine anlamlı farklılıkların olduğu ortaya çıkmıştır. Dahası Terzi, Göçen ve Altun’a (2019) göre göç hareketi, devletler açısından bazen ani bir demografik karmaşıklığa sebep olur ve akabinde acil kamu politikalarının geliştirilmesine ve uygulanmasına yol açar. Uzun vadede etkisini gösteren bu acil politika alanlarından en önemlisi ise eğitimidir. Devletler özellikle dış göç durumlarında uluslararası yardım kuruluşları ile gıda, barınma, ısınma vb. ihtiyaçları ilk aşamada sağlarken ardından eğitim desteklerine geçerek göç edenlerin dilsel, kültürel ve toplumsal uyumunu sağlamayı hedeflerler. Bu aşamada ev sahibi öğretmenlerin, okul yöneticilerinin göç edenlere karşı sahip olduğu tutum ve kapsayıcı eğitim politikalarına katkıları sürecin verimli işleminde kilit bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda yapılan araştırma Türkiye’nin en yoğun mülteci oranın olduğu illerden biri olan Şanlıurfa’da görev yapan öğretmenlerin mülteci öğrencilere ilişkin tutumları ve boyutlarının öğretmenlerin çalışma yılı, cinsiyet, sınıfta ve okulda mülteci öğrenci varlığı gibi değişkenler açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Ulaşılan sonuçlar; genç kadın öğretmenlerin “iletişim” ve “uyum” tutumlarının yüksek olduğunu, uzun yıllar görev yapan erkek öğretmenlerin ise “iletişim” ve “yeterlik” tutumlarında iyi olduklarına işaret etmektedir. Ayrıca sınıflarında mülteci öğrencileri olan ve uzun yıllar öğretmenlik deneyimine sahip öğretmenlerin “iletişim” ve “uyum” tutumlarının sınıflarında mülteci öğrencileri olmayan öğretmenlere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur (Terzi, Göçen ve Altun, 2019).

Yıldırım (2020) ise dezavantajlı gruplara mensup öğrencilerden olan sığınmacı öğrencilerin toplumsal kabul görmelerinde öğretmen ve öğrenci etkileşimini incelemeyi amaç edindiği bir araştırma gerçekleştirmiştir. Buna göre sığınmacı öğrencilerin sınıflarda ya tek başlarına ya da diğer sığınmacı öğrenciler ile yan yana sınıfın arka sıralarında oturdukları anlaşılmaktadır. Sığınmacı öğrencilerin sınıflarında karşılıklı saygı ve anlayışla karşılandığını gösteren kültürlerine özgü masal, bilmece vb. etkinliklerin paylaşıldığı; derslerde okuma, yazma ya da konuşma etkinliklerine çok katılmadıkları, bunun yerine daha çok somut ve görsel materyallerin kullanıldığı derslere katılmayı tercih ettikleri söylenebilir. Derslerin büyük oranda düz anlatım yöntemi ile soru-cevap tekniğiyle sürdürüldüğü, materyal olarak ise ders ve etkinlik kitapları ile tahtanın kullanıldığı görülmektedir. Sığınmacı öğrencilerin derslerde aldıkları akran desteğinin yan yana ya da tek başına oturmalarından dolayı etkili olmadığı ifade edilebilir. Bu öğrencilerin sosyal

etkileşimlerinin kalitesinin, farklı dil ve kültür özelliklerinden dolayı istenilen düzeyde olmadığı, bu öğrencilerin büyük oranda kabul edilme kaygısı yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Şimşek ve Kılcan (2019) da öğretmenlerin kapsayıcı eğitime dair görüşlerini belirlemeye yönelik çalışmaları sonunda; öğretmenlerin kapsayıcı eğitim hakkında genel bir fikre sahip oldukları ve kapsayıcı eğitimin gerekli olduğunu düşündükleri sonucuna ulaşmışlardır. Ancak özellikle okul fiziki alt yapısının kapsayıcı eğitime yönelik olarak daha yetkin hale getirilmesi gerekmektedir.

Diğer taraftan Dilekçi (2019) araştırmasında okul yöneticilerinin kapsayıcı eğitime ilişkin görüşlerini metaforlar aracılığıyla incelemiştir. Bu araştırma sonunda okul yöneticilerinin 64'ü farklı olmak üzere toplam 120 metafor ürettikleri ve bu metaforların tümünün olumlu algıları yansıttığı tespit edilmiştir. Buna göre okul yöneticilerinin kapsayıcı eğitime ilişkin algılarının oldukça olumlu ve çeşitlilik gösterdiği söylenebilir. Okul yöneticilerinin metaforları oluştururken ortaya koydukları gerekçelerden yola çıkılarak kapsayıcı eğitime ilişkin “Eşitlik, Birliktelik, Gerçeklik, Hoşgörülük, Sahiplenmek” şeklinde beş tema ortaya çıkmış olup bu temaların kapsayıcı eğitimin temel felsefesine ve amaçlarına vurgu yaptığı söylenebilir. Bu bağlamda Millî Eğitim Bakanlığınca kapsayıcı eğitime ilişkin farkındalığı artırmak adına eğitim sisteminin bütün paydaşlarına yönelik olarak çeşitli eğitimler düzenlenebilir. Ek olarak kapsayıcı eğitime ihtiyaç duyan öğrencileri destekleyecek ve onların gelişimlerini sürekli ve planlı olarak takip edecek birimler eğitim kurumları tarafından oluşturulabilir. Eren (2019) ise göçmen öğrencilerin okullarda ve sınıflarda mevcut durumlarını (sınıf dağılımı, menşe ülkeye göre dağılım, psikolojik destek, maddi destek, başarıyı artırmak için daha fazla destek ve diğer öğrencilerle ilişkiler) açıklamış, Öğretmenlerin ve yöneticilerin karşılaştığı sorunlar ve çözüm önerilerini araştırmıştır. Araştırmada yönetici ve öğretmenlere göçmen öğrencilerin sınıf ve okullarındaki eğitimleri sorulmuştur. Araştırmanın sonuçlarına göre, yönetici ve öğretmen sınıflarında göçmen öğrencilerin%92'si Suriyeli, %8'i Afganistan ve Irak'tan gelen öğrencilerdir. Bu öğrencilerin%83'ü diğer öğrencilerle, %12'si ise ayrı sınıflarda okuyor. Katılımcıların%72'si göçmen çocuklar ve arkadaşlar arasındaki ilişkiye olumsuz yorum yaptı. Yöneticilerin ve öğretmenlerin %94'ü göçmen çocukların eğitim sorunlarını çözmek için ebeveynlere ve çocuklara dil desteği sağlamayı önerdi; %86'sı uygun kurs materyalleri sağlamayı önerdi; %69'u öğretmenler için iş başında eğitim sundu. Göç ve eğitim konuları sadece göçmenlere değil, göç eden ülke halkına da faydalı bir bakış açısıyla ele alınmalı ve buna göre pratik çözümler önerilmelidir.

8. Sonuç ve Öneriler

Türkiye’de kapsayıcı eğitim konusunda yürütülen çalışmaların genel yapısını anlamak ve okul yönetimi politikalarına değer katabilecek çıktıları derlemek adına hazırlanmış olan bu çalışma çerçevesinde betimsel bir alan yazın taraması yapılmıştır. Bu taramada varılan sonuçlar değerlendirildiğinde kapsayıcı eğitim konusunda Türkiye’de yürütülen araştırma sayısının son beş yılda giderek arttığı görülmüştür. Bu çalışmaların büyük bir bölümü “göçmen/sığınmacı/mülteci çocukların eğitimi” ile ilgili olup çalışmalarda daha çok sürece ilişkin öğretmen ve öğrenci algılarının/tutumlarının belirlenmeye çalışıldığı ortaya çıkmaktadır. İlgili alan yazın doğrultusunda kapsayıcı eğitime yönelik olumlu öğretmen tutumlarının sürecin başarısı adına önem arz ettiği görüşünün kapsayıcı eğitim sürecine hâkim olduğu ifade edilebilir. Ancak öğretmenler kapsayıcı eğitim konusunda olumlu bir tutuma sahip olduklarını beyan etmiş olsalar bile kapsayıcı eğitime dair yeterli bilgi ve donanım alt yapısına sahip olmadıkları fikrine sahiptirler. Kapsayıcı eğitimin çoğu zaman kaynaştırma eğitimi ile aynı olduğunun düşünüldüğü de söylenebilir. Bu noktada kapsayıcı eğitimin sadece göçmen/sığınmacı/mülteci çocukları veya engelli öğrencileri kapsayan bir süreç olmadığını, herkes için eğitim ilkesi çerçevesinde okul yönetimi politikalarında ciddi bir dönüşüm gerektirdiğini belirtmek önemlidir.

Kapsayıcı bir müfredat programına ihtiyaç olduğu da okul yöneticileri ve öğretmenlerin görüşlerinin değerlendirildiği çalışmalar sonunda öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra okulların fiziki alt yapı eksikliklerinin de kapsayıcılık stratejileri belirlenirken göz önünde bulundurulması gerektiği belirtilebilir. Türkiye’de kapsayıcı eğitime dair doğrudan bir yasal metnin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Özel eğitim ve kaynaştırma eğitimine yönelik kimi yönetmeliklerle sürece vurgu yapıldığı bu anlamda söylenebilir.

Kapsayıcı eğitimin toplumdaki tüm farklılıkları içine alan zengin bir süreç olarak görülmesi ve eğitim ortamlarına katma değer katabileceği öngörülebilir. Bu öngörü sadece proje ve araştırmalar temelinde ele alınmamalı daha çok uygulamaya dönük birtakım eğitim stratejileri/politikaları işe koşulabilmelidir.

Tüm okul kademeleri dikkate alınarak bir değerlendirme yapıldığında ise kapsayıcı eğitim adına araştırmalara daha çok temel eğitim (okul öncesi ve sınıf eğitimi) düzeyinde bir ağırlık verildiği anlaşılmaktadır. Türkiye’de kapsayıcı eğitim adına ortaöğretim düzeyinde herhangi bir çalışmaya rastlanmazken yükseköğretimde kapsayıcı eğitime dair çalışmalar oldukça sınırlı sayıdadır. Konuya ilişkin okul yöneticilerine dönük çalışmalarda ise yöneticilerin, özellikle de kapsayıcı eğitimin temel özellikleri arasında bulunan; kapsayıcı eğitim, engelli ve üstün yetenekli çocukları, sokaktaki ve

çalışan çocukları, uzak veya göçebe nüfustan çocukları, dilsel, etnik veya kültürel azınlıklardan çocukları ve diğer dezavantajlı veya marjinal bölge ve gruplardan çocukların tümünü kapsar ilkesini bir zenginlik olarak değerlendirdikleri ifade edilebilir. Ancak kapsayıcı eğitim konusunda neler yapılması gerektiğini tam olarak anlamlandıramadıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de kapsayıcı eğitimin geleceği ve okul yönetimi adına bazı öneriler getirmek mümkündür:

- ‹ Öncelikle kapsayıcı eğitim konusunda gerçekçi bir yasal metin hazırlığı yapılabilir.
- ‹ Kapsayıcı eğitim sadece proje ve araştırma temelinde değil müfredat geliştirme temelinde de ele alınabilir.
- ‹ Okul yöneticileri ve öğretmenler için kapsayıcı eğitimin genel özelliklerini açıklayıcı seminer çalışmaları uzaktan veya yüz yüze planlanabilir.
- ‹ Okulların fiziki alt yapılarının kapsayıcı eğitime yönelik olarak güçlendirilmesi ve bu konuda bir fizibilite çalışması yapılması sağlanabilir.
- ‹ Okul yöneticileri öğrenci farklılıklarının kültürel ve eğitsel anlamda bir zenginlik olarak değerlendirildiği okul/örgüt iklimi için bulundukları okullarda öncü bir liderlik rolü üstlenebilirler.
- ‹ Kapsayıcı eğitime yönelik rehberlik ve destek hizmetleri için Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde ayrı bir birim/çalışma grubu oluşturulabilir.

Referanslar

- Ainscow, M. (2005). Understanding the development of inclusive education system. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 7(3), 5-20.
- Ali, M. M., Mustapha, R., & Jelas, Z. M. (2006). An empirical study on teachers' perceptions towards inclusive education in Malaysia. *International journal of special education*, 21(3), 36-44.
- Altunkaynak, M. (2020). UNESCO 2030 eğitim raporunda umut veren uygulamalara genel bakış: Doküman incelemesi. *Uluslararası Temel Eğitim Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 40-47.
- Altunoğlu, A. (2020). Yükseköğretimde kapsayıcılığın uygulanabilirliği üzerine bir tartışma. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(27), 672-699.
- Aral, N., & Kadan, G. (2020). Inclusive education and application of inclusive education today. *Academic Studies in Educational Sciences-II*, 83.

- Artiles, A. J., & Kozleski, E. B. (2007). Beyond convictions: Interrogating culture, history, and power in inclusive education. *Language Arts*, 84(4), 357-364.
- Bayır, Ö. G. (2019). Dezavantajlı gruptaki çocuklarla eğitim süreci: Sınıf öğretmeni adaylarının görüşleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 451-464.
- CSIE (Centre for Studies on Inclusive Education) (2011). ‘What is inclusion?’ [Online at <http://www.csie.org.uk/inclusion/what.shtml>].
- Daglioglu, H. E., Omerglu, E., Turupcu Dogan, A., Sahin, M. G., Sarici Bulut, S., Sabanci, O., ... & Kraratas, S. (2019). The reliability and validity study of classroom practices in inclusive preschool education environment with talented and gifted children scale [Üstün yetenekli ve zekâlı çocukların bulunduğu kapsayıcı okul öncesi eğitim ortamlarında sınıf içi uygulamalar ölçeği geçerlik ve güvenirlik çalışması]. *Pegem Journal of Education and Instruction*, 9(2), 413-434.
- Dağlıoğlu, H. E., Turupcu Doğan, A., & Basit, O. (2017). Kapsayıcı okul öncesi eğitim ortamlarında öğretmenler çocukların bireysel yeteneklerini belirlemek ve geliştirmek için neler yapıyor? *Gazi University Journal of Gazi Educational Faculty (GUJGEF)*, 37(3), 883-910.
- Dede, Ş. (1996). Özel eğitim hakkında Salamanca Bildirisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 2(2), 91-94.
- Demirtaş, Z. (2019). Uluslararası antlaşmalar çerçevesinde engellilerin eğitim hakkı. *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi*, (2), 39-59.
- Dilekçi, Ü. (2019). Okul yöneticilerinin “Kapsayıcı Eğitim” kavramına ilişkin algıları: Bir metafor analizi çalışması. 14. *Uluslararası Eğitim Yönetimi Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı*, 84-90.
- Downing, J. E., & Peckham-Hardin, K. D. (2007). Inclusive education: What makes it a good education for students with moderate to severe disabilities? *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 32(1), 16-30.
- Eren, Z. (2019). Yönetici ve öğretmen görüşlerine göre göçmen çocukların eğitim sorunları ve çözüm önerileri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 213-234.
- Florian, L. (2008). Inclusion: special or inclusive education: future trends. *British Journal of Special Education*, 35(4), 202-208.

- Florian, L., & Rouse, M. (2009). The inclusive practice project in Scotland: Teacher education for inclusive education. *Teaching and teacher education*, 25(4), 594-601.
- Göksoy, S. (2019). Vatandaşlık eğitimi mi? Çokkültürlülük ve kapsayıcı eğitimi mi? *Uluslararası Liderlik Eğitimi Dergisi*, 2(2), 1-7.
- Gürkan, T., & Koran, N. (2014). 36-72 aylık çocuklar için okul öncesi eğitim programının çocuğun katılım hakkına yer verme durumu açısından incelenmesi [Examination of the pre-school education program for children aged 36-72 months in terms of including children's right to participation]. *Journal of Teacher Education and Educators*, 3(2), 203-226.
- Haug, P. (2017). Understanding inclusive education: ideals and reality. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 19(3), 206-217. DOI: <http://doi.org/10.1080/15017419.2016.1224778>
- Kazu, H. & Deniz, E. (2019). Kapsayıcı eğitim bağlamında öğretmenlerin mülteci öğrencilere ilişkin tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 14(20), 1336-1368.
- Kırılmaz, M. C. (2019). *Sınıf öğretmenlerinin sığınmacılara yönelik kapsayıcı eğitimi gerçekleştirme durumunun incelenmesi*. (Master's thesis) Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Messiou, K. (2017). Research in the field of inclusive education: time for a rethink? *International journal of inclusive education*, 21(2), 146-159.
- Miles, S., & Singal, N. (2010). The Education for All and inclusive education debate: conflict, contradiction or opportunity? *International journal of inclusive education*, 14(1), 1-15.
- Nayir, F., & Sarıdaş, G. (2020). Çokkültürlü eğitim, kültürlerarası eğitim ve kültürel değerlere duyarlı eğitime ilişkin kavramsal bir inceleme [A conceptual review of multicultural education, intercultural education and culturally responsive education]. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, 13(70), 769-779.
- Pamuk, D. K., & Bal, M. (2019). Okul öncesi öğretmenlerinin kapsayıcı eğitimde çocukların dil gelişim sürecine yönelik görüşlerinin belirlenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 48(1), 737-754.
- Runswick Cole, K. (2011). Time to end the bias towards inclusive education? *British Journal of Special Education*, 38(3), 112-119.

- Simsek, Ü., & Kilcan, B. (2019). Inclusive education through the eyes of teachers. *International Journal of Psychology and Educational Studies*, 6(3), 27-37.
- Slee, R. (2018). Defining the scope of inclusive education. The 2020 Global Education Monitoring Report, Inclusion and education, UNESCO.
- Stubbs, S. (2008). *Inclusive education: Where there are few resources*. Oslo: The Atlas Alliance Publ.
- Şimşek, H., Dağıstan, A., Şahin, C., Koçyiğit, E., Yalçinkaya, G. D., Kart, M., & Dağdelen, S. (2019). Kapsayıcı eğitim bağlamında türkiye’de ilköğretim programlarında çokkültürlülüğün izleri. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 177-197.
- Terzi, R., Göçen, A., & Altun, B. (2019). Mülteci öğrencilere yönelik tutumların çeşitli değişkenlere göre incelenmesi: Revize edilmiş mülteci öğrencilere yönelik tutum ölçeği. *Sakarya University Journal of Education*, 9(3), 476-494
- Uğuz, S. (2019). II. Abdülhamid’in kapsayıcı eğitim politikasına bir örnek: Lazkiye Nusayrileri ve Hamidiye mektepleri. *Current Research in Social Sciences*, 5(1), 9-27.
- UNESCO (1994) The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education (Paris, UNESCO).
- Ünal, R., & Aladağ, S. (2020). Kapsayıcı eğitim uygulamaları bağlamında sorunlar ve çözüm önerilerinin incelenmesi. *Journal of Interdisciplinary Education: Theory and Practice*, 2(1), 23-42.
- Wilczenski, F. L. (1992). Measuring attitudes toward inclusive education. *Psychology in the Schools*, 29(4), 306-312.
- Yıldırım, E. (2020). Sosyal bilgiler dersinde sığınmacılara yönelik kapsayıcı eğitimin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(225), 283-317.
- Yılmaz, N., Özsoy, G., Erciyas, İ. M., Akbulut, F., Karakoç, A., Yiğit, A., Akşin Yavuz, E. (2019). Öğretmen adaylarının kapsayıcı eğitime ilişkin görüşlerinin incelenmesi. 14. Ulusal Okul Öncesi Öğretmenliği Öğrenci Kongresi: Çocuğun Ekolojik Dünyası Özet Kitapçığı, Maltepe Üniversitesi.

18

A large green silhouette of a human head facing right. The interior of the head is filled with a dense arrangement of small white icons representing various business concepts such as finance (dollar signs, coins), technology (laptop, smartphone), industry (gears, factory), logistics (truck), and general commerce (handshake, briefcase). A large, solid green speech bubble is positioned at the top center of the head's interior.

Tüketim-Din Etkileşimi Bağlamında Sosyolojik Bir Analiz: “Helal Kozmetik” (Nilgün Sofuoğlu Kılıç, Didem Gazneli)

Tüketim-Din Etkileşimi Bağlamında Sosyolojik Bir Analiz: “Helal Kozmetik”

Nilgün SOFUOĞLU KILIÇ¹, Didem GAZNELİ²

¹ Adnan Menderes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü,
nilgun.sofuoglu@adu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8304-9883

² İzmir Bakırçay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı
doktora öğrencisi, didem_gazneli@outlook.com, ORCID: 0000-0002-7541-5505

1. Giriş

İslam dininde, yapılmasına izin verilen eylemlere için “helal”; verilmeyenler içinse “haram” kavramı kullanılmaktadır. Günümüz İslam dünyasında bu kavramların kullanım alanı ekonomik faktörlerin de eşlik ettiği sosyal bir alanda genişlemektedir. Piyasada satılan farklı kategorilerdeki ürünlerin, içerik ve üretim koşullarına göre “helal sertifikası” ile belgelendirme işlemi dünyadaki başka Müslüman ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de başlamıştır. Türkiye’de 2009 yılından itibaren iki şirket tarafından yapılan bu sertifikalandırma işlemi sadece gıda ürünleri ile sınırlı kalmamış, halı yıkamadan kozmetiğe kadar şirketler bu onayı almaya ve dini hassasiyetleri olan bireyleri hedefleyerek pazara çıkmaya başlamışlardır. Sertifikayı veren şirketin belirlediği “helal olma kriterlerine” uygun olan ürünler bu bağlamda “helal” kabul edilmektedir. Bu çerçevede, bu araştırmanın konusunu oluşturan helal sertifikalı kozmetik ürünler de bu konuda duyarlılık gösteren bireylere yönelik olarak piyasaya sunulmaktadır.

Bu araştırmada, bu sertifikaya sahip bir kozmetik şirketi olan Farmasi’nin satış elemanları ve ürünlerin kullanıcılarıyla niteliksel analiz metodu çerçevesinde yarı yapılandırılmış sorularla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde katılımcıların, helal ve haram kavramı algıları, helal sertifikalı ürünleri satın alma nedenleri ve bütün bu tutumlarının dini inançları ile ilişkisinin boyutları sorgulanmış ve veriler betimsel analiz yöntemine tabi tutulmuştur. Analizde MAXQDA analiz programından yararlanılmıştır. Tartışma bölümünde de katılımcıların helal sertifikalı ürünleri tercih gerekçeleri, tüketim toplumu ve din ilişkisi zemininde sosyolojik boyutlarıyla irdelenmiştir.

2. Tüketim Toplununun Tarihsel Gelişimi

Tüketim kavramı, tarihte insanın temel ihtiyaçlarını ve daha sonra temel olanlar dışında gelişen bütün ihtiyaç ve isteklerini karşılamak üzere yaptığı her türlü davranış ya da eylem için kullanılabilir. Fakat kavramın sosyoloji literatürüne girmesi, sanayi devrimi fabrikasyon üretim ürünlerinin piyasaya

sunulması ve kapitalizmin bir ekonomik sistem olarak ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Başlangıçta temel ihtiyaçtan fazlasının tüketimi, gündelik hayat edinimi olarak yerleşik değilken; kapitalizmin kendi kendini yürütebilmesi ve varlığını sürdürebilmesi için toplumun tüketime teşvik edilmesiyle, tüketim, modern insanın temel özelliklerinden biri haline gelmiştir.

Ticari kaygı ve amacın ön plana çıkması, kültüre dair her ögenin de bilinçli bir şekilde tüketim metayı haline getirilmesine yol açmıştır (Baudrillard, 2018: 19). Tüketim toplumunun ortaya çıkmasında Henry Ford tarafından 1920'li yıllarda kurulan montaj hattı sisteminin Taylorist ilkelere göre geliştirilmesi ve yeni bir üretim tarzı olarak alanda ortaya çıkması bir dönüm noktası teşkil eder (Harvey, 2010: 152). Ford'un sistemi, işçilerin sadece üretim aşamasındaki eylemlerini değil, iş dışındaki yaşam biçimlerini de değiştirecek tasarruf ve tüketim ile ilgili düzenlemeleri de kapsamaktaydı. (Harvey, 2010). Böylece gelir artışı gerçekleşti ve boş zaman olgusu ortaya çıkmaya başladı. Hem fabrikasyon üretimin zamanla çeşitlenmesi (Kang, 2015: 167) hem gelir artışı, tiyatro, sinema, panayır alanları gibi eğlence mekânlarının varlık gösterdiği yeni bir yaşam biçiminin kodlarının da oluşmasına zemin hazırladı. Fordist seri üretim ve toplu tüketim döneminde yeni tüketici grupları türedi. Bu gruplar satın aldıkları şeylerde bir seçim yapmaya başladılar. Reklamlar aracılığıyla tanınmamış sabun tozlarından arabalara, içecek, sigara, giyim eşyaları ve mutfak gereçlerine kadar her şeyde marka imajları yerleşti (Bocock, 2005: 31).

İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkımlardan sonra hızlı kalkınma ivmesiyle sanayi üretim son hızla devam etti ve tüketim yeniden başladı. 1970'lere kadar, tüketim dayanıklı tüketim malları odaklı iken artık dayanıklı mallardan ziyade farklı ihtiyaçlara, farklı mallara yönelik talep gelişmeye başlamıştır. Bu noktada Michael Piore ve Sabel, *The Second Industrial Divide* adlı kitaplarında (1984) Post-Fordizm kavramı ile Avrupa'nın bazı bölgelerindeki örgütlenme biçimindeki değişimi ifade ettiler. Bu farklı organizasyon biçimi, iş organizasyonunu son derece esnek hale getirmesi, firmanın sahip olduğu beşeri ve maddi kaynakların maksimum düzeyde kullanımına olanak sağlaması, kitle üretimi yapan sektörlerde iş ve çalışma şartlarını insanileştirmesi, karşılıklı iş birliği ve güven esasına dayalı yeni çalışma ilişkilerinin oluşturulması, daha basık örgütsel yapılar, takım çalışması, sürekli iyileştirme, israfın önlenmesi ve kaynakların etkin kullanımı ve tam zamanlı üretim esaslı malzeme tedariki olarak özetlenebilmektedir" (Dağdelen, 2005).

Bu özelliklere sahip Post-Fordist sistemin sosyolojik pek çok sonucundan söz edilebilir. Bunlardan bu bölümün konusu açısından en önemlileri, Bell'e göre, hizmet sektöründe artış, beyaz yakalı mesleklerin artması, bilgi üretme ve edinmenin öneminin artması, teorik bilginin daha değerli hale gelmesi ve teknolojinin belirleyiciliğidir (Bell, 1973: 14-20). Teknolojik alandaki

gelişmelerin de etkisiyle iletişimin kolaylaşması gibi pek çok faktör, dünyanın bir anlamda küçülmesi olarak yorumlanmış ve sosyolojide ilk defa Robertson (1985) tarafından küreselleşme kavramı ile ifade edilmiştir. Küreselleşme kavramı etrafında sosyal bilimler alanında ve daha özelden sosyolojide pek çok teorik tartışma yapılmıştır (Robertson, 1985; Marshall Mc Luhan, 1988; Wallerstein, 1997; Giddens, 1999; Hirst ve Thompson, 2002; Ruccio, 2003; Harvey, 2008; Ritzer, 2011). Küreselleşmenin tüketim toplumu açısından başlıca etkisi, dünyanın başka bölgelerindeki başat kültür ve değerlerin dolaşıma girmesi ve bunun sonucu olarak benzer malların tüketilmeye başlanmasıdır. Zaman ve mekân kavramları küreselleşme ile birlikte bulanıklaşmış ya da Bauman'ın (2017) deyimiyle akışkan hale gelmiş ve Marshall Mc Luhan'ın (1988) belirttiği üzere dünya bir küresel köye dönüşmüş ve farklı kültürlerin birbiriyle karşılaşması ve etkileşime girmesi giderek daha fazla yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda bir başka önemli analiz de Ritzer'in (2011) Toplumun McDonaldlaştırılması tezidir. Bu teze göre, McDonald's basit bir fast food zinciri olmasının ötesinde, Amerikan tarzı tüketimciliğin tüm dünyaya açılması ve benimsenmesi ile küreselleşmenin tek tipleştirici düzlemde ele alınması gereken önemli bir sistemi içinde barındırır (Ritzer, 2011: 23). Bu fast food zincirinin bu ilkeler etrafında dünyanın pek çok ülkesinde, ülkenin kültürel kodlarıyla kısmen uyumlulaştırılmış (Vignali, 2001) zincir mağazalar açması, Amerikan mutfak ürününü olan hamburgerin dünyanın pek çok ülkesine fast food tarzı beslenme kültürünü de taşımış oldu. Yani küreselleşme ile tüketim nesneleri yalnızca tüketilen ve kaybolan nesneler olmaktan öte kültürlerin de taşıyıcı ve aktarıcısı oldular.

Bu çerçevede yine Robertson tarafından kullanılan ve global ve lokal kavramlarından türetilen ve Türkçe' de küreyerelleşme olarak da kullanılan glokale kavramı da yerel ve küresel değerlerin sentezi anlamını taşımaktadır (Robertson, 1985). Bu kavram, kendi güçlerini devam ettirme amacı taşıyan küresel markaların, stratejik bir çözüm yolu olarak, yerel değerler üzerinden mal ve hizmet düzenlemesine gitmesini de ifade eder. Dolayısıyla küreselleşme, sadece küresel tüketim kültürü oluşturmakla kalmaz; ayrıca, yerel kültüre ilişkin tüketim motiflerine de aynı paralelde ivme kazandıran bir görünüm ortaya koyarak, yerel değerlerin yabancı ürünlerin tüketimine engel olması sorununu aşmayı hedefler. Bu bağlamda, helal sertifikalı ürünlerin yeni bir üretim ve tüketim alanı olarak yerini alması, yerel kültürü tüketime dahil etme konusundaki yenilikçi bir hamle olarak değerlendirilmektedir.

3. Türkiye'nin Tüketim Kültürüne Adaptasyon Serüveni

Türkiye'de ise tüketim kültürünün yerleşmesi, batıda meydana gelen bütün bu gelişmelerin içinde olduğu batılılaşma süreciyle birlikte başlamıştır

denebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetici sınıfı, toplumun üst katmanını oluştuyordu ve böylece batılı tüketim alışkanlıklarına aşinaydılar. Türk yaşam tarzı anlamında “alaturka” ve Batılı/Frenk yaşam tarzı anlamında “alafranga” kavramlarının ortaya çıkışı bu tarihlere denk gelmektedir (Zorlu, 2003).

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde, yapılan kalkınma hamleleri çerçevesinde çok sayıda fabrika açılması ve yerli üretimin artırılması çabaları hâkimdi. Batıda olduğu gibi Türkiye’de de İkinci Dünya Savaşı ekonomik bakımdan zor koşullar yarattı (Oktar ve Varlı, 2010: 4). 1950’li yıllarda Demokrat Parti’nin özel teşebbüsleri destekleyen bir politika izlemesi, başka ülkelerden ekonomik destek alınması, sanayi alanda gelişmelere ve kentleşmede artışa ve dolayısıyla tüketim kültürünün yerleşmeye başlamasına neden oldu. Bu noktada, “Demokrat Parti iktidarı, her mahalleye bir milyoner ve küçük Amerika gibi sloganlarla sıradan insanların zenginlik ve tüketime yönelmesini hedefleyen, refah örneği olarak Amerika’nın seçildiği bir politika gütmüştür” (Yavuz, 2013: 231). Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu ile özellikle, ABD ile yakın ilişkiler artmış ve Marshall Planı ile bu dönemde, Amerikan malları ülkeye girmeye ve tüketilmeye başlanmıştır. Bu anlamda, tüketime yönelik ihtiyaç kavramı dönüşüme uğramış ve televizyon, buzdolabı gibi dayanıklı tüketim malları birer statü göstergesi haline gelmeye başlamıştır (Aydemir, 2006: 209). Dolayısıyla, gelirin artmasına paralel olarak tüketimin de artış göstermeye başladığı söylenebilir. 1980’lerde ise Özal’ın neoliberal politikaları ile serbest piyasa ekonomisi güçlenmiş ve bu rahatlama küçük ve orta ölçekli işletmelere de yansımıştır.

2002 yılında iktidara gelen muhafazakâr-dini bir söyleme sahip Adalet ve Kalkınma Partisi neoliberal bir ekonomik çizgide politikalarını oluşturur iken; AB üyelik süreci görüşmelerini hızlandırmış ve aynı zamanda bu kapsamda yasal düzenlemeler gerçekleştirmiştir. 2002’den 2020’ye kadar uzanan ve halen devam etmek olan bu süreçte ekonomik açıdan güçlenen muhafazakâr kesim, tüketim kültürüne adapte olarak, bir anlamda kültürel dönüşümünü tüketim üzerinden gerçekleştirmektedir. “Böylelikle muhafazakâr kesim için yeni bir gündelik yaşam inşası söz konusu iken, alt metinde geçmiş deneyimlerin, geleneklerin ve dini değerlerin tüketim davranışları ile farklılaştığı bir yaşam alanı kurgusu da söz konusudur” (Baltacı, 2019: 123).

Bu bağlamda tüketim kültürü ile dini kültürün etkileşime girdiği ve kendisine yeni bir tüketim alanı yarattığı söylenebilir. İşte helal sertifikalı ürünler, -başka ülkelerle eş zamanlı denebilecek şekilde- bu yeni tüketim alanında, tüketim kültürüne sahip muhafazakâr kesimleri hedef kitle seçerek, “helal belgeli” ürünlerle piyasaya çıkmaktadırlar.

4. Tüketim-Din İlişkisi Tartışmaları

Yahudilik'te (Tevrat, 20:19), Hristiyanlık'ta (İncil, 19:9-10; 26: 8; 12: 2) ve İslam'da (Kur'an, 6:141; 7:31; 17:26-30) zevk için israf etmek yasaklanmıştır. "İsraf, 'haddi aşma, hata, cehalet, gaflet' gibi anlamlara gelen Arapça 'srf' kökünden türetilmiş bir kavram olup, inanç, söz ve davranışta dinin, akıl veya örfün uygun gördüğü ölçülerin dışına çıkmayı, özellikle mal veya imkanları meşrû olmayan amaçlar için saçıp savurmayı ifade eder." (İslam Ansiklopedisi, İsraf mad.) İslam açısından açıklandığında, Allah maddi ve manevi imkanları, insanlara mutluluk ve iyilik getirmek için kullanarak rızasını kazanmayı emrederek, insanların arzularını kamçılایan ve toplumda kıskançlık doğuran gösteriş tüketimini, iyilik ve mutluluk getirmeyeceği için yasaklamaktadır (İslam Ansiklopedisi, İsraf mad.). Bu açıdan bakıldığında, hayatı kul olarak değil de nesnelerle anlamlandırmaya çalışmak, Tanrı'nın karşısında bir bakıma haddini aşma olmaktadır. Bu durumda, din ve israf arasındaki gerilim; din bireye varoluşunu anlamlandırmak için cevaplar sunarak onu Tanrı'nın karşısında kul olarak tanımlarken, tüketim toplumunun yarattığı kültür ise, bireyi tüketilecek nesneleri arzulamanın bizzatı kendisini arzu ederek anlam yaratmaya çalışan bir zemine yerleştirmekte ve bu da pratikte israf olarak tanımlanan tüketim tipine neden olmaktadır, denilebilir.

Bu noktada, din ve tüketim ilişkisine dair ilk sosyolojik analizlerden biri olarak Weber'in Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu adlı eserindeki, Calvinistler için çok çalışarak tüketmeden üretmenin dini-ahlaki bir erdem olduğu ve rasyonelleşme sürecinde bu ilişkinin de rasyonelize edildiğine dair iddiası hatırlanabilir (Weber, 2014: 53). Weber'in tezinde din, çalışma formunda rasyonelize olmuş ve kapitalist sistemin ortaya çıkmasına katkı sağlamış fakat sonra kapitalist sistem israf etmemeye yönelik etiği de dönüşüme uğratmıştır (Ülgener, 1981: 45). Taylor'a göre, rasyonelizasyon modern insanı, ontolojik ve epistemolojik dayanaklarından mahrum bırakmış, dışavurumculuk, bireyselci yaklaşım ve hazzı duygulara yönelmesine yol açmıştır (Taşgetiren, 2018). Birey, bu süreçte aşkın olandan referansını kaybetmiş, kendi olma durumunu meta artışıyla alışveriş etkinliği ile yani, tüketerek ifade etmeye başlamıştır. Böylece, tüketime konu olan şey, sembolik nesnenin maddi değeri ile birlikte sembol ile gösterilendir (Kırboğa, 2019: 384). Baudrillard'a göre de tüketimi, pasif bir boyun eğme ve satın alma biçimi gibi görmek ve buradan yola çıkarak basit davranış (ve yabancılaşma) şemaları oluşturmak doğru değildir (Senemoğlu, 2017: 70). Baudrillard, tüketimi "tüm kültürel sistemimizin üstüne oturduğu (yalnızca nesneler değil aynı zamanda toplum ve dünyayla) aktif bir ilişki kurma biçimi, sistemli bir etkinlikler dünyası ve sorunlara yanıt verme biçimi olarak" görmektedir (Senemoğlu, 2017: 70). Ona göre, insanlar her zaman satın almış, sahip olmuş, zevk almış ve para harcamışlardır. Fakat bugün

tüketimin sorunsallaşması, bireyin nesneyi arzulamasının dışında, bizzat arzulamanın kendisini arzulayan haline gelmiş olmasıdır. Yani, nesnelerin, salt nesne olmaktan çıkıp göstergeye dönüşmeleri ve sembolik anlamlar kazanmaları, insanın kendisiyle kurduğu ilişkiyi de değiştirmektedir. (Senemoğlu, 2017: 71). İnsanın kendisiyle kurduğu ilişkinin değişmesi dolayısıyla Tanrı'nın karşısındaki konumlanışını da değişime uğramaktadır.

Baudrillard, bireyselleşmenin, özgürlükten ziyade mutsuz bireyler yarattığını, ontolojik sorunun tüketerek aşılmaya çalışıldığını ileri sürer. Yani, birey kendisini tükettikleri ile var etmeye çalışmakta, tükettiği ürünlere göre hem kimliğini inşa edip hem de sınıfsal açıdan farklılığını ortaya koymakta ve bu durum da tüketiciler arasında, narsistik ve rekabete dayalı bir farklılaşma meydana getirmektedir. Ona göre tüketim toplumunda, tüketici, bütünsel anlamı bağlamında nesneye bağlanmakta ve böylece metalar kültürleşmekte, bir anlamda mallar ve lüks ürünler, birey için birer ayrıcalığa dönüşmektedir. Ayrıca tüketim toplumunda, savurganlık, israfın değil, bolluğun göstergesidir. Toplumsal statü ve farklılaşma yoluyla tüketim ayrımcılığın temelini oluşturur. Birey, kendi statüsü dâhilinde ürünleri tüketerek, kendini diğerlerinden farklılaştırır (Kesgin, 2010: 22). Bu farklılaşma yine örtük bir üstünlük iddiası ve narsistik bir yücelme ile aslında en yüce varlıkla ilişkinin niteliğini değiştirmektedir. Baudrillard'a göre, geleneksel toplumda ruh ön planda iken, tüketim toplumunda beden, güzellik ve cinsellik ile kutsanmaktadır (Baudrillard, 2018: 173). Dolayısıyla dini kültüre ait değerler, tüketim kültürü ile etkileşimde dönüşmektedir.

Bocock'a (2005: 61) göre de "Orta sınıftan, Protestan, Katolik ve Müslümanlar arasında, bir orta yol bulanlar, dinlerine bağlı kalırken modern kapitalizmin zevk ve ürünlerini de oldukça yüksek bir düzeyde tüketmeyi başarabilenler vardır. Anlaşılabileceği gibi modern tüketimcilik, kendine has bir dizi değerlerin yeterli sayıda insan grubu arasında geçerli ve anlaşılabilir hale gelmesine ve böylece tüketim ürünlerinin satışının yapılabilmesine bağlıdır". Hinduizm, Musevilik, İslam, Hristiyanlık, Budizm hatta Konfüçyanizmin bazı şekilleri gibi geleneksel dinlerin hala geçerli olduğu Batılı olmayan toplumlar tüketme arzusundaki artıştan etkilenmeye devam etmektedirler (Bocock, 2005: 121). Berger de (2000: 205) sekülerleşmenin tüketiciler dünyasının tercihlerine yansıtacağını, yani dünyevileşmemiş olanlardan çok, dünyevileşmiş bilinç ile uyumlu kılınabilir dini ürünleri tercih edeceklerini ileri sürmektedir.

Son tahlilde tüketim toplumu, kapitalist sisteme dayanan toplumdur. Dolayısıyla, birey bu sistemin kurallarına uyumlanmaktadır. Üretici için kârı arttırma, tüketici için de tüketerek kendini var etme gayesi, maddi olanın yaşamın merkezine konulmasına neden olmaktadır. Bu durum, kapitalizmle eklemlenmiş ve böylece tüketim kültürünü içselleştirmiş dindar bireyin, tüketim alışkanlıkları dahil olmak üzere gündelik yaşamında kutsaldan daha

az referans aldığı deneyimlerin artmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla tüketim kültürünün bütün kodlarıyla diğer başkalarıyla birlikte dindar bireylerin de mevcut kültürlerine sirayet ederek tercihlerini de etkiler hale geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

5. Helal Sertifikalı Kozmetik Tüketimi Üzerine Tartışmalar

Helal sertifikalı kozmetik terimindeki kozmetik kavramı, Fransızca kökenli “görüntü güzelleştirme ile ilgili” anlamına gelmekte olup; cildi ve saçları güzelleştirmeye, canlı tutmaya yarayan her türlü madde için kullanılmaktadır (TDK Sözlüğü). Kavramın kullanımı günlük dilde daha geniş olup, cilt nemlendirme ürünlerinden makyaj malzemelerine; şampuanlardan parfümlere hatta diş macunlarına kadar sağlık ve güzellik elde etmek için kullanılan her türlü harici ürünü kapsamaktadır (Özden, vd., 2019).

“Helal” kavramı ise, İslami literatürde yapılması dinen serbest olan fiil anlamına gelir (İslam Ans., Helal Mad.). Kur’an’da tüketilmesine izin verilen gıdalar helal kavramıyla belirtilmekte iken (Kur’an, 2:168, 172-173; 5:1, 3-5, 87-88, 93, 96; 6:118-119,142-145; 7:32, 160; 8:69; 16:114-115; 22:30; 23:51); yenilmesi yasak olanlar “haram” kavramıyla nitelenmektedir (2:173; 5:1-3, 96; 6:121,145; 16:115). Gıdalar dışında davranışlar için de Kur’an’da helal kavramı farklı yerlerde geçmektedir. Helal kavramı aynı zamanda, tefsir, hadis ve fıkıh ilimlerinin gelişmesi ile yapılmasına dinen izin verilen davranış anlamındaki “caiz” kavramı yerine de kullanılmaktadır (Sofuoğlu, 1999). Bu bağlamda İslam’a göre tüketilmesi helal olan ve olmayan, yani “haram” olan maddeler olmakla birlikte, helal ve haramın tanımlanması durum ve koşullara ya da dini yorumlara göre değişiklik gösterebilmektedir.¹

Ülkeler arası göçlerle Müslümanların, farklı ülkelerde yaşamaya başlaması ile dini inançlarına uygun -daha ziyade domuz eti dışında- gıda arayışı zamanla bu yöndeki etiketlendirmeleri beraberinde getirmiş, daha önce Yahudilerin koşer belgelendirmeleri bu sürece örneklik teşkil etmiştir. Bu nedenle helal sertifikalandırma işlemlerinin önce gıda alanında başladığı, daha sonra diğer ürünleri de kapsamaya başladığı söylenebilir (Sülün Ergül, 2014). Türkiye’de Türk Standartları Enstitüsü, Diyanet İşleri Başkanlığı iş birliği ile 2011 yılından itibaren helal gıda belgelendirmesi uygulamasına başlamıştır. Yıldız, helal sertifikası uygulamasının kökeninin Osmanlı Devleti’ndeki, “dinî/şer’î ölçütlerin gıda ürünleri dışındaki ürünlerde de gözetilerek Müslümanların kullanmalarında sakınca bulunmayan ürünler

¹ Diyanet İşleri Başkanlığı’nın 2011 yılında düzenlediği, din uzmanları dışında tıp, genetik, tarım, veterinerlik, biyoloji, gibi farklı alanlardaki uzmanların katıldığı *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-IV*’te özellikle gıda maddeleri üzerinde yapılan tartışmalar için bkz. <https://www.kisa.link/NRqa>

tâhirdir damgası vurulduğunu, bu uygulamanın, Yahudilerin koşer (kosher) uygulamasına da örneklik ettiğini ve bu uygulamanın dini ve modern anlamda ilk sertifikasyon girişimi olduğu tespitinde bulunmaktadır (Yıldız, 2010). Tabii burada, tâhir kavramının daha ziyade temiz ve hijyen anlamı taşıyıp, söz konusu uygulamada helal gibi dini bir kavram kullanılması tercih edilmemiş olması dikkat çekicidir.

Günümüzdeki helal sertifikası/belgesi uygulaması, “Helal sertifikalama, muteber, ehil ve tarafsız bir kurumun, söz konusu üretimi denetlemesini, helal standartlarla uygunluk içerisinde üretimin yapıldığını teyit etmesini ve buna bağlı olarak, onaylanmış bir belge vermesini kapsayan bir yöntemdir” (Gıda Raporu, 2020). Helal sertifikası sağlayan şirketler, bir ürünün helal olma kriterleri için “ürünün ham maddeden başlayarak mamül madde aşamasına kadar bütün proseslerinin, ürün bileşiminde bulunan bütün maddelerin ve katkı maddelerinin gerek menşei, gerek temin biçimi ve yolları, gerekse temin kaynağı bakımından İslami kriterlere ve insani gereklere uygun olması; ürünün paketlenme malzemelerinin ve depolama şartlarının insani gereklere ve İslami kriterlere uygun olması; iyi üretim uygulamaları (GMP), iyi hijyen uygulamaları (GHP) ve Haccp şartlarını sağlamalıdır.” bilgisini vermektedirler (Kas Cert, 2020). Söz konusu rapor, başvuruda bulunan şirketlere, gıdadan temizlik maddelerine kadar pek çok kategorideki ürünler için verilebilmektedir. Günümüzde bu sertifikayı veren birden fazla şirket bulunmaktadır. Bu bağlamda, dünyada helal belgelendirmesinin dünyada ortak bir standardının varlığından söz edilememektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere, dinen üzerinde haram olduğuna dair uzlaşılan maddelerin sayısının çok az olmasının ve kültürel, ekonomik vb. başka faktörlerin de etkisinin olacağı göz önünde bulundurulursa bir şirketin helal kriterleri kapsamında kabul ettiği bir ürün başka bir şirkete göre helal olmayabilmektedir (Sülün Ergül, 2014: 20).

Helal sertifikalı ürünlerin kullanımına ilişkin dünyada genelde işletme ve pazarlama alanında (mesela; Databank, 2000; Shahijan vd., 2014; Rios vd. 2014; Abd Rahman vd., 2015) ve Türkiye’de farklı disiplinlerde araştırmalar yapılmaktadır (Kızgın ve Özkan, 2014; Özdemir ve Yaylı, 2014; Çuhadar, 2017; Genç ve Yardımcıoğlu, 2017; Güzel ve Kartal, 2017; Alagöz ve Demirel, 2017; Memiş, 2017). Helal sertifikalı kozmetik ürünlerin kullanıma ilişkin de dünyada yine genel itibarıyla işletme ve pazarlama alanlarında bazı çalışmalar (Hashim ve Musa, 2014; Abd Rahman, vd. 2015; Hajipour vd., 2015; Annabi, vd. 2017; Shahid vd., 2018; Sugibayashi vd., 2019) yapılmıştır.

Helal sertifikalı ürünlerin tüketimi ile ilgili literatürün daha ziyade gıda ve turizm üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. İşletme, pazarlama ve satış alanlarında yapılan pek çok araştırma dinin müşteri davranışı üzerinde önemli bir belirleyici olduğunu göstermektedir. Özellikle dini çoğulculuğun olduğu ülkelerde, dinlere göre helal sertifikalandırması önemli hale gelebilmektedir.

Mesela ABD’de hemen pek çok dini mensubiyet söz konusu olabilmekte, örneğin Yahudi ve Müslümanlar özellikle gıda tüketiminde, içeriğinde domuz eti/yağı olmayan marka ve ürünlere yönelebilmektedirler. Delener’in ABD’de 1994 yılında yaptığı araştırma, dini mensubiyetin tüketici tercihlerini etkilediğini göstermesi bakımından önemlidir (1990).

Tüketimi sosyalleşme süreçlerinin etkilediğini öne süren tüketici davranışı araştırmaları, tüketici sosyalleşmesi üzerine odaklanmaktadır (Moschis ve Churchill, 1978; Moschis 1987; Ward 1974). Bu teoriye göre bireyler, dini gruplarda sunulan tüketim tutumlarını taklit ve benimseme eğilimi gösterirler. Bu süreçte, ürünlere yüklenen sembolik anlamlar ve bu anlamların taşınmasına verilen sembolik ödüller bu tüketme davranışını güçlendirir ve sosyal etkileşim yoluyla bu davranışın sürdürülmesini ve yayılmasını sağlar (Petrescu, 2012: 6). Bu çerçevede yapılan bazı çalışmalar dindarlık derecesi arttıkça ya da dini alt gruplara üyelik söz konusu oldukça, grup içi tutumun bireyin tercihlerini daha belirleyici olduğunu göstermektedir. Yani bazı ürünlerin zamanla belirli dini grupların sembolü haline dönüşmesi, hatta üyeler üzerinde baskıya yol açabilmesi söz konusu olmaktadır (Bearden ve Etzel’den akt. Petrescu, 2012: 5). Güney Kore’de Budist, Protestan ve Katolikler üzerine yapılan bir araştırmanın sonuçları da benzer şekildedir (Shin, Parkı, Ayı vd., 2010). Yine bu perspektife göre, yüksek dindarlık derecesine sahip tüketiciler, aynı zamanda daha sosyal, itaatkâr ve gruptan gelen etkilere daha açıktırlar; dolayısıyla tüketim tercihlerinde gruptan daha fazla etkilendikleri ve dini açıdan herhangi bir şüphe ya da risk taşımayan ürünleri satın almayı tercih ettikleri varsayılmaktadır (McDaniel ve Burnett ve Wiebe ve Fleck’ten akt. Petrescu, 2012: 7). Kurtoğlu ve Çiçek’in araştırma sonuçları da söz konusu ürünlerin tüketiminde sosyalleşme teorisini destekler niteliktedir (2013).

Bu bağlamda günümüzde etkin bir sosyalleşme alanı olan internet ve özellikle sosyal medya, tüketici sosyalleşmesinde de bu etkisini katlayarak artırmaktadır. Sosyal medyada tüketicilerin içerik oluşturarak ürün tanıtımı yapılmasına katkıda bulunması ve özellikle de işletmelerden tüketicilere yönelik ve tüketiciler arası bilgi akışının hızla gerçekleştirilmesine olanak tanınmasından dolayı, tüketici davranış ve tutumlarının oluşumundaki etkisini artırmakta ve bu özelliği ile tüketici sosyalleşmesinin önemli bir parçası haline gelmektedir (Wang vd. ile Lueg vd. akt. Balıkcıoğlu ve Volkan, 2016). Zira, sosyal ağlarda ürünlerle ilgili “kulaktan kulağa” aktarılan bilgilere (eWOM)², geleneksel bilgi aktarım yöntemlerine (WOM) göre daha fazla güven duyulduğu görülmektedir (Müftüoğlu, Tosun ve Ülker, 2018; Jorgensen ve Ha, 2019 vd).

² WOM, “word of mouth” yani ağızdan ağıza iletişim kavramının açılımı iken, E-WOM, elektronik ağızdan ağıza iletişim anlamına gelen “electronic word of mouth” kavramının kısaltmasıdır.

Öztürk, Nart vd., sosyal medya üzerinde “helal platform grubu” üyesi 202 kişiye online anket uygulayarak, tüketici davranışını açıklamakta kullanılan planlı davranış teorisi perspektifinden verileri analiz etmişlerdir. Elde ettikleri sonuçlara göre, çoğunluğu Müslüman nüfustan oluşmayan ülkelerde yaşayanlar helal ürün satın alma konusunda daha fazla hassasiyet gösterirlerken, Müslüman sayısının fazla olduğu kabul edilen Türkiye’de yaşayanların hassasiyetlerinin nispeten düşük olduğu ve dindarlık seviyesi yüksek bireylerin helal ürünlere yönelme tutumlarının pozitif ve güçlü olduğu görülmektedir (Öztürk, Nart vd., 2015). Benzer sonuçlar Kaplan ve Gezen’in Çanakkale’de 237 kişiye uygulanan farklı örneklem sonuçlarında da görülmektedir (2017). Özdemir ve Yaylı’nın İstanbul’da tüketicinin helal gıda tüketimi ve dini yaşam biçimleri arasındaki ilişkiyi sorguladıkları araştırmalarında, katılımcıların dini yaşam tarzları ile helal sertifikalı ürün tercihleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (2014).

Türkiye’de ve dünyada çoğunlukla benzer sonuçlar ortaya koyan, helal sertifikalı ürünlerin tüketimine yönelik daha ziyade işletme, pazarlama, ekonomi gibi alanlarda yapılmış çalışmalar mevcut olup, doğrudan helal kozmetik konusunu sosyolojik açıdan analiz eden bir araştırmaya rastlanmamıştır.

6. Yöntem

Türkiye’de helal sertifikalı/belgeli kozmetik ürünlerin, tüketim kültürü açısından analiz edilebilmesi için, hali hazırda bu sertifikayı aldığı belirtilen kozmetik şirketleri araştırıldı. Sosyal medyada ve internetteki ilgili web sitelerinde yapılan araştırma ve gözlemler sonucu, bu şirketlerden en yaygın olarak bilineninin Farmasi şirketi olduğu tespit edildi. Şirketin satış sistemi, web sitesinde doğrudan satış ve çok katlı pazarlama sistemi³ olarak belirtilmektedir. Bu sistemle satış yapan şirketler için önemli bir nokta, satış temsilcisi olarak üye olunması durumunda, şirketin ürünlerinden alış fiyatına satın alabilme imkânı doğmasıdır.

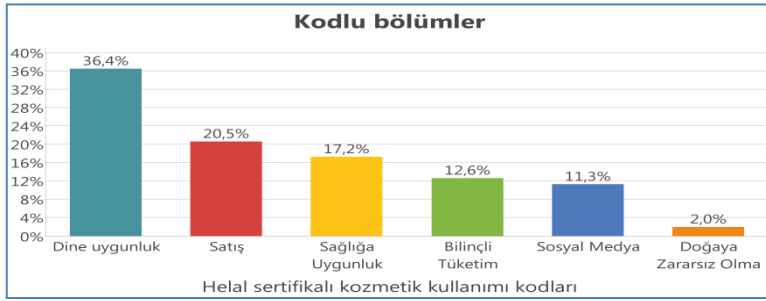
Yani aslında satış temsilcisi olarak üye olmak her zaman, satış amacı taşımak anlamına gelmeyip, ürünlerden daha düşük fiyata satın alabilme amacı da taşır. Böylece ürünleri hem kullanan hem satışını da yapan katılımcılara ulaşılmış oldu.

³ Doğrudan satış, ürünlerin veya hizmetlerin tüketicilere doğrudan sunulduğu bir pazarlama tekniği iken; çok katlı pazarlama ise, girişimcilerin iki farklı faaliyetleri neticesinde kazanç elde ettikleri bir sistemdir. Bunlardan birincisi, şahsi olarak yaptıkları satışlardan doğan getiri; %30 ila %50 oranında, diğeri de uygulanan tasarıya göre, ekiplerine kaydettikleri kişilerin ve sonra da bu kişilerin kaydettiklerinin satışlarından doğan kazanç. Bu nedenle çok katlı pazarlama, kişiye kendi bağımsız işini kurma ve geliştirme şansı sunmaktadır (Farmasi, 2020).

Bu çalışmada, helal sertifikalı ürünleri tercih eden katılımcıların, bu tercihlerinin arkasında yatan gerekçeleri ve helal kavramına ilişkin kavrayışlarını ve diğer motivasyonlarını öğrenebilmek için en uygun yöntemin nitel araştırma tekniği olduğuna karar verilmiştir. Nitel araştırma, hedeflenen popülasyonları veya yerleri araştırarak sosyal hayatı anlamamıza yardımcı olan bu verilerden anlamı yorumlamaya çalışan sayısal olmayan verileri toplayan ve bunlarla çalışan bir sosyal bilim araştırması türüdür (Haradhan, 2018: 23). Bu tekniğe uygun olarak derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşmeye rehberlik etmek için kullanılan sorular yarı yapılandırılmıştır, yani araştırmacı tüm görüşmecilere sorulacak bir dizi soru formüle etmiştir. Ardından, görüşmecinin cevaplarına bağlı olarak, her derinlemesine görüşme farklı virajlar alacak ve kendi sarma yolunu takip edecektir (Brounéus, 2011: 130). Görüşmeler yaşları 22 ila 46 arasında değişen 23 kadın ve 3 erkek, toplam 26 kişi ile yapılmıştır. Araştırmada erkek sayısının asimetrik olması, kozmetik ürünleri tüketici kitlesinin daha çok kadınlar olması nedeniyle erkek sayısının az olmasından kaynaklanmıştır. Kişisel bakım ve ev temizliği ürünlerinin satış aşamasında hem dini etkenler hem de kadın tüketiciler ile iletişimin daha rahat sağlanabileceği düşüncesiyle, kadın sayısının erkeklere nazaran yoğun olduğu görülmüştür. Katılımcılara verdikleri bilgilerin söz konusu araştırmada kullanılacağı ve isimlerinin gizli tutulacağına dair bilgi verilerek kendilerini rahat ifade etmeleri sağlanmıştır. Gizlilik ilkesi gereği, katılımcılar K1...K26 şeklinde harf ve rakamlarla kodlanmıştır. Veriler MAXQDA 2020 nitel analiz programı yardımıyla kodlanmış ve betimsel analiz tekniği ile yorumlanarak analiz edilmiştir. Nitel veri analizinde katılımcıların amaç, niyet ve motivasyonlarını anlayabilmek için yorumlayıcı sosyolojinin anlayıcı yaklaşımı kullanılmıştır.

7. Bulgular ve Tartışma

Helal sertifikalı kozmetik ürünlerinin tüketiminde dini faktörlerin etkisini anlayabilmek amacıyla katılımcılar için helal ve haram kavramlarının anlamı; helal sertifikasının onlar için ne anlama geldiği ve niçin ihtiyaç duydukları; kozmetik ürünlerin kullanımı ile dini inançları arasında ne tür bir ilişki kurdukları; helal sertifikanın varlığının satın alma/satış davranışını etkileyip etkilemediği ve inançlarının kozmetik tüketimini nasıl etkilediği şeklindeki sorularla gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda elde edilen verilere göre kodlandığında tek vaka modelinde aşağıdaki tablo ortaya çıkmıştır:

Şekil-1: Kod Frekansları

Şekil 1’de, yapılan görüşmelerde öne çıkan kavramların kod frekansları görülmektedir. Tabloya göre öne çıkan kodlar ayrı başlıklar altında analiz edilecektir:

7.1. Dine Uygunluk

Helal sertifikalı kozmetik ürünlerin tercihinde en çok %36,4 oranla, içerdikleri maddelerin helal olduğu gerekçesi öne çıkmaktadır. Dolayısıyla bu tabloya göre bu ürünlerin en önemli tercih sebebinin dinsel olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bazı katılımcıların cevaplarından örnekler verilecek olursa:

Hatta helal ürün kullanmayan akrabalarım kızdığım dahi oluyor. Dinimizin gereklerini yerine getirmemiz lazım diye düşünüyorum açıkçası. (K2)

Kendi yaşantımda helal ürünler sayesinde namaz kılarken kıyafet değiştirmek zorunda kalmıyorum. Sıradan, içinde alkol bulunan bir parfümü kullandığımda, o kıyafetle namaz kılmam. Dinim benim için bunu haram kılıyorsa hem inançlarıma hem de sağlığıma aykırı bir şeyi kullanmam. (K13)

Dinimizin emrettiklerini yapmamız bizim görevimiz. (K16)

Helal sertifikası olan ürünü kullanmak, dini inançlarımızı zedelemekten, gönül rahatlığı ile o ürünü kullanmak anlamına geliyor. (K6)

Dinimiz bize bunlardan uzak durmamızı zaten söylüyor. Helal sertifikası da bu yüzden çok önemli. İnsanlara kendini rahat hissettiriyor çünkü dinen yanlış bir şey yapmadıklarını düşünüyorlar. (K3)

Benim helal kozmetik ürünleri tercih etmemdeki sebep hem bakımlı olurken hem de dini açıdan uygun olması bu ürünlerin. (K4)

Haliyle insan bakımlı olmak istiyor. Kullandığım kozmetik ürünün de dini görevlerimi yerine getirirken buna mâni olmamasını isterim. (K19)

Eskiden çok fazla helal ürün yoktu. Şimdi ise bu durum değişti. İnsanlar hem dininin gerektirdiklerini yerine getirebiliyor hem de bakımlı olabiliyor. (K12)

Şahsen çok fazla makyaj yapan biri değilim ama kadın, helal kozmetik kullanıp makyaj yapabilir. Böyle olursa haram olmaz. (K5)

Helal niteliğini sağlayan şey, helal sertifikasının varlığıdır bir kozmetik ürününde. (K16)

Cevaplarda, helal sertifikalı ürünlerde kullanılan maddelerin tamamen helal olduğu düşüncesi, bu ürünler kullanıldığında dine aykırı bir davranışta bulunmuyor olmanın verdiği huzur, bu ürünler kullanıldığında ibadetlerine zarar vermeyeceği inancı ve dini kuralları çiğnemenin bakımlı olabileme imkânı ile ilgili gerekçeler dikkat çekmektedir. Ürünlerin içeriğinde bilhassa alkol olmamasına katılımcıların önem atfettikleri görülmektedir.⁴ Dolayısıyla katılımcılara göre, bir kozmetik ürününün helal sertifikalı olması, modern çağın ortaya çıkardığı bakımlı olma ihtiyacını, dini ilkeleri çiğnemenin, ona uyumlu hale getirerek giderme imkânı sunması bakımından tercih nedeni olmaktadır. Helal sertifikası olmayan ürünlerin içeriğinde haram maddeler olabileceği, bu nedenle bu sertifikanın bu konuda kendilerini güvende hissetmelerini sağladığı anlaşılmaktadır.

Malezya’da 238 kişiye uygulanan anket sonuçlarına göre de katılımcıların dine uygunluk ve helal sertifikalı kozmetik ürün kullanma arasında paralellik görülmektedir. Yine bu araştırmanın sonuçlarına göre de hayat tarzlarına uygun bulmaları nedeniyle helal sertifikalı kozmetik ürünler piyasası, genç tüketicilerin dindarlık düzeylerinin tüketim tercihlerini etkilediğini göstermektedir (Mohezar vd. 2016:51). Hashim ve Musa’nın yine Malezya’da genç kadınlarla yaptıkları araştırmalarına, günümüzde sadece giyim kuşam ile iyi görünmenin yetmediği, temiz ve bakımlı olmanın da daha fazla ilgi ve saygı görmek için gerekli olduğu düşüncesinin öne çıktığını yazmaktadırlar (Hashim ve Musa, 2014: 131). Yine Malezya’da yapılan bir başka araştırmada erkek-kadın modern Müslüman bireylerin, güzel ve bakımlı görünme konusunda geçmişe nazaran daha fazla önem verdiklerini ve bu nedenle helal sertifikalı/logolu kozmetik ürünlere rağbet olduğunu belirtmektedirler (Gumbri ve Noor, 2016). Yani bu ürünleri kullanarak hem dine uygun davranma hem de ürünün içeriği konusunda kendini güvende hissetme imkanı yakalanabilmekte; diğer taraftan kozmetik ürün kullanımı,

⁴ Söz konusu ürünlerin içeriğinde alkol bulunmamasından dolayı helal olarak algılanması ile; Din İşleri Yüksek Kurulunun, alkol yasağının, *sarhoşluk vermesi için özel olarak üretilen içeceklerle* ilgili olduğu fetvası çelişki arz ettiği görülmektedir. Zira alkolün yasaklanma sebebi kurul tarafından, -bu konu üzerinde pek çok tartışma olmakla birlikte, -Kur’an’da sarhoşluk vermesi olarak açıklanmıştır. Bkz. <https://www.kisa.link/NRu7> Diyanet İşleri Başkanlığının 2011 yılında düzenlediği, din uzmanları dışında farklı alanlardaki uzmanların da katıldığı *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-IV*’te yine helal ve haram maddeler kapsamında alkol, domuz ürünü türevleri vb. üzerine yapılan tartışmalar için bkz. <https://www.kisa.link/NRqa>

helal sertifikalı ürünlerle meşrulaştırmakta ve dini inançlarını modern hayatla uyumlulaştırmaktadırlar. Bu ürünlerin tüketim kültürü ile dini kültür arasındaki sınırı ortadan kaldıracak ara bir çözüm işlevi gördüğü ileri sürülebilir.

7.2. Satış Faktörü

%20,5 oranla ikinci sırada yer alan satış kodu ise yukarıda bahsettiğimiz nedenlerle bu şirketlerde müşteri olmak ile satış temsilcisi olmak arasındaki sınırın kalkmış olmasından kaynaklanmaktadır. Katılımcılar, bazen sadece müşteri olmak için üye olmakta, bazıları da satış temsilciliği de yapabilmektedir. Cevapların çoğunda, helal sertifikasının satışları olumlu yönde etkilediği dile getirilmiştir:

Kozmetik ürünlerinin helal olması satış oranlarını çok artırıyor. Yani evet, tercih sebebi. (K1)

Müşterilerin helal ürünlere ilgisi çok büyük. İnsanların dini hassasiyetlerini dikkate almak lazım diye düşünüyorum. (K6)

Helal sertifikası olması satışları olumlu etkiliyor tabii ki. Herkesin dikkatini çekmese de birçok insan helal sertifikasına bakıyor inanın. (K7)

Bu işi yapmaya başladım. 4 ay içinde müdür oldum ve çok güzel kazançlar elde ettim. (K8)

Satışlarda helal olmasının payı çok büyük. (K8)

Bende bir girişimci olarak, Müslüman bayanlara, içeriğinde herhangi bir kimyasal madde bulunmayan bu helal ürünleri satmaya çalışıyorum. (K9)

Helal kozmetik sayesinde, satışlarımız olumlu yönde etkileniyor. (K10)

Helal sertifikalı olması ürünlerin bizim için hem satışında etkili hem de kullanıcılar için büyük bir önemi var. (K12)

Helal sertifikası olan ürünler, satışımızı olumlu yönde etkiliyor. Pazarlama alanında en kuvvetli savunmamız helal sertifikası var diyebilmemizdir. (K15)

Bu yönde artan talebi, Müslüman bir ülkede yaşamamıza bağlıyorum. Dinimizin emrettiklerini yapmamız bizim görevimiz. (K16)

Helal sertifikası olmayan her ürün haram değildir. Ama helal sertifikası, satışların artmasını sağlıyor. (K24)

Cevaplar, ürünlerin alıcı bulmasında helal sertifikasının önemli bir rol oynadığına işaret etmektedir. Sertifikası olmayan markaların ürünlerine göre, belli bir kesim tarafından daha fazla satın alındığı ve bu sertifikanın sorgulandığı anlaşılmaktadır. Bazı katılımcıların cevapları, sertifikanın sorgulanmasının yalnızca dini nedenlerden değil, sağlığa zararsız içerikten dolayı da olduğuna işaret etmektedir. Mohezar ve

arkadaşlarının araştırma sonuçları da en azından genç tüketiciler için konuşulduğunda, helal sertifikalı kozmetik ürünlerin, büyümekte olan bir pazar olduğu ve dini değerlerle paralellik gösteriyor olması bakımından kültürel ekolojik uygunluğu nedeniyle gelişme ivmesi beklenen bir piyasa olduğu değerlendirilmiştir. Aynı zamanda satış ve pazarlamada “inovasyon”un önemine dikkat çekilmekte ve helal sertifikalı ürünlerin dindar tüketiciler için yenilikçi bir alan sunuyor olması bakımından satış piyasasını hareketlendirdiği gösterilmektedir (Mohezar vd. 2016: 57). Baker, Müslümanlara yönelik pazarda marka oluştururken ve hedef kitlenin manevi ihtiyaçlarına göre planlama yapılması gerektiğini belirtirken (Baker’dan akt. Hashim ve Musa, 2014: 131), bu yeni tüketim alanının inşa sürecindeki önemli bir noktaya da dikkat çekmiş olmaktadır. Hunter, böyle yeni bir tüketim alanının ortaya çıkmasını, geleneksel yerleşik pazarların doygunlaşmaya başlaması ve yeni tüketim alanları inşa etme girişimlerine bağlamakta ve küresel piyasalar için tüketim açısından umut verici bir segment olarak değerlendirildiğini belirtmektedir. Kısa bir süre öncesine kadar “helal konsepti”nin gıda segmenti ile sınırlı olduğu, bugün ise daha geniş bir ürün yelpazesine kavuştuğunu, bu çerçevede kozmetiğin de alana dahil olmaya başladığına dikkat çekmektedir (Hunter, 2012: 35). Zira artık helal kavramı dini literatür anlamı dışında genişlemekte ve ticari bir kavram olarak da kabul edilmeye başlanmaktadır (Kurtoğlu ve Çiçek, 2013: 184). Sülün Ergül de araştırmasında helal sertifikasının ticarileştirildiği, dolayısıyla kavramın metalaştırıldığını savunmaktadır (Sülün Ergül, 2014: 20).

7.3. Sağlığa Uygunluk

Sağlığa uygunluk kodu ise %17,2 oranı ile yine en çok dile getirilen gerekçe olup, katılımcıların çoğu aslında, helal olma ile sağlığa uygun olma arasında doğrudan bir ilişki kurmaktadırlar. Başka deyişle, bir ürünün helal olmasını sağlayan sağlığa uygun olmasıdır. Yapılan görüşmelerde alınan cevaplara göre sağlıklı olanın haram olduğu, sağlıklı olanın helal olduğu inancı ve düşüncesi hâkimdir. Benzer fikri bütün katılımcılar belirtmiş olup, burada yalnızca birkaç tanesi paylaşılabilecektir:

Helal demek, kişiye, etrafa zarar vermeyen, sağlığına zarar vermeyen demektir. (K2)

Helal derken, biz Müslümanlar için alkol, hayvansal katkı ve sağlığa zararlı maddeleri içermemesi gerekiyor. (K5)

Kendi tükettiğim ürünlerde de tabii ki helal yani sağlıklı ürünler alıyorum. (K10)

Sağlıklı olan şeyler, helal şeyler oluyor zaten. (K14)

Ben ilk önce sağlığımı düşünürüm. (K17)

Haram olan şeyler, sağlığı bozan şeylerdir. Triklosan, ağır metal paraben, propan, fosfat, fitalattır. Helal ve pislikler ile karışmamış karada, suda yaşayan bitkilerden türetilen, insan sağlığına zarar vermeyen kaynakların kullanılmasıdır. (K6)

Helal sertifikası demek, sadece kesim veya ürünlerin işlenmesi vs. yönüyle yani kısacası Müslümanlık boyutunda bakılmamalı diye düşünüyorum ben. Helal sertifikası almak için şirketlerin yanlış hatırlamıyorsam 70 kusur adetten oluşan ve içerisinde ciddi anlamda uygulanması zor olan maddeleri yerine getirmesi gerekiyor. İşte bu nedenle, sağlığımız için, geleceğimiz için, kaliteli yaşamamız için helal sertifikasına bakmamız gerek her üründe. (K7)

İnsanlar helal kozmetikte sağlığı buluyorlar çünkü. (K11)

Mesela, astımı olanlar içine sinerek bu ürünleri alıyor. (K18)

Helal ürünlerde artış sadece dini kesimde değil ki... Dindarlar kadar sağlıklı yaşamak isteyen bir kesim de var. İnsanlar artık, boyalı, katkılı şeyler tüketmek istemiyor. Hayatımı sağlıklı devam ettirebilmek adına, Gimdes helal sertifikalı ürünleri araştırdım açıkçası. (K19)

Helal demek, doğallık demek, sağlık demek. (K20)

Helal sertifikası olmayan bu ürün ve markaların haram olduğunu düşünüyorum. Çünkü sağlıksızlar. (K8)

Görüldüğü üzere, bazı katılımcıların ifadeleri, helal sertifikası olmayan kozmetik ürünlerinin haram olduğu fikrine kadar varabilmektedir. Bu ürünlerin tüketilmesinde sağlıklı bir muhtevaya sahip olma kriteri, bu konuda başka ülkelerde yapılan araştırma sonuçlarında da öne çıkmaktadır. Mohezar ve arkadaşlarının araştırma sonuçlarına göre de bu ürünlerin gençler arasında tercih edilmesindeki en önemli nedenlerden birisi sağlığa zararsız maddelerden üretilmiş olduğu fikridir. Yine, sağlıklı olan helaldir ve helal olan sağlıklıdır eşleştirmesi bu araştırma sonucunda da görülmektedir (Mohezar vd. 2016: 48).

Benzer bir değerlendirme yine Malezya’da 19-35 yaş arası kadınlardan oluşan bir odak grup araştırmasının sonuçlarında da görülmektedir. Bu araştırma sonuçlarındaki fark, katılımcı grubun bu ürünleri, dinsel nedenler de olmakla birlikte, içerikteki sağlığa zararsız maddeler nedeniyle tercih ettiklerini belirtmeleridir (Hashim ve Musa, 2014: 133). Yine bir diğer araştırma, temizlik ve hijyen koşullarına uygunluk kriterlerini sağladığı algısından dolayı, helal kozmetik ürünlerinin bütün kesimlerce tercih nedeni olduğu verisini sunmaktadır (Gumbri ve Noor, 2016). Bazı tüketiciler de helal ürünleri, dini nedenlerle değil, “temiz” olarak algıladığı için tercih edebilmektedir. ABD gibi Müslümanların azınlıkta olduğu ülkelerde helal kavramı sadece Müslümanları ilgilendiren bir terim olmayıp, temizliği sembolize etmektedir (Sülün Ergül, 2014: 11). Türkiye’de yapılan genelde il bazlı araştırma sonuçlarının da hemen hepsinde benzer verilere ulaşılmıştır

(Demirel ve Yaşarsoy, 2017; Kurtoğlu ve Çiçek, 2013; Alagöz ve Demirel, 2017; Çuhadar, 2017; Genç ve Yardımcıoğlu, 2017; vd.).

7.4. Bilinçli Tüketim

Katılımcıların değindiği en önemli noktalardan birisi de bilinçli tüketimdir (%12,6). Burada bilinçli olmanın iki kritere bağlandığı görülmektedir: Dini emirlere dikkat ve sağlığa uygunluk ya da sağlığa zararsız olma. Yukarıda helal olma kriterinde, katılımcıların, sağlıklı olma kodunu temel kriter olarak tanımladıkları belirtilmişti. Dolayısıyla hem dini kurallara uymak hem de sağlığı korumak, helal ürünler tüketmekle mümkün olabilir ve bu da ancak helal belgeli ürünleri tüketmekle mümkün olabilir şeklindeki tutum, görüşmelerde oldukça belirgindir:

Artık insanımız bilinçli. Aldığı her ürünün içeriğini inceliyor. (K10)

Ben yeteri kadar helal yaşamaya, helal ürünlere ve helal tüketime, bu ülkede önem verildiğini düşünüyorum. (K14)

İnsanlar, bu sertifikaya dikkat etmeye başladılar artık. Çünkü ne kullandıklarını bilmek istiyorlar. (K16)

Açıkçası insanlar marketten bir ürün aldıklarında, onun helal olup olmadığına dikkat etmiyor ama internette, doğrudan satışta çok soruluyor. (K17)

İnsanlar artık, boyalı, katkılı şeyler tüketmek istemiyor. (K19)

Satışlarda olsun kendi yaşantımda olsun dikkat ederim kullandığım şeylerin helal olmasına. (K20)

Sertifika insanı rahatlatıyor. Sonuçta ne kullandığımı biliyorum. Vicdanen daha rahat oluyor diyebilirim. (K23)

Yanıtlara göre, bilinçli tüketici olmanın gereği, satın alınan ürünlerin içeriğinde ne olduğunu bilmektir. Katılımcılar, bu ürünleri tüketerek, dini ilkelere uyarken aynı zamanda sağlıklarına zarar vermemeyi, helal sertifikalı ürünlerle sağladıklarına inanmakta; böylece tüketim toplumu kültürü ile din uyumlulaşmakta ve aynı zamanda sanayi ürünlerinin içerikleriyle sağlık için taşıdığı risk de ortadan kaldırılmaktadır. Risk toplumu teorileri, modern insanın pek çok konuda kendisini sürekli risk altında kaygılı hissettiğini ve güven bunalımı yaşadığını ileri sürmektedir (Giddens, 2016: 82-85).

Helal sertifikası bu anlamda tüketiciye, ürün içeriğinde sağlık için tehdit ya da risk oluşturan maddeler içermediği garantisini vererek, risk toplumunun kaygılı bireylerine bir kapı açmaktadır. Mohezar ve arkadaşlarının araştırmasına göre de genç Müslüman tüketiciler, tükettikleri ürünlerin içeriklerinin hem dine hem de sağlığa uygunluğu konusunda bilinçli görünmektedirler. Bir başka araştırma da

Müslümanların dinen helal ve aynı zamanda sağlıklı ürünler tüketme konusunda farkındalık ve bilinç düzeyinin ve sorgulamanın artmakta olduğu sonucunu tespit etmektedir (Gumbri ve Noor, 2016). Modern toplumun muhafazakâr tüketicilerinin, helal sertifikalı ürünlerle bu kaygı halini de aşacak bir araç olarak helal sertifikalı kozmetik ürünlerini kullandıkları ileri sürülebilir. Hunter, cilt bakım ve kozmetik ürünlerin içerikleri konusunda bilinçli tüketici sayısında artış olduğunu, bu artışın da helal kozmetik ürünlere olan talebi artırdığını, söz konusu ürünlerin Avrupa ülkeleri ve ABD'deki marketlere hızla giriş yaptığını ve Orta Doğu ve bazı Asya ülkelerinde ürün çeşitliliğinin gittikçe arttığını yazmaktadır (Hunter, 2012: 35). Türkiye'de yapılan araştırma sonuçları da bu sonucu destekler mahiyettedir (Demirel ve Yaşarsoy, 2017; Kurtoğlu ve Çiçek, 2013; Alagöz ve Demirel, 2017; Çuhadar, 2017; Genç ve Yardımcıoğlu, 2017; vd.).

7.5. Sosyal Medya Etkisi

Doğrudan ilişkili olarak katılımcıların cevaplarında, sosyal medya kullanımı %11,3 orana sahiptir ve bu ürünlerin tüketilmesinde ve satılmasında önemli bir etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Bazı örnekler verilecek olursa:

Sosyal medyayı faydalı buluyorum. Çünkü birçok insana ürün tanıtımı ve satış yapabiliyorum. Bu ortamda reklam çok önemli. (K1)

Reklam açısından sosyal medyanın büyük bir etkisi var diyebilirim. Bizim ülkemizin insanları sosyal medyadan, ürün tanıtan fenomenlerden çok etkileniyor. Doğal olarak satışları da artırıyor. (K3)

Benim Youtube üzerinde ayrıca bir kanalım var. Sosyal medya çok ama çok önemli. Kazancım ve büyümem de sosyal ağ sayesinde gerçekleşti. (K8)

Sosyal medya büyük avantaj girişimciler için. Sosyal medyadan ekibime katılacak insanlar buluyorum. Bu durum da kazancımıza yansıyor tabii ki... Ekip ne kadar büyürse kazançta artıyor. (K11)

Evet, sosyal medya tercihlerimi etkiliyor. Örneğin, arkadaşlarımla takip ettiğim sayfaları bende takip ediyorum. (K22)

Sosyal medya, daha önce de belirtildiği üzere, işletmeler için geleneksel araçları ortadan kaldırarak doğrudan müşteri ile temasa geçen ve bu nedenle yeni reklam stratejileri geliştirilmesine olanak sağlayan bir araç olmuştur (Seçer ve Boğa, 2017: 313). Böylece sosyal medya tüketimi yönlendiren ve artıran bir mekan olarak daha fazla öne çıkmaya başlamıştır. Fizik ortamda yapılan alışverişler, zaman ve mekan ile sınırlı iken; internet üzerinden yapılan alışveriş, bu boyutlar açısından ciddi bir genişlik sunmakta,

karşılaştırma yapabilme imkanı sağlamakta ve alışveriş imkanını artırmaktadır.

Dijital Türkiye 2019 E-Ticaret Raporu'na göre, internet üzerinden yapılan alışverişlerin oranı önceki yıllara göre artış göstermiştir.⁵ Daha önce yaptığımız bir araştırmanın verilerine göre de muhafazakar bireyler, sosyal medyayı tüketim tercihlerini etkileyen bir mecra olarak değerlendirmektedirler (Gazneli, 2020). Sosyal medya platformları, muhafazakâr birey için sadece mal ya da hizmetin alınıp satıldığı bir mekân olarak kalmamaktadır. Daha ötesinde, kişinin neyi tüketmesi, neyi tüketmemesi gerektiği yönünde ona rehberlik etmekte ve bu yönüyle tüketim kültürünün genişlemesinde önemli bir etkiye sahip olmaktadır.

Yukarıda da değinildiği üzere sosyal medyanın, tüketici sosyalleşmesini sağlaması açısından, çok güçlü olduğu gözlemlenmektedir. Bu mecra da tanıtımı yapılan başka ürünler gibi helal sertifikalı kozmetik ürünlerinin de “elektronik ağızdan ağıza” aktarım yoluyla ve sosyal medyadaki fenomen adı verilen mikro ünlüler aracılığıyla tanıtılması, bu hesapların takipçileri üzerinde, tüketme ve bu ürünler vasıtasıyla dindar kimliği güçlendirme arzusu uyandırabilmektedir (Gazneli, 2020). Diğer taraftan tüketim kültürüne adapte olarak dönüşen bu bireyler, muhafazakar ya da dindar kimlikleriyle sosyal medyada oluşturulan platformlara üye olarak ya da dindar veya muhafazakar bir kimlikle öne çıkan bir mikro ünlünün takipçisi olarak birer sanal cemaat de oluşturabilmektedirler.⁶ Bu çerçevede yapılan bazı çalışmalar dindarlık derecesi arttıkça ya da dini alt gruplara üyelik söz konusu oldukça, grup içi tutumun bireyin tercihlerini daha belirleyici olduğunu göstermiştir. Yani bazı ürünlerin zamanla belirli dini grupların sembolü haline dönüşmesi, hatta üyeler üzerinde baskıya yol açabilmesi söz konusu olabilmektedir (Bearden ve Etzel'den akt. Petrescu, 2012: 5). Güney Kore'de Budist, Protestan ve Katolikler üzerine yapılan bir araştırmanın sonuçları da benzer şekildedir (Shin, Parkı, Ayı vd., 2010). Yine bu perspektife göre, yüksek dindarlık derecesine sahip tüketiciler, aynı zamanda daha sosyal, itaatkâr ve gruptan gelen etkilere daha açıktırlar; dolayısıyla tüketim tercihlerinde gruptan daha fazla etkilendikleri ve dini açıdan herhangi bir şüphe ya da risk taşımayan ürünleri satın almayı tercih ettikleri varsayılmaktadır (McDaniel ve Burnett ve Wiebe ve Fleck'ten akt. Petrescu, 2012: 7). Kurtoğlu ve Çiçek'in araştırma sonuçları da söz konusu ürünlerin tüketiminde sosyalleşme teorisini destekler niteliktedir (2013). Bu bağlamda, helal kozmetik üreticileri de sosyal medyayı ürün tanıtımı için kullanmakta,

⁵ Bkz. <http://www.tubisad.org.tr/tr/images/pdf/dd-tusiad-eticaret-raporu-2019.pdf>

⁶ Rheingold'un ortaya attığı “sanal cemaat” kavramı, insanların reel gündelik hayatlarında yaptıkları her şeyi internet üzerinde oluşan toplumsal ilişki mekanlarında da yaptıkları ve benzerlikler üzerinden cemaatler oluşturdukları anlamını taşır (Rheingold, 1993).

zaten etkili bir yöntem olan çoklu kazanç sisteminde böylece çarpan etkisi yaratılmaktadır. Helal kozmetik kullanan tüketicilerin sosyal medya hesapları üzerinden, ürünün içeriği ve dine uygunluğu açısından yaptıkları tavsiyeler ve hatta uyarılarını, takipçiler üzerinde, Petrescu'nun dikkat çektiği türden bir sıkılaşma ve sosyalleşme ile ürünlere yönelime neden olduğu da bu araştırmadaki mülakatlarda da gözlemlenmiştir. Bu çalışmanın katılımcıları da helal belgeli ürün tüketimi konusunda başkalarını uyardıklarını belirtmişlerdir.

Sosyal medyanın ve aynı zamanda bu tip çoklu kazanç sistemi olan şirketlerin bir diğer işlevi de kadınlara evden çalışabilme imkânı sunmasıdır. Bazı katılımcılar bu durumu şöyle dile getirmiştir:

4 ay içinde müdür oldum ve çok güzel kazançlar elde ettim. Şu an muhafazakâr bir kadın olarak mesleğim var. Benim gibi ev kadınları için çok güzel bir kazanç sistemi. Diploma gerektirmiyor ve evden internet ile iş yürütebiliyorsunuz. (K8)

Benim Youtube üzerinde ayrıca bir kanalım var. Kazancım ve büyümem de sosyal ağ sayesinde gerçekleşti. Orada, koli açılarımı, ürün paylaşımlarımı yapıyorum. Sosyal medya dışında da üyelerle görüşüyorum ama sosyal medya, özellikle Instagram ve Youtube bizlere çok destek oluyor. (K8)

Sosyal medya sayesinde kapalı biri olarak çalışabileceğim bir işim oldu. (K10)

Sosyal medya, insana fırsatlar sunabiliyor; çalışıp para kazanmak gibi. Birçok kadın için bu önemli. Mesela dışarıda çalışmak kapalı bir hanım için zor. Karşı değilim ama zor buluyorum. Burada kendini çok fazla göstermene gerek kalmıyor. Öne çıkan ürünün kendisi oluyor. (K24)

Sosyal medya girişimci kadınlar için, düşük yatırım maliyeti ile iyi gelir elde edebilme, esnek çalışma saatleri, evden çalışabilme gibi avantajlar sağlamasından dolayı, bu mecra aracılığıyla küçük ölçekli ticari girişimde bulunan kadınların sayısında artış olduğu gözlemlenmektedir. Evde yaptığı yemeklerin yapımını videoya çekerek yemek kanalı açmaktan, mini online butik işletmesine ve kozmetik satışına kadar pek çok kadın girişimci kendi kazancını elde etme çabası harcamaktadır. Bu türden kadın girişimcileri desteklemek için dünyada ve Türkiye'de⁷ kamu ve özel kuruluşlar politikalar üretmektedirler. Bangladeş'te (Hossain ve Rahman, 2018), Endonezya'da (Melissa; Hamidati vd., 2015), Mısır'da (Beninger, Ajjan vd., 2016), ABD'de

⁷ Türkiye'deki kadın girişimcilere verilen destekler için bkz. <http://www.skdturkiye.org/esit-adimlar/> ve en son eylem planı için bkz. Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı, 2018-2023.

(Upton, Broming vd., 2015) ve daha pek çok araştırmada, sosyal medyanın kadın girişimciler için yarattığı fırsatlar ve kadınların durumu üzerine yapılan araştırma sonuçları da benzer sonuçları göstermektedir. Türkiye’de de yapılan bazı araştırmalar, son yıllarda Facebook, Youtube ve özellikle Instagram kanalıyla mikro işletmeler kurarak evden çalışan kadın girişimci sayısında “patlama” yaşandığına işaret etmektedir ki (Genç ve Öksüz, 2015) son beş yılda bu rakamların katlanarak artmaya devam ettiği de yine gözlemler arasındadır. Satılan ürünlerin helal sertifikalı olması yani dinen meşru ürünler olarak görülmesi nosyonu ile muhafazakâr kadının evden çalışabilmesi nosyonu, yine modern hayatın muhafazakâr kesim için yarattığı sorunlardan birinin aşılmasında sosyal medyanın sorun çözücü bir işlev gördüğü anlaşılmaktadır. Yani helal sertifikalı ürünlerin gördüğü bir diğer işlev, satışında çalışmayı da meşru kılması gibi okunabilir.

7.6. Doğal/Doğa ile Uyumlu Olma

Bazı katılımcılar, helal sertifikalı ürünlerin, doğaya zararsız olma, organik olma, bitkisel olma, hayvanlar üzerinde deney yapılmadan üretilme gibi özelliklerini de helal olma kriteri kapsamında (frekans değeri %2) değerlendirmişlerdir:

Hem yerli malı hem de helal olduğunu anladığımda Şile’deki fabrikalarına da gittim, gördüm. Fabrikada yemyeşil bir sanayi, bacasız ve en önemlisi hayvanlar üzerinde herhangi bir işlem yapılmıyordu. Helal olduğuna ürünlerin böyle kanaat getirdim diyebiliriz. (K8)

Sanırım, helal olmasını sağlayan şey, doğa dostu olması. (K18)

Sertifikasız markalar hayvanlar üstünde testler yapıyorlar. (K8)

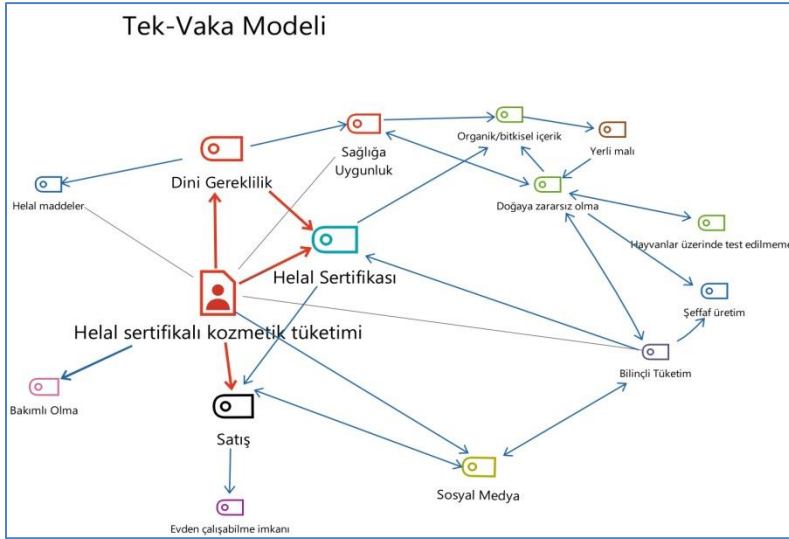
Bu ürünler, hayvanlar üzerinde test edilmiyor. (K12)

Mesela Farmasi’de kalıcı oranı artsın diye bitkilerin kök ve asitlerini kullanıyor. Böylece dini açıdan helal de oluyor. (K1)

Sentetik bileşenler, İslami şartlara uygun olduğu için tercih ediliyor. Helal sertifikasında, organik bileşenler belgelerle kanıtlanmalıdır. (K6)

Bu ifadeler, bazı katılımcıların helal sertifikalı ürünlerin ekolojik bakımdan doğa ile uyumlu olduğu ve hayvanlar üzerinde test edilmediği için, dinen uygun olmasına ilaveten, olumlu bir özellik olarak tercih nedeni olduğunu göstermektedir. Benzer sonuçlar başka araştırma sonuçlarında da görülmektedir. Mesela Gumbri ve Noor’un araştırmasında, helal kozmetik ürünleri “eko-etik”, yani ekolojik etik ilkelere uygun (hayvanlar üzerinde deney yapılmayan, çevreye ve doğaya zarar vermeyen, insan sağlığını bozmayan) olarak tanımlanmıştır (2016: 9). Dolayısıyla yine risk toplumu

ve çevre sosyolojisi açısından bakıldığında, modern tüketim toplumunun doğaya ve doğadaki canlılara zararlı ürünlerine karşı bir alternatif getiren helal sertifikalı kozmetik ürünlerin, dini ve ekolojik duyarlılığı olan bireyler için bir çıkış sağladığı yorumu yapılabilir. Aynı zamanda bu özelliklerin satış stratejisi açısından etkileyici bir rol oynadığını da söylemek mümkündür.

Şekil-2: Kod İlişkileri-Tek Vaka Modeli

Kod Sistemi	Satış	Helal sertifikası	Bilinçli Tüketim	Bakımlı Olma	Dine uygunluk	Sağlığa Uygunluk
▲ Satış						
● Helal sertifikası						
● Bilinçli Tüketim						
● Bakımlı Olma						
▲ Dine uygunluk						
● Sağlığa Uygunluk						
Σ TOPLAM	29	79	28	12	79	31

Şekil-3: Kod İlişkileri Tarayıcısı

8. Sonuç

Bu araştırmada, tüketim kültürü-dini kültür ilişkisi çerçevesinde, helal sertifikalı kozmetik ürünlerin tüketimine ilişkin olarak 26 katılımcı ile yapılan derinlemesine görüşmelerle elde edilen veriler analiz edilmiştir. Görüşmelerde öne çıkan kavramlar, Şekil-1'de de görüldüğü gibi dini gereklilik, satış faktörü, sağlığa uygunluk, bilinçli tüketim, sosyal medya faktörü ve doğaya zararsız olma kavramları olmuştur.

Veriler, kozmetik ürünlerde helal sertifikasının varlığının, hayatını dini değerlere göre yaşadığını belirten katılımcılar için, önemli bir kriter olduğunu göstermiştir. Öyle ki, kozmetik ürününü meşru kılan, sadece helal sertifikası

olmaktadır. Bazı katılımcıların, helal sertifikası olmayan kozmetik ürünlerin haram olduğunu ifade etmesi, bu sertifikanın dini değeri konusunda bazı bireylerce oldukça ciddi bir aşamada olunduğuna işaret etmektedir. Helal sertifikası veren şirketlerden biri olan Gimdes'in iki ayda bir yayınladığı Helal Yaşam Rehberi adlı dergide, modern bir çağda ve toplumda yaşayan bir Müslümanın, her anlamda hayatını dinen uygun hale getirebilmesi için bir rehber ihtiyacı duyduğu belirtilerek, ürün incelemesinden, helal yemek tariflerine kadar pek çok bilgi yayınlanmaktadır ve yine bu dergide kozmetik ürünlerin cilt ile emildiğini ve bunun bir helallik sorunu yarattığını belirterek helal sertifikalı kozmetik ürünlerin kullanılması gerektiği yazılmaktadır (İmam, 2017). Görüldüğü üzere, bu ürünlerin satış ve pazarlaması doğrudan dini gereklilik ile bağlantılandırılarak yapılmaktadır. Zira aynı zamanda sosyal medyadan satış da yapan tüketiciler, sertifikanın satışlara olumlu etki ettiğini belirtmişlerdir. Diğer taraftan helal ve haramlar konusunda belli çizgiler olmakla birlikte, Din İşleri Yüksek Kurulunun söz konusu sertifikalandırma uygulamalarını karara bağlamak üzere yaptıkları toplantılardaki tartışmalardan, zamana, koşullara, işlemlere, değişimlere vb. göre hükümlerin değişebildiği anlaşılmaktadır. Mesela kozmetik ürünlerin alkol içermemesi bu ürünlerde helal belgelendirmenin başta gelen kriteri olarak sunulmakta ve bu araştırmanın katılımcıları için de özel önem gösterilen bir husus olduğu anlaşılmakta; fakat diğer yandan bu kriter, kurulun Kur'an'daki alkol yasağının sarhoşluk verme ile tanımlandığı fetvasıyla çelişki arz etmektedir. Yine Covid-19 küresel salgınının baş göstermesiyle birlikte, virüsün etkisiz hale getirilmesinde alkolü dezenfektanlar ve kolonyalara büyük rağbet olmuş, kolonya stokları tükenmiş ve yine Diyanet İşleri Başkanlığı, konu ile ilgili sorulara, alkolün temizlik için kullanılmasının caiz olduğu ve alkol içeren ürünlerin abdesti bozmadığı fetvasıyla cevap vermiştir.⁸

Dolayısıyla, helal kavramının dini bir kavram olmaktan çıkıp kapitalist sistemde ticari bir kavram olarak genişlemesi, dini kavramların metalaştırılarak tüketicilere bu yönde bilgi verilmesine ve alkol içeriğine sahip -gıda olmayan- ürünlerin helal olmadığı algısının yaratılmasına yol açtığı ve böylece tüketim kültürünün dini kültürü dönüştürdüğü işaretini de vermektedir. Yine ilgili başlık altında da tartışıldığı üzere, sanal cemaatlerin ve grupların, dini bilgilerin yayılmasında ve ürün tavsiyesinde katbekat fazla

⁸ Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığının web sitesinde, "Alkol içeren maddelerin temizlikte kullanılması caiz midir?" sorusuna "İspirto, kolonya vb. sıvılarla, temizlik amacıyla üretilen alkolü maddelerin içilmesi haram olmakla birlikte (Buhârî, Edep, 80; Müslim, Eşribe, 73), temizlikte kullanılmaları caizdir. *Namaz kılmadan önce bu ürünlerin sürüldüğü yerlerin yıkanması da gerekmez* (Kâsânî, Bedâi', V, 115; Elmalılı, Hak Dini, II, 763-764)." şeklinde cevap verilmektedir.

<https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/67/alkol-iceren-maddelerin-temizlikte-kullanilmasi-caiz-midir->

etki yaptığı göz önünde bulundurulursa, tüketim kültürünün dini kültürü belli çevrelerde dönüştürme etkisi ve gücü daha dikkat çekici hale gelmektedir. Bu noktada Osmanlı Devleti'nde ürünlerin temiz ve pak olduğuna dair vurulan damgada, “helal” yerine “tâhir” kavramının niçin tercih edildiği sorusuna belki bu çerçevede bir cevap aramak mümkün olabilir.

Bu bağlantılandırmaya eklenen bir diğer nokta, sağlığa uygunluk kıstasıdır. Katılımcıların hemen hepsi, helal olma ve sağlığa zararlı olmama niteliklerini birlikte tanımlamışlardır (bkz. şekil-3). Dolayısıyla, kozmetik ürün seçiminde, dine uygun olmak ve sağlıklı olmanın sağlayıcısı, helal sertifikası haline gelmektedir. Sağlığa zararlı maddeler bu görüşlere göre dinen de haramdır; dolayısıyla haramdan uzak durmanın yolu bu ürünleri kullanmaktan geçmek olduğu düşüncesi gözlenmektedir. Bu bağlamda bilinçli bir tüketici olmak için, helal ve haramların takip edilmesi ve böylece sağlıklı ürünler tüketilmesi koşulu belirtilmektedir. Bu noktada helal belgelendirmelerinde bazı kimyasal maddelerin sağlığa zararlı olduğu için haram dairesinde değerlendirilmesi, din bağlamı olmaksızın farklı kesimden tüketicilerin de bu ürünleri tercih nedeni olabilmektedir. Katılımcıların sıkça değindiği bir diğer konu, doğaya zararsız olma ve doğal olma özellikleridir. Diğer taraftan, ekolojik sorunlarla burun buruna olan modern risk toplumunun modern üyeleri için bu kriter de bu konuda duyarlılığı olanlar için artı bir özellik olarak yine organik belgeli ürünlere⁹ alternatif olarak yerini almaktadır. Bonne ve Verbeke, helal ürün tüketimini yalnızca kültürel ve dini motivlerin şekillendirmediğini, aynı zamanda sağlık, uygunluk, etnik kimlik ve hayvan yaşamına gösterilen saygı gibi etik meselelere duyarlılıktaki artışın da etkili olduğunu belirtmektedir (Bonne ve Verbeke, 2007, s. 43). Yapılan pek çok araştırmanın sonuçlarına, bu çalışmada da ulaşılmıştır. Fakat, zararlı kimyasallar içermeme ve sağlığa zararsız olma özellikleri organik belgesi ile de sağlanabiliyor iken ürünlerin dini bir kavramla piyasada yer alması, yeni bir tüketim alanı yaratıldığının göstergesi olarak yorumlanabilir.

Berger ve Bocock'un da yukarıda aktardığımız düşüncelerinde ileri sürdükleri gibi; tüketim toplumunun muhafazakâr üyeleri, her iki kültürel yapının kesişim noktasında bulundukları için, ikisi arasındaki çelişkiyi aşmanın bir çözüm yolu olarak kendilerine sunulan helal sertifikalı kozmetik ürünlerle, dini yaşamlarına zarar vermeden bakımlı olma, güzel görünme gibi modern ihtiyaçlarını giderebilmekte ve böylece modern topluma eklenilebilmektedirler.

⁹ Organik ürün belgesi, doğal kaynaklar kullanılarak ve katkı maddeleri, ilaç ve benzeri hormonlar kullanılmayarak tamamen doğal olarak yapılan tarım sonucu çıkan ürünlere verilen belgelendirme çeşididir. Söz konusu belgelendirme uygulaması, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı tarafından 1991 yılında başlatılmış ve kapsamı sonraki yıllarda genişletilmiştir.

Aynı zamanda bu nitelikteki ürünleri kullanarak, muhafazakâr kimliklerini yeniden üretip, orta ve üst sınıfa özgü tüketim bağlamı kimliklerini de inşa etmektedirler. Bazı katılımcılar, helal sertifikalı makyaj ürünleri ile hafif tonlarda yapılan makyajın, evde ya da dışarıda, “helal” olduğunu düşündüklerini belirtmişlerdir. Dolayısıyla bu ürünler, erkek ya da kadının hem muhafazakâr hem modern bakımlı/makyajlı olarak, Göle’nin tespitindeki gibi (2017: 16), melezleşmelerine imkân sağlamaktadır. Bu anlamda, yeni muhafazakâr kesim, İslami ve modernin bir arada yer aldığı, aradaki sınırın bulanıklaştığı ve giderek seküler çizgiye yaklaşan bir profile uzanmaktadır. Bu veriler aynı zamanda, Baudrillard’ın tüketim toplumunda harcamanın israf değil bolluk kabul edildiği savını destekler mahiyette, kozmetik ürünleri satın almak muhafazakâr tüketici için helal sertifikası sayesinde israf kategorisinden çıkmaktadır. Kısacası, Bourdieu’nün kavramlarıyla söylenecek olursa; İslami habitusun dönüşümü ile beğeniler de değişmiş, sınıfın ortak beğenileri, hem dini öğelerin içerisinde yer aldığı hem de modern görünümlü bir yaşam inşa edebilecekleri ürünlere yönelmiştir ve helal sertifikalı kozmetik ürünlerin, bu habitusun önemli bir kısmını hedeflediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Kozmetikten gıdaya kadar uzanan helal içerikli ürünlerin artması, bir yandan dini bir kavramı genişletip manasını parçalar iken; diğer yandan muhafazakâr bireyin tüketimini dini bir çerçeveye yerleştirmesi ile zıt bir görüntü oluşturmaktadır. Tüketim toplumunda amaç, ürünün herkes tarafından tüketilmesidir ve böylece üretici kârını arttırmaktır. Bu bağlamda, ürün ve hizmetlere helal niteliğinin kazandırılması, dini değerlerin pazar içerisine girerek, metalaşması ve tüketilmesi sonucunu doğurmaktadır. Kısacası kapitalizm, neoliberal politikalar, yeni pazar arayışları ve satış stratejileri ile kültürel alanda meydana gelen kırılma ve gelişmelerin tüketimi değerli kılan birlikteliğinin, helal sertifikalı ürünlerin ve dolayısıyla çeşitli kaygı ve arzuları olan modern muhafazakar bireyler için kozmetik tüketimini yeni bir alan olarak şekillendirirken, dini kültürü de dönüştürmekte olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- ALAGÖZ BAŞARAN, S.; Demirel, E. (2017). Helal Gıda Sertifikalı Ürünlerin Tüketici Davranışları Üzerine Etkisi: Konya İli Üzerinde Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(28), 451-472.
- ANNABI, C. A.; Ibidapo-Obe, O.O. (2017). Halal certification organizations in the United Kingdom: An exploration of halal cosmetic certification. *Journal of Islamic Marketing*, 8(1), 107-126. <https://doi.org/10.1108/JIMA-06-2015-0045>.

- AYDEMİR, M. A. (2006). Yetinen Toplumdan Tüketen Topluma: Türkiye’de Modern Tüketim Kültürünün Tarihsel ve Toplumsal Gelişim Seyri. *SÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 16, 201-214.
- BALIKÇIOĞLU, B.; Volkan, P. (2016). Sosyal Medya, Televizyon ve Akran İletişiminin Materyalizm ve Gösteriş Tüketimi Üzerindeki Etkisi: Tüketici Sosyalleşmesi Perspektifi, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(35), 299-319.
- BALTACI, A. (2019). Muhafazakâr Tüketim: Türkiye’de Muhafazakârlığın Tüketim Eksenli Dönüşüm Dinamikleri. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 42, 111-135.
- BAUDRILLARD, J. (2018). *Tüketim Toplumu*. Çev. N. Tural, F. Keskin. Ayrıntı Yayınları.
- BAUMAN, Z. (2017). *Akışkan Modernite*. Çev. S. O. Çavuş. Can Sanat Yayınları.
- BELL, D. (1973). *The Coming of Post-Industrial Society*. Basic Books.
- BENINGER, S.; Ajjan, H.; Mostafa, R.; Crittenden, V. (2016). A road to empowerment: social media use by women entrepreneurs in Egypt, *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 27(2/3), 308-332.
- BERGER, P. (2000). *Kutsal Şemsiye: Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları*. Çev. A. Çoşkun. Rağbet Yayınları.
- BOCOCK, R. (2005). *Tüketim*. Çev. İ. Kutluk. Dost Kitabevi Yayınları.
- BONNE, K.; Verbeke, W. (2007) Religious values informing halal meat production and the control and delivery of halal credence quality, *Agriculture and Human Values*, 25(1), 35-47.
- BROUNÉUS, K. (2011). In-depth Interview: The Process, Skill and Ethics of Interviews in Peace Research. K. Hoglund and M. Ober (Eds, *Understanding Peace Research: Methods and Challenge*, Routledge, 130-146.
- ÇUHADAR, M. (2017). Helal Gıda Konusunda Tüketici Davranışları. *Journal of Agricultural Faculty of Gaziosmanpaşa University*, 34. 190-200. <https://doi.org/10.13002/jafag4291>.
- DAGDELEN, İ. (2005). Post-Fordizm. *Mevzuat Dergisi* (90). <http://www.mevzuatdergisi.com/2005/06a/05.htm>.
- DATABANK (2000). *Databank*. Halal baby foods. Nutrition&Food Science, 30(3). <https://doi.org/10.1108/nfs.2000.01730caf.006>.

- DELENER, N. (1990). The Effects of Religious Factors on Perceived Risk in Durable Goods Purchase Decisions, *Journal of Consumer Marketing*, 7(3), 27-38.
- DEMİREL, Y.; Yaşarsoy, E. (2017). Exploring Consumer Attitudes Towards Halal Products, *Journal of Tourismology*, 3(1), 34-43.
- DURMUŞ, A. (2015). Doğrudan Satış Yöntemlerinden Çok Katlı Pazarlama (Network Marketing) ve Fıkıhî Değerlendirmesi, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33, 205-228.
- EBU ZEHRA, M. (1990). *İslam Hukuku Metodolojisi: Fıkıh Usulü*. Fecr Yayınevi.
- FARMASI (2020, Mayıs 4) *Neden Farmasi*. <https://www.farmasi.com.tr/icerik/neden-farmasi/66>.
- GAZNELİ, D. (2020). *Tüketim Toplumu Bağlamında Türkiye’de Yeni Medyanın Muhafazakârlığın Dönüşümü ve Dini Değerlerin Metalaşması Üzerine Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi.
- GENÇ, T. A.; Yardımcıoğlu F., (2017). Helal Sertifikasının Tüketici Tercihleri Üzerindeki Etkisi: Sakarya İli Örneği. *İstanbul Üniversitesi İ. Uluslararası Ekonomi, Finans ve Ekonometri Öğrenci Sempozyumu*, 530-544.
- GENÇ, M.; Öksüz, B. (2015). A Fact or an Illusion: Effective Social Media usage of Female Entrepreneurs, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 195, 293-300. <https://doi.org/10.1016/J.SBSPRO.2015.06.345>.
- Gıda Raporu (2020, Nisan 29). <https://www.gidaraporu.com>
- GIDDENS, A. (1999). *Runaway World: How Globalisation is Reshaping Our Lives*. Profile Books.
- GIDDENS, A. (2016). *Modernliğin Sonuçları*. Çev. E. Kuşdil. Ayrıntı Yayınları.
- Gimdes (2020, Nisan 29). <http://gimdes.com>
- GÖLE, N. (2017). *İslam’ın Yeni Kamusal Yüzleri: İslam ve Kamusal Alan Üzerine Bir Atölye Çalışması*. Metis Yayınları.
- GUMBRI, D.S.; Noor, N. M. (2016). The Acceptance Level Of Halal Cosmetic Products Among Malaysian Consumers, *Handayani*, 1-22.

- GÜZEL, Y.; Kartal, C., (2017). Helal Gıda Sertifikası ve Tüketici. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(4), 299-309. doi: 10.21325/jotags.2017.151.
- HAIPOUR, B., Gharache, M., Hamidizadeh, R. M.; Mohammadian, F. (2015). Raising Halal Cosmetic Awareness among The Respective Consumers, *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 5(7), pp. 338-349. <https://doi.org/10.6007/IJARBS/v5-i7/1745>.
- HARADAN, K. M., (2018). Research Methodology in Social Sciences and Related Subjects. *Journal of Economic Development, Environment and People*, 7(1), 23-48.
- HARVEY, D. (2010). *Postmodernliğin Durumu: Kültürel Değişimin Kökenleri*. Çev. S. Savran. Metis Yayınları.
- HARVEY, D. (2008). *Umut Mekânları*. Çev. Z. Gambetti. Metis Yayınları.
- HASHIM, A. J. bt C.M. and Musa, R. (2014). Factors Influencing Attitude towards Halal Cosmetic among Young Adult Urban Muslim Women: A Focus Group Analysis. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 130, 129-134. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.04.016>.
- Helal Yaşam Rehberi Dergisi*, Gimdes Yayın, İstanbul.
- HIRST, P.; Thompson, G. (2002). The Future of Globalization. *Cooperation and Conflict*, 37(3), 247-265. <https://doi.org/10.1177/0010836702037003671>.
- HOSSAIN, M.; Rahman, M.F. (2018). Social Media and the Creation of Entrepreneurial Opportunity for Women, *Management*, 8(4), 99-108. <https://doi.org/10.5923/j.mm.20180804.02>.
- HUNTER, M. (2012). The Emerging Halal Cosmetic and Personal Care Market, *Personal Care*, (3)19, 34-39.
- İMAM, H. M. (2017). Neden Helal Kozmetik?. *Helal Yaşam Rehberi*, Kasım-Aralık 2017, 57, 35-36.
- İncil. <https://www.openbible.info/topics/wasting>
- JORGENSEN, J.J.; Ha, Y. (2019). The Influence of Electronic Word of Mouth via Social Networking Sites on the Socialization of College-Aged Consumers, *Journal of Interactive Advertising*, 19:1, 29-42, <https://doi.org/10.1080/15252019.2018.1533500>.
- KANG, J. (2015). *Walter Benjamin ve Medya: Modernitenin Gösterisi*. Çev. D. Gedizlioğlu. Epsilon Yayıncılık.

- KAPLAN, M.; Gezen, A. (2017). Tüketicilerin Helal Ürün Satın Alma Niyetini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma, *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(14), 319-330.
- Kas Cert (2020, Nisan 29).
http://www.kascert.com/goster.aspx?metin_id=1351
- KESGİN, B. (2010). Mimarlıkta İnsan-Özne Ölçütünden Sapma; Ticarileşen İnsan ve Mekan. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 6(23), 17-27.
- KIRBOĞA, Z. (2019). Sembolik Tüketim ve Moda. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 36, 383-396.
- KIZGIN, Y.; Özkan, B., (2014). Tüketicilerin Helal Gıda Tüketim Eğilimlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma, 2(1), 18-37.
<http://dx.doi.org/10.15295/bmij.v2i1.62>
- KURTOĞLU, R.; Çiçek, B. (2013). Tüketicilerin Helal Ürünler Hakkındaki Algılama, Tutum ve Beklentilerini Tespit Etmeye Yönelik Bir Araştırma, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Aralık 2013, 8(3), 181-205.
- MCLUHAN M.; McLuhan E. (1988). *Laws of Media: The New Science*. University of Toronto Press.
- MELISSA, E.; Hamidati, A.; Saraswati, M.S.; Flor, A. (2015). The Internet and Indonesian Women Entrepreneurs: Examining the Impact of Social Media on Women Empowerment, *Impact of Information Society Research in the Global South*, Springer Press, ss.203-222.
https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-981-287-381-1_11.
- MEMİŞ, S. (2017). Turizmde Yeni Bir Pazarlama Yaklaşımı: Helal Turizm ve Dünyadaki Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi*, 8(21), 172-183.
- MOHEZAR, S., Zailani, S.; Zainuddin, Z. (2016). Halal Cosmetics Adoption Among Young Muslim Consumers in Malaysia: Religiosity Concern, *GJAT*, (6)1, 47-59.
- MOSCHIS, George P. (1987). *Consumer Socialization: A Life-Cycle Perspective*. Lexington, MA: Lexington Books.
- MOSCHIS, George P. and Gilbert A. Churchill, Jr. (1978). "Consumer Socialization: A Theoretical and Empirical Analysis," *Journal of Marketing Research*, 15 (November), 599-609.

- MÜFTÜOĞLU, S.; Babür Tosun, N.; Ülker, Y. (2018). Elektronik Ağızdan Ağıza İletişim (Ewom) Kanalı Olarak Youtube Vloggerların Satın Alma Niyeti Oluşumundaki Rolü, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(24), 231-254.
- OKTAR, S.; Varlı, A. (2010). Türkiye’de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti’nin Tarım Politikası, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1, 1-22.
- OTHMAN, N.; Hashim A.H. (2010). Consumer Perception and Behaviour towards Halal Food Consumption, *1st International Conference On Islamic Marketing And Branding (Icimb): Exploring Issues and Challenges*, 29- 30 November, 1-17.
- ÖZDEMİR, H.; Yaylı, A., (2014). Tüketicilerin Helal Sertifikalı Ürün Tercihleri Üzerine Bir Araştırma: İstanbul İli Örneği, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 183-202.
- ÖZDEN, S., Saygılı, M.; Sütütemiz N. (2019). Kozmetik Ürünlerinin Tüketiminde Sağlık Bilincinin Rolü. *Conference: XI. IBANESS Congress Series*, 03/09.
- ÖZTÜRK, A.; Nart, S.; Altunışık, R. (2015). Tüketicilerin Helal Tüketim Davranışlarının Belirleyicileri: Planlı Davranış Teorisi Çerçevesinde Bir Araştırma, *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 141-160.
- PETRESCU, M. (2012). Influence of Religion and Religiosity on Consumer Behavior –An Integrative Model. *Society for Marketing Advances*, Orlando, November, 1-20.
- PIORE, M.; Sabel C.F. (1984). *The Second Industrial Divide.*, Basic Books.
- RAHMAN, A. A., Asrarhaghighi, E.; Rahman, S. A. (2015). Consumers and Halal cosmetic products: knowledge, religiosity, attitude and intention. *Journal of Islamic Marketing*, 6(1), 148–163. doi: 10.1108/jima-09-2013-0068.
- RHEINGOLD, H. (1993). *The Virtual Community*, <https://www.kisa.link/NRz6>.
- RIOS, E., Riquelme, E.; Abdelaziz, Y. (2014). Do Halal Certification Country of Origin and Brand Name Familiarity Matter?, *Asia Pasific Journal of Marketing and Logistic*, 26(5), 665-686. <http://doi.org/10.1108/apjml-03-2014-0046>.
- RITZER, G. (2011). *Toplunun McDonalddlaştırılması: Çağdaş Toplum Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme*. Çev. Ş. S. Kaya. Ayrıntı Yayınları.

- ROBERTSON, R. L. (1985). Modernization, Globalization and the Problem of Culture in World-Systems Theory. *Theory Culture & Society*, 2(3), 103-117. <https://doi.org/10.1177/0263276485002003009>
- RUCCIO, D.; J. Amariglio (2003). *Postmodern Moments in Modern Economics*. Princeton: Princeton University Press.
- SEÇER, A.; Boğa, M. (2017). Sosyal Medyanın Tüketicilerin Gıda Ürünlerini Satın Alma Davranışına Etkisi, *KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi*, 20(4), 312-319. <https://doi.org/10.18016/ksudobil.280469>.
- SENEMOĞLU, O. (2017). Tüketim, Tüketim Toplumu ve Tüketim Kültürü: Karşılaştırmalı Bir Analiz, *İnsan&İnsan Dergisi*, 4(12), 66-86.
- SHAHID, S., Ahmed, F.; Hasan, U. (2018). A Qualitative Investigation into Consumption of Halal Cosmetic Products: The Evidence from India. *Journal of Islamic Marketing*, 9(3), 484-503. <https://doi.org/10.1108/jima-01-2017-0009>.
- SHAHIJAN, K. M., Rezaei, S., Preece, N. C.; Ismail, W.K.W. (2014). Examining Retailers' Behavior in Managing Critical Points in Halal Meat Handling: A Pls Analysis. *Journal of Islamic Marketing*, 5 (3), 446-472. <https://doi.org/10.1108/JIMA-10-2013-0070>.
- SHIN, J.; Park, M.; Moon, M.; Kim, M. (2011). International Conference on E-business, *Management and Economics IPEDR*, 3, 154-158.
- SOFUOĞLU, M. C. (1999). *İslam Dini Esasları: Yeni bir bakış yeni bir yorum*. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- SUGIBAYASHI, K., Yusuf, E., Todo, H., Dahlizar, S., Sakdiset, P., Arce, F. J.; See, G. L. (2019). Halal Cosmetics: A Review on Ingredients: Production and Testing Methods. *Cosmetics*, 6(3), 37. <https://doi.org/10.3390/cosmetics6030037>.
- SÜLÜN ERGÜL, H. (2014). *Industrialization of Religion in Halal Food Consumption*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi.
- TAŞGETİREN, Ç. (2018). *Batı'nın Sekülerleşme Süreci: Charles Taylor ve Modernite Eleştirisi*. Açılımkitap Pınar Yayınları.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü*. (2020, Nisan 30). <https://sozluk.gov.tr/>
- Türk Gıda Kodeksi. (2010).
- UPTON, L.O.; Broming, E.J.; Upton, R.L. (2015). Research on Women Entrepreneurs' Social Networks, *National Women's Business Council*. <https://www.kisa.link/NRB4>.

- ÜLGENER, S.F. (1981). Dünü Bugünü ile Zihniyet ve Din: İslam, *Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlâkı*. Der Yayınevi.
- VIGNALI, C. (2001). McDonald's: Think Global, Act Local- The Marketing Mix. *British Food Journal*, 103(2), 97-111. <https://doi.org/10.1108/00070700110383154>.
- YAVUZ, Ş. (2013). Türk Toplumunun Tüketim Toplumuna Dönüşümünde Reklamcılığın Rolü, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 36, 219-240.
- Yüce Kur'an ve Açıklamalı Yorumlu Meali. (2011). Çev. A. Şener, M.C. Sofuoğlu, M. Yıldırım. Türkiye Diyanet Vakfı.
- ZORLU, A. (2003). Batılı Bir Yaşam Tarzı Olarak Tüketim: Türkiye’de Tüketim Ürünlerinin ve Kültürünün Tarihi Gelişimi. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar e-dergisi*, 1-28. http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/zorlu_makale.pdf.
- WALLERSTEIN, I. (1997). Eurocentrism and its Avatars: The Dilemma of Social Science. *Sociological Bulletin*, 46 (1), 21-39. <https://doi.org/10.1177/0038022919970102>.
- WARD, Scott (1974). “Consumer Socialization,” *Journal of Consumer Research*, 1 (September), 1-16.
- WEBER, M. (2014). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, Çev. M. Köktürk (2. Baskı.). Tutku Yayınevi.
- YILDIZ, M. (2010). Osmanlı’da Ürünlerin Dinî/Şer’î Standardizasyonunda Dönüm Noktası: Tâhirdir Damgalı Sertifikasyona Geçiş, *Turkish Studies*, 5(1), 1468-1493.

CHAPTER 19

RESEARCH IN EDUCATION AND SOCIAL SCIENCES

**Determining the Career Barriers of Women in the Kitchen
(Oğuz Taşpınar, Serkan Türkmen)**

Determining the Career Barriers of Women in the Kitchen

Oğuz Taşpınar¹, Serkan Türkmen²

¹Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü: oguztaspinar@comu.edu.tr

²Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği: sturkmen@comu.edu.tr

Abstract

Women who are thought to be physically and emotionally weak to work in a male-dominated culinary are forced to behave in a "masculine" way in order to overcome these prejudices and struggle under these difficult conditions. For this reason, female cooks are encouraged to find a way to keep up with current professional practices and are asked to comply with these homogeneous working environments. Otherwise, it is thought that male cooks may verbally or physically harass female cooks and this environment may be humiliating for them (Kurnaz et al., 2018: 121; Bozok and Korkmaz, 2019: 201). The main purpose of this research is to reveal the reasons or barriers for women not to pursue a long-term career in the kitchen sector despite their talents. In line with this purpose, we tried to find out why women did not or could not pursue a career in the kitchen by interviewing women who ended their culinary career, women who are still actively working in the kitchen, female students who prefer and study gastronomy departments, and people working as top managers in the kitchen. As a result of the interviews, it has been revealed that the main reason why women cannot pursue a career in the kitchen is the working conditions of the kitchen. One of the most important problems here is the long and flexible working hours in the kitchen. In addition, it has been stated that the necessity to work at the weekend and then the working hours of these working hours negatively affect the home life of women who have started a family

Keywords: Kitchen, Women, Career Barriers

Introduction

Even though social status and place of them in a society is discussed in some countries, women became an important factor improving their position in many other countries. Women who are leading countries and institutions which guide world politics can even determine the happenings with their existence and influence and realm of modern society. Almost in every continent, especially in Europe, it is seen that some important countries are led by women and their decisions and politics establishes a path for their respective societies. Furthermore, some institutions which have economic

significance administrated by women; thus, women led not only politics but also economy. It is an undeniable fact that women play an active role on intersocietal dialogue. Although women stand out in both politics & economy spheres and other distinctive fields, their role and influence in culinary arts is still being discussed and an up to date topic. Why women are not represented enough in culinary arts while they are active in many other fields? It would be smart to discuss the subject by approaching from culinary and culinary workers which deals with most essential need of people, nutrition. In his text called 'The Changing Social Status Of Chefs' Pizam (2016:116) points out that till recent past culinary arts and service sector were not high in social status but by last years of 20th and first years of 21st century careers related with service sector (especially chefs and eating-drinking administrators) had an important hike on prestige. In this regard, Pizam states cookery and eating-drinking administration can be considered as respectable vocations. Yet, even though its prestige and image are increased, one of the fundamental problems of culinary arts is matter of representation of women.

In his work named 'Why Are There No Great Women Chefs?' Druckman (2010:24) focuses on the same subject and investigates it since there is no doubt about women's talent and creativity on cookery. It would not be wrong to tell women's standing in culinary arts is an interdisciplinary matter can be evaluated with sociology, psychology and gastronomy. Matter can be analysed from social aspects of statue, role, identity, gender and sexual identity, psychological aspects of self-wellbeing, gastronomic aspect of women's affect in culinary arts (Ariza Montes and others, 2018:84). In this context, researchers emphasize the significance of gender variables and feminist approach on social sciences. Moreover, most of the general case studies done on vocations are based on men and it is thought that it would be helpful to have these studies on women as well. When the matter is evaluated in terms of culinary arts, it is suggested by sociological and anthropological studies that nutrition applications reveal identities of men-women and relations between them because food itself coded as feminine. Purchase, preparation and service of food is usually considered as women's job (Roos and others, 2001:47). In this chapter, women's role and importance in culinary arts are addressed and thought to be worth attention since It can be a decisive factor on male dominant cookery environment.

Kitchens are usually led by executive chefs. Concept of chef represents people who have been educated extensively and thoroughly in professional culinary arts schools or vocational academies. Hierarchically, there is chef cook under the position of executive chef and there are other stationary cooks (specialised on sections such as meat, fish, pasta etc.) who work under chef cook (Harris and Giuffre, 2010:30). Despite there are women who succeeded in restaurant business, it is suggested that

hierarchically women could not achieve a meaningful equality in professional kitchens (Platzer, 2011:4). In this regard, professional kitchens are seen as places exemplifies gender discrimination (Kurnaz and others, 2018:120). Hansford (2011: by Agmarpisarn, 2016) studies inefficient representation of women in professional kitchens in theoretical and structural angles and expresses that it is happening due to three basic dimensions. According to Hansford (2011), these are “gendered food”, “gendered cooking” and “gendered separation between public and private spaces”. By gendered food it is addressed that food is a tool of culture and traditions to determine someone’s identity. For example, it is expected by men to consume “heavier foods” while women need consume “lighter foods”. This shows, for instance, eating meat is a power act. Gendered cooking connects different cooking methods with gender. While women are responsible for in home cooking as part of their daily life, men choose to cook on weekends and celebrations “depending on their desire”. Last, gendered separation between public and private spaces refers to connecting women with private space and men with public. As it is known “home kitchen” is considered as women’s realm while “professional kitchens” are dominated by men. Thus, most of the executive chefs working on restaurants, which are thought as public spaces, are men. One of the most important factors for inefficient representation of women in commercial kitchens is thought to be “model perceptions on gender”. Model perceptions are “perceptions regarding a group based on information, belief and expectations” and quite resistance to change most of the times. Most resistant model perception on social life is the one based on “gender” (Kaylı, 2010:13). Model perceptions on gender are formed by behavioural patterns expected by men and women, based on traditional beliefs. In this regard, “womanhood” mostly related with care, being passive, physical, and emotional weakness while “manhood” related with competition, independence, rationality, and power (Heimer and Coster, 1999:272-273). Life shaped by model perceptions of gender causes gender discrimination. Concept of discrimination, coming from *discriminare* (to separate, to split) in Latin, defined as “transformation of prejudice in to inequal attitude towards a person or group, unjust, negative approach towards them only because they are being members of mentioned group (Çelik and Şahingöz, 2018:37). Therefore, gender discrimination simply means behaving unjustly to individuals in society solely based on their genders (Demirbilek, 2007:14) and essentially discrimination refers to behavioural expression of model perceptions (Dökmen, 2006:14). It is known that there are discrimination types based on race and ethnic roots, age, belief, and gender on businesses. It is believed gender roles forced on men and women are reasons for such discrimination based on gender (Çelik and Şahingöz, 2018:37). As it is stated by Acker (1990), structures in organizations are not effective to realise gender differences and physical process such as pregnancy, breast feeding,

and menstruation are not properly evaluated. Thus, professional kitchens which need teamwork are mostly based on men (Kurnaz and others, 2018:120). Gender discrimination in business life occurs in two different ways as "direct and indirect discrimination". When an employee is subjected to negative treatment and conditions only because of gender difference, it is called "direct discrimination" and if there is no reason to think of discrimination when considered objectively, this situation refers to "indirect discrimination", especially in cases where a gender group is affected (Arisoy and Demir 2007: 712. -713). The best examples that can be given to the latter (indirect discrimination) are; not choosing mothers with young children in new recruitment candidates, choosing single women in jobs that require a lot of travel, and consideration of part-time working women first in the list for layoffs (Dalkıranoğlu and Çetinel, 2008: 279). Part-time jobs, which seem to have nothing to do with gender discrimination at first sight, are mostly preferred by women, and policies applied by an employer will influence part-time workers indirectly affect a certain gender group, mostly women (Arisoy and Demir 2007: 714). Therefore, whatever form of discrimination on the basis of gender occurs, it is related to the belief that one gender is superior to the other in the society and it emerges as a result of treating two individuals under equal conditions differently with respect to their gender (Çelik, 2014: 8). The incident has a depth that cannot be ignored both from a sociological and gastronomic point of view, in the context of the fact that the current woman employees cannot play a sufficient role in the kitchens as a chef. Most of the rules and writings specific to the kitchen were created by men. For this reason, the voice of the woman in the kitchen is kept secret physically and symbolically (Atlas, 2012: 225). Meloury and Signal (2014) point out that commercial kitchens have historically been considered as a male-dominated profession. The position of women in the kitchen is a topic that is discussed not only in the literature but also by columnists on different websites. It is possible to encounter with texts show improving role of women in kitchens and involving recommendations how to reflect woman elegance and soul to kitchens (www.turkascihaberleri.com.tr; www.radikal.com.tr; oguzhansarii.blogspot.com; www.milliyet.com.tr; kibeleninmutfağı.blogspot.com). Matter not only discussed in Turkey but has coverage at world press as well. The reason for the low number of female chefs in England is also discussed in the news published on www.theguardian.com with the title "Why Are There So Few Female Chefs?" Despite major changes in culinary culture, less than a fifth of professional chefs in the UK are women. Again while the same subject was discussed on the site named www.chefify.net; it is mentioned that cultural perceptions still focus on women as the main setters of the table at home, but when the word "chef" is mentioned, a man appears in most people's minds. Thus, while men were promoted to chef status even when they were doing

similar jobs with women, women were restricted to only the "nourishing connotation" of cooking (Haddaji and others, 2017c: 3). There is ample empirical evidence that stereotypes about women persist in business. These evidences obtained as a result of experimental studies show that women are described as "caregiver and related oriented" rather than "power and success oriented". For this reason, women are seen as insufficient for tasks that are considered to require success and attributed to men (Heilman and Haynes, 2005: 905). As a result of all these, jobs and occupations differ by gender in the labor market structured by gender (Ridgeway, 2011: 97). In other words, some groups of work are done by women, while some other groups of jobs are dominated by men. In a study conducted by Burrell and others (1997) on women working in the accommodation sector in France, Italy, Spain and England, although there was no significant difference in the distribution of women and men working in the kitchen, it was found that there were some differences in terms of the work performed. Accordingly, while men mostly cook in the kitchen, women take part in cleaning and washing dishes (Davras and Davras, 2015: 89). Gender discrimination in jobs and professions provides an organizational framework for gender inequality that arises more in wages and powers. Much of the wage differential caused by jobs with more women being paid less than jobs with higher numbers of men. In other words, the more women employed in a job, the less wages are paid for that job. Moreover, women are paid less even when they are employed in jobs that require education and skills as well as jobs in which men are employed. In addition, women dominated positions are less likely to be administrative (Ridgeway, 2011:98-99). In this context, women are employed mostly on departments such as sales, floor services and eating-drinking which are less likely paths to become a general manager (Zhong and Couch, 2007:359). In a study conducted by Dalkıranoğlu and Çetinel (2008) on the managers of 25 five-star accommodation establishments operating in Istanbul, the first three departments where men are predominantly preferred; service, kitchen and food and beverage departments, and the first three departments where women are preferred are public relations, marketing and housekeeping. It was also found in the study that the reasons why women are less involved in management levels differ according to male and female managers. As the reason for this situation, female managers think that the leadership qualities of women were insufficient, and they don't have sufficient education and experience level. According to male managers, this situation is mainly due to the inadequate education level of women. With the 5th article of the Labour Law numbered 4857, which was published in the Resmi Gazete on 10.06.2003, gender-based discrimination was prohibited, and the principle of equal treatment and equal pay for a job of the same or equal value was adopted. However, discrimination based on gender is still widely encountered in recruitment (Dedeoğlu, 2009: 49). The results obtained in a study

conducted by Çelik and Şahingöz (2018) on 150 female cooks living in Ankara confirm this situation. According to the results of the study, it was determined that most of the female cooks were discriminated against in recruitment and that the female cooks who were hired were faced with a sexist environment (gender roles and expectations ascribed to women) in job divisions arranged according to gender. It was also found in the study that 78% of the female cooks were employed in lower positions according to their skills. In this context, while talking about gender discrimination in jobs and professions, as Ridgeway (2011) stated, we are not talking about creating an environment in which men and women will not meet each other in any workplace. Ultimately, women and men who are employed in different jobs work together in the kitchen, just as female nurses work with male surgeons, similarly with the bosses of secretaries. The reality that is intended to be emphasized here is again, with Ridgeway's (2011) statements, the types of work in which men and women are concentrated reflect cultural beliefs that are formed as a result of gender, including stereotyped assumptions regarding the status differences between the sexes and the specialist skills of each gender. In professional kitchens, which are fed by the aforementioned cultural beliefs and are under the control of men, women are forced to cope with many difficulties in order to survive in their workplaces, let alone the discrimination they face. The historically insufficient representation of women in certain professions has led to the formation of an organizational culture that both excludes women workers in favor of male workers and makes it difficult for women to enter these areas at sectoral and organizational levels. Especially in male-dominated jobs and professions, women are faced with numerous obstacles in order to be successful in their workplaces and they are forced to struggle with these obstacles (Harris & Giuffre, 2010: 27-28). Numerous studies in the field show that many women's opportunities to enter and advance in male-dominated jobs are denied due to ill-treatment, discrimination, explicit or implicit harassment (Williams, 1989; Williams, 1995; Pierce, 1995; Britton, 2003; Roth, 2004; Roth, 2006; Watts, 2009). Professional kitchens are generally characterized as labor-intensive places where long working hours, high stress levels, low wages and opportunities for sectoral advancement are limited (Allen and Iomare, 2016: 108). Professional kitchens, where low wages, long working hours and the tiring nature of work make it a stressful place (Konkol, 2013: 227), are also places where only the strong can exist. In these places where competition is continuing, the presence of women is not common. This is not because women cannot cook well, but because they are not taken seriously as competitors. Because, as Batali stated, women, by their nature, usually cook not for competition, but to feed people (Druckman, 2010: 29). Adding to all of these, the sexist nature of the sector, it is quite difficult for women to work in these highly competitive places due to long and non-standard working

hours, intense physical labor, uncertain leave and special days. Although the gendered nature of the profession has been little studied, managing chief careers is particularly challenging for women with basic childcare responsibilities (Bartholomew & Garey, 1996; Cooper, 1998; Sinclair, 2006). In fact, in the doctoral dissertation study conducted by Haddaji (2017), it was found that the main challenges faced by female chefs working in professional kitchens are gender, family reconciliation and motherhood.

Method

The main purpose of this research is to identify the situations that prevent women from pursuing a career in the kitchen department of restaurant and hotel businesses and to offer solutions to reduce the impact of these situations. For this purpose, the case study, one of the qualitative research designs, was adopted for the research. In the case study, “factors related to one or several situations are investigated with a holistic approach and an in-depth research is conducted on how they affect the relevant situation and how they are affected by the relevant situation” (Yıldırım & Şimşek, 2011). Intentional sampling method was used to collect research data. In the research, it was tried to be interviewed with people from different stages of the kitchen industry. People interviewed consist of four groups: women who have had a career in kitchen but leave the sector, women who are currently working in the kitchen sector, female students studying in the department of gastronomy and culinary arts, and managers of the food and beverage departments of hotels and restaurants. It was thought by the researchers that it would be sufficient to interview five people for each group, and a total of 20 people were interviewed. Eighteen of the interviews were made by whatsapp voice message and two of them were made face to face voice recording. The audio recordings obtained from the interviews with 20 people determined were made into written documents. Among the women interviewed, students were coded as Ö1, Ö2... Ö5, women who are still working as Ç1, Ç2... Ç5, women who worked before but left the sector as ÇB1, ÇB2... ÇB5, and people who have managerial positions in the sector as Y1, Y2... Y5.

The external validity of the study was tried to be ensured by giving detailed information about the collection and analysis of the research data. For internal validity, the discourse of the research group was tried to be conveyed objectively with direct quotations (Yıldırım & Şimşek, 2011, 257). In addition, four random sound recordings and written documents were compared by an academician other than researchers, and the written documents to be analyzed were verified. Examination and coding of the texts in the documents were repeated once at different times (20 days apart) and was checked with time-dependent reliability by ensuring the same coding. In

addition, it was revealed that 93% of the encodings made by two researchers separately were coded in the same way, and **observational reliability** was achieved by ensuring that two researchers came together to coding differently coded cases (Yıldırım & Şimşek, 2011, 257).

Finally, word cloud analysis was performed on the texts obtained from the interviews conducted. Word cloud analysis was made using the "NVIVO 12" program. The reason for conducting this analysis is to determine the words that the research group repeats the most during the interview.

Findings

The information about the current situation of the research group in the kitchen sector, working year, age, gender and educational status are given in Table 1. The work experience of those who worked and quit in the kitchen sector was between 2 and 6 years, the age distribution was between 28 and 41, and two of them were undergraduate and one graduate. Considering the profile of active workers in the kitchen sector, it was seen that working experience ranged from 4 to 15 years and their ages ranged from 23 to 37 years, and four of them received undergraduate education. The age distribution of women who are students in the department of gastronomy and culinary arts varies between 19 and 24. All of the students have completed their internships in the sector. Their education continues at the undergraduate level. The age distribution of the managers in kitchen positions in the study ranged from 28 to 51 and their work experience ranged from 17 to 29 years. Only one of the managers is a woman. Three of the administrators are undergraduate and two are secondary education graduates.

Table 1. Profiles of Research Group Interviewed

Code	Sektördeki Durumu	Working Experience	Age	Gender	Education
ÇB1	Left	2 years	38	Woman	Bachelor's Degree
ÇB2	Left	6 years	32	Woman	Master's Degree
ÇB3	Left	8 years	41	Woman	Bachelor's Degree
ÇB4	Left	5 years	28	Woman	Secondary Education
ÇB5	Left	3 years	33	Woman	Associate Degree
Ç1	Actively Working	4 years	29	Woman	Bachelor's Degree
Ç2	Actively Working	6 years	23	Woman	Bachelor's Degree
Ç3	Actively Working	7 years	31	Woman	Bachelor's Degree
Ç4	Actively Working	4 years	25	Woman	Bachelor's Degree
Ç5	Actively Working	15 years	37	Woman	Associate Degree
Ö1	Gastronomy Student	Internship	19	Woman	Secondary Education
Ö2	Gastronomy Student	Internship	23	Woman	Secondary Education
Ö3	Gastronomy Student	Internship	21	Woman	Secondary Education
Ö4	Gastronomy Student	Internship	20	Woman	Secondary Education
Ö5	Gastronomy Student	Internship	24	Woman	Secondary Education
Y1	Restauran Manager	20 years	38	Woman	Bachelor's Degree
Y2	Restauran Manager	17 years	39	Man	Bachelor's Degree
Y3	Eating-Drinking Manager (Hotel)	23 years	46	Man	Secondary Education
Y4	Eating-Drinking Manager (Hotel)	19 years	41	Man	Bachelor's Degree
Y5	Eating-Drinking Manager (Hotel)	29 years	51	Man	Secondary Education

Identifying the codes and revealing the themes in the study were dealt with separately over four research groups, and then the codes and themes obtained from four groups were reported in a single table. Table 2 shows the

codes and themes obtained after the evaluations of the people who worked in the kitchen sector before and left the sector.

Table 2. Opinion of People who have left the sector

Themes	Sub Themes	Codes	Frequency
Reasons for Women to Not Follow a Career In Kitchen	1-Working Conditions (9) 2-Male Workers (5) 3- Administrator Related Problems (5) 4-Alternative Chances (1)	1-Working Conditions	9
		Long working hours	3
		Wage policy	2
		Having to work till late hours	1
		Physical Stamina	1
		Behaviour of Served Group	2
		2-Male Workers	5
		Rude behaviour of male workers	1
		Pressures of male workers	2
		Impudent talk of males	1
		Male dominated order	1
		3-Administrator Related Problems	5
		Male administrators	2
		Unprofessional administrators	1
		Insults of administrators	1
		Sexist behaviour of administrators	1
		4-Alternative Chances	1
		Chance to work from home	1

Considering the opinions of people who had a career in the kitchen before but stopped working in the kitchen sector due to various reasons, it was seen that one of the most frequently expressed issues was working conditions. At the same time, it was stated that the behaviors and evaluations of male employees and managers are effective in women's leaving the sector. One person stated that women can also work from home to prepare kitchen products. Some of the statements of this group interviewed are as follows.

ÇB1: The men working in the kitchen when I was working were generally very rude people with a low education level. Some even had conversations from the waist down, with nothing in the name of upbringing. I was subjected to incredible insults while I was working. So why should I try again. This is called oppression, fascism, male violence. Also, the wage policy was really bad.

ÇB2: There were really long hours of work in the kitchen and it took at least 12 hours. In addition, working at night creates a handicap for women. We work at least six days a week and working long hours at least six days a week is very difficult for a woman. Besides these,

women can also do business from home thanks to the internet. I don't, but some of his friends who quit working in the kitchen like me prepare and sell products for restaurants and bakeries at home.

ÇB4: Although it is stated that gender equality is observed in our country, we are completely patriarchal in some cases. In this case, it has spread to the cooking profession and male cooks do not want female cooks in the sector. I think the idea that women should sit and cook at home. Due to this point of view, various pressures are established and women are prevented from practicing the profession for a long time.

Table 3 includes the opinions of women who work actively in the kitchen sector. Considering the views of female kitchen personnel who are actively working, the reasons why women leave the sector are the behaviors of male employees, working conditions, managers in charge of the kitchen and alternative job opportunities.

Table 3. Opinons of Women Who Work In Sector

Themes	Sub Themes	Codes	Frequency
Reasons for Women to Not Follow a Career In Kitchen	1- Working Conditions (5) 2-Male Workers (5) 3- Administrator Related Problems (3) 4- Alternative Chances (2)	1-Working Conditions	5
		Long working hours	2
		Physical Stamina	2
		Behaviour of Served Group	1
		2-Male Workers	6
		Rude behaviour of male workers	2
		Impudent talk of males	1
		Male dominated order	3
		3-Administrator Related Problems	3
		Sexist behaviour of administrators	1
		Harrasment	2
		4-Alternative chances	2
		Finding an alternative job	1
		Not thinking a career in kitchen	1

The statements of some female cooks who work actively in the kitchen are as follows:

Ç1: There is an order in the food and beverage industry based on male hegemony. Men do not go out of their order in the kitchen. In this setup, slang and waist-down jokes are a source of entertainment for the male staff. When there is a woman, they may be disturbed by the circumstances and they do not want a woman. In another case, I lost weight at a time, the chief cook said things like you were beautiful, we never noticed. When I got similar reactions from other men, I obviously gained weight again on purpose. You

may be subject to verbal abuse at any time, I did not live, but I also had friends who were physically abused. Male personnel do not experience such problems However, a male order was established in the kitchen from the beginning and women were not included in this order. Therefore, it is difficult for women to adapt to this system and must change.

Ç5: The biggest obstacle for female cooks is the behavioral prejudices they face. These prejudices discourage most women. While having the same qualifications and education as men, responsibility is generally not given. Appointments for chief or higher management positions are not treated equally and generally men are preferred There is definitely professional sexism in this sector and women are thrown into the background. I say it by taking my own experiences into account. The second biggest problem is that women are disturbed by men. In order not to be exposed to various harassment, I think women sometimes prefer to stay in the background or leave this job.

Table 4 contains the views of female students studying in gastronomy and culinary arts departments. As a result of the analysis of the students' discourse, it was seen that the most important problem for women to pursue a career in the kitchen was their working conditions. In the second theme, the most frequently expressed codes were the behaviours of male employees, and then two discourses originated from managers and were evaluated as alternative opportunities.

Table 4. Opinions of Gastronomy Students

Themes	Sub Themes	Codes	Frequency
Reasons for Women to Not Follow a Career In Kitchen	1- Working Conditions (14) 2-Male Workers (8) 3-Administrator Related Problems (2) 4- Alternative Chances (2)	1- Working Conditions	14
		Long Working Hours	4
		Physical Stamina	4
		Not being proper for family life	3
		Emotional nature of women	3
		2-Male Workers	8
		Rude behaviour of male workers	1
		Impudent talk of males	2
		Pressures of male workers	2
		Male dominated order	3
		3- Administrator Related Problems	2
		Sexist behaviour of administrators	2
		4-Alternative Chances	2
		Women's look for alternative career pathes	2

The statements of some of the female students studying in gastronomy and culinary arts are as follows:

Ö1: I chose the gastronomy department; I know that while choosing this department, it is a heavy and weary sector to work with. Social life of kitchen staff is limited, especially due to long working hours. In addition, considering the situations such as family life and having children for women, women have to spend more labor than men in this sector. I think the kitchen hierarchy is a very harsh patriarchal environment. Women have to look and act harder than they are in order to hold on to this environment. Actually, I think women cannot hold on to this sector because they have a delicate structure. As a woman, there will be some who disagree with what I am saying, but there is a system in the kitchen where only the strong can hold onto. Generally, women are psychologically very weak compared to men and give up quickly. We will surely encounter difficulties in the kitchen. Therefore, women need to be tougher in the kitchen and create a shield of protection for themselves. Because most of the time, men are not even aware that there is a woman in the kitchen or they do not see us as women. They see us as their own. They expect their unique way of speaking and behavior to be accepted by us as normal. It is not easy for every woman to accept this situation and after a while the profession wears out the woman. Women quit and either focus on their families or draw a different career plan

Ö4: Currently, the number of men is quite high in the kitchen and there are problems in communication between men and women in terms of work I think physical strength is also needed especially in big kitchens and this situation forces women. Men get an advantage in this respect When the marriage is followed by a child, the woman inevitably has to leave her job. The physiological nature of women forces women in this sector.

Table 5 includes the opinions of the food and beverage department and restaurant managers of the hotels. As a result of the analysis of the statements of the managers, it was seen that the most important problem for women to pursue a career in the kitchen was their working conditions. In the second theme, the most frequently expressed codes seen are the behaviour of male employees and the responsibilities arising from the managers and the female personnel themselves.

Table 5. Opinions of Kitchen Administrators

Themes	Sub Themes	Codes	Frequency
Reasons for Women to Not Follow a Career In Kitchen	1-Working Conditions (12) 2-Male Workers (5) 3-Administrator Related Problems (4) 4- Women Related (4)	1-Working Conditions	12
		Long working hours	3
		Having to work till late hours	3
		Necessity for work on weekends	1
		Physical stamina	3
		Emotional nature of women	2
		2- Male Workers	4
		Rude behaviour of male workers	1
		Impudent talk of males	1
		3-Administrator Related Problems	4
		Insult	1
		Male dominated order	1
		Administrator Related Problems	4
		Administrators being male	2
		Uneducated administrator	1
		Sexist behaviour of administrators	1
		4-Women Related	4
		Pregnancy	1
		Not seeing kitchen as career path	1
		Having a spouse from different sectors	1
		Lack of role models	1

Some of the statements of kitchen managers regarding the obstacles to women's career in the kitchen are as follows:

Y3: Generally, there is male hegemony in hotel and restaurant kitchens. 95% of foremen are men, and more than 70% of them are from apprenticeship, who are not schooled. Because they are schooled extensively, their education level is low, and they negatively affect women because they do not know how to treat women staff What happens in the tense working environment of the kitchen is not the events that women can handle mentally and emotionally. Sexual discrimination occurs. There is heavy labour, and women's physical competence is weak. Long working hours and working late create a handicap for women.

Y5: Having working hours in the evening, the necessity of working at weekends and long pregnancy periods keep women away from this sector. When their marriage is with someone from a different industry, they have to quit their job. Because the working hours of the wife and the female cook do not match. Also, mood of women can affect business standards. This situation affects the operator negatively.

The codes and themes obtained from the interviews with four groups are given in Table 6. A total of 86 coding were made in four themes from the discourses that included the opinions of the research group underlying

women's quitting the kitchen sector. Among themes, the most code-containing theme has been "working conditions". A total of 40 encodings were made in this theme (46%), 23 coding (27%) in the behaviour of "male employees", 14 coding (16%) in the theme "problems caused by kitchen managers" and 9 coding (%9) in the theme of "alternative opportunities, etc.".

Table 6. General Opinion of Research Group

Themes	Sub Themes	Codes	Frequency
Reasons for Women to Not Follow a Career In Kitchen	1-Working Conditions (40) 2-Male workers (23) 3-Administrator Related Problems (14) 4- Alternative chances etc. (9)	1-Working Conditions	40
		Long working hours	12
		Physical stamina	10
		Emotional nature of women	5
		Having to work till late hours	4
		Behaviour of served group	3
		Not being proper for family life	3
		Waging policy	2
		Necessity of working on weekends	1
		2-Male Workers	23
		Rude behaviour of male workers	5
		Impudent talk of males	5
		Male dominated order	8
		Pressure of male workers	4
		Insult	1
		3-Administrator Related Problems	14
		Administrators being man	4
		Sexist behaviour of administrators	5
		Harrasment	2
		Administrators not being professional	1
		Insult	1
		Uneducated administrator	1
		4-Alternative Chances etc.	9
		Alternative career chances	3
		Not seeing kitchen as a career path	2
		Pregnancy	1
		Having spouses from different sectors	1
		Lack of role models	1
		Working from home	1

Result

The main purpose of this research is to reveal the reasons or barriers for women not to pursue a long-term career in the kitchen sector despite their talents. In line with this purpose, we tried to find out why women did not or could not pursue a career in the kitchen by interviewing women who ended their culinary career, women who are still actively working in the kitchen,

female students who prefer and study gastronomy departments, and people working as top managers in the kitchen.

As a result of the interviews, it has been revealed that the main reason why women cannot pursue a career in the kitchen is the working conditions of the kitchen. One of the most important problems here is the long and flexible working hours in the kitchen. In addition, it has been stated that the necessity to work at the weekend and then the working hours of these working hours negatively affect the home life of women who have started a family. However, it is stated that the family life is affected negatively by gastronomy students, it is likely that students are in such anxiety at the beginning of their careers in this sector, which may negatively affect their career plans. At the same time, it has been one of the views stated that physical endurance of women is weak in performing physical performance due to the nature of work in the kitchen. In another situation, it has emerged that the work performance of women in the stressful kitchen work order is negatively affected due to their emotional being. Both people who worked before but did not continue their careers in the kitchen stated that they saw wage policies as a career obstacle.

The second important problem that negatively affects women's career in the kitchen has emerged as the attitudes and behaviours of male employees. In this regard, it was stated that establishing a working order especially for male employees, negative behaviours and discourses displayed in the kitchen without showing gender sensitivity, pressure and insults against women in various situations cause women to not continue their culinary careers.

It has been revealed that the attitudes and management styles of people in senior management positions in the kitchen are one of the issues considered as the reason why women end their culinary career. Managers displaying a sexist attitude, using their discretionary rights in favor of men, putting women behind in promotions, managers' lack of men and training, harassment and insults against female employees are considered as career barriers. In addition, the fact that the business owners do not have a professional working principle is considered as a career obstacle by one person.

Finally, an important reason why women do not continue their culinary career was discussed as the use of alternative job opportunities by women. In addition, the reasons such as women's not seeing the kitchen as a place to make a career, having a pregnancy, choosing a spouse from different sectors and the lack of female cooks to be a role model in the sector are listed.

In line with the results of this research, suggestions are;

Relevant institutions and organizations should come together to make arrangements and provide the necessary incentives in order to increase the participation of women employees in the labour market.

Relevant institutions and organizations should develop regulations and practices that will defend and develop women's place in society and eliminate sexist discrimination.

The awareness of working women should be raised about social rights and informal employment should be avoided.

References

- Acker, J. (1990). Hierarchies, Jobs, Bodies: A Theory Of Gendered Organizations. *Gender & Society*, 4 (2), s. 139–158.
- Agmarpisarn, C. (2016). Becoming Professional Female Chef in Thailand. A Case Study of Chef Bo, Bo.Ian Restaurant, Bangkok. *Social Science Asia*, 2 (2), s. 23-39
- Allen, H. & Iomaire, M. M. C. (2016). “Against All Odds”. Heads Chef Profiled. *Journal of Culinary Science & Technology*, 14 (2), s. 107-135
- Arisoy, İ. A. & Demir, N. (2007). Avrupa Birliği Sosyal Hukukunda Ayrımcılıkla Mücadele Kapsamında Kadın Erkek Eşitliği. *Ege Akademik Bakış*, 7 (2), s. 707-725.
- Ariza Montes, A., Arjona Fuentes, J. M., Han, H., & Law, R. (2018). The Price Of Success: A Study On Chefs’ Subjective Well-Being, Job Satisfaction, And Human Values. *International Journal of Hospitality Management*, 69, s. 84-93
- Atlas, G. (2012). Sex And The Kitchen: Thoughts On Culture And Forbidden Desire. *Psychoanalytic Perspectives*, 9 (2), s. 220-232.
- Bartholomew, P. S., & Garey, J. G. (1996). An Analysis Of Determinants Of Career Success For Elite Female Executive Chefs. *Hospitality Research Journal*, 20 (2), s. 125–135.
- Bozok, D. & Korkmaz, M. (2019). Turizmde Kadın Olmak; Onuncu Bölüm Profesyonel Mutfakta Kadının Yeri ve Sorunları, Değişim Yayınları

- Britton, D. M. (2003). *At Work in The Iron Cage: The Prison As Gendered Organization*. New York: New York University Press
- Burrell, J., Manfredi, S., Rollin, H., Price, L., & Stead, L. (1997). Equal Opportunities For Women Employees In The Hospitality Industry: A Comparison Between France, Italy, Spain And The UK. *International Journal of Hospitality Management*, 16 (2), s. 161-179.
- Cooper, A. (1998). *A Woman's Place is in The Kitchen*. New York: Van Nostrand Reinhold Company
- Çelik M. & Şahingöz A. S. (2018). İş Yaşamında Cinsiyet Ayrımcılığı: Kadın Aşçılar Örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6 (3), s. 370-383.
- Çelik, U. S. & Topbaş, F. (2014). Toplumsal Cinsiyet Ve Kadın Emeği: Turizm Sektörüne Betimsel Bir Yaklaşım. *The Journal of Academic Social Science*, 2 (7), s. 487-509.
- Dalkıranoglu, T. & Çetinel, F. G. (2008). Konaklama İşletmelerinde Kadın Ve Erkek Yöneticilerin Cinsiyet Ayrımcılığına Karşı Tutumlarının Karşılaştırılması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, s. 277-298.
- Dalkıranoglu, T. & Çetinel, F. G. (2008). Konaklama İşletmelerinde Kadın Ve Erkek Yöneticilerin Cinsiyet Ayrımcılığına Karşı Tutumlarının Karşılaştırılması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, s. 277-298
- Davras, G. M. & Davras, Ö. (2015). Gastronomi Ve Mutfak Sanatları Bölümü Öğrencilerinin Turizm Sektöründe Cinsiyet Ayrımcılığı İle İlgili Düşünceleri. *Journal of Tourism The Oryand Research*, 1 (2), s. 86-96.
- Dedeoğlu, S. (2009). Eşitlik mi Ayrımcılık mı? Türkiye’de Sosyal Devlet, Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı. *Çalışma ve Toplum / Ekonomi ve Hukuk Dergisi*. 2 (21), s. 41-54
- Demirbilek, S. (2007). Cinsiyet Ayrımcılığının Sosyolojik Açından İncelenmesi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 44 (511), s. 12-26.
- Dökmen, Z. Y. (2006). Toplumsal Cinsiyet: Sosyal ve Psikolojik Açıklamalar. İzmir: Sistem Yayıncılık
- Druckman, C. (2010). Why Are The Renogreat Women Chefs?. *Gastronomica*, 10 (1), s. 24-3

- Haddaji, M. (2017). Gender Barriers and Facilitators Faced by Women Chefs in The Gastronomy and the 'Haute Cuisine' Fields. Universitat Politècnica de Valencia, Ph.D Thesis, Valencia
- Haddaji, M., Albors Garrigós, J., & García Segovia, P. (2017c). Women Progress to Chef Position: Result of An International Survey. *Journal of Culinary Science & Technology*, 16 (3), s. 1-18.
- Harris, D. A. & Giuffre, P. (2010). "The Price You Pay": How Female Professional Chefs Negotiate Work And Family. *Gender Issues*, 27 (1-2), s. 27-52
- Heilman, M. E. & Haynes, M. C. (2005). No Credit Where Credit Is Due: Attributional Rationalization of Women's Success in Male-Female Teams. *Journal of Applied Psychology*, 90 (5), s. 905-916.
- Heimer, K. & Coster, S. D. (1999). The Gendering Of Violent Delinquency. *Criminology*, 37 (2), s. 277-318
- Kaylı, D. (2010). Kadın Bedeni ve Özgürleşme. İzmir: İlya İzmir Yayınevi.
- Konkol, S. M. (2013). Someone's in The Kitchen, Where's Dinah? Gendered Dimensions of The Professional Culinary World. De Paul University, Ph.D Dissertation, Chicago
- Kurnaz, A., Kurtuluş, S. S., & Kılıç, B. (2018). Evaluation of Women Chefs in Professional Kitchens. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6 (3), s. 119-132.
- Meloury, J. & Signal, T. (2014). When The Plate Is Full: Aggression Among Chefs. *International Journal of Hospitality Management*, 41, s. 97-103.
- Pierce, J. (1995). *Gender Trials: Emotional Lives In Contemporary Law Firms*. Berkeley: University of California Press
- Pizam, A. (2016). The Changing Social Status Of Chefs. *International Journal of Hospitality Management*, 59, s. 116-117
- Platzer, R. (2011). Women Not in The Kitchen: A Look At Gender Equality in Therestaurant Industry. California Polytechnic State University, Degree Bachelor of Arts
- Ridgeway, C. L. (2011). *Gendering At Work. Framed by Gender. How Gender Inequality Persist in The Modern World içinde.* s. 92-127. USA: Oxford University Press.

- Roos, G., Prättälä, R., & Koski, K. (2001). Men, Masculinity And Food: Interview Swith Finnish Carpenters And Engineers. *Appetite*, 37 (1), s. 47-56
- Roth, L. M. (2004). Engendering Inequality: Processes Of Sex Segregation On Wall Street. *Sociological Forum*, 19 (2), s. 203–228.
- Roth, L. M. (2006). *Selling Women Short: Gender And Money on Wall Street*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Sinclair, A. C. (2006). “On Theline”: Identifying Work Place Stressors In The Restaurant Kitchen. Ph.D. Dissertation, Department of Education, Columbia University, New York, NY.
- Watts, J. H. (2009). “Allowed Into A Man’s World” Meanings Of Work–Life Balance: Perspectives Of Women Civil Engineers As “Minority” Workers In Construction. *Gender, Work, and Organization*, 16 (1), s. 37–57
- Williams, C. L. (1989). *Gender At Work: Men And Women in Non-Traditional Occupations*. Berkeley: University of California Press.
- Williams, C. L. (1995). *Still a Man’s World: Men Who Do Women’s Work*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Zhong, Y. & Couch, S. (2007). Hospitality Students' Perceptions Of Facilitators And Constraint Saffecting Women's Career Advancement in The Hospitality Industry. *Family and Consumer Sciences Research Journal*, 35 (4), s. 357-373

Internet references

- <http://kibeleninmutfagi.blogspot.com/2013/03/profesyonel-mutfakta-kadn-seflerin-yeri.html>, Erişim Tarihi: 18.06.2020.
- <https://www.turkascihaberleri.com/HaberDetay/63468/Mutfakta-Kadin-Olmak-.html>, Erişim Tarihi: 18.06.2020.
- <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/tuba-satana/mutfaktaki-kadin-1407759/>, Erişim Tarihi: 18.06.2020.
- <http://oguzhansarii.blogspot.com/2015/03/benim-bir-hayalim-var-esitlik-merhaba.html>, Erişim Tarihi: 18.06.2020.
- <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/murat-bozok/mutfakta-kadin-olmak-1302140/>, Erişim Tarihi: 18.06.2020

CHAPTER 20

RESEARCH IN EDUCATION AND SOCIAL SCIENCES

Halil İnalçık Kitap Külliyyatı: Bir Bibliyografya Denemesi (Ahmet Yaşar)

Halil İnalçık Kitap Külliyyatı: Bir Bibliyografya Denemesi

Ahmet YAŞAR¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Beykent Üniversitesi, Tarih Bölümü,
E-mail:ahmetyasar@beykent.edu.tr

1.Giriş

Halil İnalçık (1916-2016) Osmanlı tarihi çalışmaları alanında hem Türkiye’de hem de uluslararası akademik çevrelerde saygın yer edinmiş bir tarihçidir. Yaklaşık bir asır yaşamış olan İnalçık, çığır açıcı ve öncü çalışmalarıyla Osmanlı tarihinin küresel ölçekte akademik ilgiye mazhar olmasına ve yeni çalışmaların ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur (İnalçık, 1993: 105-141; Çaykara, 2006; Singer, 2017: 129-137). Dolayısıyla kendisi hakkında yazılan tanıtım yazılarında İnalçık “Kutbu’l-Müverrihîn (Tarihçilerin Kutbu) (Ocak, 2016: 43), “Şeyhü’l-Müverrihin” (Tarihçilerin Şeyhi) (Çaykara, 2006), “Hocaların Hocalarının Hocası” (Durukan, 2016), “Kavramsal çerçeve ve tarihsel bağlam ustası” (Togan, 2016: 29), “Âlim” (Ocak, 2016: 51) gibi ifadelerle anılmıştır. Akademik yaşamının erken dönemlerinden itibaren tarihçiler arasında “tarihi belgeleri olduğu gibi kabul etmek yerine kritik bir akılla tahlil ederek vesikaların ardında yatan etkenleri ortaya çıkarma gayreti” ve “yabancı literatürü mümkün mertebe yakından takip ederek tarihçilik alanında gerçekleşen uluslararası yenilikleri kavrama” (Somel, 2017: 19) özellikleri ile ön plana çıkmıştır. Bir anlamda “sağlam malzeme ile sağlam tarihçilik yapmak; bunu da modern usullerle yapmak” (Özel, 2017: 11) İnalçık’ın tarihçiliğinin dayandığı temel olmuştur.

İnalçık, ölümünden yaklaşık bir yıl önce, 2015 yılında, verdiği bir röportajında “72 kitabım var, çoğunu 80 yaşından sonra yazdım.” (Arslan, 2015) demektedir. 2020 itibarıyla zikredilen bu 72 kitap 100 civarına ulaşmış durumdadır. Bu kitaplar arasında telif eserler, makalelerden müteşekkil çalışmalar ve çeviri eserler yer almaktadır. Bu makale İnalçık’ın müellif, editör ve yayına hazırlayan olarak katkıda bulunduğu kitapları ve bu kitapların yayımlanma süreçlerini ele almaktadır. İlk olarak, İnalçık kitap külliyyatının bir değerlendirmesi yapılacak, sonrasında ise 2016 yılında vefatından sonra yayımlanmaya devam eden İnalçık kitapları ve tarzları ele alınacaktır. Ayrıca İnalçık’ın şimdiye kadar yayımlanmış kitaplarının bir bibliyografyası oluşturulacaktır.

2.Halil İnalçık Kitapları

İnalçık'ın 1943 yılında doktora tezinin Türk Tarih Kurumu Basımevi tarafından yayımlanmasıyla başlayan yayın serüveni, vefatından sonra da devam etmektedir. Genel itibariyle İnalçık yayınlarını akademik yaşamının erken dönemlerinde müstakil makaleler ya da belge ve defter neşri şeklinde gerçekleştirmiştir. Bazıları orta ölçekli birer kitap mahiyetinde olan çok sayıda makale ve ansiklopedi maddesi kaleme almıştır. Bu makale ve maddeler İnalçık'ın zihninde planladığı ve uzun vadede ortaya çıkan büyük eserlerin parçalarını oluşturmuştur (Arı, 2016: 25).

İnalçık, akademik yaşamının en başından vefatına kadar belge ve defter neşrine çok kıymet vermiş ve çok sayıda neşriyatta bulunmuştur. 1954 yılında *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid¹* ve *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*; 1956 yılında R. Anhegger ile birlikte *Kanûnnâme-i Sultânî ber Müceb-i Örf-i Osmanî: II. Mehmed ve II. Bayezid Devirlerine Ait Yasaknâme ve Kanûnnâmeler*; 1978 yılında M. Oğuz ile birlikte *Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehmed Hân: İzladî ve Varna Savaşları (1443-1444) Üzerinde Anonim Gazavâtname* ve R. Murphey ile birlikte *Tursun Beg, The History of Mehmed the Conqueror* neşirlerini yapmıştır. Bu türden belge ve defter neşirleri sonraki yıllarda da devam etmiştir. 1997 yılında *Sources and Studies on the Ottoman Black Sea, Volume I: The Customs Register of Caffa, 1487-1490*; 2013 yılında Evgeni Radushev ve Uğur Altuğ ile birlikte *1445 Tarihli Paşa Livâsı İcmâl Defteri* ve 2018 yılında yine Evgeni Radushev ve Uğur Altuğ ile beraber *Fatih Sultan Mehmed Döneminde Tuna Boyunda Osmanlı Düzeni: Niğbolu, Vidin ve Braniçeva Tahrir Defterleri: Metin ve İndeks* yayımlamıştır. Buradaki her bir defter ve belge neşri, Osmanlı tarihinin özellikle Balkan çalışmaları ve şehir çalışmaları alanlarında çığır açıcı katkılar sunmuştur.

1973 yılında yayımlanan *The Ottoman Empire: The Classical Age* kitabı İnalçık'ı uluslararası tarihçiler camiasında konumunu sağlamlaştırmıştır. İngilizce olarak yayımlanan bu eser şimdiye kadar çok ilgi görmüş ve Arnavutça, Ukraynaca, Lehçe, Sırpça, Arapça, Bulgarca, Farsça, Yunanca, Hırvatça, Rumence gibi dillere çevrilmiştir. İlk İngilizce yayın, Norman Itzkowitz ve Colin Imber tarafından Türkçe aslından çevrilerek gerçekleştirilen bu kitabın Türkçe baskısı 2003 yılında yapılabilmektedir.

Bu kitap İnalçık'a akademik çevrelerde uluslararası saygınlık kazandıran ve genel okuyucu nezdinde popürlüğünü artıran bir etki meydana getirmiştir. İnalçık bu kitapta “klasik çağ” kavramı ile ortaya koyduğu genel yaklaşımlarını sonraki eserlerde de genişletmiştir. Kitap bir giriş ve on dokuz bölümden müteşekkil olup ilk altı bölümde beylikten imparatorluğa geçişin siyasi olayları, sonraki altı bölümde Osmanlı hanedanı, toplumsal tabakalaşma, saray teşkilatı,

¹ Metin içerisinde isimleri zikredilen kitapların tam künyeleri ekte yer almaktadır.

merkezî ve eyalet yönetimi gibi devlet ile hususlar, sonraki bölümlerde ise uluslararası ticaret, Osmanlı şehirlerindeki ticari etkinlikler, ilmiye teşkilatı, medrese sistemi ve tarikat çevreleri irdelenmektedir. Bu kitap, 1994 yılında D. Quataert ile birlikte editörlüğünü yaptığı iki ciltlik kitabın ilk cildinde (*Osmanlı İmparatorluğu, 1300-1600*) ortaya koyduğu gibi bir sentez çalışmasıdır (Aslantaş, 2017: 17).

İnalcık kitap külliyyatında 1978 yılında Londra'daki Variorum Reprints tarafından yayımlanan *The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy, Collected Studies* isimli kitap özel bir yere sahiptir. Bu kitapta İnalcık'ın 1954-1975 yılları arasında kaleme aldığı 16 makale bir araya getirilmiştir. Makalelerden müteşekkil bir kitap oluşturma usulü sonraki yıllarda da devam etmiştir. Hatta İnalcık kitaplığının ciddi bir bölümünü bu türden eserler teşkil etmektedir. Nitekim 1985 yılında Variorum Reprints İnalcık'ın 1969-1983 yılları arasında yayımlanmış 10 makalesini bir araya getirerek *Studies in Ottoman Social and Economic History* adını altında kitaplaştırmıştır. Benzer bir çalışma 1993 yılında Indiana University Press tarafından gerçekleştirilmiş ve *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire: Essays on Economy and Society* adlı kitapta 17 makale bir araya getirilerek, özellikle Amerika'daki Osmanlı tarihi ile ilgili öğrencilerin istifadesine sunulmuştur. Yine aynı yıl Türkiye'de Eren Kitapçılık'ın 1943-1992 yılları arasında çeşitli yerlerde Türkçe olarak yayımlanmış 14 makaleyi topladığı *Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler* bu türden derleme kitapları Türkiye'ye taşımıştır. Sonraki yıllarda gerek Eren Kitapçılık'ta gerekse İş Bankası Yayınları ve diğer yayınevlerinde basılan kitapların çoğunluğu İnalcık'ın makalelerinden müteşekkil kitap çalışmalarıdır.

İnalcık kitap külliyyatının en temel öğelerinden birisi de müstakil ya da ortaklaşa editörlüğünü yaptığı kitap çalışmalarıdır. 1980 yılında *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi* isimli kitapta O. Okyar ile üstlendiği editörlük görevini sonraki yıllarda pek çok çalışmada da sürdürmüştür. 1993 yılında Cemal Kafadar ile *Süleyman the Second and His Time*; 1994 yılında D. Quataert ile birlikte *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1914*; 1999 yılında N. Göyünç, E. İhsanoğlu, Y. Halaçoğlu ile birlikte 12 ciltlik *Osmanlı*; M. Seyitdanlıoğlu ile birlikte *Tanzimat / Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* ve Bülent Arı ve Selim Aslantaş ile birlikte *Adalet Kitabı*'nı yayımlamıştır.

1999 yılında Türkiye'de Osmanlı Devleti'nin 700. kuruluş yıldönümü kutlamaları bağlamında yapılan çalışmalar Osmanlı tarihi alanında çok önemli açılımlar sunmuştur. Tarih kitaplarının baskılarında ciddi artışlar olmuş, tarihçilerin ve tarih programlarının görünürlüğü artmıştır. Bu gelişmeye paralel olarak 2000'li yıllarda Türkiye'de yaşanan ekonomik ve demokratik genişleme Halil İnalcık'ın gerek akademik çevrelerde gerekse geniş halk kesimlerinde

popülerliğinin artmasına vesile olmuştur. Bir taraftan da *Doğu Batı* dergisinde gündeme ilişkin konuları tarihi derinlikte ele aldığı yazıları ve çeşitli medya organlarındaki röportajlarıyla İncalcık, kamusal alanda daha görünür ve takip edilir olmuştur. Özellikle İş Bankası Yayınları arasında bir tür nehir söyleşişi olarak 2006 yılında yayımlanan *Tarihçilerin Kutbu “Halil İncalcık Kitabı”* Türkiye’deki genel okuyucu nezdinde, uluslararası akademik çevrelerde haklı bir şöhreti olan İncalcık’ın tanınırlığını daha da artırmıştır. İş Bankası Yayınları bu kitapla bir girizgâh yapmış, İncalcık’ın eserlerinin basılmasına ön ayak olmuştur. Bu bağlamda ilki 2009 yılında yayımlanan *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar* isimli eserin ortaya çıkışı öncekilerden farklılık arz etmektedir. Bu eserde İncalcık’ın önceki yazıları revize edilmiş ve bu yazılardan yeni bir metin inşa edilmiştir. Daha sonra 2, 3 ve 4. ciltleri de yayımlanan *Devlet-i Aliyye*’nin ilk cildi şimdiye kadar toplam 65 baskı yapmıştır. İncalcık’ın kendi ifadesiyle “bu dört cilt Osmanlı tarihini kuruluşundan sonuna kadar bütün ayrıntıları ile kapsayan bir Osmanlı tarihi olmamakla beraber birçok soruları özellikle sosyal, ekonomik ve siyasî değişimleri ele alan bir tarihtir.” (Arslan, 2015). Bu dört ciltte İncalcık’ın 1950 yılından buyana yaptığı çalışmalar kimi zaman revize edilerek, kimi zaman aynen ilave edilerek ilgili editöryal işlemlerle bir araya getirilmiştir. İş Bankası Yayınları, bu dört ciltlik *Devlet-i Aliyye* kitabı haricinde sekiz adet daha kitap yayımlamıştır. Bu kitaplar Kırım tarihi, İstanbul araştırmaları, II. Mehmet, Osmanlı’da İslamiyet, Osmanlı sarayında eğlence, tekstil tarihi gibi özel alanlardaki kitaplardan oluşmaktadır.

Doğu Batı Yayınları’nın ilki 2005’de ikincisi 2008’de piyasaya çıkan İncalcık’ın Doğu Batı dergisinde ve başka yerlerde yayımlanmış olan makalelerini bir araya getiren *Doğu Batı Makaleler I* ve *Doğu Batı Makaleler II* kitapları, makalelerden müteşekkil kitap geleneğini devam ettirmiştir. Bu iki kitapta yayımlanan makaleler daha sonra Timaş Yayınları tarafından üç kitap halinde yeniden basılmıştır. 2010, 2012 ve 2013 yıllarında yayımlanan bu makale derlemesi kitaplar, İncalcık’ı Timaş okuyucusuna yakından tanıtmıştır. Sonrasında Timaş Yayınları 2015 yılında *Tarihe Düşülen Notlar Seti* adı altında iki cilt halinde İncalcık’ın 1947-2015 yılları arasını kapsayan röportaj ve konuşmalarını ve 2016 yılında ise 1938-1986 yılları arasında Timur, İnkılap tarihi, Osmanlı tarihi sahalarındaki ders notlarını *Akademik Ders Notları* adı altında yayımlamıştır. Bu son iki çalışma, İncalcık’ın makaleler ve kitaplarının ötesinde tarihi-güncel meselelere dair daha rahat konuşma tarzını ve öğrencileri için hazırladığı ders notlarını ortaya koymuştur.

3.Ölümünden Sonra Yayımlanan Halil İncalcık Kitapları

İncalcık’ın 25 Temmuz 2016 tarihindeki vefatı sonrasında da kitapları yayımlanmaya devam etmiştir. Vefatı öncesi teslim ettiği kitap müsveddelerinin ya da daha önce yayımlanmış kitaplarının yeniden yayımlanması şeklinde

gerçekleşen bu eserler İnalıcık'ın tarih kitapları piyasasındaki etkin konumunu sürdürmektedir. Bu çerçevede özellikle iki yayınevi (İş Bankası Yayınları ve Kronik Kitap) öne çıkmaktadır.

İnalıcık'ın vefatı sonrasında yayımladıkları taziye mesajında İş Bankası Yayınları (EK II), “bu dev bilim adamının şimdiye dek yayımladığı dokuz kitabına, sağlığında elyazmalarını teslim ettiği yenilerini ekleyecek” olduğunu belirtmektedir. Nitekim yayınevi planladığı üzere 2016 yılında *Devlet-i Aliyye-4* ve 2017 yılında *Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmaları*, 2019 yılında ise *Fatih Sultan Mehmed Han ve İstanbul Tarihi Araştırmaları: Seçme Eserleri* isimli kitap çalışmalarını yayımlamıştır. Ayrıca daha önce Eren Kitapçılık tarafından Türkçe çevirisi basılan *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi – I / 1300-1600* kitabını da 2017 yılında okuyucular ile yeniden buluşturmuştur. Bu taziye mesajında ayrıca, *Devlet-i Aliyye V – Kaynaklar*, *Osmanistik Bilimi El Kitabı* ve *Osmanlı Deniz Egemenliği* isimli kitapların da 2017'den itibaren yayımlanacağı ifade edilmektedir.

Vefatından sonra Halil İnalıcık'ın kitaplarını yayımlayan diğer önemli bir yayınevi de Kronik Kitap'tır. Şimdiye kadar Halil İnalıcık'ın 11 kitabı Kronik Kitap bünyesinde piyasaya çıkmıştır (EK III). Bu 11 kitabın hepsi bir şekilde daha önce farklı yayınevlerinde yayımlanmış, ancak süreç içerisinde baskıları bitip yeni baskıları yapılmamış ya da daha önce İngilizce yayımlanmış şimdi ilk defa Türkçe yayımlanmaktadır. Yayınevi'nin ilk piyasaya çıkış kitaplarından olan *Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adalet*, ilk baskısı Eren Yayıncılık tarafından 2000 tarihinde basılan kitabın yeni bir sayfa düzeni ve kapak tasarımı ile hazırlanmış halidir. Kitapta 1958 ile 1998 yılları arasında Türkçe kaleme alınmış, Türk siyasi düşüncesi, Osmanlı'da kanun yapma geleneği, şikâyet hakkı ve adaletnameler konularını ihtiva eden beş makale yer almaktadır. Sonraki iki kitap yine Eren Yayıncılık tarafından ilk ve tek baskısı 2006 tarihinde İngilizce olarak yapılan *Turkey and Europe in History* isimli derleme çalışmasının İngilizce yeniden ve Türkçe ilk defa baskılarıdır. Kronik Kitap, mevcut kitabın sayfa düzeninde, kapak tasarımında önemli yenilikler yapmış, kitabın ilgili kısımlarında referans ve imla hususunda standardizasyonlar yaparak *The Ottoman Empire and Europe: The Ottoman Empire and its Place in European History* ismiyle piyasaya sürmüştür. Aynı zamanda kitap Türkçeye çevrilerek *Osmanlı ve Avrupa: Osmanlı Devleti'nin Avrupa Tarihindeki Yeri* ismiyle yayımlamıştır.

Kronik Kitap'ın bir diğer İnalıcık eseri bir koleksiyon baskı olup, hocanın 1942 yılında savunduğu ve ilk olarak 1943 yılında Türk Tarih Kurumu Basımevi tarafından basılan doktora tezi *Tanzimat ve Bulgar Meselesi* isimli kitaptır. Doktora tezinin 75. yılı anısına basılan kitap, TTK baskısının ilgili yerlerinde imlâ düzenlemeleri ve referans standardizasyonu gibi kısmî değişiklikler yapılarak ciltli ve ciltsiz olmak üzere iki formatta piyasaya sürülmüştür. Bu arada mezkûr eser, doktora tezinin 50. yılı anısına Eren Kitapçılık tarafından

1997 yılında TTK tıpkıbasımı olarak yayımlanmıştır. Hala bilimsel kıymetini sürdüren bu doktora tezi, İnalıcık'ın sonraki pek çok çalışmasının da temelini teşkil etmiştir.

İlk baskısı NTV Yayınları arasında 2015 tarihinde çıkan *Osmanlı Tarihinde Efsaneler ve Gerçekler* isimli kitap, Kronik Kitap'ta 2017'de yayımlanmıştır. Kitabın isminde “efsane” ve “gerçek” kelimeleri geçmektedir, adeta bir tarihçinin görevine atıfta bulunmaktadır. İnalıcık'ı öne çıkaran en temel unsurlardan olan efsane mahiyetinde olan konuları gerçek düzlemine taşıması özelliğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Kitapta İnalıcık'ın popüler tarih dergilerinde kaleme aldığı, geniş okuyucu kitlesine hitap eder tarzda yazılmış 18 yazısı bir araya getirilmiştir. Osmanlı'nın kuruluşu tartışmaları, Hayme Ana efsanesi, Fetret Devri'nde iktidar mücadelesi, Konstantiniyye'nin fetih süreci, II. Osman'ın öldürülmesi, Kösem Sultan'ın iktidarı, Yeniçerilerin 17. yüzyılda iktidara ortak olmaları ve Topkapı Sarayı merkezli iktidar mücadelelerini konu edinmektedir.

Kronik Kitap'tan yayımlanan bir sonraki eser, özel kutusunda hazırlanmış iki ciltten oluşmaktadır. *Osmanlı İmparatorluğu* ana ismiyle hazırlanan bu eserde birinci cilt *Toplum ve Ekonomi* ve ikinci cilt ise *Sultan ve Siyaset* alt başlığıyla okuyucuya sunulmaktadır. Bu eser, ilki *Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler* ve ikincisi *Essays in Ottoman History* adıyla Eren Kitapçılık tarafından yayımlanan kitapların yeniden hazırlanmasıdır. *Toplum ve Ekonomi* alt başlıklı ilk ciltte 1943-1992 yılları arasında çeşitli yerlerde yayımlanmış 14 makale bir araya getirilirken, *Sultan ve Siyaset* isimli ikinci ciltte 1960-1994 yılları arasında yayımlanmış, erken Osmanlı tarihi, tarih yazımı ve Osmanlı şehir ve hukuk tarihi ile ilgili 15 çalışması Türkçe olarak yayımlanmıştır. Bu ikinci cildin İngilizce versiyonu da *The Ottoman Empire: Sultan, Society and Economy* adıyla okuyucuya buluşmuştur.

From Empire to Republic: Essays on Ottoman and Turkish Social History adıyla Isis Press tarafından 1995 yılında basılan kitabın Türkçesi 2018 yılında Kronik Kitap tarafından *İmparatorluktan Cumhuriyete* ismiyle yayımlanmıştır. Bu kitapta İnalıcık'ın 1962-1992 yılları arasında yayımlanmış ve çoğunlukla Osmanlı sosyal tarihi ve modern Türkiye'nin ortaya çıkışıyla ilgili makaleleri yer almaktadır. Kronik Kitap'ın 100. kitabı İnalıcık'ın en çok bilinen eseri olan *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*'dir. İlk Türkçe baskısı 2003 yılında YKY tarafından gerçekleştirilen ve 25 baskı yapan kitap 2019 yılında Kronik Kitap tarafından yayımlanmaya başlanmıştır.

Kronik Kitap'ın hâlihazırda yayımladığı en son kitap ilk olarak 1993 yılında Indiana University Press tarafından *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire: Essays on Economy and Society* hazırlanan eserin Türkçe baskısıdır. *Osmanlı Hâkimiyetinde Ortadoğu ve Balkanlar* ismiyle piyasaya çıkan kitapta 14 makale yer almaktadır. Çalışma, Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu

ve Balkanlar üzerindeki yönetimini devlet, toplum, ekonomi, siyaset ve müteferrik ana başlıklarıyla ele almaktadır.

Kronik Kitap bünyesinde İncalcık'ın şimdiye kadar ikisi İngilizce ve dokuzu Türkçe olmak üzere 11 kitabı yayımlanmıştır.² Dokuz Türkçe kitaptan beşi daha önce Eren Kitapçılık, biri NTV Yayınları, biri YKY, biri Isis Press ve biri de Indiana University Press tarafından Türkçe ya da İngilizce olarak yayımlanmış olan kitaplardır. Kronik Kitap yeniden yayımlarken yazıların havasını ve bütünlüğünü bozmadan kısmi imla ve referans standardizasyon yoluna gitmiş, kapak tasarımlarında yenilikçi ve dikkat çeker bir tarz belirlemiş ve baskı kalitesini de öne çıkarmıştır.

4.Sonuç

Osmanlı sosyo-ekonomik tarihinin akademik olarak inşasında ve geliştirilmesinde öncü bir rol üstlenmiş olan İncalcık bir asırlık ömrü boyunca çok sayıda kitap yayımlamıştır. Müellif, mütercim, editör, derleyen olarak katkıda bulunduğu eser sayısı hâlihazırda 100 civarındadır. İncalcık akademik kariyerinin başlangıcından itibaren üretken, münbit bir kalem olduğunu ortaya koyduğu çalışmalarıyla göstermiştir. Akademik hayatının ilk dönemlerinde makale yayını ve metin neşri ile başlayan yazım çalışmalarını ilerleyen yaşlarındaki çok sayıda kitap çalışmalarıyla sürdürmüştür.

Bir röportajında dile getirdiği “kitaplarımın çoğunu 80 yaşından sonra yazdım” (Arslan 2015) tespiti ekteki listeye bakıldığında da açıkça görülmektedir. Özellikle 2000’li yılların başlarında itibaren Türkiye’de yayımcılığın gelişmesine paralel olarak, tarih alanında, özellikle Osmanlı tarihi alanında tarihi malumata ve bilgiye dair talep ortaya çıkmıştır. Çok sayıda popüler tarih malumatçısının tarihi bir iman-inanç alanı haline getiren ya da birçok olumsuzluğun sahnesi olarak ortaya koyan yaklaşımlarından uzak, efsanelerden gerçeklere yönelen tarihi araştırmaları ile İncalcık ön plana çıkmıştır.

İlk olarak 1943 yılında doktora tez çalışmasının basılması ile başlayan kitap yazma süreçleri 2016 yılında ölümünden sonra da devam etmiştir. Gerek ölümünden önce başlayan projelerin hayata geçirilmesi gerekse daha önce yayımlanmış Türkçe kitapların yeniden basımı ya da İngilizce kitapların

² Kronik Kitap önümüzdeki yayın döneminde Halil İncalcık'ın dört kitabını daha piyasaya sürmeyi planlamaktadır. Bu kitaplardan ikisi daha önce Türkçeleri yayınevi bünyesinde yayımlanmış olan *From Empire to Republic: Essays on Ottoman and Turkish Social History* ve *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire: Essays on Economy and Society* isimli kitaplardır. Ayrıca Londra'daki Variorum Reprints tarafından 1978 yılında yayımlanan *The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy: Collected Studies* ve 1985 yılında piyasaya sürülen *Studies in Ottoman Social and Economic History* isimli kitapların da Türkçe çevirileri basılacaktır. (Kişisel görüşme, Adem Koçal, Kronik Kitap, Yayın Yönetmeni, 15 Ağustos 2020.)

Türkçeye çevrilerek yayımlanması suretiyle yeni kitapları piyasaya sürülmeye devam etmektedir. Mevcut durumda özellikle iki yayınevi İncalcık kitap külliyyatının okuyucuya ulaştırılmasında öne çıkmaktadır. İş Bankası Yayınları, başta dört ciltlik *Devlet-i Aliyye* olmak üzere Fatih Sultan Mehmet, İstanbul tarihi, Osmanlı'da İslamiyet gibi pek çok tematik konudaki İncalcık kitaplarını yayımlamaktadırlar. Diğer yayınevi ise, 2016 yılından beri faaliyetlerini sürdüren ve şimdiye kadar İncalcık'ın 11 kitabını basan Kronik Kitap'tır. Kronik Kitap, İncalcık'ın daha önce Türkçe ya da İngilizce olarak yayımlanmış olan kitaplarını Türkçeye çevirerek yayımlamaktadır. Şimdiye kadar iki kitabının da İngilizcesini yayımlamıştır. Mevcut durumda Halil İncalcık, çok sayıdaki akademik makalesinin yanı sıra, 100 civarındaki kitabıyla tarihe ışık tutmaya devam etmektedir.

5.Referanslar

- ARI, B. (2016). Halil İncalcık ve Disiplinlerarası Tarih Metodolojisi. *TÜBA-GÜNCE Dergisi* 52. Sayısı Eki, “Şeyh-ül Müverrihin”, s. 11-28.
- ARSLAN, G. (2015, 12 Eylül). 100 Yaşındaki Bilge Halil İncalcık: Bu Sıkıntılı Devir Gececek. Röportaj. *Sabah*.
- ASLANTAŞ, S. (2017). Prof. Halil İncalcık'ın (1916-2016) Akademik Biyografisi. *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, 1 (1), s. 112-129.
- ÇAYKARA, E. (2006). *Tarihçilerin Kutbu “Halil İncalcık Kitabı”*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- DURUKAN, K. (2016, 3 Kasım). Âlimin Ölümü: Halil İncalcık İçin... *K24*.
- İNCALCIK, H. (1993). The Shaykh's Story Told by Himself. Thomas Naff (Ed.), *Paths to the Middle East: Ten Historians* (s. 105-141), Albany: State University of New York.
- OCAK, A. Y. (2016). Tarihçilerin Kutbu (Kutbu'l-Müverrihin) Halil İncalcık'ın Ardından. *TÜBA-GÜNCE Dergisi* 52. Sayısı Eki, “Şeyh-ül Müverrihin”, s. 43-52.
- ÖZEL, O. (2017). Halil İncalcık (1917-2016): Bir Tarihçi Bir İnsan. *Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, 43, s. 7-2.
- SINGER, A. (2017). Halil İncalcık (1916-2016): A Preliminary Anatomy of a Legacy. *Mediterranean Historical Review*, 32(2), s. 129-137.
- SOMEL, A. (2017). Tarihçilerin Kutbu Halil Hoca'nın Ardından. *Osmanlı Araştırmaları*, 49 (49) , s. 15-23.
- TOGAN, İ. (2016). Kavramsal Çerçeve ve Tarihsel Bağlam Üstadı Halil İncalcık Hocamız. *TÜBA-GÜNCE Dergisi* 52. Sayısı Eki, “Şeyh-ül Müverrihin”, s. 29-42.

Ek I: Halil İnalcık Kitapları Listesi (1943-2020)

Kitap İsmi	Açıklama (Baskı, Yayınevi,)
(1943). <i>Tanzimat ve Bulgar Meselesi</i> . Ankara: Türk Tarih Kurumu.	Tıpkıbasım, Eren Yayıncılık, 1992; 2. Baskı, Kronik Kitap, 2017.
(1954). <i>Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid</i> . Ankara: Türk Tarih Kurumu.	2. Baskı, TTK, 1987.
(1954). <i>Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar</i> . Ankara: Türk Tarih Kurumu.	5. Baskı, TTK, 2014.
(1956). <i>Kanûnnâme-i Sultânî ber Mûceb-i Örf-i Osmanî: II. Mehmed ve II. Bayezid Devirlerine Ait Yasaknâme ve Kanûnnâmeler</i> . Ankara: Türk Tarih Kurumu. (R. Anhegger ile birlikte).	2. Baskı, TTK, 2000.
(1973). <i>The Ottoman Empire: The Classical Age, 1300-1600</i> . London: Weidenfeld and Nicholson.	<i>Yunanca</i> , 1995; <i>Arapça</i> , 2002; <i>Hırvatça</i> , 2002; <i>Bulgarca</i> , 2002; <i>Lehçe</i> , 2006; <i>Arnavutça</i> , 2013; <i>Türkçe</i> : YKY, 2003 (25. Baskı 2018); Kronik Kitap, 2019 (2 Baskı)
(1978). <i>Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehemmed Hân: İzladî ve Varna Savaşları (1443-1444) Üzerinde Anonim Gazavâtname</i> . Ankara: Türk Tarih Kurumu. (M. Oğuz ile birlikte).	2. baskı, TTK, 1989.
(1978). <i>Tursun Beg, The History of Mehmed the Conqueror</i> . Minneapolis: Bibliotheca Islamica. (R. Murphey ile birlikte).	
(1978). <i>The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy, Collected Studies</i> . London: Variorum Reprints.	
(1980). <i>Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi / Social and Economic History of Turkey (1071-1920)</i> . Ankara: Meteksan. (editör, O. Okyar ile birlikte).	
(1985). <i>Studies in Ottoman Social and Economic History</i> , London: Variorum Reprints.	
(1993). <i>Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler</i> . İstanbul: Eren Yayıncılık.	2. Baskı, 1996; 3. Baskı, Kronik Kitap, <i>Osmanlı İmparatorluğu: 1. Cilt: Toplum ve Ekonomi</i> , 2018 (2 Baskı)

(1993). <i>The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire: Essays on Economy and Society</i> . Bloomington: Indiana University Turkish Studies and Turkish Ministry of Culture Joint Series.	<i>Türkçesi:</i> Kronik Kitap, 2020.
(1993). <i>Süleyman the Second and His Time</i> . İstanbul: Isis Press. (editör, C. Kafadar ile birlikte).	
(1994). <i>An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1914</i> . Cambridge: Cambridge University Press. (1300-1600 arasında Halil İnalcık yazdı, editör, D. Quataert ile birlikte).	<i>Türkçesi:</i> Eren Yayıncılık, 1. Cilt, 2001, 2. Cilt 2004; İş Bankası Yayınları, 1. Cilt, 2017.
(1995). <i>From Empire to Republic: Essays on Ottoman and Turkish Social History</i> . İstanbul: Isis Press.	<i>Türkçesi:</i> Kronik Kitap, 2018 (5 Baskı).
(1997). <i>Sources and Studies on the Ottoman Black Sea, Volume I: The Customs Register of Caffa, 1487-1490</i> . Cambridge, MA: Harvard University Press.	
(1998). <i>Essays in Ottoman History</i> . İstanbul: Eren Yayıncılık.	<i>Türkçesi:</i> Kronik Kitap, <i>Osmanlı İmparatorluğu: 2. Cilt: Sultan ve Siyaset</i> , 2018 (2 Baskı). İngilizce yeniden baskı: Kronik Kitap, <i>The Ottoman Empire - Sultan, Society and Economy</i> , 2018.
(1999). <i>Osmanlı</i> , 12 Cilt. İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları. (editör, N. Göyünç, E. İhsanoğlu, Y. Halaçoğlu ile birlikte).	
(2000). <i>Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik / Data and Statistics in the Ottoman Empire</i> . T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. (editör, Şevket Pamuk ile birlikte).	
(2000). <i>Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adâlet</i> . İstanbul: Eren Yayıncılık.	2 Baskı, Eren; 3. Baskı, Kronik Kitap, 2016 (10 Baskı).
(2001). <i>Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi</i> . İstanbul: Eren Yayıncılık. (editör, D. Quataert ile birlikte).	
(2002). <i>Tarih ve Akademi</i> , Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Forumu.	

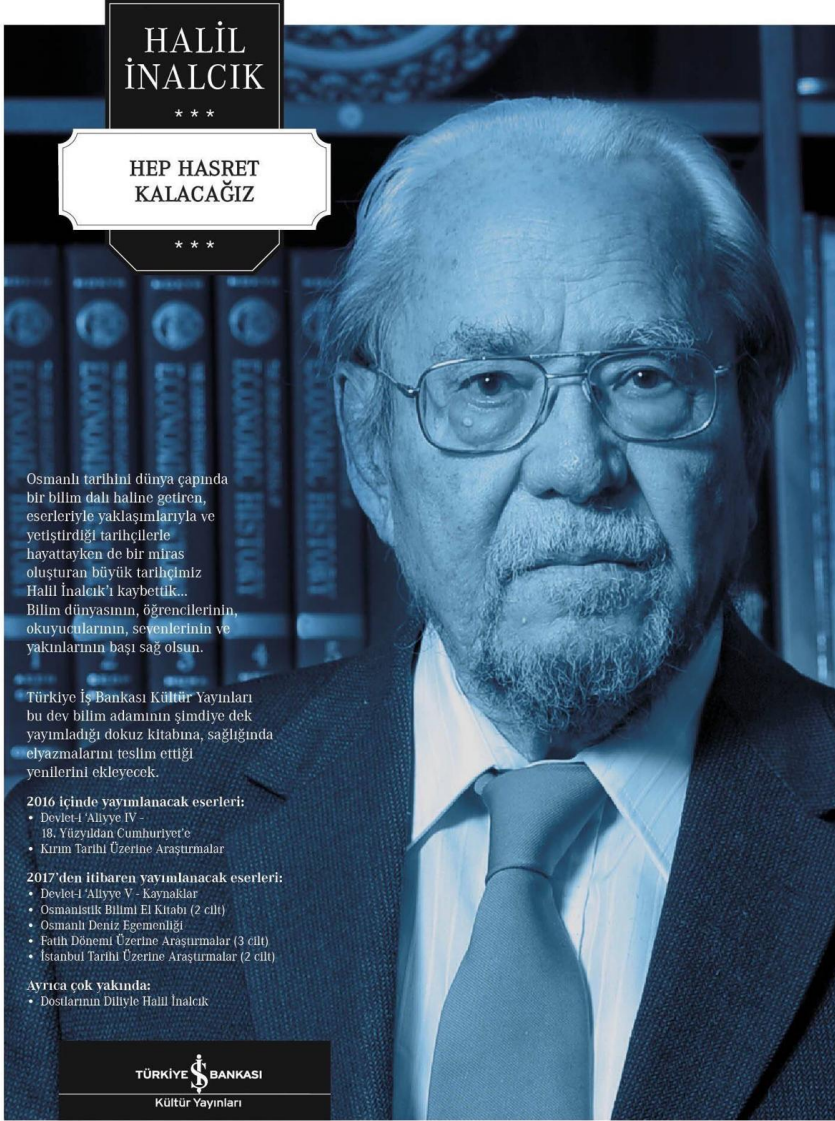
(2002). <i>Osmanlı Uygarlığı</i> , 2 Cilt. İstanbul: Kültür Bakanlığı. (editör, Günsel Renda ile birlikte; İngilizcesi, <i>Ottoman Civilization</i>)	
(2003). <i>Şâir ve Patron, Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Bir İnceleme</i> . Ankara: Doğu Batı Yayınları.	9 Baskı.
(2003). <i>Osmanlı İmparatorluğu: Klasik Çağ (1300-1600)</i> . İstanbul: YKY.	YKY, 25 Baskı; Kronik Kitap, 2019 (2 Baskı).
(2005). <i>Doğu Batı Makaleler I</i> . Ankara: Doğu Batı Yayınları.	7 Baskı.
(2006). <i>Tarihçilerin Kutbu “Halil İnalcık Kitabı”</i> . İstanbul: İş Bankası Yayınları. (Emine Çaykara, Haz.)	15 Baskı.
(2006). <i>Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu</i> . Ankara: Phoenix Yayınları. (editör, M. Seyitdanlıoğlu ile birlikte).	İş Bankası Yayınları, 2011.
(2006). <i>Turkey and Europe in History</i> . İstanbul: Eren Yayıncılık.	İngilizce yeniden baskı <i>The Ottoman Empire and Europe: The Ottoman Empire and its Place in European History</i> , Kronik Kitap, 2017. <i>Türkçesi: Osmanlı ve Avrupa – Osmanlı Devleti’nin Avrupa Tarihindeki Yeri</i> , Kronik Kitap, 2017 (7 Baskı).
(2007). <i>Adalet Kitabı</i> . Ankara: Adalet Bakanlığı. (editör, Bülent Arı ve Selim Aslantaş ile birlikte)	Kadim Yayınları, 2012; Yeditepe Yayınları, 2015.
(2007). <i>Atatürk ve Demokratik Türkiye</i> . İstanbul: Kırmızı Yayınları.	6 Baskı.
(2008). <i>Doğu Batı Makaleler II</i> . Ankara: Doğu Batı Yayınları.	4 Baskı.
(2008). <i>Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar</i> . İstanbul: İş Bankası Yayınları.	
(2009). <i>Devlet-i ‘Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I: Klasik Dönem (1302-1606)- Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim</i> . İstanbul: İş Bankası Yayınları.	65 Baskı.
(2010). <i>Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları, 1302-1481</i> . İstanbul: İSAM Yayınları.	2 Baskı.

(2010). <i>Osmanlılar: Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler</i> . İstanbul: Timaş Yayınları.	14 Baskı.
(2010). <i>Kuruluş: Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak</i> . İstanbul: Hayy Kitap. (editör, vd.)	5 Baskı.
(2011). <i>Rönesans Avrupası: Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süresi</i> . İstanbul: İş Bankası Yayınları.	13 Baskı.
(2011). <i>Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi</i> . İstanbul: İSAM Yayınları.	2 Baskı.
(2011). <i>Has-Bağçede 'Ayş u Tarab – Nedimler, Şairler, Mutribler</i> . İstanbul: İş Bankası Yayınları.	4 Baskı.
(2011). <i>Studies in the History of Textiles in Turkey</i> . İstanbul: İş Bankası Yayınları.	
(2011). <i>Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu</i> . İstanbul: İş Bankası Yayınları. (editör, M. Seyitdanlıoğlu ile birlikte).	8 Baskı.
(2011). <i>Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı: Devlet, Kanun, Diplomasi</i> . İstanbul: Timaş Yayınları.	12 Baskı.
(2012). <i>Halil İnalcık'ın Bursa Araştırmaları</i> . Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi.	
(2012). <i>The Survey of Istanbul 1455</i> . İstanbul: İş Bankası Yayınları.	
(2012). <i>Adalet Kitabı</i> . Ankara: Kadim Yayınları. (editör, Bülent Arı ve Selim Aslantaş ile birlikte).	
(2013). <i>Osmanlı ve Modern Türkiye, Araştırmalar</i> . İstanbul: Timaş Yayınları.	6 Baskı.
(2013). <i>1445 Tarihli Paşa Livâsı İcmâl Defteri</i> . Ankara: Türk Tarih Kurumu. (Evgeni Radushev, Uğur Altuğ ile birlikte),	
(2013). <i>Osmanlılar ve Haçlılar</i> . İstanbul: Alfa Yayınları.	4 Baskı.
(2013). <i>Söyleşiler ve Konuşmalar -Cilt 1-</i> . İstanbul: Profil Kitap.	
(2014). <i>Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II: Tagayyür ve Fesâd (1603-1656)- Bozuluş ve Kargaşa Dönemi</i> . İstanbul: İş Bankası Yayınları.	9 Baskı.
(2014). <i>Türklük, Müslümanlık ve Osmanlı Mirası</i> . İstanbul: Kırmızı Yayınları.	4 Baskı.

(2015). <i>Devlet-i ‘Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar III: Köprülüler Devri</i> . İstanbul: İş Bankası Yayınları.	7 Baskı.
(2015). <i>Tarihe Düşülen Notlar Seti: I. Cilt: Konuşmalar, II. Cilt: Röportajlar</i> . İstanbul: Timaş Yayınları.	6 Baskı.
(2015). <i>Osmanlı Tarihinde Efsaneler ve Gerçekler</i> . İstanbul: NTV Yayınları.	
(2015). <i>Adalet Kitabı</i> , İstanbul: Yeditepe Yayınları. (editör, Bülent Arı ve Selim Aslantaş ile birlikte).	
(2016). <i>Akademik Ders Notları: Timur, İnkılap Tarihi, Osmanlı Tarihi (1938-1986)</i> . İstanbul: Timaş Yayınları.	3 Baskı.
(2016). <i>Osmanlı Tarihinde İslâmiyet ve Devlet</i> . İstanbul: İş Bankası Yayınları.	6 Baskı.
(2016). <i>Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV: Âyânlar, Tanzimat, Meşrutiyet</i> . İstanbul: İş Bankası Yayınları.	8 Baskı.
(2016). <i>Osmanlı’da Devlet, Hukuk ve Adâlet</i> . İstanbul: Kronik Kitap.	10 Baskı.
(2017). <i>Halil İnalcık’ın Merceğinden Osmanlı</i> . İstanbul: Profil Kitap.	
(2017). <i>Halil İnalcık’ın Merceğinden Tarih Bilinci</i> . İstanbul: Profil Kitap.	4 Baskı.
(2017). <i>Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi – I / 1300-1600</i> . İstanbul: İş Bankası Yayınları.	2 Baskı.
(2017). <i>Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar, 1441–1700</i> . İstanbul: İş Bankası Yayınları.	2 Baskı.
(2017). <i>Osmanlı ve Avrupa – Osmanlı Devleti’nin Avrupa Tarihindeki Yeri</i> . İstanbul: Kronik Kitap.	7 Baskı.
(2017). <i>The Ottoman Empire and Europe: The Ottoman Empire and its Place in European History</i> . İstanbul: Kronik Kitap.	6 Baskı.
(2017). <i>Tanzimat ve Bulgar Meselesi</i> . İstanbul: Kronik Kitap.	
(2017). <i>Osmanlı Tarihinde Efsaneler ve Gerçekler</i> . İstanbul: Kronik Kitap.	8 Baskı.
(2018). <i>The Ottoman Empire: Sultan, Society and Economy</i> . İstanbul: Kronik Kitap.	2 Baskı.

(2018). <i>Osmanlı İmparatorluğu: 1. Cilt: Toplum ve Ekonomi, 2. Cilt: Sultan ve Siyaset</i> . İstanbul: Kronik Kitap.	2 Baskı.
(2018). <i>İmparatorluktan Cumhuriyete</i> . İstanbul: Kronik Kitap.	5 Baskı.
(2018). <i>Fatih Sultan Mehmed Döneminde Tuna Boyunda Osmanlı Düzeni: Niğbolu, Vidin ve Braniçeva Tahrir Defterleri: Metin ve İndeks</i> . Research Centre for the Humanities HAS ([Budapest]). (editör, Evgenij R. Raduşev ve Uğur Altuğ ile birlikte)	
(2019). <i>İstanbul Tarihi Araştırmaları</i> . İstanbul: İş Bankası Yayınları.	2 Baskı.
(2019). <i>Fâtih Sultan Mehmed Han: İki Karanın Sultanı, İki Denizin Hakanı, Kâyser-i Rûm</i> . İstanbul: İş Bankası Yayınları.	3 Baskı.
(2019). <i>Osmanlı İmparatorluğu, Klasik Çağ 1300-1600</i> . İstanbul: Kronik Kitap.	2 Baskı.
(2020). <i>Osmanlı Hâkimiyetinde Ortadoğu ve Balkanlar</i> . İstanbul: Kronik Kitap.	

EK II: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'nın Halil İnalcık Taziye Mesajı

HALİL İNALCIK

HEP HASRET KALACAĞIZ

Osmanlı tarihini dünya çapında bir bilim dalı haline getiren, eserleriyle yaklaşımlarıyla ve yetiştirdiği tarihçilerle hayattayken de bir miras oluşturan büyük tarihçimiz Halil İnalcık'ı kaybettük...
Bilim dünyasının, öğrencilerinin, okuyucularının, sevenlerinin ve yakınlarının başı sağ olsun.

Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları bu dev bilim adamının şimdiye dek yayımladığı dokuz kitabına, sağlığında elyazmalarını teslim ettiği yenilerini ekleyecek.

2016 içinde yayımlanacak eserleri:

- Devlet-i 'Alîyye IV - 18. Yüzyıldan Cumhuriyet'e
- Kırım Tarihi Üzerine Araştırmalar

2017'den itibaren yayımlanacak eserleri:

- Devlet-i 'Alîyye V - Kaynaklar
- Osmanistik Bilimi El Kitabı (2 cilt)
- Osmanlı Deniz Egemenliği
- Fatih Dönemi Üzerine Araştırmalar (3 cilt)
- İstanbul Tarihi Üzerine Araştırmalar (2 cilt)

Ayrıca çok yakında:

- Dostlarının Dilinde Halil İnalcık

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

EK III. Kronik Kitap Bünyesinde Yayımlanan Halil İnalcık Kitapları

CHAPTER 21

RESEARCH IN EDUCATION AND SOCIAL SCIENCES

Bir Sinema Emekçisinin Gözünden Açık Hava Sinemalarından Bugüne Türkiye’de Sinema (Adalet Görgülü Aydoğdu, Erhan Aydoğdu)

Bir Sinema Emekçisinin Gözünden Açık Hava Sinemalarından Bugüne Türkiye’de Sinema

Adalet GÖRGÜLÜ AYDOĞDU I¹, Erhan AYDOĞDU²

¹Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, adaletgorgulu@gmail.com

²Gazi Üniversitesi, erhan@gazi.edu.tr

1. Giriş

Günümüzde tarih dediğimizde aklımıza ilk gelen içinde yaşadığımız ülkeyle ilgili önemli tarihsel olaylar, zaferler vb. şeylerdir. Bir anlamda bize öğretilen ya da kayıt altına alınan ve tarihsel bağlamda bizlere aktarılan hususlar yukarıdan tarih (top history) anlayışıyla biçimlenmiş olan egemenlerin tarihidir. Aynı zamanda bu noktada tarihçiler de objektiflikten uzak bir şekilde tarihi kaydedebilirler. Yani bize öğretilen tarih egemenlerin bakış açısıyla şekillenen ve egemenlerin varlığına hizmet eden üstüne üstlük tarihinin de yorumlamış olduğu bir tarihtir.

Yukarıdan tarih anlayışıyla egemen bakış açısı yansıtıldığı için esasında söz konusu olayı yaşayan, o olaydan etkilenen kişilerin yaşadıkları, gördükleri, bildikleri ihmal edilir. Bu tarih anlayışı ile “tarih bize liderlerin, komutanların, kralların, kısaca “büyük adamların” yaşam öyküleri ya da onların başrolü oynadığı savaşların tarihi olarak sunulur” (Danacıoğlu, 2012: 2). Oysaki herhangi bir insanın hayatı da tarihi açıdan önem taşıyabilir, hatta tarih yazımında katkısı olabilir. Kvyig ve Marty (2011: 6) de bir ulusun tarihini anlayabilmek için toplumu oluşturan grupların ve sıradan insanların deneyimlerinin incelenmesi gerektiğini belirtmektedirler. Eğer mevzu tarihi daha objektif bir şekilde ele alabilmek, herhangi bir olay ya da süreçle ilgili neler yaşandığını daha iyi anlayabilmek ve bu nedenle isimsiz insanların tanıklığına/hafızalarına başvurmaksa burada sözlü tarihin öneminden bahsetmek gerekir.

Sözlü tarih, tarihi egemen bakış açısını sunan bir anlayış olmaktan çıkarır ve belirli bir dönemde yaşayan sıradan insanları da işin içine katarak, çok daha geniş bakış açısına sahip, olayların farklı açılardan da yorumlanabildiği bir tarih yazma olanağı sunar. “Sözlü tarih, yalnızca, tarihi olaylarla ilgili birinci elden bilgiye sahip kişilerden elde edilen bilgiyi kaydetmenin ve bunu toplam bilgiye eklemenin bir yoludur” (Kvyig ve Marty, 2011: 73). Geçmişin izlerini süren sözlü tarih, bir anlamda geçmişin sesidir. Sözlü tarihçi ise tarihin yorumlayıcısının yorumlayıcısıdır.

Thompson (1999), sözlü tarihin öneminin üzerinde durduğu “Geçmişin Sesi” adlı eserinde, sözlü tarihin insanların belleklerine başvuru ve bu doğrultuda anlatılanları kapsayan bir tarih biçimi olduğunu ifade etmektedir. Ancak Thompson’a göre, sözlü tarih sadece insanların belleklerine

başvurulan bir tarih biçimi olmakla sınırlandırılmaz. Çünkü, sözlü tarih, tarihin karanlığına hapsolmuş sıradan insanları yeniden var eder. Thompson'un (1999: 233) ifadeleriyle, "Sözlü tarih insanlara tarihlerini kendi sözleriyle geri verir. Ve onlara geçmişi veririrken, kendi kuracakları gelecek için de yol gösterir." Sözlü tarihle ilgili olarak Caunce de Thompson'un düşüncelerine benzer bir görüşe sahiptir. Caunce, (2001: 19) sözlü tarihin sadece geçmişi anlamlandırmak açısından değil, aynı zamanda bugünü anlamak ve hatta geleceği yönlendirmek açısından da katkıda bulunacağını ifade eder.

Sözlü tarih bilinen olayların bilinmeyen yönlerinin yanı sıra bilinmeyen olayları da açığa çıkarır (Porteli, 2005: 225). Sözlü tarih aynı zamanda tartışmalı olan ve tarihi bilgilerin değinmediği olayların da anlaşılmasında rol oynayabilir (Neyzi, 2004: 85).

Sözlü tarih, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmeye başlamıştır. Amerika'da 'Sözlü Tarih Derneği', İngiltere ve Almanya'da ise 'Tarih Atölyeleri' sözlü tarihin gelişmesinde önemli rol oynamıştır (Sarı, 2007: 47). Aziz (2011: 121) Türkiye'de sözlü tarih çalışmalarının geçmişinin çok eskiye gitmediğini, sözlü tarihin monografik çalışmalarda veri toplama tekniklerinden biri olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Ersoy ise (2005: 85) Türkiye'de sözlü tarih çalışmalarının daha çok yakın tarihe yönelik olduğunu belirterek, bellekler aracılığıyla yüzyıllara dayanan bir deneyime ulaşılabileceğine dikkati çekmiştir.

Öztürk de "Türkiye'de Sözlü Tarihten İletişim Araştırmalarında Yararlanma Üzerine Notlar" adlı çalışmasında Türkiye'de iletişim disiplininde sözlü tarihten yeterince yararlanılmadığını belirtmiştir. Öztürk'e göre (2010: 13) "disiplinlerin kesişim noktasında yer alan bir alan olarak iletişim, sözlü tarihten yararlanma noktasında önemli potansiyeller barındırmaktadır."

Öztürk'ün dikkat çektiği bir diğer nokta da yazlık sinemalarla ilgili sözlü tarih bilimsel çalışmaların hemen hemen hiç olmamasıdır. Öztürk, "Türkiye'de Sinema Mekânlarını Sözlü Tarih Üzerinden Anlamak" adlı çalışmasında sinema mekânlarının sözlü tarih bağlamında ne anlam ifade ettiği üzerinde durmuştur (Öztürk, 2013: 20).

Bu çalışmada 1964-1965 yıllarından bu yana sinemanın içinde olan, makinistlik ve sinema işletmeciliği gibi sinemayla ilgili farklı işler yapan ve özellikle de hayatını yazlık/açık hava sinema tutkusunun biçimlendirdiği bir sinema emekçisi Recep Aksu'nun hafızasına/tanıklığına başvurmak ve literatüre katkı sunmak amaçlanmıştır.

2. Recep Aksu ve Bitmeyen Tutkusu: Sinema

Recep Aksu, sinemaya emek vermiş, sinemaya gönül vermiş, ömrünü sinema için harcamış bir sinema tutkudur. Sinemaya ilgili olmasının en büyük nedeni Ankara'nın Altındağ ilçesinin Yenidoğan semtinde bulunan

Emek Sineması'na 35 metre bir mesafede oturmalarıdır. Recep Aksu, 1964-1965 yıllarında henüz ilkokulda okumaktayken bu sinema onun çok ilgisini çeker ve o sinemaya gitmek, o ortamı görmek ister. Ailesi çok fakir olduğu için sinemaya gidecek para bulamaz. Ancak içindeki sinema tutkusu için hiçbir şey engel değildir. O da engel tanımaz ve parasız bir şekilde sinemaya gitmenin yolunu bulur. Henüz ilkokulda okumakta olan Recep Aksu, sadece sinemaya girebilmesi karşılığında sinemada temizlik yapmaya başlar. İlkokulu bitirene kadar sinemalara bu şekilde girebilen Recep Aksu, 1966 yılında ilkokulu bitirir bitirmez çırak olarak Ankara'da Umut Sineması'nda çalışmaya başlar. Ailesinin ısrarına rağmen ortaokula devam etmez. O günden bu yana sinemadan hiç kopmaz, sinema makinistliği yapar, bir filmde çok kısa bir rol alır, yapım şirketinde çalışır ve açık hava sineması bile işletir. Şu anda da talep doğrultusunda farklı yerlerde sinema filmleri oynatarak, içindeki sinema tutkusunu tüm canlılığıyla devam ettirmektedir.

Recep Aksu'yu sinemayla tanıştıran, içindeki sinema tutkusunu ateşleyen biraz önce de değindiğimiz gibi mahallesinde bulunan ve yazlık bir sinema olan Emek Sineması'dır. Parasızlıktan dolayı Emek Sineması'na girmek için bulduğu yol kendi emeğini kullanmaktan geçer. Aksu, bulduğu yolu şöyle anlatır: “Sinemaya gitmek bizim için bir rüyaydı. Paramız pulumuz yoktu. Ama nasıl giderdik? İlkokula gittiğimizde yazlık sinemalarda sinema temizliği yapardık. Mesela kâğıtları, gazoz şişeleri falan toplardık. Bunun karşılığında ismimizi yazarlardı. Sinemaya bedava alırlardı.”

3. Sinemanın Büyülü Dünyası

Recep Aksu ilk izlediği filmi de daha dün gibi hatırlamaktadır. Sinemaya ilk gidişinde beyaz perdede Türkan Şoray ile Ayhan Işık'ın “Otobüs Yolcuları” filmi oynamaktadır. Bu filmi izlerken büyülenir. Adeta Türkan Şoray ve Ayhan Işık'la yan yanadır. Recep Aksu, o anı şöyle anlatır: “Ben onların yanına gelmiş gibi oldum. Afişte görüyorsun çok uzak. Sinemaya geldiğin zaman karşında onlarla beraber oturuyormuşsun, sohbet ediyormuşsun gibi geliyor insana. Onların içindeymişim gibi geliyor. Sinema bambaşka bir dünya.”

“Otobüs Yolcuları” (1961) adlı filmi izleyen Aksu için bu filmi bir kez izlemiş olmak yeterli olmaz. Bu filmi izlemeye doymadığını belirten Aksu şöyle der: “Bir daha seyretmek istedim. Hep seyretmek istedim. Sinema temizliği o zamanlar bayağı bir hızlandı. Fırsat buldukça sinemayı temizlerdim, film izlerdim. Gece bile giderdim açık hava sinemasına. Rahmetli annemin bir sözü vardır hiç unutmam. Sinemanın sahibi Haydar Bey diye bir adamdı. Ben sinemadan gece gelince kızardı. ‘Senin mezarını Haydar Bey’in sinemasının önüne kazdıracağım’ derdi. O kadar müptelaydım sinemaya.”

Recep Aksu, sinema salonuna ilk kez girdiğinde daha önce hiç görmemiş olduğu bir teknolojiyle karşılaşmıştır. İçinde büyük bir merak vardır. Acaba,

bu görüntüdeki insanlar gerçek mi? Şu an oradalar mı? Aksu, bu soruların yanıtını bir türlü bulamaz. Bir bakıma bu soruların yanıtlarını aramaktadır: “İnsanlar perdede nasıl oynuyor? Ses nasıl çıkıyor? Ben ilk kez sinemada film seyrettiğim gün, bu kafama takıldı. Sinemanın perdesi duvardı. Arkasına gider bakardım insan yok, kimse yok. ‘Bu adamlar nereden geliyor? Nasıl geliyor?’ Makinenin gösterdiğine aklım ermezdi. Hâlbuki projeksiyonun ışığı gidiyor perdeye. Onu da görüyoruz ama o ışıkla insanlar nasıl gider, ışık nasıl o insanları orada gösterebilir düşüncesi var. Sanıyorduk ki, perdenin arkasında kapı var. İnsanlar buradan giriyor. Burada film oynuyor. Film oynarken koşup da perdenin arkasına baktığımı hatırlıyorum, insanlar nerede diye. Film bitene kadar ben hep sağı solu kontrol ederdim. Nasıl oluyor? Ne oluyor?”

4. Sosyal Bir Paylaşım Alanı Olarak Yazlık Sinema

Recep Aksu, o dönemde sinemanın insanlar için taşıdığı önemi, “Eskiden tek eğlence sinemaydı. Aileler de akın akın sinemaya gelirlerdi. Başka bir eğlenceleri yoktu” sözleriyle özetliyor. Açık hava sinemalarının ortamı ise farklı bir dünyadır adeta. İnsanların bir araya geldiği, eğlendiği, sosyal açıdan paylaşımında bulunduğu ve hatta ahabap olduğu yazlık sinemalar Recep Aksu’nun ifadesiyle ‘bir aile çay bahçesi” gibidir. Hatta bazı aileler sinemaya yemekleriyle giderler. Ailelerin oturabileceği masalar, sandalyeler vardır. Normal seyirciler için de tahtadan oturulacak yerler vardır. Aileler sinemaya gitmek için birbirleriyle sözleşmektedir. Bir anlamda yazlık sinemalar ailelerin buluşma mekânlarıdır. Recep Aksu şöyle devam etmektedir: “Afiş tahtalarından ziyade sinema personeli ya da dışarıdan tutulan insanlara anons yaptırırlardı. Bir kişinin sırtında afiş asılı olurdu, tahta üzerine boynuna takarlardı. Yanında da huni hoparlörle, elektrikli değil. ‘Alo, alo dikkat, dikkat! Bu akşam falanca sinemada şu film oynayacak. Başrollerinde Cüneyt Arkın, Hülya Koçyiğit’ gibi bağırırlandı. Aileler aralarında konuşurlar, ‘aaaa çok güzel film, buna gidelim’, ‘sen gider misin, sen gider misin’ diye aralarında anlaşır toplu halde sinemaya gelirlerdi. Aile sinemasıydı. Anlaşmalı, sözleşmeli gelirlerdi. Bir mahallede bir kadının kaç tane arkadaşı varsa onlara haber verir ‘gidelim mi’ deyip, anlaşır beraber giderlerdi. Bir anlamda piknik alanı gibiydi. Yeyip-içip çekirdek çitleyecek, çok güzel bir ortamdı. Kapalı sinemalara ise aile çok zor ulaşırdı. ‘Neden’ dersen, beylerin haberi varsa o bilet alıp gelirdi. Genelde şehir merkezinde oluyordu kapalı sinemalar. Ailelerin de oraya gitmesi, afişleri görmesi mümkün değil. Gazete ilanı olmazdı eskiden, sonradan çıkartılır.”

Recep Aksu’ya göre seyirciler için yazlık sinemalar kapalı salonlara göre bambaşka bir ortam sunmaktadır. Kapalı sinemalarda salonda bağırmanın, ıslık çalmanın, tezahürat yapmanın, kabuklu yemiş yemenin ve sigara içmenin belediye tarafından yasaklandığına dair duyurular vardır. Oysaki

yazlık sinemalarda örneğin Yılmaz Güney'in filmi başlarken daha jenerikte Yılmaz Güney yazısı görüldüğü an herkes alkışlamaya başlamakta, ısıklık almaktadır. Recep Aksu'ya göre de sinema böyle ortamda seyredilir. Dolayısıyla herkesin sus-pus oturduğu şimdiki sinema salonlarında o eski heyecan yoktur. Recep Aksu o eski havanın olmadığını söylediği sinema salonlarında film izlememektedir.

Sinemaların önünde bulunan film afişleri ise insanları etkilemektedir. İnsanlar gazete almamaktadır. Zaten televizyon da henüz yoktur. Dolayısıyla insanlar sinema artistlerini sadece sinemaların önündeki afişlerde görmektedir ve onları gözlerinde büyütmektedir. Afişleri gören insanlara, "falancanın filmi gelmiş, bu film izlenir" şeklinde birbirlerini etkilemektedir. Aksu'ya göre o afişlerin görseiliği ve büyüklüğü de insanları heveslendirici bir etkiye sahiptir.

5. Kültürel Açından Bir Okul

Recep Aksu'ya göre televizyonun olmadığı ya da yaygın olmadığı dönemlerde sinema kültürel açıdan insanları etkilemiştir. İnsanlar bilmediği şeyleri sinema aracılığıyla öğrenmiştir. Aksu'nun sinemayı bir okula benzettiği açıklaması şöyledir: "İnsanlar hiçbir şey görmemiş, her şeyi sinemada görüyorlardı. İnanır mısın, çoğu insan evin içinde tuvalet olacağını sinemada gördü. Herkesin tuvaletleri dışarıdaydı. 'Evin içinde tuvalet mi olur' derlerdi. Bunları hep filmlerde gördüler. Giyinmeyi filmlerden, artistlerden öğrendiler. Medeniyeti sinemadan öğrendiler. Televizyon yoktu o zaman. Her şeyi sinemada görüyordu. Arabanın en güzelini sinemada görürdü. Onun için sinema bir nevi öğretici okuldur."

Yazlık sinemalar ile kışlık sinemaların fiyat tarifeleri farklıdır. Yazlık sinemalar daha ucuzdur. Ancak hemen hemen kazançları birbirine yakındır. Çünkü yazlık sinemada en küçük bir sinema bin kişilikken, kışlık sinemada en büyük sinema bin kişiliktir. Yazlık sinemalara ise halkın ilgisi yoğundur. Yazlık sinemalar her akşam dolmaktadır. Dolayısıyla kazancı kışlık sinemaya denk gelmektedir.

6. Sinema Makinistinin Gizemli Dünyası

Sinema filmlerini izleyebilmek için gönüllü olarak sinema temizlemeye başlayan Recep Aksu, çıraklık sürecinin ardından sinemada makinist olarak çalışmaya başlar. O dönemde bir sinemada iki makinistle birlikte bir de makinist yardımcısı bulunmaktadır. Bu yardımcıya ilk yıl çırak, iki-üç yıl sonra ise makinist muavini unvanı verilmektedir. Makinistler vardiyalı olarak çalışmaktadır. Akşam saat 17.00'de vardiya değişimi olmaktadır. Yardımcı ise tüm gün boyunca sinemada bulunmaktadır.

1975'e kadar film gösteriminde yedi-sekiz milimlik iki adet yanmakta olan kömürden yararlanılmıştır. Bu kömürden çıkan ışık ayna vasıtasıyla perdeye yansıtılmaktadır. Makinistlere de kömürden zehirlenmemeleri için

çalıştıkları sinema tarafından kendilerine her gün birer kilo süt ya da yoğurt verilmektedir. Bazı sinemalarda ise süt ya da yoğurt yerine bunların parası verilmektedir. Kömür işi bittikten sonra lambalı sisteme geçilmiştir. Ancak bu kömürün verdiği ışığı vermemektedir.

O günlerde makinistlerin çalışma ortamları ise çok güzeldir. Aldıkları ücret de o döneme göre iyidir. Sinema makinistliği itibar gören bir meslek ve makinistler gelir durumu iyi insanlardır. O günlere tekrar dönmek isteyen Recep Aksu, şunları ifade etmektedir: “Bana desinler ki ‘o ortamı yaşayıp öleceksin’ razıyım. Bambaşka bir ortamdı. Bizim mesleğimizde üst tabakadan biri gibi, devlet başkanı gibi havan vardı. Sinemaya makinist geldiği zaman herkes birbirine derdi ki ‘sinemanın makinisti geliyor. Bu adam bu filmi nasıl oynatıyor, nasıl hareket ettiriyor, nasıl konuşturuyor?’ Çok kültürlü, anlayışlı, bilgili, yetenekli her şey onda toplanmış gibi görürlerdi. İnsan büyülenirdi böyle şeylere.”

Çok fazla zaman geçmez, sinema makinistlerinin bu büyümlü dünyası yok olur. 1980’den sonra sinema makinistliğinin hiçbir özelliği kalmaz. Meslek diye de bir şey kalmaz. Artık, öyle bir mesleğin olduğunu kabul etmeyen Recep Aksu ve günümüzdeki durumu şöyle anlatır: “Şimdi her şey bilgisayara bağlanmış. Makinist olsa ne yapacak? O işi müdür de yapıyor. Basıyor düğmeye gösteriyor filmi. Film kendiliğinden oynuyor. Her şey otomatige bağlanmış. Harddiskle geliyor, takıyor bilgisayara projeksiyondan gösteriyor. Meslek bitti.”

Sinema makinistlerinin parmakla gösterildiği o dönemlerde her isteyen sinema makinisti olamamaktadır. Sinema makinisti olabilmek için belirli koşulları yerine getirmek ve ayrıca makinistlik sınavından da başarılı olmak gerekmektedir. Sınavda başarılı olanlar makinist ehliyeti almaya hak kazanır. Ehliyetini bugüne kadar bir an bile yanından ayırmayan Recep Aksu, bu sınavlarla ilgili olarak şunları anlatmaktadır: “Eskiden makinist yetiştirirdik. En az üç yıl makinist muavinliği yapmış olacak, 18 yaşını doldurmuş olacak. Fen İşleri Daire Başkanlığı’nda imtihan açardık. Oradan iki tane mühendis imtihana girerdi. Biri makine mühendisi, biri elektrik mühendisi. Üç kişi de dernekten (Ankara Sinema Teknisyenleri ve Makinistleri Derneği) gelirdi toplam beş kişi imtihan ederdik onları, yazılı-sözlü olmak kaydıyla. Ve ehliyeti çok zor verirdik. İyi bilecek, iyi yapacak. Başta elektriği iyi bilecek. Çünkü sinema makinesinin yüzde 60’ı elektrik, yüzde 40’ı mekanik. Motora makine mühendisi girerdi. Makinenin çalışma sistemi vb. sorular sorardı, öyle imtihan ederdi. Biz de film üzerine makinistleri imtihan ederdik. Ehliyet verirdik. Şimdi onların hiçbiri kalmadı. En son 2002 ya da 2003 yılında imtihan yaptık. Ondan sonra bu meslek yavaş yavaş bitmeye başladı.”

7. Sinema İşletmeciliği Dönemi ve Videoların Yaygınlaşması

12 Eylül 1980 İhtilali’nden hemen sonra Recep Aksu artık açık hava sinema işletmecisi olmayı kafaya koymuştur. İhtilalden önce açık hava

sinemaları kapanmıştır. İnsanların açık hava sinemasına yönelik bir özlemi vardır. O dönemde kışlık sinemalar akşam 20.00'ye kadar çalışmaktadır. Recep Aksu, böyle bir dönemde Mamak'ta Tepecik Sineması, Gülveren'de Özer Sineması ve Yenimahalle Şentepe'de Özcan Sineması'nın işletmeciliğini yapar. İşletmecilik hayatı tam yedi yıl sürer. Öyle ki Mamak Tepecik Sineması bin 800 kişiliktir. Recep Aksu, yazlık sinema çalıştırmaya başladığı dönemle ilgili olarak şunları söyler: "İlk önce Özer Sineması'nın sahibini buldum. Sinemanın duvarlarını yıkmışlar. Yıkık, dökük. Bayağı masraf gerektiriyor. Dedim ki sahibine 'Kiralasam, burayı bana verir misin?', 'Veririm' dedi. Ekim, Kasım ayları. İhtilal yeni oldu. 'Aman bana burayı ver. Ben burayı düzenleyip, açayım' dedim. 25 bin liralık sezonluk kirayla orayı tuttum. Bayağı da bir harcamam oldu. Orayı açmadan ikinci sinema Şentepe'yi tuttum. İkisini aynı sene açtım. Üçüncü senede de Mamak'taki sinemayı tuttum. 1985'te Mamak'taki sinemayı bıraktım. Orada iş düştü, çok yoksul bir semti orası. Birkaç sene iş yaptım orada. Arkasından Şentepe'deki ve en sonunda da Gülveren'deki sinemayı bıraktım. Niye? Video yaygınlaştı. Artık sinemayı kimse seyretmez oldu."

Recep Aksu'nun yazlık sinema işlettiği dönemlerde videonun kullanımı yaygınlaşmaya başlar. Sinema salonları video kullanımının yaygınlaşmasından olumsuz etkilenir. İnsanlar sinemaya gitmek yerine istedikleri filmin videokasetini alarak, o filmi evlerinde ve hatta çay bahçeleri, kahvehaneler gibi yerlerde izlemektedir. Recep Aksu, yazlık sinemalarının kapanışını videonun kullanımının yaygınlaşmasına bağlar ve şunları ifade eder: "Yazlık sinemayı videolar bitirdi. Çünkü insanlar videokaset kir alıyor. Komşusu da almış, sonra değiştiriyorlar. Ortak film oynatıyorlar evlerinde. Bir de Gençlik Parkı'nda çay bahçelerinde insanlar en az dört tane televizyon ekranında film izliyordu. Aileler orada izliyorlardı. Bekârlar da kahvelerde. Mesela Tepecik Sineması'nda Ferdi Tayfur'un bir filminin reklamını-fragmanını gösteriyorum, 'gelecek film' diyerek. Karşımda kahve var, o da o filmi oynatıyor. Gelecek diye fragmanını gösterdiğim filmin kendini oynatıyor. Nasıl iş yapacağım ben? İnsanlar orada seyrediyor filmi. Gençlik Parkı'nda çay bahçelerinde harıl harıl video filmi gösteriyorlardı. Hangi çay bahçesine giderseniz gidin Kemal Sunal'ın filmi oynuyordu. Onlar sinemayı bitirdi."

Videokasetlerin yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte sinemaya gidenlerin sayısı hızla azalır. Sinemalar bundan etkilenir ve kapanır. Bazı sinemalar ise seyirci çekebilmek için porno filmler oynatmaya başlar. Recep Aksu ise bu durumdan hiç hoşnut değildir. O dönemlerle ilgili olarak şunları söyler: "Benim o sinemalarla hiç işim olmadı, tiksindim. Yapan insanlara da insan gözüyle bakmazdım. Mesleğimizin böyle yanlış şeylerde kullanılmasına çok karşı çıktım. Çok yerin de kapanmasına sebep olmuşumdur dernek başkanlığı dönemimde. O insanları sinemacı olarak da görmüyorum. Porno sinemaları 90'lı yıllara kadar iş yaptı ama daha sonra onların işi de bitti."

Sinemada bedava temizlik yapan, sinema makinisti olan ve yazlık sinema işleten Recep Aksu, bir süre İstanbul Film adlı film şirketinde de çalışmıştır. Erler Film, Erman Film, Akün Film ve Acar Film bunların dördü bir araya gelerek, Ankara’da işletme üzerine İstanbul Film adlı şirketi açmışlardır. Amaç filmi sinemalara dağıtan komisyoncuları aradan kaldırmaktır. Çünkü filmleri sinemalara dağıtan şirketler bu iş karşılığında yüzde 10-15 komisyon almaktadırlar. Bu şirket temsilcileri tarafından 1976 yılında askerden yeni gelmiş olan Recep Aksu’ya film kontrolü ve tamiri üzerine bir teklifte bulunulur. Aksu bu teklifi, “Bizim makinistlerin vardiyaları akşam beşte değişir. Ben akşamları sinemada çalışırım. Gündüzleri burada çalışabilirim” diye şartlı olarak kabul eder. Sinema oyuncularını bu yazıhaneye gelip gitmektedir ve Recep Aksu da onlarla karşılaşmaktadır. Bu noktada Recep Aksu’nun Kemal Sunal’la olan bir anısı şu şekildedir: “Yazıhanede herkesin işi oluyordu. Mesela, Kemal Sunal’la birlikte tam 15 gün yazıhanede beraber kaldık. Sene 1977’de. ‘Çöpçüler Kralı’ diye film yapmıştı. O film üzerine rahmetli Ertem Eğilmez’le iddiaya girmişler. O filmi Ertem Eğilmez yönetmedi de, onların şirketi Arzu Film adına yaptılar onu. Ertem Eğilmez demiş ki, ‘Ankara’da bir milyonu bulmaz hasılatı’. Kemal Sunal da ‘Bir milyonu geçer’ demiş. Pursantaj memuru olarak geldi Ankara’ya Kemal Sunal. O da ne demek, filmci ile sinemacının hasılatı yüzde 50, yüzde 50 paylaşması demek. Ecnebilere öyle de yerlilerde yüzde 35’ini filmci, yüzde 65’ini de sinemacı alırdı. Çünkü sinemacı kira veriyor, personel parası veriyor, vergi veriyor, reklam parası veriyor. Onun parası daha fazla olduğu için yüzde 35’ini filmci alırdı, yüzde 65’ini sinemacı alırdı. Bu hasılatı öğrenmek için Kemal Sunal akşamları dokuz buçukta telefonla sinemaları arardı, kaç kişi girdi, kaç para hasılatı var diye. Onları yazardı. Film, ikinci haftasına devam etti iş yaptığından dolayı. Eskiden ikinci hafta oynamak çok kolay değildi. Süper iş yapacak film. İkinci haftaya da ilanlara yazarlardı, salon afişlerine ‘ikinci zafer haftası’ diye. Şimdi filmler bir ay, bir buçuk ay duruyor. Normal bir duruma geldi. O zamanlar öyleydi. Film, Ankara’da iki hafta beş sinemada oynadı. Hâsılatları aldı, iki haftadan sonra bindi trenine çekti gitti. O zaman tam iki hafta aynı yerde beraber oturup kalktık, yedik-içtik Kemal Sunal’la. Türkan Şoray, Hülya Koçyiğit vb. hemen hemen tüm sanatçılar gelirdi. Haliyle orada birileriyle oturuyorsun, sohbet ediyorsun. Onların da gidecek yeri yoktu. Film şirketi onların barınağı gibi bir yerdi. Ankara’da işi olan film şirketine geliyordu.”

Recep Aksu bir sinema filminde de rol almıştır. Sinema filminde oynamasının nedeni de tamamen kendi merakıdır. 1971 yılında Nebahat Çehre, Yıldırım Gencer, Hayati Hamzaoğlu ve Ali Şen’in rol aldığı “İntikam Kartalları” adlı bu filmde köyü yakan bir delikanlıdır. Filmin çekildiği yer beş-altı evin olduğu bir yerdir, köy değildir. Önden eve benzeyen ama arka tarafı boş olan maketler vardır, ev yerine. Recep Aksu, bu ortamı görmüştür. Oyunculukları görmüştür. Hatta filmin yönetmeni, kendisine o maketler için

12 bin lira harcadığını da söylemiştir. Set işçilerinin nasıl çalıştığını da gözlemlemiştir. Set işçilerinin durumu bir ameleden farksızdır. O dönemde kameralar akü ile çalışmaktadır. Set işçileri o kameraları o setten, diğer sete elleriyle taşımaktadır. Aksu'ya göre set işçileri çok perişandırlar. Üstelik sinema oyuncularının durumu da farklı değildir. Recep Aksu sinema oyuncularının durumuyla ilgili gözlemini şöyle anlatmaktadır: “Film oyunculuğu yapılacak iş değil. Herkesin yapabileceği bir iş değil. Çok zor bir iş. Resmen amelelik. Set çalışanları ve oyuncular da dâhil. Örnek vereyim Ali Şen'i bilirsiniz yaşlı başlı bir adam. O adam bile orada hizmet ediyordu kamera arkasında. Havalı kim var? Başrolde iki tane oyuncu. Onun dışında herkes aynı zamanda set işçisi gibiydi.”

Sinemalarının kapanmasının ardından Recep Aksu, 16'lık makineyle, köylerde kahvehanelerde film oynatmaya başlar. Gittiği köylerde iki seans film oynatmaktadır. O zaman kişi başı 20 lira ücret almaktadır. Gösterim kahvehanelerde olmakta ve yaklaşık 50 kişiye karşı yapılmaktadır. Ertesi günse başka bir köye gitmektedir. Bir müddet böyle idare eder. Recep Aksu konuşmasını şöyle sürdürür: “1990 yılında sinema Amerikalıların eline geçince bu iş tekrar canlanmaya başladı. Salonlar çoğaldı. Yeni sinemalar yapıldı. Amerikalıların filmleri ön plana çıktı. Yavaştan yavaştan yerli filmler de yapılmaya başlandı ve sinema tekrar canlandı. Sinema canlanınca ben tekrar makinistliğe başladım. Bahçelievler'de On Sinemaları'nın şefiydim. Oradan emekli oldum. Sinemalar bitince sigortalı çalışamadık bir yerde. O süreçte benim sigortam ödenmedi. On Sineması'nda başlayınca sigortam oradan devam etti. Normalde 1998'de emekli olmam gerekirken, 2003'de emekli oldum. Beş yıl geç emekli olmuş oldum.”

Recep Aksu şu anda hayatına farklı yerlerde açık hava sinemaları yaparak, film oynatarak devam etmektedir. 2017 yılında Keçiören'de bir ay boyunca film oynatmıştır. Daha sonra da Nallıhan'da film oynatmıştır. Buralarda Türkan Şoray ve Kadir İnanır'ın oynadığı “Al Yazmalım” filmi başta olmak üzere 40-50 yıllık filmleri oynatmaktadır. İnsanlar da bu havayı yaşamak için 50 yıllık filmleri izlemeye gelmektedir. 2009 yılında da Iğdır'da 3 bin 500 kişilik bir amfi tiyatrodaki film gösterimi yapmıştır. Iğdır'da çok büyük bir ilgi görmüştür ve kendi deyimiyle “Oranın seyircisi bambaşkadır.” Çünkü orada insanlar teknolojinin çok gerisinde kalmışlardır ve bu nedenle sinemayı gözlerinde daha da büyütmüşlerdir.

8. Sonuç

Sinema ile ilgili olarak yapılan araştırmalarda kamera önünde çalışanların yanı sıra kamera arkasında çalışan sinema emekçilerinin kişisel deneyimleri, yaşadıkları ve anıları da büyük önem taşıyabilmektedir. Türkiye'de henüz yeterince önemi kavranamamış olan sözlü tarih, yukarıdan tarih anlayışının aksine olayların direk içinde olan sıradan insanların sesini duyurmanın, tarihin tartışmalı ve karanlık yönlerini aydınlatmanın bir yoludur.

Recep Aksu ile yapılan bu sözlü tarih çalışmasında Aksu'nun bir sinema emekçisi olarak sinemaya dair deneyimlerinin yanı sıra, yazlık sinemaların yaygın oldukları dönemde sosyal açıdan fonksiyonu, o dönemde halkın günlük yaşamı içindeki yeri ve yazlık sinemaları yok oluşa sürükleyen süreçte değinilmiştir. Yazlık sinemaların yaygın oldukları dönemde halkın eğlenme ihtiyaçlarını gidermek açısından önemli bir yer tuttuğu görülmüştür. Ayrıca yazlık sinemalar aileleri buluşturan 'bir aile çay bahçesi' gibidirler. Aileler birbirleriyle anlaşarak yazlık sinemaya gitmekte burada hem film izlemekte hem de sosyal açıdan paylaşımda bulunmaktadır.

Yazlık sinemalar video kullanımının yaygınlaşmasından olumsuz etkilenmiştir. Video ile birlikte insanlar istedikleri filmleri sinemaya gitmeden izleme olanağı yakalamış ve bu durum yazlık sinemaların kapanmasına neden olmuştur. Diğer yandan yazlık sinemanın yaygın olduğu dönemlerde sinema makinistleri içinde bulundukları toplumda saygın bir yere sahiptir.

Yazlık sinemaların kültürel açıdan insanlar üzerinde büyük etkileri olmuştur. Yazlık sinemalar televizyonun olmadığı yıllarda sinema filmleri aracılığıyla başka kültürler ve halkın büyük bölümünün bilmediği yaşam pratiklerine dair bilgilendirici bir işlev görmüştür. Hatta Aksu'nun tabiriyle sinema 'bir nevi öğretici okul' olma özelliği taşımıştır.

Kaynaklar

Aziz, A. (2011). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*. (Geliştirilmiş 6. Basım). Ankara: Nobel Yayınları.

Counce, S. (2001). *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*. (Çev: Bülent Can ve Alper Yalçinkaya). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Danacıoğlu, E. (2012). *Geçmişin İzleri*. (ikinci basım) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Ersoy, R. (2005). "Barak Türkmenleri'nin Sözlü ve Yazılı (Resmi) Tarihlerine Mukayeseli Bir Yaklaşım Denemesi". *Milli Folklor Dergisi*. 9(65), 84-93.

Kyvıg, David E; Marty, Myron A. (2011). *Yanıbaşımızdaki Tarih*. (Çev: Nalan Özsoy) (ikinci baskı) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Neyzi, L. (2004). *Ben Kimim?*, (Birinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Öztürk, S. (2013). "Türkiye'de Sinema Mekânlarını Sözlü Tarih Üzerinden Anlamak", *Milli Folklor*, yıl 25, sayı 98, 19-31.

Öztürk, S. (2010). "Türkiye'de Sözlü Tarihten İletişim Araştırmalarında Yararlanma Üzerine Notlar". *Milli Folklor*, yıl 22, sayı 87, 13-26.

- Porteli, A. (2005). “Sözlü Tarihi Farklı Yapan Şey”. (Çev: Kürşat Korkmaz). *Milli Folklor*. 9(68), 222-231.
- Sarı, İ. (2007). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Sözlü Tarih Etkinliklerinin Öğrenci Başarı, Beceri ve Tutumlarına Etkisi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, Ankara.
- Thompson, P. (1999). *Geçmişin Sesi*. (Çev: Şehnaz Layıkel) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kaynak Kişi: Recep Aksu (Kasım 2017).

CHAPTER 22

RESEARCH IN EDUCATION AND SOCIAL SCIENCES

Pandemi Döneminde Uzaktan Eğitim ile Birlikte Gelen Yaşam Boyu Öğrenmenin Önemi (Ezgi Pelin Yıldız)

Pandemi Döneminde Uzaktan Eğitim ile Birlikte Gelen Yaşam Boyu Öğrenmenin Önemi

Dr. Ezgi Pelin Yıldız¹

¹Kafkas Üniversitesi Kazım Karabekir Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu,
Bilgisayar Programcılığı yildizezqipelin@gmail.com

1.1.Uzaktan Eğitim

Yirminci yüzyıldan bu yana dünya sosyal, ekonomik, kültürel anlamda oldukça önemli değişim ve dönüşümler yaşamıştır. Bu değişim ve dönüşümlerin en önemli yapıtaşlarından biri de Bilgi ve İletişim Teknolojilerinde kaydedilen gelişmelerdir. Bilgi ve İletişim Teknolojileri yaşamın her alanında olduğu gibi eğitim-öğretim sürecini de derinden etkilemiştir. Ortaya çıkan bu yenilikler eğitim alanında da farklı terminolojilerde tanımlanan farklı eğitim teknolojileri kavramlarını beraberinde getirmiştir. Bu kavramlardan biri de “Uzaktan Eğitim” dir. Posta yoluyla hayata geçirilen uzaktan eğitim, bugün farklı çevrimiçi (online) eğitim araçları kullanılarak dijital elektronik ortamlarda gerçekleşmektedir.

Alan yazın incelendiğinde Uzaktan Eğitimin terim olarak birçok tanımı karşımıza çıkmaktadır. Bu tanım örnekleri incelendiğinde; Alkan (1987)’ e göre Uzaktan Eğitim, çeşitli sınırlılıklar sebebiyle örgün olarak eğitim olanağı bulamayan bireylere yönelik, eğitim etkinliklerini yürütenler ve öğrenenler arasında etkileşimin sağlandığı, özel olarak hazırlanmış eğitim içeriğinin çeşitli ortamlarla belli bir merkez tarafından yürütüldüğü öğretim yöntemidir. Uzaktan Eğitim, farklı ortamlarda bulunan öğrenci ve öğretmenlerin, öğrenme-öğretme faaliyetlerini, iletişim teknolojileri ve posta hizmetleri ile gerçekleştirdikleri bir eğitim sistemi modelidir (İşman, 2008). Uzaktan Eğitim, Oxford İngilizce Sözlüğü tarafından ise öğrencinin bir okula veya koleje gitmesine gerek kalmadan derslerin yayımlandığı veya derslerin yazışmalarla yürütüldüğü bir çalışma yöntemi" olarak tanımlanmaktadır.

Demiray ve İşman (2015), uzaktan eğitimin tarihsel gelişimini 5 farklı evrede ele almışlardır. Bu evreler:

- ◁ **İlk evre:** Yazışmalı uzaktan eğitim modeli (mektupla öğretimden önceki evre).
- ◁ **İkinci evre:** Kitap, dergi, gazete gibi basılı materyallerin posta yoluyla dağıtımının yapıldığı uygulamaları içerir.

- ‹ **Üçüncü evre:** Tek yönlü radyo ve televizyon uygulamalarını içeren evredir.
- ‹ **Dördüncü evre:** Öğretimsel çift yönlü radyo ve televizyon uygulamalarını içeren evredir.
- ‹ **Beşinci evre:** Geleceğin teknolojilerinin kullanıldığı evredir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımını içerir.

Şekil 1. Uzaktan Eğitim Ortamları (<http://uzaktanegitim.meb.gov.tr/>)

1.2. Sanal Öğrenme Ortamları

Günümüz dünyasına bakıldığında bugün gelinen son nokta; sanal öğrenme ortamlarıdır. Özellikle internet teknolojileri ve akıllı telefonlardaki gelişimlerle birlikte yüz yüze eğitime alternatif olarak uzaktan eğitim ortam ve araçlarının kullanımı kaçınılmaz bir hal almıştır. Benzer olarak günümüz neslinin “dijital yerli” (binyılın öğrencileri, internet nesli, oyun nesli, yeni nesil) sınıfına dahil oluşu (Prensky, 2004; Yılmaz, 2007; Carr, 2010; Bilgiç, Duman ve Seferoğlu, 2011; Demir, Özmantar, Bingölbali ve Bozkurt, 2011) internet teknolojileri alt yapısında geliştirilen çeşitli sanal öğrenme ortam ve araçlarının öğrenme öğretme süreçlerinde kullanımını yaygınlaştırmıştır. Dijital yerli kavramını ortaya çıkaran Prensky (2004)’e göre ilgili neslin özellikleri:

- ‹ Doğar doğmaz sanal ortamlarla tanışır ve bu ortamlarla uyum içerisinde.
- ‹ Dijital araç ve ortamlar hayatlarının merkezlerindedir.
- ‹ Teknolojinin bir ihtiyaçtan çok gündelik hayatın bir gerekliliği olduğunu düşünürler.
- ‹ Dikkat süreleri sınırlıdır, okumaktan çok teknoloji ve sosyal medyaya ilgi duyarlar.

- ◁ Dijital dünyada kendine özgü dilleriyle var olan dijital yerliler, yeni teknolojiler üzerinden halledilebilecek bütün günlük işlerini bu ortamlar üzerinden yürütebilen 21. yy'ın çocuklarıdır.

Şekil 2. Uzaktan Eğitim Ortamları (<http://uzaktanegitim.meb.gov.tr/>)

Bu özelliklerle birlikte dijital yerlilerin çevrimiçi ortamlarda öğrenmeye daha yatkın olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte alan yazın incelendiğinde; Arabacı ve Polat (2013), dijital yerliler için sınıf yönetimi kapsamında bir araştırma yapmış, sonuç olarak öğrenme merkezli bir tasarımın gerçekleştirilmesi, öğrencilerin grup çalışmalarına yönlendirilmesi ve yaratıcılıklarını geliştirici dijital sınıf içi uygulamalara (oyunlaştırma, sanal ve artırılmış gerçeklik uygulamaları) ağırlık verilmesi gerektiği ortaya konulmuştur. Çağlar ve Kocadere (2015), araştırmalarında çevrimiçi ortamlarda oyunlaştırmanın önemine dikkat çekmiş bu bağlamda oyunlaştırmanın hem K-12 hem de yükseköğretimde gittikçe ilgi çeken ve yüksek potansiyele sahip bir konu haline geldiğini vurgulamıştır. Holbrook ve Lean (2020), çalışmalarında dijital yerli öğrencilere ulaşma ve bu bağlamda öğretmen-öğrenci ayrımını kapatmak için bir multimedya yaklaşımı ortaya koymuşlar, sonuç olarak multimedya araçları kapsamına dahil olan You Tube ile oluşturulan video kliplerin öğretmen eğitiminde kullanımının, öğretmenlerin dijital ortam ve uygulamalarını kullanım düzeylerinin artırılması konusunda başarıya ulaştığı tespit edilmiştir. Bărbuceanu (2020), bugün mevcut olan teknolojik kaynaklarla elde edilen dijital ders kitapları, sosyal medya ortam ve araçları, bloglar-wikiler, akıllı telefonlar, tabletler gibi dijital ortam ve araçların geleneksel eğitime ek ve alternatif olarak sanal öğrenmeyi desteklediğini ve günümüz öğrenenleri için öğrenme öğretme sürecinde kullanılacak ideal ortam ve araçlar olduğunu ortaya koymuştur.

Araştırmalarla etkinliği kanıtlanan sanal sınıf ortamlarının öğrenme-öğretme süreçleri üzerindeki avantaj ve sınırlılıkları incelendiğinde: (Ehlers, 2004; Gaebel, 2014; Kalelioğlu vd., 2016, Oproescu vd., 2019):

- ◁ Daha kolay sınıf yönetimi

- ‹ Daha düşük maliyet
- ‹ Zaman ve mekân esnekliği
- ‹ Zengin eğitim ortamı
- ‹ Bireysel ve bağımsız öğrenme
- ‹ Daha etkili geri bildirim
- ‹ Öğrenenin kendi hızında öğrenmesi ve bununla birlikte gelen öz-denetim becerileri
- ‹ Herkese uygun öğrenme yöntemi
- ‹ Öğrenci odaklı oluşuyla öğrencileri dikkate, odaklanmaya ve motivasyona zorlaması
- ‹ Öğrencilerdeki performans artışı

Bununla birlikte sanal sınıf ortamlarının sınırlılıkları:

- ‹ Uygulamaya yönelik derslerden yeterince yararlanılamaması
- ‹ Öğrencilerin sosyalleşmesinin engellenmesi
- ‹ Kendi kendine öğrenme alışkanlığı olmayan öğrencilere yeterince yardım sağlanamaması
- ‹ Ağ ve donanıma bağlı teknik sorunlar ve bu bağlamda yaşanan iletişim kesintileri
- ‹ Beceri ve tutuma yönelik davranışların geliştirilmesinde etkili olamama durumu

Yukarıdaki sınırlılıklar göz ardı edilmemesi gerekse de; özellikle öğrenenlere sunduğu zengin e-öğrenme ortamları, zaman ve mekândan esneklik sağlama, öğrenenin kendi hızında öğrenmesiyle birlikte gelen üst düzey davranış kazanımı ve daha birçok istendik davranış ve beceri gelişimiyle sanal sınıf ortamlarının, günümüzde yüz yüze öğrenmeye alternatif ve/veya destekleyici bir nitelikte olduğu açıktır.

1.3.Yaşam Boyu Öğrenme & Yaşam Boyu Uzaktan Eğitim

Yirminci yüzyıldan bu yana dünya hem sosyal, hem ekonomik hem de kültürel olarak oldukça önemli ve kayda değer değişimler yaşamaktadır. Söz konusu bu değişim ve dönüşümler bireylerin yaşamları boyunca eğitim almalarını gerekli kılmıştır.

Yaşam boyu öğrenme kavramı, basit tanımıyla beşikten-mezara, evde-okulda ve iş hayatında her ne şekilde olursa olsun gerçekleştirilen tüm öğrenme etkinlikleridir. Alan yazındaki tanımlar incelendiğinde Uzunboyu ve Hürsen (2011)'e göre yaşam boyu öğrenme, bireylerin ihtiyaç hissettikleri gereksinimleri tüm yaşamları boyunca karşılayabilmelerini sağlayacak bilgi, tutum ve becerileri ilgililerinin tamamıdır. Yaşam boyu öğrenme, temelde

okulda öğrenmeyi de içerisine alan ve bireyin tüm yaşamı boyunca devam ettirdiği sürekli öğrenme etkinlikleridir (Parisi vd., 2019). Bağcı (2011)'e göre okullarda verilen eğitim ve öğretim özellikle içinde bulunduğumuz çağın değişen şartlarını karşılamada yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda yaşam boyu öğrenme kavramı, genelde ülke politikaları ve eğitim sistemleri, özelde ise bireyler adına vazgeçilmez bir ihtiyaç kaynağı haline dönüşmüştür (Candy, 2002).

Son yıllarda yaşam boyu öğrenme kavramı bilgi ve iletişim teknolojileri ile internet teknolojileri ile birlikte anılmaya başlamıştır. Bunun nedeni olarak; çağımızda artık bilgiye ulaşabilen, ulaştığı bu bilgiyi yorumlayabilen, keşfeden, sorgulayan üst düzey becerilere sahip insan profili aranmaktadır. Sonuç olarak toplumsal düzeyde bakıldığında “kendini gerçekleştiren”, “yaşam boyu öğrenen” bireylere gereksinim duyulmaktadır (Soran, Akkoyunlu, ve Kavak, 2006). Tüm bunlar ışığında “yaşam boyu öğrenen insan” düzeyine erişebilmek anlamında uzaktan eğitim ortam ve araçlarından faydalanmak kaçınılmaz bir hal almıştır.

Yaşam boyu uzaktan eğitim kavramı olarak oldukça yeni bir terminoloji olmakla beraber bu alanda yapılan çalışmalar da alan yazında dikkat çekmektedir. Bu noktada Milli Eğitim Bakanlığı 2017 yılında “Yaşam Boyu Öğrenme Uzaktan Eğitim Projesi” kapsamında bir faaliyet raporu ortaya koymuş, uzaktan öğrenme konusunda mevcut ve yürütülen çalışmalar, sosyal ortaklar ve projeler dairesi tarafından yürütülen faaliyetler, yaşam boyu öğrenme için uzaktan eğitim projesi konu başlıklarında ilgili çalışma ve araştırmalar yayınlanmıştır. Bu bağlamda projenin hedef kitlesi; belirlenen halk eğitim merkezlerinde uzaktan eğitim yoluyla yaygın eğitim faaliyetlerine katılmak isteyen bireyler ile Yaşam Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğüne bağlı faaliyet gösteren yaygın eğitim kurumlarıdır. İçerik olarak yaşam boyu öğrenme konusunda toplumsal farkındalığın artırılmasına yönelik tanıtıcı ve kısa filmler hazırlanarak “Yaşam Boyu Öğrenme TV” aracılığıyla yayınlanması sağlanmış ve eğitimin sonunda kursiyerlerin sertifikalandırılmasına gidilmiştir. Gülnar ve Kaya (2018), çalışmalarında yaşam boyu öğrenme personelinin uzaktan öğrenme hakkındaki görüşlerini araştırmış bu bağlamda 10 Genel Müdürlük personelinin yarı yapılandırılmış görüşme formları yardımıyla görüşler alınmıştır. Sonuç olarak ilgili personel herhangi bir eğitim yöntemi seçme tercihleri olduğunda yüz yüze eğitimi tercih edeceklerini, bununla birlikte uzaktan öğretimin yetişkinler için daha uygun bir öğrenme sistemi olduğu görüşünü ortaya koymuşlardır. Mystakidis vd., (2019), araştırmalarında kaliteli yaşam boyu uzaktan eğitimde derin ve anlamlı öğrenme için bir strateji modeli geliştirmişlerdir. Bu bağlamda teknoloji ile güçlendirilmiş öğrenme-öğretme yöntem ve ortamlarının, yaşam

boyu öğrenmeyi dönüştüren, derin ve anlamaştırılmasını sağlayan ve kolaylaştırıcı nitelikte olduğu desteklenmiştir. Ayrıca bu noktada yaşam boyu öğrenme adına uzaktan eğitim açısından e-öğrenme ve/veya çevrimiçi eğitim için çok yönlü kalite güvence stratejilerinin tasarımının oldukça zor olduğu da sınırlılıklar arasında gösterilmiştir. Projede geliştirilen strateji modeli öğrenenlerin değerlendirmelerine sunulmuş, öğrenenlerin memnuniyet düzeylerini tespit etmek üzere çevrimiçi bir anketten yararlanılmıştır. Değerlendirmenin sonuçları geliştirilen e-öğrenme kalite stratejisinin derin ve anlamlı öğrenmeye yönelik yüksek öğrenen memnuniyeti sağladığını ve aktif öğrenmeyi desteklediğini ortaya koymuştur.

2.1. Pandemi Döneminde Uzaktan Eğitim Ortam ve Uygulamaları

Küresel bağlamda bir krize neden olan Covid-19 salgını nedeniyle 2019-2020 öğretim yılında tüm dünya ülkelerini kapsayan bir sistemi kurularak, eğitim-öğretim faaliyetleri uzaktan eğitim ortam ve araçlarını kullanarak yürütülmeye başlanmıştır. Pandemi döneminde yürütülen uzaktan eğitim, bir kriz anında yüz yüze eğitim yerine teknoloji ortamlarının kullanılması ve “acil durum uzaktan öğretim” olarak isimlendirilir. Bu kapsamdaki uzaktan eğitim, bu dönemde yürütülen ve uzaktan eğitim olarak adlandırılan süreçten farklı dinamiklere sahiptir.

Eğitim-öğretim etkinliklerinde yaşanan aksaklıkları minimum seviyeye indirmek adına faaliyete geçirilen acil uzaktan öğretimde (AUÖ), yüz yüze ortamlar için hazırlanmış öğretim programları, ders materyalleri çevrim içi ortama taşınır, bu durum acil durumlar için bir çözüm olarak algılanır. Yaşam normale döndüğünde ve/veya sorun ortadan kalktığında tekrar yüz yüze eğitime geçilir.

Pandemi, göç, doğal afetler gibi krizlerde ya da olağanüstü durumlarda eğitim planlamaları noktasında öne çıkan ilk unsur, yaratıcı çözümlerin bir an önce uygulamaya geçirilmesidir. Bu durum kurumların, karar vericilerin, ortaya çıkan bu yeni durum karşısında öğrenciler ve eğitimcilerin gereksinimleri karşılayabilmek ve çeşitli olası çözümler üretebilmek adına standart kalıpların dışında düşünülmesi, yaratıcılığın ön plana çıkarılması ve hızlı kararlar verilmesini zorunlu kılar (Yükseköğretim Kalite Kurulu Raporu, 2020). Alınacak bu kararların ya da ortaya atılan çözüm önerilerinin hem öğretmen hem de öğrenci mağduriyetlerine yol açmaması bu durumda dikkate alınacak en önemli unsurlardan biri olmalıdır. Konuyla ilgili olarak Yılmaz vd., (2020), çalışmalarında öğrencilerin değerlendirmeler ve sınavlar konusunda olumsuz etkilere maruz kaldıklarını ortaya koymuşlardır. Bu kapsamda eğitim kurumlarının kapatılmasının, hem öğrenenlerin öğretim faaliyetlerinin aksamasına neden olduğu hem de değerlendirmede kullanılan birçok sınavda ertelenmeye ve/veya iptale gidilmesini zorunlu hale getirdiği

saptanmıştır. Ayrıca bu noktada çoğu öğretmen sürece hazırlıksız yakalanmış, bazıları ise kullanılan çevrimiçi ortamlara yabancılık çekmiştir. Ayrıca farklı bir boyut olarak yeterli destek alamama kaygısı ile stres ve panik olma hatta işsiz kalma korkusu ile maddi kaygılar yaşama gibi durumlarında yaşandığı çalışmada ortaya konulmuştur.

Sürecin ilk başlarından itibaren vakit kaybetmeden hem MEB'e bağlı okullarda hem de Yüksek Öğretim Kurumuna bağlı üniversitelerde eğitim öğretim faaliyetleri uzaktan eğitim sistem ve uygulamalarıyla yürütülmeye başlanmıştır. Pandemi dönemi içerisinde uzaktan eğitime yönelik eş zamanlı (senkron) sınıf araçlarının ve özellikle Öğrenme Yönetim Sistemlerinin kullanımı ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda Öğrenme Yönetim Sistemleri (ÖYS), uzaktan eğitim faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere kullanılan web yazılımlarıdır (Turnbull, Chug & Luck, 2019). Pandemi sürecinde üniversitelerin kullandıkları uzaktan eğitim ortamları incelendiğinde; *Moodle, Blackboard, Adobe Connect, Advancity, Canvas, Google ve Microsoft ürünleri* sıralamada yerlerini almaktadır (Kaçan ve Gelen, 2020).

Alan yazın incelendiğinde son dönemlerde Pandemi döneminde Uzaktan Eğitim konusunda yapılmış birçok araştırmaya rastlanmaktadır. Bu çalışmalardan biri de eğitim paydaşlarının bu süreç içerisindeki ortam ve uygulamalara olan tutum ve beklentileridir. Bu kapsamda Karatepe, Küçükgençay, Peker (2020)'nin öğretmen adaylarının senkron uzaktan eğitime yönelik görüşlerini araştırdıkları araştırma sonucunda çoğunluğunun öğrencilerin senkron derslerde en yararlı buldukları yöntemin “sözlü sunumlar” olduğu ortaya konulurken genel olarak öğretmen adaylarının senkron derslere karşı “olumsuz tutum” içinde oldukları, “kendilerini yeterli görmedikleri” ve “çevrim içi derslerin eğitimin geleceği olduğuna inanmadıkları” saptanmıştır. Gross vd., (2020), araştırmalarında ABD'deki 477 okul bölgesini COVID-19 planları çerçevesinde incelemişlerdir. Bu kapsamda kentsel ve banliyö bölgelerindeki öğretmenlerin kırsal ve küçük kasaba öğretmenlerine göre ders verme beklentilerinin ve uzaktan öğrenme sırasında öğrenci katılımını izleme olasılıklarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra tutum bağlamında eğitim öğretim faaliyetlerini gerçekleştirirken uzaktan eğitim ortamlarında canlı, gerçek zamanlı eğitim verilmesi gerektiğini destekledikleri vurgulanmıştır.

Şekil 3. Pandemi Döneminde Uzaktan Eğitim Ortamları
(<https://www.gazeteruzgarli.com/uzaktan-egitim-nasil-olacak-dunyadaki-ornekleri-neler/>)

2.2. Pandemi Döneminde Uzaktan Eğitimle Gelen Yaşam Boyu Öğrenme

Yaşam boyu öğrenme kavramı, içinde bulunduğumuz dönemin ihtiyaçları doğrultusunda, hızla gelişen özellikle dijital değişimlere ayak uydurabilmek amacıyla ortaya çıkmış, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde eğitim seviyesi ve istihdam koşulları açısından önemli bir göstergedir.

Yükseköğretim kurumlarında yaşam boyu öğrenmeyi destekleyen dağıtım metodları: yüz yüze öğrenme, uzaktan eğitim, sanal öğrenme ortamları, çoklu ortam araçlarının kullanımı ve video konferans, teknoloji tabanlı eğitim vb. şeklinde sıralanabilmektedir (Dinevski, 2004). Bu metotlarla yaşam boyu öğrenme kapsamında öğrenenlere fırsat eşitliği sunulup bilgiye erişim desteklenmektedir. Yaşam boyu öğrenmenin en önemli hedefi kendini gerçekleştirmektir. Bu sayede yaşam boyu öğrenme öğrenenlerin yaşam kalitesini arttırmayı amaçlamaktadır.

Uzaktan eğitim yaşam boyu öğrenmeyi destekler. Bazı nedenlerden dolayı eğitimi tamamlamayan, belli bir yaştan sonra öğrenim görmekte zorlanan, eğitimine devam etmek isteyip bu istekleri belli bir nedenden dolayı yarım kalan veya işinden dolayı zaman kısıtlaması olan bireyler açısından uzaktan eğitim büyük fırsatlar yaratmaktadır. Ayrıca uzaktan eğitim geniş bir kitleye zamandan ve mekândan esneklik sağlayıp öğrenenlerin kendi hızlarında öğrenmelerini desteklemektedir.

Öneriler

- ‹ Pandemi süreci boyunca eğitim kurumları vizyon, misyon ve stratejik hedeflerinde revizeye gitmelilerdir.
- ‹ Özellikle ülkeler, teknolojik alt yapılarının el verdiği ölçüde çevrimiçi öğrenme ve programları ile radyo ve/veya televizyon yayınlarını gözden geçirip uzaktan eğitimde kalite stratejilerini geliştirmelilerdir.
- ‹ Bu noktada eğitim kurumlarına gerekli donanım ve devlet tarafından karşılanmalıdır.
- ‹ Eğitim paydaşları öğretmen, öğrenci, veli, yöneticilere uzaktan eğitim ortamları ve yaşam boyu öğrenme konusunda gerekli bilgilendirmeler yapılmalı böylece öğrenme-öğretme ortamlarına adaptasyonları sağlanmalıdır.
- ‹ Uzaktan öğrenme ortamlarını kullanarak yapılacak ölçme değerlendirme etkinliklerinde bir kalite standardı oluşturulmalı ve bu konuda ölçme değerlendirme uzmanlarından destek alınmalıdır.
- ‹ Özellikle ilköğretim döneminde ailenin çocuk üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda, ailelerin uzaktan eğitimin ne olduğu konusunda bilgilendirilmesi hedef davranışların gerçekleştirilmesinde etkili olacağı öngörülmektedir.

Kaynakça

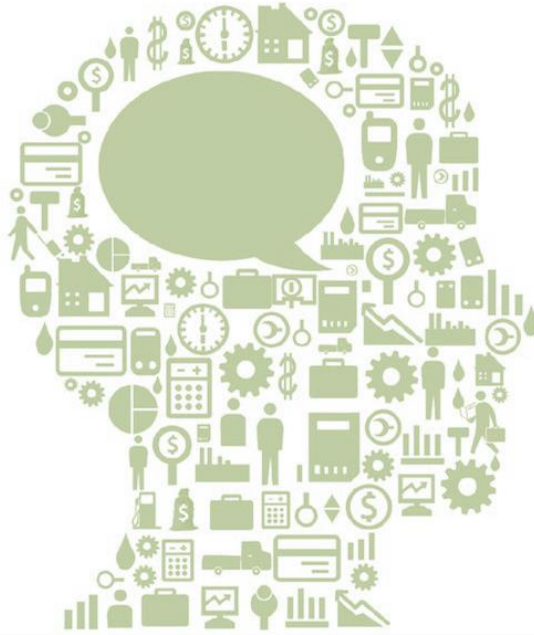
- Alkan, C. (1987), Açıköğretim “Uzaktan Eğitim Sistemlerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi”, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No: 157.
- Arabacı, İ. B. ve Polat, M. (2013). Dijital yerliler, dijital göçmenler ve sınıf yönetimi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (47), 11-20.
- Bağcı, E. (2011). Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde Türkiye'de yaşam boyu eğitim politikaları. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30 (2), 139,173.
- Bărbuceanu, C., D. (2020). Visual Teaching – Using Digitalised Material to Engage ESP Students. *Revista de Științe Politice. Revue des Sciences Politiques* 67 (1), 36 – 44.

- Bilgiç, H. G., Duman, D. ve Seferoğlu, S. S. (2011). *Dijital Yerlilerin Özellikleri ve Çevrim içi Ortamların Tasarlanmasındaki Etkileri*. Akademik Bilişim 2011, 2-4 Şubat 2011 / İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Candy, P. C. (2002). Lifelong learning and information literacy. Report for U.S. National Commission on Libraries and Information Science and National Forum on Information Literacy.
- Carr, N. (2010). *Yüzeysellik: İnternet bizi aptal mı yapıyor?* Ufuk Yayınları, İstanbul. ISBN: 978-605-5314-04-0.
- Çağlar, Ş., ve Arkün Kocadere, S. (2015). *Çevrimiçi Öğrenme Ortamlarında Oyunlaştırma. Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 14(27), 83-102.
- Demir, S., Özmantar, M. F., Bingölbali, E. ve Bozkurt, A. (2011). *Sınıf Öğretmenlerinin Teknoloji Kullanımlarının İrdelenmesi*. 5th International Computer & Instructional Technologies.
- Demiray, U. ve İşman, A. (2003). History of distance education. In Online Distance Education Book (Eds. Aytekin İşman, Murat Barkan & Uğur Demiray). <http://www.tojet.net/e-book/ebook.htm>. Symposium, 22-24 September 2011 Fırat University, Elazığ- Turkey.
- Dinevski, D. ve Dinevski, I. V. (2004). The concepts of university lifelong learning provision in Europe. *Transition Studies Review*, 11(3), 227-235.
- Ehlers, U., D. (2004): Quality in E-Learning From a Learner's Perspective. In: *European Journal for Distance and Open Learning*, eZine: <http://www.eurodl.org>.
- Gaebel, M. (2014). MOOCs Massive Open Online Courses-An update of EUA's first paper (January 2013). EUA occasional papers: European University Association.
- Gross, B. Gross, Z. Zheng, S. Liu, X. Chen, A. Sela, J. Li, S. Havlin (2020). Spatio-temporal propagation of COVID-19 pandemics medRxiv.
- Kalelioğlu, F., Atan, A , Çetin, Ç . (2016). Sanal Sınıf Ortamında Öğitmen ve Öğrenen Deneyimleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12 (2) , 0-0. DOI: 10.17860/efd.34388

- Mystakidis, S., Cachafeiro, E., Hatzilygeroudis, I. (2019). Enter the Serious E-scape Room: A Cost-Effective Serious Game Model for Deep and Meaningful E-learning. 10th International Conference on Information, Intelligence, Systems and Applications At: Patras, Greece. DOI: 10.1109/IISA.2019.8900673
- Hayat Boyu Öğrenme Uzaktan Eğitim Projesi Faaliyet Raporu (2017). Milli Eğitim Bakanlığı. https://issuu.com/arti5medya/docs/hbogm_hbouzem_faaliyet_raporu_web adresinden 02.10.2020 tarihinde erişilmiştir.
- İşman, A. (2008). *Uzaktan Eğitim*. Ankara: Pegem A. Yayıncılık.
- Oproescu, M., Iana, G., Jianu, E., Anghel, M., R. (2019). E-learning in Computer-Assisted Training, Advantages, Disadvantages and Future Trends. 2019 11th International Conference on Electronics, Computers and Artificial Intelligence (ECAI) Electronics, Computers and Artificial Intelligence (ECAI).
- Parisi, G., Kemker, R., Part, J., L., Kanan, C. ve Wermter, S. (2019). Continual lifelong learning with neural networks: A review. *Neural Networks* 113 (2019), 54-71.
- Prensky, M. (2004). The Emerging Online Life of the Digital Native: What they do different because of technology, and how they do it. The Emerging Online Life Of The Digital Native.
- Soran, H, Akkoyunlu, B. ve Kavak, Y. (2006). Yaşam boyu öğrenme becerileri ve Eğitimcilerin eğitimi programı: *Hacettepe Üniversitesi örneği. H.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi, (H.U. Journal of Education)*, 30, 201-210.
- Yılmaz, M. (2007). Sınıf Öğretmeni Yetiştirmede Teknoloji Eğitimi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, (1) 155-167, Ankara.
- Yükseköğretim Kalite Kurulu Raporu, (2020). Covid-19 Pandemi Süreci ve YÖKAK Çalışmalarının Düzenlenmesi Üzerine Açıklama. <https://yokak.gov.tr/covid-19-pandemi-sureci-ve-yokak-calismalarinin-duzenlenmesi-uzerine-aciklama-121> adresinden 04.10.2020 tarihinde erişilmiştir.

CHAPTER 23

RESEARCH IN EDUCATION AND SOCIAL SCIENCES

Dünya Gelir Sınıflandırması ve Türkiye (Emek Aslı Cinel)

Dünya Gelir Sınıflandırması ve Türkiye

Emek Ash CİNEL

¹Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
emek.asli.cinel@giresun.edu.tr

Giriş

Dünya bankası, , tüm dünyadaki ekonomileri sınıflandırarak dört kategoriye ayırmaktadır. Sınıflandırmalar dolar cinsinden kişi başına düşen milli gelir hesabına dayalı olarak her yıl güncellenmektedir. Dünya bankası verileri ülkelerin kişi başına gelire göre hangi gelir grubunda yer aldığını, hangi ülkelerin gelir gruplarını değiştirdiğini, hangilerinin bir alt gruba ya da üst gelir grubuna girdiğini belirlemektedir. Dünya bankasının hazırladığı raporda ülkelerin farklı gelir statüsüne geçişteki deneyimleri incelenmekte ve her bir ülke için hangi ekonomi politikalarının verimli olduğu ve hangi ekonomi politikalarının değiştirilmesi gerektiği ele alınmaktadır. Gelişen piyasaların yükselişi küresel kalkınma manzarasını da değiştirmektedir. Birçok gelişmekte olan ülke için, kalkınma hususundaki en önemli dersler sanayileşmiş ülkeler yerine, yüksek gelir seviyesine ulaşma yolunda ciddi yol almış olan yükselen piyasa ekonomilerinden gelmektedir.

Gelir sınıflandırmasının 29 yıl önce ilk defa gündeme gelişinden günümüze kadar geçen zaman zarfında, küresel ekonomide ciddi değişimler ortaya çıkmıştır. Reel gelir seviyesinin artmasına bağlı olarak düşük gelir grubundaki ülke sayısı azalırken, yüksek gelir grubundaki ülke sayısı artış göstermiştir. Ülkeler orta gelir statüsüne geçtikçe, düşük gelirli ülkelere oranla orta gelirli ülkelerde yaşayan daha fazla sayıda insan Dünya bankasının uluslararası aşırı yoksulluk sınırının altında yaşamaya başlamıştır. 1990 yılında dünyadaki aşırı yoksulların hemen hemen tümü (tahmini %94'ü) düşük gelirli ülkelerde yaşarken, 2008 yılında dünyadaki aşırı yoksulların yaklaşık %74'ü orta gelirli ülkelerde yaşamıştır (Ravallion, 2012; Kanbur ve Sumner, 2012). Dünya ekonomisindeki bu değişiklikler, Dünya bankası verilerinin kullanıcı tabanındaki hızlı artışla birlikte, gelir sınıflandırmasının gözden geçirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Dünya Bankası, uzun yıllardır ülkeleri analitik amaçlarla gruplamak için bir gelir sınıflandırması yapmaktadır. Yöntem, ilk Dünya Kalkınma Raporu'nda (Dünya Bankası, 1978) sunulmuştur ve kökenleri daha da eskiye dayanmaktadır. Örneğin 1965'te yayınlanan "Dünya Bankası'nın Geleceği" başlıklı makalede ülkeler çok yoksul, yoksul, orta gelirli ve zengin olarak sınıflandırılmış ve bu sınıflandırma yapılırken kişi başına gayri safi milli hasıla kullanılmıştır (Reid, 1965). Gelir sınıflandırılmasının mevcut şekli 1989'dan beri kullanılmakta ve ülkeler düşük gelirli, alt orta gelirli, üst orta gelirli ve yüksek gelirli olmak üzere dört gruba ayrılmaktadır (Dünya

Bankası, 1989). Dünya bankası, Dünya Kalkınma Göstergelerinde (WDI) bu gelir sınıflandırmasını kullanmaktadır. Bu verilere göre, ülkelere kaynak tahsisini yapılmakta ve ülkeler arası ticarete ilişkin kurallar yine bu sınıflandırmaya göre belirlenmektedir.

Çalışmada Dünya bankası sınıflandırmasının temel sorunları ve zorlukları gözden geçirilmeye çalışılmakta, gelişen küresel ekonomi karşısında gelir sınıflandırma sisteminin eksik yönlerine odaklanılmaktadır. Dünya gelir sınıflandırmasında Türkiye'nin yerini tespit etmek, dünya genelindeki ülkelerin hangi gruplarda yer aldığını araştırmak ve Türkiye'nin üst-orta gelirli ülkeler grubundan ayrılması için uygulanması gereken ekonomi politikalarını tespit etmek çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır.

1. Sınıflandırma Ve Sınıflandırmanın Amaca Uygunluğu

Dünya bankası analitik olarak ülke sınıflandırmasını, ülkelerin ekonomik koşullarını belirlemek, eğilimlerini ve diğer özelliklerini tespit etmek amacıyla gerçekleştirmektedir. Bu amaçlar için tutarlı ve iyi tanımlanmış bir ülke gelir sınıflandırması yapmak özellikle bölgesel çapta ve banka çapında etkili olmaktadır. Her bankanın raporu ve basın bülteni farklı olduğundan gelir sınıflandırmasının yapılmaması ciddi sıkıntılara yol açacaktır. Sınıflandırma banka dışındaki araştırmacılar ve analistler tarafından da ülkeleri gruplamak ve karakterize etmek ve özet istatistikleri raporlamak açısından yaygın olarak kullanılmaktadır. Zamanla sınıflandırma, ülkeler için gelişim göstergesi haline gelmiştir.

Günümüzde ülke gelir sınıflandırması analitik amacın ötesinde kullanımlara da (Avrupa Komisyonu, AIDS, Tüberküloz ve Sıtma ile Mücadele Küresel Fonu vb.) sunulmuş olup bazı durumlarda sınıflandırma kaynak tahsisine kadar uzanmaktadır. Ayrıca, ülke gelir sınıflandırması dünya ülkelerini gelişmekte olan (yani, düşük ve orta gelirli) ve gelişmiş ülkeler (yani, yüksek gelirli) şeklinde gruplara ayırmak için de kullanılmaktadır. Örneğin, OECD'nin Kalkınma Yardımı Komitesi (DAC) gelir sınıflandırmasını ülkeleri gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler biçiminde gruplandırmak için kullanmaktadır (OECD, 2015). OECD, aynı zamanda, analitik gelir sınıflandırmasını, resmi olarak desteklenen ihracat kredilerini yardım kredisi almaya uygun olan ve olmayan ülkeler arasında dağıtmak amacıyla da kullanmaktadır (OECD, 2014). Amerikan hükümeti ayrıca ticaret politikasını belirlerken de bankaların sınıflandırmasını kullanmaktadır. Sınıflandırmanın bir diğer kullanımı, ülke politika hedeflerini belirlemek ve izlemek içindir. Örneğin, Bangladeş hükümeti "Vizyon 2021" planı kapsamında 2021 yılına kadar orta gelirli ülke kategorisine ulaşmayı hedeflemektedir (Gimenez, Jolliffe ve Sharif, 2014).

Dünyadaki aşırı derecede yoksul bireylerin çoğunun günümüzde orta gelirli olarak sınıflandırılan ülkelerde yaşamasına bağlı olarak mevcut gelir sınıflandırması bir takım eleştirilere maruz kalmıştır (Kanbur ve Sumner,

2012; Ravallion, 2012). Gerçekten de, dünya nüfusunun %70'ten fazlası (yaklaşık 5 milyar kişi) orta gelirli olarak sınıflandırılan ülkelerde yaşarken, %10'dan fazlası da düşük gelirli ülkelerde yaşamaktadır. Ancak aşırı yoksulluğun 2019 yılında düşük gelirli ülkeler arasında önemli ölçüde daha yüksek olduğu görülmektedir. Yoksulluk oranı orta gelir grubunda yer alan ülkelerde %62'dir (World Development Indicators, 2019).

COVID-19 krizi ve petrol fiyatlarındaki düşüş nedeniyle, 2020 yılında ortaya çıkan, iş ve para kaybı, artan fiyatlar yoluyla yoksullar üzerinde orantısız bir etkiye sahip olmuş, dünya genelinde yoksulluk oranı artış göstermiş, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi alanlarda da yetersizlikler meydana gelmiştir. 1998'den bu yana küresel ekonominin ilk kez durgunluğa girmesi ve kişi başına GSYH seviyesinde ciddi bir düşüş yaşanması nedeniyle yoksulluk oranları artmıştır. Devam eden kriz, küresel çapta son beş yılda gerçekleştirilen tüm ekonomik ilerlemeleri silecek gibi görünmektedir. Dünya Bankası, ekonomik şokun büyüklüğüne ilişkin varsayımlara bağlı olarak, COVID-19'un bir sonucu olarak 2020'de 40 milyon ila 60 milyon insanın 2019 yılına oranla aşırı yoksulluğa (1,90 doların altında) düşeceğini tahmin etmektedir. Küresel aşırı yoksulluk oranının 0,3 ila 0,7 puan artarak 2020 yılı sonunda yaklaşık %9 düzeyine ulaşacağı öngörülmektedir (World Development Indicators, 2020). Yoksulluk oranı ülkeler arasında büyük farklılıklar göstermekle birlikte, son derece değişken olmaktadır.

COVID-19 gibi küresel şoklar, aşırı yoksulluk içinde kalan, genellikle kırılgan ülkelerde ve uzak bölgelerde yaşayan nüfusa ulaşmayı daha da zorlaştırdığından, yoksulluğun azaltılması ve aşırı yoksulluğu sona erdirmeye hedeflerine ulaşmak günümüz koşullarında oldukça güç bir hale gelmektedir. Yapılan yeni araştırmalar, 2030 yılına kadar küresel aşırı yoksulların üçte ikisinin kırılgan ve çatışmalardan etkilenen ekonomilerde yaşayacağını tahmin etmekte ve yoğunlaştırılmış ekonomik politikalar gündeme gelmeden küresel yoksulluk hedeflerinin karşılanmayacağını açıkça göstermektedir.

Dünya bankası raporuna göre dünyadaki en yüksek yoksulluk oranlarına sahip 43 ülke kırılgan veya çatışmalardan etkilenen ülkelerdir. Kronik kırılganlık ve çatışmayla karşı karşıya olan ekonomiler, geçtiğimiz on yılda yoksulluk oranlarını %40'ın üzerinde tutarken, kırılganlık ve çatışmalardan uzak olan ülkeler yoksulluk oranlarını yarıdan fazla oranda düşürmüştür (World Development Indicators, 2020). Dolayısıyla, gelir sınıflandırması yapılırken değişen dünya koşulları göz önüne alınarak yoksulluk sınırları değişen yaşam ve toplumsal standartları yansıtacak biçimde güncellenmelidir.

2. Gelir Seviyesine Göre Yeni Ülke Sınıflandırmaları: 2018-2019

Dünya Bankası, ülkeleri kişi başına gelirlerine göre dört grupta sınıflandırmaktadır. Ülkelerin gelir sınıflandırmasında Dünya bankası tarafından belirlenen eşikler kullanılmaktadır. Buna göre ülkelerin gelir gruplarına göre sınıflandırılmasında 2018 ve 2019 yıllarında esas alınan eşikler Tablo 1’de gösterilmiştir.

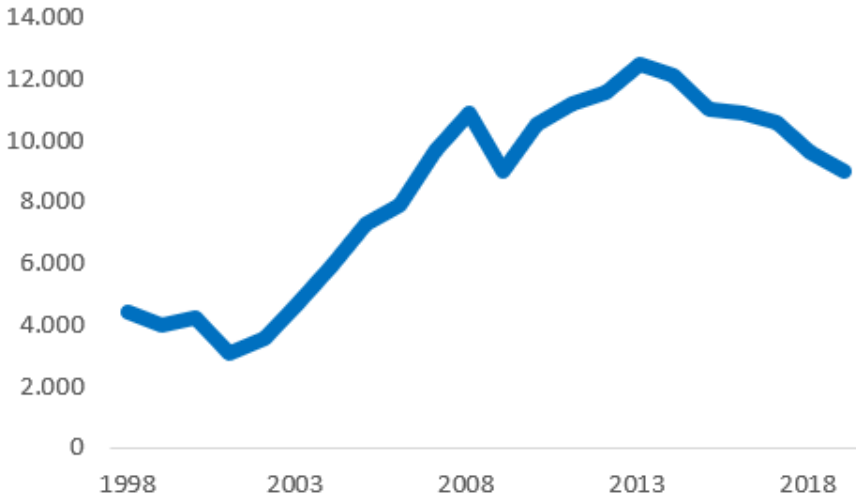
Tablo 1: Ülkelerin Gelirlerine Göre Sınıflandırılma Ölçütleri (2018-2019)

Gelir Grubu (USD)	2018	2019
Düşük Gelirli Ülkeler	< 996	< 1.025
Alt orta Gelirli Ülkeler	996-3.895	1.026-3.995
Üst orta Gelirli Ülkeler	3.896-12.055	3.996-12.375
Yüksek Gelirli Ülkeler	> 12.055	> 12.375

Kaynak: World Bank, 2019.

Bu yeni gruplandırmaya göre 2019 yılında belirli ülkelerin gelir sınıflandırmalarında 2018 yılı ile karşılaştırıldığında ciddi farklılıklar ortaya çıkmıştır. Dünya bankasının gelir gruplarına göre yaptığı sınıflandırmaya baktığımızda, sınırlı olsa da 2019 yılında bazı ülkelerin gelir gruplarını değiştirdiği gözlenmektedir.

Grafik 1: 1998-2018 Döneminde Dünyada Kişi Başına Gelir (Dolar)

Kaynak: World Bank (2019).

2013 yılında dünyada ortalama kişi başına gelir 10.884 dolar iken Türkiye’de kişi başına gelir 12.480 dolar olmuştur. Türkiye, o yıllarda orta

gelir tuzağından çıkıp yüksek gelirli ülkeler kategorisine geçmek üzereyken, Fed'in parasal genişlemeyi kısma kararıyla bu manzara değişmiştir. Yapısal reformları yerinde ve zamanında uygulayamayan Türkiye, dünyada ortalama kişi başına gelirin 11.570 dolara yükseldiği 2019 yılında 9.027 dolara düşen kişi başına geliriyle yıllardır bulunduğu üst-orta gelirli ülkeler grubunda kalmaya devam etmektedir. İlk olarak likidite bolluğu ve gelişmekte olan ülkelere yönelik yatırım iştahından (2000–2008) sonra da parasal genişleme ve gelişme yolundaki ülkelerin sunduğu yüksek getiriden yararlanan ama bu dönemlerde yapısal reformlarını yapamayan Türkiye'nin içinde bulunduğu durum gelişme yolundaki ülkelerin birçoğunda (Brezilya, Arjantin, Meksika gibi) görülmektedir. Bu kısır döngüden kurtulabilen Çin, Kore, Estonya gibi ülkelere Romanya da dahil olacak gibi görünmektedir.

Orta gelir tuzağı kavramı düşük gelir grubunda bulunan bir ülkenin elde ettiği hızlı iktisadi büyüme trendi sonucunda orta gelirli ülkeler grubuna yükselmesinden sonra olumsuzluk yaratan farklı ekonomik, beşeri ve kurumsal faktörler sebebiyle hızlı büyüme trendini devam ettiremeyerek bir üst gelir grubuna geçememesi olarak ifade edilmektedir (Yıldız, 2017). Orta gelir tuzağı bir ekonomide kişi başına gelir düzeyinin belirli bir aşamadan ileriye gidememesi durumunu veya belirli bir gelir düzeyine ulaştıktan sonra durgunluğa girilmesi durumunu anlatan bir yaklaşım olarak da nitelendirilmektedir (Eğilmez, 2012). Ülkeleri orta gelir tuzağına sürükleyen nedenler; gelir dağılımı eşitsizliği, düşük rekabet gücü, düşük vasıflı beşeri sermaye, kurumsal faktörlerin yetersizliği, teknoloji, AR-GE ve inovasyon faaliyetlerinin yetersizliği, yetersiz alt yapı yatırımları olarak sıralanmaktadır (Yıldız, 2017). Orta gelir tuzağındaki bir ülke ekonomisinde tasarruflar ve yatırımlar yetersiz kalmakta, imalat sanayisinde gelişme yavaşlamakta, sanayide çeşitlenme görülmemekte ve emek piyasası koşulları zorlaşmaktadır (Eğilmez, 2012).

Tablo 2: Türkiye’de Yıllar İtibariyle Kişi Başına Düşen GSYH Rakamları

YILLAR	KİŞİ BAŞINA GSYH (ABD DOLARI)
2003	4.698
2004	5.961
2005	7.304
2006	7.906
2007	9.656
2008	10.931
2009	8.980
2010	10.560
2011	11.205
2012	11.588
2013	12.480
2014	12.112
2015	11.019
2016	10.883
2017	10.602
2018	9.632
2019	9.127

Kaynak: TUIK.

Türkiye’de yıllar itibariyle kişi başına düşen GSYH rakamları Tablo 2’de görülmektedir. Buna göre, 2003 yılında 4.698 dolar olan kişi başına GSYH 2019 yılında 9.127 dolara yükselmiş görünse de gelişmiş ülkelere ait kişi başına düşen GSYH rakamlarıyla karşılaştırıldığında bu rakamın oldukça düşük olduğu gözlenmektedir. Türkiye’nin son yıllarda kişi başına düşen gelirindeki artış hızının yavaşlaması Türkiye’nin yüksek gelirli ülkeler grubuna geçememesindeki ana unsurlardan biri olarak görülmektedir.

Tablo 3: Ekonomik Sınıflandırma Açısından Düşük Gelirli Ülkeler

Afganistan	Gine-Bissau	Sierra Leone
Burkina Faso	Haiti	Somali
Burundi	Kore, Dem. People's Rep.	South Sudan
Afrika Cumhuriyeti	Liberya	Sudan
Çad	Madagaskar	Syrian Arab Republic
Kongo	Malavi	Tacikistan
Eritre	Mali	Togo
Etiyopya	Mozambik	Uganda
Gambiya	Nijer	Yemen
Guyana	Ruanda	

Kaynak: World Bank (2019).

Ekonomik sınıflandırma açısından düşük gelirli ülkeler için Dünya bankası tarafından belirlenen kişi başına düşen gelir seviyesi 1,035 dolar ve altı olarak kabul edilmiştir. Buna göre 2019 yılında düşük gelirli olarak kabul edilen ülke sayısı 29 olup, Tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 4: Ekonomik Sınıflandırma Açısından Alt-Orta Gelirli Ülkeler

Angola	Honduras	Papua Yeni Gine
Algeria	Hindistan	Filipinler
Bangladeş	Kenya	Sao Tome ve Principe
Benin	Kiribati	Senegal
Bhutan	Kırgızlar	Solomon Adaları
Bolivya	Lao PDR	Sri Lanka
Cape Verde	Lesotho	Tanzanya
Kamboçya	Mauritania	Timor Leste
Kamerun	Mikronezya	Tunus
Komorlar	Moldova	Ukrayna
Kongo	Mongolia	Özbekistan
Côte d'Ivoire	Morocco	Vanuatu
Djibouti	Myanmar	Vietnam
Mısır	Nepal	West Bank ve Gaza
El Salvador	Nikaragua	Zambiya
Eswatini	Nijerya	Zimbabve
Guyana	Pakistan	

Kaynak: World Bank (2019).

Ekonomik sınıflandırma açısından alt-orta gelirli ülkeler için Dünya bankası tarafından belirlenen kişi başına düşen gelir seviyesi 1,036 - 4,045 dolar aralığı olarak kabul edilmiştir. Buna göre 2019 yılında alt-orta gelirli olarak kabul edilen 50 tane ülke olup Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 5: Ekonomik Sınıflandırma Açısından Üst-Orta Gelirli Ülkeler

Albania	Fiji	Montenegro
Amerikan Samoa	Gabon	Namibia
Arjantin	Georgia	Kuzey Makedonya
Ermanistan	Grenada	Paraguay
Azerbaycan	Guatemala	Peru
Belarus	Guyana	Rusya Federasyonu
Belize	Endonezya	Samoa
Bosna Hersek	İran	Sırbistan
Botswana	Irak	Güney Afrika
Brezilya	Jamaika	St. Lucia
Bulgaristan	Jordan	Santa Vincent ve Grenadinler
Çin	Kazakistan	Surinam
Kolombiya	Kosova	Tayland
Kosta Rika	Lübnan	Tonga
Küba	Libya	Türkiye
Dominik	Malezya	Türkmenistan
Dominik Cumhuriyeti	Maldiv	Tuvalu
Ekvator Ginesi	Marshall Adaları	Venezuela, RB
Ekvator	Meksika	

Kaynak: World Bank (2019).

Ekonomik sınıflandırma açısından üst-orta gelirli ülkeler için Dünya bankası tarafından belirlenen kişi başına düşen gelir seviyesi 4,046 – 12,535 dolar aralığı olarak kabul edilmiştir. Buna göre Tablo 5'te 2019 yılında üst-orta gelirli olarak kabul edilen 56 ülke arasında 9.127 dolar düzeyinde kişi başına gelir ile Türkiye'de yer almaktadır. Türkiye 1955-2005 yıllarında düşük orta-gelir grubu ülkeler arasında, 2005 yılından itibaren ise yüksek-orta gelir grubu ülkeler arasında yer almaktadır. Türkiye çok uzun süre boyunca orta gelir grubunda yer alan üç ülkeden biridir ve iktisatçıların büyük bir çoğunluğu tarafından orta gelir tuzağına yakalandığı düşünülmektedir.

Tablo 6: Ekonomik Sınıflandırma Açısından Yüksek Gelirli Ülkeler

Andorra	Yunanistan	Palau
Antigua ve Barbuda	Grönland	Panama
Aruba	Guam	Poland
Avustralya	Hong Kong SAR, Çin	Portekiz
Avusturya	Macaristan	Porto Riko
Bahama	İzlanda	Romanya
Bahreyn	İrlanda	Katar
Barbados	Man Adası	San Marino
Belçika	İsrail	Suudi Arabistan
Bermuda	İtalya	Seyşeller
British Virgin Adaları	Japonya	Singapur
Brunei Darussalam	Korea, Rep.	Saint Martin
Kanada	Kuveyt	Slovak Cumhuriyeti
Cayman Adaları	Latvia	Slovenya
Channel Adaları	Liechtenstein	İspanya
Şili	Litvanya	St. Kitts and Nevis
Croatia	Lüksemburg	St. Martin (Fransanın bir bölümü)
Curaçao	Macao SAR, China	İsveç
Kıbrıs	Malta	İsviçre
Çek Cumhuriyeti	Mauritius	Tayvan, China
Danimarka	Monaco	Trinidad ve Tobago
Estonya	Nauru	Turks ve Caicos Adaları, İngiltere
Faroe Adaları	Hollanda	Birleşik Arap Emirlikleri
Finlandiya	New Caledonia	United Kingdom
France	Yeni Zelanda	United States
Fransız Polinezyası	Kuzey Maryana Adaları	Uruguay
Almanya	Norveç	Virgin Adaları (U.S.)
Gibraltar	Oman	

Kaynak: World Bank (2019).

Ekonomik sınıflandırma açısından yüksek gelirli ülkeler için Dünya bankası tarafından belirlenen kişi başına düşen gelir seviyesi 12,536 dolar ve üstü olarak kabul edilmiştir. Buna göre 2019 yılında yüksek gelirli olarak kabul edilen 83 ülke olup, bu ülkeler Tablo 6'da görülmektedir.

Tablo 7: Sınıflandırmadaki Değişiklikler Sonucunda Yeni Gelir Gruplarına Atanan Ülkeler

ÜLKE	YENİ GRUP	ESKİ GRUP	KİŞİ BAŞINA DÜŞEN MİLLİ GELİR (DOLAR) 2018 (1 TEMMUZ 2019 İTİBARIYLA)	KİŞİ BAŞINA DÜŞEN MİLLİ GELİR (DOLAR) 2017 (1 TEMMUZ 2018 İTİBARIYLA)
Comoros	Alt-Orta Gelir	Düşük Gelir	1,320	760
Gürcistan	Üst-Orta Gelir	Alt-Orta Gelir	4,130	3,790
Kosova	Üst-Orta Gelir	Alt-Orta Gelir	4,230	3,890
Senegal	Alt-Orta Gelir	Düşük Gelir	1,410	950
Sri Lanka	Üst-Orta Gelir	Alt-Orta Gelir	4,060	3,840
Zimbabve	Alt-Orta Gelir	Düşük Gelir	1,790	910
Arjantin	Üst-Orta Gelir	Yüksek Gelir	12,370	13,040

Kaynak: World Bank (2019).

Dünya bankası yeni sınıflandırma ölçülerine göre bir önceki yıl ile kıyaslandığında farklı gelir grubuna dahil olan ülkelerin listesi Tablo 7’de gösterilmiştir. Arjantin dışında tabloda yer alan ülkelerin tamamı bir üst gelir grubuna yükselip ekonomilerini iyileştirirken, Arjantin’de tersi bir durum ortaya çıkmış yüksek gelir grubundan üst-orta gelir grubuna düşmüştür. 2018’de Arjantin’in kişi başına geliri 13.040 dolardan 2019’da 12.370 dolara düşmüş ve ekonomi gerilemiştir.

Tablo 8: Kişi Başına Milli Gelir ve Gelir Eşiklerinin Yıllara Bağlı Değişimi (Düşük Gelirden Alt-Orta Gelire Geçiş)

YILLAR	GSMH EŞİĞİ (DOLAR)	GELİR SINIFI
--------	--------------------	--------------

1997	785	Düşük Gelirden Alt-Orta Gelire Geçiş
1998	760	Düşük Gelirden Alt-Orta Gelire Geçiş
1999	755	Düşük Gelirden Alt-Orta Gelire Geçiş
2000	755	Düşük Gelirden Alt-Orta Gelire Geçiş
2001	745	Düşük Gelirden Alt-Orta Gelire Geçiş
2002	735	Düşük Gelirden Alt-Orta Gelire Geçiş
2003	765	Düşük Gelirden Alt-Orta Gelire Geçiş
2004	825	Düşük Gelirden Alt-Orta Gelire Geçiş
2005	875	Düşük Gelirden Alt-Orta Gelire Geçiş
2006	905	Düşük Gelirden Alt-Orta Gelire Geçiş
2007	935	Düşük Gelirden Alt-Orta Gelire Geçiş
2008	980	Düşük Gelirden Alt-Orta Gelire Geçiş
2009	995	Düşük Gelirden Alt-Orta Gelire Geçiş
2010	1.005	Düşük Gelirden Alt-Orta Gelire Geçiş
2011	1.025	Düşük Gelirden Alt-Orta Gelire Geçiş
2012	1.035	Düşük Gelirden Alt-Orta Gelire Geçiş
2013	1.045	Düşük Gelirden Alt-Orta Gelire Geçiş
2014	1.045	Düşük Gelirden Alt-Orta Gelire Geçiş
2015	1.025	Düşük Gelirden Alt-Orta Gelire Geçiş
2016	1.005	Düşük Gelirden Alt-Orta Gelire Geçiş
2017	995	Düşük Gelirden Alt-Orta Gelire Geçiş
2018	1.026	Düşük Gelirden Alt-Orta Gelire Geçiş

Kaynak: World Bank (2019).

Tablo 9: Kişi Başına Milli Gelir ve Gelir Eşiklerinin Yıllara Bağlı Değişimi (Alt-Orta Gelirden Üst-Orta Gelire Geçiş)

YILLAR	GSMH EŞİĞİ (DOLAR)	GELİR SINIFI
--------	-----------------------	--------------

1997	3.125	Alt-Orta Gelirden Üst-Orta Gelire Geçiş
1998	3.030	Alt-Orta Gelirden Üst-Orta Gelire Geçiş
1999	2.995	Alt-Orta Gelirden Üst-Orta Gelire Geçiş
2000	2.995	Alt-Orta Gelirden Üst-Orta Gelire Geçiş
2001	2.975	Alt-Orta Gelirden Üst-Orta Gelire Geçiş
2002	2.935	Alt-Orta Gelirden Üst-Orta Gelire Geçiş
2003	3.035	Alt-Orta Gelirden Üst-Orta Gelire Geçiş
2004	3.255	Alt-Orta Gelirden Üst-Orta Gelire Geçiş
2005	3.465	Alt-Orta Gelirden Üst-Orta Gelire Geçiş
2006	3.595	Alt-Orta Gelirden Üst-Orta Gelire Geçiş
2007	3.705	Alt-Orta Gelirden Üst-Orta Gelire Geçiş
2008	3.855	Alt-Orta Gelirden Üst-Orta Gelire Geçiş
2009	3.945	Alt-Orta Gelirden Üst-Orta Gelire Geçiş
2010	4.340	Alt-Orta Gelirden Üst-Orta Gelire Geçiş
2011	4.035	Alt-Orta Gelirden Üst-Orta Gelire Geçiş
2012	4.085	Alt-Orta Gelirden Üst-Orta Gelire Geçiş
2013	4.125	Alt-Orta Gelirden Üst-Orta Gelire Geçiş
2014	4.125	Alt-Orta Gelirden Üst-Orta Gelire Geçiş
2015	4.035	Alt-Orta Gelirden Üst-Orta Gelire Geçiş
2016	3.955	Alt-Orta Gelirden Üst-Orta Gelire Geçiş
2017	3.895	Alt-Orta Gelirden Üst-Orta Gelire Geçiş
2018	3.995	Alt-Orta Gelirden Üst-Orta Gelire Geçiş

Kaynak: World Bank (2019).

Tablo 10: Kişi Başına Milli Gelir ve Gelir Eşiklerinin Yıllara Bağlı Değişimi (Üst-Orta Gelirden Yüksek Gelire Geçiş)

YILLAR	GSMH EŞİĞİ (DOLAR)	GELİR SINIFI
1997	9.655	Üst-Orta Gelirden Yüksek Gelire Geçiş
1998	9.360	Üst-Orta Gelirden Yüksek

		Gelire Geçiş
1999	9.265	Üst-Orta Gelirden Yüksek Gelire Geçiş
2000	9.265	Üst-Orta Gelirden Yüksek Gelire Geçiş
2001	9.205	Üst-Orta Gelirden Yüksek Gelire Geçiş
2002	9.075	Üst-Orta Gelirden Yüksek Gelire Geçiş
2003	9.385	Üst-Orta Gelirden Yüksek Gelire Geçiş
2004	10.065	Üst-Orta Gelirden Yüksek Gelire Geçiş
2005	10.725	Üst-Orta Gelirden Yüksek Gelire Geçiş
2006	11.115	Üst-Orta Gelirden Yüksek Gelire Geçiş
2007	11.455	Üst-Orta Gelirden Yüksek Gelire Geçiş
2008	11.905	Üst-Orta Gelirden Yüksek Gelire Geçiş
2009	12.195	Üst-Orta Gelirden Yüksek Gelire Geçiş
2010	12.275	Üst-Orta Gelirden Yüksek Gelire Geçiş
2011	12.475	Üst-Orta Gelirden Yüksek Gelire Geçiş
2012	12.615	Üst-Orta Gelirden Yüksek Gelire Geçiş
2013	12.745	Üst-Orta Gelirden Yüksek Gelire Geçiş
2014	12.735	Üst-Orta Gelirden Yüksek Gelire Geçiş
2015	12.475	Üst-Orta Gelirden Yüksek Gelire Geçiş
2016	12.235	Üst-Orta Gelirden Yüksek Gelire Geçiş
2017	12.055	Üst-Orta Gelirden Yüksek Gelire Geçiş
2018	12.375	Üst-Orta Gelirden Yüksek Gelire Geçiş

Kaynak: World Bank (2019).

Gelir sınıflandırması, Atlas yöntemi kullanılarak hesaplanan kişi başına milli gelir veya kişi başına gayri safi milli gelir ölçüsüne dayanmaktadır. Dünya Kalkınma Raporu ilk defa 1978 yılında gruplar arasında eşik değeri olarak kişi başına 250 \$ değerinde bir gelir eşiği kullanarak "düşük gelirli" ve "orta gelirli" ülke gruplarını tanıtmıştır. 1983 yılında hazırlanan Dünya Kalkınma Raporunda "orta gelir grubu", "alt orta" ve "üst orta" gelir

gruplarına bölünmüş ve 1989'da "yüksek gelirli" ülke tanımı getirilmiştir (World Bank, 2019).

Tablo 8, 9 ve 10'dan görüldüğü gibi, birçok ülkenin gelirleri zaman içinde gelir grubu eşiklerini aşmıştır. Dünyanın çoğu yerinde son on yılda önemli ekonomik büyüme ortaya çıkmış ve sınıflandırma eşikleri reel olarak sabit tutulduğu için, daha az düşük gelirli ülke oluşmuş ve daha fazla ülke orta veya yüksek gelir statüsü kazanmıştır. 2003 yılından bu yana, düşük gelirli ülkelerin sayısı neredeyse yarı yarıya azalmış, 2019 yılında düşük gelirli ülke sayısı 66'dan 29'a düşmüştür. 1990'larda 50'den az sayıda olan yüksek gelirli ülke sayısı 2019 yılı itibarıyla 83'e yükselmiştir. 2019 yılında orta gelirli ülke sayısı 106'dır (56 tanesi üst-orta gelir ve 50 tanesi alt-orta gelir) ve bu durum ülkeler bir gruba dahil olurken ya da bir gruptan ayrılırken çok fazla değişime uğramamıştır. Tablo, her bir gruptaki ülke sayısının zaman içerisindeki değişimini özetlemektedir.

Tablo 11: Gelir Grubuna Göre Nüfus, 2000-2019 (Toplamın Yüzdesi)

YILLAR	NÜFUS	GELİR SINIFI
2000	40.84	Düşük Gelir
2001	41.01	Düşük Gelir
2002	41.37	Düşük Gelir

2003	40.81	Düşük Gelir
2004	37.39	Düşük Gelir
2005	37.35	Düşük Gelir
2006	37.11	Düşük Gelir
2007	37.29	Düşük Gelir
2008	19.25	Düşük Gelir
2009	14.36	Düşük Gelir
2010	12.29	Düşük Gelir
2011	11.71	Düşük Gelir
2012	11.88	Düşük Gelir
2013	12.05	Düşük Gelir
2014	11.95	Düşük Gelir
2015	8.57	Düşük Gelir
2016	8.69	Düşük Gelir
2017	8.82	Düşük Gelir
2018	9.70	Düşük Gelir
2019	9.29	Düşük Gelir

Kaynak: World Bank (2019), World Development Indicators.

Tablo 11'e göre, 2000'den bu yana, düşük gelirli ülkelerde yaşayan dünya nüfusunun payı %40'tan %10'un altına düşmüştür. Yani, 2000 yılından 2019 yılına kadar geçen dönem içerisinde dünya genelinde düşük gelir sınıfında yer alan ülke sayısı azalmış ve düşük gelirli ülkelerde yaşayan nüfus ciddi oranda azalmıştır.

Tablo 12: Gelir Grubuna Göre Nüfus, 2000-2019 (Toplamın Yüzdesi)

YILLAR	NÜFUS	GELİR SINIFI
2000	34.88	Alt-Orta Gelir
2001	33.71	Alt-Orta Gelir
2002	35.15	Alt-Orta Gelir

2003	38.69	Alt-Orta Gelir
2004	42.2	Alt-Orta Gelir
2005	38.26	Alt-Orta Gelir
2006	38.29	Alt-Orta Gelir
2007	34.9	Alt-Orta Gelir
2008	52.69	Alt-Orta Gelir
2009	55.83	Alt-Orta Gelir
2010	56.75	Alt-Orta Gelir
2011	36.62	Alt-Orta Gelir
2012	36.43	Alt-Orta Gelir
2013	35.94	Alt-Orta Gelir
2014	36.28	Alt-Orta Gelir
2015	39.75	Alt-Orta Gelir
2016	40.00	Alt-Orta Gelir
2017	40.65	Alt-Orta Gelir
2018	39.63	Alt-Orta Gelir
2019	39.81	Alt-Orta Gelir

Kaynak: World Bank (2019), World Development Indicators.

Tablo 12'ye göre, 2000'den bu yana, alt-orta gelirli ülkelerde yaşayan dünya nüfusunun payı %34'ten neredeyse %40'a yükselmiştir. 2000 yılından 2019 yılına kadar geçen dönem içerisinde alt-orta gelir sınıfında yer alan ülkelerde yaşayan nüfus yüzdesinde önemli bir değişiklik olmamıştır.

Tablo 13: Gelir Grubuna Göre Nüfus, 2000-2019 (Toplamın Yüzdesi)

YILLAR	NÜFUS	GELİR SINIFI
2000	9.7	Üst-Orta Gelir
2001	10.78	Üst-Orta Gelir

2002	8.3	Üst-Orta Gelir
2003	5.34	Üst-Orta Gelir
2004	5.34	Üst-Orta Gelir
2005	9.04	Üst-Orta Gelir
2006	9.32	Üst-Orta Gelir
2007	12.41	Üst-Orta Gelir
2008	12.45	Üst-Orta Gelir
2009	14.19	Üst-Orta Gelir
2010	14.81	Üst-Orta Gelir
2011	35.64	Üst-Orta Gelir
2012	35.8	Üst-Orta Gelir
2013	33.95	Üst-Orta Gelir
2014	33.83	Üst-Orta Gelir
2015	32.68	Üst-Orta Gelir
2016	35.43	Üst-Orta Gelir
2017	34.79	Üst-Orta Gelir
2018	34.34	Üst-Orta Gelir
2019	34.97	Üst-Orta Gelir

Kaynak: World Bank (2019), World Development Indicators.

Tablo 13'e göre, 2000'den bu yana, üst-orta gelirli ülkelerde yaşayan dünya nüfusunun payı neredeyse %10'dan %35'e yükselmiştir. 2000 yılından 2019 yılına kadar geçen dönem içerisinde üst-orta gelir sınıfında yer alan ülkelere yaşayan nüfus yüzdesinde önemli bir artış olmuştur.

Tablo 14: Gelir Grubuna Göre Nüfus, 2000-2019 (Toplamın Yüzdesi)

YILLAR	NÜFUS	GELİR SINIFI
2000	14.58	Yüksek Gelir
2001	14.50	Yüksek Gelir

2002	15.18	Yüksek Gelir
2003	15.16	Yüksek Gelir
2004	15.07	Yüksek Gelir
2005	15.35	Yüksek Gelir
2006	15.27	Yüksek Gelir
2007	15.39	Yüksek Gelir
2008	15.62	Yüksek Gelir
2009	15.62	Yüksek Gelir
2010	16.14	Yüksek Gelir
2011	16.03	Yüksek Gelir
2012	15.89	Yüksek Gelir
2013	18.06	Yüksek Gelir
2014	17.95	Yüksek Gelir
2015	18.99	Yüksek Gelir
2016	15.88	Yüksek Gelir
2017	15.73	Yüksek Gelir
2018	16.34	Yüksek Gelir
2019	15.94	Yüksek Gelir

Kaynak: World Bank (2019), World Development Indicators.

Tablo 14'e göre, 2000'den bu yana, yüksek gelirli ülkelerde yaşayan dünya nüfusunun payı %14'ten %16'ya yükselmiştir. 2000 yılından 2019 yılına kadar geçen dönem içerisinde yüksek gelir sınıfında yer alan ülkelere yaşayan nüfus yüzdesinde küçük bir miktar artış söz konusu olmuştur.

Her bir gelir sınıfında yer alan ülkede yaşayan dünya nüfusunun payına bakıldığında, değişimlerin oldukça keskin olduğu dikkat çekmektedir. İnsanların büyük çoğunluğu (%75) günümüzde alt veya üst-orta gelirli ülkeler olarak tanımlanan ülkelere yaşamaktadır. Hindistan ve Çin gibi teknolojiyi oldukça iyi kullanan büyük ülkeler, düşük gelirli ülkelere orta gelirli ülkelere geçerken, nüfus payları da dramatik bir şekilde değişmiştir. 1990'larda dünya nüfusunun oluşturan her 10 kişinin 6'sından fazlası düşük gelirli ülkelere yaşarken, günümüzde bu oran yaklaşık 10'da 1'dir.

1988'den bu yana (gerçek anlamda) değişmeyen eşikler olarak sınıflandırılan ve dünyanın yalnızca küçük bir payını oluşturan "düşük gelir" sınıflarına ilişkin olarak günümüzde iktisatçıların bir kısmı bu gelir gruplarının geçerliliğini yitirdiğini savunmaktadırlar. Ekonomileri gruplandırmanın ve kalkınma verilerinin analizini organize etmenin birçok yolu vardır ve gelir sınıflandırması pek çok yöntemden yalnızca biridir. Yine de, eşiklerin mutlak doğası ve sınıflandırma şemasının uzun geçmişi, zaman içindeki ilerlemeyi izlemek için yararlı bir yol sağlamaktadır. Gelir sınıflandırmaları benzer ekonomi grupları için verileri bir araya getirip analiz etmeyi amaçlamaktadır (World Bank, 2019).

Küresel ekonomi içerisinde orta gelir sınıfında yer alan ülkeler daha fazla ağırlığa sahiptir. Bir diğer anlatımla, orta gelirli ülkeler küresel ekonomiden daha fazla pay almaktadır. Orta gelirli ülkelerin küresel ekonomideki payı

yeni milenyumda hızlanmış olup 1997 yılında küresel ekonomiden 26 trilyon dolar pay almakta olan orta gelirli ülkeler, 2017 yılında küresel ekonomiden 51.5 trilyon dolar pay almıştır (World Bank, 2019). Günümüzde tanımlandığı şekliyle orta gelirli ülkeler, 20. yüzyılın başında bile küresel ekonominin beşte birinden (%17) daha azını oluşturlarken, 2017 yılına kadar paylarını ikiye katlayarak %35'e yükseltmişlerdir (World Bank, 2019).

Düşük orta gelirli ülkelerin payı 2002'de %4'ten 2017'de %8'e yani iki katına çıkarken, üst orta gelirli ülkelerin payı %13'ten %27'ye yükselmiştir. Günümüzde dünya insanların beşte birinden daha azına ev sahipliği yapan yüksek gelirli ülkelerin, küresel GSYH içerisindeki payları %83'ten %64'e düşmüştür. Yüksek gelirli ülkelerdeki ekonomik büyümenin diğer ülkelerdeki ekonomik büyümenin gerisinde kalmasına bağlı olarak bu payın daha da düşmesi muhtemel görünmektedir. Dünya nüfusunun yalnızca %9'unu oluşturan düşük gelirli ülkeler, küresel GSYH'nın yarısından biraz fazlasını üretmektedir (World Bank, 2019).

2016 yılı için düşük ve orta gelirli ülkelere ilişkin borç akışları gözlemlendiğinde, düşük ve orta gelirli ülkelere olan borç girişi, hem uzun hem de kısa vadeli borç girişlerindeki canlanmanın etkisiyle artmıştır. 2015'teki 294 milyar dolarlık azalış, 2016 yılında atışa dönerek 248 milyar dolara yükselmiştir. Uzun vadeli borç akışı %37 artarak 264 milyar dolara ulaşmış, kısa vadeli borç akışları ise 471 milyar dolara yükselmiştir. 2015 yılında kaydedilen 487 milyar dolarlık çıkışa belirgin bir tezat oluşturarak 15 milyar dolara yükselmiştir. Doğu Asya ve Pasifik, Avrupa ve Orta Asya ile Latin Amerika ve Karayip bölgeleri, 2016 yılında net borç girişlerinin yaklaşık %83'ünü oluştururken, Güney Asya net borç çıkışı (- 7,7 milyar dolar) kaydeden tek bölge olmuştur (World Bank, 2019).

3.Türkiye'nin Yüksek Gelirli Ülke Statüsüne Geçebilmesi İçin Gerekli Olan Koşullar

Dünya ekonomisinde son yarım yüzyıl sürecinde orta gelirli ülke grubunda yer alan ülkelerin çok azı yüksek gelirli ülke grubuna geçebilmiştir. Ülkelerin uzun bir süre boyunca orta gelir kategorisinde yer alıp yüksek gelir kategorisine geçememeleri hali, ekonomi literatürüne yeni giren “orta gelir tuzağı” kavramı ile ifade edilmektedir. Orta gelir tuzağı, düşük ücretli fakir ülkelere karşı standart imalat sanayi ürünlerinde rekabet gücünü zayıflatan ve yeniliğe bağlı büyüyen zengin ülkelere göre yakınsamakta zorlanan ülkelerin maruz kaldığı bir durumdur (World Bank, 2007: 17- 18).

Orta gelir tuzağına düşmeden yüksek gelirli ülke düzeyine ulaşmak için en önemli koşullardan biri, düşük katma değerli üretim aşamasından ileri düzeyde bilgi ve teknolojiyi içinde barındıran yüksek katma değerli üretime geçiş yapmaktır. Rekabetçi üretim sürecinde yer alabilmenin temel koşullarından biri, beşeri sermayeyle alakalıdır. Yeni ürünleri, ileri teknolojiyi kullanacak ve ilerletecek olan nitelikli bireylerdir. Orta gelir

tuzağına düşmemiş gelişmekte olan ülkeleri diğer ülkelerden farklılaştıran ana unsur, bu ülkelerin yenilikçi ve yaratıcı ürünleri piyasaya sunmalarıdır. Bu da eğitim sistemi ile doğrudan ilişkilidir. Eğitim ile doğrudan ilişkili olarak ihracatın niteliği, teknolojiye bağlı ürün çeşitlendirmesinden oluşturulmalıdır. Teknoloji açısından yüksek ürünlerin üretilmesi AR-GE odaklı, inovasyon ve marka yaratan bir ülke niteliğine sahip olmakla olasıdır. Etkin ve verimli üretimin gerçekleşmesi, kaynakların doğru kullanımı bakımından ciddi önem taşımaktadır. Bu bağlamda, özellikle kamu otoritelerinin kaynakları kullanırken rant ekonomisi gözetmeyerek, serbest rekabet koşullarını ön planda tutan alanlarda yer alması ve özel sektörü de bu alanlara dahil etmesi zorunludur.

Kalkınmanın finansmanında yalnızca dış tasarruflara bağımlı bir yapıda olmak, kırılganlığı da artırmaktadır. Dolayısıyla yurtiçi tasarruf düzeyine verilen önem artırılmalıdır. Bu şekilde yatırımların finansmanı yurtiçi kaynaklarla meydana getirilmiş olacaktır. Yurtiçi tasarruf oranlarına verilen önemin artmasıyla istikrarlı, kırılganlıkların minimum düzeye düştüğü bir ekonomik yapı ve verimli bir finansal sistem geliştirilebilir. Önce kamu sektörü sonra özel sektör olmak üzere, hane halklarında aşırı harcamalar azaltılmalı, bireysel emeklilik sistemleri yaratılmalı ve kadının emek piyasasında var olma düzeyi artırılmalıdır.

Orta gelir tuzağından kaçınmada ihtiyaç duyulan ana koşullardan biri de ülke içinde bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılması ve ikili ekonomik oluşumun engellenmesidir. Kaynakların verimlilik seviyelerinin ülke içinde yer alan bölgelerin tamamında yakın olması, ülke kaynaklarının daha etkin bir biçimde kullanılmasına yol açacaktır. Dolayısıyla, sürdürülebilir büyüme ve rekabetçi bir ekonominin yaratılması için bölgesel farklılıkları asgari düzeye indirmeye yönelik kamu ve ekonomi politikaların yürürlüğe girmesi zorunludur. Benzer biçimde kaynakların serbest piyasa ortamında üretime en çok katkı sağlayabilecekleri alanlarda tahsis edilebilmeleri için ekonominin bütün alanlarında şeffaflık, hesap verebilirlik, hukukun üstünlüğü, ifade ve düşünce özgürlüğü ve demokrasinin tüm kurum ve kurallarıyla egemen olması amaçlanmalıdır. Kamu kaynaklarının tüm yatırımcılara serbest piyasa ekonomisinin işleyişine uygun bir biçimde ve rekabetçi bir ortamda tahsis edilmesi, bankacılık sektöründeki kamu alt yapıli eşitsizliklerin sona erdirilmesi gerekmektedir. Ülkelerin kendi ekonomik yapılarına özgü gereksinimleri dikkate alınmak şartıyla, ekonomik kalkınmada yüksek performans göstermiş ülke deneyimleri göz ardı edilmemeli ve bu deneyimlerden ders alınarak uygun plan, politika ve stratejiler geliştirilmeli ve uygulanmalıdır.

Sonuç

Dünya bankası tarafından her yıl Temmuz ayında açıklanan verilere göre ülkelerin kişi başı gelir düzeylerine bakılarak hangi gelir grubunda olduğu,

hangi ülkelerin gelir gruplarını değiştirdiği, hangilerinin bir alt gruba ya da üst gelir grubuna girdiği belirlenmektedir. Buna göre, Türkiye 9.127 dolar gelir ile üst orta gelir grubunda yer almaktadır. Türkiye, son yıllarda alt orta gelir grubundan üst orta gelir grubuna yükselmiş ancak bir sonraki gelir grubu olan yüksek gelirli ekonomilere dahil olamamıştır. Aslında orta gelir grubunda bulunan ülkelerin yüksek gelirli ülkeler grubuna erişmesi biraz zaman almaktadır. Dolayısıyla Türkiye, dahil olduğu üst orta gelir grubundan yüksek gelir grubuna dahil olmak için yeni bir atılıma, kuvvete ihtiyaç duymaktadır. Bu atılım, ekonomideki üretim yapısının farklılaşmasından ülke algısına kadar birçok alanda yeniliği içermektedir. Çünkü bir ülkenin gelir grubunu değiştirmesi kişi başına düşen gelirin ve üretim miktarının artışı anlamına gelmektedir. Ülkeye gelecek yabancı yatırım miktarında yükseliş ise, ülke algısının iyileşmesi ve en önemlisi ülke risk priminin düşmesi demektir.

Türkiye 50 yılı aşan bir süre boyunca orta gelir seviyesinde yer almakta olup üst gelir grubuna yükselememektedir. Ayrıca alt gelir seviyesinden orta gelir seviyesine yükselmiş ve orta gelir seviyesinde takılı kalmış olan ekonomiler benzer niteliklere sahip olmaktadır. Tasarruf ve yatırımların yetersiz olması, imalat sanayisinde gelişmenin oldukça düşük olması, sanayi ürünlerinde çeşitlenmenin mevcut olmaması ve işgücü piyasasındaki şartların zayıf kalması temel benzerliklerdir (Eğilmez, 2012).

Dünya bankasının kişi başına düşen geliri dikkate aldığı sınıflandırma Türkiye açısından değerlendirildiğinde Türkiye 2003 yılından itibaren üst orta gelir grubu arasında yer almaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'nin 17 yıldır yüksek gelirli ülkeler grubuna geçemediği gözlenmektedir. Türkiye'nin orta gelir tuzağına düşmesinin altında yatan temel faktörler büyüme hızının yavaşlaması, ulusal tasarrufların ve yatırımların düşük olması, imalat sanayindeki yavaşlama ve gelişmiş ülkelere göre Ar-Ge harcamalarının GSYH içerisindeki payının düşük olması olarak sıralanabilir. Türkiye'nin orta gelir sınıfından yüksek gelir sınıfına ulaşabilmesi ancak eğitimden, sağlığa, ekonomiden, politikaya yapısal reformların gerçekleştirilmesi ile olası görülmektedir. Türkiye'de düşük olan eğitim seviyesi yükseltilmeli, nitelikli işgücü sayısı artırılmalıdır. Dış ticarete ileri teknolojiyi içeren ürünlerin payı yükseltilmelidir. Büyümenin önündeki en ciddi engellerden biri olan kayıt dışı ekonomi azaltılmalı, şeffaflık ve eşitlik tüm alanlarda geçerli olmalıdır. Dışa bağımlı yapı azaltılmalı, üretim ve istihdam yaratacak ekonomi politikaları uygulanmalıdır. Alınacak ve yürürlüğe konulacak olan bu önlemlerle Türkiye'de kişi başına düşen gelir artacak ve büyüme sürdürülebilir bir yapıda olacaktır.

Kaynakça

- Eğilmez, M. (2012). Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye. Kendime Yazılar. Erişim: <http://www.mahfiegilmez.com/2012/12/orta-gelir-tuzag-veturkiye.html>. (24.08.2020).
- Gimenez, L., D. Jolliffe, and Sharf I.. (2014). Bangladesh, a Middle Income Country by 2021: What Will It Take in terms of Poverty Reduction? *Bangladesh Development Studies*, 37 (1-2): 1-19.
- Kanbur, R., and Sumner A. (2012). Poor Countries or Poor People? Development Assistance and the New Geography of Poverty. *Journal of International Development*, 24(6): 686–65.
- OECD (2014). Geographical Distribution of Financial Flows to Developing Countries – 2014 Edition, Paris: OECD. (<http://www.oecd.org/dacstats/daclist.htm>).
- OECD (2015). “DAC List of ODA Recipients.” Ravallion, M. (2012). Should We Care Equally about Poor People Wherever They May Live? Let’s Talk Development. <http://blogs.worldbank.org/developmenttalk/a-review-of-the-analytical-income-classification>.
- Reid, E. (1965). The Future of the World Bank. International Bank of Reconstruction and Development (published essay).
- World Bank (1978). World Development Report 1978. *Prospects for Growth and Alleviation of 35 Poverty*.
- World Bank (1989). Per Capita Income. IBRD SecM89-73, January 17, 1989.
- World Bank (2007). Erişim: <http://data.worldbank.org/about/country-classifications>, (25.08.2020).
- World Bank (2019). Erişim: <http://data.worldbank.org/about/country-classifications/world-bank-atlas-method>, (25.08.2020).
- World Bank (2019). Erişim: <http://data.worldbank.org/about/country-classifications>, (25.08.2020).
- World Bank (2019). Erişim: <http://databank.worldbank.org/data/views/variableSelection/selectvariables.aspx?source=world-development-indicators>. (26.08.2020).
- World Bank (2019). Erişim: <http://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.DPND.OL>. (26.08.2020).

World Bank (2020). Erişim: <http://databank.worldbank.org/data/views/variableSelection/selectvariables.aspx?source=world-development-indicators>. (26.08.2020).

Yıldız, F. (2017). Orta Gelir Tuzağı Nedenleri ve Sonuçları: Kırılgan Beşli Ülkeleri Deneyimi, İLEM İktisat Çalışma Grubu 7 Ekim 2017, <http://blog.ilem.org.tr/orta-gelir-tuzagi-nedenleri-ve-sonuclari-kirilgan-besli-ulkeleri-deneyimi/> (Erişim, 24.08.2020).

24

**Konaklama İşletmelerinde Her Şey Dâhil Hizmet Alan
Müşterilerin Tüketim Duyguları (Canan Aydın, Gül Erbay
Aslıtürk, Hakan Atay)**

Konaklama İşletmelerinde Her Şey Dâhil Hizmet Alan Müşterilerin Tüketim Duyguları*

Canan AYDIN¹, Gül ERBAY ASLITÜRK², Hakan ATAY³

¹Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, canandikyar@hotmail.com

²Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, gerbay@adu.edu.tr

³Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, hakanatay@gmail.com

1.Giriş

Hizmet sektörü, ülke ekonomisinde giderek büyüyen bir yere sahiptir. Turizmden elde edilen gelirler önceki yıllara oranla istikrarlı bir şekilde artmaktadır. Turizmin hızla gelişmesi ülke gelirlerine ve ekonomiye katkı sağlamaktadır. Turizmin bu denli büyümesinin nedenlerinden biri olarak her şey dahil hizmet gösterilmektedir. İşletmeler, turizm arzının artmasıyla oluşan yoğun rekabet ortamında ayakta kalabilmek ve gelirlerini artırabilmek için tüketicilerin neye ihtiyaç duyduğunu veya ne istediğini anlamak isterler. Tüketicilerin davranışlarını yönlendirebildikleri takdirde hedeflerine daha kolay ulaşabilirler. Ancak insanların tatmin düzeyinin giderek azalması, insanların önünde çok fazla seçeneğin olması, tüketicilerin kendilerine ayırdıkları zamanın kısalması gibi nedenler tüketicilerin yönlendirilmesini zorlaştırmaktadır. Son zamanlarda duygusal uyarıcıların tüketici davranışları üzerinde büyük ölçüde etkili olduğu, özellikle karar verme ve satın alma sürecinde oldukça etkili olduğu düşünülmektedir. Turizmde tüketiciler, tatil deneyimini gerçekleştirdikten sonra gitmiş oldukları bölge, konaklama işletmesi, bölgedeki ziyaret ettikleri ören yerleri, alışveriş merkezleri gibi birçok alan hakkında pozitif veya negatif duygulara sahip olurlar. Her şey dahil sistemin hayatımıza girmesiyle beraber bazı müşterilerin dış mekanlarda fazla zaman geçirmemeleri, fazladan para harcamak istememeleri ya da sadece otel içerisinde vakit geçirmeleri yalnızca konaklama işletmesi hakkında bilgi sahibi oldukları anlamına gelmektedir. Çünkü müşteriler bazen bir tatil paketi alırlar. Bulundukları bölgeden alınarak havayolu şirketine, oradan gidecekleri otele giriş yaparlar ve tüm tatil boyunca otel dışına çıkmadan tekrar ülkelerine geri dönerler. Bu durumda müşteriler yalnızca konaklama işletmesi hakkında olumlu ya da olumsuz duygulara sahip olurlar.

Müşterilerin hissetmiş oldukları duygular işletme yöneticileri tarafından yönlendirilebilmektedir. Çünkü yöneticiler her zaman, her şeyin kontrol altında tutulması gerektiğine inanırlar. İşletmenin geleceği için yapılması

* Bu makale, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde tamamlanmış olan tez çalışmasından üretilmiştir.

gereken her şeyi yapmaya çalışırlar. Tüketim duygularının incelenmeye başlandığı çalışmalar yeni yeni karşımıza çıkmaktadır. Duyguların tüketici davranışları üzerinde önemli bir belirleyici faktör olmasına karşın duyguların geçmişte pazarlama literatüründe pek fazla önemsenmemiştir (Nyer, 1997: 296). Gaur, Herjanto ve Makkar (2014) pazarlama alanında 2002 ve 2013 yılları arasındaki duyguları incelemişlerdir. Çalışmada duyguların müşteri davranışı, reklamcılık, pazarlama ve müşterileri psikolojisinde önemli bir rolü olmasına rağmen işletmeciler ve araştırmacılar tarafından göz ardı edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca duyguların satın alma kararları ve pazarlamacılar açısından önemi vurgulanmıştır. Turizm alanında yapılan çalışmalar pek azdır. Müşterilerin tüketim duygularının bilinmesi, işletme yöneticilerinin işletmeleri hakkında vermek istedikleri mesajları tüketicilere ulaştırmasında kolaylık sağlayacaktır.

2. Tüketim Kavramı ve Duygular

Tüketim, bir ihtiyacın giderilmesi için yapılan, bir malın değiş-tokuş ve üretim sürecini içeren ekonomik faaliyetlerin amacı olarak tanımlanmaktadır (Albayrak ve Albayrak, 2010: 204; Özdemir, 2007: 4). Tüketim pozitif ve negatif duyguları içermektedir. Ayrıca aşağılama, kıskançlık, haz, endişe, aşk, korku gibi duyguları meydana getirebilmektedir (Illouz, 2009: 384). Tüketiciler, tüketim esnasında, öncesinde ve sonrasında müşteriler değişik duygu durumları içerisine girmektedir. Duygular, tüketici davranışlarının farklı bakış açıları ile ele alınmasını sağlar. Böylece duygular, araştırmacılara bazen geniş kapsamlı sonuçlar sağlarken bazen tamamen birbiri ile çelişen tüketici davranışlarını açıklamak için bir anahtar görevi görür (Chamberlain ve Broderick, 2007: 201). Duygu ile ilgili çalışmalar birçok disiplinde giderek zenginleşmesine rağmen duygunun tanımı ile ilgili genel bir tanım oluşturulamamıştır. Bunun nedeni, duygunun doğası gereği, işlevinin, günlük yaşamdaki rolü ve boyutlarının halen tartışılmasıdır (Izard, 2007: 260). Günlük yaşamda insanlar her gün içsel olarak öfke, acı, neşe, mutluluk gibi duyguları hissedirler. Duygular içsel olarak hissedilirler. Bu yüzden kişilerin hissetmiş oldukları duygular kendilerine özeldir ve genellikle çok karmaşıktır. Çünkü insanlar birden fazla duyguyu aynı anda tecrübe edebilirler (Plutchik, 2001: 344). Örneğin, kendi bölgesi dışında bir üniversiteyi kazanmış öğrencinin, üniversite kazanma heyecanının ve gideceği bölge ile ilgili endişe duygusunun aynı anda yaşaması ve hissedilmesi muhtemeldir. Literatürde duygu ile ilişkilendirilen, bazen duygu ile karıştırılabilen ve duygu yerine kullanılabilen kavramlar vardır. Bunlardan bazıları; hisler, ruhsal durum (mod), davranış, duygusal hareketlenmedir.

Hisler, kavramsal olarak duygulara benzerler. Fakat hislerin yoğunluğu genellikle duygulardan daha az olarak kabul edilir. Bir hissiyatın veya fizyolojik bir dürtünün duygulardan daha az davranışa dönüşme eğilimi

vardır (Aaker, Stayman ve Vezina, 1988: 2). Yani müşteriler, bir ürünü satın alırken hislerinden çok duyguları ile hareket etmektedir. Ruhsal durum, duygulardan biraz daha uzun sürelidir ve gün içerisinde birkaç saat ile ifade edilebilir. Ancak ruhsal durum duygulardan daha az yoğunudur. Müşteriler üzerinde duygular, isteklerin harekete dönüştürülmesinde ruh haline oranla daha yoğun rol oynar (Babin, Darden ve Babin, 1998: 273). Frijda (1986)'a göre ruh halleri genellikle duyguların etkilerinden sonra, hastalık, yorgunluk gibi içinde bulunulan durumlarda ve çevre koşullarına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır (Bagozzi, Gopinath ve Nyer, 1999: 188). Duygu ve ruh hali arasındaki temel farklılardan birine göre; ruh halleri, müşteriye bir ürünü satın almaya yönlendirmede tek başına yetersiz kalabilmektedir. Böylece bir diğer uyarıcı ile birleşerek müşterileri satın almaya teşvik edebilir. Ancak duygular tek başına müşterileri satın almaya yönlendirebilir (Bagozzi vd., 1999: 184). Spies, Hesse ve Loesch (1997: 4) çalışmasında mağaza ortamında tetiklenen ruh halinin müşterilerin satın alma davranışı ve tatmin düzeyi arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışma sonucunda müşterilerin ruhsal durumlarının satın alma davranışı üzerinde oldukça önemli bir etkiye sahip olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle işletmecilerin mağaza ortamına ve mağazanın sahip olduğu özelliklerin düzenlenmesine özen göstermeleri gerekmektedir. Çünkü mağaza ortamı ile ilgili çalışma yapan araştırmacılar ortamın müşteriler üzerinde etkili olduğunu belirtmektedir (Yalch ve Spangenberg, 2000: 140). Davranışlar ruh halleri, duygular ve tercihleri kapsayan genel bir terimdir (Andreassen, 2000: 159). Duygular, müşterilerin amaçlarına ulaşabilmek için göstermiş oldukları davranışı tetikler (Nelissen, Dijker ve de Vries, 2007: 903) ve müşterilerin duyguları davranışları üzerinde etkilidir. Çünkü davranışlar, bir kişinin pozitif duygu durumunu veya negatif duygu durumunu ifade etmesinin harekete dönüşmüş halidir (Yu ve Dean, 2001: 238). Duygular davranışlara benzer şekilde olaylardaki değişimlerden meydana gelir. Ancak davranışlar bir durum karşısında verilen cevaptır. Ayrıca bir müşteriye yönlendirmek için bazen duyguların canlandırılması gerekebilir fakat davranışlar için böyle bir durum söz konusu değildir. Duygular bir hareketin oluşmasına öncülük ederler ve bu noktada davranışlardan ayrılmaktadır (Bagozzi vd., 1999: 188). Duygusal hareketlenme genel olarak bilinçli deneyim, öznel duygu durumu, ruh hali ve duyguların tamamının birleşmesi ile oluşan hem ruhsal hem de bilişsel olgunun sınıfı olarak belirtilmektedir (Westbrook, 1987: 259). Duygusal hareketlenmenin negatif ve pozitif olmak üzere iki boyutu vardır. Bu boyutlar bir mağazada veya işletmede yaşanan durumun merkezinin hatırlanmasını ve ortamın zenginleştirilmesini sağlar (Talarico, Berntsen ve Rubin, 2009: 380). İnsanlara duygusal izlenimler taşıyan genel bir fotoğraf gösterildiği zaman, birçok kişi belirtilen duyguya bir ad verir. Çünkü insanlar farklı kültürlerden olsalar bile geçmişin etkisi ile aynı duyguda birleşebilirler (Shaver, Schwartz, Kirson ve O'Connor, 1987: 1061). Bazen kişiler ara ara kendi vücut

hareketlerine bakarak ortaya çıkan duyguyu tanımlayabilir (Sloman,2004: 1). Bazı duygular zıtlıklar şeklinde ortaya çıkabilir. Hüznün ve mutluluğun aynı anda tecrübe edilmesi gibi (Smith ve Ellsworth, 1985: 813). Bazı kişiler aynı anda birçok duyguyu deneyimleyebilirler (Larsen, McGraw ve Cacioppo, 2001: 684).

Tüketim duygularının anlaşılabilmesi için öncelikle psikoloji yazınına bakmak gerekir. Çünkü araştırmacılar duygu kuramlarının birçoğunu psikoloji yazınına dayandırmaktadır (Huang, 2001: 239). Öncelikle psikoloji yazınında ele alınan duygular incelendiğinde pazarlama yazınının anlaşılması kolaylaşacaktır. Psikoloji ve pazarlama yazınında duygular farklı farklı sınıflandırmalar yapılarak incelenmiştir. Psikoloji alanında duygular Izard, 1977; Russell ve Mehrabian, 1977; Plutchik, 1980; Diener ve Emmons, 1984; Shaver vd., 1987; Watson, Clark ve Tellegen, 1988; Ekman, 1999 gibi yazarlar tarafından araştırılmış ve araştırmacılar duygu tipolojileri oluşturmuşlardır. Izard (1977), Farklılaştırılmış Duygu Ölçeğini (DES) geliştirmiştir. Çalışmada duyguları negatif, pozitif ve nötr duygular olarak sınıflandırmıştır. Izard (1977), on temel duygunun var olduğunu belirtmiştir. Bunlar; eğlence, sürpriz, üzüntü, ilgi, suçluluk, iğrenme, hoşnutluk, korku, utangaçlık ve suçluluktur. Russell ve Mehrabian (1977), duyguları açıklamanın bir kanıtı olarak memnuniyet, memnuniyetsizlik, uyarılmanın derecesi, baskınlık ve pasiflik faktörlerini göstermiştir. Duyguları açıklayabilmek için PAD (Pleasure-Arousal-Dominance) ölçeğini geliştirmiştir. Plutchik (1980)'e göre sekiz birincil duygu vardır. Bu duygular temel alınarak birincil duygular ölçeğini (PPE) geliştirmiştir. Plutchik (1980), duyguları bir çember etrafında toplamıştır. Duygular dört çiftten oluşmaktadır. Plutchik (1980)'e göre diğer duygular sekiz birincil duygunun kombinasyonundan ortaya çıkmaktadır. Diener ve Emmons (1984), hoş-hoş olmayan duygular ölçeğini geliştirmiş ve duyguları bu çerçevede incelemiştir. Shaver vd., (1987) duygu prototipleri oluşturmuşlardır. Öfke, eğlence, korku, sevgi, üzüntü ve sürpriz duygusunu ele almışlardır. Watson vd., (1988), PANAS (Pozitif Affect And Negative Affect Schedule) ölçeğini geliştirerek ruh hallerinin pozitif ve negatif hareketlenmelerini incelemiştir. Ortaya çıkan duygular; ilgili, kararlı, hevesli, canlı, atik, aktif, güçlü, gururlu, dikkatli, korkmuş, heyecanlı, mutsuz, dertli, gergin, utanç, suçlu, sinirli ve düşmanlıktır. Ekman (1999), temel duyguları ele almıştır. Ekman (1999)'un temel duyguları; korku, heyecan, sıkılma, kızgınlık, uyarılma, haz, pişmanlık, rahatlık, üzüntü, tatmin, küçümseme, memnuniyet ve utanmadır. Zaman içerisinde duygular üzerine yapılan çalışmalar psikoloji yazınından pazarlama yazınına doğru kaymış ve pazarlama alanında duygu tipolojileri geliştirilmeye başlanmıştır. Pazarlama alanındaki çalışmalar, duygu teorilerinin büyük çoğunluğunu psikoloji alanından ve az da olsa diğer alanlardan almıştır (Huang, 2001: 239). Daha sonra psikoloji alanından

alınan ölçümler tüketim kaynaklarına uyarlanmıştır (Machleit ve Eroğlu, 2000: 102). Pazarlama alanında Edell ve Burke, 1987; Aaker vd., 1988; Batra ve Holbrook, 1990; Mano ve Oliver, 1993; Derbaix, 1995; Derbaix ve Bree, 1997; Richins, 1997; Smith ve Bolton, 2002; Thomson, MacInnis ve Park, 2005; White ve Yu, 2005; Baumgartner, Pieters ve Bagozzi, 2008; Oberecker, Riefler ve Diamantopoulos, 2008; Schoefer ve Diamantopoulos, 2008; Bakırtaş, 2013 çalışmalarında duyguları ele almışlardır. Edell ve Burke (1987), reklamlar esnasında tüketicilerin nasıl hissettiklerini araştırmışlardır. Hisleri üç gruba ayırmışlardır. Bunlar; eğlenceli/iyimser hisler, negatif/kötümser hisler ve ılımlı hislerdir. İyimser hisler; güçlü, gururlu, tatmin, uyarılmış, hoşnut, sevinçli, aktif, canlı, eğlenmiş, neşeli, gamsız, titiz, güvenli, yaratıcı, keyifli, mutlu, komik, özgür, çalışkan, heyecanlı, ilgili, endişeli, çekicidir. Kötümser hisler; şüphe, kuşku, sıkılmış, üzüntü, pişman, kırılgan, muhalif, stresli, ilgisiz, kritik, sersem, kararsız, yalnızdır. İlimli hisler; samimi, sevecen, sakin, dalgın, ilgili, duygusal, ümitli, yardımsever, düşünceli, huzurlu, hüznü ve etkilenmiştir. Aaker vd., (1988) reklam hisleri kümesini oluşturmuştur. Duyguları pozitif his kümesi ve negatif his kümesi olarak ikiye ayırmıştır. Ele aldığı pozitif his kümesini oluşturan duygular; komik, keyifli, ilgili, güçlü, hassas, rahat, şen, samimi, düşünceli, istekli, gururlu, bilgilenmiş, hayrete düşmüş, meydan okuyan, enerjik, ikna olmuştur. Negatif his kümesindeki duygular; hayal kırıklığına uğramış, huzursuz, korku, keyifsiz, kafası karışmış, kayıtsız, sıkılmış, çaresiz, aptal, endişeli, merhametli, çılgın, uyumsuz, iğrenmiştir. Batra ve Holbrook (1990) tüketicilerin reklamlara verdiği duygusal tepkileri bir araya getirerek etkili tepkiler başlığı altında toplamıştır. Etkili tepkilerin içerdiği duygusal durumlar; korku, sıkılmış, canlandırıcı, şüpheli, arzu, sosyal eğilim, öfke, huzurlu, memnuniyet, kabarma, üzüntü ve kızgınlıktır. Mano ve Oliver (1993) duyguları tüketim deneyimleri olarak sınıflandırmıştır. Tüketim deneyimleri içerisindeki duygular; memnuniyet, iyi ruh hali, kötü ruh hali, harekete geçme, sakinlik, sıkılma, sükûnet, suçluluk, şaşkınlık ve korkudur. Derbaix (1995) sözlü duyguların, sözlü olmayan duygulara oranla çok daha önemli olduğunu belirtmiştir. Sesli duyguları ılımlaştırıcı negatif/ılımlaştırıcı pozitif, güçlü negatif/güçlü pozitif sözlü tepkiler olarak sınıflandırmıştır. Richins (1997), tüketim duyguları setini oluşturmuştur. Ürünün tüketimi esnasında ortaya çıkan duyguları tüketim duyguları olarak adlandırmış ve pazarlama literatürüne kazandırmıştır. Tüketim duyguları setindeki pozitif duygular; heyecan, neşe, romantik aşk, sevgi, huzur, iyimserlik ve memnuniyettir. Negatif duygular; korku, endişe, öfke, üzüntü, memnuniyetsizlik, iğrenme, utanç ve yalnızlıktır. Diğer duygular ise; rahat, gurur, şaşkınlık ve pişmanlıktır. Smith ve Bolton (2002) duygu kodlama kategorileri başlığı altında negatif ve nötr duyguları değerlendirmiştir. Thomson vd., (2005) müşterilerin markaya duygusal bağlılığın gücünü incelerken duyguları duygusal yakınlık, tutku ve bağlılık olarak

sınıflandırmıştır. White ve Yu (2005)'in memnuniyet duygusu olarak kodlamış olduğu duygular; mutluluk, pişmanlık, küçülme, suçlu, hayal kırıklığı, pozitif şaşırma, umutlu, kızgınlık, üzüntüdür. Baumgartner vd., (2008) geleceğe yönelik duyguları incelemiştir. Duyguları beklenen ve ileriye dönük duygular olarak bir başlıkta birleştirmiştir. Duyguları pozitif beklenen/negatif beklenen ve pozitif ileriye dönük/negatif ileriye dönük duygular olarak sınıflandırmıştır. Schoefer ve Diamantopoulos (2008)'un duyguları memnuniyet, ilgi, kaygı ve hoşnutsuzluktur.

3.Turizm Alanyazınında Tüketim Duygularının İncelenmesi

Turizm alanında tüketim duygularına yönelik yapılan çalışmalar 2000'li yıllarda karşımıza çıkmaya başlamıştır. Çalışmalar genellikle müşteri memnuniyeti ve servis odaklıdır. Turizm alanında duygular ile ilgili olarak karşımıza çıkan ilk çalışmalardan biri Dubé ve Menon (2000) tarafından servis hizmeti ile ilgili olarak yapılmıştır. Dubé ve Menon (2000) tarafından yapılan çalışmanın sonuçları yine servis hizmeti üzerine araştırma yapan Mudie, Cottam ve Raeside (2003)'ün çalışma sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Her iki çalışmanın sonuçları tüketim duygularının servis hizmeti üzerinde oldukça önemli olduğu ve duyguların hizmet üzerinde dolaylı ve dolaysız etkilerinin olduğu yönündedir. Ayrıca literatürde duyguların müşteri tatmini üzerinde de etkili olduğu ve pozitif duyguların müşteri tatminini pozitif yönde, negatif duyguların tatmini negatif yönde etkilediğine dair çalışmalar (Han ve Back, 2007; Bigné, Mattila ve Andreu, 2008; Ali, Amin ve Ryu, 2015) duyguların müşteri tatmini üzerinde oldukça önemli olduğunu göstermektedir. Ayrıca turizm alanında duygular üzerine yapılan çalışmalar müşteri bağlılığının ve tekrar ziyaretin duygulardan etkilenilerek gerçekleştirildiği, duygular ile bağlılık ve tekrar ziyaret arasında doğrudan bir bağlantının olduğunu belirtmektedir (Han, Back ve Barrett, 2010; Lee ve Kyle, 2012; Jani ve Han, 2013; Su ve Hsu, 2013; Chang, Lv, Chou, He ve Song, 2014). Müşterilerin davranış niyetlerini, servis adaleti, servis kalitesi ve algılan değer arasındaki ilişkileri inceleyen araştırmacılar, çalışmalarında tüketim duygularının bu boyutlar üzerinde önemli bir rol oynadığını ve duygulardan etkilenildiğini vurgulamışlardır (Su ve Hsu, 2013; Lo ve Wu, 2014; Lo, Wu ve Tsai, 2015). Hosany, Prayag, Deesilatham, Causevic ve Odeh (2015), destinasyonları ziyaret eden müşterilerin deneyimlerini tekrarlamak istemeleri ve müşteri davranışlarının olumlu yönde etkilenmesini hissetmiş oldukları pozitif duygulara bağlamıştır. Müşterilerin yemek seçerken bile hissettikleri duygunun oldukça önemli olduğu ve seçimi etkilediği belirtilmiştir (Gutjar vd., 2015). Kim ve Fesenmaier (2015), duyguların doğal ortamında ölçülmesinin daha doğru olacağını ifade etmiş ve çalışmasında müşterilerin duygularının destinasyonlar, kaynaklar ve aktivitelerden etkilendiği sonucuna ulaşmıştır. Li, Scott ve Walters (2015), duyguların ölçümü üzerine yapılan çalışmaları

inceleyerek psikoloji alanında ve turizm alanındaki çalışmaları karşılaştırmıştır. Böylece psikoloji alanındaki çalışmaların turizm alanında uygulanabileceğini belirtmişlerdir.

4.Yöntem

Araştırmanın amacı, her şey dahil hizmet alan müşterilerin tüketim duygularını keşfetmek ve müşterilerin tüketim duygularını derinlemesine anlamaktır. Araştırmanın evrenini Türkiye’de her şey dahil hizmet alan müşteriler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Türkiye’de her şey dahil konaklama hizmeti alan 25 müşteri oluşturmaktadır. Araştırmada katılımcılar gönüllülük esasına dayanarak Türkiye’nin turizm bölgelerini ziyaret eden ve her şey dahil hizmet alan müşterilerden oluşmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Yaş	Milliyet	Yaş	Milliyet	Yaş	Milliyet
56	İngiliz	48	Türk	33	İranlı
55	İngiliz	45	Türk	33	İranlı
49	İngiliz	38	Türk	32	İranlı
47	İngiliz	30	Türk	31	İranlı
45	İngiliz	29	Türk	30	İranlı
33	İngiliz	27	Türk		
30	İngiliz	27	Türk		
29	İngiliz	26	Türk		
27	İngiliz	25	Türk		
25	İngiliz	22	Türk		

Tablo 1’de görüldüğü gibi on katılımcı İngiliz, on katılımcı Türk ve beş katılımcı da İranlı’lardan oluşmaktadır. Katılımcı sayısının belirlenmesinde verilerin doyuma ulaşması kriter alınmıştır. Araştırmada amaçlı örneklem yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örneklem yöntemi, araştırmacının tanıdığı ve araştırmaya cevap verebilecek nitelikteki kişileri belirli bir örneklem sayısına ulaşana kadar araştırmaya dahil etmesidir (Aziz, 2013: 55). Katılımcılardan 10’u ile elektronik ortamda görüşme sağlanırken diğer 15 katılımcı ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların on altısı 30 ila 56 yaş aralığındadır. Diğer dokuz katılımcı ise 22-29 yaş aralığındadır. Ayrıca

katılımcıların çoğunluğu her şey dahil sistemini bir çok kez deneyimlemiştir. Katılımcıların her birinin her şey dahil sistem hakkındaki görüşleri ayrı ayrı ele alınmıştır.

Katılımcılar, araştırma süreci ile ilgili olarak önceden bilgilendirilmiştir. Katılımcılardan altısı araştırma sürecinde geri dönüş yapmadığı için, dört katılımcı ise görüşmeleri çeşitli nedenlerle yarıda bıraktığı için araştırmaya dahil edilmemiştir. Katılımcılara yöneltilecek sorular genel bir çerçeve çizebilmek için önceden hazırlanmıştır. Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Bunun nedeni, araştırma esnasında katılımcıların vermiş olduğu yanıtlar doğrultusunda ek sorular ile görüşmenin devam ettirilmesini sağlamak ve daha derinlemesine aydınlatılmış veriye ulaşabilmektir. Araştırma sürecinde görüşmeler birebir yüz yüze gerçekleştirilmiş ve katılımcılar görüşmeler esnasında duygu durumları gözetilerek raporlanmıştır. Çünkü duygular değerlendirilirken biyolojik ve fiziksel durum göz önünde bulundurulmalıdır. Müşterilerin vücut dili, göstermiş olduğu değişik tutumlar, ortam gibi unsurların dikkatle incelenmesi gerekir (Barrett, 2012: 424; Folkman, 2008: 7). Araştırmada kullanılan sorular literatüre bağlı kalarak ve uzman görüşü alınarak oluşturulmuştur. Katılımcıların tüketim sonrası hissetmiş oldukları duygular değerlendirilmiştir. Katılımcılar ile güvenli ortamda, uzun süreli etkileşim sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırmada nitel veri analizinde yaygın olarak kullanılan içerik analizi kullanılmıştır. Her araştırmacının olayları farklı algılama ve anlamlandırma durumu gözetilerek verilerin analiz kısmında duygular sınıflandırılırken en az dört kişinin aynı duygu durumlarını teyit etmesi sağlanmıştır.

5.Bulgular

Müşterilerden elde edilen bilgiler doğrultusunda her şey dahil hizmet alan müşterilerin tüketim duyguları elde edilmiştir. İlk olarak 18 müşterinin ortak görüşü ile müşterilerin en fazla hissettikleri duygunun hoşnutluk olduğu belirlenmiştir. Literatürdeki bilgiler ışığında hoşnutluk duygusunun memnuniyetin bir alt basamağı olduğunu söylenebilir. Bu nedenle hoşnutluk duygusunun çevresel uyarıcılar ile desteklendiğinde tekrar satın almayı tetikleyeceği düşünülmektedir. 14 katılımcı rahatlık duygusunu daha çok hissettiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların tatil denildiğinde akıllarında beliren önemli duygulardan biri rahatlaktır. Müşterilere hissettirilen rahatlık duygusu işletme için olumlu geri bildirimler alınmasına aracılık etmektedir. 13 katılımcı hoşnut olmadığını belirtmiştir. Hoşnut olmamanın bir adım ilerisi memnuniyetsizliktir. Bu nedenle hoşnutsuzluk duygusunun tekrar satın almayı etkilememesi için gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. 12 katılımcı her şey dahil bir konaklama işletmesindeyken bir çok farklı nedenlerden dolayı endişe duymadıklarını ifade etmişlerdir. İşletmeler

tarafından müşterilere sunulan ek hizmetler olabildiğince tek fiyata dahil edildiği takdirde müşterilerin tatilde para konusunda endişelenmelerinin önüne geçilebilir ve müşteri memnuniyeti artırılabilir. Yine 12 katılımcı her şey dahil hizmetten memnuniyet duyduklarını ifade ederken 11 katılımcı her şey dahil otellerde eğlence duygusunu hissettiğini söylemiştir. Memnuniyet duygusu müşterilerin satın alma kararlarını olumlu yönde etkilemektedir. Bu nedenle memnuniyet duygusunun devamlılığının sağlanması işletmeler açısından oldukça önemlidir. Öte yandan müşterilere eğlence duygusu verilirken eğlencenin boyutunun iyi ayarlanması gerekmektedir. Çünkü her müşterinin eğlence anlayışı farklıdır ve bu nedenle genel bir eğlence anlayışı oluşturulmalıdır.

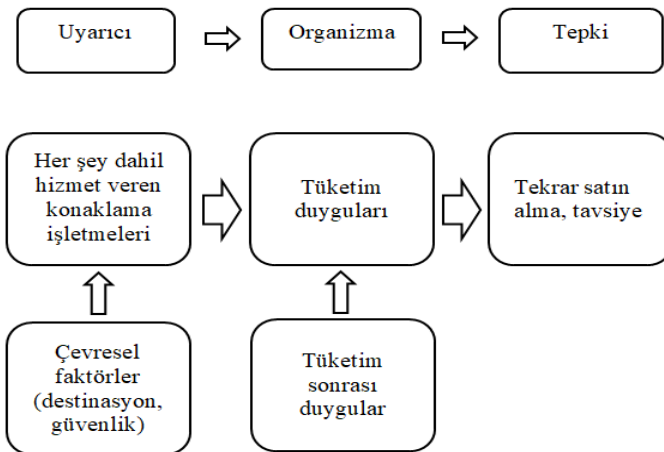
Diğer müşterilerden 9'u güvenlik, 7'si memnun olmama, 6'sı sıkıntı, 5'i beklenti, 3'ü sakinlik duygusunu hissetmiştir. Müşteriler tatilde güvende olduklarından emin olmak isterler. Destinasyonun ve konaklama işletmesinin güvenliğinin sağlanması ve müşterilere bu güvenin hissettirilmesi memnuniyeti arttırmaktadır. Memnun olmayan katılımcıların neden memnun olmadıklarının tespitinin doğru yapıldığı takdirde alınacak önlemler ve düzenlemeler ile genel memnuniyetsizliğin önüne geçilebilir. Memnuniyetsiz müşterinin tekrar satın alma ve işletmeyi tavsiye etme durumu oldukça düşüktür. Tatilde sıkılan katılımcıların ortak düşüncesi tatilin belli bir zaman sonra rutine dönüştüğüdür. İşletmelerin aktivitelerindeki döngüler her müşteriye hitap edecek şekilde düzenlenirse müşterilerin otel içi aktivitelerden sıkılma oranı düşebilir. Müşterilerden bazıları otelden beklenti içerisindeyler. Bazen çalışanların davranışları, bazen otelin sunduğu hizmetler müşterilerde bir beklentinin oluşmasına neden olabilmektedir. Cesaret, hayal kırıklığı, huzur, sinir bozulması, şans duyguları 2'şer katılımcı tarafından; heyecan ve şaşkınlık duygusu 1'er katılımcı tarafından deneyimlenmiştir. Sakinlik, cesaret, huzur ve şans duygularını hisseden müşterilerin memnuniyete yakınlığı hayal kırıklığı ve sinir bozucu duyguları yaşayan müşterilere oranla daha fazladır. Her şey dahil hizmet alan müşterilerin tüketim duyguları pozitif ve negatif olarak ikiye ayrılmaktadır. Her şey dahil hizmet alan müşterilerin pozitif duyguları; hoşnutluk, rahatlık, endişe duymama, memnuniyet, eğlence, güvenlik, beklenti, sakinlik, cesaret, huzur, şans, heyecan, şaşkınlıktır. Her şey dahil hizmet alan müşterilerin negatif duyguları; hoşnut olmama, memnun olmama, sıkıntı, hayal kırıklığı ve sinir bozulmasıdır. Bu doğrultuda her şey dahil hizmet alan müşterilerin pozitif duyguları daha fazla deneyimledikleri söylenebilir. Elde edilen bulgular ışığında her şey dahil hizmet alan müşterilerin üç temel önceliği belirlenmiştir. 25 katılımcı ilk önceliğin kaliteli yiyecek-içecek hizmeti olduğunu, 19 katılımcı öncelikle fiyatın önemli bir etken olduğunu ve 8 katılımcı destinasyonun önemli olduğunu vurgulamıştır.

6.Sonuç ve Öneriler

Psikoloji ve pazarlama alanında tüketim duyguları üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda duygular sınıflandırılarak, kümelere ayrılarak ve bazen olduğu gibi en yalın haliyle listelenerek verilmiştir. Bu çalışmada öncelikle duyguların tamamı belirlenmiş ve bulgular halinde sunulmuştur. Ayrıca duygular pozitif ve negatif olarak ikiye ayrılmıştır. Elde edilen duyguların bazılarının psikoloji yazını ile uyduğu ancak bazı duyguların da uyumadığı saptanmıştır. Bunun en önemli nedenlerinden biri; örneğin korku duygusu psikoloji alanında en temel duygular içerisinde yer alırken, turizm alanında her şey dahil hizmet alan bir müşterinin korku duygusunu hissetmesi olağan bir durum değildir. Elde edilen duygulardan şans ve cesaret duygusunun benzer türevlerine psikoloji, pazarlama ve turizm alanındaki çalışmalarda rastlanmasına rağmen bu duygulara çalışmalarda yer verilmemiştir. Bu yüzden şans ve cesaret duygusu dışında kalan bütün duygular psikoloji, pazarlama ve turizm alanındaki yapılan çalışmalarla desteklenmiştir. Müşterilerin duyguları satın alma davranışı üzerinde oldukça etkilidir. Özellikle pozitif duygular, satın almayı olumlu yönde etkilemektedir. Çalışmadaki bulgular negatif duyguların satın alma davranışı üzerinde etkisinin az olduğunu göstermiştir. Müşteriler her ne kadar otelden memnun kalmasalar da çeşitli nedenlerden dolayı tekrardan aynı oteli satın alabileceklerini belirtmişlerdir.

Katılımcıların cevapları doğrultusunda çalışmanın Russell ve Mehrabian (1977) tarafından oluşturulan SOR (Uyarıcı-Organizma-Tepki) modeline uygun olduğu belirlenmiş ve her şey dahil sistemde hizmet alan müşteriler için tüketim duyguları modeli oluşturulmuştur.

Tablo 2: Her Şey Dahil Sistemde Hizmet Alan Müşteriler İçin Tüketim Duyguları Modeli

Modelde uyarıcı unsur, destinasyon, güvenlik gibi çevresel faktörlerden etkilenen her şey dahil hizmet veren konaklama işletmeleridir. Organizma müşterilerin tüketim duygularından oluşmaktadır. Pozitif ve negatif olarak ikiye ayrılır. Pozitif duygular başlığının altında hoşnutluk, rahatlık, endişe duymama, memnuniyet, eğlence, güvenlik, beklenti, sakinlik, cesaret, huzur, şans, heyecan, şaşkınlık duygusu yer alır. Negatif duygular başlığı altında hoşnut olmama, memnun olmama, sıkıntı, hayal kırıklığı ve sinir bozucu duyguları bulunmaktadır. Bütün bu duygular müşterilerin tüketim sonrası duygulardan oluşmuştur. Tepki ise, müşterilerin tekrar satın alma ve tavsiye olarak geri bildirimleri ile belirlenmiştir. Tüketim duygularının tetiklenmesi ile başka tepkiler ortaya çıkabileceği gibi çalışmada yalnızca tekrar satın alma ve tavsiye ön plana çıkmıştır. Çalışmaya nötr duyguların dahil edilmemesinin nedeni katılımcıların verdiği cevaplar nedeniyle nötr oldukları durumun pozitive daha yakın olduğunu belirtmelerinden kaynaklanmıştır.

Çalışmada her şey dahil hizmet alan müşterilerin tüketim duyguları hakkında genel bir çerçeve elde edilmeye çalışılmıştır. Görüşmeler esnasında müşterilerin birçoğu hizmeti ilk aldıkları zamanki duyguların gün geçtikçe değiştiğini belirtmiştir. Örneğin ilk zamanlarda oteli keşfetme duygusunu hisseden bir müşteri, tatilin son zamanlarına doğru bu duygunun sıkılma duygusuna dönüştüğünü belirtmiştir. Böylece tatilden hoşnut olmayarak ayrıldığını ve bu durumun tekrar satın almayı etkileyecek düzeyde olduğunu ifade etmiştir. Müşterilerin tatil sonrası duygularının ölçülmesi ile yöneticilerin müşterilerin geri bildirimlerinin yönetimi kolaylaşacaktır. Ayrıca yöneticiler tüketim duyguları ile müşterilerini işletmenin yararına olacak şekilde yönlendirebilir. Çalışmanın sonuçlarından bir diğerine göre, İngilizler için eğlence ilk sırada yer almaktadır ve fiyat ikinci plandadır. İranlı müşteriler için fiyat ilk başta değerlendirilen önemli bir unsurdur. Ayrıca İranlı müşteriler gitmiş oldukları konaklama işletmesinin bütün imkânlarından yararlanmayı istemektedirler. İranlı müşteriler için destinasyon ikinci plandadır. Türk müşteriler için ön plana çıkan üç unsur vardır. Bunlar; fiyat, destinasyon ve kısmen eğlencedir. Konaklama işletmelerinin pazar stratejilerini geliştirirken milliyetlere yönelik bir planlama yapması ve bu unsurları göz önünde bulundurması yararlı olacaktır. Çalışmada her şey dahil hizmet alan müşterilerin tüketim sonrası duyguları incelenmiştir. İleride yapılacak olan araştırmalarda tüketim esnasında ve öncesindeki duygular araştırılabilir ve daha sonra bir birleri ile karşılaştırılabilir. Çalışmada müşterilerden elde edilen duyguların tamamı toplu bir şekilde verilmiştir. İleride yapılacak olan çalışmalarda bu duygular ayrı ayrı ele alınabilir ve etki düzeyleri belirlenebilir. Çalışmada bölgesel bir ayırım yapılmamıştır. Bölgesel olarak her şey dahil oteller ayrı ayrı ele alınabilir ve bir birleri ile kıyaslanabilir. Son olarak ileriki çalışmalarda aynı

ve farklı sektörlerdeki tüketim duyguları araştırılarak birbirleri ile karşılaştırılabilir.

Kaynakça

- Aaker, D. A., Stayman, D. M., ve Vezina, R. (1988). Identifying feelings elicited by advertising. *Psychology & Marketing*, 5(1), 1-16.
- Albayrak, E. E. ve Albayrak, Ş. A. (2010). Tüketim ve değerler. R. Şentürk, (Ed.), *Tüketen insan mı? İnsanı tüketen tüketim mi?* (203-214). İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Ali, F., Amin, M., ve Ryu, K. (2015). The Role of Physical Environment, Price Perceptions, and Consumption Emotions in Developing Customer Satisfaction in Chinese Resort Hotels. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 1-27.
- Andreassen, T. W. (2000). Antecedents to satisfaction with service recovery. *European Journal of Marketing*, 34(1/2), 156-175.
- Aziz, A. (2013). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri* (7. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Babin, B. J., Darden, W. R., ve Babin, L. A. (1998). Negative emotions in marketing research: Affect or artifact?. *Journal of Business Research*, 42, 271-285.
- Bagozzi, R. P., Gopinath M., ve Nyer, P.U. (1999). The role of emotions in marketing. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 27(2), 184-206.
- Bakırtaş, H. (2013). Mağazanın Sosyal Boyutunun Tüketim Duyguları ve Tüketici Tatmini Üzerindeki Etkisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 87-101.
- Barrett, L. F. (2012). Emotions Are Real. *American Psychological Association*, 12(3), 413-429.
- Batra, R., ve Holbrook, M. B. (1990). Developing a typology of affective responses to advertising. *Psychology & Marketing*, 7(1), 11-25.
- Baumgartner, H., Pieters R., ve Bagozzi R.P. (2008). Future-oriented emotions: Conceptualization and behavioral effects. *European Journal of Social Psychology*, 38, 685-696.
- Bigné, J. E., Mattila, A. S., & Andreu, L. (2008). The impact of experiential consumption cognitions and emotions on behavioral intentions. *Journal of Services Marketing*, 22(4), 303-315.

- Chamberlain, L., ve Broderick, A. J. (2007). The application of physiological observation methods to emotion research. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 10(2), 199-216.
- Chang, E-C., Lv, Y., Chou, T-J., He, Q., ve Song, Z. (2014). Now or later: Delay's effects on post-consumption emotions and consumer loyalty. *Journal of Business Research*, 67, 1368-1375.
- Derbaix, C. M. (1995). The impact of affective reactions on attitudes toward the advertisement and the brand: A step toward ecological validity. *Journal of Marketing Research*, XXXII, 470-479.
- Derbaix, C., ve Bree, J. (1997). The impact of children's affective reactions elicited by commercials on attitudes toward the advertisement and the brand. *International Journal of Research in Marketing*, 14, 207-229.
- Diener, E., ve Emmons, R. A. (1984). The Independence of Positive and Negative Affect?. *Journal of Personality and Social Psychology*, 47, 1105-1117.
- Dubé, L., ve Menon, K. (2000). Multiple roles of consumption emotions in post-purchase satisfaction with extended service transactions. *International Journal of Service Industry Management*, 11(3), 287-304.
- Edell, J. A., ve Burke M. C. (1987). The power of feelings in understanding advertising effects. *Journal of Consumer Research*, 14(3), 421-433.
- Ekman, P. (1999). Basic emotions. *Handbook of Cognition and Emotion*, 3, 1-13.
- Folkman, S. (2008). The case for positive emotions in the stress process. *Anxiety, Stress, & Coping*, 21(1), 3-14.
- Gaur, S. S., Herjanto, H., ve Makkar, M. (2014). Review of emotions research in marketing, 2002–2013. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 21, 917-923.
- Gutjar, S., de Graff, C., Kooijman, V., de Wijk, R. A., Nys, A., Horst, G. J., ve Jager, G. (2015). The role of emotions in food choice and liking. *Food Research International*, 76, 216-223.
- Han, H., ve Back, K-J. (2007). Investigating the Effects of Consumption Emotions on Customer Satisfaction and Repeat Visit Intentions in the Lodging Industry. *Journal of Hospitality & Leisure Marketing*, 15(3), 5-30.

- Han, H., Back, K.-J., ve Barrett, B. (2010). A consumption emotion measurement development: a full-service restaurant setting. *The Service Industries Journal*, 30(2), 299-320.
- Hosany, S., Prayag, G., Deesilatham, S., Causevic, S., ve Odeh, K. (2015). Measuring Tourists' Emotional Experiences: Further Validation of the Destination Emotion Scale. *Research Article*, 54(4), 482-495.
- Huang, M. H. (2001). The theory of emotions in marketing. *Journal of Business and Psychology*, 16(2), 239-247.
- Illouz, E. (2009). Emotions, imagination and consumption. *Journal of Consumer Culture*, 9(3), 377-413.
- Izard, C. E. (1977), *Human Emotions*. New York: Plenum Press.
- Izard, C. E. (2007). Basic emotions, natural kinds, emotion schemas, and a new paradigm. *Perspectives on Psychological Science*, 2(3). 260-280.
- Jani, D., ve Han, H. (2013). Personality, social comparison, consumption emotions, satisfaction, and behavioral intentions. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 25(7), 970-993.
- Kim, J. J., ve Fesenmaier, D. R. (2015). Measuring Emotions in Real Time: Implications for Tourism Experience Design. *Foundations of Tourism Research: A Special Series*, 54(4), 419-429.
- Larsen, J. T., McGraw, A. P., ve Cacioppo, J. T. (2001). Can people feel happy and sad at the same time?. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81(4), 684-696.
- Lee, J. J., ve Kyle, G. T. (2012). Recollection Consistency of Festival Consumption Emotions. *Journal of Travel Research*, 51(2), 178-190.
- Li, S., Scott, N., ve Walters, G. (2015). Current and potential methods for measuring emotion in tourism experiences: a review. *Current Issues in Tourism*, 18(9), 805-827.
- Lo, A. S., ve Wu, C. (2014). Effect of Consumption Emotion on Hotel and Resort Spa Experience. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 31(8), 958-984.
- Lo, A., Wu, C., ve Tsai, H. (2015). The Impact of Service Quality on Positive Consumption Emotions in Resort and Hotel Spa Experiences. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 24(2), 155-179.

- Machleit, K. A., ve Eroğlu, S. A. (2000). Describing and measuring emotional response to shopping experience. *Journal of Business Research*, 49, 101-111.
- Mano, H., ve Oliver, R. L. (1993). Assessing the dimensionality and structure of the consumption experience: Evaluation, feeling, and satisfaction. *Journal of Consumer Research*, 20(3), 451-466.
- Mudie, P., Cottam, A., ve Raeside, R. (2003). An Exploratory Study of Consumption Emotion in Services. *The Service Industries Journal*, 23(5), 84-106.
- Nelissen, R. M. A., Dijkster, A. J. M., ve de Vries, N. K. (2007). Emotions and goals: Assessing relations between values and emotions. *Cognition and Emotion*, 21(4), 902-911.
- Nyer, P. U. (1997). A study of the relationships between cognitive appraisals and consumption emotions. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 25(4), 296-304.
- Oberecker, E. M., Riefler, P., ve Diamantopoulos A. (2008). The consumer affinity construct: Conceptualization, qualitative investigation, and research agenda. *Journal of International Marketing*, 16(3), 23-56.
- Özdemir, Ş. (2007). *Hazcı (Hedonik) Tüketim Davranışlarında Televizyonun Rolü: SDÜ Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Plutchik, R. (1980). *Emotion: A Psychoevolutionary Synthesis*. New York: Harper and Row Publishing.
- Plutchik, R. (2001). The Nature of Emotions. *American Scientist*, 89, 344-350.
- Richins, M. L. (1997). Measuring emotions in the consumption experience. *Journal of Consumer Research*, 24, 127-146.
- Russell, J. A., ve Mehrabian, A. (1977). Evidence for A Three-Factor Theory Of Emotions. *Journal of Research in Personality*, 11, 273-294.
- Schoefer, K., ve Diamantopoulos, A. (2008). Measuring experienced emotions during service recovery encounters: Construction and assessment of the ESRE scale. *Service Business*, 2, 65-81.
- Shaver, P., Schwartz, J., Kirson, D. ve O'Connor, C. (1987). Emotion knowledge: further exploration of a prototype approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(6), 1061-1086.

- Smith, A. K., ve Bolton, R. N. (2002). The effect of customers' emotional responses to service failures on their recovery effort evaluations and satisfaction judgments. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 30(1), 5-23.
- Smith, C. A., ve Ellsworth, P. C. (1985). Patterns of cognitive appraisal in emotion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 48(4), 813-838.
- Spies, K., Hesse, F., ve Loesch, K. (1997). Store atmosphere, mood and purchasing behavior. *International Journal of Research in Marketing*, 14, 1-17.
- Su, L., ve Hsu, M. K. (2013). Service Fairness, Consumption Emotions, Satisfaction, And Behavioral Intentions: The Experience Of Chinese Heritage Tourists. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 30, 786-805.
- Talarico, J. M., Berntsen, D., ve Rubin, D. C. (2009). Positive emotions enhance recall of peripheral details. *Cognition and Emotion*, 23(2), 380-398.
- Thomson, M., MacInnis, D. J. ve Park C. W. (2005). The Ties That Bind: Measuring the Strength of Consumers' Emotional Attachments to Brands. *Journal Of Consumer Psychology*, 15(1), 77-91.
- Watson, D., Clark, L. A. ve Tellegen, A. (1988). Development and Validation of Brief Measures of Positive and Negative Affect: The PANAS Scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(6), 1063-1070.
- Westbrook, R. A. (1987). Product/Consumption-Based Affective Responses and Postpurchase Processes. *Journal of Marketing Research*, 24, 258-270.
- White, C. ve Yu, Y-T. (2005). Satisfaction Emotions And Consumer Behavioral Intentions. *Journal of Services Marketing*, 19(6), 411-420.
- Yalch, R. F. ve Spangenberg, E. R. (2000). The Effects of Music in a Retail Setting on Real and Perceived Shopping Times. *Journal of Business Research*, 49, 139-147.
- Yu, Y-T. ve Dean, A. (2001). The Contribution of Emotional Satisfaction to Consumer Loyalty. *International Journal of Service Industry Management*, 12(3), 234-250.

CHAPTER 25

RESEARCH IN EDUCATION AND SOCIAL SCIENCES

**Kamu Diplomasisi Çerçevesinde TİKA Bışkek
Koordinatörlüğü'nün Sosyal Medya Kullanımı Üzerine Bir
Araştırma (Erdoğan Akman, Zeki Okyay)**

Kamu Diplomasisi Çerçevesinde TİKA Bışkek Koordinatörlüğü'nün Sosyal Medya Kullanımı Üzerine Bir Araştırma

Dr. öğretim Üyesi Erdoğan Akman¹, Arş. Gör. Zeki Okyay²

¹Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü
ORCID 0000-0003-3781-4860, erdogan.akman@manas.edu.kg

²Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü
ORCID-0000-0002-9507-9414, zeki.okyay@manas.edu.kg

1. Giriş

21. yüzyılın modern uluslararası ilişkilerinde ülkelerin milli çıkarlarının korunması; bildiri, nota, diplomatik muhtıra ve diplomatik inşiyatif gibi geleneksel diplomasi metotlarının çok daha ilerisine geçilmiştir. Buna bağlı olarak ülkeler, geleneksel diplomasi de olduğu gibi sadece diğer hükümetleri veya uluslararası teşkilatları değil, aynı zamanda yabancı ülkelerin kamuoylarını da etkilemeye yönelik politikaları geliştirme sürecine girmiştir.

İlk kez 1965’de Gullion tarafından “*bilgi ve fikirlerin uluslararası akışı*” ifadesiyle kullanılan Kamu Diplomasisi kavramı Joseph Nye tarafından, “*bir ülkenin dünya siyasetinde istediği sonuçlara ulaşabilmesi için, onun değerlerine hayran olan, örnek alan, refah seviyesine ve fırsatlarına özenen ülkelerin olması ve onu izlemesi*” olarak tanımlamıştır (Kocabıyık, 2019:164).

Buradan hareketle günümüzde hükümetler ve hükümete bağlı kurumlar diğer ülkelerin kamuoyunu etkilemek ve kendi prestijlerini arttırmak için yürüttükleri faaliyetleri medya yoluyla uluslararası kamuoyunu aktarmaktadırlar. İletişim teknolojinin gelişimiyle birlikte insanların sosyal medya mecralarında daha fazla vakit geçirmeye ve sosyal medya paylaşımlarını takip etmeye başlamışlardır. Dolayısıyla sosyal medya mecraları kamu diplomasilerinin yürütülmesinde diğer kitle iletişim araçlarına göre daha önemli bir konuma gelmiştir.

Bu bağlamda araştırmada, kamu diplomasisi çerçevesinde Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA)’nın resmi facebook hesabından 6 Aralık 2018 - 21 Şubat 2020 tarihleri arasında yapılan paylaşımlar ve içerikler incelenmiştir. Buna göre TİKA’nın resmi facebook hesabından yapılan paylaşımlar; günlük, aylık, konusuna göre paylaşımlar (ikili ilişkiler,

ekonomi, ticaret, kültür, eğitim, sağlık, faaliyetler vb.), beğeni, yorum, paylaşma sayıları vb. kategoriler şeklinde içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir.

2. TİKA'nın Kuruluşu ve Kırgızistan Faaliyetleri

1990'lı yılların hemen başında Sovyetler Birliği dağılmış, Kafkasya ve Orta Asya'da birçok ülke bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlığını ilan eden Türk dilli ülkelerden Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ı tanıyan ilk ülke Türkiye Cumhuriyeti devleti olmuştur. Adı geçen bu ülkelerle ortak bir dile, ortak bir hafızaya ve ortak bir kültüre sahip olmamız ikili ve bölgesel ilişkilerin güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Türkiye ve Orta Asya ülkelerine, tek milletin farklı devletleri gibi davranmış; dış politikamız bölgede çok yönlü ve proaktif bir anlayış sergilemiştir (www.tika.gov.tr).

Yeni kurulan genç Türk dilli devletlerin uluslararası arenada tanınması ve kabul edilmesi Türkiye Cumhuriyeti'nin öncelikleri arasında yer almıştır. Türkiye, bir soydaş ve kandaş ülke olarak Orta Asya'daki Türk dilli ülkelerin kalkınması ve devlet yapılarının temelini sağlam oturtabilmesi için sosyal, ekonomik, kültürel ve daha birçok alanda yardımlarda bulunmuştur. Devam eden süreçte Türkiye bu ülkelere yönelik uzun süre yarar sağlayacak projeler ve bünyesinde kalkınma hamleleri barındıran işbirliğine imza atmıştır. Türkiye tarafından yeni Türk dilli ülkelerde yapılması planlanan faaliyet, yatırım ve projelerin hayata geçirilmesi amacıyla bir teşkilatın kurulması ihtiyacı ortaya çıkmıştır ve bu doğrultuda Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) 1992 yılında kurulmuştur (Ünal, 2015:18).

TİKA'nın faaliyetlerine başladığı yıllardaki amacını, *“Türk dilli ülkelerde kendi sosyal yapısını üretme, kendi kimliğini sağlıklı bir şekilde inşa etmesi, kültürel ve siyasi hakların gelişmesi, teknik alt yapı konusunda eksiklerin giderilmesi olarak özetleyebiliriz”* (www.tika.gov.tr).

TİKA sağlık, eğitim, restorasyon, tarımsal kalkınma, turizm, endüstri, maliye vb. gibi alanlarda çeşitli faaliyetler gerçekleştirmiş ve projeler üretmiştir. TİKA Program Koordinasyon Ofislerinin ilkinin Türkmenistan'da açılmıştır.

Kuruluş yıllarında Türk dilli ülkelerde sosyal, ekonomik, kültürel ve eğitim alanında ağırlıklı olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Özellikle genç Türk dilli ülkelerde her sektörde ihtiyaç duyulan nitelikli kalifiye elemanların yetiştirilmesi için yeni okullar, kütüphaneler, laboratuvarlar inşa etmiştir. Ayrıca TİKA eski binaları yenileyerek araç-gereç bağlamında bu ülkelere ciddi deste sağlamıştır.

Küreselleşme süreciyle birlikte TİKA'nın faaliyet alanları da genişlemiştir. 2002 yılında 12 olan Program Koordinasyon Ofisi sayısını 2011 yılında 25'e, 2012 yılında ise 33'e yükseltmiştir. TİKA bugün 60 ülkede 62 Program Koordinasyon Ofisi ile 150 ülkede faaliyet göstermektedir (www.tika.gov.tr).

TİKA faaliyette bulunduğu ülkelerde kamu kurum ve kuruluşları başta olmak üzere sivil toplum örgütleri, üniversiteler ve özel sektör arasında işbirliği mekanizması görevini üstlenmekte ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kalkınma etkinliklerini kayıt altına almaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en fazla kalkınma yardımı yaptığı 2017 yılındaki yardım miktarı 8 milyar 120 milyon ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. TİKA'nın yaptığı yardım miktarı ise toplam tutarın yüzde 2,7'sine tekabül etmektedir (www.tika.gov.tr).

15 Temmuz 2018 tarih ve 30479 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar İle Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi"nin "Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı" başlıklı 37'nci bölümünde yer alan "Kuruluş ve Teşkilat" başlıklı 521. Maddesinde, TİKA, kamu tüzel kişiliğine haiz ve özel bütçeli olarak nitelendirilmiş olup Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmektedir (www.tika.gov.tr).

2.1. TİKA'nın Kırgızistan'daki Faaliyetleri

TİKA'nın Orta Asya'da faaliyetlerini yürüttüğü ilk ülkelerden biri Kırgızistan'dır. TİKA Bişkek Program Koordinasyon Ofisi, 8 Nisan 1993'te Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı ve Kırgız Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı arasında imzalanan "İşbirliği protokolü" çerçevesinde 13 Eylül 1993'de açılmıştır (donors.kg).

Günümüzde de dahil olmak üzere ekonomi, ticaret, eğitim, sosyal ve kültürel alanlarda işbirliği programları ve projelerini yürütmektedir. Ayrıca TİKA, Kırgızistanlı uzmanların birçok uluslararası konferans, sempozyum, kongre, iş görüşmeleri ve sergilere katılım sağlamasında önemli destek sağlamaktadır. Yine TİKA Kırgızistan devletinin farklı kademelerinde görev yapan kamu personelinin Türkiye'de mesleki eğitim/seminer programlarına katılmasında öncü bir rol oynamaktadır (donors.kg).

TİKA'nın Kırgızistan'da 2005-2010 yılları arasında '*uzmanlık eğitimi, öğretime katkı, kültürel gelişime katkı, malzeme ekipman desteği*' olmak üzere dört faaliyet kategorisinde ve '*ekonomi, eğitim, sağlık, kültür, tarım, güvenlik, diğer*' olmak üzere yedi faaliyet alanında toplamda 95 (Ünal, 2016:369), 2011 yılında 57, 2012 yılında 38, 2013 yılında 55 ve 2014 yılında 53 faaliyet göstermiştir (Ünal, 2016:374).

TİKA'nın Kırgızistan'daki en prestijli projeleri ise şu şekildedir (donors.kg):

- 1- *Kırgız-Türk Dostluğu Bışkek Devlet Hastanesi Projesi*: Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2013 yılında Başbakan iken Kırgızistan'a gerçekleştirdiği ziyarette inşasına başlanmıştır. 2017 yılında inşaatı tamamlanan hastane 2020 yılı itibariyle faaliyetlerine başlamıştır.
- 2- *Kırgız-Türk Dostluğu Ortaokulu Oş Şehri*: 26 Kasım 2012'de bütün donanımlarıyla birlikte faaliyetlerine başlayan 12 bin metrekarelik kapalı alana sahip üç katlı ortaokulda konferans salonu, kapalı spor salonu, basketbol ve voleybol sahaları da yer almaktadır.
- 3- *Kırgız Tarih Müzesi'nin Restorasyonu*: Başkent Bışkek'te bulunan Tarih müzesinin modernizasyonu ve dış görünümünün yenilenmesi ile müze önündeki Manas heykelinin restorasyonu işlemleri TİKA tarafından gerçekleştirilmiştir.
- 4- *Bışkek Belediyesi Ekmek Fabrikası İnşaatı*: Günde 60 bin ekmek çıkartabilme kapasitesine sahip ekmek fabrikası inşa edilmiştir.
- 5- *Kırgız-Türk Dostluk Polikliniği İnşaatı*: Birçok önemli tıp bölümünün yer aldığı Poliklinik Mayıs 2013'de açılmıştır.
- 6- *Oş Şehrinde Heyelandan Etkilenen Yaşlılar İçin Bakım Evi İnşası*: Nisan 2017'de Oş bölgesi Özgen İlçesi Ayuu köyünde heyelandan hayatını kaybedenlerin yakınlarının konaklayabilmesi için TİKA tarafından 9 ev inşa edilmiştir.

TİKA, Kırgızistan'da 1993-2018 yılları arasında toplamda 80 milyon 988 bin 380 ABD Doları yardım, yatırım ve kalkınma faaliyetlerinde bulunmuştur

3. Sosyal Medya Kavramı

İnternetin, bilişim teknolojilerin gelişmesi ve buna bağlı olarak web 2.0 yazılımına geçilmesiyle birlikte ortaya çıkan ve gelişen sosyal medya kavramının çok sayıda ve farklı tanımları bulunmaktadır. Ancak en genel bir tanımla Sosyal medya, internet ve bilişim teknolojileri aracılığıyla iletişim kurmaya, bilgi paylaşmaya, içerik üretmeye olanak sağlayan bir dijital platformdur (www.stb.org.tr). Başka bir tanıma göre sosyal medya, kullanıcıların bilgi, haber, düşünce paylaşımı ve çevrim içi etkileşime imkan sağlayan dijital mecralar için kullanılan ortak bir terimdir (Sayımer, 2008:123). Diğer bir tanımda ise sosyal medya internet üzerinden bireylerin video, fotoğraf vb. paylaştığı mecralardır (Strokes, 2008:181).

Bu tanımlara bakarak Sosyal medyanın iletişim alanına getirmiş olduğu en önemli özelliklerin zaman ve mekândan bağımsız olarak etkileşim olanağı sağlaması ve insanları bir araya getirmesidir diyebiliriz.

Erkul ise sosyal medya tanımlarının ortak özelliklerini kullanıcıların bağımsız ve özgür olmaları, içeriklerin kullanıcılar tarafından oluşturulması, kullanıcıların birbirileriyle etkileşimde olmaları ve bütün bunların zaman ve mekandan bağımsız olması olarak belirtmektedir (Erkul, 2009 :97).

Bununla birlikte sosyal medya, günümüzde en önemli iletişim aracı olarak kullanılmaktadır. Bunda en önemli etken internet ve bilişim teknolojileridir. İnternet kullanımının yaygınlaşması ve bilişim teknolojilerinin gelişmesi bağlı olarak sosyal medya kullanım oranı artmaktadır (Tektaş, 2014: 852

Lerman ise sosyal medya kullanıcılarının özelliklerini içerik oluşturabilecekleri gibi, oluşturulmuş içeriklere katkıda bulunabilen, oluşturulan içerikleri etkileyebilen, başka sosyal medya kullanıcıları ile ortak ilgi alanlarına göre sosyal medya ağları oluşturabilen kişiler olarak ifade etmektedir (Lerman, 2007: 16).

Sosyal medya sadece bireylerin görsel, işitsel ve yazınsal olarak içerik oluşturduğu dijital mecra değildir. Aynı zamanda kurumlarda kendi tanıtımlarını yapmak, faaliyetleri hakkında toplumu bilgilendirmek ve imajını güçlendirmek vb. amaçlarla sosyal medya mecralarını kullanmakta ve görsel, işitsel, metinsel paylaşımlar yapmaktadırlar. Hatta bunun için profesyonel sosyal medya içerik oluşturucusu elaman istihdam etmektedirler. Bunun nedeni sosyal medya mecralarının günümüzde en önemli bilgilendirme ve iletişim araçları olmasıdır.

4. Kamu Diplomasisi

Kamu diplomasisinin karşılık geldiği anlam itibariyle ilk defa ne zaman ve kim tarafından uygulandığı konusu tartışmaya açık bir konudur. Ancak kamu diplomasisinin kavram olarak ilk defa kullanımına baktığımızda Amerikan dış politikasında rastlamak mümkündür. Kamu diplomasisi ilk defa “yumuşak güç” veya “ince güç” olarak da tanımlanan “softpower” kavramıyla bilinirlik kazanmıştır(Kocabıyık, 2019:164). Bu kavram ilk kez Edmund Gullion tarafından “bilgi ve fikirlerin uluslararası akışı” tabiriyle 1965 yılında kullanılmıştır(Sancar, 2012:79).

Joseph Nye ise Kamu diplomasisini: *“Bir ülkenin dünya siyasetinde istediği sonuçlara ulaşabilmesi için, onun değerlerine hayran olan, örnek alan, refah seviyesine ve fırsatlarına özenen ülkelerin olması ve onu izlemesi”* olarak tanımlamıştır (Nye, 2005:14’dan akt. Kocabıyık, 2019:164).

Bir başka ifadeye göre Kamu diplomasisi: “*Devletlerin uluslararası kamuoyunu veya seçkinlerinin düşüncelerini ülkelerin çıkarları doğrultusunda etkileme çabaları*” olarak açıklanmıştır (Manheim,1990:4’dan akt. Yağmurlu, 2019:1269).

Literatürdeki bu tanımlamaların ardından kamu diplomasisini genel bir ifadeyle, “bir hükümetin, yurtdışındaki yabancı ülke vatandaşlarını, aydınlarını ve diğer hükümetleri etkilemek ve onlara kendi politikalarını benimsetmek için sert (askeri) güç kullanmadan yürüttüğü faaliyetlerin tamamı” olarak adlandırmak mümkündür.

Yapılan bu tanımlamada da aktarıldığı üzere günümüzde hükümetler ve hükümete bağlı kurumlar diğer ülkelerin kamuoyunu etkilemek ve kendi prestijlerini arttırmak için yabancı ülkelerde kültürel, sanatsal, ekonomik, ticari, tıbbi, eğitim vb. gibi alanlardaki yardım ve yatırım faaliyetleri yürütmektedirler.

1990’lı yıllardan itibaren bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler tüm dünyada devasa değişim ve dönüşüme yol açmıştır. Bilgisayar ve internet kullanımının yaygınlaşması, sosyal medya ve akıllı cep telefonlarının insan hayatına kattığı kolaylıklar kamu diplomasisi alanında da yerini almıştır. Özellikle dünya ekonomisinde önemli yere sahip olan ülkelerin resmi kurum, kuruluş, devlet yönetici ve yetkililerinin neredeyse tamamının başta uluslararası ilişkiler ve dış politika faaliyetleri olmak üzere kamu diplomasisinde de facebook, twitter, instagram, odnoklassniki, vkontakte vb. gibi sosyal medya mecralarını aktif kullandığını ifade edebiliriz.

5. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada, kamu diplomasisi bağlamında TİKA Bışkek Koordinatörlüğü’nün Kırgızistan’daki ekonomi, kültür, ticaret, sağlık, eğitim vb. gibi alanlarda destek, yatırım ve yardımlaşma faaliyetlerinin yer aldığı sosyal medyadaki paylaşımları incelenmiştir. Bu kapsamda TİKA’nın resmi facebook hesabının ilk açıldığı 6 Aralık 2018’den 21 Şubat 2020 tarihi aralığında yaptığı paylaşımlar içerik analizi tekniğinin sınıflandırma yöntemiyle ele alınmıştır. TİKA’nın paylaşımları “Gönderilerin sayısı, Beğeni sayısı, Yorum sayısı ve Paylaşım sayısı” olmak üzere 4 sınıfta toplanmıştır. Anılan tarihler arasında TİKA’nın toplamda 137 gönderi paylaşımında bulunduğu ve bu gönderilere toplamda 5937 beğeni geldiği, 150 yorum yapıldığı ve 888 kez takipçileri tarafından yeniden paylaşıldığı görülmektedir. Ayrıca TİKA yaptığı paylaşımlarda toplamda 572 fotoğraf ve görsel video kullanmıştır.

Gönderilerin sayısı tablosunda, 21 Şubat 2020 tarihinden itibaren geriye doğru 6 Aralık 2018'e kadar yapılan paylaşımlar aylık olarak detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu tabloda her ay TİKA'nın kaç paylaşım yaptığı ve bu paylaşımlarda kaç fotoğraf kullanıldığı saptanmıştır. Ayrıca aynı tabloda yapılan paylaşımların konuları (ikili ilişkiler, ekonomi, ticaret, kültür, eğitim, sağlık, faaliyetler vb.) da yer almıştır.

Beğeni sayısı tablosunda, 21 Şubat 2020 tarihinden itibaren geriye doğru 6 Aralık 2018'e kadar yapılan paylaşımlar aylık olarak ele alınmıştır. Aylık olarak baz alınan paylaşımlara gelen beğeni sayıları bu tabloda mevcuttur.

Yorum sayısı tablosunda, 21 Şubat 2020 tarihinden itibaren geriye doğru 6 Aralık 2018'e kadar yapılan paylaşımlar aylık olarak ele alınmıştır. Aylık olarak baz alınan paylaşımlara yapılan yorum sayıları bu tabloda bulunmaktadır.

Paylaşım sayısı tablosunda, 21 Şubat 2020 tarihinden itibaren geriye doğru 6 Aralık 2018'e kadar yapılan paylaşımlar aylık olarak ele alınmıştır. Aylık olarak baz alınan paylaşımlar takipçiler tarafından kaç defa yeniden paylaşıldığına ilişkin sayısal değerler bu tabloda yer almıştır

Tablo 1: Gönderilerin Sayısı

NO:	Gönderi Tarihi	Gönderi Sayısı	Gönderi İçerisinde Kullanılan Fotoğrafların Sayısı	Konusuna Göre Gönderilerin Sayısı
1	21 Şubat 2020'den geriye doğru Şubat ayındaki gönderiler	9	48	Eğitim (5) Girişimcilik (2) Sağlık (2)
2	Ocak 2020	3	6	Eğitim (1) Anma programı (2)
3	Aralık 2019	10	38	Sağlık (3) Girişimcilik (3) Sosyal sorumluluk (2) İkili ilişkiler (2)
4	Kasım 2019	10	46	Eğitim (3) İkili ilişkiler (3) Sağlık (2) Sosyal sorumluluk (2)
5	Ekim 2019	7	32	Eğitim (3) İkili ilişkiler (1) Sosyal sorumluluk (1) Girişimcilik (2)
6	Eylül 2019	10	63	Eğitim (5) İkili ilişkiler (1) Sağlık (4)

7	Ağustos 2019	2	6	İkili ilişkiler (1) Sağlık (1)
8	Temmuz 2019	18	86	İkili ilişkiler(5) Duyuru (5) Anma programı (3) Sosyal sorumluluk (3) Kültür-sanat(2)
9	Haziran 2019	3	22	Hukuk (1) İkili ilişkiler (2)
10	Mayıs 2019	4	16	Dini (2) Bayram (2)
11	Nisan 2019	15	62	Sosyal sorumluluk (2) Kültür-sanat(1) Eğitim (2) İkili ilişkiler (4) Sağlık (3) Girişimcilik (3)
12	Mart 2019	6	17	Sosyal sorumluluk (4) Anma (1) Kutlama (1)
13	Şubat 2019	15	94	Sosyal sorumluluk (4) Eğitim (4) İkili ilişkiler (5) Sağlık (2)
14	Ocak 2019	10	11	Eğitim (1) İkili ilişkiler (2) Sağlık (3) Girişimcilik (3) Turizm (1)
15	Aralık 2018	15	15 (foto)+ 10 video	Duyuru (4) Kültür-sanat (3) Sosyal sorumluluk (1) Sağlık (3) Eğitim (2) Girişimcilik (1) Din (1)
16	Toplam	137	572	İkili ilişkiler 26 Eğitim 26 Sağlık 23 Sosyal sorumluluk 19 Girişimcilik 14 Anma 6 Duyuru 9 Kültür-sanat 6 Din 3 Bayram 2 Hukuk 1 Kutlama 1 Turizm 1

Tablo 1 Gönderilerin sayısı tablosuna göre; TİKA 6 Aralık 2018 ile 21 Şubat 2020 tarihleri arasında toplamda 137 gönderi paylaşmıştır. Bu gönderilerde toplamda 572 görsel materyal yer almıştır. TİKA'nın paylaştığı 137 gönderinin, 26'sı Türkiye-Kırgızistan ikili ilişkileri, 26'sı eğitim, 23'ü sağlık, 19'u sosyal sorumluluk, 14'ü girişimcilik, 9'u duyurular, 6'sı anma programları, 6'sı kültür-sanat, 3'ü dini, 2'si bayram, 1'i hukuk, 1 kutlama ve 1'i de turizm alanlarına ilişkin olarak gerçekleşmiştir. TİKA anılan tarihler arasında en çok gönderiyi 18 olarak Temmuz 2019'da gerçekleştirirken en az gönderiyi ise 2 olarak Ağustos 2019'da paylaşmıştır. Tablodan da görüleceği gibi TİKA resmi facebook sayfasını oldukça aktif ve yapmış olduğu faaliyetlerini tanıtmak amacıyla, diğer bir ifadeyle facebook sayfasını kamu diplomasisi aracı olarak kullanmıştır.

Tablo 2: Beğeni Sayısı

NO:	Gönderi Paylaşım Tarihleri	Beğeni Sayısı
1	21 Şubat 2020'den geriye doğru Şubat ayındaki gönderiler	302
2	Ocak 2020	93
3	Aralık 2019	388
4	Kasım 2019	460
5	Eylül 2019	329
6	Ekim 2019	660
7	Ağustos 2019	106
8	Temmuz 2019	597
9	Haziran 2019	156
10	Mayıs 2019	275
11	Nisan 2019	729
12	Mart 2019	140
13	Şubat 2019	448
14	Ocak 2019	714
15	Aralık 2018	540
16	Toplam	5937

Tablo 2 Beğeni sayısı tablosuna göre; TİKA 6 Aralık 2018 ile 21 Şubat 2020 tarihleri arasında toplamda 137 gönderi paylaşmıştır. Anılan tarihler arasında yapılan paylaşımlar aylık paylaşım olarak sınıflandırılmıştır. Yapılan paylaşımlara toplamda 5937 beğeni gelmiştir. TİKA'nın paylaşımlarına en çok beğeni 729 ile Nisan 2019'da gelirken en az beğeni ise 93 olarak Ocak 2020'de gelmiştir.

Tablo 3: Yorum Sayısı

NO:	Gönderi Paylaş	Yorum
1	21 Şubat 2020'den geriye doğru Şubat ayındaki gönderiler	2
2	Ocak 2020	17
3	Aralık 2019	5
4	Kasım 2019	7
5	Eylül 2019	8
6	Ekim 2019	13
7	Ağustos 2019	2
8	Temmuz 2019	10
9	Haziran 2019	1
10	Mayıs 2019	9
11	Nisan 2019	6
12	Mart 2019	5
13	Şubat 2019	21
14	Ocak 2019	27
15	Aralık 2018	17
16	Toplam	150

Tablo 3 Yorum sayısı tablosuna göre; TİKA 6 Aralık 2018 ile 21 Şubat 2020 tarihleri arasında toplamda 137 gönderi paylaşmıştır. Anılan tarihler arasında yapılan paylaşımlar aylık paylaşım olarak sınıflandırılmıştır. Yapılan paylaşımlara takipçiler tarafından toplamda 150 yorum yapılmıştır. TİKA'nın paylaşımlarına en çok yorum 27 ile Ocak 2020'de yapılırken en az yorum ise 1 olarak Haziran 2019'da yapılmıştır.

Tablo 4: Paylaşım Sayısı

NO:	Gönderi Paylaş	Paylaşım
1	21 Şubat 2020'den geriye doğru Şubat ayındaki gönderiler	36
2	Ocak 2020	4
3	Aralık 2019	50
4	Kasım 2019	52
5	Eylül 2019	41
6	Ekim 2019	86
7	Ağustos 2019	6
8	Temmuz 2019	43
9	Haziran 2019	9
10	Mayıs 2019	23
11	Nisan 2019	77
12	Mart 2019	21
13	Şubat 2019	108
14	Ocak 2019	184
15	Aralık 2018	148
16	Toplam	888

Tablo 4 Paylaşım sayısı tablosuna göre; TİKA 6 Aralık 2018 ile 21 Şubat 2020 tarihleri arasında toplamda 137 gönderi paylaşmıştır. Anılan tarihler arasında paylaşılan gönderiler aylık paylaşım olarak sınıflandırılmıştır. Paylaşılan gönderiler takipçiler tarafından toplamda 888 kez paylaşılmıştır. TİKA'nın gönderilerini takipçiler en çok 184 ile Ocak 2019'da, en az 4 ile Ocak 2020'de paylaşmıştır.

6.Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada, kamu diplomasisi bağlamında TİKA Bışkek Koordinatörlüğü'nün sosyal medya mecralarından biri olan facebooktaki resmi sayfasından yaptığı paylaşımlar kategorik içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. TİKA'nın resmi facebook sayfasından yapılan ilk paylaşım tarihi olan 6 Aralık 2018'den 21 Şubat 2020 tarihleri arasında toplamda 137 gönderi paylaşımı yapılmıştır. Gönderilerde eğitim alanıyla ilgili TİKA tarafından Kırgızistan genelinde yapılan bilgisayar yardımı, Türkçe dil sınıfları ve laboratuvarların açılışı, seminer, konferans, mesleki kurslar vb. gibi eğitim programlarına ilişkin paylaşımlar yer almaktadır. Yine ikili ilişkilerde Kırgızistan ve Türkiye arasındaki siyasi ilişkiler de dahil olmak üzere kurumlar arası ilişkiler kapsamında paylaşımların yer aldığı görülmektedir. TİKA'nın sağlık alanında yaptığı paylaşımlarda ise Kırgız-Türk Dostluk Hastanesi başta olmak üzere, Kırgızistan genelindeki sağlık kurum ve kuruluşlarında bulunan kliniklere araç-gereç temininden, binaların restorasyonuna kadar birçok çalışmalarının yer aldığı gönderiler bulunmaktadır. Sosyal sorumluluk alanında ise TİKA tarafından Kırgızistan genelinde, engellilerin yaşamına ilişkin farkındalık yaratma, yoksul vatandaşların yaşamına doğrudan fayda sağlayıcı jeneratör temini, su kanalı yapma vb. gibi çeşitli yardım ve yatırımlara ilişkin paylaşımlar mevcuttur. Kırgızistan ve Türkiye için önem arz eden milli gün ve dini bayramlar başta olmak üzere yas ve anma günlerine ilişkin gönderiler de TİKA Bışkek Koordinatörlüğü'nün resmi facebook sayfasından paylaşılmıştır.

Gönderilerde Türkçe ve Kırgızca açıklama metinleri yazılmıştır. Yine gönderilerde yer yer Kırgızistan'ın resmi dili olan Rusça ve İngilizce de kullanılmıştır.

Son olarak araştırmada TİKA Bışkek Koordinatörlüğü'nün 1 Mart 2020 tarihi itibarıyla takipçi sayısının sadece 5734 olduğu, bu sayının arttırılması gerektiği ve sosyal medyadaki gönderilerinin daha geniş kitlelere ulaşması önem taşımaktadır. Bu bağlamda TİKA Bışkek Koordinatörlüğü'nün tanıtım ve reklam çalışmalarını daha dinamik tutması, Türkiye'nin Kırgızistan'a her alanda verdiği güçlü desteğin daha geniş kitleler tarafından bilinmesi, Türkiye'nin Kırgızistan'da yürüttüğü kamu diplomasisi açısından ehemmiyet arz etmektedir.

Bu kapsamda TİKA Bışek Koordinatörlüğü tarafından Kırgızistan genelinde yapılan yardım ve yatırım faaliyetlerinin temel atma ve açılış törenleri gibi önemli anları televizyon, gazete ve radyo gibi kitle iletişim araçlarında daha fazla duyurulmasında fayda görölmektedir. Ayrıca TİKA Bışek Koordinatörlüğü, Kırgızistan’da çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından yürütölen sosyal sorumluluk ve kalkınma çalışmalarında sponsorluklar yapmasının kurumun tanınırlığına katkı sağlayacağı düşünölmektedir. Yine TİKA Bışek Koordinatörlüğü tarafından yapılan faaliyetlerin törenlerinde kurumun resmi sosyal medya sayfaları afiş, broşür vb. gibi materyallerde yer alarak tanıtılmasında yarar vardır.

Kaynakça

- ERKUL, R. E. (2009). “Sosyal Medya Araçlarının (Web 2.0) Kamu Hizmetleri ve Uygulamalarında Kullanılabilirliği”, Türkiye Bilişim Derneği Dergisi, 116 (1):97.
- KOCABIYIK, H. (2019). Değişen diplomasi anlayışı, Kamu diplomasisi ve Türkiye, Avrasya Etüdleri, 55
- LERMAN, K. (2007). “Social Information Processing in News Aggregation. IEEE Internet Computing”.
- Sancar, G. A. (2012). Kamu diplomasisi ve Uluslararası Halkla İlişkiler, Beta Yayınları, İstanbul
- SAYIMER, İ. 2008, Sanal Ortamda Stratejik Halkla İlişkiler Yönetimi. İstanbul: Beta Yayınları.
- STOKES, R.,(2008). E-Marketing: The Essential Guide to Online Marketing., South Africa: Quirk e-Marketing Ltd., Cape Town
- TEKTAş, N., 2014, “Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Ağları Kullanmalarına Yönelik Bir Araştırma”, Tarih Okulu Dergisi, 7(XVII), 851-870
- TİKA, (2020a). Hakkımızda, <https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649>, 15.10.2020
- TİKA, (2020b). Tarihçe, <https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/tarihce-222>, 15.10.2020

ÜNAL U. (2016). Uluslararası Stratejik İletişim Yönetimi Olarak Kamu Diplomasinin Ülke İmajına Etkileri [Türkiye'nin Kırgızistan'daki Kamu Diplomasisi ve Algısı Üzerinden], İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Medya ve İletişim Çalışmaları Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul

ÜNAL, U. (2015). Türk İşbirliği Ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (Tika)'nın Kırgızistan'da Kalkınma Programları Çerçevesinde Faaliyet Analizi, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(5).

YAĞMURLU A. (2019). Dijital diplomasi: Kamu diplomasisi çerçevesinden Avrupa Birliği üye ülkeleri ve Türkiye Dışişleri Bakanlıkları internet uygulamaları, e-Gifder, 7(2)

Координационный совет партнеров по развитию в КР. (2020). Ресурс о деятельности международных донорских организаций в Кыргызской Республике, <http://donors.kg/ru/agentstva/90-tica>, erişim tarihi: 05.10.2020

<https://www.stb.org.tr/Dosyalar/Arastirmalar/sosyal-medya.pdf> erişim tarihi: 10.10.2020

CHAPTER 26

RESEARCH IN EDUCATION AND SOCIAL SCIENCES

**The History of Formation and Prospects of Development of the
Turkish Anthroponymic System (Iryna Skrazlovska)**

The History of Formation and Prospects of Development of the Turkish Anthroponymic System

Iryna Skrazlovska

*H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,
E-mail:ilogvinenko@ukr.net*

1.Introduction

The specificity of national personal naming systems is due to the fact that they are not only a product of a language evolution, but are also determined by social and cultural factors. As Russian linguist A. Superanskaya states, “Name, performing a number of social functions, lives and develops according to the laws of a language, although the reasons that stimulate the development of naming systems are social by their origin, i.e. lie outside the scope of linguistics” (Superanskaya 2007, p.26).

Until the late 19th and early 20th centuries, the study of Turkish anthroponyms was mainly limited to recording them by contemporaries in encyclopedic or dictionary works with some elements of linguistic analysis. Since the late 19th century, Turkish personal names have become the subject of active study by Turkish, Russian and Hungarian scholars. Over the past 130-140 years, Turkish and foreign researchers have collected a huge amount of factual material and compiled dictionaries, which contain the entire stock of personal names from the Old Turkic period to the present day (Gordlevskiy 1913; Rásonyi and Baski 2007, Erol 1999; Gülensoy ve Küçükler 2015; Dilçin 2014; TDK Kişi Adları Sözlüğü). There are many works on different theoretical, historical, ethnocultural, linguistic and social aspects of the Turkish personal names. But most of these works focus on one problem or one historical period and do not consider the system as a whole in its diachrony and synchrony, that is important for understanding the patterns of development and the background of the current state of the Turkish name-stock. In this regard we should mention Derya Duman’s “Characterization Of Turkish Personal Name Inventory” (Duman 2004) and Tuncer Gülensoy’s “XXI Yüzyılda Türkiye Kişi Adlarına Bir Bakış” (“A Look at Turkish Personal Names in the 21st Century”) (Gülensoy 2012) which highlight the historical background of the modern Turkish anthroponyms.

Our paper aims to systematize the results of earlier studies on the topic, describe the Turkish anthroponymic system as a result of the historical development of the Turkish nation and detect its perspectives nowadays. In order to do this we are going to solve the following tasks: determine the basic periods of formation of the Turkish personal naming system, find out the historical and social factors that influenced its development, study the linguistic peculiarities of the name-stock of each period, explore the current

state of the Turkish name-stock, analyze the most popular male and female names that are given to newborns in Turkey nowadays from the point of view of their origin, lexical meaning and morphological structure. For this purpose, the historical-comparative method, the method of diachronic analysis, the method of system analysis and the synchronous-descriptive method are used. Besides, the research involves historical, ethnographic and sociological data.

According to H. Zulfikar, one of the main features of the Turkish personal names is their number and variety (Zülfikar 2003). This concerns the origin of personal names, their structural features and lexical meaning of the appellatives. And it's natural, because throughout history, the Turkic peoples have created states in vast territories, founded civilizations, mixed with other ethnic groups, have been culturally and socially influenced by neighboring states.

The modern Turkish name stock includes names of Turkic (*Bilgenur, Aytaç, Erdoğan*), Chinese (*İnci*), Mongolian (*Kubilay, Tolga, Tarkan*), Persian (*Bibigül, Ajda, Gülşen*), Arabic (*Fatma, Ayşe, Mustafa*), Greek (*Hektor, Demet, Pelin*), French (*Sibel, Volkan, Orkide*), Italian (*Lavanta, Fulya*) and English (*Cansın*) origin. The most numerous are the Turkic and Arabic strata, then Persian names come, and the other names form a very small part of the Turkish naming system.

Modern dictionaries of Turkish personal names have up to 24 thousand entries (Dilçin 2014). It should be noted, however, that such voluminous dictionaries usually contain the entire body of the names that have been ever used by the Turkish nation in the course of its historical development. On the other hand, although the 15 most popular male and 28 most popular female names belong to a quarter of Turkey's population (Herdağdelen 2016), the current trend of giving children unusual and unique names forces Turkish parents to turn to Turkish history, find long-forgotten names, or create new ones. As D. Duman notes, "A characteristic feature of personal naming pattern in Turkey enables parents to give common vocabulary item to their children. In other words, parents can coin new personal names from the common vocabulary of Turkish" (Duman 2004, p. 161). However, the researcher emphasizes that the word must either be euphonic or have a positive connotation (Duman 2004, p. 161).

At different stages of development of the Turkish society, the personal naming system had its own characteristics, due to the influence of various factors of both linguistic and extralinguistic nature. Religious and ideological factors proved to be the most significant for the Turks in this respect.

There are three major periods of formation and development of the Turkish anthroponymic system: 1) the Old Turkic period (up to the 8th century AD); 2) the Islamic period (8th – early 20th century); 3) the modern period (early 20th – 21st century, the period after the founding of the Republic of Turkey).

2.The Old Turkic Period

As Russian historian Lev Gumilyov states, Old Turkic anthroponyms were rather nicknames than names, they were descriptive in nature and were changing during a person's life depending on his age and social status: "Turks did not bear the same name from birth to death as Europeans did. A Turk's name always indicated his position in society. As a boy he had a nickname, as a young man – a rank, as a grown-up – a title, and if it was a khan his title changed according to the portion-rota system" (Gumilyov 2003, 82-83).

The personal naming system of the Old Turks was directly related to their mythological and religious ideas and naming traditions. The Old Turks believed in the magical power of the word. They believed that name was a part of a person and could affect his destiny. "Peculiarities of personal names usage in the traditional Turkic culture are due to mythological ideas about the nature of the name, i.e. the identification of the name and its bearer or the belief in the existence of a secret connection between name and man, belief in the name's ability to replace its bearer, etc." (Galiullina 2009). Therefore, in some tribes it was customary to give "misleading" or "bad" names, so that no evil force could harm the child: *İtgötü* (dog's ass), *İtalmaz* (dog will not take), *Domuz* (pig), *Balçık* (clay) etc. Such names were given in families where children often died or fell ill. B. Gül also mentions the tradition of naming a child after the first object, thing, living being, which attracted his mother's attention immediately after the birth (Gül 2006, 191). The name could be given after the first person who entered the house. A child's name could also reflect the time of his birth or the events under which he was born: names such as *Gündoğdu* (a day was born), *Aktan* (white dawn) were given to children born at sunrise; *Kurtgeldi* (the wolf came) could be the name of a child born on the night of the wolves' attack on the village.

At one time, the Altai and Yenisei Turks did not have their own names. They were named after their tribes, or a child didn't have a name, or his name was *Adsız* (nameless). Individuals who showed some of their outstanding abilities or distinguished themselves during a war, received the right to bear a name. This tradition is reflected in the famous heroic epic of the Oguz Turks "Book of Dede Korkut". A young man, having performed a feat, was given a name by an elder or the head of the tribe and was declared a member of the tribe. In this way he was recognized by his tribe and his social status was changed. Thus, Dirsən Khan's son defeated the bull and was given the name *Boğaç* (boğa – bull). As it is known from Turkic dastans, during the naming ceremony the hero was also given a horse. Taking this into account, Turkish researcher A. İnān concludes that the words *ad* (name) and *at* (horse) have the same origin (İnan 1958). The names of dastan heroes often include the designation of a horse: *Bozaygırlı Bamsı Beyrek* (Bams Beyrek riding a dun horse), *Konuratlu Kazan* (Kazan riding a chestnut horse), *Akatlu Aybahadur*

(Aybahadur riding a white horse). The motif of a close connection of a hero and his horse can be observed in the epic tales of many Turkic peoples.

Families in which a child died used to give their next children names that would contribute to a long life, because they believed in the connection between the name and fate. For example, these are names like *Yaşar* (the one who will live), *Binyaşar* (the one who will live thousand years), *Ölmez* (the one will not die), *Dursun* (let him stay). According to the tradition, to prevent a child's death, it was taken away by the midwife, and the father had to buy it back. In this case, the girl was given the name *Satı* (sold) and the boy was named *Satılmış* (sold).

Old Turks' worship of nature, totemistic and animistic ideas were also reflected in personal names. G. Blagova claims, that Old Turkic names have close connection with their appellatives (words they are derived from), their etymology is transparent and they reflect the old Turks' mythology, religious beliefs and ethnic traditions, especially the traditions of naming (Blagova 1998, 181-182). The researcher points out names that reflect natural objects and phenomena (personal names with components like "kök/gök" (sky), "kün/gün" (sun), "ay" (moon), "tan" (dawn), "yıldız" (star), "su" (water), "alev" (flame), "çiçek" (flower), "taş" (stone), "demir" (iron), "tunç" (bronze), "altun" (gold), "gümüş" (silver), "kaya" (rock), "dağ" (mountain), "bars" (leopard), "arслан" (lion), "boğa" (bull), "doğan" (hawk), "kartal" (eagle), "suna" (drake), "bulut" (cloud), "tuman" (fog), "yıldırım" (lightning), etc.) and names appellatives of which are associated with household items (*Balta* (ax), *Kılıç* (sword), *Konuk* (guest) etc.). Many of names with "natural" components take place in the modern Turkish name-stock.

From the analysis of the Orkhon-Yenisei scripts' anthroponyms we can see that the same person used to be called by two or three names, which researchers tend to refer to nicknames or titles: "All this is closely related to the internal history and social structure of the Old Turks. In many cases, the names of Turkic statesmen reflected their status, position in society" (Turetskaya Onomastika 1984). However, it should be noted that these scripts contain mainly the names of rulers and aristocratic leaders.

Already in the Old Turkic period there was a system of personal names, which included not only simple (*Arslan*, *Bars*, *Atilla*), but also compound names (*Altay*, *Akdoğan*, *Bozkurt*, *Alper*, *Kül Tigin*, *Bilge Kağan*), which "were formed by common laws and norms of the Turkic languages, which coincide with the structure and way of word formation of the modern Turkic languages" (Tyurkskaya Onomastika 1984). Compound names often included titles and ranks: *han*, *hakan*, *beg*, *tigin*, *hatun* etc.

Due to the heterogeneity of the Turkic tribes and the large territories they inhabited, the name stock of the Turks was constantly changing and replenishing. Gülensoy notes, that the personal names of the Huns – the

oldest Turkic people – differed from the names of the Turkic tribes of the following historical periods: the Göktürks, Uighurs, Kyrgyz people, Karakhanids, Seljuks and Ottomans (Gülensoy 2012). The anthroponymic systems of the Oguz-Kipchak and Bulgar-Kipchak tribes, Karluks, Bulgars and other ethnic groups also had some differences. According to U. Musabekova, only in the 10-15th centuries “there was a merge of tribes and clans, which led to the formation of a single spiritual and material culture and which caused the functioning of the Turkic personal names of different origins” (Musabekova 2015, 208).

The ancient Turkic name-stock was also significantly influenced by the contacting peoples – the Chinese, Tibetans, Mongols. During the Huns period, along with Turkic names, Chinese names were also used. Chinese names and titles were also widespread among the Göktürks ruling elite (Gülensoy 2012). For example, nowadays in Turkey there is a name *Tanju*, which stands for a rank that the Chinese used to give to Turkic rulers. During the period of living next to the Mongol tribes, the name-stock of the Turks was replenished with names that are used in Turkey nowadays: names like *Cengiz* (strong, fearless), *Çağatay* (foal, colt), *Olçay* (luck), *Timur* (iron), *Batuhan*, (Mong. batu – stern), *Cilasun* (brave), *Begüm* (lady, princess), *Böke* (leader, hero, fighter) and some others are used by both peoples, sometimes it is impossible to determine their origin – Turkic or Mongolian (Gülensoy 2012).

3.The Islamic Period

In the 8th century there appeared a new religion in the world history – Islam. In a very short time, Islam spread over a large area. In the 8th century, the Turks began to convert to Islam. Throughout history, the ancestors of modern Turks practiced different religions: shamanism, Buddhism, Zoroastrianism, Manichaeism, Christianity, but it was Islam that had the most significant impact on all the spheres of material and spiritual culture of the Turks. The language of the Muslim religion, science, literature, religious law was Arabic. The number of borrowings from Arabic into the languages of the peoples who accepted Islam has reached 50-60% of their national vocabulary by now (Pokrovskaya 2014, 80). Of course, Islam influenced the personal naming system either. It is known that the Prophet Muhammad himself attached great importance to personal names and used to change names that, in his opinion, had a bad meaning, such as “war”, “warrior”, “tyrant”, “rebellious”. Religious leaders explicitly pointed to the need to use names associated with religion: “By calling your son *Muhammad*, you open the door to Paradise for him” (A. Rufai), “The best names are *Abdullah* (servant of Allah) and *Abdurrahman* (servant of the Most Gracious)” (Muslim). The name, which reflected the respectful attitude of a child's parents to religion, could be any of the names of Allah, of the Prophet Muhammad, his caliphs

and fellow campaigners, members of his family, as well as any proper or common name from the Qur'an, sacred books of Muslims. Through the Arabic language some Old Hebrew names entered the Turkish name-stock: *İbrahim* (Abraham), *Meryem* (Mary), *Musa* (Moses), *Süleyman* (Solomon), *İsa* (Jesus), *Nuh* (Noah,) (we should mention that Islam does not deny the Old Testament and New Testament, but is considered to be the last and therefore the most correct religion, that's why Christian prophets are also respected by Muslims).

Over time, Muslim names began to gradually displace the Turkic ones. But this did not happen immediately, the process took several centuries. Arabic names began to be used primarily by the Turkic nobility. Among the common people, Muslim names were not popular at first (Khazieva-Demirbash 2018, 28). V. Gordlevsky, a well-known researcher of the Turkish culture of the Seljuk and Ottoman periods, wrote: "The Oghuz are formally Muslims, but this is only from the outside. For a long time, along with the new Muslim names, they continued to use and create old tribal names <...> double names are observed even in courtiers. For example, Ziyaeddin Kara Aslan, Fahreddin Arslandoğlu, Seyfeddin Kara Sankor, etc." (Gordlevsky 1913). If we look at the personal names collected by Mahmud Kashgari in his "Dīwān Lughāt al-Turk" (the 11th century), we can see that at that time Arabic names were about 20%, Persian names – about 10%, and Turkic names – about 70 % of the total name-stock. Persian anthroponyms entered the Turkish personal naming system due to close ties with the Persians and the great influence of Persian literature. During the Seljuk period, the Turkic governors were given Persian names and titles, such as *Keyhusrev*, *Keykâvus*, *Keykubat* (Gülensoy 2012).

Turkic names of that period reflected the ancient beliefs of the Turks, associated with the cult of celestial bodies (*ay* (moon), *kün* (day, sun)), with the wildlife (*Turumtay* (wild horse), *Çağrı* (falcon), *Yağan* (elephant), *Laçın* (falcon), *Büke* (big snake)), with the names of Turkic tribes (*Kumuk*, *Kangı*), with personal qualities (*Alp Aya* (brave + very good), *Bilge Beg* (wise lord), *İnanç Beg* (reliable lord)), with the circumstances of a child's birth (*Kavşut* (armistice agreement), *Tokış*, *Süngüş* (war, battle)) and related terms (for example, E. Amanoglu suggests that the name *Abı*, which is mentioned in the book of Mahmud Kashgari and also takes place in the modern Azerbaijani name-stock, meant "father", "grandfather" and was given to a newborn after his grandfather) (Amanoglu 2000, 7-8).

Rich information on medieval Turkic names is provided by the study of epics, particularly "Book of Dede Korkut", which is attributed to the 13th-15th centuries. Most of the names of the heroes in this book are of Turkic origin, a small part are Arabic names with religious (*Osman Affan Oğlu*, *Ebû Bekir Sıdık*) and non-religious meaning (*Selcen*, *Gaflet*, *Zeliha*, *Zübeyde*), one Georgian (*Ermen*) and one Persian (*Rüstem*) name, as well as mixed names

(Turkish-Persian or Turkish-Arabic): *Ak Melik Çeşme Kızı*, *Ayna Melik*, *Alp Rüstem*. There are a large number of compound names with a description of tribal affiliation (*Kazılık Koca Oğlu Yigenek*, *Kanlı Koca*), appearance (*Saru Tonlu Selcen*, *Koca Yunlu*), social status of the hero (*Selcen Hatun*, *Ağ Melik*, *Gaflet Koca*, *Uruz Ay*), indicating a person's father's name (*Düzen Oğlu Alp Rüstem*, *Kazan Oğlu Uruz Bey*). As a component of a personal name there are lexems denoting color (black, white, yellow and brown) (*Kara Arslan Melik*, *Kara Budak*, *Saru Çoban*), parts of a body (*Alpar Başı*, *At Ağzlu Aruz Koca*, *Depe Göz*), names of animals (*Aygır*, *Arslan*, *Boğa*), numbers (altmış, otuz, tokuz), names of professions (*Çopan*, *Yılkıcı*). Some names are created of verb roots (*Çekür*, *Dönebilmez*, *Uzamış*, *Ulaş*) (Hazar 2008, 24-26).

Researchers have the opportunity to study the Turkish anthroponyms of the 16th-17th centuries on the material of land cadastres, tax and court registers of the Ottoman Empire. Such studies are very few and they are limited to certain areas of the Ottoman Empire (Aydın 2009; Kurt 1992; Kurt 1993; Gündüz 2016), that does not allow us to perform a comprehensive analysis, but allows to draw some conclusions about the name-stock of the Ottomans at this period. Most of these documents contain male and very few female names. Studies conducted by Turkish scholars show that by the 16th century Muslim names had firmly entered the name-stock of the Ottoman Turks and gained a dominant position there. At that period the personal names of Turkic origin were 20% of the total name-stock and there was a downward trend in their number (Kurt 1993). The most commonly used names were Arabic names like *Mehmed*, *Ali*, *Mustafa*, *İbrahim*, *Ahmed*, *Yusuf*, *Hüseyin*, *Hasan*, *Musa*, *Ramazan*, *Süleyman* (Gündüz 2016). Among the personal names of Turkic origin of that period, a large number of names like *Durak* (stop), *Durmuş* (the one who stopped), *Durdu* (stopped), *Dursun* (let him stop), *Dağ Dura* (stand like a mountain) attract attention. A. Gündüz explains this by the fact that in the 16th century infant mortality was very high, and personal names with the verb base *dur-* (to stand, to stop) were given to a child in families where children often died. It was as if the child was instructed to live long by such names. A number of popular Turkic names of that period have the meaning "God gave": *Çalabverdi*, *Hakverdi*, *Hüdaverdi*, *Mevlaverdi*, *Tanriverdi*, *Tengrivirmiş*. Y. Kurt distinguishes a number of compound names with the meaning "a new man has come into the world (was born)": *Yargeldi*, *Demgeldi*, *Şirgeldi*, *Divangeldi*, *Devletgeldi* (Kurt 1993, 227). The joy of parents about the birth of a child is reflected in the names like *Sevindik* (we are glad), *Şeker* (sugar). Wishing the child a happy fate, his parents called him *Uğurlu* (lucky), wishing good fortune – *Devlethan* (ruler of the state), wishing many sons in the future – *Oğullu* (with sons). Also in that period we can see personal names of Old Turkic origin with stems denoting celestial and natural objects (*Güneş*, *Aydoğmuş*, *Gündüz*, *Kaya*, *Toprak*, *Altuntaş*, *Timurtaş*, *Mercan*), names of animals (*Arslan*,

Balaban, Kaplan, Kurd); names that reflected the period of formation of the Ottoman state (*Kâfırkiran, Yurdtutan*), names that described the appearance of their bearer (*Kara Çakır, Karakaş, Küçük, Çolak, Karagöz, Sarı Yörük*) (Gündüz 2016, 728, Kurt 1993).

4.The Modern Period

By the late 19th century the percentage of Arabic personal names in Turkish name-stock was 97%. The early 20th century was marked by the crisis of the Ottoman Empire and the strengthening of the idea of nationalism. The foundation of the Republic of Turkey in 1923 and its new agenda to create a national secular state, the language reform, the Surnames Law (1934), the desire for cultural rapprochement with Europe – all these factors had a direct impact on the anthroponymic system of the Turkish language. Personal names and surnames were to be a reflection of the new Turkey. In this connection a great deal of linguistic work was carried out: reference dictionaries and recommended lists of names and surnames were compiled, many Old Turkic words and names were revived, and new personal names were invented. The role model for his citizens became the first President of the Republic of Turkey Mustafa Kemal Pasha, who in 1934 was given by the Parliament the surname Atatürk (literally “the father of the Turks”). The surnames which Atatürk himself gave to his colleagues, ministers, acquaintances, friends, and relatives show the importance that the Turkish leader attached to the problems of anthroponymy: *İ. İnönü, C. Bayar, K. Dirik, A. Kılıç, A. İnan, M. Bozkurt, K. Özalp, F. Okyar, A. Dilaçar, B. Türker, F. Korutürk, N. Özkan* (Sevinçli 2006, 285). By the way, one of Istanbul's airports is named after Sabiha Gökçen, Mustafa Kemal's adopted daughter and the first Turkish female pilot, and her surname contains the root “gök” which means “the sky”.

In the 1930s, a lot of new personal names with Turkish roots were invented, many of them were later forgotten, but some of them can be seen nowadays: *Duygu, Ezgi, Sevgi, Özlem, Özge, Sevinç, Turgay*, and others. (Zülfikar 2003). Along with the rise of national spirit, there was a revival of interest in Turkish history and in the names of legendary Turkic military leaders: *Cengiz, Ertuğrul, İlhan, Oğuz* (Duman 2004, 162). There also appeared personal names made of imperatives: *Ünal, Atıl*. At that period both simple (*Coşku, Sevim, Mete, Emre*) and multicomponent compound names (*Evrensu, Bengüsü*) can be observed. In the 1960's personal names with Turkic title words like “han”, “tekin”, “hakan” became popular in Turkey: *Gökhan, Ayhan, Aytekin, Hakan*.

In the 1970-1980s there was a new wave of national sentiment. There appeared such names as *Kürşat* (the name of the ancient Turkic military leader), *Alptekin* (brave ruler). New female names with “natural” meanings of

the appellative came into fashion: *Bahar* (spring), *Yağmur* (rain), *Deniz* (sea), *Filiz* (sprout), *Yasemin* (jasmine), *Songül* (the last rose). Between 1981 and 1990, the lowest percentage of Arab names in the period between the 16th and 21st centuries was recorded – 34.2% (for comparison, in the 1920s and 1930s it was 85.8%) (Duman 2004, 164). Over the last ten years, the number of Arab names has begun to grow again. Over the last century the percentage of Persian names also increased. By 1941 it was about 4%, then in the period between 1941 and 1999 it varied from 6.5% to 15% (Duman 2004, 168).

If we turn to the current situation, we can see that despite the change of regimes and political agenda, the most popular names are still names of Arab origin. According to the statistics, nowadays the most common male names in Turkey are *Mehmet*, *Mustafa*, *Ahmet*, *Ali* and *Hüseyin*. The most common female names are *Fatma*, *Ayşe*, *Emine*, *Hatice* and *Zeynep*. *Ayşe* and *Hatice* are the names of the Prophet Muhammad's wives, *Fatma* and *Zeynep* are his daughters' names, *Emine* is the Prophet's mother's name. *Mehmet*, *Mustafa*, *Ahmet* are the Prophet Muhammad's names, *Ali* is his son-in-law's name, *Hüseyin* is the name of his grandson. Turkish scholar I. Başgöz explains this not only by the fact that the Turks prefer to give their children names of great religious significance, but also by the fact that they have great respect for their ancestors and often name newborns after their grandparents (Başgöz 2004, 169). The same reason is behind the large number of double names that occur in modern Turkish name-stock. Modern parents often prefer to choose beautiful and euphonic names for their children, but, paying tribute to their parents, they give the child one name after the older relatives, and choose the other name to their liking. Or they can combine the names of both grandparents in the child's name. There are stable combinations of double names: *Halil İbrahim*, *Hasan Hüseyin*, *Fatma Nur*, *Ayşe Gül*; and there are arbitrary ones *Hadise Sabiha*, *Recep Baki*. Very rarely both names are used at the same time (*Mehmet Ali*), most often one name is used among close relatives, and the other one in official communication. The double anthroponym can consist of the full name and even the surname or title of a famous person: *Yunus Emre* (famous Turkish Sufi poet), *Osman Gazi* (founder of the Ottoman state), *Fatih Mehmet* or *Fatih Sultan Mehmet* (the only triple name in Turkish name-stock, the name of the sultan who conquered Istanbul), *Tayyip Erdoğan* (President of the Republic of Turkey). In the 1990s, names like *Nur* (light) for girls (*Fatma Nur*, *Ayşe Nur*) and *Can* (soul) for boys (*Ali Can*, *Fevzi Can*) became popular as the second component in double personal names.

The anthroponymic system of the Turkish language goes on growing nowadays. Some names are borrowed from other languages: from Arabic, Persian, English, French (*Buket*, *Sonat*), Russian (*Olga*, *Anna*). For example, the Turkish name *Can* is a phonological calque from the English name *John*, and *Cansın* is a calque from *Johnson*. Due to the political situation in the

world in the 1960s, the name *Fidel* was popular in Turkey at that time. There also has appeared a number of new names of Arab origin, which no longer have anything to do with religion, but sound beautiful (especially it is true for female names): *Kübra, Ebru, Büşra, Emre, Eymen*.

After the collapse of the USSR and the fall of the Iron Curtain in 1980-1990s, the Turks have intensified contacts with other Turkic states such as Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkmenistan, and Uzbekistan, whose personal naming systems contain a lot of Old Turkic names, and it also influenced the modern Turkish name-stock.

Turkish families go on inventing new names. The desire of parents (mostly urban dwellers) to give their children rare, unique names course the transition of beautiful-sounding words from the common vocabulary into personal names: *Ada* (island), *Beril* (beryl (natural mineral)), *Bağlam* (bunch; bouquet), *Eylül* (September), *Nisan* (April). According to D. Duman, new and unusual names are preferred by people with medium-high and high social status (Duman 2016). The names which some celebrities give to their children can illustrate this: *Hira, Atlas, İstanbul, Leo, Ajelbegü Ahu Anjelik, Ares*.

In recent years, the most popular names for newborn boys have been: *Yusuf, Eymen, Mustafa, Ömer, Berat, Ahmet, Muhammed, Mehmet, Miraç, Emir, Kerem, Ayaz, Ali, Çınar, Enes, Hamza, Muhammed Ali, Yunus Emre, Emirhan, İbrahim, Ömer Faruk, Umut, Furkan, Mert, Rüzgar, Hasan, Muhammed Emin, Yiğit, Burak, Abdullah, Arda, İsmail, Yasin, Eren, Poyraz, Baran, Talha, Alperen, Bilal, Emre, Muhammed Emir, Mehmet Ali, Deniz, Efe, Ramazan, Metehan, Muhammed Mustafa, Murat, Ege*. For newborn girls, these have been names like *Zeynep, Elif, Hiranur, Ecrin, Yağmur, Zehra, Azra, Miray, Nehir, Eylül, Meryem, Nisanur, Hira, Rabia, Belinay, Hiranur, Ela, Esma, Mira, Beren, Sümeyye, Ayşe, Merve, Ada, Fatma, Asya, Defne, Melek, Esmanur, Hatice, Nisa, Elanur, Eslem, Buğlem, Irmak, Duru, Büşra, Betül, Yaren, Emine, Cemre, Damla, Beyza, Tuana, Havin, Kübra, Medine, Zümra, İrem ve Derin* (Türk Adları 2016). As we can see, the vast majority of these names are of Arabic origin. However, traditional Arab names (names associated with the family members of the Prophet Muhammad and his associates) have somewhat lost their popularity to new Arabic names, which have little to do with religion (or do not have at all), but sound beautiful and have a good meaning. This tendency is especially well traced in female names: *Zehra* (fair-faced), *Elif* (the first letter of the Arabic alphabet), *Asya* (east, Asia), *Melek* (angel), *Büşra* (good news), *Nisa* (woman), *Elanur* (brown-eyed + light). About 20% of the names mentioned above are of Turkish origin. Male names of Turkish origin have senses like “ruler”, “brave”, “courageous”, “smart”: *Emirhan* (ruler + khan), *Yiğit* (brave, agile), *Eren* (experienced, smart), *Metehan* (name of an Old Turkic khan), *Alperen* (brave, hero). The lexical meaning of the appellatives of the

female names of Turkish origin is closely connected with nature, water, purity: *Irmak* (river), *Duru* (pure), *Damla* (drop), *Yağmur* (rain), *Belinay* (reflection of the moon on the water). About 10% are names of Persian origin: *Çınar* (plane tree), *Mert* (brave, courageous), *Rüzgar* (wind), *Yaren* (close friend), *Tuana* (the first drop of rain that fell in the Garden of Eden). Also there are two names of Greek origin in the list of the most popular names: *Poyraz* (cold north wind) and *Defne* (laurel).

As for the morphological structure of these personal names, most of them are simple words, mostly one-syllable or two-syllable ones. There are very few compound names, most female compound names have the component “*nur*” (Arab. light): *Miranur*, *Esmenur*, *Nisanur*. In the male names it is the component “*han*” (khan, ruler): *Emirhan*, *Metehan*. Among the most popular names for newly born children there are no complex (with affixes) anthroponyms. Double names make up about 10%, and they are all male ones. Mostly they are personal names of religious origin, one of which is the name of the Prophet Muhammad: *Muhammed Ali*, *Muhammed Emir*, *Mehmet Ali*, *Muhammed Mustafa*. The double name of the Turkish Sufi poet of the end of the 13th-beginning of the 14th century *Yunus Emre* is also very popular.

It is noteworthy that until recently, the name of the Prophet Muhammad was not used by the Turks because of the great respect for this religious leader. They preferred to give their children derivative forms like *Mehmet* and *Ahmet* or use another name of the Prophet – *Mustafa*. And only in the recent years newborns have been given the name *Muhammad*. In this regard, Ukrainian researcher I. Pokrovska claims that nowadays we can see “the desacralization of religiously marked anthroponyms” (Pokrovska 2014, 81). Another evidence of this is “the use of abbreviated forms of such names in speech: *Ayşe* – *Aşe*, *Aniş*, *Anşa*; *Hatice* – *Haççe*, *Hati*; *Emine* – *Emoş*, that is explained by the desire to gently address a loved person, the simplicity of pronunciation, the need to modernize names in cities” (Pokrovska 2014, 81). According to I. Pokrovska, the emergence of new, complex names with religious components (like *Aynamelek*, *Fatmagül*, *Nuhcan*) means that religious names have partially lost their sacred significance nowadays.

It should be noted that contemporary Turkish society continues to practice some old naming traditions, but in a slightly modified way. Nowadays we can see (especially in rural areas) names like *Durmuş* and *Dursun*, or like *Dilek* (wish) and *Murat* (desire, goal), which are given to a child to wish health and long life. The patriarchal order of Turkish society is reflected in female names like *Döndü* (turned), *Döne* (turn), *Yeter* (enough), *Songül* (the last rose), by which parents express their wish to have a son. The tradition of giving “misleading” names in order to protect a child from evil spirits and the evil eye has transformed into the tradition of giving “*göbek adı*” (a name given to a child when its umbilical cord is being cut), which is used only by

the relatives or close friends; or giving two names, one of which is used in the family, and the other outside the family. That is, modern Turks, as well as their ancient ancestors, take the name not only as an identification sign, but also believe that name is closely connected with the fate of a person.

5. Conclusion

Summing up the results of our investigation, it can be concluded that the Turkish personal naming system reflects the hystorical periods of the nation's development and peculiarities of the Turkish mentality. There are three main periods in the formation of the personal name-stock in Turkey: Old Turkic, Islamic and Modern, and each of them has its own peculiarities. The archaic views of the Old Turks, conversion to Islam in the 8th century, the change of political system in the early twentieth century, which led to the change of national ideology – all these is reflected in modern Turkish name-stock. It still preserves the ancient Turkic layer of anthroponyms, which was updated in the 1930s after a long oblivion. Despite various political and social changes in society, the influence of Islam on the Turkish anthroponymic system has remained stable for centuries. At the same time, the name-stock continues to constantly change and grow. Ney names appear in several ways: due to anthroponymization of common and proper names of the Turkish vocabulary; by borrowing ready-made units from other languages; by artificially deriving anthroponyms from the general vocabulary of the Turkish language and other foreign languages; by derivation on the basis of existing anthroponyms.

The main criterion in the selection of personal names nowadays are its euphony and nice meaning. The globalization of the modern world leads to the internationalization of national name-stocks. This process affects Turkey either. So far, the number of borrowed names from Western languages is insignificant, but it is gradually growing due to the parents of children from the upper strata of society, artists, movie stars etc. Also many families give their children names that could be easily spelled and pronounced in English, because they assume that their children may live and study abroad or do business with foreign partners (Duman 2016). On the other hand, the deep religiosity of the major part of the Turkish society and devotion to the national traditions contribute to retaining the popularity of personal names that entered the name-stock in the Islamic and Old Turkic periods of formation of the Turkish anthroponymic system.

6. References

- Amanoğlu, E. K. Divanü Lugatit-Türk'deki Kişi Adları Üzerine. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 2000. Sayı: 15. S 5-14.

- Aydın, A. Ağrı Civarında Kişi Adları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2009. Sayı: 13 (1). S. 227-236.
- Başgöz, İ. Adlarımız ve Sosyal Değişim. *TÜBA Günce*. 2004.
- Blagova, G.F. K Kharakteristike Tipov Rannetiurkskikh Antroponimov. *Voprosy Yazykoznanii*. 1998. № 4. s. 180-191. [Благова Г.Ф. К характеристике типов раннетюркских антропонимов. *Вопросы языкознания*. 1998. № 4. с. 180-191.]
- Dilçin, C. Adlar Sözlüğü. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Doçent Dr. Duman, Çocukların Isimlerinin Nasıl Belirlendiğini Anlattı. Habertürk. 20.03.2016. URL: <https://www.haberturk.com /yasam /haber/1212411-docent-dr-derya-duman-haberturke-anlattı>
- Duman, D. A Characterization Of Turkish Personal Name Inventory. *International Journal of the Sociology of Language*. 2004. Sayı: 165. P. 155-177
- Erol, A. Adlarımız İstanbul: Turan. Kültür Vakfı, 1999.
- Galiullina, G.R. Tatarskaia Antroponimiia V Lingvokulturologicheskom Aspekte: diss. ... dok. filol. nauk: 10.02.02. Kazan, 2009. 403 s. [Галиуллина Г.Р. Татарская антропонимия в лингвокультурологическом аспекте: дисс. ... док. филол. наук: 10.02.02. Казань, 2009. 403 с.]
- Gordlevskiy, V.A. K Lichnoi Onomastike u Osmantsev. *Drevnosti Vostochnyye. Trudy Vostochnoi Komissii Imperatorskogo Moskovskogo Arkheologicheskogo Obshchestva*. T. 17. M., 1913. S. 154. [Гордлевский В.А. К личной ономастике у османцев. *Древности восточные. Труды Восточной комиссии Императорского Московского археологического общества*. T. 17. M., 1913. С. 154.]
- Gumilyov, L.N. Drevniye tiurki. Kristall, 2003. 314 s. [Гумилев Л.Н. Древние тюрки. Кристалл, 2003. 314 с.]
- Gül, B. Hayvan Adları ile Kurulan Türk Ve Moğol Kişi Adları. *Türkbilig*, 2006. Sayı: 12. S. 185-191.
- Gülensoy, T. XXI. Yüzyılda Türkiye Kişi Adlarına Bir Bakış. *İDİL*. Cilt 1. Sayı 5. 2012. S. 1-7.
- Gülensoy, T., Küçüker, P. Eski Türk-Moğol Kişi Adları Sözlüğü. Bilge Kültür Sanat. 2015

- Gündüz, A. 1561 Tarihli Mufasssal Tahrir Defterine göre Kocaeli Sancağında Kullanılan Şahıs İsimleri. *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*. 2016. Sayı III. s. 723-729.
- Hazar, M. Artukoğulları Zamanında Dedekorkut Kitabı'ndaki Kişi Adları. *Turkish Studies*. Sayı: 3/1. Ankara, 2008. S. 22-33.
- Herdağdelen, A. Modern Türkiye'de Kişi Adları. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi İstanbul*. 2016. Böl. 11. № 4. S. 16-32.
- İnan, A. İslamdan Sonra Türkçe Adlar. *Türk Dili*. 1958.
- Khaziyeva-Demirbash, G. S. Tatarskiye Lichnyye Imena V Etnokulturnom Prostranstve v Sravnenii s Drugimi Tiurkskimi Antroponimami: diss. ... doktora filol. nauk: 10.02.20.2018. 495 s. [Хазиева-Демирбаш Г. С. Татарские личные имена в этнокультурном пространстве в сравнении с другими тюркскими антропонимами: дисс. ... доктора филол. наук: 10.02.20.2018. 495 с.]
- Kişi Adları Sözlüğü. Türk Dil Kurumu: http://www.tdk.gov.tr/?option=com_kisiadlari&view=kisiadlari
- Kurt, Y. Adana Sancağı Kişi Adları. *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*. 1992. Sayı: XV/26. S. 169- 252.
- Kurt, Y. Sivas Sancağında Kişi Adları (XVI. Yüzyıl). *OTAM Dergisi*. 1993. Sayı: 17. S. 223- 290.
- Musabekova, U.A. O Nekotorykh Aspektakh Razvitiia Antroponimicheskoi Sistemy Tiurkskogo Iazyka. *Vestnik Tambovskogo Un-Ta*. Seriya: Gumanitarnyye nauki. Tambov, 2015. №. 10 (150). S. 206-213. [Мусабекова У.А. О некоторых аспектах развития антропонимической системы тюркского языка. *Вестник Тамбовского ун-та*. Серия: Гуманитарные науки. Тамбов, 2015. №. 10 (150). С. 206-213.]
- Pokrovskaya, I.L. Religiini Antroponimi v Turetskii Movnii Kartyni Svitu. *Science and Education a New Dimension*. Philology, II (5), Issue: 28. 2014. С. 80-83. [Покровська І.Л. Релігійні антропоніми в турецькій мовній картині світу. *Science and Education a New Dimension*. Philology, II (5), Issue: 28. 2014. С. 80-83.]
- Rásonyi, L., Baski, I. Onomasticon Turcicum: Turkic Personal Names. Indiana University, Denis Sinor Institute for Inner Asian Studies, 2007
- Sevinçli, E. Adlarımızda Soyadlarımızda Yaşayan Dil Devrimi. *Journal of Yasar University*. 2006. 1 (3). S. 277-292.

Superanskaya, A.V. Obshchaia Teoriia İmeni Sobstvennogo. M.: Izd-vo LKI, 2007. 368 s.] [Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. М.: Изд-во ЛКИ, 2007. 368 с.]

Tiurkskaia onomastika: sb. statei: AN SSSR, AN KazSSSR, Institut iazykoznaniiia. Alma-Ata: Nauka, 1984. [Тюркская ономастика: сб. статей: АН СССР, АН КазССР, Институт языкознания. Алма-Ата: Наука, 1984.]

Türk Adları. Wikipedia. 2016. URL: https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk_adlar%C4%B1.

Zülfikar, H. Çeşmigül, Yavaş Çekim, Sörf Yapmak, Acil Eylem Plânı, Program, İstanbul, Rüzgâr, Albüm Üzerine. Doğru Yazalım Doğru Konuşalım. *Türk Dili*. 2003. Sayı: 613.

CHAPTER 27

RESEARCH IN EDUCATION AND SOCIAL SCIENCES

**Üniversite Öğrencilerinin Özgeçil Davranışları Üzerinde
Empati, Kültürel Sermaye ve Sosyal Sermayenin Etkisi
(Şerafettin Keleş)**

Üniversite Öğrencilerinin Özgecil Davranışları Üzerinde Empati, Kültürel Sermaye ve Sosyal Sermayenin Etkisi

Serafettin Keleş¹

¹Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, skeles2580@gmail.com

1.Giriş

Rasyonel toplum ile kurumsallaşmış bilimsel ve teknik ilerleme arasında önemli ilişkilerin var olduğu kabul edilir. Bilim ve teknolojinin sosyal yaşamda kurumsallaşmasıyla bireylerin eylemlerini yönlendiren değerler ve ölçütler de değişir ve eski değerler tasfiye olur (Habermas, 2007). İktisadın bilimi ve tekniği merkeze alan bilgi bütünlüğü ve yeniden üreten bir disiplin olması, hem kendi dinamikleri ve hem de diğer sosyal bilimlerdeki disiplinler üzerindeki etkisinden dolayıdır. İktisat bireyi, fayda/maliyet temelinde düşünen ve faydasını maksimum yapmaya çalışan “homo economicus” olarak tanımlar ve iktisadi analizler bu rasyonel davranan insana dayanır (Ünal, 2005).

Neoliberal ekonomiyi benimsemiş ülkelerde rekabeti merkeze alan eğitim politikaları öğrenim gören genç bireyleri “homo economicus” olmaya yönlendirmektedir. Neoliberal eğitim anlayışı, temelde piyasa ilişkilerinin egemen olduğu, bireyi ve sistemi rasyonelleştirici birçok mekanizmayı devreye sokar (Ünal, 2005). Rekabeti benimsemiş rasyonel bireyler yetiştirmek neoliberal eğitim sisteminin temel kurgusudur. Bu eğitim sistemi kurgusuna rağmen bireyler diğerleriyle empati kurabilmekte, paylaşabilmekte ve yardım etme davranışı sergileyebilmektedir. Yani özgeci davranabilmektedir.

İlkçağlardan bu yana felsefe ve 20. Yüzyıldan itibaren psikoloji, siyaset bilimi ve ekonomistlerin temel uğraş alanları arasında “bireyin davranışı ve nedenleri” yer almıştır. Bu uğraşlardan biri de “bireyin doğası özgecil mi yoksa bencil mi” sorunsalı olarak sürekli tartışa konusu olmuştur. Yardımsever, insancıl, düzenli ve ideal bir toplum özlemiyle toplum mühendisliğine girişen düşünürler bu bağlamda insan davranışları hakkında fikir yürütmüşlerdir. Thomas Hobbes ve Adam Smith, insanın doğası gereği bencil olduğu (egoist) fikrindedir. Buna karşılık Hugo Grotius, Carl Rogers, Fritz Perls ve Abraham Maslow gibi düşünürler ise insan doğasının “iyi” olduğunu ve özgeci davranışın insan doğasının karakteristiği olduğunu savunmuşlardır (Topses, 2012; Kağıtçıbaşı, 2004).

Özgecilik kavramını ilk kullanan Auguste Comte olmuştur. Comte özgeciliği; bireyin varlığını başka bireylere adanması ve başkaları için yaşama isteği ve eğilimi olarak tanımlamaktadır. Yine aynı dönemin başka bir düşünürü Durkheim ise özgeciliği; bireyin hiçbir çıkar gözetmeksizin gönüllü

hareket etmesi ve yardımseverlik olarak ifade etmiştir (Boston, 1988; Topses, 2012).

Bireyin dışında var olan öteki bireyleri gözetken, başkalarının faydasını önceleyen özgecil davranış; toplumdan yana davranışların bir alt kümesidir. Bir ödül alma veya cezadan kaçınma gibi beklentilerle yapılmayan başkalarına faydalı olma istek ve arzusuyla yapılan gönüllü davranışlardır (Eisenberg & Miller, 1987; Nelson, 1999). Bir yardım eyleminin özgecili mi yoksa egoist davranış mı olduğunu belirlemede bazı ölçütler devreye girmektedir. Özgecil davranış; davranışı gerçekleştiren bireyin dışında başka kişilere fayda sağlaması, davranışın gönüllü yapılması, herhangi bir ödül beklentisi veya cezadan kaçınma olmaksızın gerçekleştirilmesi ve iyilik yapma niyetiyle yapılması gibi unsurları içermelidir (Sober, 1988; Nelson, 1999).

Bireylerin özgecil davranışları üzerinde onların sahip oldukları kültürel birikimleri (sermaye), sosyal sermayeleri ve empati becerilerinin etkisi muhakkaktır. Bireyi özgeci davranışa götüren nedenlerden ilki başkasının yararını istemektir. Bireyi başkalarının yararını gözetken hareket empati kurmaktan geçmektedir. Karşısındaki kişilerin durumunu anlamak ve onlara yardım etme isteği empati kurma yoluyla gerçekleşebilir (Swap, 1991). Birey karşısındakine yardım ederken psikolojik bir rahatlama duyar ki bu egoist bir durum değildir.

Bireyler, yaşadıkları toplum içinde kurdukları sosyal ilişkiler, eğitim, tecrübe ve elde ettikleri kazanımlar ölçüsünde farklı sermaye türlerine sahip olabilmektedirler. Bu sermaye türlerinden kültürel ve sosyal sermaye bireylerin yaşamlarını doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. Kültürel sermaye, eğitim ve öğrenim sürecinde elde edilen bilgi, hüner ve kültüre ait malumatın bütünü; yüksek kültüre ait bilgi birikimi ve eğitimle elde edilen marifetlerin bir yekünüdür (Bourdieu, 1986). Yani yaşanan toplumda eğitim ve sosyalleşme süreciyle elde edilen inanç, eğilim, tutum, gelenekler, değerler, beceriler ve bilgilerin toplamıdır. (Aksoy & Enlil, 2010). Sosyal sermaye ise, insan ilişkilerinin yapısında somutlaşan soyut karakter olup; bireylerin birbirlerini tanıması, samimiyet ve dostluktan doğan sağlam bir iletişim ağına bağlı mevcut ya da muhtemel kaynakların birikmiş değeri şeklinde tanımlanmaktadır (Bourdieu, 1986). Sosyal sermayenin kaynağının kolektiftir ancak birikimi ve kullanımı doğal olarak bireylerin sınıfsal statüsüne ve sosyal ağlara erişim gücüne bağlı olarak değişmektedir.

Bu çalışma, yüksek öğrenim gören bireylerin sahip oldukları kültürel sermaye, sosyal sermaye ve empati kurma becerileri ile özgecil davranışları arasındaki ilintiyi konu edinmiştir. Bu nedenle çalışmanın temel hipotezi; kültürel sermaye, sosyal sermaye ve empati kurma becerisi ile özgeci davranış arasında pozitif yönde güçlü ilişkilerin var olduğudur.

2.Kavramsal Çerçeve

2.1.Özgecilik

Türkçede özgecilik anlamına gelen “altruism” terimini ilk olarak Fransız filozof Comte, *Système de Politique Positive* adlı eserinde kullanmıştır. Comte özgeciliği, başkaları için yaşama eğilimi veya arzusu olarak tanımlamıştır "vivre pour autrui" (Comte, 1966). Comte, ahlakın altın kuralının başkaları için yaşamak olduğunu, insanların komşularını kendisi kadar sevmesi gerektiğini ve kişisel ihtiras ve tutkuların köreltmesini savunmaktadır (Mill, 1961). Yine Comte; sadece insanların değil örgütlerin de olması gereken baskın karakterinin başkaları için yaşamak olduğunu, cinsiyet ve yaş ne olursa olsun insan ailesi ayırt edilmeden bu istikamette hareket edilmesi gerektiği görüşündedir. Birey diğer insanları kendisinin üstünde görmeli, onların çıkarlarını kendi çıkarlarının üstüne yerleştirmelidir (Comte, 2002).

O halde özgeci davranış, bir bireyin hiçbir çıkar gözetmeksizin başka bireylere yardım etmesi, kendi zararına da olsa başka bireylere “fayda” sağlayacak şekilde davranmasıdır. Özgecilik özünde başkalarının derdiyle dertlenmeyi ifade etmektedir. Başkalarının problemleriyle ilgilenmek, riskli, zaman ve enerji yönünden maliyetlidir (Çetin, 2019). Özünde bireylerin başkaları için fedakâr davranışlarını ifade eden özgecilik farklı bilimsel kuram ve yaklaşımlarla açıklanmaya çalışılmıştır.

Bunlardan biri Darwin’in evrim kuramıdır. Evrimci bakış açısıyla özgeci davranış; başkalarına yardım etme eğilimi ile bireyin genlerinin hayatta kalma olasılığının artırmasından kaynaklanır. Doğada yapılan gözlemler birçok hayvan türünün yavrularının yaşamı tehdit edildiğinde kendilerini feda ettiklerini göstermiştir (Taylor, Peplau, & Sears, 2015). Darwin’in evrim kuramı; doğal seleksiyonun bireyin hayatta kalma olasılığını artıran genleri desteklediğini savunur. Doğal seleksiyon genetik akrabalara yönelik özgeci davranışları da desteklemektedir (Barash, 1979). Evrimci yaklaşım özgeciliği karşılıklılık kuralı ile de açıklamaktadır. Karşılıklılık kuralı, bireyin başka bireylere yardım etmesiyle yardım ettiği kişiden yardım görme olasılığını artırdığını savunur. Birey başka bireylere yardım ederse başka bireyler de yardım eden bireye karşı minnettarlık duyar ve gelecekte onlarda yardım eden bireye yardım ederler (Aronson, Wilson, & Akert, 2012). Sonuç olarak evrimsel yaklaşım doğal seleksiyon yoluyla akraba seçimi ve karşılıklılık kuralı ile özgeciliği açıklamaktadır.

Özgeciliği açıklamaya çalışan bir diğer yaklaşım sosyokültürel yaklaşımdır. Sosyokültürel yaklaşım, evrimsel yaklaşımın ebeveynlerin çocuklarına bakmasının olumlu sosyal davranışı açıklayabildiğini ancak yabancı bireylere yardım etmeyi açıklamakta yetersiz olduğunu ileri sürmektedir. Sosyokültürel yaklaşımda bireylerin özgeci davranışlarında sosyal faktörlerin daha etkili olduğu vurgulanmaktadır. Bireyi özgeci

davranışa yönlendiren iki temel sosyal kural vardır. Bunlar sorumluluk ve karşılıklıdır (Campbell, 2006; Taylor, Peplau, & Sears, 2015). Sosyal sorumluluk, bireyi toplum içinde başkalarının yardımına ihtiyaç duyan diğer bireylere yardım etmeye yönlendirmektedir. Bireyler yaptıkları karşılıksız yardımın başkaları tarafından bilinmesini gözetmeksizin sosyal sorumluluğu gereği ihtiyaç sahiplerine yardım ederler (Baron & Miller, 2000). Karşılıklı kuralında ise, sosyal ilişkilerin karşılıklı verme ve alma arasında bir dengenin olmasının gerekliliğine dayanır. Birey ihtiyaç duyduğunda yardım gördüğü diğer bireylere ihtiyaç anında yardım eder (Gouldner, 1960).

Özgeciliği açıklamaya yönelik başka bir yaklaşım olan psikanalistik kuram özgeciliğin öğrenilmiş yönüne odaklanmaktadır. Bireylerin yetişme tarzı, çevrenin birey üzerinde dışsal baskısı, bireyin içgüdüsel yaşantısında iyiye dönük bir evrilme ve özgeciliğe doğru bir eğilim meydana getirir. Bireyler kendi yaşamlarında gerçekleştiremedikleri istek ve hayallerini yansıtmaya ve özdeşleşim mekanizmalarıyla başka birileri üzerinden elde etmeye çalışırlar. Bu özgecilik egoist bir araç olur. Örneğin erkek çocukların elde ettikleri başarılar, ailedeki kadın bireylerin hayal edip gerçekleştiremedikleri emellerinin telafisidir (Freud, 1995).

Özgeciliği yordayan başka bir kuram ise öğrenme kuramıdır. Öğrenme kuramı, özgeciliğin öğrenilmiş bir davranış olduğunu ve öğrenmenin önemini savunur. Ebeveynlerin, çocukları yardım etme davranışında bulunduklarında ödüllendirme, yardım etmeme davranışında bulunduklarında cezalandırma davranışlarının sonucu çocukları yardım etmeyi öğrenmektedir. Çocuklar sosyal öğrenme kuramı gereğince olumlu ve olumsuz davranışları aile ve çevresinden gözlemlene ve modelleme yoluyla öğrenmektedir (Taylor, Peplau, & Sears, 2015).

2.2.Kültürel sermaye

Bireyin eğitim ve sosyalleşme süreciyle elde ettiği birikimlerin toplamını ifade eden bir kavramdır ve bireyin mensubu olduğu gruba ait kültürel birikim, değerler, tutum, inanç, gelenekler ve üretim biçiminin öğrenilmesi ile edinilen becerilerin toplamı kültürel sermayeyi oluşturur (Aksoy & Enlil, 2010). Kültürel sermaye, eğitim yoluyla kazanılan ve diplomayla somutlaşan sermaye ile bireyin içinde büyüdüğü aile yaşamından elde ettiği nitelikler ve kazanımların toplamıdır (Bourdieu, 1970). Kültürel sermaye üç formda bulunur. Cisimleşmiş form; yani beden ve zihnin uzun süreli yatkinlikleri formunda bulunur. Nesneleşmiş form; kitaplar, sözcükler, resimler, enstrümanlar ve makineler gibi kültürel emtia biçiminde bulunur. Birde kurumsallaşmış halde; eğitim vasıfları şeklinde bulunur (Bourdieu, 1986). Kültürel sermaye, bireylerin tercih ve davranışlarıyla ortaya çıkmakta ve bireylerin seçim ve beğenileriyle sosyal ayırım göstergesi olmaktadır (Bourdieu, 1984).

Bireyin eğitim aldığı okul ve ailedeki sosyalleşme süreciyle edinilen kültürel sermaye, bireyin sınıfsal pozisyonun belirleyicilerinden biridir. Kültürel sermaye bireylerin ailelerinde eşit kültürel sermayeye sahip olmayışı eğitim hayatını da etkilemektedir. Sınıfsal farklılıklar bireylerin aileden aldıkları ekonomik ve kültürel sermayelerinin farklılaşmasına neden olmakta ve bireylerin okul başarısını bu farklılıklar belirlemektedir (Bourdieu, 1986). Bireylerin kültürel tavırları, tercih, beğeni, seçim ve davranışları kültürel sermayelerinin göstergeleridir ve sosyal bir ayrımın da belirleyicileridir (Arun, 2009).

Kültürel sermaye, yüksek kültür bilgisi (DiMaggio & Useem, 1978) ve eğitim yolu ile elde edilen kazanımların bütünü (Robinson & Garnier, 1985) kapsar. Kültürel sermaye, kültürel ve sosyal ayrım olgusunu ifade eden oldukça karmaşık ve geniş kapsamlı bir kavramsal yapıda yer alır (Lamont & Lareau, 1988).

2.3.Empati

Empati, bireyin karşısındaki diğer bireylerin duygularını ve düşüncelerini anlama ve anlamlandırma süreci olarak tanımlanmaktadır (Dökmen, 1988). Birey sadece insanlarla Empati kurmaz; doğayla, tarihle ve canlı/cansız tüm varlıklarla kurulabilir (Dökmen, 2004). Karşındaki varlıkla empati kurabilen birey, nesneleri içinden ve derinden kavrar ve yaşar. Bireyin nesnelerde kavradığı ve yaşadığı şey, nesnenin kendisi değil, özne olarak bireyin nesneye yüklediği kendi duygularıdır. Örneğin, yıkık bir tarihi sütun karşısında duyulan eziklik, tarihi sütuna karşı değil, bireyin kendisine ait bir duygudur. Yine ulu bir çınar ağacını seyrederken duyulan yücelik duygusu, bireye ait bir duygudur, ama bu duyguyu birey kendisinde değil, çınar ağacında yaşar (Tunalı, 1996).

Bireyler bir kişinin sıkıntı veya acısına tanık olduklarında iki tür tepkide bulunurlar. Ya olay yerinden uzaklaşıp egoist bir tavır sergilerler ya da karşısındaki kişiyle empati kurarlar (Batson, O'Quin, Fultz, Vanderplas, & Isen, 1983). Böylece empati bireyde fedakarlık ve yardım etme davranışı yoluyla karşındaki bireyin sıkıntısına ortak olmayı ve rahatlama sağlayacak davranışların oluşmasına katkıda bulunur.

2.4.Sosyal sermaye

Sosyal sermaye, bireylerin karşılıklı tanışma ve karşılıklı ilişkilerinden oluşmuş uzun ömürlü bir iletişim ağına sahip olmayla elde edilen kolektif destek ve kredi hakkı tanıyan fiili ya da potansiyel kaynaklar kümesidir. Bireyler arası bu ilişkiler ancak pratikte, kendilerini sürdürmelerini sağlayan maddi ve sembolik mübadeleler içinde var olabilir. Sosyal sermaye bu durumda, karşılıklılık içinde az ya da çok fiili olarak tesis edilir, bu şekilde sürdürülür ve pekiştirilir. Belirli bir bireyin sahip olduğu sosyal sermayenin

hacmi, etkili bir şekilde kullandığı bağlantı ağının büyüklüğü ve bağlantı kurulan kişilerin her birinin bireysel olarak sahip oldukları (kültürel, sembolik ve ekonomik) sermayenin büyüklüğüne bağlıdır (Bourdieu, 1986).

Sosyal sermayede ana tema, bireyler arası bağların ve sosyal iletişim ağlarının kıymetli bir servet teşkil ettiğidir. Sosyal sermaye ile kurulan iletişim ağları; toplumsal bağlılık, beraber iş yapma ve bilgilerin paylaşımı için bir altyapı oluşturur (Fine, 2011). Sosyal bağlar ve iletişim ağları, karşılıklı avantajlar için bireylerin yalnız doğrudan tanıdıkları bireylerle değil, akrabalık gibi ortak bağları bulunmayan diğerleriyle de ilişki ağı sağlar (Field, 2006; Keleş & Dilmaç, 2017). Sosyal sermaye, birlikte yaşamının icabı, bireylerin karşılıklı güven, saygı, ortak hareket etme, ortak amaçlar için işbirliği yapabilmelerini kolaylaştırır.

Sosyal sermaye; iletişim ağları yoluyla sağlanan, topluluğa ait ortak değerler, normlar ve bireyler arasında kurulan güven gibi toplumda herkesin sahip olduğu kolektif bir sermaye olarak kabul edilmektedir (Coleman, 1988; Putnam, 1993; Fukuyama, 2001).

3. Materyal ve Metot

3.1. Materyal

Çalışma, 2018 yılında, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileriyle yüz yüze yapılan anket çalışmasından elde edilen birincil yatay kesit verilerini analizlerde ana materyal olarak kullanmıştır. Ampirik çalışmanın yazılım materyali olarak SPSS 21 ve LISREL 8.72 paket programlarıdır.

3.2. Metot

Örnek Büyüklüğünün Tespiti

Erzincan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin beş ayrı bölümde öğrenim sürdürülmektedir. 2018 yılında toplam 2349 öğrenci öğrenim görmektedir. Öğrenim gören öğrencilerin 1185'i kız ve 1064'ü erkeklerden oluşmaktadır. Tesadüfi Örneklem Yöntemine göre anket sayısı aşağıdaki formülle belirlenmiştir (Yamane, 1967).

$$\frac{n}{N} = \frac{Z^2 \cdot P \cdot Q}{e^2}$$

Formülde; n= Örnek hacmi, N= Örneklem çerçevesine ait toplam birey sayısı, P = özgecil davranış sergileyenler (0,8 olarak alınmıştır), Q = (Q=1-P) egoist davranış sergileyenler (0,2 olarak alınmıştır), Z = Z test değeri, α = önem düzeyi, d = hata (tolerans) payıdır. Z Güven katsayısı (%95'lik güven katsayısı, 1,96 alınmıştır), özgecil davranış davranışta bulunanların sayısının fazla olduğu düşünüldüğünden (P=0,8) ve %5 önem

seviyesinde %5 hata payı ile ana kütleyi temsil edebilecek örnek büyüklüğü 236 olarak hesaplanmıştır.

3.2.1. Teorik Çatı

Yapısal Eşitlik Modeli

Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM), belirli bir teorik ilişkiyi ölçmeye yönelik olarak farklı bilim dallarında gizil ve gözlenen değişkenler arasındaki ilişkileri test etmek amacıyla kullanılmaktadır (Bentler & Yuan, 1999; Cheung & Rensvold, 2002; Jöreskog & Sörbom, 1993). Yapısal eşitlik modellerinin geleneksel ekonometri ölçüm yöntemlerden farklı olarak gözlenen değişkenlerde oluşabilecek ölçüm hata ve noksanlıklarını dikkate alması, birçok farklı bilimsel alanda yoğun olarak kullanılmasını sağlamaktadır. Yine YEM, değişkenler arasında dolaylı ve dolaysız etkileri gösterebilmekte ve çok değişkenli model geliştirme, tahmin ve test etmeye olanak tanımaktadır (Hershberger, 2003; Lomax & Schumacker, 2004). Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM) veriyi istatistiksel olarak çözümlerken ölçüm hatalarını da açıkça hesaba katar. Yapısal Eşitlik Modellemesi araştırmacıların çok değişkenli karmaşık modeller geliştirebilmesi, tahmin ve test edebilmesi imkân sağlamakta ve verilen modeldeki değişkenlerin direkt ve dolaylı etkilerini de dikkate almaktadır.

Yapısal Eşitlik Modellerinin Matematiksel Yapısı: Bağımsız gizil değişkene ait gözlenen değişkenler için oluşturulan doğrusal eşitlikler aşağıdaki gibidir:

x: Gözlenen değişkenler matrisi,

: Bağımsız gizil değişkenlerin etkilediği, ölçülen bağımsız değişkenlere ait katsayılar matrisi,

ξ : Bağımsız gizil değişken,

σ: Bağımsız gizil değişkene ait gözlenen değişkenlerin hata vektörüdür.

Bağımlı gizil değişkenlere ait gözlenen değişkenler için oluşturulan doğrusal eşitlikler aşağıdaki gibidir:

y: Bağımlı gizil değişkenlere ait gözlenen değişkenler vektörü,

: Bağımlı gizil değişkene ait gözlenen değişkenlerin katsayılar matrisi,

η : Bağımlı gizil değişken,

ε: Bağımlı gizil değişkenlere ait gözlenen değişkenlerin hata vektörüdür.

Yapısal model için oluşturulan doğrusal eşitlikler aşağıdaki gibidir;

Γ: Bağımsız gizil değişkenlerin etkilediği bağımlı gizil değişkenlerin regresyon katsayıları matrisi,

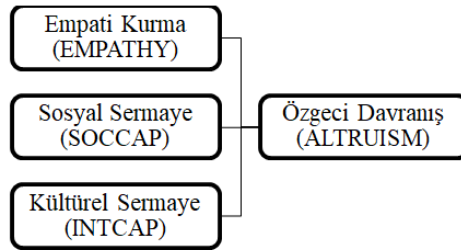
B: Bağımsız gizil değişkenlerin etkilediği bağımlı gizil değişkenler arasındaki regresyon katsayıları matrisi,

Ç: Bağımlı gizil değişkenlere ait, bağımsız gizil değişkenler tarafından etkilenmeyen hata matrisidir.

3.3.Modelin Varsayımları

1. Gözlenen değişkenlerin çok değişkenli normal dağılıma sahip olduğu,
2. Gizil değişkenlerin çok değişkenli normal dağılıma sahip olduğu,
3. Gözlenen ve gizil değişkenler arasında doğrusal ilişkilerin olduğu,
4. Aykırı değerlerin var olduğu,
5. Hata terimlerinin korelasyonsuz olduğu,
6. Çoklu doğrusal bağlantı sorununun olmadığı,
7. Yeterli örneklem büyüklüğünün olduğu varsayılmaktadır (Keskin & Keleş, 2018).

Özgeci davranış ve özgeci davranış üzerinde etkili olan parametreleri ölçmeyi amaçlayan çalışmanın teorik modeli aşağıda Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1: Özgecilik davranış ölçüm modeli

3.4. Modelin Gizil Değişkenleri

Özgecilik

Bireylerin yardım eyleminde bulunurken gerçekten özgecilik mi yoksa egoist bir fedakârlık mı yapıyor olduğunu belirlemek için yapılan eylemin sebep, sonuç ve çıktılarına bakmak gerekir. Özgecil bir davranış; a) bireyin kendisi dışında diğer birey veya bireylere fayda sağlamak amacıyla yapılmalı, b) eylem gönüllü yapılmalı, c) yardım etme niyetiyle yapılmalı ve d) herhangi bir ödül beklentisi ve ya ceza korkusu olmaksızın yapılmalıdır (Sober, 1988; Piliavin & Charng, 1995; Nelson, 1999). Üniversite öğrencilerinin özgeci davranışlarını ölçmeyi amaçlayan ölçek soruları literatürdeki kriterler çerçevesinde özgün bir şekilde hazırlanmıştır. Sorular

beş seçenekli likert yapıdadır. “Özgeci davranış”, bu çalışmanın ölçmeyi amaçladığı dışsal bağımlı gizil değişkenidir.

- OG1-Arkadaş edinmede iyiyim.
- OG2-Başkalarına gönüllü yardım ediyorum.
- OG3-Sahip olduğum şeyleri başkalarıyla severek paylaşıyorum.
- OG4-Başkalarına yardım edebilir miyim diye soruyorum.
- OG5-Başkalarıyla iyi geçiniyorum.
- OG6-İnsanlar için güzel şeyler yapıyorum.
- OG7-Neredeyse herkese karşı oldukça sıcak duygular besliyorum

Kültürel sermaye

Kültürel sermaye ile ilgili çok az sayıda ölçek çalışması mevcuttur ve genelde yemek kültürü, eğitim, istihdam, kariyer ve sağlıkla ilgili alanlarda yapılmıştır. Kültürel sermayenin kapsamlı bir değerlendirmesi için bireyin kültürel faaliyetleri, kültürel bilgi ve becerileri ile sosyal faaliyetlerini kapsaması gerekir (Balboni, Menardo, & Cubelli, 2019). Kültürel sermaye bireyin sergilediği kültürel tavır, davranış, tercih, beğenileri ve seçimlerini ortaya koyar. Bireyin kültürel tercih ve birikimi onun kültürel sermayesidir (Avcı & Yaşar, 2014). Kültürel sermaye ölçeği hazırlanırken yukarıdaki iki çalışmanın ölçeklerinden yararlanılmıştır. Bireylerin kültürel sermaye (INTCAP) durumu likert yöntem ile kesinlikle katılmıyorum 1, katılmıyorum 2, orta derecede katılıyorum 3, katılıyorum 4, kesinlikle katılıyorum 5 puanla değerlendirilmiştir.

- EB2-Çeşitli bilim dallarında bilgi sahibiyim
- EB3-Kültürel konularla ilgili objektif araştırmalar yaparım
- EB4-Tarihsel bilgiye dayanarak günümüzdeki kültürel değerleri ve olayları değerlendirip öngörüle bulunabilirim.
- EB5-Kültürel olay ve olguları farklı açılardan değerlendirebilirim
- EB6-Ulusal ve evrensel kültürel değerlerin farkındayım
- EB7-Kültürel olarak sürekli kendimi yenilerim
- EB8-Bilimsel dergi ve makaleleri okurum
- EB10-Kültürel çeşitliliğin toplumsal açıdan zenginlik olduğuna inanırım
- EB13-Kitap alma (ödünç veya satın alma) alışkanlığım vardır
- EB14-Her ay düzenli olarak kitap okurum

Empati

Bireyler karşısındaki diğer bireylerle empati kurarak iletişim sağlayabilir, anlayabilir ve yardım edebilir. Empati kuran bireyler yardıma ihtiyacı olan bireylere empati kurmayanlara oranla daha fazla yardımda bulunmaktadır

(Dökmen, 2004). Bireylerin empati kurma ölçeği (EMPATHY) likert yöntem ile kesinlikle katılmıyorum 1, katılmıyorum 2, orta derecede katılıyorum 3, katılıyorum 4, kesinlikle katılıyorum 5 puanla değerlendirilmiştir.

- EM1-Birisi, benimle sohbet etmek isterse rahatlıkla sohbebe başlarım.
- EM4-Ortamdan rahatsızlık hisseden birisini anında fark ederim.
- EM5-Konuştüğüm insanlar, onların duygularını ve ne düşündüklerini anlama konusunda iyi olduğumu söylerler.
- EM6-Haber programlarında acı çeken insanları görürsem üzülürüm.
- EM7-Çok anlayışlı biri olduğumu söyledikleri için arkadaşlarım genellikle bana sorunlarından bahseder.
- EM8-Başkasının nasıl hissettiğine hızlıca dikkatimi verebilirim.
- EM10-Karşımdaki kişinin gerçek duygularını gizlediğini söyleyebilirim.
- EM11-Karşımdaki kişinin ne yapacağını önceden kestirmekte iyiyimdir.

Sosyal sermaye

Sosyal sermayenin en önemli bileşenleri güven ve dayanışmadır. Sosyal sermayenin temelinde iyi niyet ve birbirine yardım etme isteği vardır (Hodson, 2005). Sosyal sermaye, bireylerin “iyi niyet” içerisinde hareketlerini seferber eder ve zorlukları kolaylaştırır (Adler & Kwon, 2002). Sosyal sermaye –SOCCAP- ölçeği de likert yöntem ile kesinlikle katılmıyorum 1, katılmıyorum 2, orta derecede katılıyorum 3, katılıyorum 4, kesinlikle katılıyorum 5 puanla değerlendirilmiştir.

- G1-Bu şehirde kendimi güvende hissediyorum.
- G2-Aileme güveniyorum
- G4-Okul arkadaşlarımın güvenilir olduğunu hissediyorum.
- G8-Devlete güvenirim.
- G10-Güvenlik kuvvetlerine güvenirim.
- G14-İnsanların çoğu dürüştür.
- G15-İnsanların çoğu güvenilirdir.
- G16-Tanımadığım insanlara güvenirim.
- G17-Yaşlı, sakat veya yoksullara yardım eden hayır kuruluşlarında görev alırım.
- G18-İnsan hakları ile ilgili kuruluşlarda görev alırım.
- G19-Çevre koruması, hayvan hakları gibi alanlarda çalışanları desteklerim.

4.Bulgular ve Tartışma

4.1.Demografik ve Sosyoekonomik Bulgular

Orta büyüklükte bir üniversite olan Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi'nde, ankete katılan öğrencilerin cinsiyet dağılımı Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Ankete katılanların cinsiyet dağılımı

Cinsiyet	n (Frekans)	Oran %
Kadın	95	39.9
Erkek	143	61.1
Bölüm		
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	76	32.4
Sağlık Yönetimi	74	31.1
İktisat	46	19.3
İşletme	25	10.9
Sosyal Hizmet	15	6.3

Kaynak: Orijinal hesaplama

Anket çalışmasına katılanların %60'ı erkeklerden, %40'ı kız öğrencilerden oluşmaktadır. Örnekleme, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri arasından seçilmiştir.

4.2.Yol ve doğrulayıcı faktör analizi

Yol analizleri, gözlenen değişkenler üzerinden nedensel modelleme için çoklu regresyon analizi tekniklerini kullanmaktadır (Raykov & Marcoulides, 2006; Bordens & Abbott, 2011). Ölçüm modeli olarak da adlandırılan Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ise; anket yoluyla elde edilen gözlenen değişkenler ile bu gözlenen değişkenler kullanılarak ölçüldüğü kabul edilen gizil değişkenler (teorik yapı ya da yapılar) arasındaki ilişkileri test etmek için kullanılmaktadır (Wetson & Gore Jr, 2006). Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) modelleri, bir kuramsal yapıdan hareket etmekte ve bu kuramsal yapıda var olan parametreler (değişkenler) arasındaki ilişkileri gözlenen değişkenlerle açıklamaya çalışmaktadır (Schreiber, Stage, King, Nora, & Barlow, 2006; Mulaik, 2009).

Ölçüm modeli oluşturulmadan önce ölçeklerde yer alan gözlenen değişkenlerin güvenirlik testi (Cronbach's Alpha Katsayısı), ortalaması, standart sapması SPSS 22 paket program kullanılarak hesaplanmıştır. Doğrulayıcı Faktör Analizi ile her bir gözlenen değişkene ait standardize edilmiş faktör yük değerleri ve *t* değerleri hesaplanmıştır. Tablo 2'de modelde yer alan gözlenen değişkenlere ilişkin değerler toplu halde gösterilmiştir.

Tablo 2: Gözlenen değişkenlere ilişkin istatistik ve DFA sonuçları

G ö z l e D e ğ i ş	Ortalama	Standart Sapma	t d ee ğ	F a k t ö r D e ğ e r	C r o n b a A l p h a
ALTRUISM-Özgecilik					
OG1	3.97	1.150	9.69	0.60	0.873
OG2	4.12	1.039	15.41	0.84	0.871
OG3	4.10	1.035	11.86	0.70	0.872
OG4	4.01	0.968	12.57	0.73	0.872
OG5	3.97	1.043	12.68	0.74	0.872
OG6	3.83	1.000	9.89	0.61	0.872
OG7	3.24	1.123	6.11	0.40	0.874
INTCAP-Kültürel Sermaye					
EB2	3.16	1.065	7.72	0.50	0.875
EB3	3.08	1.045	8.31	0.54	0.874
EB4	3.18	1.036	7.28	0.75	0.875
EB5	3.34	1.126	12.56	0.74	0.874
EB6	3.43	1.017	12.58	0.74	0.873
EB7	3.69	0.971	11.27	0.68	0.873
EB8	3.42	0.978	10.40	0.64	0.873
EB10	2.94	1.179	7.89	0.51	0.876
EB13	3.19	1.230	4.30	0.29	0.877
EB14	3.83	1.122	4.67	0.32	0.873
EMPATHY- Empati					
EM1	3.13	1.267	10.04	0.62	0.870
EM4	3.86	1.062	10.40	0.63	0.872
EM5	4.05	1.055	13.21	0.76	0.872
EM6	4.08	1.031	9.84	0.61	0.872
EM7	4.15	1.132	14.66	0.81	0.871
EM8	4.05	1.007	12.85	0.74	0.871
EM10	4.04	0.989	10.51	0.64	0.873
EM11	3.90	1.003	8.44	0.53	0.874
SOCCAP-Sosyal sermaye					
G1	3.32	1.232	4.21	0.30	0.874
G2	4.34	1.083	4.14	0.29	0.873
G4	3.38	1.285	6.79	0.46	0.875
G8	3.39	1.394	11.80	0.73	0.873
G10	3.54	1.385	9.62	0.62	0.875
G11	3.27	1.433	12.89	0.73	0.875
G14	2.31	1.277	4.99	0.35	0.879
G15	2.30	1.231	5.33	0.37	0.879
G16	2.30	1.344	2.52	0.18	0.881
G17	3.10	1.368	4.33	0.30	0.875
G18	2.98	1.313	0.14	0.01	0.877
G19	3.15	1.311	1.17	0.08	0.877

Chi-Square = 1952.12 df = 659 P-value = 0.00000 RMSEA = 0.091

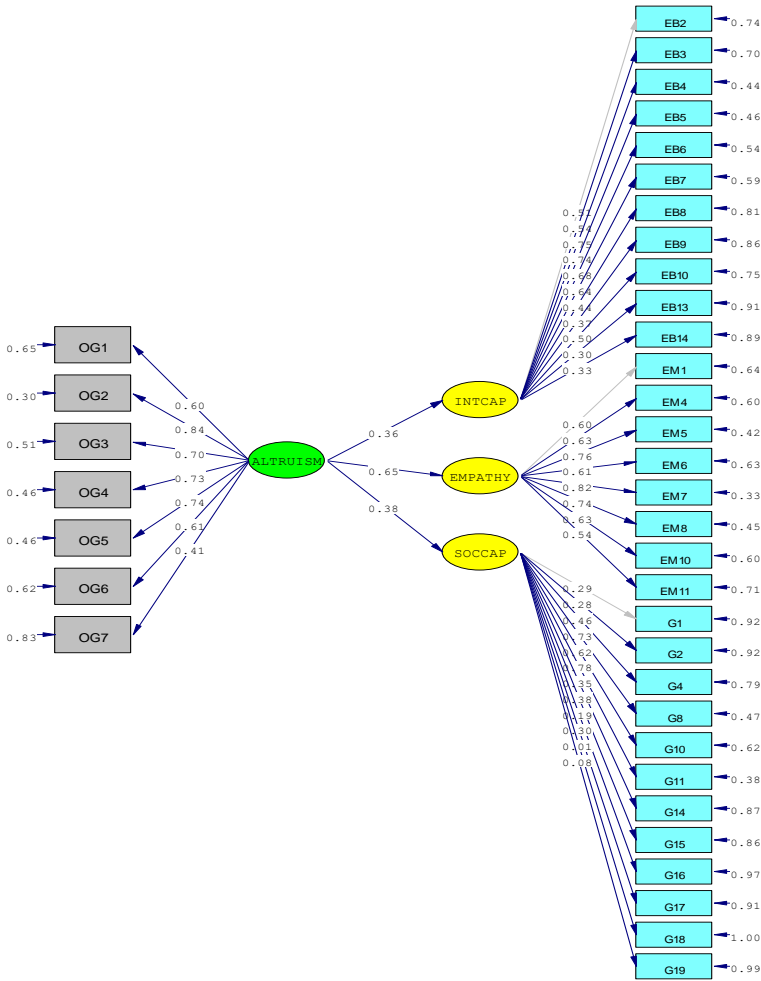
Kaynak: Orijinal hesaplamalar.

Modelde gözlenen değişkenlerden “G18-İnsan hakları ile ilgili kuruluşlarda görev alırım.” ve G19-Çevre koruması, hayvan hakları gibi alanlarda çalışanları desteklerim.” t değerleri 0.14 ve 1.17 olarak tespit edilmiştir. Bu t değerleri ± 1.96 değerinden küçük olduğu için %95 güven sınırları içinde istatistiki olarak önemsiz bulunmuştur. Modelde yer alan diğer gözlenen değişkenlerin t değerleri ± 1.96 büyük olduğu için %5 önem seviyesinde istatistikî olarak önemli bulunmuştur.

Veri ile model arasındaki uyumu değerlendirmede kullanılan ölçüm kriteri olarak Ki-kare/serbestlik derecesi (X^2/DF), p değeri ve RMSEA (Root-mean-square error approximation) değerleri incelenmiştir. Model için X^2/DF değeri (1952.12/659) 2.96 olarak hesaplanmıştır. Bu değer kabul edilebilir değer olan beş ve beşten küçük değerler içerisinde yer almaktadır. Aynı şekilde RMSEA değeri (0.091) olarak bulunmuştur. Bu değer kabul edilebilir değer olan 0.10 ve daha düşük değerler içerisinde yer almaktadır. Model $p < 0.0000$ değerini aldığı için %5 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Modelde yer alan gözlenen değişkenlerin Cronbach’s Alpha değerleri 0.800 üzerinde olup ölçeklerin yüksek güvenirlikte olduğunu göstermektedir.

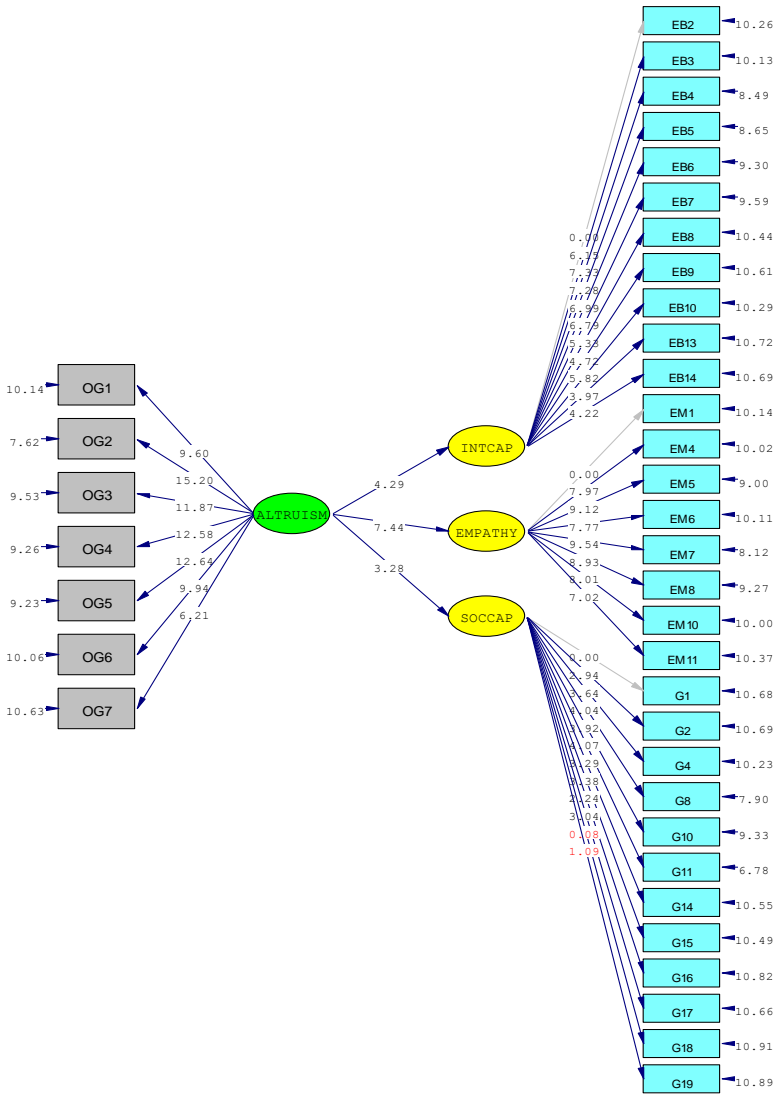
4.3.Yapısal Model

Yapısal model, gizil değişkenler arasındaki açıklayıcı ilişkileri gösterir (Raykov & Marcoulides, 2006). Yani, yapısal model gizil değişkenler arasındaki ilişkileri test etmek amacıyla kullanılan bir modeldir (Wetson & Gore Jr, 2006). Yapısal eşitlik modellemesi gözlenen ve gizil değişkenleri birlikte içerir ve gizil değişkenler gözlenen değişkenler ile tanımlanır. Bağımlı ve bağımsız değişken içermesi kanonik korelasyonu yönünü ve değişkenler arasındaki nedensel ilişkileri tanımlaması regresyon analizini yönünü oluşturur (Tabachnich & Fidell, 2007; Kahn, 2006). Aşağıdaki Şekil 1’de gösterilen yapısal eşitlik modelinde regresyon değerleri verilmektedir. Çalışma modeli özgecilik, kültürel sermaye, empati ve sosyal sermaye arasındaki yapısal ilişkileri göstermektedir.

Şekil 2. Özgecilik yapısal modeli ve regresyon değerleri

Şekil 2’de ise özgecilik yapısal modeli içinde yer alan parametrelerin t değerleri verilmiştir. Buna göre “INTCAP-Kültürel Sermaye” değişkeninin t değeri (4.29) bulunmuştur. “EMPATHY-Empati” değişkeninin t değeri (7.44), “SOCCAP-Sosyal Sermaye” değişkeninin t değeri (3.28), olarak tespit edilmiştir. Bu değerler ± 1.96 ’dan büyük olduğu için değişken %5 önem seviyesinde istatistikî olarak önemli bulunmuştur.

Chi-Square=1980.33, df=662, P-value=0.00000, RMSEA=0.091

Şekil 2. Özgecılık yapısal modeli t değerleri

Yapısal model sonuçları özgecılık ile kültürel sermaye, empati ve sosyal sermaye arasında yüksek düzeyde pozitif yönü ilişkisi olduğunu göstermektedir. Özgecılık üzerinde “INTCAP-Kültürel Sermaye” değişkeni pozitif yönde orta düzeyde ($\gamma = 0.36$; $t = 4.29$) bir etkiye sahiptir. “Kültürel Sermaye” içsel gizil değişkeninin en önemli gözlenen değişkenleri; “EB4-Tarihsel bilgiye dayanarak günümüzdeki kültürel değerleri ve olayları değerlendirip öngöründe bulunabilirim.” ve “EB5-Kültürel olay ve olguları farklı açılardan değerlendirebilirim” olarak bulunmuştur.

Özgecilik üzerinde “EMPATHY- Empati” değişkeni pozitif yönde yüksek düzeyde ($\gamma = 0.65$; $t = 7.44$) bir etkiye sahiptir. “Empati” içsel gizil değişkeninin en önemli gözlenen değişkenleri; “EM5-Konuştüğüm insanlar, onların duygularını ve ne düşündüklerini anlama konusunda iyi olduğumu söylerler.” ve “EM7-Çok anlayışlı biri olduğumu söyledikleri için arkadaşlarım genellikle bana sorunlarından bahseder.” olarak bulunmuştur.

Özgecilik üzerinde “SOCCAP-Sosyal Sermaye” değişkeni pozitif yönde orta düzeyde ($\gamma = 0.38$; $t = 3.28$) bir etkiye sahiptir. “Sosyal Sermaye” içsel gizil değişkeninin en önemli gözlenen değişkenleri; “G8-Devlete güvenirim.” ve “G11-Hükümete güvenirim.” olarak tespit edilmiştir.

Teorik yapının veri seti tarafından doğrulanıp doğrulanmadığını uyum indeksleri göstermektedir (Bentler & Yuan, 1999). Model uyumu testi için birçok uyum indeksi kullanılmaktadır. Genel olarak tahmin hatalarının ortalamasının karekökü (Root Mean Square Error of Approximation, RMSEA) değerinin 0.10’dan küçük olması uyum için gereklidir. Yine diğer bir kriter; (X^2/DF) Ki-kare/serbestlik derecesidir. (X^2/DF) katsayısı 5’ten küçük değer içermelidir. Diğer uyum kriterleri ise, iyilik uyum indeksi (Goodness of Fit Index, GFI), düzeltilmiş iyilik uyum indeksi (Adjusted Goodness of Fit Index, AGFI), göreceli uyum indeksi (Comparative Fit Index, CFI), göreceli uyum indeksi (Relative Fit Index, RFI), fazlalık uyum indeksi (Incremental Fit Index, IFI), normlaştırılmış uyum indeksi (Normed Fit Index, NFI) indeksleridir (İlhan & Çetin, 2014). Bu indeks değerlerinin 1’e yakın olması veri ile model arasındaki uyumun mükemmel olduğunu göstermekte, sıfır ise uyumsuzluğu temsil etmektedir (Yılmaz, 2005). Tablo 3’te gösterilen uyum indeksi değerleri 1’e yakındır. Bu durum model ile veri setinin uygunluğunu göstermektedir

Tablo 3: Uyum İndeksleri

Uyum indeksleri	Model Değeri	Uyum Ölçütü
χ^2 /sd	2.99	$0 \leq \chi^2 /sd \leq 5$
RMSEA	0.091	$0.00 \leq RMSEA \leq 0.10$
GFI	0.91	$0.90 \leq GFI \leq 1$
AGFI	0.88	$0.85 \leq AGFI \leq 1$
NFI	0.90	$0.90 \leq NFI \leq 1.00$
NNFI	0.91	$0.90 \leq NNFI (TLI) \leq 1.00$
RFI	0.90	$0.90 \leq RFI \leq 1.00$
CFI	0.93	$0.90 \leq CFI \leq 1.00$
IFI	0.93	$0.90 \leq IFI \leq 1.00$

Kaynak: Orijinal hesaplamalar

5.Sonuç ve Tartışma

Neoliberal iktisadi düşüncede birey; fayda/maliyet ekseninde düşünen ve maksimum faydayı elde etmeye çalışan bir “homo economicus” olarak tanımlanmaktadır. Bu bireylerden oluşan rasyonel toplum ile kurumsallaşmış bilimsel ve teknik ilerleme arasında büyük bir bağlantı olduğu kabul edilmektedir. Sosyal yaşamda bilim ve teknolojinin kurumsallaşmasıyla bireylerin eylemlerini yönlendiren değerler ve ölçütlerin değişeceği ve eski değerlerin hızla tasfiye olacağı yönünde düşünce hâkimdir.

Neoliberal ekonomiyi benimsemiş ülkelerde rekabetçi rasyonel bireyler yetiştirmek neoliberal eğitim sisteminin temel kurgusudur. Bu eğitim sistemi kurgusuna rağmen üniversitelerde eğitim gören bireylerin özgecil davranışlar sergileyebilmektedir.

Bu çalışma, yüksek öğrenim gören bireylerin sahip oldukları kültürel sermaye, sosyal sermaye ve empati kurma becerileri ile özgecil davranışları arasındaki ilintiyi konu edinmiştir. Bu amaçla Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinden tesadüfi örneklem metoduyla seçilen 238 öğrenciyle anket çalışması yürütülmüş ve elde edilen yatay kesti verileri SPSS 21 ve LISREL 8.72 paket programları kullanılarak analizler yapılmıştır.

Yapısal model sonuçları Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin yüksek düzeyde özgeci davranış sergilediklerini göstermektedir. Öğrencilerin en çok sergiledikleri özgecil davranışlar sırasıyla “OG2-Başkalarına gönüllü yardım etme”, “OG5-Başkalarıyla iyi geçinme”, “OG4-Başkalarına yardım edebilir miyim diye soru sorma” ve “OG3-Sahip olduğum şeyleri başkalarıyla severek paylaşma” olarak tespit edilmiştir.

Yapısal model öğrencilerin özgecil davranışlarıyla onların sahip oldukları kültürel sermaye, sosyal sermaye ile empati kurma yetileri arasında yüksek düzeyde pozitif yönü ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmanın temel hipotezi kabul edilmiştir.

Özgecilik üzerinde “Kültürel Sermaye” pozitif yönde orta düzeyde bir etkiye sahiptir ve en önemli gözlenen değişkenler “Tarihsel bilgiye dayanarak günümüzdeki kültürel değerleri ve olayları değerlendirip öngörülebilirim.” ve “Kültürel olay ve olguları farklı açılardan değerlendirebilirim” olarak bulunmuştur.

Özgecilik üzerinde “Empati” değişkeninin pozitif yönde yüksek düzeyde bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Empati değişkeninin en önemli gözlenen değişkenleri ise; “Konuştuğum insanlar, onların duygularını ve ne düşündüklerini anlama konusunda iyi olduğumu söylerler.” ve “Çok anlayışlı biri olduğumu söyledikleri için arkadaşlarım genellikle bana sorunlarından bahseder.” şeklindedir.

Yine özgecilik üzerinde “Sosyal Sermaye” değişkeni pozitif yönde orta düzeyde bir etkiye sahiptir. En önemli gözlenen değişkenleri ise; Devlete güvenirim.” ve “Hükümete güvenirim.” olarak tespit edilmiştir.

Özgecilik, toplum yanlısı davranışlar ile empati, kültürel sermaye ve sosyal sermaye temelleri üzerine yapılan bu araştırma özgün modeli ve bulgularıyla çalışma hipotezini doğrulamaktadır. Özgecilik hakkında çok şey bilinmesine rağmen, hala cevaplanmayı bekleyen birçok sorunun varlığı açıktır. Çalışma, empati, kültürel ve sosyal sermaye ile özgecil davranışın tek bir modelle araştırması yönüyle değerlidir. Bireylerin sahip oldukları sermaye türlerinin, onların davranışları üzerinde ne denli etkili olduğu görülmektedir. Çalışma, neoliberal eğitim sisteminin rağmen öğrencilerin yüksek düzeyde özgecil davranışlar sergilediklerini göstermiştir.

Referanslar

- Adler, P. S., & Kwon, S. W. (2002). Social capital: Prospects for a new concept. *Academy of management review*, 27(1), 17-40.
- Aksoy, A., & Enlil, Z. (2010). *Kültür Ekonomisi Envanteri*. İstanbul.
- Aronson, E., Wilson, T., & Akert, R. (2012). *Sosyal psikoloji*. İstanbul: Kaknüs.
- Arun, O. (2009). Yaşlı Bireyin Türkiye Serüveni: Türkiye'de Yaşlı Bireyler Arasında Kültürel Sermaye Dağılımı. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 8(1), 77-100.
- Avcı, Y. E., & Yaşar, M. (2014). Kültürel sermaye ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *International Journal of Social Science Research*, 3(1), 65-76.
- Balboni, G., Menardo, E., & Cubelli, R. (2019). Development and Validation Of The Scale Of Cultural Capital. *TPM: Testing, Psychometrics, Methodology in Applied Psychology*, 26(1), 149-175.
- Barash, D. (1979). *The whisperings within*. Newyork : Harper & Row.
- Baron, J., & Miller, J. G. (2000). Limiting the scope of moral obligation to help: Acrosscultural investigation. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 31, 703-725.
- Batson, C. D. (1988). Altruism and prosocial behavior. S. G. D.T.Gilbert içinde, *Handbook of soscial psychology* (s. 282-316). New York: McGraw-Hill.

- Batson, C., O'Quin, K., Fultz, J., Vanderplas, M., & Isen, A. (1983). Self-reported distress and empathy and egoistic versus altruistic motivation for helping. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45, 706-718.
- Bentler, P., & Yuan, K. (1999). Structural equation modeling with small samples: Test statistics. *Multivariate behavioral research*, 34(2), 181-197.
- Bordens, K., & Abbott, B. (2011). *Research design and methods: A process approach*. New York: The McGraw-Hill Companies.
- Bourdieu, P. (1970). The Berber house or the world reversed. *Information (International Social Science Council)*, 9(2), 151-170.
- Bourdieu, P. (1984). Mais qui a créé les 'créateurs'? . *Questions de sociologie*. içinde Paris: Minuit.
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. J. G. (ED) içinde, *Handbook of Theory and Research for the Sociology Education*. New York: Greenwood Press.
- Campbell, R. L. (2006). Reply to Robert H. Bass," egoism versus rights"(spring 2006): altruism in Auguste Comte and Ayn Rand. *The Journal of Ayn Rand Studies*, 357-369.
- Cheung, G., & Rensvold, R. (2002). Evaluating goodness-of-fit indexes for testing measurement invariance. *Structural equation modeling*, 9(2), 233-255.
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American journal of sociology*(94), 95-120.
- Comte, A. (1966). *Catechisme positiviste: Chronologic Introduction et Noles parpiewe Arnaud*.
- Comte, A. (2002). *Système de politique positive: extraits des tomes II et III, publiés entre 1851 et 1854*.
- Çetin, H. (2019). *Özgeçelik, Tpolumsal İşbirliği ve Rekabet*. İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı.
- DiMaggio, P., & Useem, M. (1978). Cultural democracy in a period of cultural expansion: The social composition of arts audiences in the United States. *Social problems*, 26(2), 179-197.
- Dökmen, Ü. (1988). Empatinin Yeni Bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi Ve Psikodrama İle Geliştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 21(1), 155-190.

- Dökmen, Ü. (2004). *İletişim Çatışmaları ve Empati*. İstanbul: Sistem Yayıncılık ve Mat. Sanayi Ticaret AŞ.
- Eisenberg, N., & Miller, P. A. (1987). The relation of empathy to prosocial and related behaviors. *Psychological Bulletin*, 101, 91-119.
- Field, J. (2006). *Sosyal Sermaye*. (B. Ş. Bahar Bilgen, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Fine, B. (2011). *Social Capital versus Social Theory*. University of London. UK: Birkbeck College.
- Freud, S. (1995). *Psikanaliz ve Uygulama* (3 b.). (M. Sencer, Çev.) İstanbul: Lord Matbaası.
- Fukuyama, F. (2001). Social capital, civic society and development. *Third World Quarterly*, 22(1), 7-20.
- Gouldner, A. W. (1960). The norm of reciprocity: A preliminary statement. *American sociological review*, 161-178.
- Habermas, J. (2007). *Technique and science as ideology*. Moscow: Praxis.
- Hershberger, S. L. (2003). The growth of structural equation modeling: 1994-2001. *Structural Equation Modeling*, 10(1), 35-46.
- Hodson, R. (2005). Management behaviour as social capital: A systematic analysis of organizational ethnographies. *British Journal of Industrial Relations*, 43(1), 41-65.
- İlhan, M., & Çetin, B. (2014). LISREL ve AMOS programları kullanılarak gerçekleştirilen yapısal eşitlik modeli (yem) analizlerine ilişkin sonuçların karşılaştırılması. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 5(2), 26-42.
- Jöreskog, K., & Sörbom, D. (1993). *LISREL 8: Structural equation modeling with the SIMPLIS command language*. Scientific Software International.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2004). *Yeni insan ve insanlar*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kahn, J. (2006). Factor analysis in counseling psychology research, training, and practice: Principles, advances and applications. *The Counseling Psychologist*, 34(5), 684-718.
- Keleş, Ş., & Dilmaç, M. (2017). Kırsal Alanda Sosyal Sermayenin Sosyal Girişimcilik Üzerine Etkisi: Erzurum Kırsalı Örneği. *The International New Issues in Social Sciences*, 4(4), 43-64.

- Keskin, A., & Keleş, Ş. (2018). Formation of the social capital by its dimensions in rural areas of Erzurum province in Turkey. 28(6).
- Lamont, M., & Lareau, A. (1988). Cultural Capital: Allusions, Gaps and Glissandos in Recent Theoretical Developments. *American Sociological Association*, 6(2), 153-168.
- Lomax, R., & Schumacker, R. (2004). *A beginner's guide to structural equation modeling*. psychology press.
- Mill, J. S. (1961). *Auguste Comte and Positivism (1865)*. Collected Works, 10.
- Mulaik, S. (2009). *Linear causal modeling with structural equations*. Boca Raton, FL: Chapman & Hall/CRC.
- Nelson, T. D. (1999). Motivational Bases of Prosocial and Altruistic Behavior: A Critical Reappraisal. *California State University Journal of Research*, 4(1), 23-31.
- Piliavin, J. A., & Charng, H.-W. (1995). Altruism: A review of recent theory and research. *Annual review of sociology*, 16, 27-65.
- Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. New Jersey, USA: Princeton University Press.
- Raykov, T., & Marcoulides, G. (2006). On multilevel model reliability estimation from the perspective of structural equation modeling. *Structural Equation Modeling*, 13(1), 130-141.
- Robinson, R. V., & Garnier, M. A. (1985). Class reproduction among men and women in France: Reproduction theory on its home ground. *American journal of sociology*, 91(2), 250-280.
- Schreiber, B., Stage, F., King, J., Nora, A., & Barlow, E. (2006). Reporting structural equation modeling and confirmatory factor analysis results: A review. *Journal of Educational Research*, 99(6), 323-337.
- Sober, E. (1988). What is evolutionary altruism? *Canadian Journal of Philosophy*, 14, 75-99.
- Swap, W. (1991). When prosocial behavior becomes altruistic: An attributional analysis. *Current Psychology*, 10(1-2), 49-64.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics*. Boston: Pearson Education, Inc.

- Taylor, S. E., Peplau, L. A., & Sears, D. O. (2015). *Sosyal psikoloji*. (A. Dönmez, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Topses, G. (2012). Elseverlik (Alturizm) Ve Benseverlik (Egoizm) Ölçeğiyle İlgili Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education*, 1(2), 60-71.
- Tunalı, İ. (1996). *Estetik*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ünal, L. I. (2005). İktisat ideoloji” sinin yeniden üretim süreci olarak eğitim. *Ekonomik Yaklaşım*, 16(57), 35-50.
- Wetson, R., & Gore Jr, P. (2006). A brief guide to structural equation model. *The Counseling Psychologist*, 34(5), 719-751.
- Yamane, T. (1967). *Statistics: An Introductory Analysis*. New York: Harperand Row.
- Yılmaz, V. (2005). Tüketici memnuniyeti ve ihtiyaçlarının marka sadakatine etkisi: sigara markasına uygulanması. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 257-271.

CHAPTER 28

RESEARCH IN EDUCATION AND SOCIAL SCIENCES

Sözdebilim Alanında Türkiye’de Yapılmış Uygulamalı Bilimsel Çalışmaların Uygulama Güvenirliği (Ümit Duruk)

Sözdabilim Alanında Türkiye’de Yapılmış Uygulamalı Bilimsel Çalışmaların Uygulama Güvenirliği

Ümit Duruk¹

¹Adıyaman Üniversitesi, E-mail: uduruk86@gmail.com

1.Giriş

Fen eğitimi bağlamında kültürlenmenin öncelikli ve asıl yeri okullarda yürütülen fen öğretimidir. Okullarda düzenli bir şekilde yürütülen fen öğretimi yoluyla, bir Dewey öğretisi gereği, bireylerin yaşamın ta kendisini okul sınırları içinde deneyimlemesi amaçlanır. Bu deneyimlerin belki de en önemlisi bilginin inşasına yönelik çabalaradır. Bireylerin bilgiye dayalı iddialarının değerlendirilmesinde ve epistemolojilerinin geliştirilmesinde bahsi geçen fen öğretimi yolu ile kültürlenmenin önemli bir rolü vardır (Jiménez-Aleixandre ve Erduran 2007). Bununla birlikte, okullarda yürütülen fen öğretiminin bireylerin kendi bilişsel şemaları doğrultusunda inşa edilen bilgilere dayalı bir bilimsel söyleme hizmet edemediği ve bu bilimsel söylemi oluşturan kavramlara temel oluşturan çağdaş epistemolojik geri plana sahip olmadığı konusu sıkça tartışılmaktadır. Epistemolojik anlamda özellikle pozitivist paradigmanın etkisinde şekillenen günümüz fen öğretimi, ait olduğu gelenek içinde ele alınan varsayımlar gereği bilginin mutlaklığına odaklanarak kanıtlanmış bilgi dağarcıklarının birikimli ilerlemesi gibi dar bir kapsamda etkinlik gösterme çabası içine girmiş bulunmaktadır (Turgut, 2009). Kavram öğretimi bağlamında alınan etkili sonuçlara rağmen bu öğretime eşlik eden yanılgı veya mitlerin aktarımı da bu sayede mümkündür. Bu durum, çağdaş pedagojik temellere yeterince uyum gösteremeyen yaygın fen öğretiminin bilimsel özellik taşımayan bilgilerin veya uygulamaların aktarılmasında ve geniş kitlelere yayılmasında beklenmedik bir rol oynayabileceğine işaret etmektedir. Bir başka ifadeyle, çağdaş bilim paradigmasına uyumlu bilgiler yerine bilimsel gibi görünen veya sözde bir bilimselliğe sahip olan bilgilerle donatılmış bireylerin ağırlıklı olduğu toplumların öncelikli kaynağı o toplumlarda yürütülen niteliksiz fen öğretimidir. Niteliksiz fen öğretimine maruz kalan her birey sözdabilimsel bilgi ve uygulamalara kanma noktasında aday konumundadır. Bu bireyler astroloji ve şifalı taşlar gibi gündelik hayatta yaygın bir etkiye sahip sözdabilimsel iddia ve uygulamaları çoğu durumda faydaları yönünden değerlendirip bilimselliklerini nadiren sorgulamaktadır (Preece ve Baxter, 2000). Bireylerin bilim karşıtı tutumları veya bilişsel yetersizlikleri gibi nedenlerden ziyade normal düşünme eğilimlerinin yanlış tarafa yönlendirilmiş olmasının bu durumun oluşmasında temel gerekçelerden biri olduğu söylenebilir (Epstein, 2003). Özellikle televizyon kanallarının

izlenme oranlarının yüksek olduğu günümüz toplumunda, kitle iletişim araçlarının olumlu bilgilendirme dışında ticari kaygıları ön planda tutan yanıltıcı ve bilimselliği sorgulanan yayınlara da yer vermesi bireyleri sözdebilimsel iddia ve uygulamaların bilimden ayırt edilmesi konusunda savunmasız bırakmaktadır. Bilim ile sözdebilim ayrımını yapamayan bireylerden oluşan bir toplumun öğretim programları aracılığıyla ulaşmaya çalıştığı bilimsel okuryazarlık hedefini sağlaması mümkün görünmemektedir. Böylelikle, bilimsel okuryazarlığın sağlanması yolunda sözdebilimsel iddiaları ve uygulamaları savunan bireylerin azaltılması gelecek kuşakların bilimsel okuryazar bireyler olarak yetiştirilmelerinde önemli bir konu haline gelmektedir. Belirtilen görüşler ışığında, sözdebilime ilişkin alan yazın ve bu alan yazında yer alan temel varsayımlar bu bölümün ana hattını oluşturmuştur.

1.1.Sözdebilim

Formal fen eğitiminin temel amacı bireylerin bilimsel okuryazar bireyler olarak yetiştirilmesidir. Bilimsel okuryazarlık okul ve program bağlamında yürütülen fen öğretiminin öncelikli hedefidir ve öğretim programlarında neyin olması ve neyin olmaması gerektiğini belirleyen şemsiye bir kavramdır (Coll vd. 2009). Öte yandan, bilimsel okuryazar bireylerin belirli konu içeriğini anlamlı şekilde öğrenmeleri ve bunun yanı sıra bilime ve bilimin epistemolojisine ilişkin çağdaş bilim paradigmasına uygun görüşler geliştirmeleri beklenmektedir. Çünkü bilimin epistemolojisine ilişkin görüşler öğrencilerin bilime ilişkin görüşlerinin şekillenmesinde önemli bir konumda yer almaktadır. Toplumlarda ve aracılığıyla fen eğitimi verilen okullarda geniş kapsamlı bir bilimsel okuryazarlık sağlamanın görece zor olduğu görülmektedir (Good, 2005), çünkü genel halk dahil güncel formal eğitim alan öğrenciler sıklıkla bilime ve bilim insanlarına ilişkin basmakalıp görüşlere sahiptir (Coll vd. 2009; Metin ve Leblebicioğlu, 2011). Bilime ilişkin çağdaş bilim paradigmasına uygun görüşlere sahip olan bireylerden beklenen şey öncelikli olarak bilimin doğal dünyaya ilişkin gözlemler sonucunda elde edilen kanıtlara dayalı olduğunu bilmesidir. Bu ölçüt sayesinde bireylerin bilimin diğer düşünme disiplinlerinden veya bilimsel olduğunu iddia eden sözdebilimden ayrıldığı noktaları bilmesi hedeflenmektedir (Martin, 1994; Metin, 2015). Bu amaç sözdebilimsel iddia ve uygulamaların toplumda yaygın hale gelmesinin önlenmesi adına da ortaktır. Sözde-bilim, genellikle bilimsellik iddiası ile ortaya çıkmasına rağmen bilimsel kanıtlardan ve inandırıcılıktan yoksun iddialar bütünü olarak tanımlanabilir (Shermer, 1997). Yani sözdebilimsel iddia sahipleri bunların bilimsel olduğunu belirtse de bu iddialar çoğu zaman bilimsellik standartlarına uygun değildir ve gerek deneysel gerek teorik olarak doğrulanma şansları yoktur (Preece ve Baxter, 2000; Finn vd. 2005). Yaygın kanının aksine, sözdebilimsel iddialar fen bilimleri öğretimi alan bireylerde

de yaygın şekilde görülmektedir (Afonso ve Gilbert, 2010; Martin, 1994; Metin ve Ertepinar, 2016; Walker vd. 2002). Moreover, genç bireylerin sözdebilimsel inanışlara meyilli olduklarına ilişkin bulgulara ulaşılmaktadır (Rogers vd. 2009; Tsai vd. 2012). Bu durumdan, daha önce de belirtildiği üzere, çoğu zaman nitelsiz fen eğitimi sorumlu tutulmaktadır (Carroll, 2005; Ede, 2000; Moore, 1992; Walker vd. 2002).

Bilimsel olduğu iddiasıyla yola çıkan sözdebilimsel iddialar kendi geçerliğini sağlayacak olan güvenilir sonuçları test etme becerisinden uzak olan iddialardır (Preece ve Baxter, 2000; Finn vd. 2005). Bir başka ifadeyle, sözdebilimsel iddialar argümanlarını bilimsel açıklamalar temelinde inşa eden ancak bilimsel olmanın gerekliliklerini taşımayan iddialardır (Afonso ve Gilbert, 2010; Bunge, 2011; Eder vd. 2011; Preece ve Baxter, 2000; Shermer, 1997). Astroloji, numeroloji, palmistri, UFO, ESP, hemeopati, reenarnasyon, parapsikoloji vb. sözde-bilimsel inanışlara örnektir. Sözdebilimsel iddiaları tanımayan bir bireyin ne düzeyde bilimsel okuryazar olduğu sorgulanmalıdır (Good ve Slezak, 2011). Dolayısıyla, sözdebilime ait temelsiz iddiaların ve süreçlerin fark edilmesi bilimsel okuryazar olmanın temel gerekliliklerinden biri olarak kabul edilmelidir (Metin vd. 2017). Nitekim bilimsel okuryazar olan birey günlük yaşamında bilimsel bir tavır takınır ve bu nedenle sözdebilimsel iddiaları ne şekilde çürüteceğine ilişkin deneyimlere açıktır (Çalık ve Coll, 2012; Martin, 1994).

Öğrencilerin sözdebilimsel inanışları ile bilimi sözdebilimden ayırma becerileri ilişkilidir (Afonso ve Gilbert, 2010; Turgut, 2011). Bununla birlikte, fen eğitimcileri öğrencilerin sözdebilimsel inanışlarının kaygı verici bir düzeyde olduğundan söz etmektedir (Shein vd. 2014; Tsai vd. 2012; Tseng vd. 2014). Araştırma sonuçları sıklıkla göstermektedir ki bahsi geçen öğrenciler çoğu zaman bilimi sözdebilimden ayıramamaktadır (DeRobertis ve Delaney, 1993, 2000; Martin, 1994; Preece ve Baxter, 2000; Sugarman vd. 2011; Turgut, 2009). Mevcut durumun aksine, sözdebilimsel iddiaların ve inanışların fark edilmesi konusundaki becerilerin kazandırılması fen eğitiminin temel hedeflerinden biri olmalıdır (Ede, 2000; Good, 2012; Lundström ve Jakopsson, 2009; Martin, 1994; Preece ve Baxter, 2000; Walker vd. 2002). Bilim/sözdebilim tartışması üzerinden yürütülen dersler bireylerin temel felsefe problemlerine dahil olmasını ve bilimsel bilginin durumu ve gelişimine ilişkin tartışmalarda yer almalarının önünü açar (Turgut vd. 2010). Bu nedenle, sözdebilimsel konuların bilim sözdebilim ayrımı bağlamında öğretilmesi faydalı olabilir. Nitekim bilim/sözdebilim tartışması bağlamında yapılan öğretimin öğretmen adaylarının NOS görüşlerini geliştirdiği ve astrolojiye (Turgut, 2011) ve ortaokul öğrencilerinin iridolojiye (Çetinkaya vd. 2015) ilişkin sözdebilimsel inanışları üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, öğrencilerin günlük hayatta yeri olan her şeyin bilimin inceleme alanına girdiği düşüncesine sahip olmaları bilim ile sözdebilim arasındaki sınırın kalkmasına

ve sözdebilimsel iddia ve uygulamaların günlük hayatlarına kolaylıkla nüfuz edebilmesine neden olabilmektedir (Turgut, 2009). Günümüz eğitim anlayışında, bireylerin eğitimi yalnızca bilimsel gerçeklerin, kanunların, teorilerin öğretimi olarak ele alınmamakta, bilimsel bilginin değerinin, gücünün, gerçekliğinin ve sınırlılıklarının da bireylerin tarafından değerlendirilebilmesi beklenmektedir (Turgut vd. 2010).

Sözde-bilimsel inançlar üzerine çeşitli eğitim seviyelerindeki öğrencilerle (Lundstrom, 2007; Sugarman vd. 2011), öğretmen adaylarıyla (Kallery, 2001; Losh ve Nzekwe, 2011; Yates ve Chandler, 2000) ve öğretmenlerle (Berkman ve Plutzer, 2010; Nehm ve Schonfeld, 2007) pek çok çalışma yapılmıştır. Ülkemizde ise bu alanda genellikle öğretmen adayları ile çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Bu çalışmalarının bazılarında öğretmen adaylarının sözde-bilimsel inanışları araştırılırken (Kirman Çetinkaya ve Laçin Şimşek, 2012; Öztuna Kaplan, 2014; Turgut, 2009) bazılarında ise sözde-bilimsel inançlar bilimin doğası bağlamında ele alınmıştır (Ağlarcı ve Kabapınar, 2012; Metin ve Ertepinar, 2011; Turgut vd. 2010).

Sözdebilimsel iddiaların azaltılmasını amaçlayan sözdebilim temalı uygulamalı çalışmaların son yıllarda arttığı görülmüştür (ör. Ağlarcı ve Kabapınar, 2016; Çetinkaya, 2017; Başkurt Sayhan, 2019). Bu çalışmalardan elde edilen bulguların genel anlamda sözdebilimsel inanışların azaltılmasında adına olumlu olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, sözdebilim teması altında yürütülen uygulamalı çalışmaların güvenilirlik ve geçerliğinin süreçlerinin ne düzeyde gerçekleştirildiği ve bunun denetlenmesine ilişkin bilgilere yer veren çalışmaların oldukça az olduğu dikkat çekmiştir. Bu ihtiyaca yanıt olarak uygulama güvenilirliği kavramından bahsedilebilir (Moncher ve Printz, 1991). Bir sonraki bölümde bu kavrama ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

1.2.Uygulama Güvenirliği

Uygulama güvenilirliğinin ne olduğuna ilişkin uzlaşmış bir tanım mevcut değildir (Harn vd. 2013). Kavramsal açıdan uygulama güvenilirliği, öğretmenler gibi uygulayıcıların bir programı veya öğretim modelini o programın veya modelin geliştiricileri gibi tanımlaması veya uygulamasının derecesi olarak tanımlanabilir (Alfaiz, 2019). İlk kez 1970'li yıllarda davranışçı uygulama alan yazınında ortaya çıkan uygulama güvenilirliği kavramı (Bellg vd. 2004), o dönemde araştırmacıların belirli bir uygulamayı veya programı birebir kopyaladığı ve onu tıpkı geliştiricileri gibi yüksek bir güvenilirlik içinde gerçekleştirdiği varsayımı altında şekillenmiştir (Moncher ve Printz, 1991). Yani, modele veya belirli bir çerçevede yürütülen etkinliklere dayalı uygulamaların uygulayıcılar tarafından geliştiricileri ile aynı mantık içinde uygulanmaya konmasının denetiminde uygulama güvenilirliğinin sağlanması önemlidir. Bu sayede model veya program çıktılarının dış değişkenlerden arınık bir şekilde sağlandığından emin

olunabilir. Bir başka ifadeyle, üst düzeyde uygulamalar istenen çıktılara, düşük düzeydeki veya yetersiz uygulamalar ise çıktıların elde edilememesine veya istenmeyen sonuçların elde edilmesine neden olur (Harn vd. 2013).

Uygulama güvenilirliği araştırmacılara öğreticiler tarafından kendi programlarında nelerin değiştiğini tespit etme fırsatları sağlamaktadır ve aynı zamanda bu değişimlerin çıktıları nasıl etkilediğini belirlemeye yardımcı olur (Harn vd. 2013). Uygulama güvenilirliğinin hesaplanması, araştırmacıların uygulama niteliğinin çıktıları nasıl etkilediğini anlamalarına da yardımcıdır.

Son on yılda sözdebilime ilişkin çalışmaların artması bu alana gösterilen ilginin bir kanıtı durumundadır. Öğretmenlerden yalnızca kanıt-temelli öğretim yöntemlerini (etkililiğine ilişkin destekleyici kanıtlarla) kullanmaları ve onları uygulamaları istenmektedir. Günümüz kanıt-temelli araştırma döneminde, bir öğretim programının etkililiğine ilişkin bilimsel katkının sağlanması onun sonuçlarının kabul edilmesi açısından kritiktir (Mombray vd. 2003). Bununla birlikte, sözdebilim dahil olmak üzere birçok kavrama ilişkin alan yazında yer alan uygulamalı çalışmada uygulama güvenilirliği hesaplamalarının yeterince yapılmadığı görülmektedir. Bunun nedeni, kanıt-temelli uygulamalar yapan araştırmacıların istedikleri ve bekledikleri çıktıları elde edemeyince uygulama güvenilirliği değerlerini hesaplamama veya saklanma eğilimi içine giriyor olmaları olabilir (Welsh vd. 2010). Bunun aksine, uygulama güvenilirliği kanıt-temelli uygulamaların ana bileşeni olarak görülür (Blandford ve Osher, 2012; Przybylski ve Orchowski, 2015).

Bahsi geçen açıklamalardan yola çıkılarak, bu çalışmanın amacı sözdebilim alanındaki uygulamalı çalışmaların uygulama güvenilirliğinin incelenmesidir. Bu doğrultuda aşağıdaki probleme yanıt aranmıştır:

1. Sözdebilim temalı uygulamalı çalışmalarda uygulama güvenilirliğini sağlayan ölçütlerin (nitelik göstergelerinin) karşılanma durumu nedir?

2.Yöntem

Bu alan yazın taramasında Google Akademik ve YÖK tez tarama veri tabanları incelenerek mevcut çalışmanın amacına uygunluk gösteren 11 çalışmanın sonuçlarına yer verilmiştir. Tarama yapılırken “sözdebilim” ve bu sözcüğe ilişkin kısaltmalar ve “uygulama güvenilirliği” anahtar sözcüklerinin Türkçe ve İngilizce karşılıkları kullanılmıştır. Bu anahtar sözcüklerin kullanımı yoluyla tespit edilen çalışmalar araştırmacı tarafından belirlenen ölçütler doğrultusunda seçilmiştir. Tarama sırasında; çalışmaların hakemli dergilerde yayınlanmış olması, uygulamalı olması ve bu uygulamanın Türkiye’deki örneklemeler üzerinde yapılmış olması ölçütleri esas alınmıştır. Bu ölçütleri sağlayan 5 makale ve 6 tez analizi yapılmak üzere mevcut çalışmanın materyali olarak sınıflandırılmış ve materyal başlığı altında tanıtılmıştır.

2.1. Materyal

Bu çalışmanın materyalini 11 uygulamalı çalışma oluşturmuştur. Bu çalışmaların; nitel yöntemlerle yürütülen makaleler, nitel yöntemlerle yürütülen tezler ve son olarak karma yöntemlerle yürütülen tezler olmak üzere üç kategoride toplandığı görülmüştür. İlk kategoride beş çalışma yer almıştır. Bu çalışmalarda yürütülen sözdebilim uygulamaları ortaokul öğrencileri (Çetinkaya vd. 2015), fen bilimleri öğretmen adayları (Turgut, 2011; Turgut vd. 2010) ve kimya öğretmen adayları (Ağlarıcı ve Kabapınar, 2016) ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda temel nitel araştırma yöntemine bağlı olarak (Çetinkaya vd. 2015; Turgut, 2011; Turgut vd. 2010), eylem araştırması (Ağlarıcı ve Kabapınar, 2016) ve olgu bilim (Arık ve Akçay, 2018) gibi desenler kullanılmıştır. Bu desenler altında bilimin doğasına (Ağlarıcı ve Kabapınar, 2016; Turgut vd. 2010) ve sözdebilime (Çetinkaya vd. 2015) yönelik açık uçlu sorulardan, grup tartışma formlarından (Arık ve Akçay, 2018; Çetinkaya vd. 2015), çalışma kağıtlarından (Ağlarıcı ve Kabapınar, 2016; Turgut, 2011), görüşmelerden (Arık ve Akçay, 2018), video kayıtlardan (Ağlarıcı ve Kabapınar, 2016), gözlemlerden ve tartışma formlarından (Turgut, 2011) yararlanılmıştır. İkinci kategoride üç çalışma yer almıştır. Bu çalışmalarda yürütülen sözdebilim uygulamaları ortaokul öğrencileri (Arık, 2016; Çetinkaya, 2012) ve üstün yetenekli öğrenciler (Başkurt Sayhan, 2019) ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar olgu bilim (Arık, 2016; Çetinkaya, 2012) ve durum çalışması (Başkurt Sayhan, 2019) desenleri altında yürütülmüştür. Çalışmalarda veri toplama aracı olarak yarı-yapılandırılmış görüşme formları (Arık, 2016; Başkurt Sayhan, 2019), ders video kayıtları, argümantasyon formları ve grup tartışma tutanağı (Arık, 2016; Çetinkaya, 2012), bilim-sözdebilim ayrımı ölçeği, akademik bilgi testi, öğretmen gözlem notları (Çetinkaya, 2012) kullanılmıştır. Son kategoride ise yine üç çalışma yer almıştır. Bu çalışmalar önceki çalışmalara benzer şekilde ortaokul öğrencileri (Çetinkaya, 2017) ve fen bilimleri öğretmen adayları (Çekbaş, 2017; Yalçinkaya, 2016) ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar iç-içe geçmiş karma desen (Çekbaş, 2017), tek gruplu ön-test son-test deseni ve bütüncül çoklu durum araştırması deseni (Çetinkaya, 2017), açımlayıcı sıralı desen (Yalçinkaya, 2016) altında yürütülmüştür. Çalışma verileri bilimsel epistemolojik inançlar ölçeği, bilimin doğası inançlar ölçeği, bilim-sözdebilim ayrımı ölçeği, yarı-yapılandırılmış görüşmeler, argüman etkinlik formları, sözdebilim inanç ölçeği, bilimin doğası görüşleri formu, etkinlik çalışma kağıtları ve ses kayıtları, Watson-Glaser eleştirel akıl yürütme ölçeği, sözdebilim ile ilgili algılar ölçeği, katılımcı gözlem ve görsel kayıtlar yoluyla toplanmıştır.

2.2. Analitik Çerçeve

Önceki başlık altında örneklem, yöntem ve veri toplama araçları özelinde detaylı bir şekilde betimlenen çalışmalar CEC (2008) tarafından ortaya konan ve karma çalışmalar için sonradan Alfaiz (2019) tarafından uyarlanan analitik çerçeve doğrultusunda incelenmiştir. Bu analitik çerçevede nitel ve karma çalışmaların uygulama güvenilirliğinin belirlenmesinde farklı alt boyutlar yönünden işlem yapılmaktadır. Bu alt boyutlar sırasıyla nitel ve karma çalışmaların uygulama güvenilirliğine işaret eden ölçütler açısından bazı alt boyutlar altında ele alınmıştır. Nitel çalışmaların uygulama güvenilirliğinin sorgulanmasında 7 ölçüt yer almaktadır. Bu ölçütler sırasıyla kavramsal temel, kurgu ve katılımcılar, uygulama, uygulama güvenilirliği, veri toplama araçları ve analiz, güvenilirlik ve inandırıcılık ve çıktı/çıktılar şeklindedir. Karma çalışmaların uygulama güvenilirliği ise toplamda 8 ölçüt doğrultusunda incelenmektedir. Bunlar sırasıyla kavramsal temel, kurgu ve katılımcılar, uygulama, uygulama güvenilirliği, ölçümler, veri analizi, güvenilirlik ve inandırıcılık ve çıktı/çıktılar ölçütleridir.

Kavramsal temel alt boyutu altında her iki yöntemde çalışmanın gerekçesine, amacına, teorik çerçevesine ve çalışma sorularına değinilmektedir. Kurgu ve katılımcılar alt boyutu altında ise çalışmanın kurgusu, kurgu seçimi, katılımcıların belirlenmesi süreci, demografik bilgiler ve araştırmacının rolü ölçütlerine yer verilmiştir. Uygulama alt boyutunda nitel çalışmalar için uygulayıcılara ait demografik bilgiler, uygulayıcı rolü, uygulamaya ilişkin betimsel bilgiler ve uygulamanın nasıl yapıldığı ölçütleri temel alınmıştır. Karma çalışmalar için ise bu alt boyutta uygulayıcıların şartları sağlaması ölçütü fazladan yer almaktadır. Bir diğer ölçüt olan uygulama güvenilirliğinde her iki yöntem adına güvenilirlik hesabı, temel özellikler ve gözlemciler arası güvenilirlik ölçütlerine yer verilmiştir. Veri toplama araçları ve analiz alt boyutunda yer alan ölçütler bakımından yöntemler arasında farklılıklar olduğu göze çarpmaktadır. Nitel çalışmalar için veri toplama sürecinin betimlenmesi, birden çok veri toplama aracının kullanılması, veri analizi çerçevesinin betimlenmesi, kodlama süreçlerinin açıklanması, temaların belirlenme sürecinin detaylandırılması ölçütleri yer alırken, karma çalışmalar için ilk iki ölçüte ilave olarak ölçümlerin iç-tutarlılığının sağlanması, gözlemciler arası güvenilirlik değerinin hesaplanması ve çeşitli geçerlik türlerine ilişkin bilgilere yer verilmesi ölçütleri yer almıştır. Son olarak, çıktı/çıktılar alt boyutunda nitel çalışmalar için çıktıların betimlenmesi ve çıktıların olası etkilerinin belirtilmesi ölçütleri yer almaktadır. Karma çalışmalar için bunlara ek olarak en az bir ölçüm sonucuna yer verme ve etki büyüklüğü değerinin raporlanması ölçütlerine yer verilmiştir.

2.3. Veri Analizi

Bu çalışmanın veri analizinde, geçerliği kanıtlarla desteklenmiş olan bir analitik çerçeve doğrultusunda inceleme yürütüldüğünden tümdengelimsel bir analiz yaklaşımı esas alınmıştır. Analizler, uygulama güvenilirliği çerçevesinde yer alan alt boyutlar üzerinden yapılmıştır. Her bir alt boyutun değerlendirilmesinde 5’li Likert tipte bir ölçek sınıflandırma amaçlı olarak kullanılmıştır. İlgili alt boyutta yer alan her bir ölçütten alınan 1 puan “yetersiz”, 2 puan “zayıf”, 3 puan “orta”, 4 puan “iyi” ve 5 puan “yeterli” puan kategorilerine denk gelmiştir. Veri analizi sürecinin tamamı iki kodlayıcının denetiminde sürdürülmüştür. Mevcut çalışmanın yazarı olan ilk kodlayıcı ilgili alan yazının taranması, ölçütlerin belirlenmesi, ölçütleri sağlayan çalışmaların sınıflandırılması ve veri havuzuna eklenmesi gibi süreçlerin tamamında rol almıştır. İkinci kodlayıcı ise fen eğitimi alanında doktor unvanına sahip olan ve daha önce birçok kez bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde verilen bilimsel araştırma yöntemleri dersini yürütmüş olan akademisyendir. İkinci kodlayıcı yalnızca verilerin kodlanması sürecinde yer almıştır. Veriler kodlanırken CEC (2008) tarafından belirlenen ve Alfaiz (2019) tarafından adapte edilen ölçütler kullanılmıştır. Mevcut çalışmanın yazarı önceki çalışmaları gereği bu ölçütlerin uygulanmasına aşinadır. Dolayısıyla, yazar analizler öncesinde ikinci kodlayıcıyı bu ölçütler yoluyla yapılacak analiz hakkında bilgilendirmiştir. Analizler her iki kodlayıcının haftalık görüşmeleri doğrultusunda nitel çalışma ölçütleri için yedi hafta, karma çalışma ölçütleri için ise sekiz hafta sürmüştür. Her bir oturum esnasında bir nitel bir de karma çalışma alt boyutunun kodlanmasına özen gösterilmiştir. Bu kodlamaların tamamlanmasının ardından her bir alt boyut için ayrı ayrı kodlayıcı güvenilirliğine bakılmıştır. Kodlama güvenilirliğine ilişkin değerlere “toplam puan” ve toplam yüzde değer” başlıkları altında bulgular kısmındaki tabloların en alt kısmında yer verilmiştir. Bu analizler her bir alt boyutun ortalaması şeklinde hesaplanmıştır. Nitel çalışmalara ait ölçütler bakımından kodlayıcı güvenilirliğinin %82 ila %96, karma çalışmalar için ise %86 ila %92 arasında yer aldığı görülmüştür (Miles ve Huberman, 1994).

3. Bulgular

Bu bölümde çalışma sorusu uyarınca elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bulguların sistematik bir şekilde sunulması adına üç kategori altında yer alan çalışmalara sırayla yer verilmiş ve elde edilen güvenilirlik değerleri tablolar halinde gösterilmiştir.

Tablo 1. Nitel araştırma yaklaşımı doğrultusunda gerçekleştirilen makalelere ilişkin uygulama güvenilirliği değerleri

Göstergeler	Çalışmalar				
	Turgut vd. (2010)	Çetinkaya vd. (2015)	Turgut (2011)	Ağlarıcı ve Kabapınar (2016)	Anık ve Akçay (2018)
1. Kavramsal Temel					
1.1. Çalışmanın gerekçesi belirtilmiştir	4	5	5	5	3
1.2. Çalışmanın amacı belirtilmiştir	5	5	5	5	5
1.3. Teorik çerçeve tartışılmıştır	5	4	5	4	5
1.4. Çalışma sorularına yer verilmiştir	3	5	5	5	5
2 . K u r g u v e					
2.1. Çalışmanın kurgusu betimlenmiştir	5	4	5	4	4
2.2. Kurgu seçimi anlatılmıştır	5	4	5	1	1
2.3. Katılımcıların belirlenmesi süreci anlatılmıştır	5	3	4	3	3
2.4. Katılımcılara ait demografik bilgilere yer verilmiştir	2	3	4	2	2
2.5. Kurgu ve katılımcıların belirlenmesi sürecindeki araştırmacı rolüne yer verilmiştir	5	5	5	5	5
3. Uygulama					
3.1. Uygulayıcılara ait demografik bilgilere yer verilmiştir	3	1	3	1	1
3.2. Uygulayıcıların rolüne yer verilmiştir	5	4	4	1	1
3.3. Uygulamaya ilişkin betimsel bilgiler açıkça ifade edilmiştir	5	5	5	5	5
3.4. Uygulamanın nasıl yapıldığına ilişkin bilgilere yer verilmiştir	5	5	5	5	5
4 . U y g u l a m a					
4.1. Uygulama güvenilirliği hesaplanmıştır	1	1	3	4	1
4.2. Uygulamanın temel özellikleri hesaplanmıştır	5	5	3	5	5
4.3. Uygulama güvenilirliğine ilişkin gözlemciler arası güvenirlik düzenli olarak hesaplanmıştır	1	1	4	5	5
5 . V e r i T o p l a					
Analiz					
5.1. Veri toplama süreci betimlenmiştir	5	5	5	5	5
5.2. Birden çok veri toplama aracından faydalanılmıştır	1	4	5	5	5

5.3. Veri analizinde kullanılan çerçeve hakkında bilgi verilmiştir	5	4	5	5	5
5.4. Kodlama süreçleri betimlenmiştir	5	5	5	5	5
5.5. Temaların nasıl belirlendiği anlatılmıştır	5	5	5	5	5
6 . G ü v e n i r l i l i k					
6.1. Güvenirlik ve inandırıcılık sağlanmıştır	5	5	5	5	5
6.2. Denetleme süreci açıkça belirlidir ve dışarıdan takip etmek için yeterince detaylıdır	4	4	5	5	4
7 . Ç ı k t ı / Ç ı k t ı l a r					
7.1. Çıktılar açıkça betimlenmiştir	5	5	5	5	5
7.2. Çıktıların kuvveti veya olası etkileri ifade edilmiştir	5	5	5	5	5
Toplam Puan	104/125	102/125	115/125	105/125	100/125
T o p l a m Y ü z d e	%83.2	%81.6	%92	%84	%80

Tablo 1’de nitel araştırma yaklaşımı doğrultusunda gerçekleştirilen makalelere ilişkin uygulama güvenilirliği değerlerine yer verilmiştir. 11 çalışmanın 8’inin nitel olduğu görülmüştür (%66). Bunların değerlendirilmesinde 7 nitelik göstergesi vardır (CEC, 2008). Bu analizde en yüksek puanı alan çalışma Turgut (2011) (%92), en düşük çalışma Arık ve Akçay (2018) (%80) tarafından yürütülen çalışmalardır. Çalışmaların uygulama güvenilirliği puanı %80 ila %92 arasında değişmiştir. Ortalamaları %84.16 olarak bulunmuştur. Turgut (2011) en düşük puanlarını uygulama ve uygulama güvenilirliği alt boyutlarından almıştır. Arık ve Akçay (2018) ise en düşük puanlarını kurgu ve katılımcılar, uygulama, uygulama güvenilirliği alt boyutlarından almıştır. Birinci alt boyutta puanlar 3-5 arasında değişmiştir ve bu boyut en yüksek puanlı boyutlardan biri olmuştur.

Tablo 2. Nitel araştırma yaklaşımı doğrultusunda gerçekleştirilen tezlere ilişkin uygulama güvenilirliği değerleri

Göstergeler	Çalışmalar		
	Başkurt Sayhan (2019)	Arık (2016)	Çetinkaya (2012)
1. Kavramsal Temel			
1.1. Çalışmanın gerekçesi belirtilmiştir	5	5	2
1.2. Çalışmanın amacı belirtilmiştir	5	5	5
1.3. Teorik çerçeve tartışılmıştır	5	5	5
1.4. Çalışma sorularına yer verilmiştir	5	5	5

2 . K u r g u v e K a t ı l ı m c ı l ı k			
2.1. Çalışmanın kurgusu betimlenmiştir	5	4	4
2.2. Kurgu seçimi anlatılmıştır	5	3	3
2.3. Katılımcıların belirlenmesi süreci anlatılmıştır	5	1	1
2.4. Katılımcılara ait demografik bilgilere yer verilmiştir	2	2	2
2.5. Kurgu ve katılımcıların belirlenmesi sürecindeki araştırmacı rolüne yer verilmiştir	4	4	4
3. Uygulama			
3.1. Uygulayıcılara ait demografik bilgilere yer verilmiştir	1	1	2
3.2. Uygulayıcıların rolüne yer verilmiştir	1	1	1
3.3. Uygulamaya ilişkin betimsel bilgiler açıkça ifade edilmiştir	5	5	5
3.4. Uygulamanın nasıl yapıldığına ilişkin bilgilere yer verilmiştir	5	5	5
4 . U y g u l a m a G ü v e n i r l i ğ i			
4.1. Uygulama güvenirliği hesaplanmıştır	4	3	5
4.2. Uygulamanın temel özellikleri hesaplanmıştır	5	5	5
4.3. Uygulama güvenirliğine ilişkin gözlemler arası güvenirlik düzenli olarak hesaplanmıştır	1	5	5
5 . V e r i T o p l a m a A r a ç l a r ı			
5.1. Veri toplama süreci betimlenmiştir	5	5	5
5.2. Birden çok veri toplama aracından faydalanılmıştır	5	5	5
5.3. Veri analizinde kullanılan çerçeve hakkında bilgi verilmiştir	5	5	5
5.4. Kodlama süreçleri betimlenmiştir	5	5	5
5.5. Temaların nasıl belirlendiği anlatılmıştır	5	5	5
6 . G ü v e n i r l i k v e İ n a n ı l ı r l ı k			
6.1. Güvenirlik ve inandırıcılık sağlanmıştır	4	5	5
6.2. Denetleme süreci açıkça belirlidir ve dışardan takip etmek için yeterince detaylıdır	4	4	5
7 . Ç ı k t ı l ı / Ç ı k t ı l ı l a r			
7.1. Çıktılar açıkça betimlenmiştir	5	5	5
7.2. Çıktıların kuvveti veya olası etkileri ifade edilmiştir	5	5	5
Toplam Puan	102/125	103/125	104/125
T o p l a m Y ü z d e D e ğ e r i	%81.6	%82.4	%83.2

Tablo 2’de nitel araştırma yaklaşımı doğrultusunda gerçekleştirilen tezlere ilişkin uygulama güvenirliği değerlerine yer verilmiştir. Bu analizde en yüksek puanı alan çalışma Çetinkaya (2012) (%83.2), en düşük ise Başkurt Sayhan (2019) (%81.6) tarafından yürütülen çalışmalar olmuştur. Çalışmaların uygulama güvenirliği puanı %81.6 ila %83.2 arasında değişmiştir. Ortalamaları %82.4 olarak bulunmuştur. Çetinkaya (2012) en düşük puanlarını kavramsal temel, kurgu ve katılımcılar, uygulama alt

boyutlarından almıştır. Başkurt Sayhan (2019) ise en düşük puanlarını kurgu ve katılımcılar, uygulama, uygulama güvenilirliği alt boyutlarından almıştır.

Tablo 3. Karma araştırma yaklaşımı doğrultusunda gerçekleştirilen tezlere ilişkin uygulama güvenilirliği değerleri

Göstergeler	Çalışmalar		
	Çekbaş (2017)	Çetinkaya (2017)	Yalçinkaya (2016)
1. Kavramsal Temel			
1.1. Çalışmanın gerekçesi belirtilmiştir	2	5	5
1.2. Çalışmanın amacı belirtilmiştir	5	5	5
1.3. Teorik çerçeve tartışılmıştır	5	5	5
1.4. Çalışma sorularına yer verilmiştir	5	5	5
2 . K u r g u v e K a t ı l ı m c ı			
2.1. Çalışmanın kurgusu betimlenmiştir	4	5	5
2.2. Kurgu seçimi anlatılmıştır	3	5	5
2.3. Katılımcıların belirlenmesi süreci anlatılmıştır	3	5	5
2.4. Katılımcılara ait demografik bilgilere yer verilmiştir	2	5	4
2.5. Kurgu ve katılımcıların belirlenmesi sürecindeki araştırmacı rolüne yer verilmiştir	4	5	5
3. Uygulama			
3.1. Uygulayıcılara ait demografik bilgilere yer verilmiştir	1	5	2
3.2. Uygulayıcıların rolüne yer verilmiştir	1	5	1
3.3. Uygulayıcılar şartları sağlamaktadır	1	5	1
3.4. Uygulamaya ilişkin betimsel bilgiler açıkça ifade edilmiştir	5	5	5
3.5. Uygulamanın nasıl yapıldığına ilişkin bilgilere yer verilmiştir	5	5	5
4 . U y g u l a m a G ü v e n i r l i			
4.1. Uygulama güvenilirliği hesaplanmıştır	1	2	3
4.2. Uygulamanın temel özellikleri hesaplanmıştır	5	5	5
4.3. Uygulama güvenilirliğine ilişkin gözlemciler arası güvenilirlik düzenli olarak hesaplanmıştır	5	5	5
5 . Ö l ç ü m l e r			
5.1. Veri toplama süreci betimlenmiştir	5	5	5
5.2. Birden çok veri toplama aracından faydalanılmıştır	5	5	5
5.3. Ölçümlerin iç-tutarlılığına ilişkin kanıtlar sunulmuştur	5	5	5
5.4. Gözlemciler arası güvenilirlik değeri hesaplanmıştır	5	5	5

ve bu değer kabul edilebilir düzeydedir			
5.5. Uyum, kapsam, yapı ve/veya kestirimsel geçerlik değerlerine yer verilmiştir	3	5	3
6. Veri Analizi			
6.1. Kullanılan veri analizi teknikleri uygundur	5	5	5
6.2. Kodlama süreçleri betimlenmiştir	5	5	5
6.3. Temaların nasıl belirlendiği anlatılmıştır	5	5	5
7 . G ü v e n i r l i k v e İ n a n			
7.1. Güvenirlik ve inandırıcılık sağlanmıştır	5	5	5
7.2. Denetleme süreci açıkça belirlidir ve dışarıdan takip etmek için yeterince detaylıdır	5	5	5
8 . Ç ı k t ı / Ç ı k t ı l a r			
8.1. Çıktılar açıkça betimlenmiştir	5	5	5
8.2. Çıktıların kuvveti veya olası etkileri ifade edilmiştir	5	5	5
8.3. Genel performansa ilişkin en az bir ölçüm sonucuna yer verilmiştir	5	5	5
8.4. Etki büyüklüğü değeri raporlanmıştır	1	1	1
Toplam Puan	121/155	148/155	135/155
T o p l a m Y ü z d e D e ğ e r i	%78.1	%95.48	%87.1

Son olarak, Tablo 3’de karma araştırma yaklaşımı doğrultusunda gerçekleştirilen tezlere ilişkin uygulama güvenilirliği değerlerine yer verilmiştir. Bu analizde en yüksek puanı alan çalışma Çetinkaya (2017) (%95.48), en düşük puanı alan çalışma ise Çekbaş (2017) (%78.1) olmuştur. Çalışmaların uygulama güvenilirliği puanı %78.1 ile %95.48 arasında değişmiştir. Ortalama uygulama güvenilirliğinin %86.89 olduğu görülmüştür. Çetinkaya (2017) en düşük puanlarını uygulama güvenilirliği ve çıktı/çıktılar alt boyutlarından almıştır. Çekbaş (2017) ise en düşük puanlarını kavramsal temel, kurgu ve katılımcılar, uygulama, uygulama güvenilirliği, ölçümler ve çıktı/çıktılar alt boyutlarından almıştır.

4. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmanın amacı sözdebilim alanındaki uygulamalı çalışmaların uygulama güvenilirliğinin incelenmesidir. Bu doğrultuda sözdebilim alan yazınında yer alan ve çeşitli uygulama güvenilirliği ölçütlerini sağlayan 11 çalışmanın analizi üzerinden bulgulara ulaşılmıştır. Bu çalışmadan elde edilen bulgular uygulamaya dayalı sözdebilim temalı çalışmaların bazı uygulama güvenilirliği alt boyutlarından yüksek puanlar alırken bazılarının görece düşük puanlar aldıklarını göstermiştir. Uygulama güvenilirliğine ilişkin puanların nitel çalışmalar bakımından genel olarak kavramsal temel, veri toplama araçları ve analiz, güvenilirlik ve inandırıcılık ve çıktı/çıktılar alt boyutlarında yüksek, kurgu ve katılımcılar, uygulama ve uygulama

güvenirliği alt boyutlarında ise düşük olduğu görülmüştür. Buna karşılık, karma çalışmalar boyunca puanların genel olarak kavramsal temel, veri analizi, güvenilirlik ve inandırıcılık ve çıktı/çıktılar alt boyutlarında yüksek olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, çalışmaların benzer şekilde kurgu ve katılımcılar, uygulama, uygulama güvenilirliği ve ölçümler boyutunda bazı ölçütler açısından düşük puanlar aldıkları belirlenmiştir. Bu bulgu, uygulama güvenilirliği ölçütlerinin karşılanması sözdebilim temalı uygulamalı nitel ve karma çalışmaların benzer alt boyutlar yönünden yetersiz kaldığını göstermiş ve böylelikle ölçütlerin başarıyla sağlanmasının yöntemden bağımsız bir şekilde benzer alt boyutlarda görüldüğü sonucuna varılmıştır. Bu bulgular ve sonuç üzerinden çeşitli bağlamsal faktörler doğrultusunda tartışma yürütülebilir.

Mevcut çalışmada sözdebilim temalı nitel yöntem uygulamalarının özellikle kavramsal temel, veri toplama araçları ve analiz, güvenilirlik ve inandırıcılık ve çıktı/çıktılar alt boyutlarında yüksek puanlar aldıkları görülmüştür. Bu durum son zamanlarda sayıca artış gösteren uygulamalı sözdebilim alan yazınının belirtilen alt boyutlar yönünden ölçütleri sağladığına işaret etmektedir. Nitel yöntemle yürütülen makaleler incelendiğinde, kavramsal temel (Ağlarıcı ve Kabapınar, 2016; Çetinkaya vd. 2015; Turgut, 2011), kurgu ve katılımcılar (Turgut, 2011), uygulama güvenilirliği (Ağlarıcı ve Kabapınar, 2016), veri toplama ve analiz (Ağlarıcı ve Kabapınar, 2016; Arık ve Akçay, 2018; Çetinkaya vd. 2015; Turgut, 2011) ve son olarak güvenilirlik ve inandırıcılık ve çıktı/çıktılar (Ağlarıcı ve Kabapınar, 2016; Arık ve Akçay, 2018; Çetinkaya vd. 2015; Turgut, 2011; Turgut vd. 2010) alt boyutlarında yüksek uygulama güvenilirliği değerlerine ulaşıldığı görülmüştür. Bununla birlikte, kurgu ve katılımcılar, uygulama ve uygulama güvenilirliği alt boyutlarında istenen uygulama güvenilirliği değerlerine rastlanmadığı görülmüştür. Nitel yöntemle yürütülen tezler incelendiğinde ise kavramsal temel (Arık, 2016; Başkurt Sayhan, 2019), veri toplama araçları ve analiz, güvenilirlik ve inandırıcılık, çıktı/çıktılar (Arık, 2016; Başkurt Sayhan, 2019; Çetinkaya, 2012) alt boyutlarında ölçütlerin sağlandığı görülmüştür. Makalelere benzer şekilde, kurgu ve katılımcılar (Arık, 2016; Çetinkaya, 2012), uygulama (Arık, 2016; Başkurt Sayhan, 2019; Çetinkaya, 2012) ve uygulama güvenilirliği (Arık, 2016; Başkurt Sayhan, 2019) alt boyutlarında bazı ölçütler yönünden yetersizliklerin olduğu rapor edilmiştir. Son olarak, karma yöntemle yürütülen çalışmalar incelendiğinde, kurgu ve katılımcılar (Çekbaş, 2017), uygulama (Çekbaş, 2017; Yalçinkaya, 2016), uygulama güvenilirliği (Çekbaş, 2017; Çetinkaya, 2017) ve ölçümler (Çekbaş, 2017; Yalçinkaya, 2016) alt boyutlarında önceki çalışma grubunda olduğu gibi uygulama güvenilirliği alt boyutlarında yetersizliklerin olduğu görülmüştür.

Elde edilen bulgular önceki çalışma bulgularıyla bazı yönlerden uyumludur. Bununla birlikte, uygulama güvenirliliğinin belirlenmesine ilişkin

çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu çalışmalar arasında yakın tarihli ve eğitim alanıyla doğrudan ilişkili olan çalışma Alfaiz (2019) tarafından yürütülen tez çalışmasıdır. Alfaiz (2019) uygulama güvenirliğinin fen dersinde yaratıcı problem çözme becerileri puanlarının gelişimine istatistiksel yönden anlamlı şekilde eşlik ettiğini belirlemiştir. Mevcut çalışmada istatistiksel analizden ziyade yüzde değerleri üzerinden betimsel yolla inceleme yapılmıştır. Elde edilen bulguların, Alfaiz (2019) tarafından incelenen diğer çalışmalara benzer ve farklı bulgulara sahip olduğu görülmüştür. Mevcut çalışmadaki bulgulara benzer şekilde, kavramsal temel alt boyutu bakımından bazı nitel çalışmaların yüksek uygulama güvenirliği puanlarına sahip olduğu belirtilmiştir (ör. Haridza ve Irving, 2017; Gomez Arizaga vd. 2016; Wu vd. 2015). Bu benzerliğin veri toplama araçları ve analiz, güvenirlik ve inandırıcılık ve çıktı/çıktılar alt boyutlarında da sürdüğü görülmüştür (ör. Gomez Arizaga vd. 2016; Wu vd. 2015). Bununla birlikte, genel olarak kurgu ve katılımcılar, uygulama ve uygulama güvenirliği alt boyutlarında düşük uygulama güvenirliği puanları elde edilmiştir. Bu bulgu bazı çalışmalarla katılımcılar (ör. Davies, 2008; Faulkner, 2008; Nurdyani vd. 2018; Reinoso, 2011; Riley vd. 2017; Webber vd. 2018); uygulama (Davies, 2008; Faulkner, 2008; Gomez Arizaga vd. 2016; Nurdyani vd. 2018; Reinoso, 2011; Riley vd. 2017; Webber vd. 2018; Wu vd. 2015) alt boyutları yönünden benzerlik göstermektedir. Nitel çalışmalara ait uygulama güvenirliği bulgularına benzer şekilde, mevcut çalışmada kavramsal temel, veri analizi, güvenirlik ve inandırıcılık ve çıktı/çıktılar alt boyutları yönünden karma çalışmalara ait yüksek uygulama güvenirliği değerlerine rastlanmıştır. Bu bulgu bazı çalışmalarla kavramsal temel, veri analizi, güvenirlik ve inandırıcılık (ör. Siew vd. 2015) temelinde benzerdir. Bununla birlikte, genel olarak kurgu ve katılımcılar, uygulama, uygulama güvenirliği ve ölçümler alt boyutlarında düşük uygulama güvenirliği puanları elde edilmiştir. Bu bulgu bazı çalışmalarla kurgu ve katılımcılar (ör. Akınoğlu ve Tandoğan, 2007; Fatimah, 2015; West, 2008), uygulama (Fatimah, 2015; West, 2008), uygulama güvenirliği (ör. Akınoğlu ve Tandoğan, 2007; Fatimah, 2015; Siew vd. 2015; West, 2008) ve ölçümler (ör. Fatimah, 2015; Siew vd. 2015; West, 2008) alt boyutları yönünden benzerlik göstermektedir.

5. Öneriler

Çalışma sorusuna yanıt bulmak amacıyla elde edilen sonuçlar üzerinden çeşitli öneriler sunulabilir. Bu öneriler kodlayıcı güvenirliği dahilinde çalışmalara verilen uygulama güvenirliği puanlarının gelecekteki çalışmalarda farklılık gösterebileceği varsayımı altında geçerlidir. Bir diğer sınırlılık ise uygulama modeli veya programı olup olmamasına bakılmaksızın mevcut çalışma kapsamında sözdebilim temalı etkinliklere yer veren ve en az bir bağımlı değişkende olumlu artış hedefleyen çalışmalara yer verilmiş olmasıdır. Sonuçlar bu çalışmalar üzerinden yürütülen analizlerle sınırlıdır.

Sözdebilim temalı uygulamalı çalışmaların yöntem veya yayın türü fark etmeksizin, genel bir eğilim içinde, aynı uygulama güvenilirliği alt boyutları yönünden yetersizliklere sahip olduğu sonucu, araştırmacıların özellikle üzerinde durmaları gereken bir durumdur. Uygulama güvenilirliği analitik çerçevesi ile denetlenen çalışmaların çoğunlukla az olması ve bilindiği kadarıyla bu kavram hakkında eğitim alanında yapılan çalışmanın olmaması nedeniyle var olan uygulamalı çalışmaların bu analitik çerçeve doğrultusunda gözden geçirilmesi önerilebilir. Bu analitik çerçevenin kullanımının yalnızca sözdebilim alanında değil diğer birçok eğitsel uygulamanın olası olumlu etkilerinin araştırıldığı çalışmalarda temel bir bileşen haline getirilmesi konusunda adımlar atılmalıdır. Uygulamalı çalışma yapmış olan veya yapmayı düşünen araştırmacıların özellikle yetersizlik görülen kurgu ve katılımcılar, uygulama ve uygulama güvenilirliği alt boyutlarının gerektirdiği ölçütlerin sağlanması gerekliliği fikri ile yüzleşmiş olmalarının sağlanması önerilebilir. Öte yandan, sözdebilime dayalı çalışmaların görece nitel yöntemlerle yürütülmüş olması bakımından, nicel ve karma yöntemli çalışmaların artırılması önerilebilir. Son olarak, üniversitelerde verilen araştırma yöntemleri derslerinde hem lisans hem de lisansüstü seviyede uygulama güvenilirliği ölçütlerine yer verilmesi ve bu ölçütlerin kullanımının genç araştırmacıların çalışmalarını yönlendiren temel dayanaklar olmasının sağlanması adına çabaların artırılması önerilebilir.

6. Referanslar

- Afonso, A. S., & Gilbert, J. K. (2010). Pseudo-science: a meaningful context for assessing nature of science. *International Journal of Science Education*, 32(3), 329–348.
- Ağlarıcı, O., & Kabapınar, F. (2016). Kimya öğretmen adaylarının bilime ve sözde bilime ilişkin görüşlerinin geliştirilmesi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 248-286.
- Akınoğlu, O., & Tandoğan, R. Ö. (2007). The effects of problem-based active learning in science education on students' academic achievement, attitude and concept learning. *Eurasia journal of mathematics, science and technology education*, 3(1), 71-81.
- Alfaiz, F., S. (2019). *The influence of the levels of fidelity of implementation of the REAPS Model on students' creativity in science*. Unpublished doctorate dissertation, The University of Arizona, United States.
- Arık, M. (2016). *Argümantasyon tabanlı öğrenme yönteminin yedinci sınıf öğrencilerinin bilim sözde-bilim ayrımı farkındalığının geliştirilmesi üzerine etkisi*. Yayınlanmış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Arık, M., & Akçay, B. (2018). An effectiveness of engaging in argumentation on students' ability to demarcate science from pseudoscience. *Sakarya University Journal of Education*, 8(1), 41-60.
- Başkurt Sayhan, E. (2019). *Sözde-bilim uygulamaları yoluyla üstün zekalı ve yetenekli 4. sınıf öğrencilerinin bilimsel süreç beceri düzeylerinin belirlenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Bellg, A. J., Borrelli, B., Resnick, B., Hecht, J., Minicucci, D. S., Ory, M., ... & Czajkowski, S. (2004). Enhancing treatment fidelity in health behavior change studies: best practices and recommendations from the NIH Behavior Change Consortium. *Health Psychology*, 23(5), 443.
- Berkman, M., & Plutzer, E. (2010). *Evolution, creationism, and the battle to control America's classrooms*. Cambridge University Press.
- Blandford, A. M., & Osher, F. C. (2012). A checklist for implementing evidence-based practices and programs for justice-involved adults with behavioral health disorders. *Substance Abuse and Mental Health Services Administration GAINS Center*.
- Bunge, M. (2011). Knowledge: Genuine and bogus. *Science & Education*, 20(5-6), 411-438.
- Carroll, R. T. (2005). *Becoming a critical thinker. A guide for the new millennium* (2nd Ed). Boston. Pearson Custom Publishing.
- CEC (Council for Exceptional Children (2008). Classifying the state of evidence for special education professional practices: CEC practice study manual.
- Çekbaş, Y. (2017). *Argümantasyon tabanlı astronomi öğretiminin fen bilgisi öğretmen adaylarının bilimin doğasına, sözde-bilim ve epistemolojik inançlarına etkisinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Coll, R. K., Taylor, N., & Lay, M. C. (2009). Scientists' habits of mind as evidenced by the interaction between their science training and religious beliefs. *International Journal of Science Education*, 31(6), 725-755.
- Çalik, M., & Coll, R. K. (2012). Investigating socioscientific issues via scientific habits of mind: development and validation of the scientific habits of mind survey. *International Journal of Science Education*, 34(12), 1909-1930.

- Çetinkaya, E. (2012). *Bilim sözde-bilim ayrımı tartışmasının ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin bilimsellik algıları ve akademik bilgi düzeylerine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çetinkaya, E. (2017). *Bilim sözde-bilim ayrımı bağlamında tasarlanan argümantasyon temelli etkinliklerin, 8. sınıf öğrencilerinin bilimin doğası görüşlerine, sözdebilimsel inançlarına ve argümantasyon becerilerine etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çetinkaya, E. K., Şimşek, C. L., & Çalışkan, H. (2013). Bilim ve sözde-bilim ayrımı için bir ölçek uyarlama çalışması. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2).
- Çetinkaya, E., Turgut, H., & Duru, M. K. (2015). Bilim, sözde-bilim ayrımı bağlamının ortaokul öğrencilerinin bilim algılarına etkisi: İridoloji vakası. *Eğitim ve Bilim*, 40(181).
- Davies, H. (2008). An overview of an investigation into the effects of using TASC strategies in the development of children's thinking and problem-solving skills in science. *Gifted Education International*, 24(2-3), 305-314.
- De Robertis, M. M., & Delaney, P. A. (1993). A survey of the attitudes of university students to astrology and astronomy. *Journal of the Royal Astronomical Society of Canada*, 87, 34-50.
- Ede, A. (2000). Has science education become an enemy of scientific rationality? *Skeptical Inquirer*, 24, 48-51.
- Eder, E., Turic, K., Milasowszky, N., Van Adzin, K., & Hergovich, A. (2011). The relationships between paranormal belief, creationism, intelligent design and evolution at secondary schools in Vienna (Austria). *Science & Education*, 20(5-6), 517-534.
- Epstein, S. (2003). Cognitive-experiential self-theory of personality. *Handbook of Psychology*. 2(7), 159-184.
- Faulkner, C. (2008). Creativity and thinking skills in mathematics: Using the TASC wheel as the basis for talented pupils to create their own thinking frameworks. *Gifted Education International*, 24(2-3), 288-296.
- Fatimah, S. (2015). Devoting to enhance the critical thinking skill and the creativity of students in seventh grade through PBL model with JAS approachment. *Jurnal Pendidikan IPA Indonesia*, 4(2), 149-157.

- Finn, P., Bothe, A. K., & Bramlett, R. E. (2005). Science and pseudoscience in communication disorders. *American Journal of Speech-Language Pathology*.
- Gomez-Arizaga, M. P., Bahar, A. K., Maker, C. J., Zimmerman, R., & Pease, R. (2016). How does science learning occur in the classroom? Students' perceptions of science instruction during the implementation of the REAPS model. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 12(3), 431-455. doi: 10.12973/eurasia.2016.1209a.
- Good, R. (2005). *Scientific and religious habits of mind: Irreconcilable tensions in the curriculum*. New York: Peter Lang Publishing, Inc.
- Good, R. (2012). Why the study of pseudoscience should be included in nature of science studies. In *Advances in nature of science research* (pp. 97-106). Springer, Dordrecht.
- Good, R., & Slezak, P. (2011). Editors' introduction. *Science & Education*, 20(5-6), 401-409.
- Haridza, R., & Irving, K. E. (2017, February). Developing critical thinking of middle school students using problem based learning 4 core Areas (PBL4C) model. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 812, No. 1, p. 012081).
- Harn, B., Parisi, D., & Stoolmiller, M. (2013). Balancing fidelity with flexibility and fit: What do we really know about fidelity of implementation in schools?. *Exceptional Children*, 79(2), 181-193.
- Jiménez-Aleixandre, M. P., & Erduran, S. (2007). Argumentation in science education: An overview. In *Argumentation in science education* (pp. 3-27). Springer, Dordrecht.
- Kallery, M. (2001). Early-years educators' attitudes to science and pseudo-science: the case of astronomy and astrology. *European Journal of Teacher Education*, 24(3), 329-342.
- Kaplan, A. O. (2014). Research on the pseudo-scientific beliefs of pre-service science teachers: A sample from astronomy-astrology. *Journal of Baltic Science Education*, 13(3), 381.
- Losh, S. C., & Nzekwe, B. (2011). Creatures in the classroom: pre-service teacher beliefs about fantastic beasts, magic, extraterrestrials, evolution and creationism. *Science & Education*, 20, 473-489.
- Lundström, M. (2007). Students' beliefs in pseudoscience. Paper presented at ESERA Conference, Malmö.

- Lundström, M., & Jakobsson, A. (2009). Students' ideas regarding science and pseudo-science in relation to the human body and health. *NORDINA*, 5(1), 3- 17.
- Martin, M. (1994). Pseudoscience, the paranormal, and science education. *Science and Education*, 3, 357-371.
- Metin, D. (2015). *Middle school students' reasoning patterns and comprehensions about pseudoscientific applications related to crystals*. Published doctorate dissertation, Middle East Technical University, Ankara.
- Metin, D., Cakiroglu, J., & Leblebicioglu, G. (2020). Perceptions of eighth graders concerning the aim, effectiveness, and scientific basis of pseudoscience: the case of crystal healing. *Research in Science Education*, 50(1), 175-202.
- Metin, D. & Ertepinar, H. (2016). Inferring pre-service science teachers' understanding of science by using socially embedded pseudoscientific context. *International Journal of Education in Mathematics, Science and Technology*, 4(4), 340–358.
- Metin, D. & Leblebicioglu, G. (2011). How did a science camp affect children's conceptions of science? *Asia-Pacific Forum on Science Learning and Teaching*, 12(1), 2.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Sage.
- Moncher, F. J., & Prinz, R. J. (1991). Treatment fidelity in outcome studies. *Clinical psychology review*, 11(3), 247-266.
- Moore, R. (1992). Debunking the paranonnal: We should teach critical thinking as a necessity for living, not just as a tool for science. *The American Biology Teacher*, 54(1), 4-9.
- Mowbray, C. T., Holter, M. C., Teague, G. B., & Bybee, D. (2003). Fidelity criteria: Development, measurement, and validation. *American journal of evaluation*, 24(3), 315-340.
- Nehm, R. H., & Schonfeld, I. S. (2007). Does increasing biology teacher knowledge of evolution and the nature of science lead to greater preference for the teaching of evolution in schools?. *Journal of Science Teacher Education*, 18(5), 699-723.
- Nurdyani, F., Slamet, I., & Sujadi, I. (2018, October). Creative thinking level of students with high capability in relations and functions by problem-based learning. In *J. Phys. Conf. Ser* (Vol. 983, No. 012102, p. 6596).

- Preece, P. F., & Baxter, J. H. (2000). Skepticism and gullibility: the superstitious and pseudoscientific beliefs of secondary school students. *International Journal of Science Education*, 22, 1147–1156.
- Przybylski, R., Orchowsky, S., Woodhams, T., National Criminal Justice Association (NCJA), United States of America, Justice Research and Statistics Association, & United States of America. (2015). Implementing evidence-based practices. *Washington, DC: Justice Research and Statistics Association, Bureau of Justice Statistics, US Department of Justice, National Criminal Justice Association.*
- Reinoso, J. (2011). Real-life problem solving: Examining the effects of alcohol within a community on the Navajo nation. *Gifted Education International*, 27(3), 288-300.
- Riley, T., Webber, M., & Sylva, K. (2017). Real engagement in active problem solving for Māori boys: A case study in a New Zealand secondary school. *Gifted and Talented International*, 32(2), 75-86.
- Rogers, P., Davis, T., & Fisk, J. (2009). Paranormal belief and susceptibility to the conjunction fallacy. *Applied Cognitive Psychology: The Official Journal of the Society for Applied Research in Memory and Cognition*, 23(4), 524-542.
- Shein, P. P., Li, Y. Y., & Huang, T. C. (2014). Relationship between scientific knowledge and fortune-telling. *Public understanding of science*, 23(7), 780-796.
- Shermer, M. (1997). *Why people believe weird things: pseudoscience, superstition, and other confusions of our time*. New York: W. H. Freeman and Company.
- Siew, N. M., Chong, C. L., & Lee, B. N. (2015). Fostering fifth graders' scientific creativity through problem-based learning. *Journal of Baltic Science Education*, 14(5), 655.
- Sugarman, H., Impey, C., Buxner, S., & Antonellis, J. (2011). Astrology beliefs among undergraduate students. *Astronomy Education Review*, 10, 010101–010101.
- Tsai, C.-Y., Shein, P. P., Jack, B. M., Wu, K.-C., Chou, C.-Y., Wu, Y.-Y., Liu, C.-J., Chiu, H.-L., Hung, J.-F., Chao, D., & Huang, T.-C. (2012). Effects of exposure to pseudoscientific television programs upon Taiwanese citizens' pseudoscientific beliefs. *International Journal of Science Education*, Part B, 2(2), 175–194.

- Tseng, Y. C., Tsai, C. Y., Hsieh, P. Y., Hung, J. F., & Huang, T. C. (2014). The relationship between exposure to pseudoscientific television programmes and pseudoscientific beliefs among Taiwanese university students. *International Journal of Science Education, Part B*, 4(2), 107-122.
- Turgut, H. (2009). Pre-service science teachers' perceptions about demarcation of science from pseudoscience. *Education and Science*, 34(154), 50.
- Turgut, H. (2011). The context of demarcation in nature of science teaching: the case of astrology. *Science & Education*, 20(5-6), 491-515.
- Turgut, H., Akcay, H., & Irez, S. (2010). The impact of the issue of demarcation on pre-service teachers' beliefs on the nature of science. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 10(4), 2653-2663.
- Walker, W. R., Hoekstra, S. J., & Vogl, R. J. (2002). Science education is no guarantee of skepticism. *Skeptic (Altadena, CA)*, 9(3), 24-29.
- Webber, M., Riley, T., Sylva, K., & Scobie-Jennings, E. (2018). The Ruamano project: Raising expectations, realising community aspirations and recognising gifted potential in Mori boys. *Australian Journal of Indigenous Education*, 1-12.
- Welsh, B. C., Sullivan, C. J., & Olds, D. L. (2010). When early crime prevention goes to scale: A new look at the evidence. *Prevention Science*, 11(2), 115-125.
- West, H. (2008). A study of the impact of using the TASC wheel on children's involvement in their own learning. *Gifted Education International*, 24(2-3), 297-304.
- Wu, I., Pease, R., & Maker, C. J. (2015). Students' perceptions of real engagement in active problem solving. *Gifted and Talented International*, 30(1-2), 106-121.
- Yalçınkaya, T. (2016). *Sözdebilim temalı bilimin doğası öğretiminin fen bilgisi öğretmen adaylarının sözdebilim algılarına ve eleştirel düşünme becerilerine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Yates, G. C., & Chandler, M. (2000). Where have all the skeptics gone?: Patterns of New Age beliefs and anti-scientific attitudes in preservice primary teachers. *Research in Science Education*, 30(4), 377-387.

CHAPTER 29

RESEARCH IN EDUCATION AND SOCIAL SCIENCES

**Sözlük Ve Sözlükçülük Üzerine Yapılmış Lisansüstü
Düzeyindeki Çalışmaların Değerlendirilmesi (Mehmet Fatih
Özcan)**

Sözlük Ve Sözlükçülük Üzerine Yapılmış Lisansüstü Düzeyindeki Çalışmaların Değerlendirilmesi

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih ÖZCAN

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi,

Eğitim Fakültesi,

Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı,

Mefo3@hotmail.com

1.Giriş

Sözlük kavramı tüm toplumlar için önemli bir kavramdır. Toplumlar tarihten gelen bir dil varlığıyla kültürlerini oluşturur, birbirlerine bağlanırlar. Dili oluşturan, konuşmayı sağlayan unsurlardan biri, varlıkları karşılayan sözcüklerdir. Geçmişin izlerini taşıyan bu kavramların gelecek nesillere aktarılması çok önemlidir. Bu aktarımın birçok yolu olduğu gibi en etkili ve kalıcı olanı da sözlük ve sözlük çalışmalarıdır.

Sözlük, bir dilin belli bir çağda ya da bütün çağlarda kullanılan sözcüklerini terimlerini ve kalıp kullanımlarını (deyimler, kalıp sözler, deyişler, atasözleri vb.), alfabetik düzen içinde, tanımları, örnek tümceleri, söylenişleri, kökenleri, dilbilgisi kategorileri, eşanlamlıları, karşıt anlamlıları, bir başka dildeki karşıtlarıyla, vb. yapıtlara denir. Sözlüklere aynı zamanda lügat veya eski deyişle kamus da denir (Hachett, 1993).

Yılmaz'ın (2009) sözlükle ilgili olarak yaptığı detaylı tanım ise şöyledir: *“Genellikle bir dilin (veya karşılaştırmalı olarak birden çok dilin) belli bir döneminin -özellikle de son döneminin- söz varlığının bütününe veya çeşitli uzmanlık alanlarını ilgilendiren özel bir bölümünün, alfabetik veya kavramsal olarak ortaya konulmasını amaçlayan; içerdiği söz varlığındaki sözlüksel birimlerin ölçünlü dildeki (veya kullanıldığı alandaki) ana biçimlerini, bu biçimlerin vurgu ve tonlamaya göre geçirdiği ses temelli değişiklikleri, kökenlerini, bağlam içindeki kullanım alanlarını, dâhil olduğu çeşitli dilsel tabakaları; bir dil birimi olarak ait olduğu sınıf ve türleri, bağlam içinde gösterdiği çeşitli dilbilgisel özellikleri, anlam/anlamlarını -genellikle- ortak yazı dilinden taranarak belirlenmiş tanıklı (imzalı) örneklerle tanımlayarak veren, bu sözlüksel birimlerin geçtiği deyim, atalar sözü, kalıp söz, birleşik şekilli dil öğelerini de kapsayan, ana dili ve yabancı dil öğrencileri için temel başvuru kaynağıdır.”*

Vardar'ın (2002) sözlüğü; bir dildeki sözlüksel birimlerin tümünü ya da bir bölümünü tüm özellikleriyle sunan yapıt olarak tanımlamıştır.

Bir Arap atasözünde, “İlim bir avdır, yazmak onu yakalamaktır.” denilmektedir. Toplum içinde konuşulan dil her ne kadar sözcükleri muhafaza etse de değişim ve dış tehlikelere açık olan dilin varlığını korumak sözlüklerle sağlanacaktır. Bu kadar önemli bir kavramın oluşturucuları da sözlük yaparken çok dikkat etmeli ve özen göstermelidir. Sözlük yazacağı dil konusunda uzman olmayan, yeterliliğe sahip bulunmayan hiç kimse bu işe kalkışmamalıdır. Sözlük yazmaya başlamak bile başlı başına önemli bir özgüven gerektirir. Sözlükle beraber sözlükçülük de önemli bir kavramdır. Sözlükçülük kavramı Türkçe sözlükte “ Bir dilin veya karşılıklı olarak daha fazla dilin söz varlığını sözlük biçiminde ortaya koymak üzere yöntemleri araştırma; sözlük hazırlama, yazma ilkelerini, kurallarını geliştirme ve uygulama alanına çıkarma işi, sözlük bilgisi, lügatçilik, leksikografi.” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2020). Leksikografi kavramı yine Meydan Larousse sözlüğünde *sözlükçülük* olarak geçmektedir (1973: XI/511). Türkçe kaynaklarda ise sözlük bilimi (Topaloğlu 1989: 133; Korkmaz 2007: 199) teriminin yanı sıra sözlükbilim (Kocaman 2000: 111), sözlük bilgisi (Vardar 1980: 135; Hengirmen 1999: 341), sözcükbilgisi (Vardar 1978: 117) terimleri kullanılmıştır (*akt:* Akalın, 2009). Vardar (2002) ise Sözlükçülüğü “Sözlük yapımıyla ve bu etkinliğine ilişkin ilke, yöntem vb. ile uğraşan uygulamalı sözlükbilim dalı (*sözlükçülük* de denir)” biçiminde açıklamıştır. Türklerde sözlükçülük geleneğini Divan-ı Lügat’it Türk ile başlatabiliriz.

Kaşgarlı Mahmut’un Divânu Lügati’t-Türk’ü, Ali Şir Nevai’nin Muhakemetü’l Lügateyn’i, Houtsma’nın Tercümân-i Türkî ve Arabî’si (Kıpçakça), Caferoğlu’nun Kitabü’l İdrâk’ı (Kıpçakça), Atalay’ın Ettuhfetü’z-Zekıyye’si (Kıpçakça), Şemsettin Sami’nin Kamus-ı Türkî’si, Ahmet Vefik Paşa’nın Lehçe-i Osmanî’si, Prof. Dr. Aleaddin Memedoğlu’nun Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I-II’si ile Karşılaştırmalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü Türkçe’nin en değerli sözlükleri arasında yerlerini almıştır (Elbir, Bağcı, 2013).

Sözlük ve sözlükçülük kavramlarıyla beraber anılması gereken bir başka kavram ise terim kavramıdır. TDK’de (2020) terim kavramı, bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelime, ıstılah olarak açıklanmaktadır. Çünkü bir dildeki terimlerin bilinmesi o dille ilgili uzmanlaşmayla doğrudan ilgilidir. Terimler, dile zorunlulukla gelir ve bunları birebir almak o dilin söz varlığını tehlikeye sokacaktır. Terimlerin kendi dilimizdeki karşılıklarını bulmak önemli bir unsurdur. Görüldüğü gibi sözlük, sözlükçülük ve terim kavramı bir toplumun dili için olmazsa olmaz unsurlardır. Bunlara gösterilecek hassasiyet dile verilen önemi gösterir. Sözlük, dilin bütün malzemesini derleyip bir arada toplayan temel kitaptır. Bunda yazı ve konuşma dilinde geçen bütün kelimeler yer alır. Sözlük bir dilin hazinesi yerinedir. Dil kelimelerden oluşur, bu kelimeler de her dilin kendisine has birtakım kurallarına uygun biçimde sıralanıp

bağlanarak bir insanın isteğini anlatmasına yararlar. O halde bir dilin zenginliği kelimeleridir. Sözlük koruyucu bir kılıftır.

1.1.Sözlük ve Sözlükçülüğün Tarihçesi

İnsanın yaratılmasıyla ortaya çıkan iletişim, ilk başta seslerle daha sonra da eşyaya verilen isimlerle sağlanmıştır. Bu isimleri ve daha sonra ortaya çıkan kelimeleri kimin ne zaman bir araya getirip bir sözlük oluşturduğunu net bir şekilde söylememiz imkânsızdır. Günümüz sözlüklerine benzerliğiyle ilk sözlük olarak Bizanslı Aristophanes'in İ.Ö 2. yy.da yazdığı Yunanca'da seyrek kullanılan ve açıklaması güç olan bir takım sözcükleri bir araya getirdiği sözlüğünden bahsedebiliriz (*akt:* Bingöl, 2016). Bu eseri İ.S. 1'yy'da Pamphilus'un 95 kitaplık Yunanca sözlüğü ve Flaccus'un Latince yapıtı takip eder (Encyclopedia Americana, 1968). Yılmaz ise (2017:2-3) ilk sözlüğün Sümerce-Akadca karşılıklar kılavuzu niteliğindeki *Urna Hubullu* olduğunu söyler. Mehmet Kahraman da (2016:3288-3312) ilk sözlüğün Çince olduğunu öne sürer. Kahraman'a göre, M.Ö. XI. yüzyılda Bawetshi'nin hazırladığı yaklaşık 40.000 kelimelik Çince sözlüğü ilk yazılı sözlük çalışması olarak örnek gösterilmektedir (*akt:* Koç, 2019). Aksan'ın (1190) aktardığına göre Garland dünyada sözlük terimini ilk defa 1225'te kullanmıştır. Doğuda sözlükçü olarak Gevheri'yi, Firuzabadi'yi, Kaşgarlı'yı, Ş. Sami'yi ve M. Asım'ı öncü olarak ele alabiliriz. TDK tarafından basılan Türkçe Sözlük'ün ilk baskısı 1945'te yapılmıştır.

2.Yöntem

Sözlükler, toplumun temelidir. Ayrıca bireyin evrenin bir parçası olmasını sağlayan evrensel gerçeklerdir. Bu çalışma ile birlikte sözlük ve sözlükçülük hakkında 2015-2018 yılları arasında yapılmış lisansüstü çalışmaların analizinin yapılması amaçlanmıştır.

Çalışmada meta-analiz yöntemi kullanılmıştır. Meta-analiz bilimsel araştırmalarda literatür taraması olarak kullanılan bir yöntemdir. Ergene'ye (1999) göre meta-analizin diğer literatür tarama yöntemlerinden farkı, araştırma bulgularının bir araya getirilip bütünlleştirilmesinde ve analizinde istatistiksel yöntemleri temel almasıdır.

Çalışma için öncelikle literatür taraması yapılmıştır. Literatür taraması için YÖK Ulusal Tez Merkezi kullanılmıştır. Bu taramayla sözlük ve sözlükçülük üzerine hazırlanmış ve tam metinlerine ulaşılan çalışmalara ulaşılmıştır. Böylece çalışmanın da sınırları belirlenmiştir.

3.Bulgular

YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde yapılan tarama sonucunda sözlük ve sözlükçülük üzerine yapılmış ve tam metni erişime açık 20 teze ulaşılmıştır.

Tablo 1: Tezlerin Türlerine ve Yapıldığı Üniversitelere Göre Dağılımı

Ü n i v e r s i t e	Y ü k s Lisans Tezi	Doktora Tezi	Toplam
Erciyes Üniversitesi	1	0	1
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	1	0	1
Bingöl Üniversitesi	1	0	1
İstanbul Üniversitesi	2	0	2
Hacettepe Üniversitesi	1	1	2
Pamukkale Üniversitesi	0	1	1
Cumhuriyet Üniversitesi	1	0	1
Gazi Üniversitesi	1	0	1
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	1	0	1
Marmara Üniversitesi	1	0	1
İstanbul Aydın Üniversitesi	1	0	1
Sakarya Üniversitesi	0	1	1
Ardahan Üniversitesi	0	1	1
Yıldız Teknik Üniversitesi	0	1	1
Necmettin Erbakan Üniversitesi	1	0	1
Adıyaman Üniversitesi	0	1	1
Işık Üniversitesi	1	0	1
Balıkesir Üniversitesi	1	0	1
Toplam	14	6	20

Tablo 1'e bakıldığında, yayımlanan tezlerin çoğunlukla İstanbul, Eskişehir Osmangazi üniversitelerinde (2) yapıldığı görülmektedir. Tezlerin 14'ü yüksek lisans, 6'sı doktora tezlerinden oluşturmaktadır.

Tablo 2'de bu makalede incelenen tezlerin künyelerine yer verilmiştir.

Tablo 2: Sözlük ve Sözlükçülük Üzerine Yapılan Çalışmalar

T e z i n A d ı	T e z i n	Tezin D a n ı ş ı	T e z i n	Tarih
Tuhfetü'l - Mülûk (Tuhfe - yi Şâhidî Şerhi): İnceleme - tenkitli metin - sözlük - tıpkıbasım	Şeyma Nur Zararsız	Prof. Dr. Atabey Kılıç	Yüksek Lisans	2015
İbn Kuteube'nin Garîbu'l-Hadîs ve ez-Zemahşerî'nin el-Fâik fî Garîbi'l-Hadîs adlı eserlerinin konulu sözlükçülük açısından değerlendirilmesi	Aziz Siler	Doç. Dr. Faruk Çiftçi	Yüksek Lisans	2015
Zazaca-Türkçe sözlük, Genç-Bingöl yöresi	Abdurrahman Yılmaz	Doç. Dr. Nusrettin Bolelli	Yüksek Lisans	2015
Rus sözlükçülüğü ve tarihi ve çağdaş Türk lehçelerinde Rusça-Türkçe sözlükler	Alina Minsafina	Yrd. Doç. Dr. Mehmet Gürlek	Yüksek Lisans	2015
Lûgat-i Türkî, Arabî, Fârisî adlı eser üzerinde sözlükçülük, söz varlığı ve söz yapımı araştırması	Mustafa Samet Kumanlı	Prof. Dr. Şükrü Haluk Akalın	Yüksek Lisans	2016

Orta Türkçe sözlüklerindeki söz varlığının eş değerlikler bakımından art süremlî ve eş süremlî karşılaştırması (İsimler)	Ezgi Demirel	Doç. Dr. Mehmet Vefa Nalbant	Doktora	2016
Hüseyin Nihal Atsız' ın Bozkurtların Ölümü ve Bozkurtların Diriliyor adlı eserlerinin sözlük ve söz varlığı	Esra Kaan	Doç. Dr. Emin Eminoğlu	Yüksek Lisans	2016
Edirneli Şevki Divanı bağlamalı dizin ve işlevsel sözlük	Nebi Çelik	Prof. Dr. İsmail Hakkı Aksoyak	Yüksek Lisans	2016
Sükriye divanı sözlüğü [Bağlamalı dizin ve işlevsel sözlük]	Eda Tuncer	Doç. Dr. İsmet Şanlı	Yüksek Lisans	2016
Yabancılar Türkçe öğretiminde ders materyalleri çok dilli bir sözlük örneği	Talha Göktentürk	Prof. Dr. Sinan Kaçalın	Yüksek Lisans	2016
Türkçe sözlük' de anlam iyileşmesi ve anlam kötüleşmesi	Ali Özkul	Prof. Dr. Günay Karaağaç	Yüksek Lisans	2016
Türkçe satırlı bir sözlük: Kitâbü'l-Müsellese	Tuğba Poçan	Prof. Dr. Şükrü Haluk Akalın	Doktora	2017
Nev'î Divanı sözlüğü (Bağlamsal dizin ve işlevsel sözlük)	Sedanur Dinger Arslan	Prof. Dr. Ramazan Korkmaz	Doktora	2017
Fenâî Divanı Sözlüğü/Bağlamalı dizin ve işlevsel sözlük	Nilüfer Peker	Doç. Dr. Abdullah Aydın	Yüksek Lisans	2017
16. yüzyıla ait Arapça-Türkçe sözlük Mirkatü'l-Luga (Metin-inceleme-dizin)	Marwa Hassan	Prof. Dr. Zühal Ölmez	Doktora	2017
Belîğ Mehmed Emîn Divânı sözlüğü [Bağlamalı dizin ve işlevsel sözlük]	Özgenay İnanan	Yrd. Doç. Dr. Mehmet Gürbüz	Yüksek Lisans	2017
Türkçe sözlüklerde hesaplama metotları kullanarak anlam ayrımı	Burak Ertopcu	Prof. Dr. Ercan Solak	Yüksek Lisans	2017
Mobil uygulama kullanımının sözlüksel ve bağlamsal kelime öğretimine etkisi	Özgür Çelik	Yrd. Doç. Fatih Yavuz	Yüksek Lisans	2018
Ahmet Muhtar Ömer'in Arap sözlükbilimindeki yeri	Halil Uysal	Prof. Dr. Ahmet Bostancı	Doktora	2018
Mirzâ-Zâde Mehmed Sâlim divanı sözlüğü [Bağlamalı dizin ve işlevsel sözlük]	Metin Aydın	Doç. Dr. Nazmi Özerol	Doktora	2018

Tablo 3: Tez yazarlarının cinsiyet dağılımı

Yazar cinsiyeti	f	%
Erkek	10	50
Kadın	10	50
Toplam	20	100

Tablo 3'te cinsiyet dağılımında %50 ile eşit bir dağılım olduğu görülmektedir.

Tablo 4: Sözlük ve sözlükçülük konularını ele alan tezlerde yararlanılan yöntem ve teknikler

Yöntem ve teknikler	f	%
Kaynak Taraması	18	90
Doküman inceleme	1	5
Çeviri	1	5

Tablo 4 incelendiğinde çalışmamızın konusunu oluşturan sözlük çalışmaları çoğunlukla eski metinlerin günümüze uyarlanması ya da satırları çeviri gibi tekniklerin kullanılmasından dolayı kaynak taraması yöntemi ağırlıklı olarak kullanılmıştır.

Sözlük ve Sözlükçülük konulu tezlerde şu bulgu ve önerilere rastlanmıştır:

- ◁ Ele alınan şairlerin üslubu ve birikimi hakkında bilgi edinilmesinin yanı sıra sözlük düzeni içerisinde bağlamlara kolay ulaşılması yönüyle XVIII. yüzyıl Türk edebiyatı üzerine yapılacak çalışmalarda kolaylıklar sağlayacaktır.
- ◁ İncelenen eserlerdeki öğretmen-öğrenci münasebetlerine örnek teşkil eden bazı hususlar günümüzde kullanılabilir. Dilimize ve kültürümüze kaynaklık eden bu tür eserler ne yazık ki tarihin tozlu sayfalarında durmakta ve kendilerini çalışacak araştırmacıları beklemektedir.
- ◁ Yapılan tezlerin üslup çalışmalarına ve Türk edebiyatı tarihi için yapılan çalışmalara yol göstereceğini ümit edilmektedir.
- ◁ Ele alınan sözlüklerin dil, yazım ve söz varlığı bakımından Eski Anadolu Türkçesinden Klasik Osmanlı Türkçesine geçiş devrinin özelliklerini taşımakta olup 16. yüzyıl Türkçesinin söz varlığını göstermesi bakımından büyük bir önemi haizdir.
- ◁ Klasik edebiyatın imgelem dünyasının beslendiği önemli kaynaklardan biri de tarih, efsane ve mitolojidir. Bu kaynakların Klasik şairin üslubuna nasıl ve ne ölçüde tesir ettiğinin belirlenmesi; hem genel mahiyette Klasik şiir değerlendirmeleri hem de sanatkarı edebî yönden daha iyi tanımak, tanımlayabilmek yönünde, ciddiyetle ve farklı bir bakış açısıyla üzerinde durulması gereken mevzulardandır. İncelenen yazarın Türkçe konusundaki hassasiyetine değinilmiştir.

- ‹ Genel anlamda anlambilimle ilişkili olan kavramsal alan konusu özellikle bir sözlük için son derece önem taşımaktadır. Bu bakımdan sözcüklerin kavramsal alanları ve bu sözcüklerin 16. yüzyıldan günümüze kadar yaşadığı değişimler sözvarlığımız açısından oldukça önemlidir.
- ‹ Türk Dil Kurumunun yayımlamış olduğu sözlükler anlam iyileşmesi ve kötü anlam kazanması bakımından incelenerek sözcük değişimleri ele alınmıştır. Bir kelimenin zamanla iyi anlam kazanması iyileşme, kötü anlam kazanması da kötüleşme olarak bilinmektedir. Türkiye Türkçesinde de kelimeler iyileşme ve kötüleşme yönünde değişikliklere çokça uğramaktadır.
- ‹ Bir konu alanında kelime öğretimi yapan sözlüklerin ders kitapları ile birlikte kullanıma sunulması ve bu uygulamanın dil öğretimi merkezlerinde yaygınlaştırılması yabancı dil öğrenen öğrencilerin kelime kazanımına katkı sağlayacaktır.
- ‹ XVII. yüzyıl döneminin öne çıkmamış şairleri ve onların eserleri üzerine yapılacak araştırmaların çoğaltılması, hem edebiyat tarihinin gelişmesine hem de dönemin kültürel ve sosyal özelliklerinin ortaya konulmasına katkı sağlayacağı gibi Klâsik Türk Edebiyatı metinlerinin doğru anlaşılmasına da büyük hizmet edecektir.
- ‹ Bazı yazarların yazdığı sözlükler yaşadıkları devrin küçük bir sözlüğü gibi görünse de; divan edebiyatı adına devrin üslubunu aks ettirmesi açısından önemli bir yer teşkil eder. Klasik edebiyatımızın mana dünyasını ortaya çıkarması adına da faydalı olacağı kanaatindeyiz.
- ‹ Eski Türk Edebiyatı verimlerimizin günümüze aktarılmasında önemli bir basamağı oluşturan manzum sözlük ve şerhleri kapsamında ele aldığımız bu metnin neşri ile ilim âlemine faydalı olacağı inancındayız. Manzum sözlükler enfüsî olarak görülmeyen bir nesil yetiştirme görevi üstlenmişlerdir. Bu sebeple edebiyatımızın önemli verimleri olan manzum sözlüklerin pedagojik boyutunun değerlendirilmesi ve günümüz eğitim anlayışında nasıl kullanılabileceğinin araştırılması gerektiği düşüncesindeyiz.

4.Sonuç

Bu çalışmada 14 yüksek lisans ve 6 doktora tezi incelenmiştir. Sözlük ve Sözlükçülük üzerine yapılan tezlerin genellikle yüksek lisans çalışmalarından oluştuğu tespit edilmiştir.

Dil tanımlarında yer alan “dil canlı bir varlıktır” kavramı düşünüldüğünde dilin zaman içerisinde değişmeye ve gelişmeye mecbur olduğu görülmektedir. Dilin canlılığı elbette insana bağlıdır. Yaşanacak bu değişimin sağlam bir şekilde gerçekleşmesi için tümünün aktarılması gerekmektedir. Bu aktarım sadece sözcük aktarımı değil bir kültürel haritanın da aktarılması demektir. Kültür aktarımı çocuklardan başlar. Sözlükler gelecek kuşakların doğru ve güzel konuşmasını sağlayarak; dil için, kültür

için ve ülke için yeni imkânlar yaratmaları için düşüncelerini sağlar. Eğer az kelime ile düşünüp konuşmaya, kendilerini ifade etmeye çalışırlarsa; vermek istedikleri mesajı doğru bir şekilde veremezler. Bu durum “Zengin kelime bilgisi= daha fazla düşünce, akıcı konuşma, kendine güven” şeklinde betimlenebilir.

Sözlük ve sözlükçülüğün öğrenciler için yararlarını Göçer (2001) ve (Budak, 2000) şu şekilde belirtmiştir:

- 1- Öğrencilerin ve Türk halkının Türkçeyi daha iyi öğrenmesi, günlük hayatında doğru kullanmasına katkıda bulunmak,
- 2- Türkçenin öğrenilmesinde karşılaşılan zorlukların kolayca aşılmasını sağlamak; doğru öğrenme ve öğrenilenlerin yerinde kullanımını sağlamak,
- 3- Sözlüklerin baş kısmına temel ve pratik bilgilerin konulmasıyla her Türk ferдинin Türkçeyle ilgili önemli bilgi ve kuralları öğrenmesini sağlamak,
- 4- Bilmediği bir şeyi nereden ve nasıl öğreneceğini (kaynak eser kullanımını) öğrenen öğrencinin problem çözme yeteneğini geliştirmek. Karşılaştıkları problemleri çözebilecek anlayışa erişirmek.

Geçmişten günümüze birçok alan için çeşitli sözlükler hazırlanmıştır. Fakat bu çalışmalar her dönemde olduğu gibi günümüzde de yetersiz kalmaktadır. Teknoloji çağı olarak nitelendirilen bu dönemde öğrenci ilgisini daha fazla çekecek sözlük çalışmalarına yer verilmelidir.

Sözlük bir dilin hazinesi yerindedir. Dil kelimelerden oluşur, bu kelimeler de her dilin kendisine has birtakım kurallarına uygun biçimde sıralanıp bağlanarak bir insanın isteğini anlatmasına yarar. O halde bir dilin zenginliği kelimeleridir. Sözlük, yalnız dilin kelime hazinesini toplamakla kalmaz; dili korur, onu bozulup yozlaşmaktan kurtarır. Sözlük ve sözlükçülüğün bir devlet politikası olarak ele alınıp her yaş grubu için belirli kriterlerin belirlenmesi gerekmektedir. Kültür haritamızın oluşturulması için Göktürk kitabelerine kadar dayanan bir sürecin ele alınıp sözlük kütüphanesinin oluşturulması gerekmektedir. Bu çalışmaların sadece kelime bazında değil kelimelerin etimolojisine de bakılmalıdır. Türkiye’de yapılan çalışmalara bakıldığında nicelik ve nitelikte çalışmalara ihtiyaç olduğu görülmüştür. Sözlükçülüğün terminolojisini, hedeflerini ve sorunlarını ele alan çalışmalara daha fazla yer verilmelidir. Ayrıca bugüne kadar yayımlanmış sözlükler incelenerek, eksik ve hatalı yönleri tespit edilip, daha fazla işlevselleştirilmesi yönünde çalışmalar teşvik edilmelidir.

Kaynakça

- Arslan, D. (2017). *Nev'i Divanı sözlüğü (Bağlamsal dizin ve işlevsel sözlük)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ardahan Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı / Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Ardahan.
- Aydın, M. (2018). *Zâde Mirzâ-Mehmed Sâlim divanı sözlüğü [Bağlamli dizin ve işlevsel sözlük]*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Adıyaman Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı / Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Adıyaman.
- Bingöl, Z. (2016). *Sözlük Ve Sözlükçülük Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Muğla Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Muğla.
- Budak, Y. (2000). Sözcük öğretimi ve sözlüğün işlevi. Ankara: *Dil Dergisi*, Sayı: 92.
- Çelik, N. (2016). *Edirneli Şevki Divanı bağlamli dizin ve işlevsel sözlük*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı / Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara.
- Çelik, Ö. (2018). *Mobil uygulama kullanımının sözlüksel ve bağlamsal kelime öğretimine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Balıkesir Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı, Balıkesir.
- Demirel, E. (2016). *Orta Türkçe sözlüklerindeki söz varlığının eş değerlikler bakımından art süremli ve eş süremli karşılaştırması (İsimler)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Denizli.
- Ergene, T. (1999). *Effectiveness of test anxiety reduction programs: a metaanalysis review*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ohio University, Ohio.
- Gelişim Hachett, (1993). *Alfabetik genel kültür ansiklopedisi*. Sabah Yayınları.
- Göktentürk, T. (2016). *Yabancılar Türkçe öğretiminde ders materyalleri çok dilli bir sözlük örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi / Eğitim Bilimleri Enstitüsü / Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı / Türkçe Öğretmenliği Bilim Dalı, İstanbul.

- Hassan, M. (2017). *16. yüzyıla ait Arapça-Türkçe sözlük Mirkatü'l-Luga (Metin-inceleme-dizin)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı / Türk Dili Bilim Dalı, İstanbul.
- İnanan, Ö. (2017). *Belîğ Mehmed Emîn Dîvânı sözlüğü [Bağlamli dizin ve işlevsel sözlük]*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Konya.
- Kaan, E. (2016). *Hüseyin Nihal Atsız'ın Bozkurtların Ölümü ve Bozkurtlar Diriliyor adlı eserlerinin sözlük ve söz varlığı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Cumhuriyet Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı / Türk Dili Bilim Dalı, Sivas.
- Koç, K. (2019). *Sözlük Bilimi Ve Sözlükçülük Üzerine*, <https://www.academia.edu/> (Erişim tarihi: 24.02.2019).
- Kumanlı, M. (2016). *Lûgat-i Türki, Arabi, Farisi adlı eser üzerinde sözlükçülük, söz varlığı ve söz yapımı araştırması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı / Türk Dili Bilim Dalı, Ankara.
- Meydan-Larousse (1972-1973). *Büyük lûgat ve ansiklopedi*. İstanbul: Meydan yayınevi.
- Minsafina, A. (2015). *Rus sözlükçülüğü ve tarihi ve çağdaş Türk lehçelerinde Rusça-Türkçe sözlükler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türkiye Araştırmaları Anabilim Dalı, İstanbul.
- Özkul, A. (2016). *Türkçe sözlük'te anlam iyileşmesi ve anlam kötüleşmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Aydın Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı / Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul.
- Peker, N. (2017). *Fenâî Divanı Sözlüğü/Bağlamli dizin ve işlevsel sözlük*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Bingöl Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı / Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Bingöl.
- Poçan, T. (2016). *Türkçe satırlı bir sözlük: Kitâbü'l-Müsellese*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı / Türk Dili Bilim Dalı, Ankara.

- Siler, A. (2015). *İbn Kutebe'nin Garîbu'l-Hadîs ve ez-Zemahşerî'nin el-Fâik fî Garîbi'l-Hadîs adlı eserlerinin konulu sözlükçülük açısından değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Kahramanmaraş.
- Tuncer, E. (2016). *Sükkeri divanı sözlüğü [Bağlamalı dizin ve işlevsel sözlü]*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı / Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Eskişehir.
- Uysal, H. (2018). *Ahmet Muhtar Ömer'in Arap sözlükbilimindeki yeri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Sakarya Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Sakarya.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Yılmaz, A. (2015). *Zazaca-Türkçe sözlük, Genç-Bingöl yöresi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. / Yaşayan Diller Enstitüsü / Zaza Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Bingöl.
- Yılmaz, E. (2009). *Türkiye Türkçesi üzerine araştırmalar*. Ankara: Pegem Akademi.
- Yılmaz, Engin, (2017). *Sözlük bilimi üzerine araştırmalar*. Ankara: Pegem Akademi.
- Zararsız, Ş. Nur. (2015). *Tuhfetü'l - Mülûk (Tuhfe - Yi Şâhidî Şerhi): İnceleme - Tenkitli Metin - Sözlük – Tıpkıbasım*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Erciyes Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı / Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Kayseri.

CHAPTER 30

RESEARCH IN EDUCATION AND SOCIAL SCIENCES

**Üniversite Öğrencilerinde Stres Verici Yaşantıların Başetme
Becerilerine Etkisi (Aslı Yayak, Aslı Yeşil)**

Üniversite Öğrencilerinde Stres Verici Yaşantıların Başetme Becerilerine Etkisi

Aslı Yayak¹, Aslı Yeşil²

¹Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Psikoloji Bölümü, E-mail:asli.yayak@btu.edu.tr

²Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Psikoloji Bölümü, E-mail:asli.yesil@btu.edu.tr

1.Giriş

Üniversite eğitimi, öğrencilerin yalnızca eğitimini aldıkları mesleğe hazırlamakla kalmaz, bunun yanında onları yetişkinlik hayatlarında üstlenecekleri rollere, alacakları sorumluluklara, karşılaşılabilecek güçlüklerle karşı çözüm üretebilen, topluma faydalı ve belli amaçlar doğrultusunda yaşayan insanlar olarak hayata hazırlar. Üniversite eğitimi, bireyin hayatında renkli ve keyifli bir döneme karşılık gelse de, üniversite öğrencilerinin yaşadıkları uyum problemleri, aileden ayrılmadan kaynaklı yaşanan sıkıntılı süreçler, barınma ve temel ihtiyaçları giderme noktasındaki sorunlar, ekonomik problemler, öğrenim görülen bölüm ile ilgili yaşanan akademik zorluklar, kişilerarası ilişkiler bağlamındaki çatışmalar ile yaşanan gelecek kaygısı, bu süreçte öğrencilerin stres yaşamalarına yol açan temel faktörlerdir.

Bir üniversite öğrencisi olmak ve genel olarak üniversite hayatı, Türkiye ve diğer tüm ülkelerde, kaygı ve stres yaratan süreçlerdir. Üniversite öğrencileri belirli gelişimsel problemlere sahiptir. Onlar ne yetişkin ne de çocukturlar. Sıklıkla, geçiş süreciyle ilgili sorunlar deneyimlerler. Kendi kimliklerini bulma, yerel ve çocukluğa ait değerler yerine daha geniş bir toplumun ulusal ve evrensel değerlerine uyum sağlama, toplumsal değerleri benimseme ve sosyal olgunluğa ulaşma gibi konularla uğraşırlar.

Bu araştırmada da, üniversite öğrencilerinin deneyimlediği stres verici yaşantılar ile başetme becerileri arasındaki ilişkiler bazı demografik değişkenler kapsamında ele alınıp değerlendirilmiştir.

Stres, son yıllarda hem toplumsal yaşamda hem de akademik çalışmalarda sıklıkla karşılaşılan bir kavramdır. Çok farklı tanımlamaları olmakla birlikte stres konusunda öncül çalışmaları yapan uzmanlardan biri olan Hans Selye'ye (1956) göre stres; “vücudun dış etkenlere karşı genel bir spesifik olmayan tepkisi olarak tanımlanmaktadır ki bunlar stresör ajanlar olarak anılarak çeşitlenebilirler (fiziksel, kimyasal, biyolojik ve psikolojik).” Selye (1956), stresin bağımsız bir varoluşa sahip olmadığı konusunda ısrar eder, bu nedenle stres durumu spesifik stres ajanları yokluğunda var olamaz.

Psikoloji Terimleri Sözlüğüne göre ise stres; “Bir organizmanın üstesinden gelmesi gereken yeni koşullar karşısında verdiği tepkidir” (Erkuş, 1994). Stres, organizmanın fiziksel ve psikolojik sınırlarının tehdit edilmesi veya zorlanması ile oluşan ve kişinin fiziksel ve ruhsal dengesini tehdit eden bir durum olarak kabul edilmektedir. Strese yol açan faktörler çok çeşitli olmakla birlikte gündelik hayat problemlerinden daha büyük ölçekli yaşam olaylarına kadar herşey bu gruba dahil edilebilir. Kişinin fiziksel veya ruhsal bütünlüğü için algıladığı her türden tehdit uyaranı strese yol açar (Scheier ve Carver, 1987).

Fiziksel, psiko-sosyal ve psikolojik kökenli olmak üzere stres uyaranları üç gruba ayrılmıştır. Gürültü, ısıdaki ani değişimler, kalabalık, olumsuz çevresel koşullar, doğal afetler, bedensel travmalar, yaralanmalar ve bir hastalığa sahip olma fiziksel stres uyaranlarını oluşturur. Bunun yanında, kişinin içinde bulunduğu çevre ve o çevrenin kişiden beklentileri, değer yargıları ve toplumsal boyutta sahip olduğu roller çerçevesinde yaşadığı çatışmalar ise psiko-sosyal stres uyaranları olarak kabul edilir. Bireyin algıladığı tehdit ile ilişkili kişinin sahip olduğu duygu, düşünce ve kaygıları, kişilik özellikleri, bilişsel yapısı gibi öznel değerler de psikolojik stres uyaranlarıdır (Cotton, 1990).

Selye, bedenin strese yönelik verdiği tepkileri “Genel Uyum Sendromu” adı altında üç aşamalı olarak ele almıştır. Alarm, direnme ve tükenme aşamalarından oluşan bu süreçte, kişi bir stres uyaranıyla karşılaştığında sırasıyla bu üç aşamayı deneyimler. Genel Uyum Sendromu’na göre strese verilen ilk tepki alarm tepkisidir. Bu aşamada, stres uyaranıyla karşılaşan bedende, sempatik sinir sistemi hızlanarak ‘savaş’ ya da ‘kaç’ tepkisi oluşturur. Böylece, beden stres kaynağı ile yüzleşmeye veya ondan kaçmaya hazır hale gelir. Sempatik sinir sisteminin aktivasyonu sonucunda kalp atışları hızlanır, tansiyon yükselir ve ani adrenalin salgılaması başlar. Bu aşamadan sonra direnme tepkisi yaşanır. Stres kaynağına uyum sağlanırsa beden normale dönmeye başlar. Vücut yaşadığı tahribatı onarmaya ve enerjisini geri kazanmaya başlar. Bu aşamada parasempatik sinir sistemi devreye girdiği için kalp atışı ve solunum yavaşlar, tansiyon normale döner, kaslar gevşemeye başlar. Bu aşamada birey tüm gücüyle strese karşı koymaya çalışır. Son aşama olan tükenme aşamasında ise birey stres kaynağı ile baş edemez ve sürece uyum sağlayamazsa fiziksel kaynaklar tükenmeye başladığı için beden tükenir. Bu aşamada da parasempatik sinir sistemi aktive durumdadır ancak stres kaynağı hala mevcuttur. Tükenme aşamasında olan birey diğer stres kaynaklarına da açık hale gelir (Güçlü, 2001).

Stresin fiziksel, duygusal, zihinsel ve sosyal olmak üzere dört tür belirti grubu bulunmaktadır (Braham, 1998):

-Fiziksel belirtiler: Baş ve sırt ağrıları, uykuda düzensizlik, çene kasılması ve diş gıcırdatma, kabızlık, ishal, kas ağrıları, mide problemleri, deri döküntüleri, yüksek tansiyon ve kalp sorunları, iştah değişiklikleri, yorgunluk, halsizlik, enerji kaybı.

-Duygusal belirtiler: Kaygı, depresyon, duygudurumda ani değişimler, öfke patlamaları, gerginlik, aşırı hassasiyet, saldırganlık ve düşmanlık duyguları, tükenmişlik hissi, genel isteksizlik.

-Zihinsel belirtiler: Konsantrasyon kaybı, unutkanlık, hafıza problemleri, kararsızlık, muhakemede zayıflık, unutkanlık, zihinsel konfüzyon.

-Sosyal belirtiler: Diğer insanlara yönelik güvensizlik, suçlama, onlarda hata arama, sözlü saldırı, çok defansif bir tutumda olma, insanlara kolay darılma, sigara-alkol kullanımında artış.

Stres kişiler için her daim olumsuz olarak değerlendirilmez. Stres faktörleri kimi zaman insanları negatif yönde etkileyerek onları ketlerken, kimi zaman da adeta bir uyarıcı görevi yaparak kişiyi motive eder. Az miktardaki stres, bir uyarıcı olarak kişiyi harekete geçirebilir. Ancak şu da bir gerçektir ki, stresin düzeyi arttıkça, kişinin bundan olumsuz yönde etkilenmesi de artacaktır (Bernstein, 1994; Rowshan, 2000).

Stres konusu ele alınırken ortaya çıkan bir diğer kavram, stresle başa çıkma veya stres yönetimidir. Stresle başa çıkma, stresin yol açtığı duygusal ve psikolojik uyarılmayı ortadan kaldırmaya yönelik olarak kişinin harekete geçmesidir. Bu güdülenmeyle kişiler, stres karşısında davranış ve duygularını kontrol ederek strese uyum sağlama sürecini yaşarlar (Compas ve ark., 2001). Folkman (1984) başa çıkmayı (coping) “stres uyarıcılarının neden olduğu duygusal gerilimi azaltma, ortadan kaldırma veya bu uyarıcılara direnme amacıyla gösterilen bilişsel, duygusal ve davranışsal tepkiler” olarak tanımlamıştır. Stres, herkesin hayatının bir döneminde deneyimlediği doğal bir süreç olup, baş etmeyi gerektirmektedir (Freeburn ve Sinclair, 2009).

Lazarus ve Folkman (1984), stresle baş etmede iki genel stratejiden bahsederler. Bunlardan ilki *probleme odaklanan başa çıkma* (strese yol açan problemle uğraşma) stratejisidir. Bu stratejide, kişi problemi çözmek veya stres kaynağını değiştirmek için harekete geçer. Dolayısıyla bu aktif bir strateji olup stres kaynağına yönelik planlı ve akılcı tepkilerden oluşur. Diğer baş etme stratejisi ise *duyguya odaklanan başa çıkma* (probleme ilişkin duyguları düzenleme) stratejisidir. Bu strateji daha pasif bir strateji olup, kişi stres kaynağına yönelik duygusal yükü azaltmaya ya da bu duyguları yönetmeye odaklanır.

Kişiler bir stres kaynağı ile karşılaştıklarında, duruma ve bireysel özelliklerine göre her iki stratejiyi de kullanmaktadırlar. Kendisine, teşhisi konan bir hastalık nedeniyle ameliyat olması gerektiği söylenen kişinin,

ameliyatın nerede ve nasıl yapılacağını araştırması, bununla ilgili birtakım planlar yapması, probleme odaklanan başa çıkma stratejisi olarak kabul edilirken, bu ameliyat durumuna üzölmek, ağlamak, bunu yakınlarıyla paylaşarak sosyal destek aramak da duyguya odaklanan başa çıkma stratejisi olarak göröölür (Lazarus ve Folkman, 1984).

İnsanların hayat tarzı, kişilik yapıları ve dünyaya bakış açıları ile strese yatkınlıkları arasında güçlü bir bağ sözkonusudur (Özcan ve ark., 2014). Stresle ne şekilde başa çıkılırsa çıkılsın önemli olan esnek olmaktır (Şahin, 1998).

Bireyler karşılaştıkları problemleri çözdükleri sürece sağlıklı, huzurlu ve mutlu bir hayata sahip olurlar. Bu yüzden kişilerin kazanım ve mutlulukları, problemleri düzgün bir şekilde çözmeye yeteneklerine bağlıdır (Saracaloğlu ve ark., 2001).

2. Gereç ve Yöntem

Bu çalışmada, üniversitede eğitim gören lisans ve yüksek lisans öğrencilerinin, stres verici yaşantı deneyimleri ile bunlarla baş etme becerileri arasındaki ilişkiler, birtakım sosyo-demografik değişkenler temelinde ele alınıp incelenmiştir. Çalışma, Bursa Teknik Üniversitesi'nde eğitim gören 234 öğrenci ile yüzyüze bir şekilde yürütölmüştür.

2.1. Araştırma Örneklemi

Araştırmanın örneklemini, basit tesadüfi örneklem yoluyla araştırmaya katılan ve Bursa Teknik Üniversitesinde eğitim gören 234 lisans/yüksek lisans öğrencisi oluşturmuştur. Araştırmaya katılan öğrencilere ölçekler dağıtılmadan önce “Aydınlatılmış Onam Formu” okutularak imzaları alınmış ve çalışmaya gönüllü olarak katıldıkları kabul edilmiştir. Çalışma için Bursa Teknik Üniversitesi Rektörlüğü Fen, Mühendislik ve Sosyal Bilimleri Araştırmaları Etik Kurul’undan etik kurul onayı alınmıştır.

2.2. Veri Toplama Araçları

2.2.1. Stres Verici Yaşantılar Soru Formu

Katılımcıların stres verici yaşantı deneyimleri ile sosyo-demografik bilgilerini öğrenmek amacıyla Yeşil (2018) tarafından geliştirilen soru formu kullanılmıştır. Bu form 73 sorudan oluşmakta olup, cinsiyet, yaş, medeni durum gibi sorular dışındaki sorular Evet/Hayır şeklinde cevaplandırılacak sorulardan oluşmaktadır.

2.2.2.Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği (COPE)

Öğrencilerin stresle ne şekilde başa çıktıklarını öğrenmeye yönelik Carver ve arkadaşları tarafından 1989 yılında geliştirilen ve 2005'te Ağargün ve arkadaşları tarafından Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılan Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği (COPE) kullanılmıştır. 60 soru ve 15 alt ölçekten oluşan COPE, likert gibi bir ölçektir. Her bir alt ölçek, farklı bir başa çıkma tutumunu sorgular. Hem ölçek hem de soru formu özbidirime dayalı olup öğrencilerin kendileri tarafından isimsiz bir şekilde doldurulmuştur.

2.3.Verilerin Toplanması

Çalışmanın verileri 10.02.2020-06.03.2020 tarihleri arasında toplanmıştır. Gönüllülük esasına dayanan çalışmada, Bursa Teknik Üniversitesinde eğitim gören 250 katılımcıya Aydınlatılmış Onay Formu'nun okutulup imzalanmasından sonra soru formları dağıtılmıştır. Toplamda 234 kişiden geri dönüş alınarak verilerin analiz sürecine geçilmiştir.

3. Bulgular

Araştırmaya, yaşları 16-39 arasında değişen 234 üniversite öğrencisi (yaş ort=20.38; ss=3.099) katılmıştır. Katılımcıların %74.4'ü kadınlardan (n=174; yaş ort=19.81; ss=2.229) %25.6'sı erkeklerden (n=60; yaş ort=22.03; ss=4.435) oluşmaktadır.

Üniversite öğrencilerinin demografik bilgilerine ilişkin frekans dağılımları ve yüzdelere Tablo 1'de izlenebilir.

Tablo 1: Üniversite öğrencilerinin demografik bilgilerine ilişkin frekans dağılımları ve yüzdelere

Demografik Bilgiler		Kadın		Erkek		Toplam	
		n	%	n	%	n	%
Medeni Durum	Evli	1	0.6	7	11.7	8	3.4
	Bekar	170	97.7	52	86.7	222	94.9
	Diğer	3	1.7	1	1.7	4	1.7
Çocuk	Var	1	0.6	1	1.7	2	0.9
	Yok	173	99.4	59	98.3	232	99.1
Çalışma Durumu	Çalışıyor	18	10.3	18	30.0	36	15.4
	Çalışmıyor	156	89.7	42	70.0	198	84.6
Toplam		174	100.0	60	100.0	234	100.0

Üniversite öğrencilerinin eğitim bilgilerine ilişkin frekans dağılımları ve yüzdeler Tablo 2’de izlenebilir.

Tablo 2: Üniversite öğrencilerinin eğitim bilgilerine ilişkin frekans dağılımları ve yüzdeler

Eğitim Bilgileri		Kadın		Erkek		Toplam	
		n	%	n	%	n	%
Fakülte	İnsan ve Toplum Bilimleri	142	81.6	35	60.3	177	76.3
	Orman Fakültesi	0	0.0	3	5.2	3	1.3
	Doğa Bilimleri Mimarlık Müh.	13	7.5	7	12.1	20	8.6
	Mimarlık ve Tasarım	12	6.9	1	1.7	13	5.6
	Sosyal Bilimler Enstitüsü	6	3.4	10	17.2	16	6.9
	Mühendislik	1	0.6	2	3.4	3	1.3
Bölüm	Psikoloji	69	39.7	14	24.1	83	35.8
	Sosyoloji	48	27.6	5	8.6	53	22.8
	Utl	24	13.8	15	25.9	39	16.8
	Uluslararası İlişkiler	1	0.6	1	1.7	2	0.9
	Orman Mühendisliği	0	0.0	3	5.2	3	1.3
	Kimya Mühendisliği	3	1.7	6	10.3	9	3.9
	Metalürji Ve Malzeme Müh	3	1.7	0	0.0	3	1.3
	Şehir ve Bölge Planlama	8	4.6	1	1.7	9	3.9
	Matematik	3	1.7	1	1.7	4	1.7
	İşletme Tezli Yüksek Lisans	0	0.0	2	3.4	2	0.9
	Çevre Mühendisliği	1	0.6	1	1.7	2	0.9
	Uluslararası Ekonomi Politika	6	3.4	8	13.8	14	6.0
	Mekatronik Mühendisliği	1	0.6	0	0.0	1	0.4
	Gıda Müh	3	1.7	0	0.0	3	1.3
	Mimarlık	4	2.3	1	1.7	5	2.2
Sınıf	Bir	127	73.0	38	65.5	165	71.1
	İki	32	18.4	14	24.1	46	19.8
	Üç	11	6.3	4	6.9	15	6.5
	Dört	3	1.7	2	3.4	5	2.2
	Lisansüstü	1	0.6	0	0.0	1	0.4
Bölümü	İsteyerek seçtim	143	82.2	51	85.0	194	82.9
	İsteyerek seçmedim	31	17.8	9	15.0	40	17.1
Toplam		174	100.0	60	100.0	234	100.0

3.1. Verilerin Analizi

Araştırmada toplanan veriler SPSS v.21 istatistik programı ile istatistiksel analize tabi tutulmuştur. İstatistiksel analizlere başlanmadan önce Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden alınan puanlar için Kolmogorov-Simirnov ve Shapiro-Wilk normal dağılım testleri uygulanmıştır. Ölçeklerden alınan puanların normal dağılım göstermemesi, ayrıca bağımsız değişken kategorilerine düşen katılımcı sayılarının denk

olmaması sebebiyle tüm analizler nonparametrik istatistik analizlerle yürütülmüştür.

İlk olarak üniversite öğrencilerinin sağlık, yasal problemler ve riskli davranışlar, yaşam değişimleri ve travmatik yaşantılarına ilişkin frekans dağılımları ve yüzdelere ile travmatik yaşam deneyimleri sırasındaki yaşlarının ortalamaları ve standart sapmaları verilmiştir. İkinci olarak üniversite öğrencilerinin Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden aldıkları ortalamalar ve standart sapmalar verilmiştir. Üçüncü olarak, üniversite öğrencilerinin başa çıkma düzeyleri çeşitli değişkenler açısından karşılaştırılmıştır.

Tablo 3'te üniversite öğrencilerinin sağlık bilgilerine ilişkin frekans dağılımları ve yüzdelere verilmiştir.

Tablo 3: Üniversite öğrencilerinin sağlık bilgilerine ilişkin frekans dağılımları ve yüzdelere

Sağlık Bilgileri		Kadın		Erkek		Toplam	
		n	%	n	%	n	%
Sağlık Problemi	Var	27	15.5	4	6.7	31	13.2
	Yok	147	84.5	56	93.3	203	86.8
Daha önce psikiyatrik veya psikolojik tedavi	Evet	36	20.7	9	15.0	45	19.2
	Hayır	138	79.3	51	85.0	189	80.8
Sigara Kullanımı	Evet	44	25.3	29	48.3	73	31.2
	Hayır	130	74.7	31	51.7	161	68.8
Alkol Kullanımı	Evet	33	19.0	24	40.0	57	24.4
	Hayır	141	81.0	36	60.0	177	75.6
Madde Kullanımı (önceki veya şimdiki)	Evet	5	2.9	5	8.3	10	4.3
	Hayır	169	97.1	55	91.7	224	95.7
Destek alabildiği, sorunlarını paylaşabildiği kimseler	Var	141	81.0	44	73.3	185	79.1
	Yok	33	19.0	16	26.7	49	20.9
Toplam		174	100.0	60	100.0	234	100.0

Üniversite öğrencilerinin %13.2'sinin sağlık problemlerinin olduğu, %19.2'sinin daha önce psikiyatrik tedavi veya psikolojik tedavi aldıkları bulunmuştur. Öğrencilerin %31.2'si sigara, %24.4'ü alkol, %4.3'ü madde kullanımlarının olduğunu bildirmişlerdir. Öğrencilerin %79.1'inin ise destek alabildikleri, sorunlarını paylaşabildikleri kimselerin olduğu bulunmuştur.

Tablo 4'te üniversite öğrencilerinin yasal problemleri ve riskli davranışlarına ilişkin frekans dağılımları ve yüzdelere verilmiştir.

Tablo 4: Üniversite öğrencilerinin yasal problemleri ve riskli davranışlarına ilişkin frekans dağılımları ve yüzdelere

Yasal problemler ve riskli davranışlar		Kadın		Erkek		Toplam	
		n	%	n	%	n	%
Yasalarla başı derde girdi mi? (Cezaevi, nezarethane vb.)	Evet	5	2.9	4	6.7	9	3.8
	Hayır	169	97.1	56	93.3	225	96.2
Trafik cezası var mı?	Evet	5	2.9	9	15.0	14	6.0
	Hayır	169	97.1	51	85.0	220	94.0
Alkol etkisi altında araç kullanımı	Evet	2	1.1	10	16.7	12	5.1
	Hayır	172	98.9	50	83.3	222	94.9
Alkol etkisi altında araç kullanmaktan ceza alma	Evet	0	0.0	1	1.7	1	0.4
	Hayır	174	100.0	59	98.3	233	99.6
Sarhoş birinin aracına binme	Evet	23	13.2	23	38.3	46	19.7
	Hayır	151	86.8	37	61.7	188	80.3
Trafikte hız sınırı üstünde araç kullanma	Evet	12	6.9	23	38.3	35	15.0
	Hayır	162	93.1	37	61.7	199	85.0
Korunmak için kesici delici alet taşıma (çakı, tornavida vb.)	Evet	14	8.0	7	11.7	21	9.0
	Hayır	160	92.0	53	88.3	213	91.0
Ateşli silah sahibi mi? (tabanca, tüfek vb.)	Evet	2	1.1	3	5.0	5	2.1
	Hayır	172	98.9	57	95.0	229	97.9
Daha önce kavgaya karışma	Evet	38	21.8	33	55.0	71	30.3
	Hayır	136	78.2	27	45.0	163	69.7
Emniyet kemeri takmadan araç kullanma	Evet	31	17.8	21	35.0	52	22.2
	Hayır	143	82.2	39	65.0	182	77.8
Gereğinden fazla para harcama	Evet	135	77.6	45	75.0	180	76.9
	Hayır	39	22.4	15	25.0	54	23.1
Kumar oynama	Evet	12	6.9	20	33.3	32	13.7
	Hayır	162	93.1	40	66.7	202	86.3
Toplam		174	100.0	60	100.0	234	100.0

Üniversite öğrencilerinin %3.8'nin daha önce yasalarla başlarının derde girdiği (cezaevi, nezarethane vb.) bulunmuştur. Öğrencilerin %6'sı trafik cezalarının olduğunu, %5.1'i alkol etkisi altında araç kullanmış olduklarını, %0.4'ü alkol etkisi altında araç kullanmaktan ceza aldıklarını, %19.7'si sarhoş birinin aracına binmiş olduklarını, %15'i trafikte hız sınırının üstünde araç kullanmış olduklarını, %9'u korunmak için kesici delici alet (çakı, tornavida vb.) taşıdıklarını, %2.1'i ateşli silah (tabanca, tüfek vb.) sahibi olduklarını, %30.3'ü daha önce kavgaya karışmış olduklarını, %22.2'si

emniyet kemeri takmadan araç kullandıklarını, %76.9'u gereğinden fazla para harcadıklarını, %13.7'si kumar oynadıklarını bildirmişlerdir.

Tablo 5'te üniversite öğrencilerinin son bir yıl içinde yaşamlarındaki önemli değişikliklere ilişkin frekans dağılımları ve yüzdeleri verilmiştir.

Tablo 5: Üniversite öğrencilerinin son bir yıl içinde yaşamlarındaki önemli değişikliklere ilişkin frekans dağılımları ve yüzdeleri

Yaşam Değişimleri		Kadın		Erkek		Toplam	
		n	%	n	%	n	%
Son bir yıl içinde yaşamda önemli değişiklikler	Evet	85	48.9	25	41.7	110	47.0
	Hayır	89	51.1	35	58.3	124	53.0
Sevilen birinin ölümü	Evet	54	31.0	19	31.7	73	31.2
	Hayır	120	69.0	41	68.3	161	68.8
Boşanma-Ayrılık	Evet	21	12.1	5	8.3	26	11.1
	Hayır	153	87.9	55	91.7	208	88.9
Maddi kayıp	Evet	36	20.7	10	16.7	46	19.7
	Hayır	138	79.3	50	83.3	188	80.3
Hastalık	Evet	48	27.6	6	10.0	54	23.1
	Hayır	126	72.4	54	90.0	180	76.9
Doğum	Evet	24	13.8	5	8.3	29	12.4
	Hayır	150	86.2	55	91.7	205	87.6
Evlilik	Evet	15	8.6	7	11.7	22	9.4
	Hayır	159	91.4	53	88.3	212	90.6
Kişilerarası çatışma	Evet	61	35.1	23	38.3	84	35.9
	Hayır	113	64.9	37	61.7	150	64.1
İş dışı günlük sorumluluklar	Evet	23	13.2	11	18.3	34	14.5
	Hayır	151	86.8	49	81.7	200	85.5
Toplam		174	100.0	60	100.0	234	100.0

Üniversite öğrencilerinin %47'si son bir yıl içinde yaşamlarında önemli değişiklikler olduğunu bildirmişlerdir. Öğrencilerin %31.2'si sevilen birinin ölümü, %11.1'i boşanma-ayrılık, %19.7'si maddi kayıp, %23.1'i hastalık, %12.4'ü doğum, %9.4'ü evlilik, %35.9'u kişilerarası çatışma ve %14.5'i iş dışı günlük sorumluluklar gibi önemli değişiklikleri son bir yıl içinde yaşadıklarını bildirmişlerdir.

Tablo 6'da üniversite öğrencilerinin travmatik yaşantılarına ilişkin frekans dağılımları ve yüzdeleri, Tablo 7'de ise bu yaşantılar sırasındaki yaş ortalamaları ve standart sapmaları verilmiştir.

Tablo 6: Üniversite öğrencilerinin travmatik yaşantılarına ilişkin frekans dağılımları ve yüzdelere

Travmatik Yaşantılar		Kadın		Erkek		Toplam	
		n	%	n	%	n	%
Hayatı tehdit eden hastalık ya da yaralanma	Evet	23	13.2	9	15.0	32	13.7
	Hayır	151	86.8	51	85.0	202	86.3
Ciddi kaza ciddi yaralanma	Evet	15	8.6	9	15.0	24	10.3
	Hayır	159	91.4	51	85.0	210	89.7
Kendisine karşı fiziksel şiddet ya da silah kullanılması	Evet	33	19.0	18	30.0	51	21.8
	Hayır	141	81.0	42	70.0	183	78.2
Kaza, cinayet ya da intihar sonucu yakın kaybı	Evet	19	10.9	5	8.3	24	10.3
	Hayır	155	89.1	55	91.7	210	89.7
Cinsel istismara maruz kalma	Evet	9	5.2	3	5.0	12	5.1
	Hayır	165	94.8	57	95.0	222	94.9
Ebeveyn, bakıcı ya da başka birisi tarafından sürekli tokat, dayak, saldırı, zarar	Evet	20	11.5	8	13.3	28	12.0
	Hayır	154	88.5	52	86.7	206	88.0
Herhangi biri tarafından tekmelenme, dayak, tokat ya da başka yolla fiziksel zarar	Evet	38	21.8	18	30.0	56	23.9
	Hayır	136	78.2	42	70.0	178	76.1
Ölümler ya da ciddi yaralamayla tehdit	Evet	10	5.7	9	15.0	19	8.1
	Hayır	164	94.3	51	85.0	215	91.9
Cinayete ve yaralanmaya tanıklık	Evet	19	10.9	10	16.7	29	12.4
	Hayır	155	89.1	50	83.3	205	87.6
Çocukken kendisini yakın hissettiği bir yetişkinden tamamen koparılmaya	Evet	10	5.7	5	8.3	15	6.4
	Hayır	164	94.3	55	91.7	219	93.6
Aile içinde ya da yakın çevre içinde duygusal açıdan utandırılma, alay edilme, aşağılanma ya da kendisi ile ilgili kötü hissettirilme	Evet	60	34.5	14	23.3	74	31.6
	Hayır	114	65.5	46	76.7	160	68.4
Toplam		174	100.0	60	100.0	234	100.0

Tablo 7: Üniversite öğrencilerinin travmatik yaşantıları geçirdikleri dönemdeki yaş ortalamaları ve standart sapmaları

	Cinsiyet	N	ORT	SS
Hayatı tehdit eden hastalık ya da yaralanma olduğunda yaşı	Kadın	21	12.90	6.759
	Erkek	7	12.14	7.862
	Toplam	28	12.71	6.906
Ciddi kaza veya ciddi yaralanma olduğunda yaşı	Kadın	12	12.75	6.771
	Erkek	7	12.14	6.012
	Toplam	19	12.53	6.337
Kendisine karşı fiziksel şiddet ya da silah kullanıldığında yaşı	Kadın	23	13.00	6.375
	Erkek	10	15.40	4.033
	Toplam	33	13.73	5.811
Kaza, cinayet ya da intihar sonucu yakın kaybı olduğunda yaşı	Kadın	16	15.44	6.324
	Erkek	2	16.50	2.121
	Toplam	18	15.56	5.973
Cinsel istismara maruz kaldığında yaşı	Kadın	10	9.70	5.397
	Erkek	3	12.00	5.568
	Toplam	13	10.23	5.294
Ebeveyn, bakıcı ya da başka birisi tarafından sürekli olarak tokat, dayak, saldırı, zarar gördüğünde yaşı	Kadın	13	8.31	3.750
	Erkek	4	9.75	4.031
	Toplam	17	8.65	3.741
Herhangi biri tarafından tekmelenme, dayak tokat ya da başka yolla fiziksel zarar gördüğünde yaşı	Kadın	30	10.47	3.767
	Erkek	9	11.78	4.868
	Toplam	39	10.77	4.016
Ölümlü ya da ciddi yaralanmayla tehdit edildiğinde yaşı	Kadın	10	15.80	5.371
	Erkek	7	20.86	7.381
	Toplam	17	17.88	6.575
Cinayete ve yaralanmaya tanıklık ettiğinde yaşı	Kadın	15	13.47	4.307
	Erkek	8	17.00	4.928
	Toplam	23	14.70	4.743
Çocukken kendisini yakın hissettiği bir yetişkinden tamamen koparıldığında yaşı	Kadın	9	10.33	3.041
	Erkek	2	8.50	4.950
	Toplam	11	10.00	3.225
Aile içinde ya da yakın çevre içinde duygusal açıdan utandırılma, alay edilme, aşağılanma ya da kendisi ile ilgili kötü hissettirilme olduğunda yaşı	Kadın	38	12.08	4.056
	Erkek	8	12.63	5.975
	Toplam	46	12.17	4.373

Üniversite öğrencilerinin %13.7'si hayatlarını tehdit eden hastalık ya da yaralanma geçirmiş olduklarını bildirmişlerdir. Hayatlarını tehdit eden hastalık ya da yaralanma geçirmiş öğrencilerin bu yaşantıları esnasındaki yaş ortalamaları 12.71 (ss=6.906) bulunmuştur.

Üniversite öğrencilerinin %10.3'ü ciddi kaza, ciddi yaralanma geçirdiklerini bildirmişlerdir. Ciddi kaza, ciddi kaza geçirmiş öğrencilerin bu yaşantıları esnasındaki yaş ortalamaları 12.53 (ss=6.337) bulunmuştur.

Üniversite öğrencilerinin %21.8'i kendisine karşı fiziksel şiddet ya da silah kullanılması olayı ile karşılaştıklarını bildirmişlerdir. Üniversite öğrencilerinin kendisine karşı fiziksel şiddet ya da silah kullanıldığı esnadaki yaş ortalamaları 13.73 (ss=5.811) bulunmuştur.

Üniversite öğrencilerinin %10.3'ü kaza, cinayet ya da intihar sonucu yakın kaybı yaşadıklarını bildirmişlerdir. Üniversite öğrencilerinin kaza, cinayet ya da intihar sonucu yakın kaybettikleri dönemdeki yaş ortalamaları 15.56 (ss=5.973) bulunmuştur.

Üniversite öğrencilerinin %5.1'i cinsel istismara maruz kalmış olduklarını bildirmişlerdir. Cinsel istismara maruz kalmış üniversite öğrencilerinin olay esnasındaki yaş ortalamaları 10.23 (ss=5.294) bulunmuştur.

Üniversite öğrencilerinin %12'si ebeveyn, bakıcı ya da başka birisi tarafından sürekli tokat, dayak, saldırı, zarar gördüklerini bildirmişlerdir. Üniversite öğrencilerinin ebeveyn, bakıcı ya da başka birisi tarafından sürekli tokat, dayak, saldırı, zarar gördükleri dönemdeki yaş ortalamaları 8.65 (ss=3.741) bulunmuştur.

Üniversite öğrencilerinin %23.9'u herhangi biri tarafından tekmeleme, dayak, tokat ya da başka yolla fiziksel zarar görmüş olduklarını bildirmişlerdir. Üniversite öğrencilerinin herhangi biri tarafından tekmeleme, dayak, tokat ya da başka yolla fiziksel zarar gördüklerini bildirdikleri yaş ortalaması 10.77 (ss=4.016) bulunmuştur.

Üniversite öğrencilerinin %8.1'i ölümle ya da ciddi yaralanmayla tehdit edildikleri olaya maruz kaldıklarını bildirmişlerdir. Üniversite öğrencilerinin ölümle ya da ciddi yaralanmayla tehdit edildikleri olaya maruz kalma yaş ortalamaları 17.88 (ss=6.575) bulunmuştur.

Üniversite öğrencilerinin %12.4'ü cinayet ve yaralanmaya tanıklık ettiklerini bildirmişlerdir. Üniversite öğrencilerinin cinayet ve yaralanmaya tanıklık ettikleri dönemdeki yaş ortalamaları 14.70 (ss=4.743) bulunmuştur.

Üniversite öğrencilerinin %6.4'ü çocukken kendisini yakın hissettiği bir yetişkinden tamamen koparılmaya olayına maruz kaldıkları bulunmuştur. Üniversite öğrencilerin çocukken kendisini yakın hissettiği bir yetişkinden tamamen koparılmaya olayına maruz kaldıkları dönemdeki yaş ortalamaları 10.00 (ss=4.743) bulunmuştur.

Üniversite öğrencilerinin %31.6'sı aile içinde ya da yakın çevre içinde duygusal açıdan utandırılma, alay edilme, aşağılanma ya da kendisi ile ilgili kötü hissettirilme olayı yaşadıklarını bildirmişlerdir. Üniversite

öğrencilerinin aile içinde ya da yakın çevre içinde duygusal açıdan utandırılma, alay edilme, aşağılanma ya da kendisi ile ilgili kötü hissettirilme olayı yaşadıkları dönemdeki yaş ortalamaları 12.17 (ss=4.373) bulunmuştur.

Üniversite öğrencilerinin Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 8’de izlenebilir.

Tablo 8: Üniversite öğrencilerinin Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar ve standart sapmalar

	N	ORT	SS
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	234	12.59	2.344
Zihinsel boş verme	234	10.01	2.537
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	234	10.66	2.671
Yararlı sosyal destek kullanımı	234	10.93	2.975
Aktif başa çıkma	234	11.37	2.471
İnkâr	234	6.34	2.391
Dini olarak başa çıkma	234	11.56	3.537
Şakaya vurma	234	8.39	3.230
Davranışsal olarak boş verme	234	6.23	2.262
Geri durma	234	8.55	2.055
Duygusal sosyal destek kullanımı	234	10.46	2.755
Madde kullanımı	234	5.30	2.629
Kabullenme	234	9.31	2.556
Diğer meşguliyetleri bastırma	234	9.78	2.292
Plan yapma	234	11.55	2.607

Tablo 9’da üniversite öğrencilerinin cinsiyetlerine göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 9: Üniversite öğrencilerinin cinsiyetlerine göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

	Cinsiyet	N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Kadın	174	12.50	2.452	-.820	.412
	Erkek	60	12.87	1.993		
Zihinsel boş verme	Kadın	174	10.26	2.536	-2.798	.005*
	Erkek	60	9.29	2.420		
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Kadın	174	10.96	2.598	-2.853	.004*
	Erkek	60	9.81	2.716		
Yararlı sosyal destek kullanımı	Kadın	174	11.03	2.908	-.848	.396
	Erkek	60	10.64	3.168		
Aktif başa çıkma	Kadın	174	11.30	2.533	-.671	.502
	Erkek	60	11.56	2.289		
İnkâr	Kadın	174	6.35	2.399	-.093	.926
	Erkek	60	6.29	2.386		
Dini olarak başa çıkma	Kadın	174	11.79	3.377	-1.392	.164
	Erkek	60	10.91	3.923		
Şakaya vurma	Kadın	174	8.24	3.173	-1.100	.271
	Erkek	60	8.80	3.382		
Davranışsal olarak boş verme	Kadın	174	6.41	2.320	-2.300	.021*
	Erkek	60	5.71	2.011		
Geri durma	Kadın	174	8.58	2.151	-.321	.748
	Erkek	60	8.47	1.760		
Duygusal sosyal destek kullanımı	Kadın	174	10.74	2.704	-2.367	.018*
	Erkek	60	9.67	2.770		
Madde kullanımı	Kadın	174	5.12	2.393	-1.342	.180
	Erkek	60	5.81	3.182		
Kabullenme	Kadın	174	9.39	2.620	-.787	.431
	Erkek	60	9.09	2.367		
Diğer meşguliyetleri bastırma	Kadın	174	9.76	2.304	-.050	.960
	Erkek	60	9.84	2.276		
Plan yapma	Kadın	174	11.47	2.615	-.687	.492
	Erkek	60	11.80	2.592		
*p<.05						

Kadın üniversite öğrencilerinin zihinsel boş verme ortalamaları (ort=10.26) erkek üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=9.29) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.798$; $p=.005$).

Kadın üniversite öğrencilerinin soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma ortalamaları (ort=10.96) erkek üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=9.81) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.853$; $p=.004$).

Kadın üniversite öğrencilerinin davranışsal olarak boş verme ortalamaları (ort=6.41) erkek üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=5.71) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.300$; $p=.021$).

Kadın üniversite öğrencilerinin duygusal sosyal destek kullanımı ortalamaları (ort=10.74) erkek üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=9.67) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.367$; $p=.018$).

Üniversite öğrencilerinin cinsiyetlerine göre diğer alt ölçeklerden aldıkları ortalamalar arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 10'da üniversite öğrencilerinin çalışma durumlarına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 10: Üniversite öğrencilerinin çalışma durumlarına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

	Çalışma Durumu	N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Çalışıyor	36	12.85	2.072	-.524	.600
	Çalışmıyor	198	12.54	2.392		
Zihinsel boş verme	Çalışıyor	36	9.91	2.174	-.296	.767
	Çalışmıyor	198	10.03	2.602		
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Çalışıyor	36	10.33	2.666	-1.019	.308
	Çalışmıyor	198	10.72	2.674		
Yararlı sosyal destek kullanımı	Çalışıyor	36	10.76	2.827	-.516	.606
	Çalışmıyor	198	10.96	3.007		
Aktif başa çıkma	Çalışıyor	36	11.90	2.154	-1.295	.195
	Çalışmıyor	198	11.27	2.516		
İnkâr	Çalışıyor	36	6.06	2.217	-.683	.494
	Çalışmıyor	198	6.39	2.423		
Dini olarak başa çıkma	Çalışıyor	36	12.35	3.604	-1.598	.110
	Çalışmıyor	198	11.42	3.515		
Şakaya vurma	Çalışıyor	36	8.33	2.779	-.314	.753
	Çalışmıyor	198	8.40	3.312		
Davranışsal olarak boş verme	Çalışıyor	36	5.91	2.140	-.870	.384
	Çalışmıyor	198	6.29	2.284		
Geri durma	Çalışıyor	36	8.48	1.739	-.124	.901
	Çalışmıyor	198	8.56	2.111		
Duygusal sosyal destek kullanımı	Çalışıyor	36	10.08	2.547	-.928	.353
	Çalışmıyor	198	10.54	2.791		
Madde kullanımı	Çalışıyor	36	4.90	2.182	-.164	.870
	Çalışmıyor	198	5.37	2.700		
Kabullenme	Çalışıyor	36	9.25	2.510	-.230	.818
	Çalışmıyor	198	9.32	2.570		
Diğer meşguliyetleri bastırma	Çalışıyor	36	10.06	2.211	-.953	.341
	Çalışmıyor	198	9.73	2.309		
Plan yapma	Çalışıyor	36	12.14	2.835	-1.477	.140
	Çalışmıyor	198	11.44	2.557		
*p<.05						

Üniversite öğrencilerinin çalışma durumlarına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 11’de üniversite öğrencilerinin sağlık durumlarına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 11: Üniversite öğrencilerinin sağlık durumlarına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

	Sağlık Problemi	N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Var	31	12.28	1.930	-1.027	.304
	Yok	203	12.64	2.402		
Zihinsel boş verme	Var	31	10.76	2.637	-1.752	.080
	Yok	203	9.90	2.508		
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Var	31	11.43	2.599	-1.754	.079
	Yok	203	10.55	2.669		
Yararlı sosyal destek kullanımı	Var	31	10.66	2.567	-.596	.551
	Yok	203	10.97	3.036		
Aktif başa çıkma	Var	31	10.32	2.215	-2.591	.010*
	Yok	203	11.53	2.473		
İnkâr	Var	31	5.86	2.027	-1.126	.260
	Yok	203	6.41	2.438		
Dini olarak başa çıkma	Var	31	11.92	3.074	-.412	.680
	Yok	203	11.51	3.607		
Şakaya vurma	Var	31	8.95	3.605	-.805	.421
	Yok	203	8.30	3.170		
Davranışsal olarak boş verme	Var	31	6.18	2.038	-.147	.883
	Yok	203	6.24	2.298		
Geri durma	Var	31	8.46	2.032	-.230	.818
	Yok	203	8.56	2.063		
Duygusal sosyal destek kullanımı	Var	31	10.59	2.473	-.374	.709
	Yok	203	10.45	2.801		
Madde kullanımı	Var	31	4.91	2.042	-.290	.772
	Yok	203	5.36	2.706		
Kabullenme	Var	31	9.35	2.575	-.228	.820
	Yok	203	9.30	2.559		
Diğer meşguliyetleri bastırma	Var	31	9.56	1.836	-.369	.712
	Yok	203	9.81	2.356		
Plan yapma	Var	31	11.09	2.443	-.933	.351
	Yok	203	11.62	2.630		
*p<.05						

Sağlık problemi bulunmayan üniversite öğrencilerinin aktif başa çıkma ortalamaları (ort=11.53) sağlık problemi bulunan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=10.32) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.591$; $p=.010$).

Üniversite öğrencilerinin sağlık problemlerine göre diğer alt ölçeklerden aldıkları ortalamalar arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 12’de üniversite öğrencilerinin psikiyatrik veya psikolojik tedavi almış olup olmamalarına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 12: Üniversite öğrencilerinin psikiyatrik veya psikolojik tedavi almış olup olmamalarına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

Psikiyatrik veya Psikolojik Tedavi		N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Evet	45	12.40	2.313	-.585	.558
	Hayır	189	12.64	2.355		
Zihinsel boş verme	Evet	45	10.21	2.537	-.793	.428
	Hayır	189	9.97	2.541		
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Evet	45	11.21	2.633	-	.106
	Hayır	189	10.53	2.670		
Yararlı sosyal destek kullanımı	Evet	45	11.39	2.865	-	.305
	Hayır	189	10.82	2.998		
Aktif başa çıkma	Evet	45	11.12	2.599	-.633	.527
	Hayır	189	11.43	2.442		
İnkar	Evet	45	6.42	2.407	-.247	.805
	Hayır	189	6.32	2.393		
Dini olarak başa çıkma	Evet	45	10.61	3.692	-	.052
	Hayır	189	11.79	3.471		
Şakaya vurma	Evet	45	8.66	3.231	-.650	.516
	Hayır	189	8.32	3.235		
Davranışsal olarak boş verme	Evet	45	6.35	1.936	-	.312
	Hayır	189	6.20	2.336		
Geri durma	Evet	45	8.29	2.185	-	.241
	Hayır	189	8.61	2.024		
Duygusal sosyal destek kullanımı	Evet	45	11.16	2.377	-	.046*
	Hayır	189	10.30	2.818		
Madde kullanımı	Evet	45	5.16	2.487	-.064	.949
	Hayır	189	5.33	2.666		
Kabullenme	Evet	45	9.59	2.292	-	.264
	Hayır	189	9.24	2.616		
Diğer meşguliyetleri bastırma	Evet	45	9.86	1.960	-.491	.623
	Hayır	189	9.76	2.369		
Plan yapma	Evet	45	12.17	2.383	-	.088
	Hayır	189	11.40	2.643		
*p<.05						

Psikiyatrik veya psikolojik tedavi almış olan üniversite öğrencilerinin duygusal sosyal destek kullanımı ortalamaları (ort=11.16) almamış olan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=10.30) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-1.999$; $p=.046$).

Üniversite öğrencilerinin psikiyatrik veya psikolojik tedavi almış olma durumuna göre diğer alt ölçeklerden aldıkları ortalamalar arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 13'de üniversite öğrencilerinin sigara kullanım durumlarına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 13: Üniversite öğrencilerinin sigara kullanım durumlarına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

	Sigara Kullanımı	N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Evet	73	12.43	2.138	-1.114	.265
	Hayır	161	12.66	2.435		
Zihinsel boş verme	Evet	73	10.44	2.624	-1.246	.213
	Hayır	161	9.82	2.480		
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Evet	73	10.82	2.845	-.321	.748
	Hayır	161	10.60	2.594		
Yararlı sosyal destek kullanımı	Evet	73	10.50	2.818	-1.767	.077
	Hayır	161	11.13	3.032		
Aktif başa çıkma	Evet	73	11.45	2.405	-.015	.988
	Hayır	161	11.33	2.506		
İnkar	Evet	73	6.37	2.444	-.066	.948
	Hayır	161	6.32	2.374		
Dini olarak başa çıkma	Evet	73	10.39	3.798	-3.219	.001*
	Hayır	161	12.09	3.289		
Şakaya vurma	Evet	73	9.11	3.433	-2.157	.031*
	Hayır	161	8.06	3.090		
Davranışsal olarak boş verme	Evet	73	6.42	2.429	-.793	.428
	Hayır	161	6.14	2.183		
Geri durma	Evet	73	8.69	2.177	-1.030	.303
	Hayır	161	8.48	2.001		
Duygusal sosyal destek kullanımı	Evet	73	10.41	2.878	-.121	.903
	Hayır	161	10.49	2.706		
Madde kullanımı	Evet	73	6.43	3.328	-5.009	.000*
	Hayır	161	4.79	2.056		
Kabullenme	Evet	73	9.35	2.494	-.216	.829
	Hayır	161	9.29	2.591		
Diğer meşguliyetleri bastırma	Evet	73	9.49	2.402	-1.539	.124
	Hayır	161	9.91	2.236		
Plan yapma	Evet	73	11.29	2.640	-1.345	.179
	Hayır	161	11.67	2.592		
*p<.05						

Sigara kullanmayan üniversite öğrencilerinin dini olarak başa çıkma ortalamaları ($\text{ort}=12.09$) sigara kullanan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından ($\text{ort}=10.39$) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-3.219$; $p=.001$).

Sigara kullanan üniversite öğrencilerinin şakaya vurma ortalamaları ($\text{ort}=9.11$) sigara kullanmayan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından ($\text{ort}=8.06$) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.157$; $p=.031$).

Sigara kullanan üniversite öğrencilerinin madde kullanımı ortalamaları ($\text{ort}=6.43$) sigara kullanmayan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından ($\text{ort}=4.79$) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-5.009$; $p=.000$).

Sigara kullanım durumuna göre üniversite öğrencilerinin diğer alt ölçeklerden aldıkları ortalamalar arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 14'de üniversite öğrencilerinin alkol kullanım durumlarına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 14: Üniversite öğrencilerinin alkol kullanım durumlarına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

	Alkol Kullanımı	N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Evet	57	12.04	2.295	-2.177	.029*
	Hayır	177	12.77	2.339		
Zihinsel boş verme	Evet	57	9.90	2.789	-.435	.664
	Hayır	177	10.05	2.458		
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Evet	57	10.66	2.923	-.093	.926
	Hayır	177	10.66	2.593		
Yararlı sosyal destek kullanımı	Evet	57	10.52	3.018	-1.098	.272
	Hayır	177	11.07	2.957		
Aktif başa çıkma	Evet	57	11.25	2.427	-.656	.512
	Hayır	177	11.40	2.490		
İnkar	Evet	57	6.44	2.586	-.079	.937
	Hayır	177	6.30	2.331		
Dini olarak başa çıkma	Evet	57	9.18	3.635	-5.446	.000*
	Hayır	177	12.33	3.153		
Şakaya vurma	Evet	57	9.36	3.480	-2.393	.017*
	Hayır	177	8.07	3.091		
Davranışsal olarak boş verme	Evet	57	6.59	2.430	-1.604	.109
	Hayır	177	6.11	2.199		
Geri durma	Evet	57	8.71	2.122	-.945	.345
	Hayır	177	8.50	2.036		
Duygusal sosyal destek kullanımı	Evet	57	10.47	2.658	-.051	.959
	Hayır	177	10.46	2.793		
Madde kullanımı	Evet	57	7.19	3.626	-6.512	.000*
	Hayır	177	4.69	1.853		
Kabullenme	Evet	57	9.46	2.459	-.518	.604
	Hayır	177	9.26	2.591		
Diğer meşguliyetleri bastırma	Evet	57	9.91	2.392	-.368	.713
	Hayır	177	9.73	2.265		
Plan yapma	Evet	57	11.42	2.617	-.547	.584
	Hayır	177	11.59	2.610		

*p<.05

Alkol kullanmayan üniversite öğrencilerinin pozitif yeniden yorumlama ortalamaları (ort=12.77) alkol kullanan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=12.04) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.177$; $p=.029$).

Alkol kullanmayan üniversite öğrencilerinin dini olarak başa çıkma ortalamaları (ort=12.33) alkol kullanan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=9.18) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-5.446$; $p=.000$).

Alkol kullanan üniversite öğrencilerinin şakaya vurma ortalamaları (ort=9.36) alkol kullanmayan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=8.07) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.393$; $p=.017$).

Alkol kullanan üniversite öğrencilerinin madde kullanımı ortalamaları (ort=7.19) alkol kullanmayan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=4.69) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-6.512$; $p=.000$).

Üniversite öğrencilerinin alkol kullanım durumlarına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinin diğer alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Üniversite öğrencilerinin madde kullanım durumlarına göre gruplararası karşılaştırma yapılması, bağımsız değişken kategorisine düşen kişi sayılarının denk olmaması nedeniyle yapılmamıştır. Ayrıca ölçeğin madde kullanımı alt ölçeğinden alınan ortalamalar arasında da fark gözlenmediğinden analizin yapılması uygun bulunmamıştır.

Tablo 15’de üniversite öğrencilerinin destek alabilme, sorunlarını paylaşılabilmek durumlarına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 15: Üniversite öğrencilerinin destek alabilme, sorunlarını paylaşabilme durumlarına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

	Destek, sorun paylaşma	N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Var	185	12.78	2.386	-3.057	.002 *
	Yok	49	11.86	2.040		
Zihinsel boş verme	Var	185	10.07	2.544	-.763	.445
	Yok	49	9.81	2.524		
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Var	185	10.83	2.570	-1.815	.069
	Yok	49	10.04	2.968		
Yararlı sosyal destek kullanımı	Var	185	11.20	2.940	-2.726	.006 *
	Yok	49	9.94	2.924		
Aktif başa çıkma	Var	185	11.47	2.510	-1.574	.115
	Yok	49	10.99	2.299		
İnkar	Var	185	6.29	2.444	-1.123	.262
	Yok	49	6.51	2.194		
Dini olarak başa çıkma	Var	185	11.80	3.398	-1.630	.103
	Yok	49	10.66	3.928		
Şakaya vurma	Var	185	8.46	3.340	-.284	.777
	Yok	49	8.12	2.793		
Davranışsal olarak boş verme	Var	185	6.19	2.285	-.797	.425
	Yok	49	6.38	2.189		
Geri durma	Var	185	8.48	2.035	-1.144	.252
	Yok	49	8.82	2.128		
Duygusal sosyal destek kullanımı	Var	185	10.69	2.830	-2.425	.015 *
	Yok	49	9.61	2.279		
Madde kullanımı	Var	185	5.17	2.537	-2.941	.003 *
	Yok	49	5.80	2.922		
Kabullenme	Var	185	9.23	2.588	-.841	.400
	Yok	49	9.61	2.430		
Diğer meşguliyetleri bastırma	Var	185	9.78	2.264	-.433	.665
	Yok	49	9.77	2.422		
Plan yapma	Var	185	11.64	2.575	-1.213	.225
	Yok	49	11.21	2.726		
*p<.05						

Destek alabileceği ve sorunlarını paylaşabileceği kimseleri olan üniversite öğrencilerinin pozitif yeniden yorumlama ve gelişme ortalamaları (ort=12.78) olmayan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=11.86) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-3.057$; $p=.002$).

Destek alabileceği ve sorunlarını paylaşabileceği kimseleri olan üniversite öğrencilerinin yararlı sosyal destek kullanımı ortalamaları (ort=11.20) olmayan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=9.94) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.726$; $p=.006$).

Destek alabileceği ve sorunlarını paylaşabileceği kimseleri olan üniversite öğrencilerinin duygusal sosyal destek kullanımı ortalamaları ($\text{ort}=10.69$) olmayan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından ($\text{ort}=9.61$) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.425$; $p=.015$).

Destek alabileceği ve sorunlarını paylaşabileceği kimseleri olmayan üniversite öğrencilerinin madde kullanımı ortalamaları ($\text{ort}=5.80$) olan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından ($\text{ort}=5.17$) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.941$; $p=.003$).

Destek alabileceği ve sorunlarını paylaşabileceği kimselerinin bulunup bulunmamasına göre diğer alt ölçeklerden alınan ortalama puanlar arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 16'da üniversite öğrencilerinin yasalarla başlarının derde girmiş olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 16: Üniversite öğrencilerinin yasalarla başlarının derde girmiş olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

Yasalarla başı derde girdi mi? (Cezaevi, nezarethane vb.)		N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Evet	9	11.83	1.998		
	Hayır	225	12.62	2.356	-1.179	.238
Zihinsel boş verme	Evet	9	10.85	2.843		
	Hayır	225	9.98	2.525	-1.279	.201
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Evet	9	10.47	2.668		
	Hayır	225	10.67	2.677	-.265	.791
Yararlı sosyal destek kullanımı	Evet	9	11.59	1.472		
	Hayır	225	10.91	3.019	-.396	.692
Aktif başa çıkma	Evet	9	10.91	1.116		
	Hayır	225	11.39	2.509	-.835	.404
İnkar	Evet	9	5.80	1.520		
	Hayır	225	6.36	2.419	-.288	.773
Dini olarak başa çıkma	Evet	9	8.98	3.559		
	Hayır	225	11.66	3.505	-2.184	.029*
Şakaya vurma	Evet	9	9.25	2.391		
	Hayır	225	8.35	3.259	-1.180	.238
Davranışsal olarak boş verme	Evet	9	6.91	3.690		
	Hayır	225	6.20	2.194	-.593	.553
Geri durma	Evet	9	9.18	2.456		
	Hayır	225	8.52	2.040	-.284	.777
Duygusal sosyal destek kullanımı	Evet	9	10.94	1.526		
	Hayır	225	10.45	2.793	-.646	.518
Madde kullanımı	Evet	9	6.57	3.227		
	Hayır	225	5.25	2.598	-2.583	.010*
Kabullenme	Evet	9	9.43	2.704		
	Hayır	225	9.30	2.556	-.278	.781
Diğer meşguliyetleri bastırma	Evet	9	9.23	.650		
	Hayır	225	9.80	2.332	-1.171	.242
Plan yapma	Evet	9	11.59	.850		
	Hayır	225	11.55	2.654	-.040	.968
*p<.05						

Yasalarla başı derde girmemiş üniversite öğrencilerinin dini olarak başa çıkma ortalamaları (ort=11.66) yasalarla başı derde girmiş üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=8.98) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur (z=-2.184; p=.029).

Yasalarla başı derde girmiş üniversite öğrencilerinin madde kullanımı ortalamaları (ort=6.57) yasalarla başı derde girmemiş üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=5.25) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur (z=-2.583; p=.010).

Üniversite öğrencilerinin yasalarla başlarının derde girip girmemiş olmasına göre diğer alt ölçeklerden aldıkları ortalamalar arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 17’de üniversite öğrencilerinin trafik cezalarının olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 17: Üniversite öğrencilerinin trafik cezalarının olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

	Trafik cezası	N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Var	14	12.77	2.317	-4.78	.633
	Yok	220	12.58	2.351		
Zihinsel boş verme	Var	14	10.02	2.078	-.006	.995
	Yok	220	10.01	2.567		
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Var	14	10.72	1.932	-.215	.830
	Yok	220	10.66	2.714		
Yararlı sosyal destek kullanımı	Var	14	10.62	2.772	-.386	.699
	Yok	220	10.95	2.992		
Aktif başa çıkma	Var	14	11.87	2.724	-.606	.545
	Yok	220	11.34	2.457		
İnkâr	Var	14	6.56	2.499	-.467	.640
	Yok	220	6.32	2.389		
Dini olarak başa çıkma	Var	14	12.47	2.929	-.858	.391
	Yok	220	11.50	3.570		
Şakaya vurma	Var	14	8.77	2.856	-.640	.522
	Yok	220	8.36	3.257		
Davranışsal olarak boş verme	Var	14	7.31	3.616	-.998	.318
	Yok	220	6.16	2.142		
Geri durma	Var	14	8.67	2.125	-.168	.866
	Yok	220	8.54	2.055		
Duygusal sosyal destek kullanımı	Var	14	9.99	2.874	-.389	.698
	Yok	220	10.49	2.751		
Madde kullanımı	Var	14	7.21	3.316	-3.239	.001*
	Yok	220	5.18	2.540		
Kabullenme	Var	14	10.09	2.721	-1.304	.192
	Yok	220	9.26	2.543		
Diğer meşguliyetleri bastırma	Var	14	9.74	2.328	-.814	.416
	Yok	220	9.78	2.296		
Plan yapma	Var	14	12.23	3.245	-1.047	.295
	Yok	220	11.51	2.565		
*p<.05						

Trafik cezası olan üniversite öğrencilerinin madde kullanımı ortalamaları (ort=7.21) olmayan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=5.18) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-3.239$; $p=.001$). Trafik cezası bulunup bulunmamasına göre diğer alt ölçeklerden alınan ortalamalar arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 18’de üniversite öğrencilerinin alkol etkisi altında araç kullanımı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden

ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 18: Üniversite öğrencilerinin alkol etkisi altında araç kullanımı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

Alkol etkisi altında araç kullanımı		N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Evet	12	13.17	2.552	-1.220	.223
	Hayır	222	12.56	2.334		
Zihinsel boş verme	Evet	12	9.58	2.610	-1.040	.298
	Hayır	222	10.04	2.537		
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Evet	12	10.72	2.957	-.009	.993
	Hayır	222	10.66	2.662		
Yararlı sosyal destek kullanımı	Evet	12	10.66	3.446	-.477	.633
	Hayır	222	10.95	2.956		
Aktif başa çıkma	Evet	12	12.11	2.598	-1.012	.311
	Hayır	222	11.33	2.463		
İnkâr	Evet	12	6.53	2.642	-.227	.821
	Hayır	222	6.33	2.382		
Dini olarak başa çıkma	Evet	12	12.13	3.593	-.651	.515
	Hayır	222	11.53	3.540		
Şakaya vurma	Evet	12	8.87	3.400	-.475	.635
	Hayır	222	8.36	3.227		
Davranışsal olarak boş verme	Evet	12	6.10	1.832	-.129	.898
	Hayır	222	6.24	2.286		
Geri durma	Evet	12	8.80	1.750	-1.084	.278
	Hayır	222	8.54	2.073		
Duygusal sosyal destek kullanımı	Evet	12	9.71	3.531	-.862	.389
	Hayır	222	10.51	2.711		
Madde kullanımı	Evet	12	8.27	4.311	-3.073	.002*
	Hayır	222	5.14	2.419		
Kabullenme	Evet	12	9.44	2.231	-.407	.684
	Hayır	222	9.30	2.576		
Diğer meşguliyetleri bastırma	Evet	12	10.23	3.225	-.265	.791
	Hayır	222	9.75	2.239		
Plan yapma	Evet	12	12.13	2.697	-.618	.536
	Hayır	222	11.52	2.605		
*p<.05						

Alkol etkisi altında araç kullanımı bulunan öğrencilerin madde kullanımı ortalamaları (ort=8.27) bulunmayan öğrencilerin ortalamalarından (ort=5.14) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur (z=-3.073). Alkol etkisi altında araç kullanımına göre diğer alt ölçeklerden alınan ortalamalar arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 19’da üniversite öğrencilerinin sarhoş birinin aracına binme durumuna göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 19: Üniversite öğrencilerinin sarhoş birinin aracına binme durumuna göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

Sarhoş birisinin aracına binme		N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Evet	46	12.81	1.988	-.443	.658
	Hayır	188	12.54	2.425		
Zihinsel boş verme	Evet	46	9.77	2.627	-1.069	.285
	Hayır	188	10.08	2.518		
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Evet	46	10.11	2.579	-1.629	.103
	Hayır	188	10.80	2.682		
Yararlı sosyal destek kullanımı	Evet	46	10.62	2.878	-.843	.399
	Hayır	188	11.01	3.001		
Aktif başa çıkma	Evet	46	11.45	2.207	-.244	.807
	Hayır	188	11.35	2.536		
İnkar	Evet	46	6.22	2.320	-.414	.679
	Hayır	188	6.36	2.413		
Dini olarak başa çıkma	Evet	46	10.68	3.903	-1.681	.093
	Hayır	188	11.78	3.419		
Şakaya vurma	Evet	46	9.18	3.314	-1.897	.058
	Hayır	188	8.19	3.189		
Davranışsal olarak boş verme	Evet	46	6.47	2.525	-.740	.460
	Hayır	188	6.17	2.196		
Geri durma	Evet	46	8.50	1.906	-.304	.761
	Hayır	188	8.56	2.094		
Duygusal sosyal destek kullanımı	Evet	46	9.86	2.814	-1.688	.091
	Hayır	188	10.61	2.727		
Madde kullanımı	Evet	46	6.11	3.304	-1.637	.102
	Hayır	188	5.10	2.404		
Kabullenme	Evet	46	8.93	2.291	-1.064	.287
	Hayır	188	9.40	2.613		
Diğer meşguliyetleri bastırma	Evet	46	9.81	2.177	-.192	.848
	Hayır	188	9.77	2.325		
Plan yapma	Evet	46	11.04	2.698	-1.371	.170
	Hayır	188	11.68	2.577		
*p<.05						

Üniversite öğrencilerinin sarhoş birinin aracına binme durumlarına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 20’de üniversite öğrencilerinin trafikte hız sınırı üstünde araç kullanma durumuna göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 20: Üniversite öğrencilerinin trafikte hız sınırı üstünde araç kullanma durumuna göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

Trafikte hız sınırı üstünde araç kullanma		N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Evet	35	13.49	1.681	-2.405	.016*
	Hayır	199	12.43	2.411		
Zihinsel boş verme	Evet	35	9.68	2.512	-1.319	.187
	Hayır	199	10.07	2.543		
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Evet	35	9.95	2.403	-1.747	.081
	Hayır	199	10.79	2.701		
Yararlı sosyal destek kullanımı	Evet	35	10.47	3.005	-1.157	.247
	Hayır	199	11.01	2.970		
Aktif başa çıkma	Evet	35	12.21	2.403	-2.268	.023*
	Hayır	199	11.22	2.458		
İnkar	Evet	35	6.19	2.241	-.183	.855
	Hayır	199	6.36	2.420		
Dini olarak başa çıkma	Evet	35	11.52	4.186	-.357	.721
	Hayır	199	11.57	3.423		
Şakaya vurma	Evet	35	9.13	3.119	-1.774	.076
	Hayır	199	8.26	3.239		
Davranışsal olarak boş verme	Evet	35	5.79	2.102	-1.328	.184
	Hayır	199	6.31	2.285		
Geri durma	Evet	35	8.37	1.621	-.473	.637
	Hayır	199	8.58	2.124		
Duygusal sosyal destek kullanımı	Evet	35	9.97	2.700	-1.306	.192
	Hayır	199	10.55	2.762		
Madde kullanımı	Evet	35	5.75	3.021	-1.134	.257
	Hayır	199	5.22	2.554		
Kabullenme	Evet	35	9.33	2.095	-.244	.807
	Hayır	199	9.31	2.633		
Diğer meşguliyetleri bastırma	Evet	35	9.86	2.311	-.244	.807
	Hayır	199	9.76	2.295		
Plan yapma	Evet	35	12.16	2.646	-1.441	.150
	Hayır	199	11.44	2.593		
*p<.05						

Trafikte hız sınırı üstünde araç kullanan üniversite öğrencilerinin pozitif yeniden yorumlama ve gelişme ortalamaları ($ort=13.49$) kullanmayan öğrencilerin ortalamalarından ($ort=12.43$) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.405$; $p=.016$).

Trafikte hız sınırı üstünde araç kullanan üniversite öğrencilerinin aktif başa çıkma ortalamaları ($ort=12.21$) kullanmayan öğrencilerin ortalamalarından ($ort=11.22$) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.268$; $p=.023$). Trafikte hız sınırı üstünde araç kullanımına göre diğer alt ölçeklerden alınan ortalamalar arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 21’de üniversite öğrencilerinin korunmak için kesici delici alet taşıma durumuna göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 21: Üniversite öğrencilerinin korunmak için kesici delici alet taşıma durumuna göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

Korunmak için kesici delici alet taşıma (çakı, tornavida vb.)		N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Evet	21	12.48	1.600	-4.88	.625
	Hayır	213	12.60	2.408		
Zihinsel boş verme	Evet	21	10.34	2.198	-1.134	.257
	Hayır	213	9.98	2.570		
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Evet	21	11.33	2.408	-1.220	.222
	Hayır	213	10.60	2.691		
Yararlı sosyal destek kullanımı	Evet	21	11.56	2.876	-.897	.370
	Hayır	213	10.87	2.984		
Aktif başa çıkma	Evet	21	11.24	2.044	-.642	.521
	Hayır	213	11.38	2.512		
İnkâr	Evet	21	6.55	2.746	-.370	.711
	Hayır	213	6.31	2.359		
Dini olarak başa çıkma	Evet	21	10.74	3.876	-1.009	.313
	Hayır	213	11.64	3.502		
Şakaya vurma	Evet	21	8.57	3.215	-.419	.675
	Hayır	213	8.37	3.239		
Davranışsal olarak boş verme	Evet	21	6.20	1.895	-.350	.727
	Hayır	213	6.23	2.298		
Geri durma	Evet	21	8.04	1.976	-1.237	.216
	Hayır	213	8.60	2.060		
Duygusal sosyal destek kullanımı	Evet	21	11.00	2.878	-1.115	.265
	Hayır	213	10.41	2.744		
Madde kullanımı	Evet	21	6.39	3.097	-3.086	.002 *
	Hayır	213	5.19	2.561		
Kabullenme	Evet	21	9.10	2.192	-.199	.842
	Hayır	213	9.33	2.592		
Diğer meşguliyetleri bastırma	Evet	21	9.69	1.579	-.211	.833
	Hayır	213	9.79	2.354		
Plan yapma	Evet	21	12.17	2.180	-1.285	.199
	Hayır	213	11.49	2.642		
*p<.05						

Korunmak için kesici delici alet taşıyan üniversite öğrencilerinin madde kullanımı ortalamaları (ort=6.39) taşımayan öğrencilerin ortalamalarından (ort=5.19) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-3.086$; $p=.002$).

Tablo 22’de üniversite öğrencilerinin daha önce kavgaya karışma durumuna göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 22: Üniversite öğrencilerinin daha önce kavgaya karışma durumuna göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

Daha önce kavgaya karışma		N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Evet	71	13.09	2.149	-2.213	.027*
	Hayır	163	12.38	2.399		
Zihinsel boş verme	Evet	71	10.28	2.596	-.741	.459
	Hayır	163	9.90	2.510		
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Evet	71	10.62	2.861	-.214	.830
	Hayır	163	10.68	2.592		
Yararlı sosyal destek kullanımı	Evet	71	11.21	2.985	-.811	.417
	Hayır	163	10.81	2.972		
Aktif başa çıkma	Evet	71	11.70	2.404	-1.260	.208
	Hayır	163	11.22	2.493		
İnkâr	Evet	71	5.94	2.312	-1.944	.052
	Hayır	163	6.51	2.411		
Dini olarak başa çıkma	Evet	71	11.88	3.644	-1.068	.286
	Hayır	163	11.42	3.492		
Şakaya vurma	Evet	71	9.28	3.477	-2.652	.008*
	Hayır	163	8.00	3.047		
Davranışsal olarak boş verme	Evet	71	5.73	2.020	-2.226	.026*
	Hayır	163	6.45	2.332		
Geri durma	Evet	71	8.33	2.107	-.957	.339
	Hayır	163	8.64	2.031		
Duygusal sosyal destek kullanımı	Evet	71	10.47	2.629	-.163	.871
	Hayır	163	10.46	2.816		
Madde kullanımı	Evet	71	5.44	3.028	-.115	.908
	Hayır	163	5.24	2.442		
Kabullenme	Evet	71	9.44	2.488	-.570	.568
	Hayır	163	9.25	2.590		
Diğer meşguliyetleri bastırma	Evet	71	9.92	2.396	-.670	.503
	Hayır	163	9.71	2.251		
Plan yapma	Evet	71	12.08	2.478	-2.133	.033*
	Hayır	163	11.32	2.636		
*p<.05						

Daha önce kavgaya karışmış üniversite öğrencilerinin pozitif yeniden yorumlama ortalamaları (ort=13.09) karışmamış üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=12.38) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.213$; $p=.027$).

Daha önce kavgaya karışmış üniversite öğrencilerinin şakaya vurma ortalamaları (ort=9.28) karışmamış üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=8.00) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.652$; $p=.008$).

Daha önce kavgaya karışmamış üniversite öğrencilerinin davranışsal olarak boş verme ortalamaları (ort=6.45) karışmış üniversite öğrencilerinin

ortalamlarından (ort=5.73) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.226$; $p=.026$).

Daha önce kavgaya karışmış üniversite öğrencilerinin plan yapma ortalamaları (ort=12.08) karışmamış üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=11.32) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.133$; $p=.033$).

Tablo 23'de üniversite öğrencilerinin emniyet kemeri takmadan araç kullanma durumuna göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 23: Üniversite öğrencilerinin emniyet kemeri takmadan araç kullanma durumuna göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

Emniyet kemeri takmadan araç kullanma		N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Evet	52	12.71	2.017	-.169	.866
	Hayır	182	12.56	2.433		
Zihinsel boş verme	Evet	52	10.23	2.190	-.622	.534
	Hayır	182	9.95	2.630		
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Evet	52	10.24	2.734	-1.243	.214
	Hayır	182	10.78	2.648		
Yararlı sosyal destek kullanımı	Evet	52	11.12	2.741	-.104	.917
	Hayır	182	10.88	3.044		
Aktif başa çıkma	Evet	52	11.87	2.346	-1.736	.083
	Hayır	182	11.22	2.493		
İnkar	Evet	52	6.34	2.648	-.299	.765
	Hayır	182	6.33	2.320		
Dini olarak başa çıkma	Evet	52	12.45	3.671	-2.307	.021*
	Hayır	182	11.31	3.467		
Şakaya vurma	Evet	52	9.28	3.333	-2.377	.017*
	Hayır	182	8.13	3.164		
Davranışsal olarak boş verme	Evet	52	6.10	2.103	-.206	.837
	Hayır	182	6.27	2.309		
Geri durma	Evet	52	8.17	1.761	-1.216	.224
	Hayır	182	8.66	2.124		
Duygusal sosyal destek kullanımı	Evet	52	10.54	2.758	-.135	.892
	Hayır	182	10.44	2.761		
Madde kullanımı	Evet	52	5.47	3.007	-.489	.625
	Hayır	182	5.25	2.517		
Kabullenme	Evet	52	9.08	2.485	-.797	.426
	Hayır	182	9.37	2.578		
Diğer meşguliyetleri bastırma	Evet	52	9.68	2.215	-.504	.614
	Hayır	182	9.80	2.319		
Plan yapma	Evet	52	11.70	2.562	-.587	.557
	Hayır	182	11.51	2.626		
*p<.05						

Emniyet kemeri takmadan araç kullanan üniversite öğrencilerinin dini başa çıkma ortalamaları (ort=12.45) kullanmayan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=11.31) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.307$; $p=.021$).

Emniyet kemeri takmadan araç kullanan üniversite öğrencilerinin şakaya vurma ortalamaları (ort=9.28) kullanmayan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=8.13) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.377$; $p=.017$).

Emniyet kemeri takamadan araç kullanma durumuna göre diğer alt ölçeklerden alınan ortalamalar arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 24'de üniversite öğrencilerinin gereğinden fazla para harcama durumuna göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 24: Üniversite öğrencilerinin gereğinden fazla para harcama durumuna göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

Gereğinden fazla para harcama		N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Evet	180	12.77	2.266	-1.951	.051
	Hayır	54	12.01	2.524		
Zihinsel boş verme	Evet	180	10.08	2.564	-.864	.388
	Hayır	54	9.80	2.456		
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Evet	180	10.90	2.644	-2.593	.010*
	Hayır	54	9.88	2.635		
Yararlı sosyal destek kullanımı	Evet	180	11.14	2.954	-2.108	.035*
	Hayır	54	10.26	2.972		
Aktif başa çıkma	Evet	180	11.51	2.405	-1.770	.077
	Hayır	54	10.88	2.641		
İnkar	Evet	180	6.42	2.470	-.822	.411
	Hayır	54	6.05	2.100		
Dini olarak başa çıkma	Evet	180	11.73	3.530	-1.317	.188
	Hayır	54	11.01	3.541		
Şakaya vurma	Evet	180	8.62	3.338	-1.809	.070
	Hayır	54	7.60	2.726		
Davranışsal olarak boş verme	Evet	180	6.27	2.301	-.360	.719
	Hayır	54	6.09	2.141		
Geri durma	Evet	180	8.64	2.038	-1.572	.116
	Hayır	54	8.23	2.098		
Duygusal sosyal destek kullanımı	Evet	180	10.78	2.672	-3.003	.003*
	Hayır	54	9.43	2.800		
Madde kullanımı	Evet	180	5.30	2.702	-1.342	.179
	Hayır	54	5.31	2.392		
Kabullenme	Evet	180	9.40	2.559	-.846	.398
	Hayır	54	9.01	2.546		
Diğer meşguliyetleri bastırma	Evet	180	9.97	2.224	-2.391	.017*
	Hayır	54	9.13	2.417		
Plan yapma	Evet	180	11.63	2.588	-1.102	.270
	Hayır	54	11.27	2.678		
*p<.05						

Gereğinden fazla para harcayan üniversite öğrencilerinin soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma ortalamaları (ort=10.90) harcamayan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=9.88) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.593$; $p=.010$).

Gereğinden fazla para harcayan üniversite öğrencilerinin yararlı sosyal destek kullanımı ortalamaları (ort=11.14) harcamayan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=10.26) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.108$; $p=.035$).

Gereğinden fazla para harcayan üniversite öğrencilerinin duygusal sosyal destek kullanımı ortalamaları (ort=10.78) harcamayan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=9.43) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-3.003$; $p=.003$).

Gereğinden fazla para harcayan üniversite öğrencilerinin diğer meşguliyetleri bastırma ortalamaları (ort=9.97) harcamayan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=9.13) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.391$; $p=.017$).

Gereğinden fazla para harcama durumuna göre diğer alt ölçeklerden alınan ortalama puanlar arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 25’de üniversite öğrencilerinin kumar oynama durumuna göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 25: Üniversite öğrencilerinin kumar oynama durumuna göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

Kumar oynama		N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Evet	32	12.62	2.031	-.092	.927
	Hayır	202	12.59	2.394		
Zihinsel boş verme	Evet	32	10.36	2.483	-.757	.449
	Hayır	202	9.96	2.547		
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Evet	32	10.51	2.590	-.144	.886
	Hayır	202	10.69	2.689		
Yararlı sosyal destek kullanımı	Evet	32	10.42	2.937	-1.147	.251
	Hayır	202	11.01	2.980		
Aktif başa çıkma	Evet	32	11.49	2.143	-.134	.893
	Hayır	202	11.35	2.523		
İnkar	Evet	32	6.19	2.067	.000	1.000
	Hayır	202	6.36	2.442		
Dini olarak başa çıkma	Evet	32	9.76	4.037	-2.775	.006*
	Hayır	202	11.85	3.376		
Şakaya vurma	Evet	32	9.79	3.237	-2.702	.007*
	Hayır	202	8.16	3.181		
Davranışsal olarak boş verme	Evet	32	6.10	1.696	-.428	.669
	Hayır	202	6.25	2.341		
Geri durma	Evet	32	8.26	1.931	-.628	.530
	Hayır	202	8.59	2.075		
Duygusal sosyal destek kullanımı	Evet	32	9.92	2.468	-1.230	.219
	Hayır	202	10.55	2.794		
Madde kullanımı	Evet	32	5.65	2.924	-1.385	.166
	Hayır	202	5.24	2.582		
Kabullenme	Evet	32	8.60	1.950	-1.549	.121
	Hayır	202	9.42	2.625		
Diğer meşguliyetleri bastırma	Evet	32	9.73	2.269	-.426	.670
	Hayır	202	9.79	2.302		
Plan yapma	Evet	32	11.76	2.468	-.525	.599
	Hayır	202	11.52	2.633		

* $p<.05$

Kumar oynamayan üniversite öğrencilerinin dini başa çıkma ortalamaları (ort=11.85) kumar oynayan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=9.76) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.775$; $p=.006$).

Kumar oynayan üniversite öğrencilerinin şakaya vurma ortalamaları (ort=9.79) kumar oynamayan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=8.16) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.702$; $p=.007$).

Kumar oynama durumuna göre diğer alt ölçeklerden alınan ortalamalar arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 26'da üniversite öğrencilerinin son bir yıl içinde yaşamlarında önemli değişiklikler olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 26: Üniversite öğrencilerinin son bir yıl içinde yaşamlarında önemli değişiklikler olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

Son bir yıl içinde yaşamda önemli değişiklikler		N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Evet	110	12.65	2.513	-.725	.468
	Hayır	124	12.54	2.193		
Zihinsel boş verme	Evet	110	10.09	2.562	-.034	.973
	Hayır	124	9.94	2.523		
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Evet	110	10.81	2.698	-.996	.319
	Hayır	124	10.53	2.651		
Yararlı sosyal destek kullanımı	Evet	110	11.13	2.817	-.709	.478
	Hayır	124	10.75	3.109		
Aktif başa çıkma	Evet	110	11.48	2.576	-1.105	.269
	Hayır	124	11.27	2.379		
İnkar	Evet	110	6.24	2.529	-1.249	.212
	Hayır	124	6.42	2.267		
Dini olarak başa çıkma	Evet	110	11.54	3.612	-.053	.958
	Hayır	124	11.58	3.485		
Şakaya vurma	Evet	110	8.25	3.273	-.750	.453
	Hayır	124	8.51	3.200		
Davranışsal olarak boş verme	Evet	110	6.24	2.195	-.126	.900
	Hayır	124	6.22	2.328		
Geri durma	Evet	110	8.48	2.254	-1.144	.253
	Hayır	124	8.61	1.868		
Duygusal sosyal destek kullanımı	Evet	110	10.41	2.902	-.474	.635
	Hayır	124	10.51	2.628		
Madde kullanımı	Evet	110	5.40	2.604	-.718	.473
	Hayır	124	5.21	2.658		
Kabullenme	Evet	110	9.48	2.639	-.980	.327
	Hayır	124	9.16	2.480		
Diğer meşguliyetleri bastırma	Evet	110	9.77	2.277	-.507	.612
	Hayır	124	9.79	2.315		
Plan yapma	Evet	110	11.56	2.623	-.098	.922
	Hayır	124	11.55	2.605		
*p<.05						

Üniversite öğrencilerinin son bir yılda yaşamlarında önemli değişiklikler olup olmasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden aldıkları ortalamalar arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 27’de üniversite öğrencilerinin son bir yıl içinde sevilen birinin ölümü yaşantısı olup olmasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 27: Üniversite öğrencilerinin son bir yıl içinde sevilen birinin ölümü yaşantısı olup olmasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

	Sevilen birinin ölümü	N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Evet Hayır	73 161	12.65 12.57	2.439 2.307	-.504	.614
Zihinsel boş verme	Evet Hayır	73 161	10.13 9.96	2.478 2.569	-.251	.802
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Evet Hayır	73 161	10.74 10.63	2.650 2.688	-.505	.614
Yararlı sosyal destek kullanımı	Evet Hayır	73 161	10.72 11.03	2.740 3.079	-.900	.368
Aktif başa çıkma	Evet Hayır	73 161	11.64 11.25	2.424 2.489	-1.192	.233
İnkar	Evet Hayır	73 161	6.27 6.37	2.279 2.446	-.055	.956
Dini olarak başa çıkma	Evet Hayır	73 161	10.91 11.86	3.613 3.473	-1.919	.055
Şakaya vurma	Evet Hayır	73 161	8.43 8.36	3.291 3.213	-.087	.931
Davranışsal olarak boş verme	Evet Hayır	73 161	5.93 6.36	2.173 2.295	-1.739	.082
Geri durma	Evet Hayır	73 161	8.22 8.70	2.010 2.064	-2.008	.045*
Duygusal sosyal destek kullanımı	Evet Hayır	73 161	10.44 10.48	2.895 2.698	-.193	.847
Madde kullanımı	Evet Hayır	73 161	5.22 5.34	2.413 2.727	-.104	.917
Kabullenme	Evet Hayır	73 161	9.21 9.35	2.397 2.630	-.234	.815
Diğer meşguliyetleri bastırma	Evet Hayır	73 161	9.87 9.74	2.398 2.249	-.932	.351
Plan yapma	Evet Hayır	73 161	11.83 11.42	2.659 2.582	-1.084	.278
*p<.05						

Son bir yılda sevilen birinin ölümü yaşantısı bulunmayan üniversite öğrencilerinin geri durma ortalamaları (ort=8.70) sevilen birinin ölümü yaşantısı bulunan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=8.22)

anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.008$; $p=.045$). Diğer ortalamalar arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 28'de üniversite öğrencilerinin son bir yıl içinde boşanma, ayrılık yaşantısı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 28: Üniversite öğrencilerinin son bir yıl içinde boşanma, ayrılık yaşantısı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

Boşanma, ayrılık	N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Evet 26 Hayır 208	12.37 12.62	2.243 2.360	-0.550	.583
Zihinsel boş verme	Evet 26 Hayır 208	10.73 9.93	2.960 2.472	-1.221	.222
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Evet 26 Hayır 208	11.22 10.59	2.763 2.658	-1.197	.231
Yararlı sosyal destek kullanımı	Evet 26 Hayır 208	10.65 10.97	3.236 2.947	-0.387	.699
Aktif başa çıkma	Evet 26 Hayır 208	11.01 11.41	2.299 2.493	-0.755	.450
İnkar	Evet 26 Hayır 208	6.67 6.29	2.839 2.333	-0.458	.647
Dini olarak başa çıkma	Evet 26 Hayır 208	10.37 11.71	4.511 3.380	-1.211	.226
Şakaya vurma	Evet 26 Hayır 208	9.01 8.31	3.221 3.231	-1.162	.245
Davranışsal olarak boş verme	Evet 26 Hayır 208	6.89 6.15	2.386 2.238	-1.716	.086
Geri durma	Evet 26 Hayır 208	8.94 8.50	2.491 1.995	-0.590	.555
Duygusal sosyal destek kullanımı	Evet 26 Hayır 208	10.79 10.42	2.772 2.757	-0.701	.483
Madde kullanımı	Evet 26 Hayır 208	6.25 5.18	3.216 2.530	-2.644	.008*
Kabullenme	Evet 26 Hayır 208	9.86 9.24	2.821 2.519	-1.080	.280
Diğer meşguliyetleri bastırma	Evet 26 Hayır 208	9.65 9.79	2.037 2.326	-0.187	.851
Plan yapma	Evet 26 Hayır 208	11.79 11.52	2.623 2.610	-0.455	.649
* $p<.05$					

Son bir yıl içinde boşanma, ayrılık yaşantısı olan üniversite öğrencilerinin madde kullanımı ortalamaları ($ort=6.25$) boşanma, ayrılık yaşantısı olmayan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından ($ort=5.18$) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.644$; $p=.008$). Diğer ortalamalar arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 29’da üniversite öğrencilerinin son bir yıl içinde maddi kayıp yaşantısı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 29: Üniversite öğrencilerinin son bir yıl içinde maddi kayıp yaşantısı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

	Maddi Kayıp	N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Evet Hayır	46 188	12.47 12.62	2.231 2.376	- .629	.529
Zihinsel boş verme	Evet Hayır	46 188	10.04 10.01	2.315 2.594	-.166	.868
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Evet Hayır	46 188	11.09 10.56	2.635 2.676	-1.252	.211
Yararlı sosyal destek kullanımı	Evet Hayır	46 188	11.26 10.85	2.853 3.006	-.748	.455
Aktif başa çıkma	Evet Hayır	46 188	11.42 11.36	2.362 2.502	-.035	.972
İnkar	Evet Hayır	46 188	6.03 6.41	2.286 2.415	-1.094	.274
Dini olarak başa çıkma	Evet Hayır	46 188	11.25 11.64	3.685 3.506	-.523	.601
Şakaya vurma	Evet Hayır	46 188	9.20 8.19	3.065 3.246	-2.172	.030 *
Davranışsal olarak boş verme	Evet Hayır	46 188	6.24 6.23	2.363 2.243	-.105	.917
Geri durma	Evet Hayır	46 188	8.34 8.60	2.045 2.059	-1.186	.235
Duygusal sosyal destek kullanımı	Evet Hayır	46 188	10.41 10.48	2.822 2.746	-.136	.892
Madde kullanımı	Evet Hayır	46 188	5.64 5.22	2.731 2.603	-1.830	.067
Kabullenme	Evet Hayır	46 188	9.31 9.31	2.553 2.563	-.158	.875
Diğer meşguliyetleri bastırma	Evet Hayır	46 188	9.92 9.74	1.879 2.386	-.297	.766
Plan yapma	Evet Hayır	46 188	11.69 11.52	2.390 2.663	-.143	.886
*p<.05						

Maddi kayıp yaşamış üniversite öğrencilerinin şakaya vurma ortalamaları (ort=9.20) maddi kayıp yaşamamış üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=8.19) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.172$; $p=.030$). Maddi kayıp durumuna göre üniversite öğrencilerinin diğer alt ölçeklerden aldıkları ortalamalar arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 30’da üniversite öğrencilerinin son bir yıl içinde hastalık yaşantısı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden

ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 30: Üniversite öğrencilerinin son bir yıl içinde hastalık yaşantısı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

	Hastalık	N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Evet	54	12.57	2.351	-.163	.871
	Hayır	180	12.60	2.348		
Zihinsel boş verme	Evet	54	9.74	2.466	-.724	.469
	Hayır	180	10.10	2.559		
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Evet	54	10.86	2.822	-.711	.477
	Hayır	180	10.60	2.629		
Yararlı sosyal destek kullanımı	Evet	54	10.81	2.836	-.392	.695
	Hayır	180	10.97	3.022		
Aktif başa çıkma	Evet	54	11.33	2.601	-.099	.921
	Hayır	180	11.38	2.438		
İnkâr	Evet	54	6.12	2.493	-1.117	.264
	Hayır	180	6.40	2.362		
Dini olarak başa çıkma	Evet	54	11.27	3.701	-.585	.558
	Hayır	180	11.65	3.493		
Şakaya vurma	Evet	54	7.93	3.114	-1.181	.238
	Hayır	180	8.52	3.260		
Davranışsal olarak boş verme	Evet	54	6.03	1.909	-.370	.712
	Hayır	180	6.29	2.359		
Geri durma	Evet	54	8.23	2.191	-1.717	.086
	Hayır	180	8.64	2.009		
Duygusal sosyal destek kullanımı	Evet	54	10.18	2.820	-1.213	.225
	Hayır	180	10.55	2.737		
Madde kullanımı	Evet	54	5.03	2.292	-.739	.460
	Hayır	180	5.38	2.722		
Kabullenme	Evet	54	9.51	2.786	-.461	.645
	Hayır	180	9.25	2.488		
Diğer meşguliyetleri bastırma	Evet	54	9.83	2.044	-.763	.445
	Hayır	180	9.76	2.367		
Plan yapma	Evet	54	11.61	2.378	-.114	.909
	Hayır	180	11.53	2.678		
*p<.05						

Üniversite öğrencilerinin son bir yıl içinde hastalık yaşantısı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 31’de üniversite öğrencilerinin son bir yıl içinde doğum yaşantısı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden

ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 31: Üniversite öğrencilerinin son bir yıl içinde doğum yaşantısı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

	Doğum	N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Evet Hayır	29 205	13.10 12.52	1.858 2.400	-1.039	.299
Zihinsel boş verme	Evet Hayır	29 205	10.21 9.99	2.555 2.539	-.434	.665
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Evet Hayır	29 205	10.97 10.62	2.946 2.635	-.639	.523
Yararlı sosyal destek kullanımı	Evet Hayır	29 205	11.45 10.86	2.947 2.979	-1.062	.288
Aktif başa çıkma	Evet Hayır	29 205	11.75 11.31	2.115 2.517	-.816	.415
İnkâr	Evet Hayır	29 205	5.76 6.42	3.078 2.274	-2.749	.006*
Dini olarak başa çıkma	Evet Hayır	29 205	12.38 11.45	3.118 3.584	-1.235	.217
Şakaya vurma	Evet Hayır	29 205	8.86 8.32	4.061 3.101	-.346	.729
Davranışsal olarak boş verme	Evet Hayır	29 205	5.36 6.35	1.807 2.296	-2.604	.009*
Geri durma	Evet Hayır	29 205	8.00 8.63	2.259 2.018	-1.854	.064
Duygusal sosyal destek kullanımı	Evet Hayır	29 205	10.30 10.49	2.967 2.731	-.524	.600
Madde kullanımı	Evet Hayır	29 205	5.79 5.23	3.342 2.514	-.029	.977
Kabullenme	Evet Hayır	29 205	9.07 9.34	3.251 2.449	-.778	.437
Diğer meşgulliyetleri bastırma	Evet Hayır	29 205	10.31 9.70	2.140 2.308	-1.715	.086
Plan yapma	Evet Hayır	29 205	11.93 11.50	2.052 2.677	-.910	.363
*p<.05						

Son bir yıl içinde doğum yaşantısı olmamış üniversite öğrencilerinin inkâr ortalamaları (ort=6.42) doğum yaşantısı olmuş üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=5.76) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.749$; $p=.006$).

Son bir yıl içinde doğum yaşantısı olmamış üniversite öğrencilerinin davranışsal olarak boş verme ortalamaları (ort=6.35) doğum yaşantısı olmuş üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=5.36) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.604$; $p=.009$).

Tablo 32’de üniversite öğrencilerinin son bir yıl içinde evlilik yaşantısı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 32: Üniversite öğrencilerinin son bir yıl içinde evlilik yaşantısı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

	Evlilik	N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Evet	22	12.05	2.321	-1.207	.228
	Hayır	212	12.65	2.345		
Zihinsel boş verme	Evet	22	8.91	2.389	-2.161	.031*
	Hayır	212	10.13	2.529		
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Evet	22	10.46	2.520	-.063	.950
	Hayır	212	10.69	2.691		
Yararlı sosyal destek kullanımı	Evet	22	10.91	2.759	-.242	.808
	Hayır	212	10.94	3.003		
Aktif başa çıkma	Evet	22	10.50	2.162	-1.674	.094
	Hayır	212	11.46	2.488		
İnkâr	Evet	22	5.33	1.652	-2.200	.028*
	Hayır	212	6.44	2.434		
Dini olarak başa çıkma	Evet	22	11.48	3.243	-.205	.838
	Hayır	212	11.57	3.574		
Şakaya vurma	Evet	22	7.29	3.063	-1.768	.077
	Hayır	212	8.50	3.233		
Davranışsal olarak boş verme	Evet	22	5.63	1.904	-1.364	.172
	Hayır	212	6.29	2.290		
Geri durma	Evet	22	7.90	1.631	-1.362	.173
	Hayır	212	8.62	2.086		
Duygusal sosyal destek kullanımı	Evet	22	9.64	2.945	-1.484	.138
	Hayır	212	10.55	2.728		
Madde kullanımı	Evet	22	5.15	2.356	-.275	.783
	Hayır	212	5.31	2.660		
Kabullenme	Evet	22	8.47	2.468	-1.499	.134
	Hayır	212	9.40	2.554		
Diğer meşguliyetleri bastırma	Evet	22	9.35	1.700	-.705	.481
	Hayır	212	9.82	2.344		
Plan yapma	Evet	22	11.30	2.453	-.342	.732
	Hayır	212	11.58	2.627		

*p<.05

Son bir yıl içinde evlilik yaşantısı olmamış üniversite öğrencilerinin zihinsel boş verme ortalamaları (ort=10.13) evlilik yaşantısı olmamış üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=8.91) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur (z=-2.161; p=.031).

Son bir yıl içinde evlilik yaşantısı olmamış üniversite öğrencilerinin inkâr ortalamaları (ort=6.44) evlilik yaşantısı olmamış üniversite öğrencilerinin

ortalamalarından (ort=5.33) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.200$; $p=.028$).

Son bir yıl içinde evlilik yaşantısı bulunup bulunmamasına göre diğer ortalamalar arasında anlamlı fark bulunamamıştır.

Tablo 33’de üniversite öğrencilerinin son bir yıl içinde kişilerarası çatışma yaşantısı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 33: Üniversite öğrencilerinin son bir yıl içinde kişilerarası çatışma yaşantısı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

	Kişilerarası Çatışma	N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Evet	84	12.73	2.388	-617	.538
	Hayır	150	12.51	2.323		
Zihinsel boş verme	Evet	84	10.46	2.603	-1.699	.089
	Hayır	150	9.77	2.473		
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Evet	84	11.00	2.710	-1.383	.167
	Hayır	150	10.48	2.639		
Yararlı sosyal destek kullanımı	Evet	84	10.99	3.007	-368	.713
	Hayır	150	10.90	2.967		
Aktif başa çıkma	Evet	84	11.25	2.528	-647	.517
	Hayır	150	11.43	2.444		
İnkar	Evet	84	6.35	2.610	-382	.702
	Hayır	150	6.33	2.267		
Dini olarak başa çıkma	Evet	84	11.30	3.797	-554	.580
	Hayır	150	11.71	3.388		
Şakaya vurma	Evet	84	8.83	3.391	-1.381	.167
	Hayır	150	8.14	3.121		
Davranışsal olarak boş verme	Evet	84	6.33	2.139	-918	.359
	Hayır	150	6.17	2.333		
Geri durma	Evet	84	8.45	2.003	-379	.705
	Hayır	150	8.61	2.088		
Duygusal sosyal destek kullanımı	Evet	84	10.54	2.809	-016	.987
	Hayır	150	10.42	2.733		
Madde kullanımı	Evet	84	5.36	2.820	-431	.667
	Hayır	150	5.27	2.524		
Kabullenme	Evet	84	9.26	2.759	-002	.998
	Hayır	150	9.34	2.443		
Diğer meşguliyetleri bastırma	Evet	84	9.69	2.373	-254	.800
	Hayır	150	9.83	2.252		
Plan yapma	Evet	84	11.52	2.562	-050	.960
	Hayır	150	11.57	2.641		
*p<.05						

Üniversite öğrencilerinin son bir yıl içinde kişilerarası çatışma yaşantısı olup olmasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 34'de üniversite öğrencilerinin son bir yıl içinde iş dışı günlük sorumluluklar alma yaşantısı olup olmasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 34: Üniversite öğrencilerinin son bir yıl içinde iş dışı günlük sorumluluklar alma yaşantısı olup olmasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

	İş dışı günlük sorumluluklar	N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Evet	34	13.02	2.144	-1.062	.288
	Hayır	200	12.52	2.374		
Zihinsel boş verme	Evet	34	9.92	2.110	-.283	.777
	Hayır	200	10.03	2.607		
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Evet	34	11.15	2.831	-1.049	.294
	Hayır	200	10.58	2.641		
Yararlı sosyal destek kullanımı	Evet	34	10.96	3.344	-.263	.793
	Hayır	200	10.93	2.917		
Aktif başa çıkma	Evet	34	11.77	2.163	-.737	.461
	Hayır	200	11.30	2.518		
İnkar	Evet	34	5.61	1.821	-1.905	.057
	Hayır	200	6.46	2.457		
Dini olarak başa çıkma	Evet	34	11.84	3.938	-.836	.403
	Hayır	200	11.51	3.473		
Şakaya vurma	Evet	34	8.09	3.226	-.477	.633
	Hayır	200	8.44	3.236		
Davranışsal olarak boş verme	Evet	34	6.14	2.279	-.346	.729
	Hayır	200	6.24	2.264		
Geri durma	Evet	34	8.36	1.890	-.427	.669
	Hayır	200	8.58	2.084		
Duygusal sosyal destek kullanımı	Evet	34	10.23	3.131	-.504	.614
	Hayır	200	10.50	2.693		
Madde kullanımı	Evet	34	4.67	1.806	-1.394	.163
	Hayır	200	5.41	2.733		
Kabullenme	Evet	34	9.68	2.635	-.762	.446
	Hayır	200	9.25	2.543		
Diğer meşguliyetleri bastırma	Evet	34	10.19	2.187	-1.465	.143
	Hayır	200	9.71	2.308		
Plan yapma	Evet	34	12.39	2.506	-2.046	.041*
	Hayır	200	11.41	2.604		
*p<.05						

Son bir yıl içinde iş dışı günlük sorumluklar alan üniversite öğrencilerinin plan yapma ortalamaları (ort=12.39) almayan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur (ort=11.41). Diğer ortalamalar arasındaki farklar anlamlı düzeyde bulunmamıştır.

Tablo 35’de üniversite öğrencilerinin hayatı tehdit eden hastalık ya da yaralanma yaşantısı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 35: Üniversite öğrencilerinin hayatı tehdit eden hastalık ya da yaralanma yaşantısı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

Hayatı tehdit eden hastalık ya da yaralanma		N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Evet	32	12.43	2.259	-.392	.695
	Hayır	202	12.62	2.362		
Zihinsel boş verme	Evet	32	9.35	2.710	-1.160	.246
	Hayır	202	10.12	2.499		
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Evet	32	10.45	2.262	-.189	.850
	Hayır	202	10.70	2.733		
Yararlı sosyal destek kullanımı	Evet	32	10.52	3.004	-.676	.499
	Hayır	202	11.00	2.973		
Aktif başa çıkma	Evet	32	11.12	2.462	-.513	.608
	Hayır	202	11.41	2.476		
İnkâr	Evet	32	5.61	1.670	-1.660	.097
	Hayır	202	6.45	2.469		
Dini olarak başa çıkma	Evet	32	11.06	3.035	-1.161	.245
	Hayır	202	11.64	3.611		
Şakaya vurma	Evet	32	9.29	3.195	-1.764	.078
	Hayır	202	8.24	3.220		
Davranışsal olarak boş verme	Evet	32	5.80	1.794	-.961	.337
	Hayır	202	6.30	2.324		
Geri durma	Evet	32	8.40	2.433	-.880	.379
	Hayır	202	8.57	1.994		
Duygusal sosyal destek kullanımı	Evet	32	9.95	2.450	-1.651	.099
	Hayır	202	10.55	2.797		
Madde kullanımı	Evet	32	5.14	2.159	-.081	.935
	Hayır	202	5.32	2.699		
Kabullenme	Evet	32	9.18	3.148	-.632	.528
	Hayır	202	9.33	2.458		
Diğer meşguliyetleri bastırma	Evet	32	10.09	2.278	-.787	.431
	Hayır	202	9.73	2.297		
Plan yapma	Evet	32	11.80	2.442	-.586	.558
	Hayır	202	11.51	2.636		
*p<.05						

Üniversite öğrencilerinin hayatı tehdit eden hastalık ya da yaralanma yaşantısı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme

Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar arasında anlamlı düzeyde fark bulunmamıştır.

Tablo 36’da üniversite öğrencilerinin ciddi kaza ciddi yaralanma yaşantısı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 36: Üniversite öğrencilerinin ciddi kaza ciddi yaralanma yaşantısı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

Ciddi kaza ciddi yaralanma		N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Evet	24	12.67	1.955	-.199	.842
	Hayır	210	12.58	2.388		
Zihinsel boş verme	Evet	24	9.86	2.114	-.351	.726
	Hayır	210	10.03	2.584		
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Evet	24	11.04	2.458	-.838	.402
	Hayır	210	10.62	2.696		
Yararlı sosyal destek kullanımı	Evet	24	11.06	3.538	-.511	.609
	Hayır	210	10.92	2.913		
Aktif başa çıkma	Evet	24	11.25	2.201	-.584	.559
	Hayır	210	11.38	2.504		
İnkar	Evet	24	6.65	2.807	-.583	.560
	Hayır	210	6.30	2.343		
Dini olarak başa çıkma	Evet	24	12.94	2.550	-1.926	.054
	Hayır	210	11.40	3.604		
Şakaya vurma	Evet	24	9.07	3.585	-.911	.362
	Hayır	210	8.31	3.187		
Davranışsal olarak boş verme	Evet	24	6.26	2.068	-.320	.749
	Hayır	210	6.23	2.287		
Geri durma	Evet	24	8.08	2.037	-1.289	.197
	Hayır	210	8.60	2.055		
Duygusal sosyal destek kullanımı	Evet	24	10.60	2.614	-.355	.723
	Hayır	210	10.45	2.776		
Madde kullanımı	Evet	24	5.75	3.178	-.720	.471
	Hayır	210	5.25	2.562		
Kabullenme	Evet	24	9.75	2.451	-.727	.467
	Hayır	210	9.26	2.568		
Diğer meşguliyetleri bastırma	Evet	24	9.85	2.025	-.168	.866
	Hayır	210	9.77	2.325		
Plan yapma	Evet	24	11.08	2.244	-1.033	.302
	Hayır	210	11.60	2.645		
*p<.05						

Üniversite öğrencilerinin ciddi kaza ciddi yaralanma yaşantısı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 37’de üniversite öğrencilerinin kendisine karşı fiziksel şiddet ya da silah kullanılması yaşantısı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 37: Üniversite öğrencilerinin kendisine karşı fiziksel şiddet ya da silah kullanılması yaşantısı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

Kendisine karşı fiziksel şiddet ya da silah kullanılması		N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Evet	51	12.66	1.944	-.079	.937
	Hayır	183	12.57	2.448		
Zihinsel boş verme	Evet	51	9.88	2.467	-.052	.959
	Hayır	183	10.05	2.561		
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Evet	51	10.88	2.666	-.762	.446
	Hayır	183	10.60	2.676		
Yararlı sosyal destek kullanımı	Evet	51	11.18	3.013	-.681	.496
	Hayır	183	10.86	2.969		
Aktif başa çıkma	Evet	51	11.58	2.228	-.496	.620
	Hayır	183	11.31	2.537		
İnkar	Evet	51	6.00	2.456	-1.472	.141
	Hayır	183	6.43	2.370		
Dini olarak başa çıkma	Evet	51	10.29	3.723	-2.802	.005 *
	Hayır	183	11.91	3.411		
Şakaya vurma	Evet	51	9.46	3.502	-2.436	.015 *
	Hayır	183	8.09	3.095		
Davranışsal olarak boş verme	Evet	51	6.32	1.966	-.923	.356
	Hayır	183	6.20	2.341		
Geri durma	Evet	51	8.52	2.273	-.061	.951
	Hayır	183	8.56	1.996		
Duygusal sosyal destek kullanımı	Evet	51	10.98	2.679	-1.644	.100
	Hayır	183	10.32	2.766		
Madde kullanımı	Evet	51	5.32	2.490	-.819	.413
	Hayır	183	5.29	2.673		
Kabullenme	Evet	51	9.70	2.689	-1.161	.246
	Hayır	183	9.20	2.514		
Diğer meşguliyetleri bastırma	Evet	51	9.90	2.123	-.569	.569
	Hayır	183	9.74	2.342		
Plan yapma	Evet	51	12.17	2.282	-2.025	.043 *
	Hayır	183	11.38	2.672		
*p<.05						

Kendisine karşı fiziksel şiddet ya da silah kullanılması yaşantısı bulunmayan üniversite öğrencilerinin din olarak başa çıkma ortalamaları (ort=11.91) böyle bir yaşantısı bulunan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=10.29) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur (z=-2.802; p=.005).

Kendisine karşı fiziksel şiddet ya da silah kullanılması yaşantısı bulunan üniversite öğrencilerinin şakaya vurma ortalamaları (ort=9.46) böyle bir

yaşantısı bulunmayan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=8.09) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.436$; $p=.015$).

Kendisine karşı fiziksel şiddet ya da silah kullanılması yaşantısı bulunan üniversite öğrencilerinin plan yapma ortalamaları (ort=12.17) böyle bir yaşantısı bulunmayan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=11.38) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.025$; $p=.041$).

Tablo 38'de üniversite öğrencilerinin kaza, cinayet ya da intihar sonucu yakın kaybı yaşantısı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 38: Üniversite öğrencilerinin kaza, cinayet ya da intihar sonucu yakın kaybı yaşantısı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

Kaza, cinayet ya da intihar sonucu yakın kaybı		N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Evet	24	12.03	2.648	-.993	.321
	Hayır	210	12.65	2.305		
Zihinsel boş verme	Evet	24	10.68	2.596	-1.035	.301
	Hayır	210	9.94	2.525		
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Evet	24	10.96	2.792	-.507	.612
	Hayır	210	10.63	2.661		
Yararlı sosyal destek kullanımı	Evet	24	10.23	3.967	-.861	.389
	Hayır	210	11.01	2.841		
Aktif başa çıkma	Evet	24	10.72	2.779	-1.504	.133
	Hayır	210	11.44	2.429		
İnkar	Evet	24	6.68	3.407	-.208	.835
	Hayır	210	6.30	2.254		
Dini olarak başa çıkma	Evet	24	11.11	4.011	-.477	.633
	Hayır	210	11.61	3.486		
Şakaya vurma	Evet	24	9.74	3.422	-2.074	.038*
	Hayır	210	8.23	3.180		
Davranışsal olarak boş verme	Evet	24	7.45	2.650	-2.614	.009*
	Hayır	210	6.09	2.177		
Geri durma	Evet	24	8.43	2.463	-.363	.717
	Hayır	210	8.56	2.010		
Duygusal sosyal destek kullanımı	Evet	24	10.16	3.328	-.496	.620
	Hayır	210	10.50	2.689		
Madde kullanımı	Evet	24	5.16	3.228	-1.043	.297
	Hayır	210	5.31	2.560		
Kabullenme	Evet	24	9.64	3.017	-.392	.695
	Hayır	210	9.27	2.503		
Diğer meşguliyetleri bastırma	Evet	24	9.68	2.364	-.040	.968
	Hayır	210	9.79	2.290		
Plan yapma	Evet	24	11.38	2.728	-.403	.687
	Hayır	210	11.57	2.599		
*p<.05						

Kaza, cinayet ya da intihar sonucu yakın kaybı yaşantısı bulunan üniversite öğrencilerinin şakaya vurma ortalamaları ($\text{ort}=9.74$) bulunmayan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından ($\text{ort}=8.23$) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.074$; $p=.038$).

Kaza, cinayet ya da intihar sonucu yakın kaybı yaşantısı bulunan üniversite öğrencilerinin davranışsal olarak boş verme ortalamaları ($\text{ort}=7.45$) bulunmayan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından ($\text{ort}=6.09$) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.614$; $p=.009$).

Tablo 39'da üniversite öğrencilerinin cinsel istismara maruz kalma yaşantısı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 39: Üniversite öğrencilerinin cinsel istismara maruz kalma yaşantısı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

Cinsel istismara maruz kalma		N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Evet	12	12.33	2.774	-.157	.876
	Hayır	222	12.60	2.325		
Zihinsel boş verme	Evet	12	8.83	2.167	-1.685	.092
	Hayır	222	10.08	2.544		
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Evet	12	11.58	3.029	-1.143	.253
	Hayır	222	10.61	2.649		
Yararlı sosyal destek kullanımı	Evet	12	9.67	3.143	-1.393	.164
	Hayır	222	11.00	2.958		
Aktif başa çıkma	Evet	12	12.00	2.374	-1.153	.249
	Hayır	222	11.33	2.476		
İnkar	Evet	12	4.92	1.165	-2.295	.022*
	Hayır	222	6.41	2.417		
Dini olarak başa çıkma	Evet	12	10.83	4.019	-.555	.579
	Hayır	222	11.60	3.515		
Şakaya vurma	Evet	12	9.33	2.964	-1.205	.228
	Hayır	222	8.33	3.242		
Davranışsal olarak boş verme	Evet	12	5.25	1.215	-1.501	.133
	Hayır	222	6.28	2.294		
Geri durma	Evet	12	8.47	2.621	-.216	.829
	Hayır	222	8.55	2.027		
Duygusal sosyal destek kullanımı	Evet	12	10.73	2.675	-.011	.991
	Hayır	222	10.45	2.764		
Madde kullanımı	Evet	12	4.50	1.168	-.908	.364
	Hayır	222	5.34	2.680		
Kabullenme	Evet	12	9.17	2.949	-.396	.692
	Hayır	222	9.32	2.540		
Diğer meşguliyetleri bastırma	Evet	12	10.42	3.088	-1.288	.198
	Hayır	222	9.74	2.246		
Plan yapma	Evet	12	12.75	2.563	-1.623	.104
	Hayır	222	11.49	2.600		
*p<.05						

Cinsel istismara maruz kalmamış üniversite öğrencilerinin inkar ortalamaları (ort=6.41) maruz kalmış üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=4.92) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.295$; $p=.022$). Diğer ortalamalar arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır.

Tablo 40'da üniversite öğrencilerinin ebeveyn, bakıcı ya da başka birisi tarafından sürekli tokat, dayak, saldırı, zarar yaşantısı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden

aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 40: Üniversite öğrencilerinin ebeveyn, bakıcı ya da başka birisi tarafından sürekli tokat, dayak, saldırı, zarar yaşantısı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

Ebeveyn, bakıcı ya da başka birisi tarafından sürekli tokat, dayak, saldırı, zarar		N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Evet	28	12.67	2.067	-.082	.934
	Hayır	206	12.58	2.384		
Zihinsel boş verme	Evet	28	10.31	2.521	-.892	.372
	Hayır	206	9.98	2.543		
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Evet	28	10.38	2.230	-.423	.672
	Hayır	206	10.70	2.728		
Yararlı sosyal destek kullanımı	Evet	28	10.77	3.186	-.182	.855
	Hayır	206	10.96	2.953		
Aktif başa çıkma	Evet	28	11.45	2.522	-.117	.907
	Hayır	206	11.36	2.470		
İnkar	Evet	28	6.03	2.438	-1.040	.298
	Hayır	206	6.38	2.387		
Dini olarak başa çıkma	Evet	28	10.07	3.467	-2.423	.015*
	Hayır	206	11.76	3.507		
Şakaya vurma	Evet	28	10.11	3.325	-2.976	.003*
	Hayır	206	8.15	3.153		
Davranışsal olarak boş verme	Evet	28	6.48	2.096	-1.041	.298
	Hayır	206	6.20	2.286		
Geri durma	Evet	28	8.83	1.938	-.905	.366
	Hayır	206	8.51	2.072		
Duygusal sosyal destek kullanımı	Evet	28	10.56	3.309	-.374	.709
	Hayır	206	10.45	2.680		
Madde kullanımı	Evet	28	4.86	1.858	-.565	.572
	Hayır	206	5.36	2.715		
Kabullenme	Evet	28	9.56	2.433	-.661	.508
	Hayır	206	9.28	2.576		
Diğer meşguliyetleri bastırma	Evet	28	10.13	1.882	-1.054	.292
	Hayır	206	9.73	2.343		
Plan yapma	Evet	28	11.84	2.997	-.619	.536
	Hayır	206	11.51	2.556		
*p<.05						

Ebeveyn, bakıcı ya da başka birisi tarafından sürekli tokat, dayak, saldırı, zarar görmemiş olan üniversite öğrencilerinin dini olarak başa çıkma ortalamaları (ort=11.76) görmüş olan üniversite öğrencilerin ortalamalarından (ort=10.07) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur (z=-2.423; p=.015).

Ebeveyn, bakıcı ya da başka birisi tarafından sürekli tokat, dayak, saldırı, zarar görmüş olan üniversite öğrencilerinin şakaya vurma ortalamaları ($\text{ort}=10.11$) görmemiş olan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından ($\text{ort}=8.15$) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.976$; $p=.003$). Diğer ortalamalar arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 41’de üniversite öğrencilerinin herhangi bir tarafından tekmelenme, dayak tokat ya da başka yolla fiziksel zarar yaşantısı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 41: Üniversite öğrencilerinin herhangi bir tarafından tekmelenme, dayak tokat ya da başka yolla fiziksel zarar yaşantısı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

Herhangi bir tarafından tekmelenme, dayak tokat ya da başka yolla fiziksel zarar		N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Evet	56	12.68	2.111		
	Hayır	178	12.56	2.418	-.087	.931
Zihinsel boş verme	Evet	56	10.33	2.615		
	Hayır	178	9.91	2.511	-1.444	.149
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Evet	56	10.94	2.526		
	Hayır	178	10.58	2.716	-1.133	.257
Yararlı sosyal destek kullanımı	Evet	56	11.08	2.955		
	Hayır	178	10.89	2.988	-.437	.662
Aktif başa çıkma	Evet	56	11.26	2.390		
	Hayır	178	11.40	2.501	-.348	.728
İnkâr	Evet	56	6.49	2.728		
	Hayır	178	6.29	2.281	-.192	.848
Dini olarak başa çıkma	Evet	56	11.24	3.766		
	Hayır	178	11.66	3.467	-.684	.494
Şakaya vurma	Evet	56	9.66	3.538		
	Hayır	178	7.99	3.029	-3.190	.001*
Davranışsal olarak boş verme	Evet	56	6.61	2.177		
	Hayır	178	6.11	2.281	-1.908	.056
Geri durma	Evet	56	8.85	2.091		
	Hayır	178	8.45	2.040	-1.514	.130
Duygusal sosyal destek kullanımı	Evet	56	10.68	2.878		
	Hayır	178	10.40	2.720	-1.001	.317
Madde kullanımı	Evet	56	5.55	3.084		
	Hayır	178	5.22	2.473	-.345	.730
Kabullenme	Evet	56	10.06	2.569		
	Hayır	178	9.07	2.513	-2.357	.018*
Diğer meşguliyetleri bastırma	Evet	56	10.17	2.024		
	Hayır	178	9.65	2.362	-1.593	.111
Plan yapma	Evet	56	11.76	2.623		
	Hayır	178	11.48	2.606	-.869	.385
*p<.05						

Herhangi bir tarafından tekmelenme, dayak tokat ya da başka yolla fiziksel zarar yaşantısı bulunan üniversite öğrencilerinin şakaya vurma ortalamaları (ort=9.66) bulunmayan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=7.99) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-3.190$; $p=.001$).

Herhangi bir tarafından tekmelenme, dayak tokat ya da başka yolla fiziksel zarar yaşantısı bulunan üniversite öğrencilerinin kabullenme ortalamaları (ort=10.06) bulunmayan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=9.07) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.357$; $p=.018$). Diğer ortalamalar arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 42’de üniversite öğrencilerinin ölümle ya da ciddi yaralamayla tehdit yaşantısı olup olmasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 42: Üniversite öğrencilerinin ölümle ya da ciddi yaralamayla tehdit yaşantısı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

Ölümle ya da ciddi yaralamayla tehdit		N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Evet	19	12.10	1.988	-1.193	.233
	Hayır	215	12.63	2.372		
Zihinsel boş verme	Evet	19	10.51	2.265	-.865	.387
	Hayır	215	9.97	2.560		
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Evet	19	10.32	2.249	-.332	.740
	Hayır	215	10.69	2.707		
Yararlı sosyal destek kullanımı	Evet	19	10.97	3.291	-.096	.924
	Hayır	215	10.93	2.954		
Aktif başa çıkma	Evet	19	11.53	1.918	-.171	.865
	Hayır	215	11.35	2.517		
İnkâr	Evet	19	6.70	3.364	-.032	.974
	Hayır	215	6.30	2.293		
Dini olarak başa çıkma	Evet	19	10.56	3.474	-1.374	.169
	Hayır	215	11.65	3.537		
Şakaya vurma	Evet	19	9.37	3.385	-1.496	.135
	Hayır	215	8.30	3.210		
Davranışsal olarak boş verme	Evet	19	7.12	2.413	-2.071	.038*
	Hayır	215	6.15	2.237		
Geri durma	Evet	19	8.28	2.126	-.560	.576
	Hayır	215	8.57	2.052		
Duygusal sosyal destek kullanımı	Evet	19	10.18	2.963	-.512	.609
	Hayır	215	10.49	2.742		
Madde kullanımı	Evet	19	7.34	3.292	-4.371	.000*
	Hayır	215	5.12	2.491		
Kabullenme	Evet	19	10.49	2.769	-1.970	.049*
	Hayır	215	9.21	2.516		
Diğer meşguliyetleri bastırma	Evet	19	9.64	2.355	-.239	.811
	Hayır	215	9.79	2.292		
Plan yapma	Evet	19	11.73	2.314	-.364	.716
	Hayır	215	11.53	2.636		
*p<.05						

Ölümle ya da ciddi yaralamayla tehdit yaşantısı bulunan üniversite öğrencilerinin davranışsal olarak boş verme ortalamaları (ort=7.12) bulunmayan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=6.15) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur (z=-2.071; p=.038).

Ölümle ya da ciddi yaralamayla tehdit yaşantısı bulunan üniversite öğrencilerinin madde kullanımı ortalamaları (ort=7.34) bulunmayan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=5.12) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur (z=-4.371; p=.000).

Ölümle ya da ciddi yaralamayla tehdit yaşantısı bulunan üniversite öğrencilerinin kabullenme ortalamaları (ort=10.49) bulunmayan üniversite

öğrencilerinin ortalamalarından (ort=9.21) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-1.970$; $p=.049$).

Tablo 43'de üniversite öğrencilerinin cinayete ve yaralanmaya tanıklık yaşantısı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 43: Üniversite öğrencilerinin cinayete ve yaralanmaya tanıklık yaşantısı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

Cinayete ve yaralanmaya tanıklık		N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Evet	29	13.55	1.844	-2.364	.018*
	Hayır	205	12.45	2.379		
Zihinsel boş verme	Evet	29	10.01	2.001	-.609	.542
	Hayır	205	10.02	2.608		
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Evet	29	11.13	2.634	-.938	.348
	Hayır	205	10.60	2.676		
Yararlı sosyal destek kullanımı	Evet	29	11.12	2.901	-.305	.761
	Hayır	205	10.91	2.991		
Aktif başa çıkma	Evet	29	12.31	2.140	-2.312	.021*
	Hayır	205	11.23	2.490		
İnkar	Evet	29	6.15	2.557	-.806	.420
	Hayır	205	6.36	2.372		
Dini olarak başa çıkma	Evet	29	10.89	3.897	-.927	.354
	Hayır	205	11.66	3.483		
Şakaya vurma	Evet	29	9.57	3.206	-2.278	.023*
	Hayır	205	8.22	3.206		
Davranışsal olarak boş verme	Evet	29	5.96	2.375	-.969	.332
	Hayır	205	6.27	2.248		
Geri durma	Evet	29	7.95	2.049	-1.545	.122
	Hayır	205	8.63	2.046		
Duygusal sosyal destek kullanımı	Evet	29	9.85	2.451	-1.084	.279
	Hayır	205	10.55	2.790		
Madde kullanımı	Evet	29	5.64	2.716	-1.186	.235
	Hayır	205	5.25	2.619		
Kabullenme	Evet	29	9.55	2.794	-.276	.783
	Hayır	205	9.28	2.526		
Diğer meşguliyetleri bastırma	Evet	29	10.17	2.182	-1.162	.245
	Hayır	205	9.72	2.307		
Plan yapma	Evet	29	12.25	2.658	-1.431	.152
	Hayır	205	11.45	2.591		
*p<.05						

Cinayete ve yaralanmaya tanıklık etmiş üniversite öğrencilerin pozitif yeniden yorumlama ve gelişme ortalamaları (ort=13.55) tanıklık etmemiş üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (oert=12.45) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.364$; $p=.018$).

Cinayete ve yaralanmaya tanıklık etmiş üniversite öğrencilerin aktif başa çıkma ortalamaları ($\text{ort}=12.31$) tanıklık etmemiş üniversite öğrencilerinin ortalamalarından ($\text{ort}=11.23$) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.312$; $p=.021$).

Cinayete ve yaralanmaya tanıklık etmiş üniversite öğrencilerin şakaya vurma ortalamaları ($\text{ort}=9.57$) tanıklık etmemiş üniversite öğrencilerinin ortalamalarından ($\text{ort}=8.22$) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.278$; $p=.023$). Diğer ortalamalar arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 44’de üniversite öğrencilerinin çocukken kendisini yakın hissettiği bir yetişkinden tamamen koparılma yaşantısı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 44: Üniversite öğrencilerinin çocukken kendisini yakın hissettiği bir yetişkinden tamamen koparılma yaşantısı olup olmamasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

Çocukken kendisini yakın hissettiği bir yetişkinden tamamen koparılma		N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Evet	15	13.04	2.020	-739	.460
	Hayır	219	12.56	2.366		
Zihinsel boş verme	Evet	15	10.20	3.121	-371	.711
	Hayır	219	10.00	2.500		
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Evet	15	11.04	2.817	-523	.601
	Hayır	219	10.64	2.665		
Yararlı sosyal destek kullanımı	Evet	15	11.73	3.263	-	.235
	Hayır	219	10.88	2.955		
Aktif başa çıkma	Evet	15	11.96	2.042	-945	.345
	Hayır	219	11.33	2.496		
İnkâr	Evet	15	6.29	2.763	-300	.764
	Hayır	219	6.34	2.370		
Dini olarak başa çıkma	Evet	15	9.57	4.033	-	.048*
	Hayır	219	11.70	3.470		
Şakaya vurma	Evet	15	9.24	3.196	-	.230
	Hayır	219	8.33	3.232		
Davranışsal olarak boş verme	Evet	15	6.15	2.474	-428	.669
	Hayır	219	6.24	2.252		
Geri durma	Evet	15	8.17	2.234	-670	.503
	Hayır	219	8.57	2.045		
Duygusal sosyal destek kullanımı	Evet	15	10.72	2.716	-467	.640
	Hayır	219	10.45	2.763		
Madde kullanımı	Evet	15	5.35	3.061	-613	.540
	Hayır	219	5.30	2.604		
Kabullenme	Evet	15	8.89	2.419	-575	.565
	Hayır	219	9.34	2.567		
Diğer meşguliyetleri bastırma	Evet	15	9.45	1.881	-425	.671
	Hayır	219	9.80	2.320		
Plan yapma	Evet	15	12.37	2.301	-	.203
	Hayır	219	11.49	2.622		
*p<.05						

Çocukken kendisini yakın hissettiği bir yetişkinden koparılma yaşantısı bulunmayan üniversite öğrencilerinin dini olarak başa çıkma ortalamaları (ort=11.70) böyle bir yaşantısı bulunan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=9.57) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur (ort=-1.974; p=.048). Diğer ortalamalar arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 45’de üniversite öğrencilerinin aile içinde ya da yakın çevre içinde duygusal açıdan utandırılma, alay edilme, aşağılanma ya da kendisi ile ilgili

kötü hissettirilme yaşantısı olup olmasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 45: Üniversite öğrencilerinin aile içinde ya da yakın çevre içinde duygusal açıdan utandırılma, alay edilme, aşağılanma ya da kendisi ile ilgili kötü hissettirilme yaşantısı olup olmasına göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğinden ve alt ölçeklerinden aldıkları ortalamalar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları

Aile içinde ya da yakın çevre içinde duygusal açıdan utandırılma, alay edilme, aşağılanma ya da kendisi ile ilgili kötü hissettirilme		N	ORT	SS	z	p
Pozitif yeniden yorumlama ve gelişme	Evet	74	12.52	2.287	-.437	.662
	Hayır	160	12.62	2.376		
Zihinsel boş verme	Evet	74	10.43	2.515	-1.963	.050
	Hayır	160	9.82	2.532		
Soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma	Evet	74	11.26	2.514	-2.455	.014 *
	Hayır	160	10.39	2.703		
Yararlı sosyal destek kullanımı	Evet	74	11.27	3.014	-1.208	.227
	Hayır	160	10.77	2.953		
Aktif başa çıkma	Evet	74	11.01	2.455	-1.371	.170
	Hayır	160	11.53	2.468		
İnkar	Evet	74	6.16	2.476	-1.219	.223
	Hayır	160	6.42	2.354		
Dini olarak başa çıkma	Evet	74	11.12	3.623	-1.287	.198
	Hayır	160	11.76	3.490		
Şakaya vurma	Evet	74	8.77	3.098	-1.449	.147
	Hayır	160	8.21	3.284		
Davranışsal olarak boş verme	Evet	74	6.52	2.063	-2.047	.041 *
	Hayır	160	6.10	2.342		
Geri durma	Evet	74	8.54	2.021	-.130	.897
	Hayır	160	8.55	2.077		
Duygusal sosyal destek kullanımı	Evet	74	10.60	2.641	-.535	.592
	Hayır	160	10.40	2.812		
Madde kullanımı	Evet	74	5.11	2.304	-.182	.855
	Hayır	160	5.38	2.769		
Kabullenme	Evet	74	9.79	2.436	-2.104	.035 *
	Hayır	160	9.09	2.586		
Diğer meşguliyetleri bastırma	Evet	74	9.80	2.198	-.450	.653
	Hayır	160	9.77	2.341		
Plan yapma	Evet	74	11.49	2.423	-.311	.756
	Hayır	160	11.58	2.695		
*p<.05						

Aile içinde ya da yakın çevre içinde duygusal açıdan utandırılma, alay edilme, aşağılanma ya da kendisi ile ilgili kötü hissettirilme yaşantısı bulunan

üniversite öğrencilerinin soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma ortalamaları (ort=11.26) böyle bir yaşantısı bulunmayan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=10.39) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.455$; $p=.014$).

Aile içinde ya da yakın çevre içinde duygusal açıdan utandırılma, alay edilme, aşağılanma ya da kendisi ile ilgili kötü hissettirilme yaşantısı bunan üniversite öğrencilerinin davranışsal olarak boş verme ortalamaları (ort=6.52) böyle bir yaşantısı bulunmayan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=6.10) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.047$; $p=.041$).

Aile içinde ya da yakın çevre içinde duygusal açıdan utandırılma, alay edilme, aşağılanma ya da kendisi ile ilgili kötü hissettirilme yaşantısı bunan üniversite öğrencilerinin kabullenme ortalamaları (ort=9.79) böyle bir yaşantısı bulunmayan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından (ort=9.09) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($z=-2.104$; $p=.035$).

4. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin demografik bilgileri, sağlık durumları, yaşadıkları yasal problemler, riskli davranışları, yaşam değişimleri ve travmatik yaşantıları ile bu yaşantılara yönelik sergiledikleri başa çıkma tutumları arasındaki ilişkiler ele alınıp değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, 234 lisans/yüksek lisans öğrencisine Stres Verici Yaşantılar Soru Formu ile Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği uygulanmıştır.

Çalışma bulgularına göre; üniversite öğrencilerinin % 47'si son bir yıl içinde yaşamlarında önemli değişiklikler olduğunu bildirmiştir. % 35.9 ile kişilerarası çatışma en çok gözlenen değişikliktir. Bunu % 31.2 ile sevilen birinin ölümü ve % 23.1 ile hastalık izlemektedir. Öğrencilerin son 1 yıl içinde, yaşamlarında önemli değişiklikler olup olmamasına göre başa çıkma tutumlarını değerlendirme ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları arasında anlamlı fark bulunamamıştır.

Öğrencilerin deneyimlediği travmatik yaşantılara bakıldığında ise, aile içinde ya da yakın çevre içinde duygusal açıdan utandırılma, alay edilme, aşağılanma ya da kendisi ile ilgili kötü hissettirilme en sık (% 31.6) yaşanan deneyimdir. Bu deneyimi; herhangi biri tarafından tekmelenme, dayak, tokat ya da başka yolla fiziksel zarar ile kendisine karşı fiziksel şiddet ya da silah kullanımı takip etmektedir. Aile içinde ya da yakın çevre içinde duygusal açıdan utandırılma, alay edilme, aşağılanma ya da kendisi ile ilgili kötü hissettirilme yaşantısı bulunan üniversite öğrencilerinin; soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma (ort=11.26), davranışsal olarak boş verme (ort=6.52) ve kabullenme (ort=9.79) ortalamaları, böyle bir yaşantısı bulunmayan üniversite öğrencilerinin ortalamalarından anlamlı düzeyde

yüksek bulunmuştur. Hemşirelik lisans öğrencileriyle yürütülmüş benzer bir çalışmada, algılanan stres düzeyi ve başetme davranışları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Öğrenciler için en önemli iki stres kaynağının eğitimci/hemşirelerin neden olduğu stres ile görevler/iş yükünden kaynaklanan stres olduğu görülmüştür. Öğrencilerin algıladıkları stres düzeyi arttıkça kaçınma stratejisini kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada problem çözme ve iyimser kalma yöntemleri en az kullanılan başa çıkma stratejileridir. Ayrıca akademik başarısını düşük olarak algılayan öğrencilerin algılanan stres düzeyi daha yüksek bulunmuştur (Karaca ve ark., 2017).

Clinciu (2013) tarafından yürütülmüş bir başka çalışmada, Romanya’da 157 üniversite öğrencisinin stres, uyum ve demografik değişkenleri arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Çalışmada; üniversite uyumunu değerlendiren ölçek sonuçları ile öğrenci yaşam stres ölçeği arasında düşük bir korelasyon bulunmuştur. Ayrıca öğrenci yaşam stresi ile alt boyutları ve üniversite uyumunun kişisel-duygusal boyutu arasında güçlü bir ilişkiye rastlanmıştır. Çalışmada en yüksek korelasyon (negatif) stres ve üniversite yaşamına uyum arasında duygusal bileşende görülmüştür. Tinto’nun (1996) çalışması göstermiştir ki Amerika’da 4 yıllık fakülte öğrencilerinin % 40’ı lisans derecesi alamamakta ve % 57’si 2. yıl okulu terk etmektedir. Birinci yıl, muhtemel uyum problemleri gelişebileceğinden dolayı, üniversite uyumu için en önemli yıl olarak gözükmektedir. Uyum literatürü gözden geçirildiğinde, üniversite adaptasyonu ile ilgili çok çeşitli kavramlar ortaya çıkar; kaygı, depresyon, stres hassasiyeti, öfke, ruhsal durum, akıl hastalığı, negatif uyum bildirme gibi. Bunların hepsi, iyi psikolojik uyum, alan tatmini, yeni başetme stratejileri geliştirme yeteneği, daha iyi ego işlevselliği (öz-yeterlilik, özgüven), esneklik, pozitif uyum bildirme gibi kavramlarla dengelenebilir (Clinciu, 2013). Tinto’ya göre (1996) öğrencilerin üniversiteden ayrılma temel sebepleri, akademik ve uyum zorlukları, yeni ve zor hedefler, zayıf bağlılık, öğrenme için dışsal motivasyon, finansal yetersizlikler ve izolasyondur.

Stres yaşantısına maruz kalan kişinin yaşadığı psikolojik uyarılma oldukça rahatsız edicidir ve kişi bu rahatsızlıktan kurtulmak için çaba harcamaya başlar. Bu şekilde kişinin stres yaratan durumlarla uğraşma sürecine “başa çıkma” denir (Atkinson ve ark., 1996). Çalışmamızda, başa çıkma tutumlarını değerlendirme ölçeğinden katılımcıların en yüksek puan aldıkları alt ölçekler ise; 12.59 ile pozitif yeniden yorumlama ve gelişme, 11.56 ile dini olarak başa çıkma ve 11.55 ile plan yapma bulunmuştur. Ortaya çıkan ilginç bir sonuç da başa çıkma tutumlarını değerlendirme ölçeğinin alt boyutlarından olan madde kullanımı ortalamalarının; sigara kullanan üniversite öğrencilerinde, alkol kullananlarda, destek alabileceği ve sorunlarını paylaşabileceği kimseleri olmayan öğrencilerde, yasalarla başı derde girmiş olanlarda, trafik cezası alan öğrencilerde, alkol etkisi altında araç kullanımı

bulunan öğrencilerde, korunmak için kesici-delici alet taşıyanlarda, son 1 yıl içinde boşanma, ayrılık yaşantısı olan üniversite öğrencilerinde, ölümle ya da ciddi yaralanmayla tehdit yaşantısı olan öğrencilerde diğerlerine göre anlamlı düzeyde yüksek olduğudur.

Cinsiyet bağlamında değerlendirildiğinde, kız öğrencilerin zihinsel boş verme, soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma, davranışsal olarak boş verme ve duygusal sosyal destek kullanımı puan ortalamaları erkek öğrencilerden anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Aşçı ve arkadaşları tarafından yürütülen paralel bir çalışmada (2015), üniversite öğrencilerinde stres nedenleri ve stresle başa çıkma biçimleri araştırılmıştır. 504 öğrencinin katıldığı çalışmada, stres nedenleri ile incelenen değişkenler arasında en fazla cinsiyet değişkeni açısından farklılıklar görülmüştür. Kız öğrencilerin erkeklere göre anlamlı düzeyde daha yüksek puanlar aldıkları görülmüştür. En fazla strese yol açan durumlar akademik kaygılar olarak göze çarpmaktadır. Çalışmada öğrenciler en yüksek puanı problem odaklı başa çıkma boyutundan almıştır. Stresle baş etmede kız öğrenciler erkeklere göre daha fazla sosyal destek almaktadır.

Fırat Üniversitesinde öğrenim gören 302 öğrencinin algılanan stres düzeyleri ve stresle başa çıkma stratejileri arasındaki ilişkilerin incelendiği bir başka çalışmada, öğrencilerin yüksek düzey ve orta düzeyde stres yaşadıkları ve stres düzeyi düşük öğrenci olmadığı gözlenmiştir. Yine algılanan stres düzeyi ile stresle başa çıkmak için kullandıkları stratejiler arasında pozitif yönlü ve düşük düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Algılanan stres açısından kız öğrencilerin ortalama puanı erkek öğrencilerden daha yüksek olup, cinsiyetin stresle başa çıkma stilleri ve algılanan stres üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür. Araştırmada ulaşılan bir diğer sonuç ise stres düzeyinin başa çıkma stilleri üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğudur (Savcı ve Aysan, 2014).

Çalışmamızda elde edilen farklı bir bulgu da, psikiyatrik ya da psikolojik tedavi almış üniversite öğrencilerinin duygusal destek kullanımı ortalamalarının (ort=11.16), almamış olan öğrencilerin ortalamalarından (ort=10.30) anlamlı düzeyde yüksek bulunduğudur. Bulgularla benzer olarak, Romanya'daki 60 kişilik sağlık çalışanıyla algılanan stres düzeyi, başetme stratejileri ve depresyon-kaygı düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmaya bakılabilir. Örnekleme, Stratejik Başetme Yaklaşım Ölçeği (SACS), Algılanan Stres Ölçeği (PSS) ve Depresyon-Anksiyete Stres Ölçeği (DASS) uygulanmıştır. Sonuçlarda, algılanan stres düzeyi, depresyon varyasyonunun % 26'sından, kaygının % 31'inden ve stres semptomlarının varyasyonunun % 42'sinden sorumlu olduğu görülmüştür. Tüm ilişkiler pozitifdir. Diğer yandan depresyon, kaygı ve stres semptomlarındaki puanlar yükseldikçe kişilerin atılğan eylem ve sosyal destek arama başetme stratejileri kullanmaya daha az meyilli oldukları görülmüştür. Ayrıca, stres

semtomlarındaki düşüş ile içgüdüsel eyleme başvurunun arttığı ortaya çıkmıştır. Etki boyutları orta düzeydedir. Kaçınma başa çıkma stratejisi ile depresyon, anksiyete ve stres arasında pozitif korelasyon vardır. Stres semptomları ile ise ilişki güçlüdür (Craciun ve ark., 2015).

Hem bu çalışma hem de literatürdeki çalışmalar değerlendirildiğinde, stresin ortaya çıkmasında çok çeşitli çevresel ve bireysel faktörler olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, stresle baş etme ve mücadele noktasında da atılacak adımlar olduğu düşünülmektedir. Üniversite hayatının dinamik bir süreç olması ve öğrencilerin hayatında ciddi değişimler yaratmasından kaynaklı olarak, öğrencilerin bu süreçte özellikle psikolojik ve akademik danışmanlık noktasında desteklenmeleri, stres ve stresle mücadele kapsamında farkındalık, problem çözme ve iletişim becerilerinin geliştirilmesi üzerine eğitimlerin güçlendirilmesi, destekleyici bir kampüs hayatının sunulması ve sosyal faaliyetlerin artırılması, stresle baş etme sürecinde öğrencilere yardımcı olacaktır.

Kaynaklar

- Ağargün, M.Y., Beşiroğlu, L., Kıran, Ü.K., Özer, Ö.A., Kara, H. (2005). COPE (Başa çıkma tutumlarını değerlendirme ölçeği): Psikometrik özelliklere ilişkin bir ön çalışma. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 6, 221-226.
- Aşçı, Ö., Hazar, G., Kılıç, E., Korkmaz, A. (2015). Üniversite Öğrencilerinde Stres Nedenlerinin ve Stresle Başa Çıkma Biçimlerinin Belirlenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 8(4), 213-232.
- Atkinson, R.L., Atkinson, R.C., Smith, E.E., Bem, D.J., Nolen-Hoeksema, S. (1996). *Psikolojiye Giriş*. Arkadaş Yayınları.
- Bernstein, D.A. (1994). *Psychology*. Houghton Mifflin Company.
- Braham, B.J. (1998). *Stres Yönetimi: Ateş altında sakin kalabilmek*. Hayat Yayınları.
- Carver, C.S., Scheier, M.F., Weintraub, J.K. (1989). Assessing coping strategies: A theoretically based approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56(2), 267-283.
- Cliniciu, A.I. (2013). Adaptation and Stress for the First Year University Students. *Social and Behavioral Sciences*, 78, 718-722.
- Compas, B.E., Connor-Smith, J., Saltzman, H., Thomsen, A.H., Watsworth, M. (2001). Coping With Stres During Childhod And Adolescence: Problems, Progress, And Potential in Theory And Research. *Psychological Bulletin*, 127(1), 87-127.

- Cotton, D.H.G. (1990). *Stress Management: An Integrated Approach to Therapy*. Brunner/ Mazel, Inc.
- Craciun, B., Craiovan, P.M., Craciun, A. (2015). Perceived stress and strategic approach to coping among health professionals in private practice. *Social and Behavioral Sciences*, 187, 374-378.
- Erkuş, A. (1994). *Psikolojik Terimler Sözlüğü*. Doruk Yayınları.
- Folkman, S. (1984). Personel Control, Stress and Coping Processes: A Theoretical Analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46(4), 839-852.
- Freeburn, M., Sinclair, M. (2009). Mental Health Nursing Students' Experience of Stress: Burdened By a Heavy Load. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 16(4), 335-342.
- Güçlü, N. (2001). Stres yönetimi. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 91-109.
- Karaca, A., Yıldırım, N., Ankaralı, H., Açıkgoz, F., Akkuş, D. (2017). Hemşirelik Öğrencilerinin Algılanan Klinik Stres Düzeyi, Stres Cevapları ve Başetme Davranışları. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 8(1), 32-39.
- Lazarus, R.S., Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal and Coping*. Springer.
- Özcan, E.M., Ünal, A., Çakıcı, A.B. (2014). Sağlık Çalışanlarında İşe Bağlı Stres: Konya Numune Hastanesi Saha Çalışması. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 125-131.
- Rowshan, A. (2000). *Stres Yönetim: Hayatınızın Sorumluluğunu Almak İçin Stresi Nasıl Yönetebilirsiniz*. Sistem Yayıncılık.
- Saracaloğlu, A.S., Serin, O., Bozkurt, N. (2001). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Öğrencilerinin Problem Çözme Becerileri ile Başarı Arasındaki İlişki. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 14, 121-134.
- Savcı, M., Aysan, F. (2014). Üniversite Öğrencilerinde Algılanan Stres Düzeyi İle Stresle İle Başa Çıkma Stratejileri Arasındaki İlişki. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 44-56.
- Scheier, M. F., Carver, C.S. (1987). Dispositional Optimism and Physical Well-being: The Influence of Generalized Outcome Expectancies on Health. *Journal of Personality*, 55(2), 169-210.

Selye, H. (1956). *The stress of life*. McGraw-Hill.

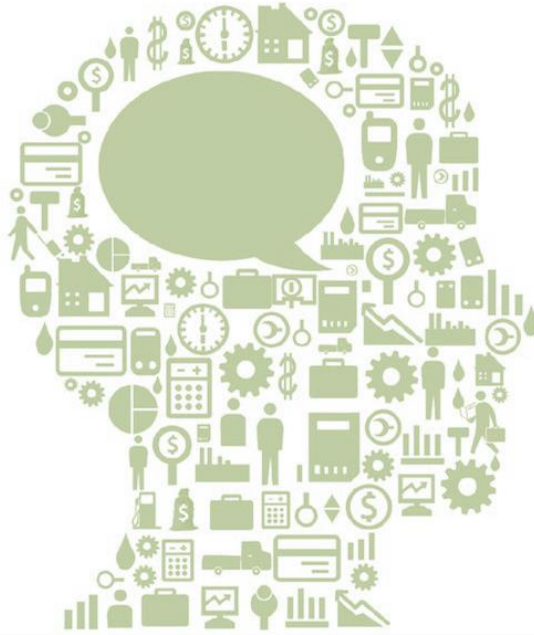
Şahin, N.H. (1998). *Stresle Başa Çıkma: Olumlu Bir Yaklaşım*. Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Tinto, V. (1996). Reconstructing the first year of college. *Planning for Higher Education*, 25(1), 1–6.

Yeşil, A. (2018). Ruhsal Travmanın Alkol Etkisi Altında Araç Kullanma Riskine Etkileri. İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü Doktora Tezi.

CHAPTER 31

RESEARCH IN EDUCATION AND SOCIAL SCIENCES

Mekân Tasarımında Farklı Bir Araç: Soundscape (Fatih Semerci, Ali Kaygısız)

Mekân Tasarımında Farklı Bir Araç: Soundscape

Doç. Dr. Fatih Semerci¹, Ali Kaygısız²

¹Necmettin Erbakan Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, E-mail:fsemerci@gmail.com

²Necmettin Erbakan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Öğrencisi, E-mail:kaygisiza@gmail.com

Özet

Endüstri devrimi, birçok alanda olduğu gibi başta ses kaynakları olmak üzere akustik bilimi ile ilgili de önemli değişiklikler ortaya çıkarmıştır. Geliştirilen makine-ekipmanlar, fosil yakıtlı araçlar ve kompleks çevre yaşamında diğer etmenler gürültü/sesi önemli bir çevresel problem haline getirmiştir. Bu durum, çevresel problemlere alınabilecek önlemlere dair çalışmaları da beraberinde getirmiştir. Belirli bir döneme kadar ses-gürültü ayrımı olmaksızın bütün seslerin azaltılması yönünde öneriler geliştirilirken, daha sonraki süreçte ses-gürültü ayrımının yapılması gerekliliği doğmuş ve mekân içerisindeki sesleri yararlı-zararlı ses olarak ayırma gerekliliği ihtiyaç haline gelmiştir. Bu bağlamda soundscape kavramı ortaya çıkmış, sesin nesnel parametrik verileri ile birlikte nasıl algılandığı konuları bir arada ele alınmaya başlanmıştır.

Bu çalışmada asıl amaç soundscape kavramının mekânın tasarlanması sürecinde bir araç olarak kullanılabilirliğini araştırmaktır. Bu bağlamda literatürden elde edilen bilgiler ışığında soundscape kavramının tarihsel süreci, kapsamı ortaya konulmuş, soundscape ile kentsel imaj ve mimarlıkta temsil bağlamı irdelenmiştir. Literatürden elde edilen veriler ve soundscape konusunda yapılan çalışmalar incelenerek elde edilen veriler doğrultusunda soundscape kavramının bir tasarım aracı olarak kullanılabilirliği ortaya konulmuştur. Sonuç olarak soundscape kavramı mimaride güncel bir kavramdır ve önemli bir değere sahiptir. Güncel bir kavram olan bu kavramın mimari tasarımda etkin bir rolü vardır ve tasarımı etkileyen önemli bir parametredir.

Anahtar Kelimeler: Soundscape, Mimari Mekan, Mimari Akustik, Akustik Tasarım, Mimari Tasarım.

Giriş

Endüstri devrimi her alanda olduğu gibi akustik alanında da köklü değişiklikler ortaya çıkarmıştır. Endüstri devrimi ile birlikte üretilen, fosil yakıt ile çalışan makine-ekipmanlar ile motorlu taşıtlar yaşanan çevrede akustik açıdan önemli değişiklikler gerçekleştirmiştir. At arabası-fayton

yerini motorlu taşıtlara bırakmıştır. Hayvanlar yardımıyla tarımın yerini traktörler almıştır. Fabrikalarda insan gücü, yerini makine-ekipmanlara bırakmıştır. Artık çevrede işitilen sesler uzun süreli ve yüksek ses seviyesine sahiptir. Bu durum gürültüyü önemli bir çevresel problem haline getirmiştir.

Endüstri devrimi ve sanayileşme ile çevresel bir problem haline gelen gürültü, artan probleme paralel olarak çözüm önerileri için çalışmaları da beraberinde getirmiştir. 1960'lı yıllara kadar kentsel peyzajlarda ses kavramı, gürültü ile özdeşleştirilmiştir. [1]

Tarihsel süreçte gürültü için farklı tanımlar ortaya konulmuştur. Türk Dil Kurumu, gürültüyü “aralarında uyum bulunmayan düzensiz sesler bütünü” olarak tanımlamaktadır. Geçmiş 1225 yılına dayanan referanslar veren Oxford İngilizce Sözlüğü ise gürültüden “istenmeyen ses” olarak bahsetmektedir. On dokuzuncu yüzyıl önemli fizikçisi ve aynı zamanda akustik konusunda önemli çalışmaları bulunan Hermann von Helmholtz, gürültü kavramını “müzikal olmayan ses” yada “periyodik olmayan titreşimlerden oluşan sesler” olarak kullanmıştır. [1]

Özçevik (2012), yapılan bu tanımları bir araya toparlayarak, gürültü kavramını, “fiziksel olarak gelişigüzel yapılı ve birbiri ile uyumlu tonal bileşenleri bulunmayan, genelde yüksek düzeyli karmaşık ses toplulukları olarak tanımlamaktadır. [2]

Traux, bu ifadeler arasından en doyurucu seçeneğin, gürültünün “görelî” bir kavram olduğunu vurgulayan “istemeyen ses” tanımının verdiğini belirtmektedir. Bir insanın müzik olarak algıladığını, başka birisi gürültü olarak değerlendirebilir. [1] Nitekim Türk Snaat müziğinden zevk alan birisi için Rock müzik gürültü olarak algılanabilmektedir. Taraftarlar için maçlarda yapılan tezahüratlar bir melodi iken, başka birisi için ciddi bir gürültü kaynağı olarak görülebilir. Benzer şekilde, motor sporları ile ilgilenenler için Formula 1 araç motorlarının sesleri bir tutkudur ve oldukça yüksek ses seviyelerine ulaşmasına rağmen bu kişilerde rahatsızlık oluşturmaz ve bu sesler bu kişilerce gürültü olarak tanımlanmaz.

Gürültü problemi için alınan önlemler bütün ses seviyelerini azaltmaya yönelik olması ses-gürültü kavramlarına farklı bir bakış açısı ortaya çıkarmıştır. Soundscape kavramını ilk olarak ortaya koyan Raymond Murray Schafer, “Günümüzde gürültüye karşı gürültü ile savaşım yolu ile direnilmektedir. Bu olumsuz bir yaklaşımdır. Hangi sesleri korumak, özendirmek, çoğaltmak istiyoruz? Bunu bilirsek, sıkıcı ya da zararlı sesler yeterince dikkat çekecek ve biz bu sesleri ortadan kaldırmak zorunda olmamızın nedenini öğreneceğiz...” diyerek ses-gürültü ayrımını ortaya koymaktadır. Yine Schafer, “Dünyanın işitsel peyzajı, bizim kontrol edemediğimiz bilinmeyen/sınırsız bir derleme/oluşum/kompozisyon mudur? Ya da biz ona biçim ve güzellik vermek için sorumluluğu olan

bestecisi/düzenleyicisi (composer) ve yorumcusu muyuz?” [2] sorusu ile insanlığın çevresel ses-gürültü kavramlarında rolünü irdelemektedir.

Soundscape

Soundscape terimi, dil bilimsel yapısı itibarıyla, İngilizce’de –scape son ekli kelimeler olan ‘landscape’ (yer manzarası/peyzajı), ‘seascape’ (deniz manzarası/peyzajı) gibi kelimelerden türetilmiştir. Bu kelimelerin baş kısmı atılıp yerine ‘sound’ kelimesi getirilerek türetilmiş ve literatürde ‘soundscape’ (İşitsel/ses peyzajı) olarak yer almıştır. [1]

Schafer “işitsel peyzaj-soundscape” kavramını, “Üzerinde çalışılan herhangi bir akustik alan “Soundscape”dir. Müzikal bir kompozisyon, bir radyo programı ya da akustik bir ortamdan birer Soundscape olarak bahsedebiliriz.” şeklinde tanımlamıştır. [2]

Akustik iletişimci Barry Truax’a (1978) göre bir ses peyzajı, “bireyler veya toplumlar tarafından algılandığı ve anlaşıldığı şekliyle bir ses çevresi” demektir. Dolayısı ile bu durum, bireyler ile söz konusu çevre arasındaki ilişkilere bağlıdır. [1]

İşitsel peyzaj (soundscape), kısaca; belli bir mekânın işitsel ortamının yorumsuz olarak saptanması biçiminde tanımlanabilir. [2]

ISO 12913-1 (2014) standardında soundscape, “bir kişi ya da kişiler tarafından algılanan veya deneyimlenen ve/veya anlaşılan akustik çevre” olarak tanımlanmaktadır. İşitsel peyzaj sadece gürültü kontrolü kapsamında düşünülmemekte, gürültü ve etkilerini yeniden düşündürerek ses olgusunu bir kaynak olarak mekânsal planlama ve tasarım sürecinin bileşenlerinden biri olarak ele almaktadır. [4]

Soundscape’in Kapsamı

Soundscape, “İnsan ve etrafındaki sesler arasındaki ilişki nedir?” ve “Bu sesler değiştiğinde ne olur?” soruları üzerinde durur. Schafer: “İşitsel peyzaj tasarımı ile anlatılmak istenen, devasa bir müzikal kompozisyon olarak etrafımızda durmadan gelişen ve değişen dünyanın işitsel peyzajıdır. Bizler eş zamanlı dinleyici, yorumcu ve besteciyiz. Hangi sesleri korumak, özendirmek ve arttırmak istiyoruz önce bunu belirlemeliyiz. Bunu öğrendiğimizde sıkıcı ya da zararlı sesler yeterince dikkat çekici olacak ve bu sesleri neden ortadan kaldırmak zorunda olduğumuzu öğreneceğiz. Sadece ses ortamının toplam değer artışı bile, bize işitsel peyzajın orkestral düzenlenmesi için kaynak ve olanaklar sunabilir.” [2]

Schafer, soundscape kapsamında sesleri üç sınıfa ayırır.

- ◁ Keynote Sounds (Anahtar/Arkaplan Sesleri)
 - ◁ Sahilde deniz sesi
 - ◁ Karayolunda araç sesleri gibi
- ◁ Signal Sounds (Sinyal/Önplan Sesleri)
 - ◁ Tren/Gemi sireni
 - ◁ Denizde martı sesi gibi
- ◁ Soundmarks (Simgesel Sesler)
 - ◁ Ezan sesi (Medine)
 - ◁ Saat kulesi sesi gibi[1]

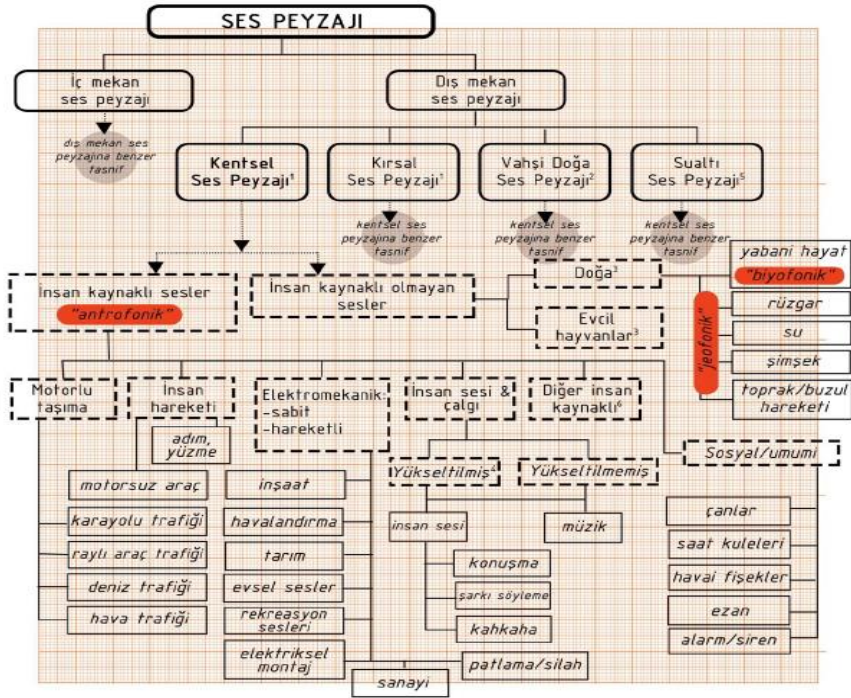
Schafer, farklı bir diğer sınıflandırma biçimi de ortaya koymuştur. Bir mekannın akustik alanını akustik, psikoakustik, semantik ve estetik bağlamlarında değerlendirildiğinde farklı algılar ortaya çıkaracağını belirtmiştir. [3]

	AKUSTİK bağlamda	PSİKOAKUSTİK bağlamda	SEMANTİK bağlamda	ESTETİK bağlamda
SORU	"ne sesi?" "nasıl sesler?"	"bu ses nasıl algılanıyor?"	"bu ses ne demek istiyor?"	"bu ses ne hissettiriyor?"
MUHATTAP	fizikçi... ses mühendisi...	fizyolog... psikolog...	dilbilimci... iletişimci...	şair... besteci...
ÖRNEK SES	Keskin bir atak, yüksek genlikli ve kararlı bir ses, dar bantlı gürültü, 6000 hertz frekansında, 85 desibel ölçüsünde.	Birden yükselen devamlı bir sakıma, yüksek perdeli, gürültülü, ilgi azaltıcı, dinleyeni yoran.	Alarm sinyali & Yangın var! & Teneffüs saati	Korkutucu, nahos, cirkın bir ses
araba kornası	Kararlı bir ses, tekrarlayıcı, nüfuzlu bir ses, 512 hertz frekansında, 90 desibel ölçüsünde.	Uyarıcı, dikkat çekici, harekete geçiren, bir anda çıkıp hemen bitebilen veya sürekli çalınabilen bir ses.	Yolumdan çekil! & Ben artık evliyim!	Can sıkıcı, nahos & Kutlama, heyecan-verici

Şekil 1: Schafer'ın Farklı Bir Sınıflandırması: Akustik, Psikoakustik, Semantik ve Estetik Sınıflandırma [3]

Brown ve diğerleri, soundscape kapsamında sesleri, öncelikle iç-dış mekan olarak ayırmış, daha sonra ses pezajının gösterdiği temel özelliklere göre kategorize etmiştir. Herbir sınıf içerisinde bulunun sesleri de ses kaynağının çeşidine göre sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmada ses kaynaklarını antrofonik, biyofonik ve jeofonik olarak 3'e ayırarak detaylandırmıştır. Bu sınıflandırma sistemi kapsamlı olup; değişen koşullar ve zaman - mekan bağlamında yeni üretilen sesler ile değişime uğrayabilme

dinamiğine sahiptir: yani bu sistem eklemelerle genişletilebilir veya çıkarmalarla azaltılabilir. [3]

Şekil 2: Brown ve Diğerleri, Soundscape Kapsamında Ses Sınıflandırılması [3]

Soundscape tasarımının temel prensipleri şunlardır:

- ◁ Bazı/belirli seslerin ortadan kaldırılması ya da sınırlandırılması (gürültü azaltımı)
- ◁ Yeni seslerin ortam içerisinde ayırt edici şekilde fark edilir olmadan yer almasının sağlanması,
- ◁ “Sembol ses”lere önem verilmesi ve bu seslerin korunması
- ◁ Her şeyden önce çekicilik yaratmak amacıyla seslerin yerleşimlerinin iyi planlanması
- ◁ Gelecek için ses ortamların simule edilmesi sayılabilmektedir. [2]
- ◁ İşitsel peyzaj tasarımı, sadece akustik mühendisinin değil, tüm profesyonel ve amatörler ile iyi kulağı olan herkes gibi pek çok insanın uzmanlığı ve bilgisine gereksinim duyar.” [2]

Soundscape-Kentsel İmaj Bağlamı

Soundscape, Schafer tarafından, görsel peyzajın işitsel karşılığı olarak ortaya konmuş ve gürültüye farklı bir bakış açısı kazandırarak ses ile oluşturulan bir çevre olarak tanımlanmıştır. [2]

Almo Farina kent mekanı için farklı bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Kent mekanını, aslında sesi modifiye eden bir müzik stüdyosu - bir akustik laboratuvar gibi gören Farina, bitkiler ve jeomorfolojik unsurların sesi bir sünger gibi emdiğini, mimari yapıların sesi hem çevreye yansıtma hem de çevreden maskeleyme görevi üstlendiğini, benzer şekilde sokakların sesin yankılanmasını ve iletilmesini sağladığını, yükseltilmiş yolların sesi yükselterek sesin yapıların üst katlarındaki kullanıcılara iletilmesini pekiştirdiğini, binalarla çevrili meydanların ise sesi yumuşak bir şekilde dağıtarak daha sakin bir akustik ortam ortaya çıkarırdığını belirtmektedir. [3]

Bu bağlamda, tüm kentsel sesler kent imajı oluşumunda ve kentsel alanların kullanıcıları tarafından olumlu ya da olumsuz algılanmasında belirleyici olmaktadır. [2]

Brandon LaBelle göre, her kentsel mekanın ve mimari mekanın kendisi akustik alanını oluşturur ve bunu içselleştirir. Bir kent mekanının ses peyzajı araba kornaları, kalabalık sesleri, inşaat sesleri olabilirken; kırsal bir alanın ses peyzajı daha çok o alanın flora-faunasına ve doğal-coğrafi özelliklerine yönelik olabilmektedir. Bir restoranın ses peyzajını oluşturan temel öğeler çatal-bıçak sesleri, sohbet-konuşma sesleri, arka planda çalan yumuşak bir müzik iken; bir kütüphanenin ses peyzajı ise yoğun bir sessizliğin egemenliğinde tınlayan sayfa sesleri olabilir. [3]

Soundscape kavramı üzerinde ortaya konulan bu yaklaşımlar, ister kapalı ister açık bir alanda olsun, mekanın/mimarinin oluşturduğu akustik ortamın, mekanı deneyimleyen kişi üzerinde işitilebilen bir imaj oluşturduğunu ve mimarinin/mekanın nasıl algılandığı üzerinde etkisini ortaya koymaktadır.

Soundscape-Mimarlıkta Temsil Bağlamı

Mimarlıkta temsil kavramı; mekanın fiziksel ve zihinsel gerçekliğiyle bir arada ele alınan, mimarlık kuramında her daim güncel ve dinamik kalan bir olgudur. Mimarlıkta temsil, fiziksel bir mimarlık ürününün ve zihindeki mimarlık düşüncesinin - mekan imgesinin bilgisel döküm ve tasarım aracı olarak ele alınmasıdır. [3]

Eskiz, çizim (ortografik, perspektif, serbest teknik), maket, fotoğraf, film, animasyon, üç boyutlu dijital modelleme, metin, diyagram, kolaj, kartpostal gibi mimarlık pratiğinde, mimari tasarım stüdyolarında ve mimari tasarım araştırmalarında tek tek veya iç içe geçmiş kompleks setler hallerinde

kullanılabilen temsiller örnek olarak verilebilir. Her bir temsil biçimi temsil ettiği mekana dair, kişiye farklı deneyimler sunar. [3]

Bruno Zevi, Michelangelo'nun San Pietro Bazilikası için ürettiği temsiller için; tek başlarına bu dokuz plan çiziminin hiçbirinin yeterli olamayacağını, yekpare bir mekansal gösterim için yüzde yüz yeterli tek bir temsil biçiminin olmadığını ve buna rağmen tüm bu kısmi girişimlerin bir arada bilgi birikimi sağlayacağı için tek başlarına çok değerli olduklarını söyler.

Yine Zevi, temsillerin kısıtlılığını bir de fotoğraf üzerinden anlatır: Fotoğraf durağandır ve tek bir bakış açısına sahiptir, bu sebeple mekanın kendisini beden / duyular ile deneyimlemenin çok uzağında kalır. [3]

Şekil 3: Frank Lloyd Wright - Fallingwater House [3]

Bu açıdan çekilmiş bir fotoğraf temsili, temsili deneyimleyen kişiye sadece bu odak bağlamında bilgi sağlayabilecektir. Temsiline bakıldığında, deneyimleyen kişi tarafından duyulan şelale sesi, zihnin bir yerinde kalmış başka bir su sesidir. [3] Bu bakımdan ses, farklı bir mimarlık temsil yöntemi olarak ele alınabilir.

Coelho, kent mekanını malzeme, ışık, insan, kültür, koku, tarih gibi elementer ve duyuşal düzeylerde açarken, ses peyzajının da yerin karakterini oluşturan bu elementlerden biri olduğunu söyler. [3]

Vesely, gerçekliğe atıfta bulunan bilgilerin sürekliliğinin ve devamlılığının total anlamı inşa etmek bağlamında temsili güçlendirdiğini

savunur. Bu sebepten ötürü temsilin sınırlılığı, başka temsillerin gerekliliğini doğurur. Mevcut temsillerin sınırlı imkanları ve ses peyzajının sınırlı imkanlarının birlikte çalışmasının total bir temsiliyet zenginliği oluşturarak kent mekanına dair bilgiyi çoğaltabileceğini belirtir. [3]

Wallace (2012), yaptığı çalışmada çevrenin/mekanın algılanmasının görsel değil duyuşsal bir olgu olduğunu ortaya koymuştur.

DUYU	KİŞİ SAYISI	YÜZDESİ
GÖRME	107	% 71,3
İŞİTME	37	% 24,7
KOKLAMA	3	% 2
DOKUNMA	2	% 1,3
TATMA	1	% 0,7
TOPLAM	150	% 100

Şekil 4: Çevrenin veya mekanın algılanmasında 5 duyunun kullanım yüzdeleri [1]

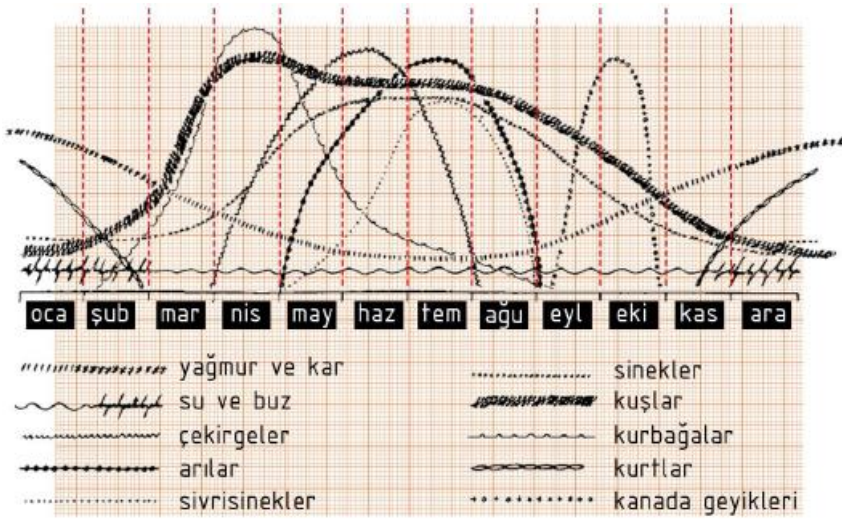
Mekanın duyuşsal olarak algılanması ve mimarlıkta her bir duyuya hitap eden ayrı temsillerin ortaya konulabileceği konusu, farklı yaklaşımları da ortaya çıkarmıştır. Günümüz mekanları için farklı duyuşsal özelliklere haiz temsillerin ortaya konulduğu yaklaşımlar arkeolojik yerleşimlerin temsiline de karşımıza çıkmaktadır. Yapılan arkeoloji çalışmaları neticesinde görsel, animasyon, maket ve üç boyutlu modeller gibi antik yerleşimlerin mimari temsilleri ortaya konulur. Akustik arkeoloji çalışmaları ise bu temsillere, o yerleşimin nasıl bir ses peyzajına sahip olduğunu anlatmak ve diğer görsel temsilleri pekiştirmek için ses peyzajı temsili de ekler. Maffei ve diğ., Pompei arkeolojik kazı alanını deneyimleyenlerin mevcut yolları yürüyüp, taşlara dokunabildiğini ve bir nebze geçmiş yaşamı zihinlerinde bu temsillerle canlandırabildiklerini; fakat yirmi asır önceki sesleri duyamayıp kokuları koklayamadığından bu deneyimin kısıtlı kaldığından bahseder ve bu durumu senkronize olmamış bir video ve sese benzetir. [3]

Gerstel ve ark. (2017) yaptığı çalışmada Bizans dönemine ait Basilika'da yaptıkları çalışmada mimari tasarım ve akustik arasındaki ilişkiirdelenmiş, ortaçağda kullanıcıların mekanı deneyimlemesinde sesin rolü ortaya konulmuştur. Bu çalışma ile mekanın akustik imzasına ulaşılmaya çalışılarak mekanların geçmişteki ve günümüzdeki ses çevresinin deneyimlendiği bir akustik müze kavramına vurgu yapılmıştır. [6]

Pijanowski ve diğ., ses peyzajının zamansal değişkenliğini vurgulamak için ses peyzajı araştırmalarında kavrama saniye, dakika, saat, yıl, gece, gündüz bağlamlarında bakmak gerektiğini söyler. Ses peyzajının zamansallığı bazı seslerin belirli zamanlarda duyulabileceği anlamına gelir. Bu durumda herhangi bir zamanda deneyimlenen ses peyzajında bazı sesler işitilemeyeceğinden sınırlı bir temsil biçimi oluşacaktır. [3]

Kanada, Vancouver'ın bir yıllık bir zaman dilimindeki ses peyzajındaki baskın jeofonik ve biyofonik ses öğelerinin zamansallığı, Schafer tarafından yapılan bir grafikte açık bir şekilde ifade edilmiştir. [3]

Bu grafiğe ve temsil ettiği seslere bakarak ocak, şubat, kasım, aralık aylarında donan su kütlelerinin sesini ve fiziksel-mekansal varlığını; ocak, şubat, mart, aralık aylarında kar sesinin diğer aylarda yağmur sesinin hakim olduğunu ve değişkenliklerini, böcek ve diğer hayvanların seslerinden hangi aylarda nüfuslarının yoğunlaştığı gibi zamansal çıkarımlar yapabiliriz. [3]

Şekil 5: Schafer'ın Sesin Zamansallığı Grafiği [3]

Soundscape Üzerine Yapılan Çalışmalar

Bu çalışma kapsamında, soundscape konusunda yapılan çalışmalar açık alanlarda yapılan çalışmalar ve kapalı mekan çalışmaları olarak iki başlıkta toparlanmıştır. Açık alan çalışmaları; meydan, cadde, sokak ve yeşil alanlar gibi toplumun ortak kullanımına açık kentsel mekanları içermektedir. Kapalı alan çalışmaları ise; eğitim yapıları, sağlık binaları, çalışma alanları, dini tesis ve alışveriş merkezi gibi toplumsal kullanıma yönelik işleve sahip kapalı mekanları kapsamaktadır.

Açık Alan Çalışmaları

Özçevik (2012) yapmış olduğu çalışmada Soundscape kavramı üzerinden kentsel akustik konforu ele almıştır. İstanbul'da yoğun kullanım alanlarından olan Beşiktaş İskele Meydanı, Ortaköy İskele Meydanı, Bağdat Caddesi ve

Barbaros Bulvarı kullanıcıları ile anket ve laboratuvar çalışmaları gerçekleştirilerek belirlenen alanlarda akustik konfor irdelenmiştir. Belirlenen alanlarda yapılan çalışma neticesinde elde edilen veriler ışığında, genel olarak doğaya ait seslerin (rüzgar/yaprak/ağaç ve deniz/dalga sesleri) memnuniyet verici olduğu, teknoloji kaynaklı seslerin (trafik ve korna sesleri) ise hiç memnun edici olmadığını ortaya koymuştur.

Aynı çalışma, ortamda bulunan sembol seslerin memnuniyet verici olması durumunda ortamın da memnuniyet verici olduğunu, bir ses ortamının gürültü düzeyinin azaltılmasının akustik konforun sağlanması için yeterli olmadığını, gürültü olarak tanımlanan bütün içerisinde var olan ve mekân/bölgeyi/kenti/toplumu/kültürü temsil eden seslerin korunması gerektiğini, korunmadığı takdirde mekânın kimliğinin kaybolması, akustik mirasın yok olması gibi önemli sorunların ortaya çıkacağını göstermektedir. [2, 7]

Karro ve diğerleri (2017) Perth kentinde birbirine yakın konumda ve birbirileri ile yakın ilişki içerisinde bulunan üç açık alan üzerinde gürültü seviyesi ölçümü ve kullanıcı anketlerini içeren bir soundscape çalışması gerçekleştirmişlerdir. Yapılan çalışmada üç mekânın ortalama ses seviyeleri birbirine yakın olduğunu; ancak doğa sesleri (su, yeşil alan vb), hayvansal sesler (kuş, kedi vb.) ve insan kaynaklı sesler (müzik, konuşma vb.) gibi istenilen kategorilerde seslerin daha duyulabilir olduğu kentsel halka açık alanların, daha memnuniyet verici olarak algılandığını ve insanların bu alanlarda daha fazla vakit geçirme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Tam tersine, bu istenen seslerin daha belirsiz olduğu alanların ise karmakarışık veya memnuniyet verici olmayan mekanlar olarak algılandığını ve insanların burada vakit geçirmek için tercih etmediklerini göstermiştir. Ayrıca yapılan çalışmada, bir şehrin deneyimi ve her mekânın eşsiz kimliği sadece görme duyumuzla değil, aynı zamanda işitme duyumuzla da ilgili bir kavram olduğu ortaya konulmuştur. [8]

Sztubecka ve diğerleri (2020) Polonya'nın Bydgoszcz kentinde bulunan üç adet açık parkta ses kaynaklarını; trafik, su, insan kaynaklı ve diğer aktiviteler olmak üzere dört grupta toplandığı bir soundscape çalışması gerçekleştirmişlerdir. Yapılan çalışma sonucunda, kişilerin sese karşı subjektif hissi ve hassasiyeti, fizyolojik yatkınlıklarına ve sesin özelliklerine bağlı olduğunu, belirli seslerin hem memnuniyet verici hem de rahatsız edici özellik gösterebileceğini ve bunun her bireyin yaş, sağlık, ruh hali ve duyarlılık ve zihinsel esneklik gibi bireysel özelliklerine bağlı olduğunu ortaya koymuştur. Buna ilave olarak beklenmedik bir şekilde ve bilinmeyen bir kaynaktan gelen sesin/gürültünün neden olduğu rahatsızlık arttığı ve sesi oluşturan ile sese maruz kalan kişilerin, sesi farklı algıladığı da vurgulanmıştır. Ayrıca yapılan bu çalışma, bir peyzaj alanında şehir seslerinin su ve kuş cıvıltısı gibi doğal sesleri tarafından maskelenmesi, o alanın akustik

konforunu önemli ölçüde artırabildiğini, bu yaklaşımın, bir bölgede yaşayan insanların refahını artırmak için kentsel alanlarda yeşil alanlar tasarlamada temel bir strateji olarak kullanılabileceğini ve peyzaj tasarımında, malzemelerin akustik özelliklerinin de göz önüne alınmasının çevreyi daha yaşanabilir kılabilceğini ortaya koymaktadır. [9]

Kandemir ve diğerleri (2020) Anadolu Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimari Proje 5 dersi kapsamında görsel algı yerine işitsel algının öne alındığı bir yaklaşımla mimari tasarım sürecine farklı bir öneri geliştirmek amacıyla bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışma kapsamında, İstanbul’da 6 farklı kentsel alanda ses yürüyüşleri (soundwalk) gerçekleştirilerek kayıtlar alınmıştır. Öğrencilerden sembol sesleri ve belirlenen alanlara yönelik tasarım problemlerinin tespit edilmesi beklenmiştir. Bu şekilde ses kayıtlarının alındığı alanlara dair mimari tasarım problemlerinin tanımlanması ve tespit edilmesi beklenmiştir. Mimarlık eğitiminde, mimari tasarım sürecinin, bir mimari tasarım problemi olarak soundscape yaklaşımı ile yeniden yapılandırılması denenmiştir. Yapılan çalışmada, insanın çevre algısındaki görsel algılamının % 90’lık bir oranla en büyük alanı kapsadığı gerçeği göz ardı edilmeden işitme duyusunun ikinci önemli algı mekanizması olduğu sonucundan yola çıkarak, dokunma, koklama, görme ve tatma duyularının saf dışı bırakılması halinde de mekanlara dair mimari bilgilerin sadece işitsel duyu yardımıyla da anlaşılabilceğini ve elde edilebildiğini göstermiştir. [10]

Kapalı Mekan Çalışmaları

Venetjoki ve diğerleri (2006) çalışma alanlarında konuşma anlaşılabilirliğinin iş performansına etkisi üzerine yaptıkları çalışmada, ofislerde anlaşılabilir bir konuşmanın, bilişsel bir iş yapılırken performansı düşürdüğü, performans ve güvenliğin, konuşma seviyesi düşürülerek veya etkili bir maskeleme etkisi oluşturularak artırılabilceğini, bu bakımdan konuşma anlaşılabilirliğini düşürmek için maskeleme uygulanarak sesin kabul edilebilir bir seviyeye düşürülmesi, oda yutuculuğu ve ofis paravanları olmak üzere üç teknik önlem aynı anda uygulanması gerektiğini ortaya konulmuştur. [11]

Azzahra ve diğerleri (2018) Endonezya’da hastanelerin yoğun bakım odalarında gerçekleştirdiği çalışmada, cihazlardan gelen bilgilerde kayıp olmadan işitsel peyzaja Kur’an okunmasının ilave ses olarak tanımlanmasının hemşirelerin algılarını artırdığını ortaya koymuş, farklı hastanelerde farklı kültürlerle bağlı olarak farklılıkların görülebileceğine vurgu yapılmıştır. [12]

Shu ve diğerleri (2019) 8-12 yaş aralığında öğrenciler üzerinde sınıflarda gerçekleştirdiği çalışmada; su ve dağ seslerinin çocukların bilişsel

performansını artırdığını, zil sesi ve sessizliğin bilişsel performans üzerinde önemli bir etkisinin bulunmadığını ve arkaplan gürültüsünün ise olumsuz etkisinin bulunduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, çocukların kısa dönem hafızasında dağ ve akarsu sesinin önemli bir olumlu etki gösterdiği, müzik ve kuş seslerinin pozitif etkilerinin olduğu ancak önemli bir seviyede etki göstermediği de belirtilmiştir. [13]

Kitapçı ve diğerleri (2019) farklı dillerin kullanıldığı havaalanı, hastane ve kafede yapmış olduğu çalışmada, oda akustik koşullarındaki değişikliklere en fazla hassasiyetin İngiliz katılımcılarda görüldüğünü ve bu katılımcıların bilgi içeriğinden ve arka plan gürültüsünde bulunan dikkat dağıtıcı seslerden en fazla olumsuz şekilde etkilendiğini ortaya koymuştur. Arap katılımcıların ise en az hassasiyet görüldüğünü ve gürültüyü çok daha fazla tolere edebildiklerini belirtilmiştir. Konuşma anlaşılabilirliğinin gerekli olduğu mekanların tasarımının özellikle birden fazla lisanın kullanıldığı durumlarda sadece hacim akustiği parametreleri göz önüne alınarak yapılamayacağı, mekanın işlevi, hacim akustiği koşulları, arka plan gürültüsünün tipi ve lisanlar düşünülmesi ve kullanıcı konforu ve memnuniyet gibi konuşma iletişimini etkileyebilecek akustik olmayan koşulların da tasarım aşamasında ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. [14]

Değerlendirme ve Sonuç

Bir ses kaynağından yayılan sesin, en genel çerçevede istenmeyen ses olarak tanımlanan ve göreceli bir kavram olan gürültü olarak kabul edilip edilmemesi direkt kullanıcı algılaması ile ilgili bir olgudur. Bu durum hangi seslerin memnuniyetsizlik oluşturduğu, hangi seslerin ise kullanıcı konforunu desteklediğini ve olumlu etkide bulunduğunun tespitini zorunlu kılmaktadır. Bu durum, mekanın işitsel özelliklerinin objektif olarak belirlenmesi şeklinde tanımlanan “soundscape” kavramını ortaya çıkarmıştır. Soundscape belirli bir sistematik içerisinde mekanı ele almakta ve sesleri; arkaplan sesleri, ön plan sesleri ve sembol sesler olarak sınıflara ayırarak ele almaktadır. Ayrıca sınıflandırılan seslerin mekanın kullanıcıları tarafından nasıl algılandığını irdelemektedir.

Kentsel imaj ilk bakışta görsel bir kavram olarak ele alınsa da bir kente ait duyuşsal bir kavramdır. Kente dair bir imaj, tarihi camiler, köprüler, meydanlar gibi görsel bir olgu olabildiği gibi ezan sesi, martı sesi gibi işitsel de olabilir. Farina’nın bakış açısında; kentsel mekan, sokakları, yapıları, zemin kaplamaları ile bir müzik stüdyosu olarak ele alınabilir. LaBelle’in bakış açısında her kent mekanı kendini simgeleyen sembol sese sahiptir (Kaya, 2018). Ve bu sembol sesler Özçevik’in (2012) de belirttiği gibi kullanıcının mekandan duyduğu memnuniyet ile doğrudan ilişkilidir. Bu

bağlamda mekanın konfor koşullarının sağlanması konusunda kayda değer bir öneme sahiptir.

Mimarlıkta temsil denilince; ilk olarak akla eskiz, maket fotoğraf gibi çoğunlukla görsel temsil biçimleri gelmektedir. Ancak Coelho'nun belirttiği gibi mimarlıkta temsil duysal bir olgudur (Kaya, 2018; Wallace, 2012). Bunu temel alan bazı çalışmalarda, arkeolojik alanların işitsel temsili ve akustik müze kavramları ortaya atılmıştır (Gerstel ve diğ., 2017; Kaya 2018). Ayrıca işitsel peyzajın zamansallığı, mekanın farklı bir temsil şeklini ortaya koymaktadır (Kaya, 2018).

Açık alan çalışmaları, mekanda bulunan seslerin nasıl algılandığının, kullanıcının bireysel özelliklerine ve sesin özelliklerine göre farklılaştığını, genel olarak yeşil alan, kuş ve su sesleri gibi doğaya ait seslerin kullanıcılar tarafından memnuniyet verici olarak nitelendirildiğini, trafik ve korna sesleri gibi şehir seslerinin rahatsızlık oluşturduğunu ve şehir seslerinin doğa sesleri ile maskelenmesinin konfor koşullarını daha iyi hale getirdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca kentsel mekan deneyiminin görsel değil duysal bir olgu olduğunu göstermektedir.

Kapalı mekanlarda yapılan çalışmalar, çalışma mekanlarında işitsel peyzajın iş performansına olumlu/olumsuz etkisinin olduğunu, hastanelerde çalışanların performansının işitsel peyzaja yapılacak müdahalelerle artırılabilceği, eğitim yapılarında ise işitsel peyzajın öğrenme sürecine olumlu/olumsuz etkisini ortaya koymuştur.

Sonuç olarak, yapılan bu çalışma, bir mekanda belirlenen sembol seslerin nasıl algılandığını/algılanacağını ortaya koyan soundscape'in, mekanın konfor koşullarının sağlanmasında önemli bir konuma sahip olabileceğini ortaya koymuştur. Soundscape'in bir kentin/mekanın işitsel simgelerini ortaya koyarak nelerin geleceğe aktarılması gerektiğini tespit etmeye yardımcı olabileceği belirtilmiştir. Ayrıca mimarlıkta mekanın fiziksel/zihinsel gerçekliğini ortaya koyan görsel temsilin işitsel olarak güçlendirilebileceği, hatta akustik müze kavramı ile tarihe görsellikle beraber işitsel bir yolculuğa imkan sağlanabileceği görülmüştür. Kandemir ve diğerleri'nin (2020) yaptığı çalışma, mekanın tasarımında çevresel verilerin analizinde işitsel algıların görsel algılamadan sonra ikinci öneme sahip olduğunu ve tek başına bile başta tasarım problemlerinin belirlenmesi olmak üzere tasarıma önemli girdilerde bulunabileceğini göstermiştir. Tasarlanacak mekanın konumu, işlevi, kullanıcı gereksinimleri, konfor koşullarının tespit edilmesinde soundscapeden yararlanılabileceği gibi mevcut mekanların daha konforlu hale getirilmesi için geliştirilecek önerilere (arkaplan gürültüsünün azaltılması/maskelenmesi, mekana su ögesi ve yeşil alan eklenmesi gibi) soundscape çalışmaları ile ışık tutulabilir. Özet olarak, bütün bu bilgiler ve

değerlendirmeler ışığında soundscape'in mekan tasarımında bir araç olarak kullanılabileceği ortaya konulmuştur.

Kaynaklar

- [1] Wallace, M. Y., 2012. Peyzaj Mimarlığında Akustik Ekoloji: Ses Peyzajlarının İzmir Kenti Örneğinde İrdelenmesi (Doktora Tezi), Ege Üniversitesi.
- [2] Özçevik, A., 2012. İşitsel Peyzaj-Soundscape Kavramı İle Kentsel Akustik Konforun İrdelenmesinde Yeni Bir Yaklaşım (Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi.
- [3] Kaya, Ç., 2018. Kent Mekanının Ses Kolajları Ve Ses Kartpostalları Üzerinden Ses Peyzajıyla Temsili (Y. Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi.
- [4] Aydın, D. Ç., 2017. İşitsel Peyzajda Ses Çevresi Memnuniyet Düzeyinin Bulanık Mantık İle Tahmin Edilmesi: Diyarbakır Suriçi Uygulaması (Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi.
- [5] Kaymaz, I., Belkayalı, N., Akpınar, N., 2013. "Peyzaj Mimarlığı Kapsamında İşitsel Peyzaj Kavramı: Ankara Kent Parkları Örneği", Peyzaj Mimarlığı 5. Kongresi, 14-17 Kasım 2013, s.182-194.
- [6] Gerstel, S. E. J., Kyriakakis, C., Raptis, K. T., Donahue, J., 2017. "Soundscapes of Byzantium", Speculum, v.92, s.321-335.
- [7] Özçevik, A., Can, Z. Y., 2012. "A Study on the Documentation and Analysis of the Urban Acoustical Environment in Terms of Soundscape", Megaron, v.7, s.129-142.
- [8] Karro, A., Creagh, R., 2017. "Qualitative Evaluation for Built Environment Soundscapes: Report on a Prototype Data Collection Tool", SOAC Conference 2017, 28-30 Kasım 2017.
- [9] Sztubecka, B., Skiba M., Mrówczyńska, M., Mathias, M., 2020. "Noise as a Factor of Green Areas Soundscape Creation", Sustainability, v.12, Makale No 999.
- [10] Kandemir, Ö., Özçevik, A., 2020. "A Study on the Documentation and Analysis of the Urban Acoustical Environment in Terms of Soundscape", Megaron, v.15, s.13-24.
- [11] Venetjoki, N., Kaarlela-Tuomaala, A., Keskinen, E., Hongisto, V., 2006. "The Effect of Speech and Speech Intelligibility on Task Performance", Ergonomics, v.49, s.1068-1091.

- [12] Azzahra, I. R. N., Sarwono, J., Prasetyo, I., Sudarsono, A. S., Ikhwanuddin, R., Fela, R. F., Utami, S. S., 2018. "Hospital Soundscapes: Soundscapes Interventions in Intensive Care Unit", ICSV25, 8-12 Temmuz 2018, Hiroshima.
- [13] Shu, S., Ma, H., 2019. "Restorative Effects of Classroom Soundscapes on Children's Cognitive Performance", International Journal of Environmental Research and Public Health, v.16, Makale No:293.
- [14] Kitapçı, K., Galbrun, L., 2019. "Perceptual Analysis of the Speech Intelligibility and Soundscape of Multilingual Environments", Applied Acoustics, v.151, s.124-136.

İletişim ve Çalışma Gönderim e-mail adresi:
insackongre@gmail.com

